

Chrám Matky Boží v Paříži

Victor Hugo

OBSAH

Kniha první.....	9
I. Velký sál	9
II. Petr Gringoire.....	24
III. Pan kardinál.....	34
IV. Mistr Jakub Coppenole	40
V. Quasimodo	49
VI. Esmeralda.....	56
Kniha druhá.....	59
I. Z Charybdy do Scylly	59
II. Náměstí Grève.....	61
III. Besos para golpes.....	64
IV. Jaké nehody mohou stihnout toho, kdo sleduje večer hezkou ženu na ulici	74
V. Nehody pokračují.....	78
VI. Rozbitý džbán	80
VII. Svatební noc	98
Kniha třetí.....	109
I. Chrám Matky Boží.....	109
II. Paříž z ptačí perspektivy.....	118
Kniha čtvrtá	143
I. Dobrá duše.....	143
II. Klaudius Frollo	146
III. Immanis pecoris custos, immanior ipse	151
IV. Pes a jeho pán.....	159
V. Pokračování vyprávění o Klaudiu Frollovi	160
VI. Neoblíbenost	167
Kniha pátá.....	169
I. Abbas beati Martini	169
II. Toto zabije ono	180

Kniha šestá	195
I. Nestranný pohled na tehdejší soudnictví.....	195
II. Myší díra	205
III. Příběh s kukuřičnou plackou	210
IV. Slza za kapku vody	230
V. Konec příběhu s kukuřičnou plackou	239
Kniha sedmá.....	241
I. O tom, jak je nebezpečné svěřit tajemství koze	241
II. O tom, že kněz a filozof je dvojí	255
III. Zvony	264
IV. 'ANÁΓKH	266
V. Dva muži v černém	280
VI. Jaký následek může mít sedmeré zaklení pod širým nebem	286
VII. Zamračený mnich	290
VIII. K čemu jsou dobrá okna obrácená k řece.....	298
Kniha osmá.....	307
I. O tolaru proměněném v suchý list	307
II. Pokračování příběhu o tolaru proměněném v suchý list.....	316
III. Konec příběhu o tolaru proměněném v suchý list.....	321
IV. Lasciate ogni speranza	324
V. Matka	337
VI. Tři mužská srdce – každé jiné	341
Kniha devátá	358
I. Horečka.....	358
II. Hrbatý, jednooký, kulhavý	368
III. Hluchý	372
IV. Hlína a křišťál.....	374
V. Klíč k červené brance	384
VI. Pokračování kapitoly o klíči k červené brance.....	386

Kniha desátá.....	390
I. V Bernardinské ulici má Gringoire řadu dobrých nápadů	390
II. Staňte se tulákem!.....	400
III. Ať žije veselost!.....	402
IV. Neobratný přítel	410
V. Ústraní, kde se modlí pan Ludvík Francouzský.....	428
VI. Mečík v kapse.....	458
VII. Châteaupers na pomoc!	459
Kniha jedenáctá	462
I. Botička	462
II. La creatura bella bianco vestita (Dante).....	493
III. Phoebova svatba.....	500
IV. Quasimodova svatba	501
Hugova poznámka k osmému francouzskému vydání z roku 1832	504

Je tomu několik let, co autor této knihy objevil při jedné návštěvě nebo spíše důkladné prohlídce chrámu Matky Boží v temném zákoutí jedné věže zvláštní, lidskou rukou do zdi vyryté slovo: 'ΑΝΑΓΚΗ.

Tato velká řecká písmena, stářím zčernalá a dosti hluboko do kamene vtesaná, zvláštní a pro gotickou kaligrafii tak příznačné znaky, jež svými tvary i svou polohou jako by chtěly dokázat, že to byla ruka středověká, která je sem vepsala, zvláště pak pochmurný a fatální jejich smysl, to všechno spisovatele živě zaujalo. Vypτάval se, snažil se uhodnout, kdo byla ona zoufalá duše, která nechtěla opustit tento svět, aniž zanechala po sobě na čele starobylého chrámu toto znamení zločinu nebo neštěstí. Od té doby zed' zalíčili, možná též oškrábali (nevím už, která to byla) a nápis zmizel. Neboť takto se nakládá po více než dvě stě let s nádhernými středověkými kostely. Jsou mrzačeny ze všech stran, zvenčí i zevnitř. Kněz je natírá, architekt je oškrabuje; pak přijde lid a poboří je.

Tak se stalo, že dnes už nezůstalo nic ze záhadného slova vyrytého do temné věže chrámu Matky Boží, nic z neznámého osudu, jehož smutek tak dokonale vyjadřovalo, nic kromě prchavé vzpomínky, kterou mu zde věnuje autor této knihy. Člověk, který vepsal ono slovo do zdi, zmizel před několika staletími ze světa živých, zmizelo i slovo vyryté do zdi kostela a kostel sám asi brzy zmizí z povrchu zemského.

A o tom slově byla napsána tato kniha.

Březen 1831

Kniha první

I. Velký sál

Dnes je tomu tři sta čtyřicet osm let, šest měsíců a devatenáct dní, co se Pařížané probudili za hlaholu všech zvonů, vyzvánějících naplno v okruhu trojitých hradeb Starého města, Univerzitní čtvrti a Nového města.

A přece onen 6. leden 1482 není nijak historicky památný. Nebylo nic výjimečného na události, jež tak rozhýbala od samého rána pařížské zvony i měšťany. Nebyl to ani útok Pikardů nebo Burgundů, ani procesí nesoucí schránku s ostatky svatých, ani vzpoura žáků na vinici Laasově, ani vjezd „*našeho nejmilostivějšího, tak velice obávaného pana krále*“, dokonce ani ne nějaké povedené věšení zlodějů a zlodějek na Soudním náměstí v Paříži. Nebyl to ani nenadálý, v patnáctém století tak častý příjezd cizího poselstva, vyšňořeného a s vlajícími chocholy. Vždyť sotva před dvěma dny vjel do Paříže poslední takový průvod, družina vyslanců vlámských, pověřených uzavřít sňatek dauphina s Markétou Flanderskou, k veliké rozmrzelosti pana kardinála Bourbonského, který, aby se zalíbil králi, musel přívětivě uvítat celou tu venkovskou tlupu vlámských purkmistrů a vyčastovat je ve svém Bourbonském paláci „*obzvláště pěknou mravoličnou hrou, šprýmem a fraškou*“, zatím co mu zuřivý déšť smácel překrásné koberce, rozvěšené u vrat jeho paláce.

Byly to dvě slavnosti sloučené již od nepaměti na jeden den, svátek Tří králů a slavnost bláznů, které onoho 6. ledna „*vzrušily všechny pařížský lid*“, jak vypráví Jehan de Troyes.

Toho dne měl být vypálen ohňostroj na náměstí Grève, zasazená máje před kaplí Braquovou a v Soudním paláci se měly provozovat mystérie. V předvečer to rozhlásili a vytroubili na všech křížovatkách

biřici pana královského hejtmána, v krásných vyšíváných kabátcích z fialového harasu s velkými bílými kříži na prsou.

Domy i krámy byly zavřeny a dav měšťanů a měšťanek proudil již od rána ze všech stran na některé ze tří jmenovaných míst. Každý si vybral něco: někdo ohňostroj, někdo stavění máje, někdo mystérie. Ke cti a chvále starého dobrého vkusu pařížských zevlounů je třeba říci, že většina tohoto davu zaměřila k ohňostroji, který se dobře hodil do oné roční doby, nebo na mystérie, jež se měly konat ve velké síni Soudního paláce, dobře kryté a dobře uzavřené; a že zvědavci se svorně shodli a nechali ubohou máj s nepodařenými kvítky chvěti se samotinkou pod lednovým nebem na hřbitově kaple Braquovy.

Lid se valil zvláště těmi ulicemi, jež vedou k Soudnímu paláci, neboť se vědělo, že vlámští vyslanci, kteří předevcírem dorazili, rozhodli se účastnit mystérií i volby papeže bláznů, jež se měla konat rovněž ve velkém sále.

Nebylo právě snadné proniknout toho dne do velké síně, přestože byla prohlašována v oněch dobách za největší krytou prostoru na světě. (Je ovšem pravda, že Sauval ještě nezměřil velký sál na zámku v Montargisu.) Zvědavcům, kteří přihlíželi z oken, jevilo se přeplněné náměstí před Soudním palácem jako moře, do něhož pět nebo šest ulic, podobných ústím řek, vrhalo každým okamžikem nové a nové přívaly hlav. Vlny davu, neustále mohutnějící, narážely na rohy domů, které tu a tam vyčnívaly jako mysy do nepravidelné nádrže náměstí. Uprostřed vysokého gotického¹ průčelí paláce bylo velké schodiště, po němž bez přestání vystupoval a sestupoval dvojí proud: pod středním odpočívadlem se vždy rozdvojl a rozléval se

1 Slovo gotický ve smyslu, jak se ho dnes všeobecně užívá, je zcela nevhodné, ale zcela vžitě. Přijímáme je tedy a označujeme jím jako všichni ostatní architekturu druhé poloviny středověku, jejímž charakteristickým znakem je lomený oblouk a jež následuje po architektuře první poloviny, založené na plném oblouku. (*Poznámka autorova.*)

pak v širokých vlnách po obou stranách; velké schodiště, jak jsem již řekl, šumělo neustále od náměstí jako vodopád do jezera. Výkřiky, smích a dupot těch tisíců nohou způsobovaly veliký hluk a veliký povyk. Co chvíli se tento povyk a hluk zdvojnásobil; proud, který hnal celý ten ohromný dav k velkému schodišti, čas od času se zarazil, zakolísal, zavířil na místě. To když pro udržení pořádku některý lučičník vrazil někomu štulec nebo kůň některého hejtmanova biřice začal kolem sebe kopat; věru podivuhodná tradice, kterou hejtmanská správa odkázala vojenské správě, vojenská správa bývalému jízdnímu četnictvu a jízdní četnictvo našemu četnictvu pařížskému.

Ve dveřích, v oknech, ve vikýřích, na střeších hemžilo se na tisíce dobráckých tváří mírných a počestných měšťanů; pozorovali palác, pozorovali dav a nepřáli si nic víc; neboť mnoho lidí v Paříži se spokojuje podívanou na diváky a pouhá zeď, za kterou se cosi děje, je pro nás už velkou zajímavostí.

Kdyby nám, lidem z roku 1830, bylo dopřáno vmísit se v duchu mezi tyto Pařížany patnáctého století a vstoupit s nimi v té úžasné tlačnici, strkanici a motanici do ohromného sálu paláce, tak těsného onoho 6. ledna 1482, naskytla by se nám podívaná, jež by nepostrádala ani zajímavosti, ani půvabu, a třebaže bychom kolem sebe viděli jen věci staré, připadaly by nám zcela nové.

Souhlasí-li čtenář, pokusíme se vyvolat alespoň dojem, který by byl s námi zakusil, kdyby přestoupil práh onoho obrovského sálu, ztracen v tom hlučícím množství vojenských kabátců, vyšívaných suknic a svrchnic.

V první chvíli jsme ohlušeni, oslepeni. Nad našimi hlavami se zdvihá dvojité křížová klenba s vyřezávanými dřevěnými ozdobami, vymalovaná blankytně modře, se zlatými liliovými květy; pod nohama dlažba, v níž se střídá bílý mramor s černým. Několik kroků před námi ohromný pilíř, pak druhý, pak ještě jeden; celkem sedm pilířů po celé délce, jež podpírají konce žeber dvojité klenby. Kolem

prvních čtyř pilířů kramářské stánky, kde se blýskají skleněné tretky a různé cetky, okolo tří posledních lavice z dubového dřeva, ošoupané a oleštěné kalhotami těch, kteří se tu soudili, a taláry prokurátorů. Kolem dokola sálu, podél vysokých stěn, mezi dveřmi, mezi okny, mezi pilíři nekonečná řada soch všech francouzských králů, počínajíc Faramondem; králové slaboši s rukama spuštěnýma a očima sklopenýma; králové chrabří a bojovní s hlavou i rukama směle vztyčenýma k nebesům. Pak vysoká gotická okna, jejichž skla září tisíci barvami; v širokých východech ze sálu nádherné, jemně vyřezávané dveře; a to všechno, klenba, pilíře, stěny, římsy, vykládané dveře, sochy – to vše odshora až dolů ztopeno v nádherném modrozlatém koloritu, který v době, o níž vyprávíme, byl už poněkud zašlý, a který později téměř úplně zmizel pod prachem a pavučinami léta Páně 1549, kdy ho Du Breuil ještě tradičně obdivoval.

Představme si nyní tuto ohromnou protáhlou síň, ozářenou bledým světlem lednového dne, zavalenou tím pestrým hlučícím davem, který se tlačí kolem stěn a točí se kolem sedmi pilířů, a budeme mít přibližnou představu o celkovém obrazu, jehož zajímavé podrobnosti pokusíme se vám vylíčit přesněji.

Je jisté, že kdyby Ravailac nebyl zavraždil Jindřicha IV., nebyla by bývala akta Ravailacova procesu uložena v kanceláři Soudního paláce; nebylo by spoluviníků, kteří měli zájem na tom, aby tato akta zmizela; nebylo by tedy ani žhářů, kteří z nedostatku lepšího prostředku byli nuceni zapálit kancelář, aby mohli spálit akta, a aby mohli zapálit kancelář, museli zapálit Soudní palác; z čehož konečně plyne, že by nebylo došlo k požáru roku 1618. Starý palác by dosud stál i se svou starobylostí velkou síní a já bych mohl říci čtenáři: „Jdi se na ni podívat.“ Byli bychom tak oba ušetřeni práce; já bych ji nemusil popisovat a čtenář by lečjaký popis nemusil číst. – Což dokazuje novou pravdu: že veliké události mívají následky nevypočitatelné.

Je ovšem zcela dobře možné, že Ravailac neměl spoluviníky, dále, že tito spoluviníci, jestli náhodou nějaké měl, neměli s požárem roku 1618 nic společného. Jsou známy ještě dva jiné výklady, velmi pravděpodobné. První vypráví o veliké hořící hvězdě, stopu široké a loket vysoké, která spadla z nebe na palác, jak každý ví, 7. řezna po půlnoci. Druhé vysvětlení podává čtyřverší Theofilovo:

*To jsme si v Paříži poplakali:
Tak paní justici podmazali,
že uklouzla a byla v plameni
a shořela, ač je přec z kamení.*

Ať už si myslíme cokoliv o tomto trojím – politicko-fyzikálně-básnickém – výkladu požáru Soudního paláce roku 1618, smutnou jistotou bohužel je, že palác shořel. Díky této katastrofě a zejména nejrůznějším pozdějším opravám, které dokonaly, co ona ušetřila, zbývá dnes jen velmi málo z tohoto prvního sídla francouzských králů, z paláce staršího než Louvre, který byl již v dobách Filipa Sličného tak starý, že v něm hledali zbytky nádherných staveb, jež dal postavit král Robert a popsal Helgaldus. Zmizelo téměř všechno. Kam se poděla síň kancléřství, kde Ludvík Svatý „uskutečnil své manželství“? Zahrada, kde soudil, „oblečen v harasovou suknicí, svrchní šat z hrubého sukna bez rukávů a v plášť z černého santalu, odpočívaje na kobercích s Joinvillem“? Co se stalo s komnatou císaře Zikmunda? Kde je komnata Karla IV. a komnata Jana Bezzemka? Kam se podělo schodiště, z něhož Karel VI. vyhlásil svůj omilostňovací edikt? Dlaždice, kde Marcel zardousil v přítomnosti dauphinově Roberta z Clermontu a maršálka ze Champagne? Kam přišla branka, kde byly roztrhány bully vzdoropapeže Benedikta a odkud ti, kdož je přinesli, odešli potupně vystrojeni v slavnostních ornátech a biskupských mitrách, aby konali veřejné pokání přes celou Paříž? A kde je velká síň se zlacením, blankytným stropem, se svými lomenými

oblouky, sochami a pilíři a se svou ohromnou klenbou, posázenou řezbářskými ozdobami? A zlatá komnata? A kamenný lev, který seděl u dveří s hlavou skloněnou a ocasem mezi tlapami jako lvi u trůnu Šalomounova, v pokorném postoji, jak se sluší síle před spravedlností? A krásné portály? A nádherná barevná okna? A tepané kování, jež přivádělo do rozpaků Biscornetta? A přejemné truhlářské práce du Hancyho...? Co učinil čas, co udělali lidé s těmito zázraky? Co nám bylo dáno za to všechno, za celé ty galské dějiny, za celé to gotické umění? Těžkopádné, sražené oblouky pana Brosse, toho nešikovného stavitele portálu svatého Gerváse, pokud se týče umění; a pokud jde o historii, máme jen užvaněné vzpomínky od tlustého pilíře, který ještě dnes zní ozvěnou řečí takových tlachalů, jako byl Patru.

To není právě mnoho. – Vraťme se však k původní velké síni skutečného starého paláce.

Oba konce tohoto obrovského kosodélníku byly vyplněny: na jednom konci byla umístěna pověstná mramorová deska z jediného kusu, tak dlouhá, tak široká a tak tlustá, že podle svědectví starých zemanských zápisů, psaných slohem, který by byl podráždil apetit Gargantuův, nikdo nikde nespatriil „*na světě takový krajíc mramoru*“; na druhém konci pak byla kaple, v níž se dal vytesat Ludvík XI., jak klečí před sv. Pannou, a kam dal přenést sochy Karla Velikého a Ludvíka Svatého, dvou světců, o nichž byl přesvědčen, že z francouzských králů jsou v nebi nejlépe zapsáni, a nestaral se přitom vůbec o to, že v řadě královských soch zůstanou tak dva výklenky prázdné. Tato kaple, ještě nová, postavená sotva před šesti lety, byla celá zbudována v onom rozkošném slohu, který se vyznačuje jemnou architekturou, překrásnými řezbářskými ozdobami a hlubokým přejemným tepáním, což všechno je u nás tak příznačné pro konec období gotického, ale udržuje se dále, až do poloviny století šestnáctého v kouzelných fantaziích renesančních. Malá okenní růžice nad portálem byla obzvláště mistrovským dílem pro svůj křehký půvab; vypadala jako hvězda utkaná z krajek.

Uprostřed sálu, přímo proti hlavním dveřím, bylo vyvýšené pódium, potažené zlatým brokátem, vzadu přisunuté až ke zdi, se zvláštním vstupem: tvořilo jej okno z chodby zlaté komnaty. Toto pódium bylo postaveno pro vlámské vyslance a pro ostatní vynikající osobnosti pozvané na mystérie.

Podle starého obyčeje měly se mystérie předvádět na oné mramorové desce. Byla k tomu přichystána již od rána; na její nádherné mramorové ploše, křížem krážem poškrábané podpatky soudních písařů, bylo vztyčeno dosti vysoké prkenné lešení v podobě klece: horní plocha, viditelná z celého sálu, měla sloužit za jeviště, kdežto vnitřek, zakrytý zvenčí koberci, byl určen za šatnu pro herce; žebřík, naivně přistavený zvenku, měl tvořit spojení mezi scénou a šatnou; po jeho tuhých, neohebných příčkách se na jeviště vystupovalo i z jeviště odcházelo. Žádná sebeneočekávanější postava, žádné překvapující rozuzlení, žádný dramatický obrat děje nemohly se obejít bez tohoto žebříku. Jak prostinký a úctu vzbuzující byl tento dětský věk umění a techniky!

Čtyři biřici správce paláce, kteří měli za úkol starat se o pořádek při všech lidových zábavách, při slavnostech právě tak jako při popravách, stáli každý u jednoho ze čtyř rohů mramorové desky.

Představení mělo začít, teprve až velký orloj na paláci odbije dvanáctou hodinu polední. Doba zajisté velmi pozdní pro divadelní představení; bylo však třeba přizpůsobit se vyslancům.

A tak celé to množství lidí čekalo tu už od rána. Slušná řádka těch počestných zvědavců drkotala zuby už od úsvitu před velkým schodištěm paláce; někteří dokonce tvrdili, že proseděli celou noc u velkých vrat, aby měli jistotu, že se dostanou dovnitř první. Dav houstl každým okamžikem a jako přetékaající voda stoupal poněnáhu podél zdi, kupil se kolem pilířů, počal se rozlévat po římsách jednotlivých sloupů, po římsách i podpěrách okenních, zaplavil všechny výstupky této bohaté architektury, všechny sochařské reliéfy. Nepohodlí, netrpělivost, dlouhá chvíle, nevázanost tohoto

dne bezuzdného bláznění, hádky, jež propukaly každou chvíli pro štulec loktem nebo šlápnutí okovaným střevícem, únava z dlouhého čekání – to vše dodávalo celé té vřavě lidí neprodyšně zavřených, až k udušení stěsnaných a namačkaných přízvuk jisté podrážděnosti a hořkosti už dávno před ohlášeným příchodem vyslanců. Bylo slyšet jen samé nářky a kletby proti Vlámům, proti purkmistrovi, proti kardinálu Bourbonenskému, proti správci paláce, proti paní Markétě Rakouské, proti biřicům s holemi; hubovalo se na zimu, na teplo, na špatné počasí, na biskupa pařížského, na papeže bláznů, na pilíře, na sochy, na to, že tyhle dveře byly zavřené a tam to okno otevřené. To všechno k nemalému potěšení studentů a lokajů, roztroušených po skupinách v davu, kteří mísili do vší té nespokojenosti všelijaké vtipy a zlomyslné žerty a zrovna jako jehlami podpichovali všeobecnou rozmrzelost.

Několik takových čertovských chlapíků, kteří nejdříve vyrazili v okně tabuli, usadilo se odvázně na okenní předprseň a odtud pozorně vyhlíželo hned ven, hned dovnitř a častovalo svými vtipy dav v sále i na náměstí. Jejich posměšné posuňky, hlasitý smích a žertovné pokřikování, jímž se dorozumívali s kamarády na druhém konci sálu, svědčily jasně, že tihle mladí studenti naprosto nesdílí nudu a únavu ostatních diváků a že z podívané, která se jim naskýtala, dovedou velmi dobře vytěžit pro svou potěchu divadlo, jež jim ukracovalo čekání na divadlo další.

„Na mou věru, to jste vy, Johanes Frollo de Molendino,“ křičel jeden z nich na jakéhosi světlovlasého mladíka s hezkým vychytralým obličejem, zavěšeného na akantových listech sloupové hlavice. „Mají pravdu, když vám říkají Jan ze Mlýna, vždyť vaše paže a nohy vypadají jako čtyři lopaty větrného mlýna. Jak dlouho už tam visíte?“

„Pro milosrdenství ďáblovo,“ odpověděl Johanes Frollo, „trčím tu už čtyři hodiny a doufám pevně, že mi budou započteny v očištění. Slyšel jsem první verš hrubé mše zpívané zpěváky krále sicilského o sedmé hodině ranní ve Svaté kapli.“

„Pěkní zpěváci!“ opáčil druhý. „Mají hlasy ostřejší než špičky svých baretů! Dřív než král založil mši ke cti svatého Jana, měl napřed pořádně vyzvědět, má-li svatý Jan rád latinské žalmy propřevované provensálským přízvukem!“

„Udělal to jen proto, aby ty zpropadené zpěváky krále sicilského zaměstnal!“ vykřikla zlostně jakási stará žena z davu pod oknem. „Jenom si představte! Tisíc pařížských liber za jednu mši! A kvůli tomu zavedli v pařížských tržnicích zvláštní daň na mořské ryby!“

„Ticho, babo,“ vpadl jí do řeči jakýsi tlustý a důstojný muž, ucpává si nos, neboť stál právě vedle dotyčné obchodnice s rybami. „Mše se musila založit. Nebo chcete, aby král znovu onemocněl?“

„Výborně jste to řekl, pane Kašpare Rohatý, královský mistr kožišnický,“ křičel studentík, křečovitě se držící hlavice sloupu.

Nešťastné jméno ubohého královského mistra kožišnického přijal výbuch smíchu ze všech studentských hrdel.

„Rohatý! Kašpar Rohatý!“ křičeli jedni.

„*Cornutus et hirsutus*²,“ volal druhý.

„Ha, ha, to se ví,“ pokračoval čertovský mladík na sloupu. „Copak je vám k smíchu? Počestný muž Kašpar Rohatý, bratr mistra Jana Rohatého, správce královského domu, syn mistra Matěje Rohatého, prvního lesního ve Vincenneském lese, všichni měšťané pařížští, všichni ženatí, z pokolení na pokolení!“

Veselost se zdvojnásobila. Tlustý kožišník ani nehlesl a dělal vše možné, aby se vyhnul pohledům, jež naň dotíraly ze všech stran; potil se a funěl, ale nadarmo: jako když se klín zaráží do dřeva, jeho pokusy nevedly k ničemu jinému, než že jeho široká, zlostí a hněvem zbrunátnělá tvář ještě těsněji zapadala mezi ramena sousedů.

Konečně mu přispěchal na pomoc jeden soused, tlustý, malý a důstojný jako on.

2 Rohatý a chlupatý.

„Hrůza! Takhle mluví školáci s ctihodným měšťanem! Za mých časů by je byli zmrskali metlami a pak by je na těch metlách upálili!“

Celá banda vyprskla smíchem.

„Hola hej, kdopak tu takhle krákorá? Kdo je ten sýček, co přivolává neštěstí?“

„Počkej, poznávám ho,“ zapištl jeden, „to je mistr Ondřej Musnier.“

„Jeden z přísežných knihkupců university!“ volal druhý. „Všechno je v této síni čtvermo,“ křičel třetí, „čtyři národy, čtyři fakulty, čtyři svátky, čtyři prokurátoři, čtyři voliči, čtyři knihkupci.“

„Nuže dobrá,“ opáčil Jan Frollo, „musíme jim provést také čtyřikrát nějakou čertovinu.“

„Musniere, spálíme ti knihy!“

„Musniere, zbijeme ti sluhu!“

„Musniere, pomuchláme ti ženu!“

„Hodnou a tlustou pannu Oudardu!“

„Která je tak svěží a tak veselá, jako by byla vdovou.“

„Ať vás všechny čert vezme,“ zabručel mistr Ondřej Musnier.

„Mistře Ondřeji,“ zvolal opět Jan, stále zavěšený na hlavici svého sloupu, „buď zticha, nebo ti spadnu na hlavu.“

Mistr Ondřej zvedl oči, jako by na okamžik měřil výšku pilíře a váhu šprýmaře, znásobil v duchu tuto váhu čtvercem rychlosti a zmlkl.

Jan, opanovav bojiště, pokračoval vítězoslavně:

„A taky bych to udělal, třebaže mám bratra arcijáhнем!“

„Pěkní vašnostové, ti naši páni z university. Nedokázali zjednat vážnost našim privilegiím ani v takový den, jako je dnes! V Novém městě je máje a ohňostroj; na Starém městě mystérie, papež bláznů a vyslanci vlámští; a v Univerzitní čtvrti nic!“

„A přece je Maubertovo náměstí dost veliké!“ pokračoval jeden ze studentů, kteří se uvelebili na okenní desce.

„Pryč s rektorem, s voliči i prokurátory,“ křičel Johanes. „Dnes večer musíme uspořádat na Veselém poli slavnostní oheň z knih mistra Ondřeje,“ dodal jiný.

„A z pultů písařů!“ dodal sousední student.

„A z holí pedelů!“

„A z plivátek děkanů!“

„A z chlebových truhel voličů!“

„A z rektorovy podnožky!“

„Ať zhynou!“ vřestěl umíněně malý Jan. „Ať zhyne mistr Ondřej, pedelové i písaři; teologové, medicí i právníci; prokurátoři, voliči i rektor!“

„Ale to je přece konec světa!“ šeptal mistr Ondřej, zacpáváje si uši.

„Když mluvíte o rektorovi, tamhle je, kráčí právě po náměstí,“ zvolal jeden z těch na okně.

Všichni se obrátili směrem k náměstí.

„Je to opravdu náš ctihodný rektor mistr Thibaut?“ ptal se Jan Frollo ze Mlýna, neboť byl zavěšen na jednom z vnitřních pilířů a nemohl vidět, co se děje venku.

„Ano, ano,“ odpovídali ostatní; „je to opravdu on, mistr Thibaut, rektor.“

Byl to vskutku rektor a za ním všichni univerzitní hodnostáři; šli v slavnostním průvodu naproti vyslancům a v tomto okamžiku kráčeli právě přes Soudní náměstí. Studenti namačkaní v okně vítali je posměšky a ironickým potleskem. Rektor, kráčejíci v čele družiny, dostal první salvu; a byla pořádná. „Dobrý den, pane rektore! Hola hej! Dobrý den!“

„Jak to, že je tady, ten starý hráč? Cožpak opustil své kostky?“

„A jak si kluše na své oslici! Uši má delší než ona!“

„Hola hej! Dobrý den, mistře rektore Thibaute! *Tybalde aleatore!* Starý hlupáku! Falešný hráči!“

„Bůh s vámi! Padaly vám dnes v noci často dvě šestky?“

„Ach, ta vetchá tvář, jak je zsinalá, přepadlá a ztrhaná láskou ke hře a ke kostkám!“

„Kampak si to takhle vykračujete, Thibaute, *Tybalde vrhcábníku*, místo na universitu cupitáte k městu?“

„Jde si asi hledat byt v ulici ‚U vrhcábů,‘“ vykřikl Jan ze Mlýna. Celá tlupa opakovala tuto slovní hříčku za hromového řevu a zuřivého potlesku.

„Vy si jdete hledat byt v ulici ‚U vrhcábů,‘ není-liž pravda, pane rektore, vy čertův hráči?“

Pak přišli na řadu ostatní hodnostáři.

„Pryč s pedely! Pryč s žezlonoši!“

„Poslyš, Robine Vejražko, kdopak je tamhle ten?“

„To je Gilbert de Suilly, Gilbertus de Soliaco, kancléř koleje autunské.“

„Víš co? Ty se líp trefíš, tu máš můj střevíc – hod’ mu ho do tváře!“

„*Saturnalitas mittimus ecce nuces!*“³

„Ať zhyne těch šest teologů i se svými bílými komžemi!“

„To jsou teologové? Já myslil, že je to šest bílých hus, které věnovala městu svatá Jenovefa za roognyské léno!“

„Ať zhynou lékaři!“

„Pryč s filozofickými a teologickými disputacemi!“

„Ať tě hrom bací, kancléři od svaté Jenovefy! Tys mi ukřivdil! To se ví, dal mé místo, které patřilo Normandanům, malému Ascaniovi Falzaspadovi z bourgeské provincie, poněvadž je Ital!“

„To je bezpráví,“ volali všichni studenti. „Pryč s kancléřem od svaté Jenovefy!“

„Hola, hola, mistře Joachime Ladehors! Hola, Louisi Dahuille! Hej, Lamberte Hocmente!“

„Ať ďábel zardousí prokurátora národu německého!“

„A kaplany ze Svaté kaple i s jejich šedivými kožíšky, *cum tunicis grisis!*“⁴

„*Seu de pellibus grisis fourratis!*“⁵

3 Zde posíláme ořechy k svátkům (citát z Martiala).

4 S šedivými tunikami.

5 Nebo s kožíšky šedivě podšitými.

„Hola, hej, mistři svobodných umění! Vy všichni v těch parádních černých talárech! A vy v těch červených talárech!“

„Děláte pěknou vlečku rektorovi!“

„Člověk by řekl, že dóže benátský jde slavit zasnuby s mořem!“

„Podívej se, Jene! Kanovníci od svaté Jenovefy!“

„Ať jdou k čertu všichni kanovníci!“

„Hej, opate Klaudie Choarte! Doktore Choarte! Nehledáte náhodou Marii Giffardovou?“

„Je v ulici Glatigny!“

„Připravuje lože králi smilníků!“

„Platí své čtyři grošíky; *quatuor denarios*.“

„*Aut unum bombum*.“⁶

„Chcete, aby vám je vysázela pod nos?“

„Přátelé! Mistr Simin Sanguin, volič z Pikardie, co tahá všude svou ženu v zápřeži!“

„*Post equitem sedet atra cura*.“⁷

„Jen směle, mistře Simone!“

„Dobrý den, pane voliči!“

„Dobrou noc, paní voličová!“

„Ti mají ale štěstí, že to všechno vidí,“ povzdechl si Johanes de Molendino, stále ještě skrčený v listech sloupové hlavice.

Tu se přísežný knihkupec university Ondřej Musnier sklonil k uchu Kašpara Rohatého, královského mistra kožišnického.

„Jak říkám, pane, to je konec světa. Takovéhle spuštění stavu studentského svět ještě neviděl. To ty prokleté vynálezy našeho století přivedly všechno do zkázy. Dělostřelectvo, nová děla, tarasnice a především knihtisk, ten nový mor, co k nám přišel z Německa. Už nebude rukopisů, už nebude knih! Knihtisk zabije knihařskou živnost. Nastává konec světa.“

6 Nebo jednu bombu (vulgární slovní hříčka).

7 Za jezdcem sedí smutná starost (citát z Horatia).

„Já to dobře pozoruju podle toho, jak roste zájem o sametové látky,“ přizvukoval mu kožišník.

V tom okamžiku tlouklo poledne.

„Ach!“ vzdychl dav jakoby jedněmi ústy.

Studenti zmlkli. Pak nastal veliký zmátek; veliké šoupání nohou a natahování hlav; veliký všeobecný výbuch kašle a smrkání; každý se narovnal, našel si své místočko, stoupl si na špičky a připojil se k některé skupince. Pak zavládlo hrobové ticho; všichni stáli s nataženými krky, s otevřenými ústy, s očima upřenými na mramorovou desku... Neobjevilo se na ní nic. Čtyři biřici správce paláce stáli pořád na svých místech. Strnulí a nehybní, jako čtyři pomalované sochy. Zraky všech se obracely k pódiu, vyhrazenému vlámským vyslancům. Leč dvířka zůstávala zavřená a pódium prázdné. Shromážděný dav čekal již od rána na tři věci: na poledne, na vlámské poselstvo a na mystérie. Jenom poledne přišlo včas.

To už bylo přespříliš.

Čekali minutu, dvě, tři, pět minut, čtvrt hodiny; nic se nedělo. Pódium zůstávalo prázdné, jeviště němé. Netrpělivost vystřídal hněv. Rozčilená slova běžela od úst k ústům, zatím ještě potichu. – Mystérie! Mystérie! mružel dav temně.

V hlavách všech to vřelo. Bouře, dosud jakoby z dálky hučící, vznášela se nad hlavami davu. První zápalná jiskra vylétla od Jana ze Mlýna:

„Chceme mystérie, a Vlámý at' vezme čert!“ vykřikl z plných plic, zkroucen jako had kolem hlavice svého sloupu.

Dav zatleskal.

„Mystérie,“ opakovali všichni hlasitě, „a Vlámové at' jdou ke všem čertům!“

„Chceme mystérie, a hned,“ zvolal opět student; „anebo dávám návrh, abychom místo veselohry a mravoličné truchlohry oběsili správce paláce!“

„Výborně,“ křičel lid, „a začneme věšením biřiců!“

Následoval bouřlivý potlesk, čtyři zmínění nešťastníci zbledli a dívali se úkradkem jeden na druhého. Shromáždění se nebezpečně hnulo směrem k nim a oni v hrůze už viděli, jak křehké dřevěné zábradlí, které je oddělovalo od lidí, povoluje a praská pod tlakem davu.

Okamžik byl kritický.

„Jen do nich, jen do nich,“ ozývalo se ze všech stran.

V tom okamžiku se poodhrnul koberec, který přikrýval šatnu – jak jsme se o tom již dříve zmínili –, a ze šatny vyšla postava, která svou pouhou přítomností dav rázem zastavila a jako kouzelným proutkem změnila jeho hněv ve zvědavost.

„Ticho! Ticho!“

Postava, ostatně velmi nejistá a třesoucí se po celém těle, došla až na kraj mramorové desky, při čemž se stále uctivě ukláněla; čím více se blížila, tím hlouběji se ukláněla, takže se zdálo, jako by poklekávala.

Shromáždění se pomaloučku opět uklidnilo. Bylo slyšet jen onen lehounký šum, který vždy provází mlčení davu.

„Velevážení páni měšťané a počestné paní měštky,“ pravila postava, „dostalo se nám cti přednášeti a provozovati před Jeho Eminencí panem kardinálem velice krásnou mravoučnou hru, která se jmenuje *Dobrotivé rozsouzení Panny Marie*. Já hraju Jupitera. Jeho Eminence doprovází v této chvíli velectěné poselstvo pana vévody Rakouského, pozdržené uvítacím projevem pana rektora naší university, jemuž právě nyní naslouchá u Baudetské brány. Jakmile se dostaví nejmilostivější pan kardinál, začneme.“

Je jisté, že toto nenadálé zakročení Jupiterovo zcela postačilo, aby byli zachráněni čtyři nebozí biřici správce paláce. Kdybychom sami šťastně vymysleli tuto nanejvýš pravdivou příhodu a měli se za ni také odpovídat před Její Výsostí paní kritikou, nemohl by se nikdo v této chvíli dovolávat proti nám klasického přísloví: *Nec deus*

*intersit!*⁸ Ostatně úbor pana Jupitera byl překrásný a přispěl nemálo k uklidnění davu, neboť upoutal všechnu jeho pozornost. Jupiter měl na sobě krunýř, potažený černým sametem se zlatými sponami; na hlavě měl čapku s kuklou sahající až na ramena, s knoflíky z pozlaceného stříbra; a kdyby nebylo červeně na jeho tvářích, jež kryla půl obličeje, a jeho mohutného vousu, který přikrýval druhou půlku, a kdyby nebyl držel v ruce svitek pozlaceného papíru, posázený cetkami a polepený ostny z falešného zlata, v kterémžto předmětu rozpoznalo cvičené oko snadno blesk, kdyby jeho nohy přirozené tělové barvy nebyly obuty v řemínkové sandály, zašněrované po řeckém způsobu, byl by snesl pro svůj důstojný zevnějšek srovnání s bretaňským lučištníkem osobní stráže pana du Berry.

II. Petr Gringoire

Leč zatím co řečnil, obdiv i uspokojení nad jeho oblekem vyprchávalo, jak přibývalo slov; a když dospěl k onomu nešťastnému závěru: „Jakmile se dostaví Jeho Eminence pan kardinál, začneme,“ zanikl jeho hlas v bouřlivém povyku.

„Začněte hned! Mystérie! Chceme mystérie hned!“ křičel lid. A nade všechny hlasy vynikal hlas Johana de Molendino, který prorážel tím děsným rámusem jako píšťalka při nějaké pouliční taškařině v Nîmes. „Začněte hned!“ ječel student.

„Pryč s Jupiterem a kardinálem Bourbonským,“ hulákal Robin Vejražka i ostatní studenti, natlačení v okenním výklenku jako na hřadě.

„Začněte ihned hru!“ opakoval dav. „Hned! Okamžitě! Na šibenici s herci i s kardinálem!“

Nebohý Jupiter, vyjevený, zděšený a pod svým červeným líčidlem na smrt bledý, upustil blesk a sňal si kuklu; pak se uklonil, a všecek

8 Bůh at' nezasahuje.

se třesa, koktal: „Jeho Eminence... vyslanci... paní Markéta Flanderská...“ Nevěděl, co by řekl. V duchu se bál, že bude pověšen.

Pověšen buď chátrou za to, že čekal, nebo kardinálem za to, že nečekal; z obou stran viděl jen propast – šibenici.

Na štěstí ho jakýsi muž vysvobodil z nesnází a vzal odpovědnost na sebe.

Onen muž stál před zábradlím ve volném prostoru kolem mramorové desky až dosud bez povšimnutí, neboť jeho vysokou a štíhlou postavu dokonale chránil před každým pohledem tlustý pilíř, o který se opíral. Byl veliký, vyhublý a bledý, světlovlasý; ještě mladík, ačkoliv na čele i na tvářích měl vrásky; oči mu zářily, ústa se usmívala, na sobě měl černý šerkový oděv, stářím ošumělý a oleštěný. Přiblížil se k mramorové desce a pokynul ubohému trpiteli. Ten však, celý popletený, neviděl.

Nový příchozí popošel ještě o krok a zvolal: „Jupitere! Milý Jupitere!“ Jupiter neslyšel.

Nakonec, pozbýváje trpělivosti, křikl mu světlovlasý dlouhán přímo do ucha:

„Michale Giborne!“

„Kdo mě volá?“ ptal se Jupiter, jako by ho najednou někdo probudil ze sna.

„Já,“ odpověděla postava v černém.

„Ach,“ zvolal Jupiter.

„Začněte hned hrát,“ pravil muž. „Uspokojte obecenstvo! Já si беру na starost uchlácholit správce paláce a ten uchlácholí pana kardinála.“

Jupiter si oddychl.

„Velectění páni měšťané,“ zakřičel z plných plic do davu, který stále ještě hulákal, „začneme okamžitě!“

„*Sláva Jupiterovi! Plaudite cives!*⁹“ křičeli žáci.

„Výborně! Výborně!“ volal lid.

9 Tleskejte, občané!

Byl to ohlušující potlesk a Jupiter již dávno zmizel za kobercem, když sál se ještě otrásal pochvalnými výkřiky.

Avšak neznámý člověk, který jako kouzelným proutkem změnil „bouři v tišinu“ (řeceno slovy našeho starého, dobrého Corneille), vrátil se opět skromně do pološera piliře a byl by tam jistě zůstal i nadále neviditelný, bez pohnutí a němý jako dřív, kdyby ho odtamtud nebyly vylákaly dvě dívky, jež stály v první řadě diváků a viděly jeho rozhovor s Michalem Gibornem – Jupiterem.

„Mistře,“ pravila jedna z nich a kývla na něj, aby se přiblížil.

„Buďte přece zticha, milá Liénardo,“ domlouvala jí sousedka, hezká, svěží, vyfintěná ve svátečních šatech od hlavy k patě. „To není klerik, to je laik; neříkejte mu mistře, ale pane!“

„Pane,“ opravila se Liénarda.

Neznámý přistoupil k zábradlí.

„Co si přejete, slečny?“ zeptal se dychtivě.

„Ach nic!“ opravila se Liénarda celá zmatená. „To moje sousedka Gisquetta la Gencienne chce s vámi mluvit.“

„Ne, ne,“ bránila se Gisquetta a zarděla se; „to Liénarda vám řekla, mistře a já jsem jí jenom pověděla, že má říkat pane!“

Obě dívky klopily oči. Muž je pozoroval s úsměvem, neboť si zřejmě toužebně přál navázat rozhovor.

„Nemáte mi tedy co říci, milé slečny?“

„Ach, vůbec nic,“ odpověděla Gisquetta.

„Docela nic,“ tvrdila Liénarda.

Světlovlasý mladík ustoupil o krok zpět, aby se vzdálil. Ale obě všetečky nejevily chuť vzdát se kořisti.

„Pane,“ řekla živě Gisquetta s prudkostí náhle se otevřevšího stavidla, s odhodlaností ženy, která se rozhodla, „znáte jistě toho vojáka, který bude hrát v mystériích úlohu Panny Marie?“

„Chcete říci úlohu Jupitera?“ odvětil neznámý.

„Ano, ano, toho!“ zvolala Liénarda. „Ta je hloupá! Vy tedy znáte Jupitera?“

„Michala Giborna? Ano, slečno,“ přisvědčil neznámý.

„Má nádherné vousy!“ řekla Liénarda.

„A bude to hezké, co nám tu budou přednášet?“ ptala se nesměle Gisquetta.

„Velmi krásné, slečno,“ odpověděl bez nejmenšího zaváhání neznámý.

„A co to bude?“ ptala se Liénarda.

„Dobrotivé rozsouzení milostivé Panny Marie, mravoučná hra, prosím, slečno!“

„Ach, to je něco jiného,“ opáčila Liénarda.

Chvilku bylo ticho. Neznámý je přerušil:

„Je to zbrusu nová mravoučná hra, ještě ji nikde nehráli.“

„To není tedy ta,“ divila se Gisquetta, „kterou dávali před dvěma lety v den příjezdu pana papežského legáta a kde vystupovaly tři krásné dívky, které představovaly...“

„Sirény,“ přerušila ji Liénarda.

„A které byly docela nahé,“ dodal mladý muž.

Liénarda sklopila cudně zrak. Gisquetta na ni pohlédla a učinila totéž. Muž pokračoval s úsměvem:

„Byla to opravdu zábavná podívaná. Ale dnes uslyšíte mravoučnou hru sepsanou schválně pro milostivou slečnu Flanderskou.“

„Budou se zpívat pastýřské písně?“ zeptala se Gisquetta.

„Fuj!“ rozhorlil se neznámý. „V mravoučné hře! Druhy her se nesmějí míchat! Kdyby to byla fraška, beze všeho!“

„To je škoda,“ litovala Gisquetta. „Tehdy byla u kašny na Můstku tlupa divochů, mužů i žen, kteří mezi sebou zápasili, předváděli různé výstupy a zpívali při tom všelijaké popěvky a pastýřské písně.“

„Co se hodí pro papežského legáta,“ řekl dosti suše neznámý, „nehodí se pro princeznu!“

„A o kus dál,“ pokračovala Liénarda, „hrála tichá hudba kouzelné melodie.“

„A lidem pro osvěžení,“ promluvila opět Gisquetta, „chrlila kašna třemi proudy víno, mléko a víno se skořicí. Každý, kdo chtěl, mohl se napít.“

„Kousek dál, pod můstkem u svaté Trojice,“ vmísila se opět Liénarda, „hrály pašijovou hru beze slov skutečné osoby.“

„Jak bych se nepamatovala,“ zvolala Gisquetta: „Uprostřed Ukřižovaný a na pravici a na levici lotr.“

Tu začaly obě mladé tlachalky mluvit najednou, jak se rozehřívaly při vzpomínce na příjezd papežského legáta.

„A o kus blíž, u Malířské brány, mohl jste vidět mnoho skvostně oblečených lidí.“

„A u kašny svatého Inocence ten lovec, co pronásledoval laň za štěkotu psů a za hlaholu loveckých trub?“

„A což to ohromné lešení u pařížských jatek, které představovalo hrad v Dieppe?“

„A když vyslanec přejel, vzpomínáš si, Gisquetto, dali povel k útoku a všichni Angličani byli posekáni.“

„A u Châteletské brány, co tam bylo krásných lidí!“

„A Směnárenský most byl celý pokryt čalouny.“

„Když po něm přejel vyslanec, vypustili na mostě víc než dvě stě tuctů ptáků všech možných druhů; bylo to moc krásné, Liénardo!“

„Dnes to bude ještě krásnější,“ vmísil se konečně do hovoru jejich společník, který je poslouchal s patrnou netrpělivostí.

„Slibujete nám, že takhle mravoučná hra bude krásná?“ ptala se Gisquetta.

„Ujišťuji vás o tom,“ řekl neznámý pevně. Pak dodal poněkud nadneseným hlasem:

„Vážené slečny, tuto hru jsem sepsal já sám.“

„Opravdu?“ užasly obě dívky.

„Opravdu!“ odpověděl básník a mírně se vypjal. „Totiž vlastně jsme dva: Jehan Marchand, který nařezal prkna, postavil lešení

a udělal dřevěné obložení; a pak já, který jsem hru napsal. Jmenuji se Petr Gringoire.“

Tvůrce Cida nebyl by řekl hrději: Jsem Pierre Corneille. Naši čtenáři si jistě všimli, že uplynula již hezká chvíle od onoho okamžiku, kdy Jupiter zmizel za kobercem, do okamžiku, kdy se autor nové mravoučné hry tak nenadále odhalil naivním obdivovatelkám, Gisquettě a Liénardě. Pozoruhodná věc: celý tento dav, před několika minutami tak hlučný, čekal nyní klidně a tiše, v pevné důvěře v hercovo slovo; což je opětovným důkazem věčné pravdy, o níž se každodenně přesvědčujeme v našich divadlech, že nejlepším prostředkem, jak přimět obecenstvo, aby trpělivě čekalo, je tvrdit mu, že se začne hned.

Jenom student Jan se nedal ukolébat.

„Hola hej!“ zvolal najednou do klidného čekání, jež následovalo po zmatku. „Jupiter, Marie Panno, tatrmani ďáblů! Tropíte si z nás šašky? Chceme hru, chceme hru! Začněte, nebo začneme my!“

To stačilo.

Z nitra dřevěného lešení se ozvala hudba zvučně i tlumeně laděných nástrojů; koberec se nadzvedl; vystoupily čtyři postavy, křiklavě oblečené a silně nalíčené, vyšplhaly se po příkrém žebříku na horní rovnou plochu lešení, postavily se do řady před obecenstvo a hluboce se uklonily; v tu chvíli hudba utichla. Mystérie začínaly.

Odměněny nejdříve bohatým potleskem za své poklony, začaly čtyři osoby za nábožného ticha odříkávat prolog, jehož čtenáře rádi ušetříme. Ostatně, jako se to stává i za našich dnů, obecenstvo se zajímalo více o obleky, které měly na sobě, než o úlohy, které přednášely; po pravdě řečeno, bylo to správné. Všichni čtyři měli na sobě kostýmy napůl žluté a napůl bílé, které se od sebe lišily jen jakostí látky; první oblek byl ze zlatého a stříbrného brokátu, druhý byl z hedvábí, třetí z vlny a čtvrtý z plátna. První postava měla v pravé ruce meč, druhá dva zlaté klíče, třetí váhu, čtvrtá rýč; a na pomoc líným mozkům, které by snad neprohlédly tyto průhledné

symbols, byly dole na šatech vyšity nápisy velkými černými písmeny: na brokátovém oděvu bylo možno číst: JÁ JSEM ŠLECHTA; na hedvábném JÁ JSEM KLERUS; na vlněném JÁ JSEM OBCHODNICE a na šatech plátěných JÁ JSEM ROLNÍK. Pohlaví obou mužských alegorií bylo každému soudnému diváku zřetelně naznačeno poněkud kratším oděvem a zvláštní čapkou; naproti tomu obě ženské alegorie měly šaty delší a na hlavě špičaté čepce.

Jen divák, který neměl ani trochu dobré vůle, nebyl by z tohoto poetického prologu pochopil, že Rolník je zasnouben s Obchodnicí a Klerus se Šlechtou a že oba šťastné manželské páry mají nádherného zlatého delfína, kterého zamýšlejí přisoudit jen nejkrásnější dívce. Prošli už celým světem, pátrajíce po takové krásce. A když postupně zamítli královnu golcondskou, princeznu trapezuntskou, dceru velkého chána tatarského a jiné a jiné, přišli si všichni, Rolník i Klerus, Šlechta i Obchodnice, odpočinout na mramorovou desku Soudního paláce a přednášeli tu před veleváženým obecnstvem tolik mravoučných průpovědí a ponaučení, že jich více nemohlo být vyplýtváno ani na fakultě svobodných umění při zkouškách, učených hádkách, disputacích, řečnických kláních a slavnostních příležitostech, při nichž si mistři nasazovali barety svých hodností.

Bylo to všechno opravdu velmi krásné.

Avšak v celém tom davu, na nějž čtyři alegorie přímo o závod chrlily přívaly metafor, nebylo ducha pozornějšího, srdce rozechvělejšího, zraku vyjevenějšího a krku napjatějšího, než bylo oko, ucho, krk i srdce autora a básníka, toho dobrého Petra Gringoir, který před chvílíčkou nemohl odolat radosti, aby dvěma hezkým dívkám neřekl své jméno. Poodešel několik kroků a vrátil se na své místo za pilířem; tam naslouchal, pozoroval, vychutnával. Příznivý potlesk, jímž diváci odměnili začátek jeho prologu, zněl mu dosud v duši a on se cele poddával onomu zvláštnímu druhu rozjímavého vytržení, jež se zmocní autora, když vidí, jak jeho myšlenky jedna

po druhé plynou z hercových rtů a dopadají do ticha rozlehlého hlediště. Všechna čest Petru Gringoirovi!

Je nám bolno u srdce, musíme-li přiznat, že toto počáteční nadšení bylo velmi záhy zkaleno. Neboť sotva Gringoire přiblížil rty k opojnému poháru slávy a radosti, již mu do něho ukápala krůpěj hořkosti.

Jakýsi rozedraný žebrák, který nemohl vybírat almužnu, protože byl zcela utopen v hustém davu, a který zřejmě nenacházel dostatečné odškodnění v kapsách sousedů, usmyslil si, že se usadí na některém hodně nápadném místě, aby přivábil pohledy a získal almužny. Při prvních verších prologu vyšplhal se tedy po sloupech vyhrazené tribuny až k římse, jež lemovala spodek zábradlí; zde se usadil a dožadoval se pozornosti a soucitu, ukazuje své hadry a ohavnou ránu přes celou pravou paži. Jinak byl tichý jako pěna.

Díků jeho mlčení mohl prolog klidně pokračovat a nebylo by došlo k žádnému vybočení z pořádku, kdyby žebráka a jeho pitvoření nebyl osudnou náhodou zpozoroval z výšky svého pilíře student Johanes. Mladý taškář se dal do bláznivého smíchu, a nedbaje vůbec, že přeruší představení a rozvrátí přímo nábožné soustředění diváků, vykřikl uličnicky:

„Vidíte támhle toho mrzáka, jak prosí o almužnu?“

Kdo někdy hodil kámen do žabího močálu nebo vystřelil z pušky do ptačího hejna, může si udělat představu o účinku, jaký vyvolala tato nevhodná slova uprostřed všeobecné pozornosti. Gringoire se zachvěl jako by dostal elektrickou ránu. Prolog uvízl a všechny hlavy se hlučně obrátily k žebráku; ten se ani trochu nezarazil, naopak, viděl v této příhodě dobrou příležitost k vybírání a jal se odříkávat plačtivým hlasem, přimhužuje oči: „Almužnu, prosím!“

„Ale, ale, na mou věru,“ zvolal opět Johanes, „to je Kulhavý Špindíra. Hola hej, příteli, to ti ta rána na noze překážela, že sis ji přendal na ruku?“

Při těch slovech hodil s mrštností opice malý stříbrňák do zamaštěného klobouku, který žebrák nastavoval nemocnou rukou. Žebrák přijal almužnu i vtip, aniž hnul brvou, a brebentil dál: „Almužnu, prosím!“

Tato událost značně rozptýlila pozornost posluchačů a mnoho diváků v čele s Robinem Vejražkou a ostatními studenty tleskalo rozpustile tomuto bizarnímu duetu, které improvizovali uprostřed prologu student svým ječivým hlasem a žebrák svou vytrvalou litaníí.

Gringoire tím byl velice znechucen. Když se vzpamatoval z prvního ohromení, jal se usilovně křičet na čtyři osoby na jevišti: „Hrajte dál, u všech čertů, hrajte dál!“ A oba výtržníky neuznal za hodny jediného pohrdavého pohledu.

Vtom ucítil, jak ho někdo tahá za šos jeho širokého kabátu; obrátil se ne bez rozmrzelosti a dosti nuceně se usmál; ale bylo toho věru třeba. Gisquetta la Gencienne prostrčila svou hezkou ruku zábradlím a dožadovala se tak jeho pozornosti. „Pane,“ zeptala se, „budou pokračovat?“

„Samozřejmě,“ odpověděl Gringoire, poněkud uražen otázkou.

„Pak vás prosím, abyste byl tak laskav a vysvětlil mi...“

„Co budou přednášet?“ přerušil ji Gringoire. „Jen poslouchejte!“

„Nikoliv,“ řekla Gisquetta, „chci vědět, co přednášeli!“ Gringoire poskočil jako člověk, kterému sáhli na otevřenou ránu.

„Jdi k šípku, ty zabeďněná hlupačko!“ zabručel mezi zuby. Od té chvíle přestala pro něj Gisquetta existovat.

Zatím herci uposlechlí jeho naléhavé pobídky, a když obecenstvo vidělo, že herci opět deklamují, začalo znovu naslouchat. Je ovšem samozřejmé, že takovým nastavováním kusu, znenadání roztrženého na dvě části, přišlo o mnoho krás. Gringoire o tom v duchu trpce uvažoval. Nicméně poznenáhlu zavládl opět klid; student zmlkl, žebrák počítal desetníky v klobouku a hra opět přivábila všechen zájem diváků.

Bylo to vskutku velmi krásné dílo a podle našeho mínění by se ho dalo zcela dobře po některých úpravách použít i dnes. Expositice, sice poněkud zdlouhavá a prázdná (zcela v duchu pravidel), byla jednoduchá a Gringoire v prostínce svatyni svého nitra se obdivoval její jasnosti. Čtenáři jistě uznají, že alegorické osoby byly poněkud unaveny cestováním třemi díly světa, když se marně snažily zhodit se důstojně svého zlatého delfína. Nastalo tedy vychvalování zázračné ryby s přemnoha jemnými narážkami na mladého snoubence Markéty Flanderské, který byl v té době k svému velkému smutku uvězněn na zámku Amboise a neměl ani tušení, že Klerus a Rolník, Šlechta a Obchodnice právě podnikli kvůli němu cestu kolem světa. Jmenovaný delfín byl samozřejmě mladý, krásný, silný a hlavně – byl synem francouzského lva (velkolepý to původ všech královských ctností!). Chtěl bych zdůraznit, že tato odvážná metafora si zaslouží obdivu a že v den oslavných alegorií na královský sňatek se divadelní přírodopis nijak nezalekne delfína, který je synem lva. Vždyť právě taková neobvyklá, řekli bychom pindarická křížení dokazují nadšení. Nicméně, máme-li být také kritičtí, musíme podotknout, že básník k rozvinutí této krásné myšlenky nepotřeboval celých dvě stě veršů. Je ovšem pravda, že mystérie měly trvat podle příkazu pana královského hejtmana od dvanácti hodin do čtyř a že bylo tedy třeba něco říkat. Všichni ostatně naslouchali trpělivě.

Najednou právě uprostřed hádky mezi Obchodnicí a paní Šlechtou, v okamžiku, kdy mistr Rolník deklamoval kouzelný verš:

„A nikdy nikdo nespatriil v lese zvíře nád-
hernější,“

dveře slavnostní tribuny, které až dosud zůstávaly tak nevhodně zavřeny, se ještě nevhodněji otevřely a zvučný hlas dveřníkův stručně oznamoval: „Jeho Eminence pan kardinál Bourbonický.“

III. Pan kardinál

Ubohý Gringoire! Praskot všech dvojitých raket vypalovaných na svatého Jana, salva z dvaceti hákovnic, výstřel z onoho pověstného děla z věže Billy, které za obležení Paříže v neděli 29. září 1465 usmrtilo sedm Burgundánů najednou, výbuch veškerého střelného prachu uskladněného v bráně Templu – to vše by mu bylo v onom slavnostním dramatickém okamžiku méně rvalo uši než oněch několik slov dveřníkových: Jeho Eminence pan kardinál Bourbonuský.

Ne snad proto, že by se byl Petr Gringoire kardinála bál nebo že by jím byl opovrhoval. Nebyl ani takový slaboch, ani takový domýšlivec. Gringoire byl pravý eklektik, jak bychom dnes řekli, náležel k oněm vzdělaným a vyrovnaným duchům, umírněným a klidným, kteří si vždy a ve všem dovedou najít „zlatou střední stezku“ a kteří, i když oplývají rozumem a svobodomyšlností, mají úctu před kardinály. Vzácné a nikdy nevymírající plemeno filozofů, jimž moudrost dala, jak se zdá, jako kdysi Ariadna Theseovi klubko nití, které oni, co je svět světem, jen odvinují na cestě bludištěm věcí lidských. Setkáváme se s nimi ve všech dobách, jsou vždy stejní, to jest přízpůsobení své době. A i když necháme stranou našeho Petra Gringoire, který by byl jejich představitelem v patnáctém století, kdyby se nám podařilo obestříť ho slávou, které si zaslouží, byl to zajisté duch, který vnukl otci Du Breulovi ona vznešeně prostá slova, jež byla napsána v století šestnáctém, ale jež jsou hodna všech století: „Jsem rodem Pařížan, ale rodnou řečí parrhisian, neboť *parrhisia* znamená v řečtině svobodu slova; a nebál jsem se užítí této svobody i proti pánům kardinálům, strýci a bratru knížete de Conty: samozřejmě s náležitou úctou k jejich postavení a abych neurazil nikoho z jejich družiny, což znamená mnoho.“

V nepříjemném dojmu, který vzbudil v Gringoirovi příchod kardinálův, nebyla tedy ani nenávist ke kardinálovi, ani pohrdání jeho přítomností. Právě naopak; náš básník měl dostatek zdravého

rozumu a jeho kabát byl až příliš ošumělý, aby nepřikládal obzvláštní význam tomu, že mnohé jeho narážky v prologu, zejména pak chvalořeč na delfína, syna francouzského lva, budou vyslechnuty uchem tak významným. Leč hmotný zájem nevládne vznešeným duším básníků. Předpokládejme, že souhrn básnickovy osobnosti je vyjádřen číslem deset; je jisté, že kdyby ji nějaký chemik analyzoval a lékárnicky rozebral, jak říká Rabelais, zjistil by, že jen jeden díl z deseti zabírá prospěchářství, kdežto všech zbývajících devět dílů tvoří básníkovy samolibosti. Nuže, v okamžiku, kdy se dveře otevřely a vstoupil kardinál, oněch devět dílů Gringoirovy samolibosti, nafouklých a nadmutých, jak do nich zavanula silná vlna všeobecného obdivu, narůstalo přímo zázračně, zatím co ona nepatrná částička hmotných zájmů, kterou jsme právě v povaze básníků zjistili, ztrácela se pod tím přívalem obdivu jako přidušená; je to ostatně cenná přísada v přirozenosti básníků, která je poutá ke skutečnosti a činí z nich lidi a bez níž by se vznášeli v oblacích. Gringoire s rozkoší vnímal, pozoroval a zrovna ohmatával celé to shromáždění, třebaš to bylo shromáždění darebů (ale co na tom záleží?), jak úžasem trne, mění se v sochy a ztrácí dech před úžasnými tirádami, jež tryskaly každým okamžikem ze všech částí jeho oslavné básně. Ujišťuji vás, že sám též sdílel všeobecnou blaženost a že (zcela opačně než La Fontaine, jenž se kdysi zeptal při předvádění své komedie Florestin: „Který hlupák napsal tuhle slátaninu?“) Gringoire by se byl s velkou chutí otázal svého souseda: „Od koho je toto mistrovské dílo?“ Nyní teprve můžeme posoudit, jak na něj působil náhlý a nevhodný příchod kardinálův.

Čeho se z počátku jen obával, uskutečnilo se v plné míře. Vstup Jeho Eminence obecnost rozrušil. Hlavy všech se obracely k tribuně. Nebylo slyšet jediného slova. „Kardinál! Kardinál!“ neslo se od úst k ústům. Nešťastný prolog uvízl po druhé.

Kardinál se zastavil na okamžik před tribunou. Zatím co se dosti lhostejně rozhlížel po shromáždění, hluk se zdvojnásobil. Každý

ho chtěl vidět co nejlépe. Jeden přes druhého se natahoval, soused sousedovi hleděl přes rameno.

Byla to beze sporu neobyčejně vznešená osobnost a podívaná na ni stála za kterékoliv jiné divadlo. Karel, kardinál Bourbonický, arcibiskup a hrabě lyonský, primas obojí Galie, byl spřízněn jednak s Ludvíkem XI. prostřednictvím svého bratra Petra, urozeného pána z Beaujeu, který měl za manželku nejstarší dceru královu, zároveň však byl spřízněn s Karlem Smělým prostřednictvím své matky, Anežky Bourbonické. Vévodícím, typickým a nejvýznačnějším rysem primasovy povahy byl dvořanský duch a úcta k mocným. Můžeme si představit nesčetné potíže, které mu vyneslo toto dvojí příbuzenství, a všechna ta světská úskalí, mezi nimiž musila jeho církevní loďka opatrně proplouvat, aby se nerozbila ani o Ludvíka, ani o Karla, tuto Charybdu a Scyllu, jež nedávno pohltily vévodu Nemourského a královského maršálka de Saint-Pol. Díky bohu proplul šťastně nebezpečnou křižovatkou a dostal se bez nehody do Říma. Ale třebaže byl už v přístavu, a právě proto, že byl v přístavu, připomínal si vždy s úzkostí šťastná i méně šťastná dobrodružství svého politického života, kdy musel být neustále ve střehu proti hrozcím bouřím, a to ho stálo hodně námahy. Říkával, že rok 1476 byl pro něj *černý i bílý*; chtěl tím naznačit, že v tomto jediném roce ztratil svou matku, vévodkyni Bourbonickou, i svého bratrance, vévodu Burgundského, a že jeden zármutek mu byl útěchou v druhém.

Jinak to byl dobrý člověk; žil veselým kardinálským životem, rád se rozjařil královskou révou ze Challuau, neměl v nelásce ani Říšinku Klíště, ani Skočnou Tomku, uštědřoval almužnu raději hezkým dívkám než starým babám – a pro to pro všechno ho pařížský lid miloval. Chodíval vždy obklopen malou družinou biskupů a opatů vznešeného původu, galantních a žertovných, k hodování a pitkám kdykoliv ochotných; a přihodilo se kolikrát, že počestné růženečkářky od svatého Heřmana Auxerrského, když večer kráčely kolem osvětlených oken kardinálova příbytku, byly náramně pohoršeny

nad tím, že tytéž hlasy, které ve dne prozpěvovaly nešpory, nyní za cinkotu sklenic odříkávají pijáckou průpovídku Benedikta XII., onoho papeže, který ke své tiáře připojil ještě třetí korunu: „*Bibamus papaliter.*“¹⁰

Není pochyby, že právě tato oblíbenost u lidu, tak poctivě zasloužená, ochránila ho při jeho vstupu před nevlídným přijetím nespokojeného davu, který v den, kdy sám měl volit papeže, měl nadto pramálo chutí prokazovat úctu kardinálovi. Ale Pařížané se nedovedou dlouho hněvat; vždyť tím, že si vynutili začátek představení, vyhráli ti dobří měšťané nad kardinálem a toto vítězství jim stačilo. Mimo to byl pan kardinál Bourbonský krásný muž, měl na sobě nádherné červené roucho, které mu znamenitě slušelo, a měl tedy na své straně všechny ženy – tudíž lepší polovinu posluchačstva. Bylo by zajisté nespravedlivé a svědčilo by o špatném vkusu, kdyby přivítali pískáním kardinála za to, že na sebe nechal čekat, když je to muž tak krásný a když mu jeho červené roucho tak sluší.

Vstoupil tedy, pozdravil shromáždění oním dědičným úsměvem, který mají vznešení páni pro lid, a kráčel pomalu k svému křeslu z šarlatového sametu, při čemž vypadal, jako by myslel na docela něco jiného. Jeho průvod, dnes bychom jej nazvali generálním štábem biskupů a opatů, vstoupil na tribunu těsně za ním a vyvolal v sále nový hluk a novou zvědavost. Všichni si je o překot ukazovali, volali je jmény, každý se snažil poznat alespoň jednoho: ten poznal pana biskupa marseilleského Alaudeta, neklame-li mě paměť, onen zase seniora od svatého Diviše, jiný Roberta de Lespinasse, opata u svatého Heřmana Na palouku, onoho lehkomyšlného bratra jedné milenky Ludvíka XI.; hotový příval urážek a hulákání. Pokud jde o studenty, ti kleli. Byl to jejich den, jejich slavnost bláznů, jejich saturnálie – tyto každoroční orgie cechu písařského a studentstva. Nebylo hanebnosti, jež by toho dne nebyla oprávněná, ba přímo

10 Pijme po papežsku.

posvěcená. A k tomu všemu je třeba dodat, že mezi obecnstvem byly veselé ženštiny Šimonka Čtyřknihová, Anežka Couravá, Robertka Krasonožka. Nebyla to tedy nádherná příležitost zaklít si po libosti a trochu se i rouhat jménu božím v tak krásný den a v tak dobré společnosti důstojných pánů a povětrných holek? Dopřávali si toho opravdu dosyta. A tak uprostřed všeobecného rámusu ozývalo se z úst těch nevázaných studentů a žáků, které jinak držel celý rok na uzdě strach před rozžhaveným železem svatého Ludvíka, příšerné zastaveníčko rouhavých kleteb a necudností. Ubohý svatý Ludvík! Jakou švandu si z něho tropili v jeho vlastním soudním paláci! Jak právě vstupovali na tribunu, každý si vzal jednoho na mušku: ten si vybral sutanu černou, ten šedivou, onen bílou, ten zas fialovou. Pokud jde o Johana Frolla de Molendino, pustil se jako bratr arcijáhnův odvážně do sutany červené a křičel na celé kolo, dívaje se drze přímo na kardinála: „*Cappa repleta mero!*“¹¹

Všechny tyto podrobnosti, které tu bez obalu předkládáme čtenáři pro poučení, byly zcela přehlušeny všeobecným povykem, takže zanikaly dříve, než dospěly k slavnostní tribuně; ostatně kardinála by byly asi vůbec nepřivedly z míry – tak byly všechny nevázanosti toho dne vžitým obyčejem. Kardinál měl ostatně jinou starost, výraz jeho tváře to jasně dokazoval, šla mu v patách a vstoupila na tribunu skoro zároveň s ním: bylo to poselstvo vlámské.

Ne snad že by byl tak pronikavým politikem a dělal si starosti nad možnými následky sňatku své paní sestřenky Markéty Burgundské a svého pana bratrance Karla, dauphina vienneského; pramálo mu leželo na srdci, jak dlouho potrvá narychlo sešitá dohoda mezi vévodou rakouským a králem francouzským nebo jak se zachová král anglický, když jeho dcera byla tak pohrdavě zamítnuta. Popíjel vesele každého večera víno z královské révy chaillotské a netušil, že několika lahvemi téhož vína se jednoho krásného rána Ludvík XI.

11 Sutana plná čistého vína.

zbaví Eduarda IV. (Pravda, lékař Coictier víno nejdřív poněkud přezkoušel a upravil, než je Ludvík XI. přátelsky nabídl Eduardovi IV.) *Velevážené poselstvo pana vévody rakouského* nezpůsobilo kardinálovi podobných starostí, ale přivádělo ho do nesnází z jiného důvodu. Bylo vskutku poněkud kruté, a my jsme se o tom již stručně zmínili na druhé stránce této knihy, že on, Karel Bourbonský, byl nucen slavnostně uvítat a přátelsky přijmout bůhvíjaké měšťany; on, kardinál, musel vítat konšely, on, Francouz, veselý společník, musel hodovat s Vlámý, pijáky piva; a to všechno veřejně. Byla to beze sporu jedna z nejprotivnějších přetvárek, které kdy udělal králi pro radost.

Když dveřník zvučným hlasem oznámil: *Páni vyslanci pana vévody rakouského*, obrátil se tedy ke dveřím s tím nejlaskavějším výrazem na světě (tak se na to připravoval). Netřeba dodávat, že celý sál učinil totéž.

Vstoupilo tedy osmačtyřicet vyslanců Maxmiliána Rakouského, vždy dva a dva, s vážností, jež je ostře odlišovala od upospíchané družiny kněží Karla Bourbonského. V jejich čele byl ctihodný otec v Kristu Jan, opat saintbertinský, kancléř Zlatého rouna, a Jakub Goy, pán na Dauby, nejvyšší sudí v Gentu. Ve shromáždění nastalo hluboké ticho, provázené občas tlumeným smíchem, neboť jim bylo vyslechnouti všechna ta pitvorná jména a všechny možné měšťánské tituly, které každý člen poselstva se svrchovaným klidem oznamoval dveřníkovi, a ten pak zkomolená a všelijak zpřeházená jména i tituly vyvolával do davu. Byl tu mistr Loys Roelof, konšel města Lovaně; pan Clays z Etuelde, konšel bruselský; pan Pavel z Baeustu, pán na Voirmizelle, vlámský president; mistr Jan Colleghens, purkmistr města Antverp; mistr Jiří z Moere, první konšel městské rady města Gentu; mistr Gheldolf van der Hage, první konšel dědičného soudu řečeného města; pan z Bierbecquu, Jan Pinnock, Jan Dymaerzelle a jiní a jiní; sudí, konšelé, purkmistři; purkmistři, konšelé, sudí; všichni strnulí, těžkopádní, naškrobení, ve svátečním sametu a damašku, na hlavách černé sametové barety

s těžkými střapci z cyperského dracounu; jinak samé dobré hlavy vlámské, tváří důstojných a přísných, z rodu těch, které tak výrazně vážně hledí z temného pozadí Rembrandtovy Noční hlídky; všichni měli na čele napsáno, že Maxmilián Rakouský měl pravdu, když se tak úplně svěřil, jak stálo v jeho manifestu, *jejich zdravému rozumu, jejich chrabrosti, zkušenosti věrnosti a dobré vůli*. A přece jedna výjimka. Jemný, přemýšlivý, lišácký obličej, cosi mezi čumáčkem opičím a nosem diplomata, k němuž kardinál popošel na tři kroky a hluboce se poklonil a který se přece jmenoval pouze Vilém Rym, radní a první ministr města Gentu.

Málo lidí tehdy vědělo, kdo to je Vilém Rym. Vzácně nadaný muž, který by byl v dobách revoluce zářivě zasvítit nad hladinou událostí, ale kterému, protože žil v patnáctém století, bylo souzeno omezit se na podzemní intriky a žít v *podkopech*, jak říká vévoda de Saint-Simon. Ostatně první *podkopník* v Evropě si ho velmi cenil: Rym osnoval důvěrné pikle s Ludvíkem XI. a často spolupracoval na tajných podnikcích králových. O tom všem nemělo shromáždění ani potuchy a velice se podívovalo zdvořilostem, které kardinál prokazoval hubené postavě vlámského sudího.

IV. Mistr Jakub Coppenole

Zatím co si první ministr města Gentu a Jeho Eminence vyměňovali přehlubokou poklonu a několik ještě tišších slov, objevil se muž vysoké postavy, širokých tváří a mohutných ramenou a chtěl vejít zároveň s Vilémem Rymem: řekl bys doga vedle lišky. Jeho plstěná čapka a kožený kabátec tvořily podivně odlišnou skvrnu uprostřed všeho toho sametu a hedvábí kolem. Dveřník, domnívaje se, že sem zabloudil nějaký pacholek, zarazil mu cestu.

„Hej, příteli, sem se nesmí!“

Muž v koženém kabátci ho odstrčil ramenem.

„Co mi to tu povídá ten chlap?“ řekl tak hlasitě, že celý sál upjal rázem pozornost k tomuto podivnému rozhovoru. „Cožpak nevidíš, že patřím k nim?“

„Vaše jméno?“ zeptal se dveřník.

„Jakub Coppenole.“

„Váš titul?“

„Punčochář od Tří řetízků v Gentu.“

Dveřník couvl. Ohlašovat konšely a purkmistry, to ještě jde; ale ohlašovat punčocháře, to je přespříliš. Kardinál byl jako na trní. Celé shromáždění naslouchalo a přihlíželo. Už po dva dny se Jeho Eminence snažila ze všech sil ulízat ty vlámské medvědy, aby je mohla jakž takž představit obecenstvu, a teď taková hrubá svévole! Tu však Vilém Rym přistoupil s jemným úsměškem k dveřníkovi a pošeptal mu:

„Ohlaste mistra Jakuba Coppenola, konšelského písaře města Gentu.“

„Dveřníku,“ opakoval hlasitě kardinál, „ohlaste mistra Jakuba Coppenola, konšelského písaře slavného města Gentu!“

To byla chyba. Vilém Rym by byl sám urovnal trapnou příhodu, ale Coppenole zaslechl kardinála.

„Ne, přísám-bůh!“ vzkřikl svým hromovým hlasem. „Jakub Coppenole, punčochář. Slyšíš, dveřníku? Nic víc, nic míň. Přísám-bůh, punčochář je krásné dost! Pan arcivévoda hledal nejednou svou rukavici v mých nohavicích.“¹²

Propukl smích i potlesk. Vtipu se v Paříži ihned porozumí, proto má vždycky úspěch.

Dodejme ještě, že Coppenole byl muž z lidu, právě tak jako bylo lidové obecenstvo shromážděné kolem něho. Proto bylo dorozu-

12 Hledal svou rukavici v mých nohavicích... (franc.... a cherché son gant dans mes chaussures...) – punčocháři vyráběli až do XVI. století nejen punčochy, ale i tzv. chausses, tj. nohavice s punčochami.

mění mezi nimi tak rychlé, elektrické, ba možno říci bezprostřední. Pyšný útok vlámského punčocháře, jímž tak pokořil dvořany, probudil ve všech těch prostých dušičkách zvláštní pocit důstojnosti, v patnáctém století ještě velmi neurčitý a nejasný. Ten punčochář, který se právě postavil kardinálovi, byl člověk jako oni, byl jim rovný. Jak sladké to pomyšlení pro ty nebohé chudáky, kteří byli zvyklí prokazovat úctu a poslušnost lokajům biřiců správce pana opata od svatě Jenovefy, nosiče vlečky kardinálovy.

Coppenole pozdravil hrdě Jeho Eminenci, a ta všemocnému měšťanu, kterého se bál sám Ludvík XI., pozdrav opětovala. Pak oba zasedli na svá místa, sledováni posměšným a povýšeným úsměvem Viléma Ryma, „člověka moudrého a chytrého,“ jak praví Filip de Comines, kardinál všecek vyveden z míry a pln starostí, Coppenole klidný a pyšný, přemýšleje patrně o tom, že konec konců jeho titul punčocháře je stejně dobrý jako každý jiný a že Marie Burgundská, matka této Markéty, které dnes Coppenole sjednával sňatek, bála by se ho méně jako kardinála než jako punčocháře; vždyť takový kardinál by jistě nebyl dokázal pobouřit gentské občany proti oblíbencům dcery Karla Smělého; kardinál by byl jistě nedovedl jediným slovem obrnit dav proti jejím slzám a prosbám, když slečna Flanderská přišla za ně prosit lid až k samé šibenici; kdežto punčochář zvedl pouze loket v koženém rukávě a způsobil, že padly vaše hlavy, urození pánové, Víte d'Hymbercourte a kancléři Viléme Hugonete!

Avšak pro nebohého kardinála ještě všechno neskončilo. Měl vypít až do dna kalich této špatné společnosti.

Čtenář snad nezapomněl na drzého žebráka, který se hned na začátku prologu zavěsil na trásně kardinálské estrády. Příchod urozených hostů ho naprosto nepřiměl k tomu, aby opustil své místo, a zatím co se preláti a vyslanci mačkali jako praví vlámsští slanečci v lavici na tribuně, on si udělal pohodlí a furiantsky zkřížil nohy přes hlavní trám. Byla to úžasná nehoráznost, ale v první chvíli si

toho nikdo nevšiml, neboť pozornost byla obrácena jinam. On sám se vůbec nestaral o to, co se děje v sále: pokyvoval bezstarostně hlavou jako Neapolitánc, jen občas opakoval do toho všeobecného povyku jako natočený stroj: „Almužnu, prosím.“ A zcela jistě byl v celém shromáždění jediný, komu se neuráčilo otočit hlavu, když se Coppenole hádal s dveřníkem. Ale náhoda tomu chtěla, že mistr punčochář z Gentu, s nímž lid již tak živě sympatizoval a k němuž se upíraly všechny zraky, přišel si sednout zrovna do první řady na estrádě, přímo nad žebráka; a údiv obecenstva byl nemalý, když vlámský vyslanec, spatřiv pod sebou podivného chlapíka, poklepal mu přátelsky na rameno v hadrech. Žebrák se obrátil; překvapení, vděčnost, upřímná radost zračily se ve tvářích obou. Pak, nestarajíce se vůbec o diváky, pustili se punčochář a mrzák do tichého hovoru, držíce se za ruce, při čemž hadry Kulhavého Špindíry, rozložené na zlatém suknu estrády, vypadaly jako housenka na pomeranči.

Nezvyklost této podivné scény vyvolala v sále takovou bouři bláznivého veselí, že si toho kardinál brzy všiml; naklonil se poněkud vpřed, a jelikož ze svého místa mohl zahlédnout jen velmi nezřetelně ostudnou halenu Špindírovu, domníval se zcela samozřejmě, že žebrák prosí o almužnu, a pobouřen takovou drzostí, zvolal: „Pane správce paláce, hodte toho darebu do řeky.“

„Přisámbůh, pane kardinále,“ řekl Coppenole, nepouštěje ruku Špindírovu, „je to můj přítel.“

„Výborně! Výborně!“ volal dav. A od této chvíle těšil se mistr Coppenole u lidu v Paříži právě tak veliké vážnosti jako v Gentu; „neboť lidé jeho ražení ji získávají rázem,“ jak říká Filip de Comines, „jsou-li tak nezřízení.“

Kardinál se kousl do rtů. Naklonil se k svému sousedu, opatu od svaté Jenovefy, a řekl mu polohlasně:

„Pěkné vyslance nám posílá pan arcivévoda, aby ohlásili princeznu Markétu.“

„Vaše Eminence,“ odpověděl opat, „nadarmo plýtvá zdvořilostmi na ty vlámské křupany. *Margaritas ante porcos.*“¹³

„Řekněte raději,“ odpověděl s úsměvem kardinál, „*porcos ante Margaritam.*“¹⁴

Celá ta malá družina kněží byla touto slovní hříčkou nadšena. Kardinálovi se poněkud ulevilo; byl teď s Coppenolem vyrovnán, jeho vtip měl také úspěch.

A nyní necht' nám dovolí otázku ti z našich čtenářů, kteří mají schopnost vnímat obraz neb myšlenku jako celek, řečeno dnešním stylem, zda si dovedou jasně vybavit před očima podívanou, kterou skýtal jejich pozorností v této chvíli rozsáhlý obdélník velké síně Soudního paláce. Uprostřed síně, u západní zdi, byla široká a velkolepá estráda, pokrytá zlatým brokátlem, na kterou vstupují ve slavnostním průvodu malou brankou s lomeným obloukem vznešené osobnosti, jež postupně ohlašuje křiklavý hlas dveřníkův. V prvních lavicích je už vidět mnoho úctyhodných tváří, zahalených v hermelínu, sametu a šarlatu. Kolem estrády, kde vládne důstojnost a klid, dole, naproti, všude veliký dav a veliký hluk. Tisíce pohledů z obecnstva sledují každou tvář na estrádě, tisíceré šuškáni provází každé jméno. Není divu, podívaná je zajímavá a zasluhuje si plně pozornosti diváků. Ale co znamená to lešení tam dole, na samém konci síně, a ti čtyři strakatí panáci nahoře a jiní čtyři dole? A kdo je ten muž vedle lešení, v černém haveloku, s bledou tváří? Běda, drahý čtenáři, toť Petr Gringoire a jeho prolog.

Zapomněli jsme na něj všichni dokonale. A toho on se bál. Od chvíle, kdy vstoupil kardinál, chvěl se Gringoire v neustálých obavách o zdar svého prologu. Nejdřív nakázal nerozhodným hercům, aby pokračovali a zvýšili hlas; pak, když viděl, že nikdo neposlouchá, je zarazil; a nyní již téměř po čtvrt hodiny, co trvalo přerušení,

13 Házíte perly sviním (z evangelia sv. Matouše).

14 Házíte svině Markétě (lat. margarita = perla i Markéta).

podupával neustále nohou, vrtěl sebou, oslovoval Gisquettu a Lié-
nardu, povzbuzoval sousedy, aby sledovali prolog; vše nadarmo.
Nikdo nespustil oči z kardinála, poselstva a estrády, jediného to
ohniska onoho obrovského kruhu napjatých pohledů. Vnucuje
se též domněnka, a říkáme to s lítostí, že prolog právě ve chvíli,
kdy Jeho Eminence odvrátila od něho pozornost tak zdrcujícím
způsobem, začal již posluchačstvo poněkud nudit. Konec konců na
estrádě i na mramorové desce se odehrávala vlastně táž podívaná:
spor Rolníka s Klerem, Šlechty s Obchodnicí. A mnoho lidí se na
ně dívalo raději přímo, jak žijí, dýchají, jednají, strkají se lokty jako
skuteční lidé z masa a kostí, ať už patřili k poselstvu vlámskému
nebo k družině biskupově, ať měli na sobě roucho kardinálské nebo
kožený kabátec Copenpolův, než na nalíčené, nastrojené, mluvící
ve verších a připomínající spíše slaměné hastroše v těch bílých
a žlutých tunikách, do nichž je namaškařil Gringoire.

Nicméně když se našemu básníkovi zdálo, že ovzduší se opět
trochu uklidnilo, vymyslel si lest, která měla všechno zachránit.

„Pane,“ obrátil se k jednomu ze svých sousedů, dobromyslnému,
silnému muži s trpělivou tváří: „Což aby se opět začalo?“

„Co?“ otázal se soused.

„Ale mystérie,“ řekl na to Gringoire.

„Jak je vám libo,“ odpověděl soused.

Tento poloviční souhlas Gringoirovi postačil. Rozhodl se, že si
svou věc obstará sám, a začal křičet, při čemž se snažil, aby jeho hlas
co možná nejvíc splynul s hlasem davu: „Začněte znovu mystérie!
Hrajte dál!“

„U čerta!“ zvolal Johanes de Molendino. „Co to krákorají tam
dole?“ (Neboť Gringoire dělal hluk za čtyři.) „Řekněte, kamarádi,
cožpak mystérie ještě neskončily? Chtějí je začít znovu. To přece
nejde!“

„Ne, ne,“ křičeli sborem všichni studenti. „Pryč s mystériemi,
pryč s nimi!“

Leč Gringoire znásoboval své úsilí a křičel tím víc: „Začněte znovu! Začněte znovu!“

Jeho výkřiky upoutaly pozornost kardinálovu.

„Pane správce paláce,“ oslovil velikého černého muže, který stál několik kroků od něho, „jsou snad ti chlapi posedlí, že tropí takový pekelný rámus?“

Správce paláce byl úředník z rodu obojživelných, jakýsi netopýr v čeledi soudcovského stavu; měl v sobě zároveň něco z myši i z ptáka, byl současně soudcem i vojákem.

Přistoupil k Jeho Eminenci, a ačkoliv se poněkud obával, že vzbudí její nelibost, vysvětlil jí koktavě, proč se lid chová tak nezpůsobně: že poledne přišlo dříve než Jeho Eminence a že herci byli nuceni začít, aniž čekali na Jeho Eminenci. Kardinál se dal do smíchu.

„Na mou věru, pan rektor university by měl jednat zrovna tak! Co tomu říkáte, mistře Viléme Ryme?“

„Milosti,“ odpověděl Vilém Rym, „budme rádi, že jsme unikli polovině představení. Je to pro nás v každém případě výhoda.“

„Mohou ti taškáři hrát dál svou frašku?“ otázal se správce. „Jen hrajte dál, jen hrajte dál,“ řekl kardinál, „mně je to jedno. Já si budu zatím číst v breviáři.“

Správce přistoupil k zábradlí estrády, a zjednav si pohybem ruky ticho, zvolal:

„Měšťané, místní i přesporní, aby se vyhovělo těm, kdo si přejí, aby se znovu začalo, i těm, kdo chtějí, aby se hra skončila, nařizuje Jeho Eminence, aby se pokračovalo.“

Obě strany byly nuceny se podrobit. Avšak autor i obecenstvo se kvůli tomu dlouho na kardinála hněvali.

Osoby na scéně se ujaly znovu svých úloh a Gringoire doufal, že alespoň konec jeho díla bude vyslechnut. Leč i tato naděje se ukázala vbrzku šalebnou jako ostatní jeho iluze; posluchačstvo se sice jakž takž opět uklidnilo, ale Gringoire si nepovšiml, že

v okamžiku, kdy kardinál dal rozkaz, aby se pokračovalo, estráda ještě zdaleka nebyla naplněna a že po vyslancích vlámských objevily se nové osobnosti, které patřily k průvodu a jejichž jména a tituly, ohlašované co chvíli výkřikem dveřníkovým uprostřed dialogu, působily v něm hroznou zkázu. Jen si představme, že hraje v plném proudu přerušována štekáním dveřníka, který vykřikuje mezi dvěma rýmy a často i mezi dvěma půlverši takovéhle vsuvky:

„Mistr Jakub Charmolue, královský prokurátor u církevního dvora.“

„Jan de Harley, podkoní, náčelník noční jízdní hlídky města Paříže.“

„Pan Galiot de Genoilhac, rytíř, pán z Brussacu, velitel královského dělostřelectva.“

„Mistr Dreux-Raguier, vrchní správce vod a lesů Jeho královské Milosti v kraji francouzském, v Champagni a v Brie!“

„Pan Ludvík de Graville, rytíř, královský rádce a komoří, admirál francouzský, správce lesa Vincenneského.“

„Mistr Denis Le Mercier, správce slepeckého útulku v Paříži!“

Atd., atd., atd.

Bylo to už nesnesitelné.

Ten podivný doprovod, který způsobil, že hru nebylo možno dobře sledovat, rozhořčoval Gringoiru tím více, že se nemohl ubránit dojmu, že zájem obecenstva roste a že jeho dílu nechybí nic, než aby bylo pozorně posloucháno. Bylo vskutku těžko představit si důmyslnější a dramatičtější zápletku. Čtyři osoby prologu si zoufaly právě ve smrtelných rozpacích, když se objevila sama Venuše (*vera incessu patuit ded*¹⁵), oděna v nádherné roucho s erbovní lodí města Paříže. Přišla se osobně ucházet o delfína, přislíbeného nejkrásnější ženě. Jupiter, jehož hromování bylo slyšet z šatny, ji podporoval a bohyně by ho již byla málem uchvátila, to jest, řečeno bez příkras, byla by

15 Podle chůze se pozná pravá bohyně.

se za pana delfína provdala, když tu náhle se objevilo děvčátko v bílých damaškových šatečkách, se sedmikráskou v ruce (průhledná to personifikace princezny Flanderské), aby svedlo s Venuší boj. To byl nečekaný obrat. Došlo ke sporu, načež se Venuše, Markétka i zákulisí dohodly, že se podrobí spravedlivému rozsudku Panny Marie. Byla tu ještě jedna krásná role, role dona Pedra, krále mezopotamského; avšak při tolika přerušeních bylo nesnadné rozpoznat, k čemu tu byla. A ti všichni vystoupili po žebříku.

Hře bylo odzvoněno, žádná z jejích krás nebyla ani prožita, ani pochopena. Od chvíle, kdy vstoupil kardinál, jako by nějaká neviditelná a kouzelná šňůra naráz odpoutala všechny pohledy od mramorové desky k estrádě, od jižního konce sálu k západnímu. Očarované obecenstvo nebylo možno ničím probudit; všechny zraký zůstaly upřeny k onomu místu a noví příchozí se svými prokletými jmény, obličejí a oděvy rozvraceli neustále pozornost. Bylo to k zoufání. Kromě Gisquetty a Liénardy, jež se občas obracely, když je Gringoire zatahal za rukáv, a kromě tlustého trpělivého souseda nikdo neposlouchal, nikdo se ani nepodíval na zapomenutou chuděrku – mravoučnou hru. Gringoire viděl jen profily obličejů.

S jakou hořkostí pozoroval, jak se kus po kuse hroutí celá ta jeho budova slávy a poezie! A pomyslíme-li, že tento lid by se byl málem vzbouřil proti panu správci, tak dychtivě toužil vyslechnout jeho dílo! Nyní, když je měl, nestaral se o ně. A bylo to přece totéž představení, na začátku odměněné jednomyslným potleskem! Věčný příliv a odliv přízně lidu! Vždyť by byli málem oběsili biřice pana správce! Co by byl za to dal, aby se ta sladká chvíle vrátila!

Drsný monolog dveřníkův přece jen ustal. Všichni byli už na místě a Gringoire si oddychl; herci srdnatě pokračovali. Ale nezvedne se najednou mistr Coppenole, punčochář, a neuslyší nebohý Gringoire, jak uprostřed všeobecné pozornosti pronáší tuto hnusnou řeč?

„Páni měšťané a zemané pařížští, přísambůh, že nevím, co tu děláme! Vidím sice tamhle v koutě na tom lešení jakési lidi, kteří

vypadají, jako by se chtěli bít. Nevím, jestli tomuhle vy říkáte mystérie, ale zábavné to není; perou se tu jen jazykem, nic víc. Už čtvrt hodiny čekám první ránu a kde nic tu nic; jsou to zbabělci! Škrábou se jen urážkami! Měli jste povolat zápasníky z Londýna nebo z Rotterdamu a na mou duši, to byste viděli rány pěstí, že by je bylo slyšet až na náměstí; ale tihle budí jen útrpnost. Měli by nám předvést alespoň nějaký maurský tanec nebo nějakou jinou taškařici. O tomhle mi nic neřekli. Slíbili mi slavnost bláznů s volbou papeže. My v Gentu máme také svého papeže bláznů; a přísambůh, nejsme v tom nijak pozadu. Ale my to děláme takhle: shromáždí se dav jako tady; pak každý, jak na něj dojde řada, prostrčí hlavu otvorem a zašklebí se na ostatní; ten, kdo se ušklibne nejošklivěji a všichni mu zatleskají, je zvolen papežem; v tom je celý vtip. Je to velmi zábavné. Chcete, abychom zvolili vašeho papeže po způsobu našeho kraje? Bude to určitě méně nudné než poslouchat tyhle žvanily. Jestli chtějí, ať se přijdou zašklebit do vikýře a budou hrát s námi. Co tomu říkáte, páni zemané? Máme tu dost groteskních vzorků obého pohlaví, abychom se zasmáli po vlámsku, a je mezi námi dost škaredých obličejů, takže můžeme doufat v podařenou grimasu.“

Gringoire by byl rád odpověděl, avšak úžas, vztek a rozhořčení mu vzaly řeč. Ostatně návrh oblíbeného punčocháře přijali všichni měšťané, polichocením zemané, s takovým nadšením, že jakýkoli odpor byl marný. Nezbyvalo než se dát strhnout proudem. Gringoire si zakryl tvář rukama, když mu osud nedopřál pláště, aby si zahalil hlavu jako Agamemnon Timanthův.

V. Quasimodo

V mžiku se všechno připravilo, aby mohla být provedena myšlenka Coppenolova. Měšťané, studenti i písaři se pustili do práce. Jako

jeviště úšklebků byla vybrána malá kaplička přímo proti mramorové desce. Rozbitá tabulka v půvabné růžici nad vchodem do kapličky poskytovala v kamenném zdivu volný kruhovitý otvor, jímž podle dohody měli soutěžící prostrkovat hlavy. Aby k němu dosáhli, stačilo vylézt na dva sudy, které sebrali bůhvíkde a postavili jen tak na sebe. Bylo ustanoveno, že každý uchazeč, muž nebo žena (bylo totiž možné volit též papežku), zahálí si obličej a zůstane skryt v kapli až do chvíle, kdy se ukáže obecenstvu, aby dojem z úšklebku nebyl ničím porušen. Za minutku byla kaple plná uchazečů a dveře se za nimi zavřely.

Coppenole ze svého místa všechno řídil, udílel všelijaké rozkazy, všechno pořádal Kardinál, neméně přivedený z míry než Gringoire, vzdálil se v hluku příprav s celou svou družinou pod záminkou, že má důležitou práci a nešpory, a celý ten dav, který se tak vzrušil jeho příchodem, nedal při jeho odchodu najevo nejmenší známky pohnutí. Jediný Vilém Rym si povšiml kardinálovy porážky. Pozornost lidu běžela svou drahou: jako slunce: z jednoho konce sálu vyšla, na chvíli se zastavila uprostřed a nyní byla na druhém konci. Mramorová deska, brokátová estráda měly svou chvíli; teď byla na řadě kaple Ludvíka XI. Od této chvíle mělo jakékoliv bláznovství volné pole. Zbyli tu jen Vlámové a lůza.

Úšklebky začaly. První tvář, která se objevila ve vikýři, s očními víčky obrácenými rudým spodkem navrch, s ústy jako tlama rozevřenými a s čelem do vrásek zkrabaceným zrovna jako naše husarské boty z doby císařství, vyvolala tak neutuchající smích, že Homér by byl jistě prohlásil všechny ty křupany za bohy. Avšak velká síň se podobala všemu jinému spíše než Olympu a nebohý Gringoirův Jupiter to věděl lépe než kdokoliv jiný. Následovala druhá grimasa, třetí, pak další a další; smích a radostný výskot se pokaždé zdvojnásobily. Bylo v té podívané cosi závratného, jakási opojná a uhrančivá síla, kterou je těžko vylíčit čtenáři našich dnů a našich salónů. Představme si jen řadu obličejů, jež postupně předvádějí všechny možné

geometrické tvary, od trojúhelníku až po lichoběžník, od kužele až k mnohostěnu; všechny výrazy, jakých je lidská tvář schopna, od zlosti až k chlípnosti; všechny lidské věky, od vrásek novorozeňátka až po vrásky stařeny nad hrobem; všechny výmysly náboženské fantazie, od Fauna až k Belzebubovi; všechny profily z říše zvířat, od tlamy až k zobáku, od kančí hlavy až k čumáku. Představte si, že by všechny sochy zašklebenců z Nového mostu, které ruka Germaina Piona proměnila v kámen, najednou oživly, nabraly dechu a přišly se vám po řadě podívat s planoucíma očima přímo do tváře; že by všechny maškary z benátského karnevalu defilovaly ve vašem kukátku; jedním slovem, lidský kaleidoskop.

Orgie měla čím dál vlámštější ráz. Teniers by ji byl vymaloval jen velmi nedokonale. Je třeba si představit takovou bitvu Salvatora Rosy jako bakchickou slavnost. Nebyli tu už ani studenti, ani vyslanci a měšťané, ani muži a ženy; nebyl tu až ani Kulhavý Špindíra, ani Kašpar Rohatý, ani Mařenka Čtyřknihová, ani Robin Vejražka. Všechno splynulo ve všeobecné nevázanosti. A velká síň byla už jen jedinou ohromnou pecí nestoudného veselí, v níž každá ústa byla výkřikem, každé oko bleskem, každá lidská figura karikaturou: všechno křičelo a hulákalo. Podivné tváře, jež postupně přicházely zaskřípat zuby do růžice, podobaly se hořícím víchům vrženým do ohniště. A z celého toho kypícího davu stoupal vzhůru zrovna jako pára z pece ostrý a skřípavý hluk, pronikavý a pisklavý jako komáří křídla.

„Hola, hola! Kat aby to spral!“

„Podívej se jenom na tu tvář!“

„Nestojí za nic!“

„Ať přijde jiná!“

„Vilemíno Zlolajná, podívej se na tu býčí hlavu, chybějí jí jen rohy! To není tvůj manžel.“

„Chceme jiného!“

„U pupku papežova, co je tohle za grimasu?“

„Hej, hej, slyšíte? To je podvod. Smí se ukazovat jenom obličej!“
„Ta sakramentská Petronila Dratvičková! Ta je toho schopna!“
„Bravo! Bravo!“
„Puknu smíchem!“
„Vida, tenhle nemůže prostrčit otvorem uši, jak je má veliké!“
Atd. Atd.

Je třeba vzdát spravedlivé uznání příteli Janovi. Uprostřed tohoto ďábelského reje odrážel se zřetelně na vrcholu svého pilíře jako plavčík na stožáru. Házel sebou s neuvěřitelnou zuřivostí. Pusu měl dokořán a vyrážel z ní křik, který nebylo slyšet ne proto, že by byl přehlušen všeobecným povykem, třebaš byl sebehlasitější, ale bezpochyby proto, že dosahoval hranice slyšitelnosti u ostrých tónů, to jest dvanácti tisíc kmitů podle Sauveura nebo osmi tisíc podle Bioty.

Gringoire se zatím vzpamatoval z prvního návalu zoufalství. Vzepřel se proti nepřízni osudu. „Pokračujte,“ kázal po třetí svým hercům, mluvícím strojům; pak když přecházel dlouhými kroky kolem mramorové desky, napadla ho rozmarná myšlenka, aby se sám šel ukázat do otvoru kapličky, třeba jen pro tu rozkoš, že by se mohl ušklíbnout na ten nevděčný lid. „Ale ne, to by nás bylo nedůstojno; jen žádnou pomstu! Je třeba bojovat až do konce,“ opakoval si. „Poezie má nad lidmi velkou moc; přivedu je zpět. Uvidíme, kdo vyhraje, zda úšklebky, nebo krásné písemnictví.“

Však běda, zůstal jediným divákem své hry.

Bylo to ještě mnohem horší než před chvílí. Viděl už jenom záda.

Omyl. Tlustý trpělivý muž, kterého se v kritickém okamžiku ptal na radu, zůstal obrácen k jevišti. Zato Gisquetta a Liénarda utekly už dávno.

Věrnost tohoto jediného diváka dojala Gringoirea do hloubi srdce. Přistoupil k němu a oslovil ho, poklepáváje mu lehce na rameno. Ten dobrý muž se totiž opřel o zábradlí a mírně dřímá.

„Pane,“ promluvil naň Gringoire, „děkuji vám!“

„Zač, pane,“ odpověděl tlustý muž a zívá.

„Vidím,“ pokračoval básník, „jak vás nudí všechen ten hluk kolem, protože vám brání poslouchat podle chuti. Ale buďte klidný. Vaše jméno vejde do dějin. Jak se jmenujete, prosím?“

„Renauld Château, strážce pečeti pařížského Châteletu.“

„Pane, jste tu jediným zástupcem Múz,“ řekl mu Gringoire.

„Jste příliš zdvořilý, pane,“ odvětil strážce pečeti pařížské věznice.

„Vy jediný jste jaksepatří poslouchal hru,“ pokračoval Gringoire.
„Jak se vám líbí?“

„Chi, chi,“ usmál se tlustý úředník, jen zpola probuzený, „je opravdu dosti šprýmovná.“

Gringoire se musil spokojit touto pochvalou, neboť hromový potlesk, provázený nevidaným pokřikem, přetrhl rázem jejich rozhovor. Papež bláznů byl zvolen.

„Hurá! Hurá! Hurá!“ křičel lid ze všech stran.

Vskutku podivná grimasa zazářila v tu chvíli z otvoru růžice. Po všech těch pětiúhelných, šestiúhelných a nepravidelných tvářích, které se vystřídaly ve vikýři, aniž se jim podařilo vyjádřit onen ideál směšné ošklivosti, jak se vytvořil v představách diváků, rozplameněných nevázanou zábavou, bylo třeba k dosažení všeobecného souhlasu právě tohoto nádherně pitvorného úšklebku, aby dokonale oslnil obecenstvo. Sám mistr Coppenole tleskal; a Kulhavý Špindíra, který se rovněž účastnil, Bůh sám ví, jak hluboké ošklivosti byl schopen jeho obličej, přiznal svou porážku. Učiňme totéž. Nepokusíme se ani dopodrobna vylíčit čtenáři ten čtverhranný nos, ta podkovovitá ústa, to maličké levé oko, zakryté huňatým rezavým obočím, zatímco pravé oko se téměř ztrácelo pod ohromnou bradavicí; ty nespořádané zuby, tu a tam vylámané jako cimbuří pevnosti; ten odulý ret, přes nějž přečnival jeden zub jako sloní kel; tu bradu s dolíkem uprostřed a především celý ten výraz, který ze všeho vyzářoval; tu směsici zlomyslnosti, údivu a smutku. Necht' si to vše dohromady představí čtenář sám, dokáže-li to.

Bouřlivý souhlas byl jednomyslný; všichni se hrnuli ke kapli a vítězoslavně z ní vyvedli šťastného papeže bláznů. Teprve teď však vyvrcholilo překvapení a úžas: úšklebek byl jeho skutečným obličejem.

Nebo spíše celá jeho osoba byla jediným úšklebkem. Ohromná hlava, na níž se ježily rezavé vlasy, mezi oběma rameny obrovský hrb, jehož protějšek se rýsoval vpředu; stehna i nohy tak podivně zkroucené, že se mohly dotýkat jen kolena a zpředu se podobaly dvěma srpům, jejichž držadla se dotýkají; chodidla široká, ruce obludné; a při vši té nestvůrnosti byla v jeho vzhledu zvláštní síla, čilost a odvaha, jež budily hrůzu; opravdu zvláštní výjimka z věčně platného pravidla, podle něhož síla právě tak jako krása mají vyplývat z harmonie. Takový byl papež, kterého si blázni právě zvolili.

Řekl bys rozbitý a špatně slepený obr.

Když se tento zvláštní kyklop objevil na prahu kaple, nehybný, zavalitý a téměř stejně široký jako vysoký, *hranatý jak krychle*, jak říká jeden slavný muž, poznali ho diváci okamžitě podle napůl červeného a napůl fialového kabátu s vyšitými stříbrnými rolničkami, především podle jeho dokonale šeredné tváře, a začali jednohlasně křičet:

„To je Quasimodo, zvoník! To je Quasimodo, hrbáč od Matky Boží! Quasimodo jednooký! Quasimodo křivonohý! Hurá! Hurá!“

Jak vidíme, měl ten ubožák přezdívku na vybranou.

„Ženy s útěžkem, pozor!“ křičeli studenti.

„Zrovna jako ty, které by ho chtěly mít,“ dodal Jan.

Ženy si vskutku zakrývaly tváře.

„Ach, ta hnusná opice!“ zvolala jedna.

„Stejně zlá jako ošklivá,“ přidala se druhá.

„Je to ďábel,“ ozvala se třetí.

„Mám tu smůlu, že bydlím hned vedle chrámu Matky Boží.

V noci ho slyším, jak obchází po okapových rourách.“

„S kočkami.“

„Je pořád na našich střeších.“

„Čaruje nám komínem.“

„Předevčírem večer vstrčil svou rozšklebenou tvář do mého podkrovního okénka. Myslela jsem, že je to nějaký chlap. Hrozně jsem se lekla!“

„Jistě chodí na čarodějnické slavnosti! Jednou zapomněl koště na našem okapu.“

„Ach, ta odporná tvář!“

„Ach, ta hnusná duše!“

„Fuj!“

Muži naopak byli nadšeni a tleskali.

Quasimodo, příčina všeho rozruchu, stál na prahu kaple, vzpřímený, zachmuřený a vážný, a nechával se obdivovat.

Jeden student, myslím, že to byl Robin Vejražka, přistoupil k němu a zasmál se mu přímo do tváře. Quasimodo ho jednoduše uchopil za opasek a odhodil na deset kroků od sebe, zrovna do prostřed davu. To vše bez jediného slova.

Užaslý mistr Coppenole k němu přistoupil.

„Přisámbůh a Svatý Petr! Ty jsi nejnádhernější ošklivec, jakého jsem kdy viděl! Zasloužil by sis papežství nejen v Paříži, ale i v Římě!“

Při těch slovech poklepal mu rozmarně na rameno. Quasimodo se ani nepohnul. Coppenole pokračoval:

„Jsi chlapík, s kterým bych měl sto chutí vyhodit si z kopýtko, i kdyby mě to mělo stát tucet tourských stříbrňáků! No, co tomu říkáš?“

Quasimodo neodpověděl.

„Přisámbůh,“ zvolal punčochář, „cožpak jsi hluchý?“

Byl vskutku hluchý.

Leč způsoby Coppenolovy začínaly se mu nelíbit; z ničeho nic se k němu obrátil a zaskřípal zuby tak strašně, že vlámský obr ucouvl jako buldok před kočkou.

Kolem podivné postavy Quasimodovy utvořil se tak jakýsi kruh uctivé hrůzy, jehož poloměr měl nejméně patnáct dvoukroků. Jedna stařena vysvětlila mistru Coppenolovi, že Quasimodo je hluchý.

„Hluchý,“ zvolal punčochář a široce po vlámsku se zasmál. „Na mou věru! To je dokonalý papež.“

„Hej, už ho poznávám,“ vykřikl Jan, který konečně slezl z hlavice sloupu, aby se podíval na Quasimoda zblízka. „To je zvoník mého bratra arcijáhna. Dobrý den, Quasimodo!“

„Ďábelský chlap,“ bručel Robin Vejražka, pádem ještě celý potlučený. „Když se objeví, spatříte hrbáče. Když kráčí, má nohy jak turecká šavle. Když se na vás podívá, hledíte na jednookého. Když na něj promluvíte, je hluchý. A copak dělá se svým jazykem, ten Polyfém?“

„Mluví, když chce,“ řekla stařena. „Ohluchl od zvonění. Není němý.“

„To mu ještě chybí,“ poznamenal Jan.

„A má jedno oko navíc,“ přidal se Robin Vejražka. „Nikoliv,“ usoudil bystře Jan. „Jednooký je mnohem nedokonalejší než slepý. Ví, co mu chybí.“

Zatím se shlukli všichni žebráci, sluhové a kapsáři a společně se studenty šli v slavnostním průvodu vyhledat ve skříni cechu písařského papírovou tiáru a posměšný talár papeže bláznů. Quasimodo přitom ani nehnul brvou a nechal se strojit s jakousi hrdou poslušností. Pak ho posadili na pestrobarevná nosítka. Dvanáct hodnostářů bratrstva jej pozvedlo na ramena; na chmurné tváři kykloповě rozhostila se jakási trpká a pohrdavá radost, když viděl pod svýma nestvůrnýma nohama všechny ty hlavy krásných, rovných a dobře rostlých mužů. Pak se dal ten hulákající průvod otrhanců na pochod, aby podle vžitého zvyku vykonal nejdřív okružní cestu po vnitřních chodbách paláce, než se pustí do ulic a náměstí.

VI. Esmeralda

S upřímným potěšením můžeme sdělit čtenářům, že za celé této scény se Gringoire a jeho hra drželi statečně. Pod jeho pobídkami herci nepřestávali odříkávat jeho komedii a on jim nepřestal naslouchat.

Smířil se již s vřavou a rozhodl se, že bude důsledný, pranic si ne-zoufaje, že část obecnstva obrátila svou pozornost jinam. Záblesk naděje v něm znovu oživil, když viděl, jak Quasimodo, Coppenole a celý ten ohlušující průvod papeže bláznů odchází s velikým rámu-sem ze sálu. Dav se hrnul dychtivě za nimi. „Dobrá,“ řekl si, „alespoň odejdou všichni výtržníci.“ Leč běda, všichni výtržníci, to bylo celé obecnstvo. V mžiku byla velká síň prázdná.

Po pravdě řečeno, několik diváků ještě zůstalo, jednak roztrou-šených, jednak ve skupinkách kolem pilířů, ženy, starci i děti, jimž se hluk a vřava již omrzely. Několik studentků zůstalo sedět obkroč-mo v oknech a dívalo se na náměstí.

„Nevadí,“ řekl si v duchu Gringoire, „je jich ještě právě dost, aby vyslechli mystérie až do konce. Je to nečetné, zato však vybrané obecnstvo, je to obecnstvo vzdělané.“

Po malé chvílce, když měla zaznít hudební vložka, aby zvýšila účinek příchodu Panny Marie, neozvalo se nic. Gringoire zjistil, že mu jeho hud-bu vzalo s sebou procesí papeže bláznů. – „Pokračujte dál,“ řekl stoicky.

Přistoupil ke skupině měšťanů, kteří vypadali, jako by se bavili o jeho hře. Zachytil tento útržek jejich rozhovoru: „Znáte, mistře Chenetau, palác Navarrský, který patřil panu de Nemours?“

„Ano, je naproti kapli Braquově.“

„Tak abyste věděl, státní pokladna ho právě pronajala panu Vi-lému Alixandrovi, malíři ornamentů, za šest liber osm pařížských soldů ročně.“

„Jak to nájemné stoupá!“

„Nevadí!“ řekl si Gringoire s povzdechem. „Poslouchají ostatní.“

„Přátelé,“ zakřičel z ničeho nic jeden z těch mladých zbůjníků na oknech: „Esmeralda! Esmeralda je na náměstí!“

To slovo mělo čarovný účinek. Všichni, kdo ještě zůstali v síni, hrnuli se k oknům, vylézali na zdi, aby viděli, a opakovali: „Esme-ralda! Esmeralda!“

Současně zazněl venku burácející potlesk.

„Co to znamená, ta Esmeralda?“ zvolal Gringoire, zoufale spínaje ruce. „Pane Bože, teď se asi zas všichni poženou k oknům.“

Otočil se k mramorové desce a viděl, že představení je přerušeno. Bylo to právě v okamžiku, kdy měl na scénu vystoupit Jupiter s bleskem. Leč Jupiter stál nehnutě dole pod lešením.

„Michale Giborne,“ křikl na něj rozzlobený básník, „co tu děláš? Tohle je tvá úloha? Vystup přece!“

„Nemohu,“ zabědoval Jupiter, „nějaký student odnesl žebřík.“

Gringoire se rozhlédl. Byla to krutá pravda. Mezi zápletkou a rozuzlením hry bylo jakékoli spojení přerušeno.

„Uličník,“ bručel, „a proč vzal ten žebřík?“

„Aby se mohl podívat na Esmeraldu,“ odpověděl naříkavě Jupiter. „Říkal: Vida, tady je žebřík, který nikdo nepotřebuje; a vzal si ho.“

To byla pro Gringoira poslední rána. Odevzdaně ji přijal.

„Ať vás všechny čert vezme!“ zvolal na herce. „A jestli já dostanu zaplaceno, dostanete vy také!“

Pak se dal na ústup, s hlavou sklopenou, ale poslední – jako generál, který se statečně bil.

Když sestupoval po točitých schodech paláce, bručel si mezi zuby: „Tihle Pařížané, to je pěkná sebranka oslů a tulpasů; přijdou na mystérie, a vůbec neposlouchají. Starají se o kdekoho na světě, o Kulhavého Špindíru, a kardinála, o Coppenola, o Quasimoda i o čerty v pekle – ale o Panenku Marii se nezajímají vůbec! Kdybych to byl věděl, vy čumilové, byl bych vám ukázal Panenky Marie! Přišel jsem, abych viděl obličej, a viděl jsem jen samá záda. Být básníkem, a mít úspěch jako nějaký mastičkář! Je ovšem pravda, že Homér žebřal po řeckých osadách a Ovidius zemřel ve vyhnanství u Moskvánů. Ale ať se do pekla propadnu, jestli vím, kdo je ta jejich Esmeralda! Předně, jaké je to slovo? Myslím, že cikánské!“

Knihá druhá

I. Z Charybdy do Scylly

V lednu začíná noc brzy. Když Gringoire vyšel z paláce, v ulicích byla již tma. Ta černá noc mu přišla vhod; už se těšil, jak zapadne do nějaké temné a opuštěné uličky, aby se tam po libosti oddal úvahám a aby tam filozof přiložil první náplast na ránu básníka. Filozofie byla ostatně jeho jediným útočištěm, neboť neměl, kam by hlavu složil. Po tom halasném nezdaru svého divadelního pokusu neměl odvahu vrátit se do svého bytu v ulici „Říční sýpky“ naproti „Sennému přístavu“, kde bydlil v té dobré naději, že tím, co mu byl dlužen pan královský správce za jeho svatební báseň, zaplatí mistru Vilému Jemnostpánovi, nájemci pařížského dobytčího mýta, dlužné nájemné za šest měsíců. Bylo to právě dvanáctkrát tolik, co obnášelo celé jeho vezdejší jmění, včetně kalhot, košile a baretu. Když tak chvíli přemýšlel, prozatímně příkrčen pod okénkem vězení správce pokladu v Svaté kapli, kde by dnešní noci hlavu složil (měl přece na vybranou celou dlažbu pařížskou), vzpomněl si, že minulý týden spatřil u vrat jednoho soudního rady ve Vetešnické ulici malý stupínek, z něhož se vystupuje na mezka, a že si řekl, že tento kámen bude v případě potřeby výborným polštářem pro žebráka nebo básníka. Poděkoval Prozřetelnosti, že mu vnukla tak skvělou myšlenku; když se však chystal přejít náměstí Soudního paláce, aby se dostal do klikatého bludiště Starého města, kde se hadovitě proplétají všechny ty staré sesterské uličky, Bednářská, Starosoukenická, Vetešnická, Židovská a jiné, jež do dneška stojí i se svými devítipatrovými domy, spatřil průvod papeže bláznů, jak rovněž vychází z paláce a s náramným křikem, za mocného plápolu pochodní a za zvuků jeho hudby hrne se přes náměstí. Tato

podívaná rozjitřila znovu jeho poraněnou ješitnost; dal se na útěk. Všechno, co mu v jeho roztrpčenosti nad divadelním neúspěchem připomínalo dnešní slavnost, popuzovalo ho a drásalo jeho krvavou ránu.

Chtěl se pustit po mostě svatého Michala; pobíhaly po něm děti s hořícími loučemi a prskavkami.

„Hrom aby udeřil do všech ohňostrojů,“ zabručel Gringoire a obrátil se k mostu Směnárenskému. Na domech v čele mostu visely tři velké prapory s obrazy krále, dauphina a Markéty Flanderské a kromě toho šest malých praporků s portréty vévody rakouského, kardinála Bourbonnského, pana z Beaujeu, paní Johanky Francouzské, pana levobočka Bourbonnského, a bůhvíkoeho ještě; všechno tonulo v záři pochodní. Dav byl pln obdivu.

„Šťastný malíř Jan Fourbeault!“ řekl si s hlubokým povzdechem Gringoire a obrátil se k praporům a praporkům zády. Před sebou měl ulici; připadala mu tak temná a tak opuštěná, že doufal, že v ní unikne všemu hlaholu i všem svědkům slavnosti; vnořil se do ní. Po několika krocích narazil nohou na jakousi překážku, zakopl a upadl. Byla to májová otýpka, kterou tovaryši cechu písařského na počest dnešní slavnosti položili ráno před dveře předsedy soudního dvora. Gringoire hrdinně snesl i tento nový náraz. Vstal a došel až k břehu řeky. Když postupně minul věžičku civilního soudu i věž trestního soudu a obešel vysokou zeď královských zahrad, dospěl po tomto nedlážděném nábřeží, kde bláto sahalo až ke kotníkům, k západnímu cípu Starého města a dlouze se zadíval na ostrůvek převozníka krav, který již dávno zmizel pod bronzovým koněm Jindřicha IV. a Novým mostem. Ostrůvek mu ve tmě připadal jako velká černá kupa nad úzkým proužkem bělavé vody, který ho od ní odděloval. V slabém světle bylo tam možno rozeznat jakousi chatrč podobnou včelímu úlu, noční útulek převozníka krav.

„Šťastný převozníku,“ říkal si v duchu Gringoire, „ty nemyslíš na slávu a nepíšeš svatební básně! Co ti je po ženitbách králů a po

vévodkyních burgundských? Znáš jen princezničky – sedmikrásky, které spásají tvé krávy na dubnovém trávníku. A hle, já, básník, jsem vypískán, chvěju se zimou, jsem dlužen dvanáct sous a moje podrážka je tak průhledná, že by sis ji mohl zasadit místo sklíčka do lucerny. Děkuji ti, převozníku! Pohled na tvou chýši mě uklidňuje a dává mi zapomenout na Paříž!“

Z tohoto takřka lyrického rozjímání probudil Gringoir dvojnásobný výbuch svatojanské prskavky, který vyšlehl z převozníkova šťastného příbytku. To převozník krav se účastnil dnešních oslav a vypaloval svůj ohňostroj.

Gringoirovi z té petardy naskočila husí kůže.

„Prokletá slavnost,“ vzkřikl, „cožpak mi bude všude v patách? Ach Pane Bože, pronásleduje mne až k převozníkovi!“

Pak pohlédl na Sein, jež mu tekla u nohou, a zmocnilo se ho strašlivé pokušení:

„Ach,“ zašeptal, „jak rád bych se utopil, jen kdyby voda nebyla tak studená.“

A tu se odhodlal k šílenému činu. Poněvadž nemohl uniknout ani papeži bláznů, ani praporkům Jana Fourbeaulta, ani májovým otepím, hořícím loučím a prskavkám, rozhodl se, že se vrhne do středu slavnosti, že půjde na náměstí Grève.

„Snad tam najdu,“ utěšoval se, „alespoň ohořelou třístičku ze slavnostního ohně, abych se u ní ohřál, a bude mi dopřáno povečeřet několik drobtů ze tří velkých erbů z královského cukru, postavených dozajista na stole veřejného pohostinství města Paříže.“

II. Náměstí Grève

Z někdejší podoby náměstí Grève zachovala se do dnešních dnů jen zcela nepatrná památka. Je to půvabná věžička v severním rohu náměstí, která je už teď pohřbena pod vrstvou hrubé hlínky, jež

zamazává jemnou modelaci jejích sochařských ozdob, a brzy asi zmizí, smetena záplavou nových domů, jež tak překotně pohlcují všechna starobylá průčelí v Paříži.

Lidé, kteří jako my nepřejdou nikdy náměstí Grève, aniž soucitně a s účastí pohlédnou k oné ubohé věžičce, rdoušené z obou stran dvěma rozvalinami z dob Ludvíka XV., mohou si snadno vyvolat v mysli celek domů, k nimž náležela, a celé to staré gotické náměstí z patnáctého století budou mít opět jako na dlani.

Byl to právě jako dnes nepravidelný lichoběžník, z jedné strany lemovaný nábrežím; tři zbývající strany pak tvořila řada vysokých, úzkých a tmavých domů. Za dne bylo možno se obdivovat pestrosti staveb, jež všechny byly ozdobeny kamennými nebo dřevěnými řezbami a představovaly již tehdy dokonalé ukázky různých středověkých domácích slohů od patnáctého století zpět až do století jedenáctého, od křížového okna, které již začínalo vytlačovat gotické okno s lomeným obloukem, až k plnému oblouku románskému, který byl nahrazen obloukem lomeným a zachoval se ještě, ačkoliv těsně nad ním byl už oblouk lomený, v prvním poschodí onoho starobylého domu „U věže Rolandovy“ na rohu náměstí u Seiny, na té straně, kde je Jirchářská ulice. V noci bylo možno rozeznat z celé té masy budov jen černou zubatinu střech, vinoucí se kolem náměstí jako řetěz špičatých štítů. Neboť základní rozdíl mezi tehdejšími a dnešními městy je ten, že dnes jsou domy obráceny do ulic a náměstí dlouhou fasádou, kdežto tehdy byly obráceny úzkým štítem. Během dvou století se domy pootočily.

Uprostřed východní strany náměstí se zdvíhala těžkopádná stavba, slepená ze tří sousedících domů. Měla trojí pojmenování, vysvětlující její vznik, její určení a její architekturu: říkalo se jí „Dům dauphinův“, protože tam bydlel Karel V. v době, kdy byl korunním princem; „Kupecký dům“, protože v něm byla radnice; nebo „Sloupový dům“ podle řady tlustých sloupů, které podpíraly jeho tři poschodí. Měšťané tu měli vše, čeho je třeba k životu bohulibého

města, jako je Paříž: kapli, aby se mohli modlit, soudní síň, aby se mohli soudit a v případě potřeby napadnout královské úředníky; a pod střechou skladiště zbraní, plné lehkých kusů. Neboť měšťané pařížští vědí, že nestačí za všech okolností se za svobody města modlit nebo je obhajovat zrezavělou hákovnicí.

Náměstí Grève si od té doby uchovalo onen chmurný vzhled, který v nás ještě dnes vyvolává jeho příšerná historie spolu s ponurou radnicí Dominika Boccadora, jež nahradila „Sloupový dům“. Je třeba uznat, že stálá šibenice a stálý pranýř, čili, jak se tehdy říkalo, hrdelní právo a žebřík, jež se tyčily bok po boku uprostřed dláždění, přispívaly nemálo k tomu, že každý odvracel oči od tohoto neblahého místa, kde skonalo tolik lidských bytostí kypících zdravím a životem a kde se po padesáti letech měla zrodit ona příšerná nemoc, hrůza z popraviště, zvaná „horečka Saint-Vallierova“, nejstrašnější ze všech nemocí, neboť nepochází od Boha, ale od člověka.

Mimochodem řečeno je nám útěchou, pomyslíme-li, že trest smrti, který před třemi sty lety svými železnými koly, svými kamennými šibenicemi a celým tím haraburdím útrpného práva, jež bylo trvale zapuštěno do dlažby, zatarasoval nejen náměstí Grève, nýbrž i Zelný trh, náměstí Dauphinské, prostranství kolem kříže na Trahoiru, Vepřový trh, onen obludný Montefaucon, Bránu biřiců, Kočičí náměstí, bránu svatého Diviše, bránu Champeaux, bránu Baudetskou, bránu Svatojakubskou, a to ještě nepočítáme ani nesčetné pranýře královských hejtmanů, biskupa, kapitul, opatů a převorů, kteří měli právo soudit, ani soudně nařízená utápění v Seině; je potěšující, že trest smrti, když postupně ztratil celou svou výzbroj, svůj přepychový výběr mučidel, své libovolně vymyšlené tresty, svůj skřípec, jehož kožené lože ve Velkém Châteletu se obnovovalo každých pět let, že tento starý svrchovaný služebník feudální společnosti, vypuzený téměř z našich zákonů a z našich měst, smýkaný ze zákoníku do zákoníku, vyháněný z místa na místo, má dnes v naší ohromné Paříži jen jeden hanebný kout na náměstí Grève, jedinou ubohou

gilotinu, pokradmu se krčící, neklidnou a stydlivou, která jako by se stále bála, že bude přistižena při činu, vždy bleskurychle mizí, jakmile vykonala své dílo.

III. Besos para golpes¹⁶

Když došel Petr Gringoire na náměstí Grève, byl všecek prokřehlý. Aby se vyhnul tlačenci na Směnárenském mostě a praporkům Jana Fourbeaulta, dal se po mostě Mlynářském; ale tu ho cestou postříkala kola všech biskupských mlýnů, takže jeho kabátec byl celý zmáčený; kromě toho měl pocit, že neúspěch jeho hry učinil ho ještě zimomřivějším. A tak pospíchal, aby se přikrčil k slavnostnímu ohni, který hořel mohutným plamenem uprostřed náměstí. Ale kolem ohně byl už pořádný dav.

„Zatracení Pařížané,“ řekl si nahlas (neboť jako pravý dramatický básník pěstoval rád monolog), „ted’ mě zas nechtějí pustit k ohni! A já přece tolik potřebuji kouteček u krbu; do střevíců mi teče a ke všemu mě ještě pokropily všechny ty prokleté mlýny! Ať jde k čertu biskup pařížský se svými mlýny! Rád bych věděl, k čemu takový biskup potřebuje mlýn! Chce se stát z biskupa mlynářem? Jestli k tomu nepotřebuje nic jiného než moje prokletí, pak ho proklínám i s jeho katedrálou a jeho mlýny! Tak co, hnou se ti hňupové trochu z místa? Ptám se vás, co tu vlastně dělají? Hřejí se; pěkná zábava! Koukají, jak hoří sto otepí; pěkná podívaná!“

Když přistoupil blíže, spatřil, že kruh je mnohem větší, než je třeba, aby se všichni ohřáli u královského ohně, a že tu spoustu diváků nepřivábila jenom krása sta hořících otepí.

Na širokém volném prostranství mezi ohněm a diváky tančila dívka.

16 Polibky za rány.

Třebaže byl Gringoire skeptický filozof a ironický básník, byl tak oslněn tímto nádherným zjevením, že v prvním okamžiku nemohl určit, je-li tato dívka lidskou bytostí, vílou nebo andělem.

Nebyla veliká, ale její štíhlá postava se nesla tak vzorně, že se zdála vysoká. Byla snědá, avšak bylo možno tušit, že ve dne má její pleť onen krásný zlatavý odlesk, jaký mají Andalusanky a Římanky. Její drobná nožka byla též andaluská, neboť v půvabném střevíčku seděla pevně a volně zároveň. Tančila, otáčela se a vířila na starém perském koberci, který měla nedbale hozený pod nohama; a po každé, když se v krouživém letu její zářící obličej mihl kolem nás, vyšlehl z jejích velkých černých očí blesk.

Všichni diváci kolem dokola hleděli na ni upřeně a s otevřenými ústy; a vskutku, jak tančila za drnčivého baskického bubínku, který svými oblými, cudnými pažemi zdvíhala nad hlavu, útlá, křehká a jiskřivá jako včelka, ve svém přiléhavém zlatém živůtku, ve svých pestrých, vzdušných šatečkách, se svými nahými ramínky a štíhlýma nohama, které její sukýnka chvílemi odhalovala, se svými černými vlasy a ohnivýma očima – vypadala jako nadpozemská bytost.

„Na mou pravdu,“ pomyslně si Gringoire, „to je vtělený oheň, to je nymfa, to je bohyně, to je bakchantka z hory Menelajské!“

V té chvíli se uvolnil jeden z prstenců „ohnivé víly“ a žlutý měděný peníz, který byl k němu připevněn, skutálel se na zem.

„Ale kdepak,“ zvolal, „je to cikánka.“

Celá jeho iluze se rozplynula.

Dala se opět do tance. Zvedla ze země dva meče, jejichž hroty si opřela o čelo, a otáčela jimi v opačném směru, než se točila sama: zkrátka, byla to cikánka. Třebaže byl Gringoire hluboce rozčarován, celý ten obraz měl svůj půvab i své kouzlo. Slavnostní oheň ozařoval jej ostrým rudým světlem, jež se chvějivě třepetalo na tvářích davu kolem i na snědém čele dívčině; v pozadí náměstí vrhalo bledý odlesk střídavě s mihotavými stíny jednak na starou, černou a svraskalou fasádu Sloupového domu, jednak na kamenné rameno šibenice.

Mezi tisíci obličejů, zbarvenými ohněm do nachova, byl jeden, který, jak se zdálo, pozoroval tanečnici ještě soustředěněji než ostatní. Byla to mužská tvář, přísná, tichá a chmurná. Tomuto muži, jehož oděv byl zakryt davem, nebylo zřejmě víc než pětatřicet let; byl však holohlavý; jen na skráních měl několik chomáčků prořídých a již šedivých vlasů. Jeho široké a vysoké čelo počínalo se rýhovat vráskami. Ale z jeho zapadlých očí vyzařovala neobyčejná mladost, plamenná životnost, hluboká vášeň. Upíral zraky bez přestání na cikánku, a zatím co bláznivě šestnáctileté děvče tančilo a vznášelo se k potěše všech, zdálo se, že jeho zamyšlení je čím dál chmurnější. Chvilími se na jeho rtech objevoval úsměv a povzdech, avšak úsměv byl ještě bolestnější než povzdech.

Udýchaná dívka se konečně zastavila a dav jí nadšeně tleskal.

„Džali,“ zvolala cikánka.

Tu spatřil Gringoire, jak přichází hezká bílá kozička, čiperná, živá, s lesklou srstí, s pozlacenými růžky, s pozlacenými kopýtky a s pozlaceným obojkem. Gringoire si jí dosud nepovšiml, neboť ležela až do té chvíle schoulena na jednom rohu koberce a dívala se, jak její velitelka tančí.

„Džali,“ řekla tanečnice, „teď je řada na tobě!“

Usedla s půvabným pohybem a nastavila kozičce svůj baskický bubínek. „Džali,“ pokračovala, „který měsíc teď máme?“ Kozička zvedla přední nožku a udeřila jednou na bubínek. Byl vskutku první měsíc v roce. Dav tleskal.

„Džali,“ pokračovala dívka, při čemž otočila bubínek na druhou stranu, „kolikátý den v měsíci dnes máme?“

Kozička zvedla svou pozlacenou nožku a udeřila na bubínek šestkrát.

„Džali,“ znovu se ozvala cikánka a udělala opět jiný pohyb bubínkem, „kolikátá je teď hodina?“

Džali udeřila sedmkrát. A v téže chvíli odbily hodiny na Sloupovém domě sedm hodin.

Lid byl u vytržení.

„V tom jsou čáry,“ ozval se jakýsi zlověstný hlas z davu. Byl to hlas holohlavého muže, který z cikánky nespouštěl oči.

Zachvěla se a otočila, avšak hlučný potlesk diváků utlumil nevlídný výkřik.

Zaplašil ho dokonce úplně i z mysli cikánčiny, takže pokračovala v otázkách kozičce.

„Džali, co dělá mistr Guichard Grand-Rémy, kapitán městských střelců, když jde o Hromnicích na procesí?“

Džali se postavila na zadní nožky a začala mečet, vykračujíc si při tom s tak roztomilou vážností, že celé kolo diváků propuklo v hlasitý smích, jak žertovně napodobila vypočítavou zbožnost kapitána pistolníků.

Dívka, povzbuzena rostoucím úspěchem, dala kozičce další otázku: „Džali, jak káže mistr Jakub Charmolue, královský prokurátor u církevního soudu?“

Kozička si sedla na zadek a začala mečet, mávajíc předními nožkami tak zvláštním způsobem, že kromě špatné francouzštiny a špatné latiny vystihla Jakuba Charmolua ve všem všudy, v pohybech, přízvuku i v držení těla.

Dav tleskal ještě hlučněji.

„Svatokrádež! Rouhání!“ Zasyčel opět hlas holohlavého muže. Cikánka se obrátila po druhé.

„Ach! To je ten ošklivý člověk!“ zvolala. Pak našpulila spodní ret, maličko se ušklíbla, byl to zřejmě její oblíbený posunek, otočila se na podpatku a jala se vybírat do svého baskického bubínku dary diváků.

Velké stříbrňáky, malé stříbrňáky, groše i halíře s orlem jen pršely. Najednou stála před Gringoirem. Gringoire strčil tak zbrkle ruku do kapsy, že se zastavila. – „Čert aby to spral,“ řekl, když zjistil na dně kapsy skutečnost, to jest prázdnotu. Leč hezká dívka stála před ním, dívala se na něho svýma velkýma očima, nastavovala mu bubínek a čekala. Gringoirovi vyrazily těžké krůpěje potu.

Kdyby měl v kapse peruánské doly, byl by je dojistá tanečnici dal; avšak Gringoire neměl Peru a ostatně Amerika nebyla ještě objevena.

Na štěstí mu přišla na pomoc nenadálá událost.

„Táhneš, ty cikánská kobyľko?“ zvolal přiškrcený hlas vycházející z nejtemnějšího kouta náměstí. Dívka se zděšeně obrátila. To už nebyl hlas holohlavého muže, ale ženský hlas, bigotní a zlý.

Výkřik, který tak polekal cikánku, rozveselil ostatně houf dětí, potulujících se kolem.

„To je kajícnice z Rolandovy věže,“ křičely a nezřízeně se smály. „Poustevnice se zlobí? Cožpak nevečeřela? Zanesme jí nějaký zbyteček ze stolu městského pohostinství!“

A všechny se vyřítily k Sloupovému domu.

Gringoire zatím využil zmatku tanečnice a zmizel. Pokřik dětí mu připomněl, že rovněž nevečeřel. Rozběhl se tedy k městskému občerstvení. Ale malí darebáčci měli rychlejší nohy než on; když doběhl, byl stůl jako zametený. Nezůstal tam ani mizerný bochník chleba, libra za pět sous. Nezůstalo nic, leda na zdi štíhlé stonky lilií, propletené růžemi, které roku 1434 namaloval Matyáš Biterne. Věru hubená večeře!

Jít spát bez večeře je mrzuté; ještě neveselejší je nevečeřet a nevědět, kam hlavu složit! Gringoirovi se to přihodilo. Neměl ani chleba, ani noclehu; viděl, jak nouze na něj doléhá ze všech stran, a shledal, že je velmi nevlídná. Již dávno objevil onu pravdu, že Jupiter stvořil lidstvo v záchvatu nenávisti k lidem a že osud po celý život mudrcův svírá jeho filozofii jako v obležení. Pokud jde o Gringoiru, nikdy nazakusil obležení úplnější; slyšel, jak jeho žaludek bubnuje k ústupu, a byl velmi roztrpčen, že zlý osud přemohl jeho filozofii hladem.

Nořil se stále více do tohoto melancholického snění, když ho najednou z něho vytrhl podivný zpěv, třebaže plný něhy. To zpívala mladá cikánka.

S jejím hlasem to bylo jako s jejím tancem, jako s její krásou. Bylo to něco nevýslovného a půvabného; něco čistého a lahodného, něco éterického, řekli bychom okřídleného. Byly to nepřetržité výlevy radosti, melodie, nečekané kadence a zase prosté nápěvy, promísené ostrými a pronikavými tóny, pak náhlé přechody ze škály do škály, jež by i slavíka popletly, v nichž však nikdy nezmizela harmonie: pak něžná vlnění v oktávách, stoupající a klesající jako řadra mladé zpěvačky. Její krásný obličej se poddával s podivuhodnou měkkostí všem rozmarům písně, od nejdováděivější rozpustilosti až k nejcudnější vážnosti. Chvillemi vypadala jako šílená, chvillemi jako královna.

Slova, jež zpívala, byla v řeči, kterou Gringoire neznal, a patrně ji neznala ani zpěvačka, tak málo se shodoval její přednes s obsahem slov. A tak čtyřverší, které právě zpívala, znělo z jejích úst bláznivě vesele:

*Un cofre de gran riqueza
Hallaron dentro un pilar,
Dentro del, nuevas banderas
Con figuras de espantar.*

A za chvilku přednesla čtyřverší:

*Alarabes de cavallo
Sin poderse menear,
Con espadas, y los cuellos,
Ballestas de buen echar.¹⁷*

17 Ve studni pak objevili
vzácnou pokladnici
a v ni tváře na korouhvích
hrůzu vzbuzující.
Arabové na koních tam
jako sochy stáli,
meče měli napřažené,
luky napínali.

Zazpívala je tak, že Gringoirovi málem vstoupily slzy do očí. Ze všeho nejvíc však vyzařovala z jejího zpěvu radost, zdálo se, že zpívá jako pták, z dobré pohody a bezstarostnosti.

Cikánčina píseň vytrhla Gringaira ze snění, ale asi tak, jako když labuť zčeří vodu. Poslouchal jako u vytržení, zapomínaje na všechno. Po mnoha hodinách to byla první chvíle, kdy netrpěl. Netrvala však dlouho.

Tentýž ženský hlas, který přerušil cikánčin tanec, přetrhl i její zpěv.

„Přestaneš, ty pekelný cvrčku?“ vykřikla žena opět z onoho temného kouta náměstí.

Ubohý „cvrček“ se rázem odmlčel. Gringoire si zacpal uši.

„Ach, ty prokletá vylámaná pilo,“ zvolal, „zlomilas lyru.“

Leč i ostatní diváci bručeli jako on: „Ať jde ta jeptiška k čertu,“ volali mnozí. A stará neviditelná rušitelka zábavy byla by patrně své útoky proti cikánce odpykala, kdyby pozornost diváků nebyla právě v tu chvíli odvrácena průvodem papeže bláznů, který již prošel mnoha ulicemi a náměstími a nakonec se vynořil se všemi pochodněmi a příslušným povykem na náměstí Grève.

Tento průvod, naši čtenáři ho viděli vycházet ze Soudního paláce, se cestou uspořádal a sebral všechny darebáky, zloděje a tuláky, co se potloukali Paříží; když dorazil na náměstí Grève, vypadal tudíž velmi úctyhodně.

Nejprve šel Egypt. V čele jel na koni vévoda egyptský se svými hrabaty, kteří šli pěšky a drželi mu uzdu a třmeny; za nimi v pestré motanici cikáni a cikánky se svými malými dětmi, jež jim křičely na ramenou, a všichni, vévoda, hrabata i prostý lid v hadrech a barevných cetkách. Pak šlo království hantýrky; totiž všichni zloději z celé Francie, seřazení podle hodností, nejnižší napřed. Ve čtyřstupech, s rozličnými odznaky svých hodností defilovali tak v tom podivném cechu většinou mrzáci, jedni kulhaví, druzí chromí, třetí jednoručí, žebráci vydávající se za poutníky, žebrá-

ci předstírající různé nemoci, prašiví tuláci, ničemové, šprýmaři, otrhanci, šejdříři, neduživci, zloději, zběhové, opuštěnci, vyvrhelové, malomocní – výčet, který by i Homéra unavil. Uprostřed královské družiny malomocných a vyvrhelů stěží člověk rozeznal krále pařížských hantýrníků, velkého coestra¹⁸, sedícího na bobku v malé kárce, tažené dvěma velkými psy. Po království hantýrky šlo císařství galilejské. Vilém Rousseau, císař císařství galilejského¹⁹, kráčel majestátně v purpurovém rouchu politém vínem, obklopen svými žezlonoši, svými pomocníky a písaři nejvyšší úřadny, před ním pak šli šaškové, kteří se vzájemně tloukli a tančili mečové tance. Nakonec šel cech písařů s májemi ověnčenými květinami, v červených talárech, s hudbou, jež by se hodila k reji čarodějnic, a s velkými žlutými voskovicemi. Uprostřed tohoto davu nesli na ramenou hodnostáři bratrstva bláznů²⁰ nosítka, na nichž bylo více voskovic než na schránce svaté Jenovefy v době moru, a na nosítkách zářil, ozdoben berlou, ornátem a mitrou, nový papež bláznů, zvoník od „Matky Boží“, hrbáč Quasimodo.

Každý oddíl tohoto prapodivného průvodu měl svou zvláštní hudbu. Cikáni drnkali na své „balafo“²¹ a tloukli na africké bubínky. Hantýrníci, kmen velmi málo hudební, měli dokonce ještě violu, pastýřskou troubu a gotickou „rybebku“²² z dvanáctého století. Císařství galilejské nebylo o nic pokročilejší; v jeho hudbě člověk sotva poznal jakési ubohé skřipky z dětského období hudebního umění, vyluzující právě jen tři tóny: re – la – mi. Zato všechno hudební bohatství oné doby rozvíjelo se v nádherném nesouzvuku kolem papeže bláznů. Zněly tu housličky, gamby, kontrabasové

18 Tradiční titul krále žebráků a tuláků v pařížském Dvoře divů.

19 Název veselé společnosti chudých studentů a písařů.

20 Veselá společnost písařů.

21 Africký hudební nástroj.

22 Staré třístrunné housle.

violy, a to ani nepočítáme flétny a různé dechové nástroje. Běda! Naši čtenáři se jistě pamatují, že to byl orchestr Gringoirův.

Je těžko vylíčit, jak nesmírně pyšnou a blaženou radostí se rozzářil Quasimodův smutný a ošklivý obličej cestou z paláce na náměstí Grève. Bylo to první opojení ze samolibosti, jaké kdy zakusil. Dosud poznal jen ponižování a pohrdání nad svým údělem, ošklivost ke své osobě. A tak nyní i přes svou hluchotu se zadostiučiněním jako skutečný papež prožíval oslavný jásos tohoto davu, který nenáviděl, protože věděl, že nenávidí jeho. Že jeho lid byla sebranka bláznů, mrzáků, zlodějů a žebráků, co na tom záleží? Byl to přece jenom lid a on byl pánem. Přijímal tedy vážně všechen ten ironický potlesk, všechny ty posměšné poklony davu, do nichž se však přece jen mísilo trochu skutečného strachu. Vždyť tento hrbáč byl silák, tenhle křivonožka byl mrštný, tento hluchoun byl zlý; tři vlastnosti, jež zmírňují směšnost.

Ostatně ani zdaleka nevěříme tomu, že by si nový papež bláznů sám uvědomoval pocity, jež zakoušel, nebo ty, které vzbuzoval. Duch, jenž sídlil v tomto nepodařeném těle, byl nutně také poněkud nevyvinutý a otupělý. Proto i jeho pocity v té chvíli byly naprosto neurčité, nepřesné a zmatené. Prorážela z nich jen radost, převládala v nich pýcha. Tu pochmurnou a nešťastnou tvář obestírala jakási svatozář.

Diváků se proto zmocnilo překvapení a zděšení, když najednou spatřili, jak v okamžiku, kdy Quasimodo polozpitý slávou míjel triumfálně Sloupový dům, vyřítil se z davu jakýsi muž a vyrval mu zlostně z rukou jeho dřevěnou pozlacenou berlu, odznak papeže bláznů.

Tento člověk, tento šílený smělec byl onen holohlavý muž, který před chvílí v houfu diváků kolem cikánky svými výhružnými a nenávisnými slovy tak ledově zkropil ubohou dívku. Byl oblečen v kněžský oděv. Gringoire si ho dosud nepovšiml a poznal ho až v okamžiku, kdy vystoupil z davu. „Podívejte se,“ zvolal udiveně, „to

je můj učitel v hermetice, důstojný pán Klaudius Frollo, arcijáhen. Co, u čerta, chce tomu jednookému šeredovi? Chce se dát rozsápat?"

Vskutku se ozval zděšený výkřik. Strašný Quasimodo seskočil prudce z nosítek a ženy odvracely oči, aby neviděly, jak arcijáhna roztrhá.

Jediným skokem byl Quasimodo u kněze, pohlédl na něho a padl na kolena.

Kněz mu strhl papežskou tiáru, zlomil mu berlu a rozškubal šaškovský talár.

Quasimodo zůstal na kolenou, sklonil hlavu a sepjal ruce.

Pak se rozvinul mezi nimi podivný rozhovor, rozhovor posuňků a znamení, neboť ani jeden, ani druhý nemluvil. Kněz vzpřímený, podrážděný, hrozivý, pánovitý. Quasimodo na kolenou, pokorný, prosebný. A přece je jisté, že Quasimodo mohl kněze rozdrtit palcem.

Konečně arcijáhen drsně zatřásl mohutným ramenem Quasimodovým, pokynul mu, aby vstal a následoval ho.

Quasimodo vstal.

Tu teprve bratrstvo bláznů, když se vzpamatovalo z prvního úžasu, chtělo svého tak nenadále sesazeného papeže bránit. Cikáni, hantýrníci a celý cech písářský s hulákáním kněze obstoupili.

Quasimodo se postavil před kněze, rozehrál svaly svých atletických pěstí, a skřípaje zuby jako podrážděný tygr, podíval se na útočníky.

Kněz se opět zasmušil a zvážněl, kývl na Quasimoda a beze slova odcházel.

Quasimodo kráčel před ním arazil mu cestu davem.

Když prošli shromážděním a přešli náměstí, houf zvědavců a čumilů chtěl jít za nimi. Quasimodo zaujal tedy postavení zadního voje a šel za arcijáhnenem pozpátku, mohutný, nenávidný, nestvůrný, naježený, nohy a ruce přichystané k útoku, při čemž olizoval své kančí kly, mručel jako divoká šelma a jediným posuňkem, jediným pohledem usazoval mocné nápory davu.

Nechali je oba zajít do úzké a temné ulice, kam se je nikdo neodvážil následovat; tak dokonale zatarasovala do ní vstup pouhá představa Quasimoda skřípajícího zuby.

„To je podivuhodné,“ řekl si Gringoire; „ale kde, u čerta, najdu něco k večeři?“

IV. Jaké nehody mohou stihnout toho, kdo sleduje večer hezkou ženu na ulici

Gringoire se vydal nazdařbůh za cikánkou. Viděl, že zabočila se svou kozou do Nožírské ulice; pustil se tedy do Nožírské ulice.

„Proč ne?“ řekl si.

Gringoire, praktický filozof pařížských ulic, přišel na to, že nic tak nepodporuje snění, jako když sledujeme hezkou ženu, aniž víme, kam jde. V takovém dobrovolném potlačení svobodné vůle, v takovém rozmaru podrobujícím se jinému rozmaru, který o tom nemá potuchy, je kus podivné nezávislosti a slepé poslušnosti, cosi uprostřed mezi otroctvím a svobodou; a to se líbilo Gringoirovi, jehož duch, v podstatě různorodý, nerozhodný a složitý, vylučoval všechny krajnosti, zmítal se neustále mezi všemi lidskými náklonnostmi a potíral jednu druhou. Sám se rád přirovnával k hrobu Mohamedovu, jenž je přitahován dvěma magnety v opačném směru a věčně kolísá mezi výškou a hloubkou, klenbou a dlažbou, mezi pádem a vzestupem, zenitem a nadirem.

Jaký krásný střed mezi klasicismem a romantismem by představoval Gringoire, kdyby žil v naší době!

Avšak Gringoire nebyl dost primitivní, aby žil tři sta let, a je to škoda. Jeho nepřítomnost, toť mezera, kterou dnes až příliš pociťujeme.

Člověk je ostatně nejvíce nakloněn stopovat chodce na ulicích (a zvláště ženy), což Gringoire rád dělával, neví-li, kde bude spát.

Šel tedy zcela zamyšlen za dívkou, jež pospíchala a pobízela svou hezkou kozu ke klusu, když viděla, že se měšťané vracejí domů a že se již zavírají krčmy, jediné krámy, které byly toho dne otevřeny.

„Konečně musí někde bydlet,“ myslel si. „Cikánky mají dobré srdce. Kdoví...?“

Ty tečky, které následovaly v jeho mysli po této zámlce, vyjadřovaly bůhvíjaké rozkošné představy.

Když pak míjel poslední skupinky měšťanů zavírajících dveře domu, zaslechl nicméně co chvíli úryvky jejich hovorů, jež rázem porušily souvislost jeho rozkošných myšlenek.

Nejdříve slyšel rozmlouvat dva starce.

„Víte, že je zima, mistře Thibaute Fernicle?“

(Gringoire to věděl od začátku zimy.)

„Ba ano, mistře Bonifáci Disome. Jestlipak budeme mít letos takovou zimu jako před třemi lety, v roce 80, kdy sáh dříví stál osm sous?“

„Což, to nic není, mistře Thibaute, proti zimě roku 1407, kdy mrzlo od Svatého Martina až po hromnice tak krutě, že ve velké síni soudního dvora zamrzlo pero písaři po každém třetím slově, takže soudní zápisy na čas odpadly.“

O kus dále hovořily z okna do okna dvě sousedky, jež držely v ruce svíčky, prskající v mlze.

„Vypravoval vám váš muž o tom neštěstí, paní Boudraquová?“

„Ne. Copak se stalo, paní Turquantová?“

„Kůň pana Jiljí Godina, notáře z Châteletu, splašil se z těch Vlámů a z jejich průvodu a porazil Filippota Avrillota, bratra řádu celestinského.“

„Opravdu?“

„Na mou věru.“

„Měšťanský kůň! To je trochu silné! Kdyby to byl kůň jezdecký, nu budiž!“

A okna se opět zavřela. Avšak Gringoire stejně ztratil nit svých myšlenek.

Na štěstí ji zase brzy našel a bez obtíží ji navázal díky cikánce a kozičce Džali, jež šly stále před ním; dvě útlá, něžná a rozkošná stvoření, jejichž nožkám, ladným tvarům a půvabným pohybům se obdivoval a jež ve svém rozjímání takřka zaměňoval; pro porozumění a milé přátelství je pokládal obě za dívky, pro lehkost, hbitost a svižnou chůzi je považoval obě za kozy.

Ulice byly mezitím každou chvílí temnější a pustší. Klekání bylo již dávno odzvoněno a s chodcem na chodníku nebo se světlem v okně se člověk setkával už jen ojedinele. V cikánčiných stopách se dostal Gringoire do onoho nerozpletitelného bludiště uliček, křižovatek a slepých koutů, jež obklopují bývalý hřbitov Neviňátek, bludiště, které se podobá klubku nití zamotanému kočkou. „V těch ulicích není kouska logiky,“ říkal si Gringoire, ztracený v jejich tisícových, neustále se vracejících zákrutech, kde však dívka šla bez váhání a stále rychleji, cestou zřejmě dobře známou. Zato Gringoire by vůbec nevěděl, kde je, kdyby si cestou v zákrutu jedné ulice nepovšiml mohutného osmihranného pranýře u tržiště, jehož vršek s prázdnými otvory se ostře odrážel tmavými obrysy na jednom dosud osvětleném okně v ulici Verdeletské.

Již před nějakou chvílí upoutal Gringoire dívčinu pozornost; několikrát se za ním neklidně ohlédla; jednou se na okamžik dokonce zastavila, využila světla unikajícího z pootevřené pekárny a prohlédla si ho pozorně od hlavy k patě. Když si ho tak změřila, sešpulila opovržlivě rty způsobem, kterého si Gringoire již předtím všiml, a šla dál.

Tento úšklebek zavalil Gringoirovi podnět k přemýšlení. V té půvabné grimase bylo zcela jistě pohrdání a výsměch.

Začal již všet hlavu, počítat dlažební kameny a sledovat dívku z větší vzdálenosti, když pojednou zaslechl v záhybu jedné ulice, kde dívku ztratil z očí, pronikavý výkřik.

Zrychlil krok.

V ulici byla naprostá tma. Avšak olejem napuštěná koudel, jež hořela v železné ohrádce u nohou Panny Marie na rohu ulice, umožnila Gringoirovi, aby spatřil cikánku, jak se zmítá v rukou dvou mužů pokoušejících se ztlumit její volání. Ubohá kozička všechna poděšená klopila růžky a mečela.

„Sem, páni strážníci,“ zvolal Gringoire a zmužile pokročil vpřed. Jeden z mužů, kteří dívku drželi, obrátil se k němu. Byla to hrozná tvář Quasimodova.

Gringoire se nedal na útěk, neučinil však už ani krok. Quasimodo k němu přistoupil, hřbetem ruky ho odhodil na čtyři kroky od sebe na dlažbu a ztratil se ve tmě, unášeje dívku, jež mu visela přes ruku jako hedvábná šerpa. Jeho společník šel za ním a ubohá kozička běžela za všemi s žalostným mečením.

„Vražda! Vražda!“ volala nešťastná cikánka.

„Stůjte, padouši, a vydejte mi tu děvku!“ zazněl najednou hromový hlas jezdce, který vyrazil náhle ze sousední křižovatky.

Byl to kapitán lučištníků královské stráže, ozbrojený od hlavy k patě, s mečem v ruce.

Vyrval cikánku překvapenému Quasimodovi z náručí, položil ji napříč přes sedlo a v okamžiku, kdy hrozný hrbáč se vzpamatoval z překvapení a řtil se na něho, aby se znovu zmocnil své kořisti, objevilo se patnáct nebo šestnáct lučištníků, sledujících se šavlemi v ruce těsně svého kapitána. Byla to četa královské stráže, jež z příkazu pana Roberta d'Estouteville, velitele pařížské městské policie, konala noční hlídku.

Quasimodo byl obklíčen, zajat a svázán. Řval s pěnou u úst a kouсал; jeho pouhý obličej, ještě více zohyzděn hněvem, byl by za bílého dne zcela jistě obrátil na útěk celou četou. Ale v noci byl zbaven své nejhroznější zbraně, své šerednosti.

Jeho společník se ve rvačce ztratil.

Cikánka se v sedle důstojníkově půvabně vztyčila, opřela se oběma rukama o ramena mladého muže a dívala se na něj upřeně

několik vteřin jakoby okouzlena jeho příjemnou tváří i pomocí, kterou jí poskytl. Pak první přerušila mlčení a zeptala se ho lahodným hlasem, do něhož vložila ještě víc lahody:

„Jak se jmenujete, pane veliteli?“

„Kapitán Phoebus z Châteaupersu, k službám, krásná slečno,“ odpověděl důstojník, napřímiv se.

„Děkuji.“

A zatím co si kapitán Phoebus kroutil po burgundsku knír, sklouzla z koně jako šíp padající k zemi a uprchla.

Blesk by se nemihl rychleji.

„U pupku papežova,“ zaklel kapitán, dávaje pokyn, aby Quasimodovi utáhli pouta, „byl bych si raději ponechal tu děvku.“

„Co chcete, pane kapitáne,“ prohodil jeden z jezdců, „pěnice ulétla, netopýr zůstal.“

V. Nehody pokračují

Omráčen pádem, zůstal Gringoire ležet na dlažbě před Panenkou Marií na rohu ulice. Ponenáhlu přicházel k sobě; zpočátku se po několik minut vznášel v jakémisi polonáměsíčním snění, jež nebylo bez půvabu a v němž vzdušný obraz cikánky a kozičky se snoubil s pádnou pěstí Quasimodovou. Tento stav netrval dlouho. Najednou ho probudil dosti živý pocit zimy v oné části těla, jež přišla do styku s dlažbou, a vědomí se mu opět vrátilo. „Odkud na mne jde ten chlad?“ řekl si pojednou. Tu si povšiml, že leží tak trochu uprostřed strouhy.

„Čert mi byl dlužen toho hrbatého kyklopa,“ zabručel mezi zuby a chtěl se zvednout. Byl příliš zmámen a příliš potlučen; musel tedy zůstat na místě. Na štěstí měl volnou ruku; ucpal si nos a oddal se osudu.

„Pařížské bláto,“ myslel si, neboť se utvrdil v domnění, že strouha bude určitě jeho ložem (a co dělat na lůžku, ne-li snít?), „pařížské

bláto je obzvlášť smrduté; má v sobě jistě hodně prchavé sanytrové soli. Tak o tom ostatně soudí mistr Mikuláš Flamel a hermetikové.“

Slovo *hermetikové* mu pojednou přivedlo na mysl arcijáhna Klaudia Frolla. Vzpomněl si na násilnou scénu, kterou právě viděl, na cikánku, jak se zmítala mezi dvěma muži, na to, že Quasimodo měl společníka; a zamračená a povýšená tvář arcijáhna se mu nejasně mihla v pamětech. „To by bylo divné,“ pomyslel si. A s touto myšlenkou a na tomto základě začal budovat fantastickou stavbu domněnek, onen pro filozofy příznačný zámek z karet. Pak náhle zvolal, vraceje se zase do skutečnosti: „Ach ouvej, mrznu!“

Jeho místo stávalo se opravdu čím dál méně snesitelné. Každá částička vody ve strouze odnášela částičku tepla z Gringoirova těla a mezi teplotou jeho těla a teplotou vody se začala drsně utvářet rovnováha.

Zanedlouho ho však stihla nová rána.

Se smíchem a křikem, jenž měl zřejmě pramálo ohledů ke spánku sousedů, přiběhl ke křížovatce, kde ležel Gringoire, hlouček dětí, oněch divokých otrhánků, kteří se pod věčným názvem „gamins“ potloukali za všech dob pařížskými ulicemi a kteří, když jsme byli také dětmi, házeli po nás kamením, kdykoliv jsme večer vycházeli ze školy, protože jsme neměli roztrhané kalhoty. Táhli za sebou jakýsi neforemný pytel a hluk jejich dřeváků by byl probudil i mrtvého. Gringoire, protože nebyl ještě docela mrtvý, napolo se zvedl.

„Hej, Hennequine Dandèchi! Hej, Jendo Pincebourde!“ křičeli na celé kolo. „Právě umřel starý Eustach Moubon, železář na rohu ulice: Máme jeho slamník, uděláme z něho slavnostní oheň. Dnes je den Vlámů.“

A hodili slamník přímo na Gringoiru, k němuž došli, aniž ho spatřili. Jeden z nich v téže chvíli vzal hrst slámy a zapálil ji o hořící knot u sochy Panenky Marie.

„Pro Kristovy rány,“ zabručel Gringoire, „nebude mi teď zas příliš horko?“

Chvíle byla kritická. Hrozilo mu, že uvízne mezi vodou a ohněm. Vyvinul nadlidskou sílu, úsilí penězokaze, který má být upálen a pokouší se uniknout. Povstal, odhodil slamník na uličníky a utekl.

„Svatá Panno!“ křičely děti. „Železář ožil.“

A utekly také.

Slamník opanoval bojiště. Belleforêt, páter Le Juge a Corrozet tvrdí, že příštího dne jej kněží oné čtvrti sebrali a s velkou slávou odnesli na tresoru chrámu svaté Opportunity, kde až do roku 1789 míval kostelník dosti pěkný příjem z velikého zázraku sochy Panny Marie na rohu ulice Mauconseil, která svou pouhou přítomností zažehkala v oné pamětihodné noci ze šestého na sedmý leden 1482 nebožtíka Eustacha Moubona, jenž v okamžiku smrti ukryl zlomyslně svou duši do slamníku, aby vyvedl ďáblu čtverácký kousek.

VI. Rozbitý džbán

Když náš básník už hezkou chvíli utíkal, co mu nohy stačily, aniž věděl kam, když několikrát hlavou narazil o ne jeden roh ulice, přeskočil mnohou strouhu, přeběhl kdejakou uličku, slepý kout a křižovatku, hledaje východy a průchody v zatáčkách staré dlažby kolem tržnic, kde v panickém strachu prozkoumával to, co staré latinské letopisy tak krásně nazývají „tota via, cheminum et viaria“²³, najednou se zastavil, předně proto, že nemohl popadnout dech, a pak proto, že mu náhle vyvstala v mysli a sevřela mu hrdlo podivná nejistota: „Zdá se mi, mistře Petře Gringoire,“ řekl se a položil si přitom prst na čelo, „že tu pobíháte jako pomatený. Ti malí darebáci neměli z vás nic méně strachu než vy z nich. Zdá se mi, říkám vám, že jste zaslechl, jak se vzdaluje klapot jejich dřeváků jižním směrem, zatím co vy jste upaloval k severu. Nuže, vyberte si jedno z dvojího: buď utekli,

23 Každou ulici, cestu i všechny průchody (makarónská latina).

a pak je slavník, který v hrůze zapomněli, právě oním pohostinným ložem, za nímž se od rána pachtíte a které vám Panna Maria zázračným způsobem sesílá, aby vás odměnila za to, že jste na její počest složil mravoučnou hru plnou oslavných tirád a zbožných výstupů; nebo se děti nedaly na útěk, a v tom případě slavník zapálily; a teď je tam právě výborný oheň, který potřebujete, abyste pookřál, osušil se a zahřál. Dobrý oheň nebo dobré lože – v obou případech je slavník darem nebes. Snad jen proto nechala blahoslavená Panna Maria zemřít Eustacha Moubona na rohu ulice Mauconseil; a je od vás pošetilé, že takhle ztřeštěně pelášíte jako Pikardán před Francouzem a necháváte za sebou, co hledáte před sebou; jste hlupák.“

Vrátil se tedy touž cestou, pátral a slídlil, nosem věřil, uši nastavoval, jen aby našel spásonosný slavník, ale marně. Všude jen shluky domů, slepých zákoutí a křižovatek, uprostřed nichž neustále váhal a nevěděl si rady, byl bezradnější a zmatenější v té spleti temných uliček než v bludišti paláce Tournelles. Konečně ztratil trpělivost a zvolal slavnostně: „Buďtež proklety křižovatký! Sám ďábel je stvořil k obrazu svých vidlí.“ Touto kletbou si poněkud ulevil a jeho morálku pozvedla nakonec jakási načervenalá záře, kterou zahlédl v té chvíli na konci dlouhé a úzké uličky. „Sláva Bohu,“ řekl si, „tam je to. Tam hoří můj slavník.“ A přirovnává se k lodníkovi, jehož loď v noci ztroskotala, dodal zbožně: „*Salve, salve, maris stella.*“²⁴ Zdali se tímto úryvkem litanie obracel k Panně Marii nebo k slavníku, je nám naprosto neznámo.

Sotva popošel několik kroků po nedlážděné, z kopce se svažující uličce, stále blátivější a strmější, zpozoroval cosi zvláštního. Ulice nebyla opuštěna: po celé její délce se hned tu, hned tam plazily jakési neurčité a beztvaré hromady a všechny směřovaly ke světlu kmitajícimu se na konci ulice jako ti velcí brouci, co v noci přelézají z jednoho stébla trávy na druhé až k pastýřovu ohni.

24 Zdrávas, zdrávas hvězdo mořská!

Nic tak nesvádí člověka k dobrodružství jako pocit, že má prázdnou kapsu. Gringoire šel stále vpřed a brzy dostihl jednu z těch larev, jež se nejlénivěji vlekla za ostatními. Když se k ní přiblížil, spatřil, že to není nic jiného než ubohý beznohý mrzák, poskakující na ruku jako raněný pavouk sekáč, jemuž zbyly jen dvě nohy. V okamžiku, kdy Gringoire míjel tohoto pavouka s lidskou tváří, zaslechl jeho naříkavý hlas: „*La buona mancia, signor! La buona mancia!*“²⁵

„Vem tě čert a mě s tebou,“ prohodil Gringoire, „jestli vím, co říkáš.“

A šel dál.

Dohonil jinou z těch pohybujících se hromad a prohlédl si ji. Byl to mrzák kulhavý a jednoruký zároveň, a to tak jednoruký a kulhavý, že mu složitá soustava berel a dřevěných noh, jež ho podpírala, dodávala vzhled krácejícího zednického lešení. Gringoire, který miloval vznešená a klasická přirovnání, přirovnal ho v duchu k živé třínožce Vulkánově.

Tato živá třínožka ho pozdravila, když ji míjel, nastavila mu však klobouk jako holicí misku až k bradě a zařvala mu do uší: „*Señor caballero, para comprar un pedazo de pan!*“²⁶

„Zdá se,“ řekl si Gringoire, „že tenhle také mluví; je to však drsný jazyk, a jestli mu rozumí, je šťastnější než já.“

Pak se udeřil do čela, jak se mu pojednou vynořila jiná myšlenka: „Co, u čerta, znamenalo ráno to jejich ‚Esmeralda‘?“ Chtěl zrychlit krok, ale už po třetí mu cosi zatarasilo cestu. To něco, nebo spíše někdo, byl slepec, malý slepec s židovskou vousatou tváří, tápající kolem sebe holí a vlečený velkým psem; zahuhňal na Gringoira maďarským přízvukem: „*Facitote caritatem!*“²⁷

25 Almužníčku, pane, almužníčku!

26 Milostivý pane, podarujte mi kousek chleba.

27 Dejte almužnu!

„Sláva!“ vyhrkl Petr Gringoire. „Konečně někdo, kdo mluví křesťanskou řečí. Musím vypadat jako náramný dobrodinec, když mě všichni prosí o almužnu a moje kapsa zeje prázdnotou.“

„Příteli,“ obrátil se k slepci, „minulý týden jsem prodal poslední košili; čili, ježto rozumíte jen jazyku Ciceronovu: *Vendidi behdomade nuper transita meam ultimam chemisam.*“²⁸ Po těchto slovech se otočil k slepci zády a pokračoval v cestě. Avšak slepec přidal do kroku zároveň s ním. A tu pojednou za velkého klapotu misek a berel o dláždění přispěchal k němu chromý i bezruký. Pak všichni tři, strkajíce se vzájemně, v patách ubohého Gringoire, začli mu zpívat každý svou písničku: „*Caritatem!*“ zpíval slepý.

„*La buona mancia!*“ zpíval beznohý.

A chromý opakoval o tóninu výš: „*Un pedazo depan!*“

Gringoire si zacpal uši: „Ó Babylónská věži!“ zvolal.

Dal se do běhu. Slepý běžel. Kulhavý běžel. Beznohý běžel. Čím hlouběji však vnikal do ulice, tím více přibývalo kolem něho beznohých, slepých, chromých, bezrukých, jednookých malomocných s vředy, zablácených jako slimáci po dešti, vybíhajících tu z domů, tu z přilehlých uliček, tu zase ze sklepních otvorů a všichni, všelijak kulhajíce, řítili se s velkým povykem, vrískotem a jekotem ke světlu.

Gringoire, stále sledovaný třemi pronásledovateli a netušící vůbec, co z toho vzejde, krácel zděšeně mezi ostatními, obcházel chromé, přeskakoval beznohé; nohy měl zapletené v tom mraveništi mrzáků jako onen anglický kapitán, co zapadl do hejna krabů.

Napadlo mu, aby se zkusil vrátit. Ale bylo už příliš pozdě. Celá ta legie se za ním uzavřela a jeho tři žebráci ho měli v moci. Šel tedy dál, hnán jednak tím nepřemožitelným proudem, jednak strachem a závratí, v níž všechno se mu měnilo v jakýsi hrůzný sen.

Konečně došel na konec ulice. Ústila do ohromného náměstí, kde se mihotalo v temné noční mlze tisíc roztroušených světél.

28 Především týden jsem prodal svou poslední košili.

Gringoire se tam vrhl v naději, že rychlostí svých nohou unikne třem neduživým příšerám, jež se na něho křečovitě zavěsily.

„*Onde vas, hombre?*“²⁹ zvolal jeden mrzák, odhodil berle a běžel za ním po dvou nejlepších nohou, jaké kdy měřily pařížskou dlažbu.

Mezitím se postavil na nohy i beznohý, nasadil Gringoirovi na hlavu těžkou okovanou nádobu, v níž měl předtím složeny nohy, a slepý se mu podíval do tváře plamenným zrakem.

„Kde jsem?“ ptal se poděšeně poeta.

„Ve Dvoře divů,“ odpověděl čtvrtý přízrak, který se k nim připojil.

„Na mou duši,“ začal opět Gringoire, „vidím tu slepce, kteří vidí, chromé, kteří běhají, ale kde je Spasitel?“

Místo odpovědi vybuchli v příšerný smích.

Ubohý básník se rozhlédl kolem. Byl opravdu v tom strašidelném Dvoře divů, kam počestný člověk v tuto hodinu nikdy nevkočil; v čarovném kruhu, kde zmizeli beze stopy soudní úředníci a městští strážníci, když se tam odvážili; v městě zlodějů, ošklivé bradavici na tváři Paříže; ve stoce, z níž každého rána vytékal a každou noc jako do žumpy se vracel potok neřestí, žebráctví a tuláctví, neustále se rozlévající po ulici hlavních měst; v obludném úlu, kam se večer vraceli se svým lupem trubci lidské společnosti; ve falešné nemocnici, kde cikán, páter vyklouz, zběhlý student, ničemové všech národů, Španělé, Italové, Němci, i všech náboženství, židé, křesťané, mohamedáni i modláři, pokrytí předstíranými ranami, proměňovali se v noci z žebráků v lupiče; jedním slovem, v ohromné šatně, kde se tehdy oblékali a svlékali všichni herci té věčné komedie, kterou na pařížské dlažbě hraje krádež, prostituce a vražda.

Bylo to prostorné a nepravidelné náměstí, špatně dlážděné jako všechna pařížská náměstí v té době. Tu a tam plápolaly ohně, kolem nichž se hemžily podivné shluky postav. Lidé přicházeli, odcházeli, křičeli. Bylo slyšet pronikavý smích, dětský pláč, ženské hlasy. Ruce

29 Kam jdeš, člověče?

a hlavy tohoto davu, černé na jasném pozadí, odrážely se tu v tisícerých bizarních gestech. Na zemi, kde se mihotala záře ohňů, do níž se promítaly veliké nejasné stíny, bylo možno chvílemi vidět, jak přeběhl pes podobný člověku nebo člověk podobný psu. Zdálo se, že v tomto světě mizejí hranice mezi rasami a čeleděmi jako v říši démonů. Muži, ženy, zvířata, věk i pohlaví, zdraví i nemocní, to vše jako by v tomto davu splývalo; vše tu žilo pohromadě, promíšeno, propleteno, nakupeno; každý tu bral podíl na všem.

Přestože byl celý zmatený, mohl Gringoire v plápolavé a slabé záři ohňů rozeznat kolem dokola ohromného náměstí ohyzdnou obrubu starých domů, jejichž červotočivá, svaštělá a sražená průčelí, proražená vždy jedním nebo dvěma osvětlenými vikýři, připadala mu ve tmě jako velikánské nestvůrné a zamračené hlavy stařen, které se tu seskupily do kruhu, a mhouříce oči, pozorovaly ten pekelný rej.

Byl to jakýsi nový svět, neznámý, neslýchaný, nestvůrný, přízemní, jak mraveniště se hemžící, fantastický.

Gringoire, čím dál vyděšenější, zaklesnutý mezi třemi žebráky jako v trojích kleštích a ohlušený pestrým davem, jenž se vlnil kolem něho, nešťastný Gringoire se pokoušel sebrat svou duchapřítomnost a vzpomenout si, zdali je sobota. Avšak jeho úsilí bylo marné, nit jeho paměti a jeho myšlenek byla zcela přetržená; a zmítaje se v pochybách, kolísaje mezi tím, co viděl, a tím, co cítil, položil si tuto nezodpověditelnou otázku: „Jestliže existuji, existuje tohle všecko? Jestliže to vše existuje, existuji já?“

V tom okamžiku zazněl v hlučícím davu těsně vedle něho zřetelný výkřik: „Zaveďme ho ke králi! Zaveďme ho ke králi!“

„Panenko Maria!“ zašeptal Gringoire. „Zdejší král je jistě kozel.“

„Ke králi! Ke králi!“ opakovaly hlasy.

Odvlekli ho. Kdekdo se na něj sápal. Ale tři žebráci si nedali vzít kořist a vyrvali ji ostatním. „Je náš!“ vřískali.

V této rvačce vzal za své básníkův kabátec, beztak již chatrný.

Cestou přes hrůzostrašné náměstí opustila Gringoira závrať. Po několika krocích se mu vrátil pocit skutečnosti. Počal si zvykat na místní ovzduší. V první chvíli jako by vystoupil z básníkovy hlavy nebo snad zcela prostě a prosaicky z jeho prázdného žaludku jakýsi dým, jakási pára, která se rozprostřela mezi ním a předměty a dovoľovala mu je vidět jen jako v nesouvislé mlze mučivého snu, jako v temných hlubinách snění, kdy všechny obrysy se chvějí, všechny tvary nabývají pitvorné podoby, kdy předměty se vrší v nesmírné hromady, věci se proměňují v přeludy a lidé v přízraky. Ponenáhlu ustoupila tato halucinace pohledu méně vyděšenému a méně zveličujícímu. Skutečnost prorazila konečně na povrch, bila ho do očí, vrážela mu do nohou a bořila kus po kuse všechnu tu hrůzyplnou poezii, jíž se cítil obklopen. Musel si nakonec povšimnout, že se nebrouzdá v řece Styxu, ale v blátě, že do něho nestrkají démoni, ale zloději, že mu nejde o duši, ale prostě o život (neboť mu chyběl onen vzácný usmiřovatel, který tak účinně prostředkuje mezi lupičem a počestným člověkem: měšec). Když se konečně podíval na všechno to řádění zblízka a s větší chladnokrevností, octl se z pekelného reje v krčmě.

Dvůr divů nebyl skutečně nic jiného než krčma, ale krčma lupičská, stejně rudá krví jako vínem.

Podívaná, jež se naskytlá jeho zrakům, když ho otrhaná stráž konečně dovedla k cíli jeho pouti, nemohla ho přivést opět k poezii, dokonce ani ne k poezii pekelné. Byla to víc než kdykoliv předtím všední a drsná skutečnost krčmy. Kdybychom nebyli v patnáctém století, řekli bychom, že Gringoire sestoupil od Michelangela ke Callotovi.

Kolem ohně, který hořel na veliké kulaté dlaždici a jehož plameny pronikaly skrze rozžhavené tyče třínožky, v tu chvíli prázdné, bylo sem tam rozestaveno bez ladu a skladu několik červotočivých stolů, aniž nejposlednější služebník geometrův uznal za vhodné urovnat je do řady anebo se postarat o to, aby se alespoň

neprotínaly v úhlech příliš nezvyklých. Na stolech se lesklo několik korbělů přetékaných vínem a pivem; kolem těchto korbělů se skláněla spousta pijáckých tváří, zbrunátnělých ohněm a vínem. Byl tu žoviální břicháč, objímající tlustou a masitou holku. Byl tu jakýsi falešný voják, „filuta“, jak se říkalo v hantýrce, který si s hvízdáním snímal obvaz z padělaného zranění a uvolňoval si své zdravé a silné koleno, jež bylo od rána ovinuto tisíci obvazy. Naproti němu zas nějaký neduživce připravoval si již na zítřek pomocí vlaštovičnicku a volské krve svou „malomocnou“ nohu. O dva stoly dál odříkával jakýsi poutník v dokonalém poutnickém hávu nárek svaté Reginy, nezapomínaje při tom na jednotvárný přednes a huhňání. Na jiném místě měl mladý žebrák právě hodinu předstírané padoucnice u starého veterána, který ho učil umění, jak žvýkáním kousku mýdla vytvořit pěnu u úst. Opodál si odstraňoval opuchlý muž umělý otok, až si čtyři nebo pět zlodějek, jež se přely u téhož stolu o večer ukradené dítě, muselo ucpat nos. Byly tu zastoupeny všechny případy, které se o dvě stě let později „zdály královskému dvoru směšné“, jak praví Sauval, „že sloužily králi za kratochvíli a tvořily úvod ke královskému baletu Noc; měl čtyři díly a tančili ho na divadle v Malém Bourbonském paláci.“ „Nikdy,“ dodává očitý svědek z roku 1653, „nebyly bleskurychlé proměny Dvora divů předvedeny šťastněji. Benserade nás na ně připravil dosti galantními verši.“

Odevšad se ozýval hlučný smích a necudná píseň. Každý se tu roztahoval, nadával a klel, neposlouchaje souseda. Korbely o sebe ťukaly, a jak se připíjelo, vznikaly hádky, při čemž otlučené džbánky trhaly žebrákům jejich hadry.

Veliký pes, sedící na ocase, díval se do ohně. K tomuto řádění se připletlo několik dětí. Ukradené dítě plakalo a křičelo. Jiné dítě, zavalitý čtyřletý chlapeček seděl jako pěna na příliš vysoké lavici, nohy mu volně visely a stůl mu sahal až po bradu. Třetí dítě roztrálo s vážnou tváří po stole roztavený lůj, který stékal ze svíce. A poslední děťátko, celé umazané od bláta, takřka se ztrácelo

v kotlíku, který oškrabovalo břidlicí a vyluzovalo z něho zvuky, že by Stradivari omdlel.

U ohně stál sud a na sudě seděl žebrák: král a jeho trůn.

K tomu sudu přivedli Gringoira jeho tři strážci a celá ta rozdváděná tlupa na chvíli zmlkla, až na dítě vyškrabující kotlík.

Gringoire se neodvažoval ani dýchat, ani pozvednout oči.

„*Hombre, quita tu sombrero?*“³⁰ řekl jeden ze tří chlapů, co ho drželi, a než Gringoire pochopil, co chtěl říci, strhl mu druhý čapku. Ubohý birýtek, pravda, ale ještě dobrý do deště nebo do slunce. Gringoire povzdechl.

A tu ho král oslovil z výše svého trůnu.

„Co je to za darebáka?“

Gringoire se zachvěl. Tento hlas, ačkoliv měl hrozivý přízvuk, připomněl mu jiný hlas, který dnešního rána zasadil první ránu jeho mystériím, když uprostřed publika zahuhňal: „Almužnu, prosím!“ Zvedl hlavu. Byl to opravdu Kulhavý Špindíra.

Kulhavý Špindíra, vyšňořený královskými odznaky, neměl na sobě ani o cár více nebo méně. Jeho rána na rameni už zmizela. V ruce měl bič z bílých kožených řemínků, jakého tehdy používali strážníci „k stisknutí davu“ a kterému se říkalo „důtky“. Na hlavě měl jakousi kulatou, nahoře uzavřenou čepici; bylo však nesnadné rozeznat, zda je to dětský čepeček nebo královská koruna, tak si byly ty dvě věci podobné.

Aniž věděl proč, nabyl Gringoire přece poněkud naděje, když poznal v králi Dvora divů svého prokletého žebráka z velké síně.

„Mistře,“ zakoktal, „Milosti... Veličenstvo... Jak vás mám oslovovat?“ řekl konečně, jakmile dospěl k vrcholnému bodu stupnice a nevěděl již, jak dál stoupat nebo klesat.

„Milosti, Veličenstvo nebo kamaráde, říkej mi, jak chceš. Ale pospěš si. Co můžeš říci na svou obranu?“

30 Člověče, smekneš klobouk?

„Na svou obranu! To se mi nelíbí,“ pomyslel si Gringoire a začal opět koktat: „Já jsem ten, ten, co dnes ráno...“

„U drápů ďablových,“ přerušil ho Kulhavý. „Tvé jméno, ničemo, a nic víc. Poslyš! Stojíš před třemi mocnými vladaři: přede mnou, Kulhavým Špindírou, králem thunským, následníkem velikého coestra, před svrchovaným pánem království hantýrky; před Matyášem Hungadim Spicalim, vévodou egyptským a cikánským, támhle tím žlutým starcem s hadrem kolem hlavy; před Vilémem Rousseauem, císařem galilejským, tím břicháčem, co nás neposlouchá a mazlí se právě s děvkou. My jsme tvoji soudcové. Vstoupil jsi do království hantýrky, ačkoliv sem nepatříš, a porušil jsi výsady našeho města. Musíš být potrestán, ledaže bys byl ‚capon‘, ‚franc-mitou‘ nebo ‚rifodé‘, což v hantýrce počestných lidí znamená zloděj, žebrák nebo tulák. Jsi něco takového? Ospravedlň se. Pověz, co jsi zač!“

„Běda,“ odpověděl Gringoire, „nemám tu čest. Jsem spisovatel...“

„To stačí,“ začal opět Špindíra, aniž ho nechal dokončit, „budeš oběšen. Docela prostá věc, počestní páni měšťané! Tak, jak zacházíte s našimi lidmi u vás, zacházíme s vašimi u nás. Zákon, který uplatňujete na tuláky, uplatňují tuláci na vás. Je-li zlý, je to vaše chyba. Je přece nutný, abychom občas viděli, jak se šklebí tvář počestného člověka v konopném obojku; je to poctivá hra. Nuže, příteli, rozděl vesele své hadry těmto slečinkám. Dám tě pověsit pro zábavu tulákům a ty jim dáš svůj měšec, aby se napili. Chceš-li ještě vykonat nějaké ty ceremonie, máme tam dole v kádi dobrého Pánbíčka z kamene, kterého jsme ukradli v kostele svatého Petra. Máš čtyři minuty k tomu, abys mu hodil duši na hlavu.“

Byl to strašlivý proslov.

„Dobře řečeno, na mou duši! Kulhavý špindíra káže jako svatý Otec papež,“ zvolal císař galilejský a rozbil korbek, aby střepem podepřel stůl.

„Páni císařové a králové,“ řekl Gringoire chadnokrevně (sám nevím, jak zase nabyl odhodlanosti, že tak rozhodně mluvil), „na to

jistě nepomýšlíte; jmenuji se Petr Gringoire, jsem básník, jehož mravoučnou hru dnes hráli ve velké síni Soudního paláce.“

„Tak to jsi ty, mistře!“ pravil Špindíra. „Byl jsem tam také, přísambůh! Vida, ty si myslíš, kamaráde, když jsi nás ráno nudil, že nemůžeš být večer oběšen?“

Z tohohle se budu těžko dostávat, pomyslel si Gringoire. Přesto však učinil ještě jeden pokus.

„Nevím, proč básníci nejsou počítáni mezi tuláky,“ prohlásil. „Ezop byl tulák, Homér byl žebrák, Merkur byl zloděj...“

Špindíra ho přerušil. „Zdá se mi, že nás chceš obalamutit svou hatmatilkou. Nech se oběsit, hrom do toho, a nedělej okolky!“

„Promiňte, Vaše Veličenstvo, králi thunský,“ odporoval Gringoire, bráně se zuby nehty. „Stojí to za to... Okamžik... Vyslechnete mě... Neodsoudíte mě přece, dokud mě nevyslechnete...“

Jeho zkormoucený hlas byl úplně přehlušen povykem kolem něho. Chlapeček vyškraboval kotlík s ještě větším zápalem než předtím a k dovršení všeho postavila jakási stařena na rozžhavenou třínožku pánev plnou tuku, který syčel v ohni asi tak, jako křičí tlupa dětí pronásledujících maškaru.

Nicméně se zdálo, že Kulhavý Špindíra se chvilku radí s vévodou egyptským a císařem galilejským, už zcela opilý. Pak zostra zakřičel: „Ticho tam!“ A poněvadž kotlík a pánev na to nic nedaly a pokračovaly v duetu, seskočil se sudu, kopl do kotlíku, jenž se odkutálel na deset kroků i s děckem, kopl do pánve, z níž všechen tuk se vyilil do ohně, a vystoupil opět vážně na svůj trůn, nestaraje se o přidušený pláč dítěte ani o hubování stařeny, jejíž večere odplývala v krásném bílém plameni.

Špindíra pokynul a vévoda, císař, hodnostáři a dvořanstvo se seřadili kolem něho do podkovy, v jejímž středu stál Gringoire, stále ještě držžený v krutém zajetí. Byl to půlkruh hadrů, cárů, cetek, vidlí, seker, vrávoravých nohou, tlustých nahých paží, špinavých, netečných a tupých tváří. Uprostřed této artušovské družiny žebráků

vévodil Kulhavý Špindíra jako dóže tohoto senátu, jako král těchto pairů, jako papež tohoto kardinálského sboru. Vévodil jim z výše svého sudu a také jakýmsi povýšeným, divokým a strašlivým výrazem, který mu sršel z očí a mírnil v jeho divošském profilu zvířecí typ tulácké rasy. Řeklo by se kančí hlava mezi svinskými rypáky.

„Poslyš,“ řekl Gringoirovi a hladil si mozolnou rukou nestvůrnou bradu. „Nevím, proč bys neměl být pověšen. Je pravda, že se ti to asi protiví; a je to zcela prosté, vy měšťané nejste na to zvyklí. Děláte si z toho velkou hlavu. Konec konců ti nechcem ublížit. Dáváme ti možnost, jak se z toho hned dostat. Chceš být náš?“

Možno si představit, jak působil tento návrh na Gringaira, který se už viděl na onom světě a počal ztrácet naději. Chopil se ho energicky.

„Ovšemže chci, hrozně rád,“ odpověděl.

„Souhlasíš tedy s tím,“ začal znovu Špindíra, „že vstoupíš do družiny malého ohnivého meče?“

„Malého ohnivého meče, samozřejmě,“ odpověděl Gringoire.

„Prohlašuješ se za člena svobodných měšťanů?“ pokračoval král thunský.

„Svobodných měšťanů.“

„Za poddaného království hantýrky?“

„Království hantýrky.“

„Za tuláka?“

„Za tuláka.“

„V duši?“

„V duši.“

„Upozorňuji tě,“ ujišťoval ho král, „že přesto šibenici neujdeš.“

„K čertu!“ řekl básník.

„Jenže,“ pokračoval Kulhavý klidně, „budeš pověšen později, s větší obřadností, na útraty dobrého města Paříže, na krásné kamenné šibenici a počestnými lidmi. To tě může utěšovat.“

„Jak pravíte,“ odpověděl Gringoire.

„Jsou tu i jiné výhody. Jako svobodný měšťan nebudeš přispívat ani na čištění, ani na chudé, ani na osvětlení, k čemuž jsou nuceni pařížští měšťané.“

„Budiž tedy,“ prohlásil básník. „Souhlasím. Jsem tulák, příslušník království hantýrky, svobodný měšťan, člen družiny malého ohnivého meče, vše, co budete chtít; a byl jsem vším tím už předtím, pane králi thunský, protože jsem filozof; *et omnia in philosophia, omnes in philosopho continentur*³¹, jak víte.“ Král thunský svařil obočí.

„Za koho mě považuješ, příteli? Jakou hantýrkou uherských židů nám tu krákáš? Neumím hebrejsky. Lupič nemusí být židem. Já sám už nekradu, je to pod mou důstojnost, já zabívám. Uřezávat krky, to ano; uřezávat měšce, to ne.“

Gringoire se pokusil vmísit jakousi omluvu do těchto úsečných slov, stále zlostněji odsekávaných. „Prosím za prominutí, Milosti. To není hebrejšтина, to je latina.“

„Povídám ti,“ pokračoval rozhorleně Kulhavý, „že nejsem žid a že tě dám pověsit, hrom aby do židů i s tím židovským žebráčkem, co stojí vedle tebe. Doufám, že ho jednou uvidím přibitého k pultu jako falešný pětník, nic jiného taky není.“ Za řeči ukázal na vousatého maďarského židáčka, který předtím oslovil Gringoirea svým *facitote caritatem*, a neznaje jiné řeči, díval se překvapeně, jak si na něm thunský král vylévá zlost.

Nakonec se Jeho Veličenstvo Kulhavý Špindíra uklidnil. „Ničemo jeden!“ řekl našemu básníku. „Chceš se tedy stát tulákem?“

„Zajisté,“ odpověděl poeta.

„To nestačí jen chtít,“ prohlásil zamračený Špindíra. „Dobrá vůle nepřidá do polévky ani cibulku a je dobrá jen k tomu, aby se člověk dostal do ráje; jenže ráj a království hantýrky jsou dvě různé věci. Chceš-li být přijat mezi hantýrníky, musíš dokázat, že se k něčemu hodíš, a proto musíš prošacovat panáka.“

31 Vše je obsaženo ve filozofii a všichni ve filozofovi.

„Prošacuji vše, co vám bude libo,“ řekl Gringoire. Špindíra dal znamení. Několik zlodějů odešlo a za chvíli se vrátilo. Přinesli dva dřevěné sloupy, zakončené dole v podstavci ze dvou prkének, na které se mohly snadno postavit. K hořejším koncům obou sloupů připevnili příčný trám a to vše tvořilo docela pěknou přenosnou šibeničku; Gringoire si s uznáním povšiml, že ji postavili, než bys okem mrkl. Nic tu nechybělo, ba ani provaz, který se ladně houpal pod příčným trámem.

„Co s tím zamýšlejí?“ tázal se v duchu Gringoire poněkud znepokojeně. V tu chvíli zaslechl zvuk rolniček, který ho zbavil úzkosti. Tuláci právě pověsili za krk na provaz panáka, jakéhosi strašáka na ptáky, červeně oblečeného a tak ověšeného rolničkami a zvonečky, že by jimi mohli vystrojit třicet kastilských mezků. Tisícere zvonečky se nějakou chvíli chvěly, jak se houpal provaz, pak pozvolna utichaly, až se odmlčely úplně, když panák zůstal konečně nehybně viset podle zákona o kyvadle, jež nahradilo vodní a přesýpací hodiny.

Tu vyzval Špindíra Gringoire, ukazuje mu na starou rozviklanou stoličku pod panákem: „Vystup na ni.“

„U všech rohatých!“ namítl Gringoire. „Vždyť si zlámu vaz. Vaše stolička kulhá jako Martialovo dvojverší; jedna noha je hexametř, druhá pentametř.“

„Vystup,“ opakoval Kulhavý Špindíra.

Gringoire vystoupil na stoličku, a když několikrát nejistě zakroužil hlavou a rukama, podařilo se mu najít těžiště.

„A nyní,“ pokračoval král thunský, „otoč pravou nohu kolem levé a postav se na špičku levé nohy.“

„Milostivý pane,“ ozval se Gringoire, „vy si tedy rozhodně přejete, abych si zlomil některý úd?“

Kulhavý potřásl hlavou.

„Poslyš, příteli, moc mluvíš. Řeknu ti stručně, oč jde: postavíš se na špičku nohy, jak jsem ti povídal, a dosáhneš tak panákovi až na kapsu; prošacuješ ji, najdeš tam měšec a vyndáš ho; provedeš-li

to všecko, aniž zaslechneme zvuk jediného zvonečku, bude dobře; staneš se tulákem. Pak už tě budeme jen týden pořádně mlátit.“

„Pro Kristovy rány, to nesvedu,“ prohlásil Gringoire. „A rozezvučím-li zvonečky?“

„Pak budeš oběšen. Rozumíš?“

„Nerozumím tomu ani za mák,“ odpověděl Gringoire. „Poslouchej ještě jednou. Prošacuješ panáka a vezmeš mu měsíc; pohne-li se při tom jediný zvoneček, budeš viset. Rozumíš tomu?“

„Dobře,“ přisvědčil Gringoire, „tomu rozumím. A co dál?“

„Podaří-li se ti vzít váček, aniž uslyšíme rolničky, budeš tulákem a budeme tě sedm dní po sobě řezat. Snad tomu teď rozumíš?“

„Tohle už, milostivý pane, nechápu. Jaká je to pro mne výhoda? V jednom případě oběšen, v druhém bit?“

„A to, že budeš tulákem, není nic?“ začal opět Špindíra. „Budeme tě bít v tvém zájmu, aby ses otužil proti ranám.“

„Pěkně děkuji,“ odpověděl básník.

„Do toho, pospěšme si,“ řekl král a kopl nohou do sudu, který se rozezvučel jako buben. „Prošacuj panáka, ať už to skončí! Upozorňuji tě naposled, že zaujmeš místo panáka, uslyším-li jedinou rolničku.“

Tlupa hantýrníků zatleskala slovům Kulhavého Špindíry a postavila se do kruhu kolem šibenice se smíchem tak nelítostným, že si Gringoire uvědomil, že je jim příliš dobrou zábavou a že se musí od nich obávat nejhoršího. A tak mu nezbývala žádná naděje, leda chatrná vyhlídka, že se mu podaří ona hrozná operace, kterou mu uložili; rozhodl se, že se jí odváží, avšak nejdřív vyslal vroucí modlitbu k panákovi, kterého měl obrat a který by se dal jistě snadněji obměkčit než tuláci. Ty nescíslné zvonečky s měděnými jazýčky mu připadaly jako otevřené tlamy zmijí, přichystané uštknout a zasyčet.

„Ach,“ říkal si potichu, „cožpak je možné, aby můj život závisel na nejmenším záchvěvu té nejmenší rolničky? Ach,“ dodal se

sepjatýma rukama, „zvonečky nezvoňte! Rolničky neklinkejte! Penízky necinkejte!“

Zkusil ještě jednou obměkčit Špindíru:

„A jestli zafouká vítr?“ zeptal se ho.

„Budeš oběšen,“ odpověděl Špindíra bez rozmyšlení.

Když Gringoire viděl, že jakýkoliv odklad, průtahy nebo vytáčky jsou vyloučené, smířil se statečně s osudem; otočil pravou nohu kolem levé, postavil se na levou a napřáhl ruku... Sotva se však panáka dotkl, zavrával, neboť stál nyní jen na jedné noze a stolička pod ním chyběla také jedna noha; chtěl se bezděčně o panáka opřít, ztratil rovnováhu a dopadl těžce na zem, zcela ohlušen tím, jak se nad jeho hlavou rozezvučelo tisíce zvonečků. Panák se pod nárazem jeho ruky otočil nejdříve kolem své osy a pak se majestátně houpal mezi oběma sloupy.

„Proklatě!“ vzkřikl, když padal, a zůstal ležet jako mrtvý, tváří k zemi.

Přesto však slyšel nad sebou strašlivé zvonění a ďábelský smích žebráků i hlas Špindíry, jak rozkazoval: „Zvedněte mi toho čtveráka a pěkně mi ho pověste!“

Gringoire vstal. Panáka zatím sundali, aby mu uvolnili místo.

Hantýrníci ho donutili, aby vystoupil na stoličku. Špindíra přistoupil k němu, dal mu oprátku na krk a poklepal mu na rameno se slovy: „Sbohem, příteli. Teď už z toho nemůžeš vyvážnout, ani kdybys měl v břiše střeva papežova.“

Gringoire slabě vydechl slovo „milost“. Rozhlédl se kolem sebe; leč žádná naděje: všichni se smáli.

„Ochmelko z Hvězdy,“ řekl král thunský velikánskému tulákovi, který vystoupil z řady, „vylez na trám.“

Ochmelka z Hvězdy se vyšplhal hbitě na příční trám, a když Gringoire zvedl na okamžik oči, viděl s hrůzou, jak dřepí na příčce nad jeho hlavou.

„A teď, jakmile zatleskám,“ začal opět Kulhavý Špindíra, „ty, červený Andry, odkopneš stoličku, ty, Františku Kořalko, pověšíš se tomu ničemovi na nohy, a ty, Ochmelko z Hvězdy, skočíš mu na ramena; a všichni tři najednou, rozumíte?“

Gringoire se zachvěl hrůzou.

„Kapírujete?“ otázal se Kulhavý Špindíra tří hantýrníků přichystaných vrhnout se na Gringoiru. Ubohý odsouzenec prožil okamžik strašlivého očekávání, zatím co Špindíra špičkou nohy přistrkával klidně do ohně několik úlomků révového dříví, které plameny dosud nezasáhly. „Kapírujete?“ opakoval a rozpráhl ruce, aby zatleskal. Ještě vteřinu a bylo po všem.

Tu se však zarazil, jako by ho náhle napadla jakási myšlenka.

„Okamžik,“ řekl; „zapomněl jsem... Je u nás zvykem, že nepověsíme muže, aniž se zeptáme, jestli ho nechce některá z našich žen. Kamaráde, to je tvoje poslední útočiště. Musíš se oženit buď s tulačkou, nebo s oprátkou.“

Ať jakkoliv podivným se může zdát čtenáři tento cikánský zákon, je ještě dnes obšírně uváděn v anglickém zákonodárství. Viz „Burington's Observations“.

Gringoire vydechl. Bylo to po druhé během půlhodiny, co se vracel k životu. A proto si netroufal příliš na to spoléhat.

„Hola!“ zvolal Špindíra, když opět vystoupil na svůj sud. „Hola, ženské, samice, je mezi vámi nějaká smilnice od čarodějnice až po její kočku, která by chtěla tohoto smilníka? Hola, Mikuláško Tlustá Mrcho! Eliško Couravá! Šimonko Povídavá! Marie Nohatá! Přerostlá Makrelo! Bernardo Sršatá! Michalko Upejpavá! Klaudie Ouškohryzko! Maturino Povětrná! Hola! Isabello Chňapko! Pojd'te a podívejte se! Muž zadarmo. Která ho chcete?“

V tom žalostném stavu byl Gringoire bezpochyby málo vábný. Tulačky projevily nevalný zájem o tento návrh. Nešťastník slyšel, jak odpovídají: „Ne, ne, pověste ho, bude aspoň zábava pro všechny!“

Tři z nich přece vystoupily z davu a přišly ho očichat. První z nich byla zavalitá holka s hranatou tváří. Pozorně zkoumala žalostný kabátec filozofův. Kabát byl obnošený a děravější než cedník. Holka se usklíbila. „Stará veteš!“ zabručela a oslovila Gringoira. „A co plášť?“

„Ztratil jsem ho,“ odpověděl Gringoire. „A čapka?“

„Vzali mi ji.“

„A střevíce?“

„Nemají už skoro podrážky.“

„A váček?“

„Běda!“ zakoktal Gringoire. „Nemám ani vindru.“

„Nech se pověsit a ještě poděkuj!“ odsekla tulačka a otočila se k němu zády.

Druhá, stará, černá, vrásčitá, ohyzdná a tak šeredná, že byla poskrvnou i pro Dvůr divů, kroužila kolem Gringoira. Chvěl se téměř hrůzou, že ho bude chtít. Žena však procedila mezi zuby: „Je příliš hubený,“ a odešla.

Třetí byla mladá dívka dosti svěží a nepřiliš ošklivá. „Zachraňte mě,“ řekl jí tiše ubožák. Podívala se na něj jednu chvíli s útrpným výrazem, pak sklopila oči, uhladila si záhyb na sukni a stála nerozhodně. Sledoval očima každý její pohyb: byl to poslední záblesk naděje. „Ne, nemohu,“ řekla konečně dívka. „Vilém Dlouhá tvář by mě bil.“ A zmizela opět v davu. „Kamaráde, máš smůlu,“ řekl Kulhavý Špindíra.

Pak se postavil na sud: „Nikdo ho nechce?“ vykřikoval, napodobuje k veliké veselosti všech přízvuk soudního licitátora při dražbě. „Nikdo ho nechce? Po prvé, po druhé, po třetí!“ Načež se obrátil k šibenici a kývl hlavou: „Přířčen!“

Ochmelka z Hvězdy, Červený Andry a František Kořalka přistoupili ke Gringoirovi.

Vtom se ozval v řadách hantýrníků výkřik.

„Esmeralda! Esmeralda!“

Gringoire se zachvěl a obrátil se v tu stranu, odkud přicházel pokřik. Dav se rozestoupil a uvolnil cestu čisté a skvoucí postavě. Byla to cikánka.

„Esmeralda!“ šeptl Gringoire, užaslý při všem rozčilení nad tím, jak toto kouzelné slovo rázem spojilo všechny jeho dnešní vzpomínky.

Zdálo se, že to vzácné stvoření ovládlo svým půvabem a krásou i Dvůr divů. Hantýrníci a hantýrnice ustupovali překotně z cesty a jejich surové tváře se rozjasnily, když na ně pohlédla.

Lehkým krokem přistoupila k odsouzení. Půvabná Džali šla za ní. Gringoire byl víc mrtvý než živý. Pozorovala ho chvíli mlčky.

„Chcete toho člověka oběsit?“ zeptala se vážně Špindíry.

„Ano, sestro,“ odpověděl král thunský, „leďa, že by sis ho vzala za muže.“

Našpulila půvabně dolní ret, jak to měla ve zvyku:

„Vezmu si ho,“ prohlásila.

V tu chvíli věřil Gringoire pevně, že vše, co od rána prožil, je sen a toto je jeho pokračování.

Obrat byl vskutku prudký, i když radostný.

Rozvázali oprátku a nechali básníka sestoupit z podnožky. Musel si sednout, jak byl rozrušen.

Bez jediného slova přinesl vévoda egyptský hliněný džbán. Cikánka ho podala Gringoirovi. „Hod'te ho na zem,“ řekla mu. Džbán se rozbil na čtyři kusy.

„Bratře,“ řekl pak vévoda egyptský a položil jim ruce na čelo, „je tvou ženou; sestro, je tvým mužem. Na čtyři roky. Jděte.“

VII. Svatební noc

Za malou chvíli se náš básník octl v malé světničce, sklenuté do lomeného oblouku, pěkně uzavřené a pěkně vytopené; u stolu,

kterému zřejmě nechybělo nic, leda nějaké zásoby z poličky na jídlo, zavěšené na dosah ruky; měl naději na dobrou postel a byl sám s půvabnou mladou dívkou. Dobrodružství takřka kouzelné. Počínal se vážně považovat za hrdinu z pohádky; co chvíli se pátravě rozhlédl kolem, zdali je tu ještě ohnivý vůz s dvěma okřídlenými obludami, který jediný ho mohl tak rychle dopravit z pekla do ráje. Občas se zarytě zadíval na díry ve svém kabátě, aby se násilím připoutal ke skutečnosti a neztratil zcela půdu pod nohama. Jeho rozum, vznášející se v neskutečných prostorách, visel už jen na této niti.

Zdálo se, že dívka mu nevěnuje pozornost; chodila sem a tam, odstrčila některou stoličku, hovořila s kozou a někdy našpulila ret svým obvyklým způsobem. Nakonec si přisedla ke stolu a Gringoire si ji mohl nerušeně prohlížet.

Byl jsi kdysi dítětem, čtenáři, a možná že jsi tak šťasten a jsi jím dosud. Jistě jsi nejednou (a pokud se mne týče, strávil jsem tím celé dny, nejlépe využitě v mém životě) za slunného dne na břehu prudkého potoka sledoval z keřičku na keř nějakou krásnou zelenou nebo modrou vážku, jak v nečekaných úhlech přerušuje let a líbá kraje všech větví. Vzpomínáš si, s jakou láskyplnou zvědavostí ulpívá tvá myšlenka i tvůj pohled na tom malém šustícím a bzučícím víru purpurových a azurových křídel, v jejichž středu se vznášel nepostřehnutelný tvar těla, neustále mizející pod rychlými pohyby? Vzdušná bytost, kterou jsi jen matně rozeznával pod chvějivými křídly, připadala ti jako neskutečný přelud, nepostižitelný ani dotekem, ani pohledem. Jaký úžas se tě však zmocnil, když vážka konečně spočinula na špičce rákosu a ty sis mohl se zatajeným dechem prohlížet její dlouhá gázová křídla, dlouhý, emailově lesklý šat, dvě křišťálové oči; a s jakou úzkostí jsi čekal, až uvidíš, jak se tělo opět mění v stín a bytost v přelud. Vzpomeň si na tyto dojmy a snadno si představíš, co pociťoval Gringoire při pohledu na Esmeraldu v její viditelné a hmatatelné podobě, tu Esmeraldu, kterou dosud zahlédl jen ve víru tance, zpěvu a vzruchu.

Pohřížven do stále hlubšího snění, sledoval ji mlhavým pohledem a říkal si: „To je tedy ta Esmeralda! Božské stvoření! Pouliční tanečnice! Tak mnoho a tak málo! To ona zasadila dnes ráno poslední ránu mým mystériím a dnes večer mi zachraňuje život. Můj zlý duch, můj anděl strážný? – Rozkošná žena, na mou věru! – A musí mě bláznivě milovat, když si mě takhle vzala! Ostatně, abych nezapomněl,“ pokračoval a najednou povstal s oním smyslem pro skutečnost, který byl základním rysem jeho odvahy i filozofie, „nevím ani, jak se to stalo, ale jsem jejím manželem!“

S touto myšlenkou v hlavě i v očích přistoupil k dívce tak bojovně a zamilovaně, že ucouvla. „Co ode mne chcete?“ otázala se.

„Vy se mě na to ještě ptáte, rozkošná Esmeraldo?“ odpověděl Gringoire s přízvukem tak vášnivým, že se tomu sám divil, když slyšel svůj hlas.

Cikánčiny veliké oči se údivem rozšířily. „Nevím, co myslíte.“

„Jakžle!“ začal opět Gringoire, rozohňuje se víc a více a jsa si vědom, že konec konců má co dělat jen s jednou z „počestných“ panen Dvora divů. „Nejsem tvůj, sladká přítelkyně, a nejsi ty má?“

A zcela bez okolků ji objal v pase.

Živůtek cikánčin se mu vysmekl z rukou jako kůže úhoře. Jedním skokem byla na druhém konci světničky, sehnula se a opět se vzpřímila s malou dýkou v ruce, dříve než měl Gringoire vůbec čas si povšimnout, odkud se ta dýka vzala; popuzená a hrdá, rty naběhlé, chřípí rozšířené, tváře červené jako panenské jablíčko, z očí jí sršely blesky. Bílá kozička se postavila ihned před ni a nastavila Gringoirovi bojovně čelo, z něhož výhruzně trčely dva hezké, pozlacené a velmi špičaté růžky. To vše se odehrálo v jediném okamžiku.

Z vážky se stala vosa rozhodnutá bodnout.

Náš filozof stál na místě celý zkoprnělý a klouzal tupým pohledem střídavě z dívky na kozu.

„Panenko Maria,“ vykřikl konečně, když se vzpamatoval z překvapení a mohl zase promluvit, „to jsou ale dvě bojovnice.“

Také cikánka konečně promluvila: „Jsi ty ale drzý chlapík!“

„Promiňte, slečno,“ řekl Gringoire s úsměvem. „Pročpak jste si mě tedy vzala za muže?“

„Měla jsem tě nechat oběsit?“

„Tak vy jste si mě vzala jen s tím úmyslem, abyste mě zachránila od šibenice?“ pokračoval básník, poněkud zklamaný ve svých milostných nadějích.

„A jaký jiný úmysl jsem měla mít?“

Gringoire se kousl do rtů. „Nu budiž,“ řekl, „nejsem ještě v lásce tak úspěšný, jak jsem si myslel. Ale proč se tedy rozbíjel ten nešťastný džbán?“

Esmeraldina dýka a růžky kozičky byly stále ještě připraveny k obraně.

„Dohodněme se, slečno Esmeraldo,“ navrhl básník. „Nejsem písař od soudu v Châteletu a nebudu vás prohánět za to, že přes všechna nařízení a zákazy pana královského hejtmána nosíte po Paříži dýku. Víte snad, že před týdnem byl odsouzen Noël Lescrivain k pokutě deseti pařížských soldů za to, že nosil krátký meč. Do toho mi však nic není a přistupuji k věci. Přísahám vám na spásu své duše, že se k vám už nepřiblížím bez vašeho dovolení a souhlasu. Ale dejte mi večeri.“

V podstatě byl Gringoire jako pan Despréaux „velmi málo rozkošnický“. Nebyl z toho druhu rytířů a mušketýrů, kteří dobývají dívky útokem. Ve věcech lásky právě tak jako ve všech ostatních záležitostech byl vždy spíše pro vyčkávání a smírné řešení; a dobrá večere v příjemné společnosti se mu zdála, obzvláště proto, že měl hlad, výbornou přestávkou mezi prologem a rozuzlením milostného dobrodružství.

Cikánka neodpověděla. Jako obvykle našpulila pohrdlivě ret, vztyčila hlavu jako ptáček, pak se hlasitě zasmála a maličká dýka zmizela právě tak, jako se objevila, aniž Gringoire mohl postřehnout, kam ukryla včela žihadlo.

A za chvíli byl už na stole žitný chléb, plátek slaniny, několik scvrklých jablek a džbán piva. Gringoire se pustil žádostivě do jídla.

Kdo by byl slyšel zuřivý cinkot železné vidličky o majolikový talíř, byl by řekl, že veškerá jeho láska se obrátila v apetit.

Dívka seděla proti němu a mlčky ho pozorovala, zaujata zřejmě jinou myšlenkou; občas se usmála, zatím co něžnou rukou hladila chytrou hlavu kozičky, svírajíc ji jemně koleno.

Žlutá voskovice osvětlovala tento výjev žravosti a snění.

Sotva však Gringoire utišil kručení žaludku, pocítil jakýsi falešný stud vida, že zbylo už jen jedno jablko. „Vy nejíte, slečno Esmeraldo?“

Odpověděla zavrtěním hlavy a upřela svůj zamyšlený pohled ke klenbě komůrky.

„Co ji tak, k čertu, zaujalo?“ myslel si Gringoire a díval se tam, kam ona. „Cožpak je možné, aby její pozornost upoutal úšklebek toho kamenného trpaslíka vytesaného do svorníku klenby? Hrom do toho! S tím přece snesu srovnání!“

Zvýšil hlas: „Slečno!“

Zdálo se, že neslyší.

Opakoval proto hlasitěji: „Slečno Esmeraldo!“

Marná námaha. Dívka byla duchem jinde a Gringoirův hlas nedokázal ho přivolat. Na štěstí se do toho vmísila koza. Začala svou velitelku zlehka tahat za rukáv.

„Co chceš, Džali?“ otázala se živě cikánka, jako by se náhle probudila ze sna.

„Má hlad,“ prohlásil Gringoire, potěšen, že může zapříst rozhovor.

Esmeralda začala drobit chléb, který Džali pojídala půvabně z její dlaně.

Gringoire jí ostatně nepopřál času, aby se mohla opět pohřízit do snů. Odvážil se choulostivé otázky.

„Vy mě tedy nechcete za manžela?“

Dívka se na něj upřeně podívala a řekla: „Ne.“

„Za milence?“ začal opět Gringoire.

S obvyklým našpulením rtů odpověděla: „Ne.“

„Za přítele?“ pokračoval Gringoire.

Znovu upřela na něj pohled a po chvilce uvažování pronesla: „Snad.“ To „snad“, slůvko filozofům tak drahé, Gringoire povzbudilo.

„Víte, co je to přátelství?“ zeptal se.

„Ano,“ odpověděla cikánka, „to je jako být si bratrem a sestrou; dvě duše, které se dotýkají, ale nesplynou, dva prsty na jedné ruce.“

„A láska?“ pokračoval Gringoire.

„Ach, láska!“ řekla dívka a hlas se jí chvěl a oko zářilo. „To je jako dvě bytosti, které jsou jedinou bytostí. Muž a žena, kteří splynuli v anděla. To je nebe.“

Při těchto slovech vyzařovala z pouliční tanečnice krása, která Gringoire podivně dojímala a zdála se mu být v dokonalé shodě s takřka orientální zaníceností jejích slov. Její růžové a cudné rty se napolo usmívaly, její čisté a nevinné čelo se chvílemi zachmuřilo přemýšlením, jako když se zrcadlo zamžije dechem; a z dlouhých černých sklopených řas se linulo jakési nepopsatelné světlo, které dodávalo jejímu profilu oné ideální spanilosti, kterou později objevil Raffael v mystickém spojení panenství, mateřství a božství.

Nicméně Gringoire pokračoval v rozhovoru.

„Jaký by to musel být člověk, aby se vám líbil?“

„Musel by být mužem.“

„A co jsem já, já tedy nejsem muž?“

„Muž má na hlavě přilbu, v ruce meč a na podpatcích má zlaté ostruhy.“

„Dobrá,“ řekl Gringoire, „bez koně není muže. Milujete někoho?“

„Láskou?“

„Láskou.“

Zůstala chvíli zamyšlena, pak odpověděla se zvláštním výrazem: „Brzy to budu vědět.“

„Proč ne dnes večer?“ řekl něžně básník. „Proč ne mne?“ Změřila ho vážným pohledem.

„Mohu milovat jen muže, který mě dovede ochránit.“

Gringoire se začervenal a pochopil. Bylo zřejmé, že dívka naráží na chatrnou pomoc, které se jí od něho dostalo v kritické chvíli před dvěma hodinami. Tato vzpomínka, setřená jinými příhodami toho večera, se mu vrátila. Udeřil se do čela. „Právě mi napadá, slečno, měl jsem tím vlastně začít. Promiňte mi mou ztřeštěnou roztržitost. Jak jste to dokázala, že jste se vyprostila z drápů Quasimodových?“

Cikánka se při této otázce zachvěla.

„Br, ten strašlivý hrbáč!“ zvolala a zakryla si rukama obličej. A chvěla se, jako by jí byla veliká zima.

„Opravdu hrozný,“ souhlasil Gringoire, neztrácejte svou nit. „Ale jak jste mu mohla upláchnout?“

Esmeralda se usmála, vzdychla a mlčela.

„Víte, proč vás sledoval?“ zeptal se znovu Gringoire, neboť se chtěl vrátit k otázce oklikou.

„Nevím,“ odpověděla dívka a živě dodala: „Však vy jste šel také za mnou; proč jste mě sledoval?“

„Abych vám pravdu řekl,“ odpověděl Gringoire, „já už sám nevím.“

Nastalo ticho. Gringoire řezal nožem do stolu. Dívka se usmívala a zdálo se, že na něco hledí skrz zed'. Pojednou začala zpívat sotva zřetelným hlasem:

*Quando las pintadas aves
Mudas estan, y la tierra...*³²

Náhle přestala a začala hladit Džali.

„Máte rozkošné zvířátko,“ prohodil Gringoire.

„Je to má sestra,“ odpověděla.

„Proč vám říkají Esmeralda?“ zeptal se básník.

„Nevím.“

„Jak to?“

32 Když umlknou pestří ptáci a utichne země... (z romance o Rodrigovi).

Vytáhla ze záňadří jakýsi podlouhlý váček, zavěšený na řetízku z adrezarachových³³ zrn, který měla pověšený kolem krku. Váček vydechoval silnou kafrovou vůni. Byl potažený zeleným hedvábím a uprostřed měl veliký zelený kámen ze skla, napodobeninu smaragdu.

„Snad je to proto,“³⁴ řekla.

Gringoire chtěl vzít váček do ruky. Ucouvla. „Nedotýkej se toho, je to amulet. Ublížil bys kouzlu, nebo by kouzlo ublížilo tobě.“

Zvědavost básníkova stále rostla. „Kdo vám to dal?“

Položila si prst na ústa a ukryla amulet do záňadří. Ptal se ještě všelijak, avšak sotva mu odpovídala.

„Co znamená slovo Esmeralda?“

„Nevím,“ řekla.

„Z kterého je jazyka?“

„Myslím, že z cikánského.“

„Zrovna jsem si to myslel,“ řekl Gringoire. „Vy nejste z Francie?“

„Nevím.“

„Máte rodiče?“

Začala zpívat na starý nápěv:

*Ptáček je můj tatíček,
ptačice má matička.
Přes vodu jedu a nikde lodička.
Přes vodu jedu a nikde člunek.
Ptáček je můj tatíček,
ptačice má matička.*

„To je pěkné,“ řekl Gringoire. „Kolik vám bylo let, když jste přišla do Francie?“

33 Správně rostlina azédarac, z jejíchž plodů se dělaly růžence a náhrdelníky.

34 Esmeralda = smaragd (šp.).

„Byla jsem docela malá.“

„A do Paříže?“

„Loni. Právě když jsme vstupovali Papežskou branou, viděla jsem odlétat pěnici, bylo to koncem srpna; řekla jsem si: Bude tuhá zima.“

„Také byla,“ dodal Gringoire potěšen, že se rozhovor začíná rozvíjet. „Celou zimu jsem si dýchal na prsty. Vy tedy máte věštecký dar?“

Upadla znovu do své úsečnosti: „Ne.“

„Ten muž, kterého nazýváte vévodou egyptským, je náčelník vašeho kmene?“

„Ano.“

„A on nás přece oddal,“ poznamenal nesměle Gringoire.

Po svém zvyku našpulila půvabně ret. „Neznám ani tvé jméno.“

„Mé jméno? Přejete-li si je znát, prosím: Petr Gringoire.“

„Znám krásnější jméno,“ podotkla.

„Vy zlá,“ pokračoval básník, „ale nevadí, mne nerozhněváváte. Podívejte se, možná že mě budete mít ráda, až mě lépe poznáte; a pak, vypravovala jste mi tak důvěřivě svůj příběh, že se cítím povinen vám říci též něco o sobě. Vězte tedy, že se jmenuji Petr Gringoire a že jsem synem nájemce notářství v Gonesse. Otce pověsili Burgundané, matce rozpárali břicho Pikardané, když před dvaceti lety obléhali Paříž. A tak jsem byl v šesti letech sirotek, jemuž byla pařížská dlažba jediným domovem. Nevím, jak jsem prožil dobu mezi šesti a šestnácti lety. Někdy mi dala ovocnářka švestku, jindy mi hodil pekař kůrku; večer jsem se nechal sebrat biřici a ti mě dali do vězení, kde byla aspoň otep slámy. To vše mi nepřekáželo, abych rostl a hubeněl, jak vidíte. V zimě jsem se vyhříval na slunci pod branou paláce Sens a připadalo mi velice směšné, že se svatojanské ohně zapalují v době největších veder. V šestnácti letech jsem si chtěl zvolit nějaké povolání. Postupně jsem zkusil všecko. Stal jsem se vojákem, ale nebyl jsem dost statečný. Stal jsem se mnichem, ale nebyl jsem dost pobožný – a pak, jsem špatný piják. Ze zoufalství

jsem se dal do učení k tesařům, co pracují s velkou sekerou, ale nebyl jsem dost silný. Měl jsem větší náklonnost k učitelství; je sice pravda, že jsem neuměl číst, ale to není důvod. Po nějaké době jsem si uvědomil, že mi ke všemu něco chybí, a když jsem viděl, že se k ničemu nehodím, rozhodl jsem se dobrovolně, že budu básníkem a skladatelem písní. To je povolání, které se tulákovi vždycky hodí, a je to lepší než krást, jak mi k tomu radilo několik lupičských synků mých přátel. Na štěstí jsem se jednoho dne seznámil s důstojným panem Klaudiem Frollem, ctihodným arcijáhnem u Matky Boží. Projevil o mne zájem a jemu vděčím za to, že jsem dnes člověk opravdu vzdělaný, že znám latinu od Ciceronových „Povinností“ až po „Knihu mrtvých“ otců řádu celestinského a že nejsem zaostalý ani ve scholastice, ani v poetice, ani v nauce o rytmu, ba dokonce ani v hermetice, která je moudrostí všech moudrostí. To jsem já sepsal mystérie, které se dnes hrály s velkým úspěchem a za veliké účasti obyvatelstva ve velké síni Soudního paláce. Napsal jsem rovněž knihu o šesti stech stranách, pojednávající o zázračné kometě z roku 1465, jeden člověk se z ní zbláznil. Měl jsem i jiné úspěchy. Protože se vyznám tak trochu ve vojenské truhlářině, pracoval jsem na té velké tarasnici Jana Maugua, která se, jak víte, v den, kdy ji zkoušeli, roztrhla na Charentonském mostě a zabila čtyřiadvacet zvědavců. Vidíte tedy, že nejsem špatná partie pro manželství. Znáám všelijaké pěkné šprýmovné kousky, kterým naučím vaši kozičku, na příklad napodobit pařížského biskupa, toho prokletého farizea, jehož mlýny stříkají na chodce bláto po celé délce Mlynářského mostu. A pak, mystérie mi vynesou hodně peněz, jestli mi je vyplatí. Jsem vám konečně k službám, já i můj duch i moje věda i moje literatura, jsem ochoten žít s vámi, slečno, jak se vám to bude líbit, cudně nebo rozkošnický, jako muž a žena, uznáte-li to za dobré, jako bratr a sestra, uznáte-li to za lepší.“

Gringoire se odmlčel a čekal, jaký účinek bude mít jeho proslov na dívku. Esmeralda hleděla upřeně k zemi.

„Phoebus,“ řekla polohlasně. Pak se obrátila k básníkovi. „Co to znamená Phoebus?“

Gringoire sice dobře nechápal, jaká může být souvislost mezi jeho proslovem a touto otázkou, nezlobil se však, neboť se mohl blýsknout svou učeností. Odpověděl sebevědomě: „To je latinské slovo, znamená slunce.“

„Slunce!“ opakovala.

„Je to jméno jednoho krásného lučištníka, který byl bohem,“ dodal Gringoire.

„Bohem!“ opakovala cikánka a v jejím hlase bylo něco dumavého a vášnivého.

V té chvíli se uvolnil jeden z jejích náramků a upadl. Gringoire se rychle sklonil, aby jej zvedl. Když zase povstal, byly dívka i koza pryč. Zaslechl jen vrznutí závory na malých dvířkách, vedoucích bezpochyby do sousední světničky, která se zavírala zevnitř.

„Nechala mi aspoň postel?“ položil si otázku náš filozof.

Obešel světničku. Jediným vhodným kusem nábytku pro spaní byla dosti dlouhá dřevěná truhla, jejíž víko bylo ještě ke všemu vyřezávané; v Gringoirovi, když se natáhl, to vyvolalo pocit, jaký by byl asi zakusil Mikromegas, kdyby ulehl jak široký tak dlouhý na Alpy.

„Co se dá dělat!“ řekl si a uvelebil se co nejpohodlněji. „Musím se smířit s osudem. Je to ale divná svatební noc. Škoda. V tom sňatku s rozbitým džbánem bylo něco prostého a starodávného, co se mi líbilo.“

Knih třetí

I. Chrám Matky Boží

Není pochyby, že Chrám Matky Boží v Paříži je ještě dnes velkolepá a nádherná stavba. Ale třebaže si i ve stáří uchovala svou krásu, těžko se ubránit povzdechu a rozhořčení nad tolikerým pustošením a mrzačením, jež této památné stavbě svorně připravili čas i lidé bez úcty ke Karlu Vilému, který k ní položil kámen základní, i k Filipu Augustovi, který položil kámen poslední.

Na tváři této stařícké královny našich katedrál je vedle každé vrásky také jizva. *Tempus edax, homo edacior*³⁵, což bych nejraději přeložil takto: Čas je slepý, člověk hloupý.

Kdybychom měli dosti času prozkoumat s čtenářem jednu po druhé všechny ty různé stopy ničení, jež jsou vryty do tohoto starobylého chrámu, podíl času by byl nejmenší; nejhorší část škod natropili lidé, především umělečtí odborníci. Říkám výslovně „umělečtí odborníci“, neboť za poslední dvě století bylo mezi nimi dosti takových, kteří se honosili titulem architekta.

Především, abychom uvedli jen několik nejdůležitějších příkladů, je jistě málo krásnějších ukázek stavitelského umění než průčelí tohoto chrámu, v němž se postupně i současně rozvíjejí před našimi zraky tři mohutné portály, vyklenuté do lomených oblouků, prolamovaný a jako krajka vroubkovaný pás osmadvaceti výklenků pro sochy králů, uprostřed pak obrovská růžice s dvěma okny po stranách, jako když kněze doprovází jáhen a podjáhen, pak vznosná a vzdušná galerie s trojlístkovými oblouky, jež na svých

35 Čas hlodá, člověk nahlodává ještě víc (parafráze citátu z Ovidiových „Proměn“: „*Tempus edax rerum*“ – Čas vše pohlcuje).

štíhlých sloupcích nese těžkou plochou střechu, konečně dvě černé a masivní věže s břidlicovými stříškami; harmonické části velkolepého celku, postavené nad sebou v podobě pěti obrovských poschodí, defilují před našima očima v pestré směsici, a přece podle řádu, s přečetnými ozdobami sochařskými, řezbářskými a ciselérskými, jež působivě doplňují velebnost celku; řekli bychom mohutná kamenná symfonie, obrovité dílo člověka a národa, ve svém celku jednotné a rozmanité jako Iliady a romancera, jichž je rodnou sestrou; zázračný plod, vytvořený spojením všech sil jedné historické epochy, kde z každého kamene tryská mnohotvárná fantazie dělníkova, řízená géniem umělce; jedním slovem výtvar lidský, mohutný a bohatý jako výtvar božský, od něhož jako by si byl prisvojil dvě základní vlastnosti: rozmanitost a věčnost.

A co tu říkáme o průčelí, platí o celém chrámu; a co jsme řekli o katedrále pařížské, platí o všech křesťanských kostelích středověku. Všechny jsou vystavěny v tomto umění, jež se zrodilo samo ze sebe, v umění logickém, dobře vyváženém. Podle prstu u nohy můžeš změřit obra.

Chceme-li se zbožně obdivovat velebné a mohutné katedrále, jež podle slov kronikářů nahání divákům hrůzu, „*quae mole sua terrorem incutit spectantibus*“³⁶, vraťme se opět k průčelí chrámu Matky Boží, jak se nám jeví dnes.

Tři důležité části dnes tomuto průčelí chybějí: především schodiště o jedenácti stupních, které se vyvyšovalo nad úroveň okolní půdy; pak spodní řada soch, jež vyplňovala výklenky tří portálů, a konečně horní řada osmadvaceti nejstarších králů francouzských, od Childeberta po Filipa Augusta, jejichž sochy s císařským jablkem v ruce zdobily galerii prvního poschodí.

Schodiště zmizelo postupem času, jak se ponenáhlu a nezadržitelně zvedala úroveň půdy Starého města; i když bylo těch jedenáct

36 Jež svou tíhou nahánějí divákům hrůzu (citát z du Breula).

stupňů, jež ještě zvyšovaly velebnou majestátnost budovy, jeden po druhém během doby pohlceno stoupajícím přílivem pařížské dlažby, čas přece jen dal katedrále více, než jí vzal, neboť rozestřel po jejím průčelí onu temnou patinu století, která činí stáří uměleckých památek věkem jejich krásy.

Ale kdo shodil obě řady soch? Kdo ponechal výklenky prázdné? Kdo vytesal právě doprostřed středního portálu ten nový a zrudný lomený oblouk? Kdo se odvážil vsadit tam vedle Biscornettových arabesek ty nevkusné a těžké dřevěné dveře, vyřezávané ve stylu Ludvíka XV.? Lidé, architekti, umělci naší doby.

A vstoupíme-li dovnitř budovy, kdo skácel tu obrovskou sochu svatého Kryštofa, příslovečnou mezi sochami právě tak, jako byla proslulá velká síň Soudního paláce mezi síněmi a jako štíhlá věžička štrasburská mezi zvonicemi? A ten bezpočet soch, jež vyplňovaly všechny mezisloupové prostory hlavní lodi i kůru, sochy klečící, stojící, jezdecké, sochy mužů, žen, dětí, králů, biskupů a vojáků, sochy kamenné, mramorové, zlaté, stříbrné, měděné, dokonce i voskové, kdo je všechny surově vymetl? To neudělal čas.

A kdo nahradil starý gotický oltář, nádherně vyzdobený skříňkami a ostatky svatých, tím těžkým mramorovým náhrobkem s hlavami andělíčků a s obláčky, který vypadá jako nepodařený vzorek slohu Val-de-Grâce nebo Dómu invalidů? Který zpozdilec zasadil ten hrubý sochařský anachronismus do Hercandovy dlažby z doby Karla Velikého? Nebyl to Ludvík XIV., když splňoval přání Ludvíka XIII.?

A kdo vsadil ta chladná bílá skla na místo těch „zářivě pestrobarevných“, jež uváděla v úžas naše otce, takže nevěděli, mají-li dříve pohlédnout na růžici hlavního portálu nebo na okna apsidy? A co by asi řekl kostelní zpěvák z XVI. století při pohledu na ten báječný žlutý nátěr, jímž svou katedrálu zalíčili naši vandalští arcibiskupové? Vzpomněl by si, že touto barvou natíral kat „budovy zločinné“; připomněl by si Malý bourbonský palác, celý pomazaný

žlutou barvou za zradu nejvyššího maršálka, „žlutí tak důkladnou a trvanlivou“, jak říká Sauval, „že ani za sto let nevybledla“. Pomyslel by si, že svaté místo se stalo místem neřestným, a uprchl by.

A vystoupíme-li na katedrálu, nevšímajíc si tisícerych barbarství všeho druhu, co se stalo s tou rozkošnou věžičkou, jež vyrůstala přímo z průsečíku křížové klenby a nesla se k nebesům, přechínajíc obě věže, štíhlá jako střelka, se svým jasně znějícím zvonem a s prolamovaným obrysem proti nebi, právě tak křehká a vznosná jako sousední věžička Svaté kaple, rovněž zničená? Jeden architekt dobrého jména ji v roce 1787 uřízl a domníval se, že stačí příkrý ránu tou širokou olověnou náplastí, která se podobala pokličce na hrnec. A tak se zacházelo s nádherným uměním středověku téměř ve všech zemích, zvláště ve Francii. Na jeho troskách můžeme rozeznat tři druhy poškození, jež se do něj zaryly nestejně hluboko: především rány způsobené časem, který nepozorovaně tu a tam vyhlodal a pokryl snětí celý jeho povrch, pak politické a náboženské převraty, jež se ve své zlostné zaslepenosti na ně vrhly s obzvláštní zuřivostí, roztrhaly jeho přebohaté roucho sochařských a tepaných ozdob, vyrazily jeho růžice, rozlámaly jeho obroučky z arabesek a figurek, vyrvaly jeho sochy jednou proto, že měly mitru, po druhé proto, že měly korunu; konečně stavitelské směry, čím dál grotesknější a hloupější, jež od nespoutaných a velkolepých schválností renesančních vedly až k nutnému úpadku architektury. Módy napáchaly více zla než revoluce. Ťaly do živého, zaútočily na samu kostru umění; krájely, řezaly, ničily, zabily budovu v jejím tvaru i v jejím symbolu, v její logice, i v její kráse. A pak, ony též znovu stavěly: takovou domýšlivost neměl ani čas, ani revoluce. Ve jménu *dobrého vkusu* nalepily drze na rány gotické architektury své ubohé a pomíjivé titěrnosti, své mramorové stuhy, své kovové tretky: hotové malomocenství oválů, závitů, obrub, drapérií, girland, třásní, kamenných plamenů, bronzových mraků, tlustých amorků a baculatých andílků, malomocenství, jež počíná

rozežrat tvář umění na oratoři Kateřiny Medicejské a jež je po dvou stech letech doráží, ztýrané a pokroucené, v salóнку paní Dubarry.

Shrneme-li tedy hlavní body, které jsme uvedli, znetvořuje dnes gotickou architekturu trojí pustošení. Vrásky a bradavice na povrchu; to je dílo času. Násilné činy, surovosti, pohmožděnin; to je dílo revolucí od Luthera až po Mirabeaua. Mrzačení, amputace, vykloubení údů, *restaurence*; to je práce řeckých, římských a barbarských profesorů, žáků Vitruviových a Vignolových. Toto velkolepé umění, které vytvořili Vandalové, zabily akademie. K ničitel-skému dílu staletí a revolucí, jež pustoší alespoň velkoryse a bez zaujatosti, připojila se hejna vyškolených architektů, na slovo vzatých, přísežných a vyhlášených odborníků, kteří zneuctívali umění s rozvahou a ve jménu svého špatného vkusu, nahrazující pro větší slávu Parthenonu gotické krajkové salátovými listy ve stylu Ludvíka XV. Tak kope osel umírajícího lva. Tak se vrhají housenky na starý rozkošatělý dub, aby ho nakonec ohlodaly, okousaly, ohryzaly.

Kde jsou ty časy, kdy Robert Cenalis, porovnáváje chrám Matky Boží v Paříži s oním pověstným, starými pohany tak vychvalovaným chrámem Dianiným v Efezu, který učinil nesmrtelným Herostrata, shledal, že galská katedrála je „znamenitější délkou, šířkou, výškou i uspořádáním“.³⁷

Ostatně chrám Matky Boží v Paříži není rozhodně tím, čemu říkáme dokonalá, stylová a utříděná stavba. Není to již kostel románský a není to ještě kostel gotický. Tato stavba není typem. Chrám Matky Boží nemá jako na příklad opatství v Tournus ono mohutné a masivní rozpětí, kulatou a širokou klenbu, chladné holé stěny, onu majestátní jednoduchost staveb, jež jsou založeny na plném oblouku. Není také jako katedrála bourgeská velkolepým, lehkým, mnohotvárným, bohatě zdobeným květem lomeného oblouku. Nemůžeme jej zařadit do té starobylé rodiny chrámů temných, tajem-

37 *Histoire gallicane*, liv. II, periode III, fo 130, p. I. (Pozn. autorova.)

ných, nízkých a plným obloukem jakoby k zemi přitlačených, kromě stropů téměř egyptských, plných hieroglyfů, kněžské posvátnosti a symbolů, v jejichž ornamentální výzdobě převládají kosočtverce a klikaté čáry nad květy, květy nad zvířaty, zvířata nad lidskými postavami; jsou spíše dílem kněze než architekta; je to první proměna umění, jež nese pečeť teokratické a vojenské disciplíny a jež se počítá ve východní říši římské a končí u Viléma Dobyvatele. Není možno vřadit naši katedrálu ani do oné druhé rodiny kostelů, vysokých, vzdušných, bohatých na pestrobarevná okna a řezbářské ozdoby; kostelů, jež mají ostré tvary a odvážné vypětí, jež politicky symbolizují města a obce; jež jsou z rodu uměleckých děl svobodných, rozmarných, nespoutaných; tato druhá proměna stavitelského umění již není hieroglyfická, strnulá a velebná, nýbrž umělecká, pokroková a lidová; začíná návratem z křížáckých výprav a končí u Ludvíka XI. Chrám Matky Boží v Paříži není ani čistě románský jako první kostely, ani čistě arabský jako ty druhé.

Je to stavba přechodu. Saský stavitel dokončoval právě první pilíře hlavní lodi, když se lomený oblouk, přicházející z křížáckých výprav, vítězoslavně usadil na širokých románských hlavicích, jež měly původně nést plné oblouky. Lomený oblouk od té doby vševládny, dokončil stavbu chrámu. Ale poněvadž byl na počátku své dráhy ještě nezkušený a bázlivý, rozbíhá se do šířky, zaráží se a neodvažuje se ještě vzlétnout do štíhlých věžiček a hrotů, jako to udělá později na tolika překrásných katedrálách. Řekl bys, že jsou na něm patrný stopy sousedství těžkých románských pilířů.

Ostatně tyto stavby, představující přechod ze slohu románského do gotického, mají pro studium stejnou cenu jako čisté typy. Jsou výrazem určitého odstínu v umění, který by byl bez nich ztracen. Představují lomený oblouk, naroubovaný na plném oblouku románském.

Chrám Matky Boží v Paříži je obzvlášť zajímavou ukázkou této různorodosti. Každá stěna, každý kámen tohoto památného

monumentu není jen stránkou z historie země, ale zároveň stránkou z dějin vědy a umění. Uvedu několik nejvýraznějších příkladů: zatímco ona malá červená dvířka dosahují v provedení těch nejkřehčích jemností gotiky XV. století, pilíře hlavní lodi spadají svým objemem a mohutností zpět až k opatství svatého Heřmana Na palouku z doby karolinské. Řekl bys, že mezi těmi dvířky a sloupy je šest století. Dokonce hermetikové objevili v symbolech velkého portálu uspokojující zkratku své tajemné vědy, jejímž tak dokonalým výtvarným hieroglyfem je kostel svatého Jakuba U jatek. A tak tu máme pohromadě opatství románské, kostel mudrců, umění gotické i umění saské, těžký okrouhlý pilíř připomínající Řehoře VII., tajemný symbolismus hermetika Mikuláše Flamela, který byl jakousi předmluvou k Lutherovi, papežskou jednotu a papežské schisma, kostel svatého Heřmana Na palouku i kostel svatého Jakuba U jatek, to vše je spojeno, smíšeno, prolno v chrámu Matky Boží. Tento ústřední a základní kostel je mezi starými pařížskými kostely jakousi bájeslovnou obludou: hlavu má z jednoho, údy z druhého, trup z třetího, od každého něco.

Opakujeme, že tyto různorodé stavitelské útvary mají mnoho zajímavosti pro umělce, starožitníka i historika. Cítíme z nich, do jaké míry je architektura prvotním uměním, dokazují právě tak jako zříceniny staveb kyklopských, egyptské pyramidy a obrovité indické pagody, že největší výtvořiny stavitelské jsou mnohem více díla společenská než díla jedinců: jsou spíše prací celých národů než výtryskem génia jednotlivců; jsou pokladem, který po sobě zanechává národ; nánosy vytvořené staletími; sedliny z výparů, jež postupně unikají z lidské společnosti; jedním slovem, zvláštní druh geologických útvarů. Každý příliv doby nanese svou naplaveninu, každé pokolení uloží na historickou památku svou vrstvu, každý jedinec přidá svůj kámen. Tak pracují bobři, tak pracují včely, tak pracují lidé. Velkolepý symbol stavitelského umění, Babylónská věž, je úl.

Velké stavby právě tak jako veliká pohoří jsou dílem věků. Často se umění změní, dříve než jsou dokončeny: „pendent opera interrupta“³⁸. Ale ony klidně pokračují dál v duchu umění změněného. Nové umění se zmocní historické stavby tam, kde ji právě najde, zakoření se do ní, přizpůsobí si ji, rozvíjí ji podle své fantazie, a pokud může, dokončí ji. Vše se odehraje beze zmatků, bez násilí, bez odporu, podle přirozeného a tichého zákona. Je to roub, který se ujal, míza, jež se znovu rozproudila, nový výhonek, který vzešel. Bylo by tu zajisté dosti látky na mnoho tlustých knih, ba často se v tom několikerém spájení různých uměleckých slohů, jak po sobě následují v různých výškách těže historické stavby, odrážejí úplné dějiny lidstva. Člověk, umělec, jedinec se ztrácí v těchto obrovských anonymních stavbách. Lidský duch je v nich zhuštěn a shrnut, čas je architektem, lid je zedníkem.

Podíváme-li se nyní jen na křesťanskou architekturu evropskou, která je mladší sestrou velkolepého stavitelství východního, vidíme, že je to ohromný útvar, rozdělený na tři ostře se lišící a nad sebou ležící pásma: pásmo románské³⁹, pásmo gotické a pásmo renesanční, které bychom spíše nazvali pásmem řeckořímským. Vrstva románská, nejstarší a nejhlubší, je charakterizována plným obloukem; ten se opět vrací, nesen tentokrát řeckým sloupem, ve svrchní, novodobé vrstvě renesanční. Mezi oběma je lomený oblouk. Stavby náležející výlučně některé z těchto tří vrstev jsou dokonale jednolité, jednoznačné a úplné. Je to na příklad opatství v Jumièges,

38 O přerušených dílech není zatím rozhodnuto (z Vergiliovy *Aeneidy*).

39 Je to ono pásmo, které se podle místa, podnebí a druhů staveb nazývá též lombardským, saským nebo byzantským. Jsou to čtyři sesterské a souběžné stavitelské směry, z nichž každý má svůj osobitý ráz, ale jež všechny vycházejí z téhož principu – plného oblouku.

Facies non omnibus una, / Non diversa tamen, qualem, etc.

Nemají sice všechny jednu tvář, / ale také ne rozdílnou, atd.

(Pozn. autorova.)

katedrála remešská, katedrála svatého Kříže v Orleansu. Avšak ona tři pásma na okrajích splývají a prolínají se jako barvy ve slunečním vidmu. Tak vznikají stavby složité, budovy představující odstíny a přechody. Některá má základ románský, střed gotický, vrcholek řeckořímský. Je to způsobeno tím, že se stavěla šest set let. Taková různorodost je však vzácná. Vzorem takové stavby je hradní věž v Etampes. Častější jsou historické stavby slučující dva útvary. Je to chrám Matky Boží v Paříži, stavba gotická, která svými prvními pilíři zasahuje do onoho pásma románského, jímž je cele proniknut portál kostela svatého Diviše a hlavní loď kostela svatého Heřmana Na palouku. Podobně u rozkošné pologotické kapitulní síně opatství bochervilleského sahá románská vrstva až do poloviny. Katedrála rouenská by byla zcela gotická, kdyby špičkou své střední věže nepřesahovala do pásma renesančního⁴⁰.

Ostatně všechny ty odstíny, všechny ty rozdíly se projevují jen na povrchu staveb. Umění vyměnilo jenom kůži. Samotná povaha křesťanského chrámu zůstává nedotčena. Je tu stále tatáž vnitřní kostra, totéž logické rozčlenění jednotlivých částí. Ať je vnějšek katedrály jakkoli vyřezávaný a prolamovaný, najdeme pod ním vždy, alespoň v zárodku nebo v základním tvaru, římskou basi-liku. Věčně znovu rozvíjí svůj půdorys podle téhož zákona. Jsou to stále dvě lodi, jež se protínají křížem a jejichž hořejší výběžek, zaokrouhlený v apsidu, tvoří kůr; jsou tu vždy postranní, nízce klenuté lodi pro procesí uvnitř kostela a pro kaple jakési pobočné chodby, které jsou spojeny s hlavní lodí řadami sloupů. Na tomto základě se pak počet kaplí, portálů, věží a zvoniček obměňuje do nekonečna podle fantazie doby, národa, umění. Jakmile je jednou o bohoslužbu postaráno a je zajištěna, architektura dělá, co se jí zlíbí. Sochy, malovaná okna, růžice, prolamování, hlavice, basreliéfy

40 Právě tato část věže, vytvořená ze dřeva, byla zničena bleskem roku 1823 (pozn. autorova).

a všechny tyto výtvořiny fantazie kombinuje podle pravidla, které jí právě vyhovuje. Tím vzniká ona přímo zázračná vnější rozmanitost budov, v jejichž základech je tolik řádů a jednoty. Kmen stromu zůstává nezměněn, vegetace je rozmanitá.

II. Paříž z ptačí perspektivy

Pokusili jsme se právě představit čtenáři ten podivuhodný chrám Matky Boží v Paříži v jeho původní podobě. Nastínili jsme stručně většinu jeho krás z patnáctého století, které mu dnes chybějí; ale to hlavní jsme opomněli: pohled na Paříž z výše jeho věží.

Vskutku, když se člověk po delším tápání v temném točitém schodišti, které svisle proniká tlustým zdívem věží, octl znenadání na jedné z plochých střeš, zalitých denním světlem a vzduchem, rozvinul se před jeho očima do všech stran nádherný obraz; podívaná „sui generis“, jakou si mohou snadno představit jen ti čtenáři, kteří měli štěstí a viděli jedno z oněch několika dokonalých, jednolitých, neporušených a dosud zachovaných gotických měst jako Norimberk v Bavorsku a Vittoria ve Španělsku; nebo třeba jen malé ukázky, pokud jsou dobře zachované, jako Vitřé v Bretani a Nordhausen v Prusku.

Paříž před třemi sty padesáti lety, Paříž patnáctého století byla již obrovským městem. My Pařížané se obyčejně mýlíme v představě, o kolik se od té doby zvětšila. Paříž vzrostla od doby Ludvíka XI. jen o málo víc než o třetinu. A ztratila beze sporu více na kráse, než získala na velikosti.

Paříž se zrodila, jak známo, na tom pradávnm ostrově Starého města, který má tvar kolébky. Břeh tohoto ostrova byl její první hradbou, Seine jejím prvním příkopem. Paříž sídlila po několik století pouze na ostrově. Měla dva mosty, jeden na severu, druhý na jihu, a dvě předmostí, jež byla zároveň jejími branami a pevnostmi:

Velký Châtelet na pravém břehu a Malý Châtelet na levém břehu. Později, za vlády prvních králů, kdy už jí bylo na ostrově příliš těsno a nemohla se ani otočit, překročila řeku. Tehdy se počal zahlodávat do krajiny po obou stranách Seiny, za Velkým i Malým Châteletem, první řetěz zdí a věží. Ještě v minulém století se zachovalo několik zbytků z tohoto prvního opevnění. Dnes zbývá už jen vzpomínka na některé tradiční názvy, jako brána Baudetská nebo Baudoyerská, *Porta Bagauda*. Ponenáhlu však záplava domů, jež neustále vyráží ze středu města ven, přelévá se přes tuto hradbu, nahlodává ji, ničí a smazává. Filip August postaví městu novou hráz. Uvězní Paříž kolem dokola řetězem mohutných, vysokých a pevných věží. Víc než sto let se domy v této nádrži tísní, kupí a rostou do výšky jako voda ve vodojemu. Prohlubují se, vrší poschodí na poschodí, stoupají jeden na druhý, přímo tryskají do výše jako každá potlačená míza a zrovna jako o závod se každý snaží převýšit sousedy o hlavu, aby měl trochu vzduchu. Ulice se čím dál víc prohlubuje a zužuje; každé volné prostranství se zaplňuje a mizí. Konečně domy přeskočí hradbu Filipa Augusta a rozběhnou se vesele do kraje, bez ladu a skladu, křížem krážem, jako když vyklouznou z ohlávky. Tam se uvelebí, založí si v polích zahrady, pohodlně se zařídí. Od roku 1367 šíří se město tak překotně do předměstí, že potřebuje novou hradbu, zvláště na pravém břehu: postavil ji Karel V. Ale město jako Paříž roste neustále. Jen taková města stávají se městy hlavními. Jsou to nálevky, kam se stékají všechny zeměpisné, politické, filozofické a kulturní proudy země, všechny přirozené sklony národa; jsou to jakési studně civilizace a zároveň kanály, kde se kapka po kapce pročišťuje a kde se shromažďuje od věků do věků obchod, průmysl, vzdělanost, populace, všechna míza, všečen život, celá duše národa. Hradbu Karla V. potká tentýž osud jako hradbu Filipa Augusta. Koncem patnáctého století je již překročena, překonána a předměstí běží dál. V šestnáctém století jako by přímo před očima ustupovala a ztrácela se stále víc ve Starém městě, tak nesmírně mohutní už

Nové město vně hradby. A tak počínajíc patnáctým stoletím (zde uděláme malou zastávku) strávila již Paříž tři soustředěné kruhy hradeb, jejichž zárodkem byly za časů Juliána Apostaty Velký a Malý Châtelet. Mohutné město rozlámalo tak postupně čtyřnásobný krunýř hradeb, jako dorostlé dítě trhá loňské šaty. Za Ludvíka XI. bylo ještě vidět v tom moři domů několik zřícených věží starých hradeb, jež z něho vystupovaly jako vrcholky pahorků při povodni, jako souostroví staré Paříže v záplavě Paříže nové.

Od té doby se Paříž opět změnila, na neštěstí pro nás; ale překročila jen jednu hradbu, hradbu Ludvíka XV., tu ubohou zeď z bláta a hlíny, hodnou krále, který ji postavil, i básníka, který o ní napsal:

Zeď, jež Paříž obkličuje, Paříž zároveň skličuje.

Ještě v patnáctém století byla Paříž rozdělena na tři úplně odlišná a oddělená města, z nichž každé město mělo svůj ráz, zvláštnosti, mravy, zvyky, privilegia, historii: bylo to Staré město, Univerzitní čtvrť a Nové město. Staré město, zabírající ostrov, bylo nejstarší a nejmenší a bylo rodným městem druhých dvou, sevřeno mezi nimi, nechť nám čtenář promine toto srovnání, jako scvrklá stařenka mezi dvěma dospělými krásnými dcerami. Univerzitní čtvrť se rozkládala na levém břehu Seiny od věže Tournelle až k věži Nesleské, kteréžto doby odpovídají v dnešní Paříži Vinnému trhu a Mincovně. Její hradby vymezovaly přibližně onu část krajiny, kde si Julián postavil kdysi lázně. Zahrnovaly též vrch svaté Jenovefy. Kulminačním bodem této křivky hradební zdi, asi v těch místech, kde dnes stojí Pantheon, byla Papežská brána. Nové město, největší ze tří částí Paříže, zabíralo pravý břeh. Jeho nábřeží, na několika místech přervané nebo přerušené, táhlo se podél Seiny od věže Billy až k věži Bois, to jest od místa, kde stojí dnes obilní skladiště, až k místu, kde jsou dnes Tuilerie. Tyto čtyři body, kde Seina přetínala opevnění hlavního města, totiž Tournelle a věž Nesle nalevo, věž Billy a věž Bois napravo, nazývaly se výstižně „čtyři věže města Paříže“. Nové město zabíhalo ještě hlouběji do kraje než Univerzitní

čtvrť. Vrchol hradební zdi nového města (to jest hradby Karla V.) byl u bran svatého Diviše a svatého Martina, které tam stojí dodnes.

Jak jsme již řekli, byla každá z těch tří velkých částí Paříže městem, ale městem příliš vyhraněným, aby mohlo být samostatné, městem, jež se nemohlo obejít bez druhých dvou. Však také každé město mělo naprosto odlišný vzhled. Staré město oplývalo kostely, Nové město paláci, Univerzitní čtvrť školními budovami. Pomineme-li zde podružné zvláštnosti staré Paříže rozmáry uličního práva a přihlédneme-li pouze k podstatným a povšechným předpisům z té zmatenice obecních pravomocí, můžeme všeobecně říci, že Staré město patřilo biskupovi, pravý břeh starostovi kupeckého cechu, levý břeh rektorovi. A nad tím vším pařížský hejtman, úředník královský, nikoli městský. Staré město mělo chrám Matky Boží, Nové město Louvre a radnici, Univerzitní čtvrť Sorbonnu. Nové město mělo tržnici, Staré město nemocnici, Univerzitní čtvrť „Studentský palouk“. Přečin, který studenti spáchali na levém břehu na svém palouku, byl souzen v Soudním paláci na ostrově a trestán na pravém břehu na Montfauconu; pakliže nezakročil rektor, když se mu zdálo, že Universita je silná a král slabý; byla to jedna z výsad studentů, že směli být věšeni ve své čtvrti.

(Mimochodem řečeno, většina těchto výsad, a byly i lepší než tato, byla králům vyrvána vzpourami a odboji. Tak to chodí od nepaměti: král se vzdá jen toho, co mu národ vyrve. Jedna stará listina to prostince vyjadřuje, mluvíc o věrnosti: *Civibus fidelitas in reges, quae tamen aliquoties seditionibus interrupta, multa peperit privilegia*⁴¹.)

V patnáctém století omývala Seina v obvodu Paříže pět ostrovů: ostrov Louviers, kde byly tehdy stromy a kde dnes je už jen dříví; ostrov Kravín a ostrov Matky Boží, oba dva pusté, až na jedno

41 Věrnost králům, i když často vzpourami přerušovaná, získala občanům mnoho výsad.

zchátralé stavení, oba dva biskupovo léno; v sedmnáctém století udělali z těchto dvou ostrovů jeden a zastavili jej; dnes mu říkáme ostrov svatého Ludvíka; konečně ostrov Starého města a na jeho špičce ostrůvek převozníka krav, který později zmizel pod náspem nového mostu. Staré město mělo tehdy pět mostů; tři na pravé straně, most Matky Boží, kamenný most Směnárenský a dřevěný most Mlynářský; dva na levé straně, totiž Malý most, který byl kamenný, a dřevěný most svatého Michala; na všech stály domy. Univerzitní čtvrť měla šest bran, postavených za Filipa Augusta; vyjdeme-li od Tournelle, byla to brána svatého Viktora, brána Bordelle, Papežská brána, brána svatého Jakuba, brána svatého Michala a brána svatého Heřmana. Nové město mělo šest bran, postavených za Karla V.: počítáme-li od věže Billy, byla to brána svatého Antonína, brána Temple, brána svatého Martina, brána svatého Diviše, brána Montmartreská, brána svatého Honoráta. Všechny tyto brány byly mohutné, ale také krásné, což síle neubírá. Voda v širokém a hlubokém příkopu, bystře proudící za zimních přívalů Seiny, omývala paty hradeb kol dokola Paříže. Na noc se brány zavíraly, řeka byla zatarasena na obou stranách města těžkými železnými řetězy a Paříž klidně spala.

Z ptačí perspektivy skýtala divákovu oku každá z těchto tří částí města, Staré město, Univerzitní čtvrť i Nové město, nerozpletitelné klubko bizarně zamotaných ulic. Nicméně rozeznal člověk hned na první pohled, že tyto tři části města tvoří jedno tělo. Rázem mu padly do oka dvě dlouhé rovnoběžné ulice, jež protínaly bez přerušování nebo vybočení skoro v rovné čáře všechna tři města najednou od začátku až do konce, od jihu na sever, kolmo k Seině, spojovaly je, slučovaly a bez přestání rozlévaly, vlévaly a přelévaly obyvatelstvo jednoho města do obvodu města druhého, tvoříce takto ze tří měst město jediné.

První z těch dvou ulic šla od brány svatého Jakuba k bráně svatého Martina; v Univerzitní čtvrti se nazývala ulicí svatého Jakuba,

na Starém městě ulicí Židovskou, na Novém městě ulicí svatého Martina; přecházela dvakrát řeku, jednou jako Malý most, po druhé jako most Matky Boží. Druhá ulice, jež se jmenovala na levém břehu ulice Harfová, na Starém městě ulice Bednářská a na pravém břehu ulice svatého Diviše, tvořila na jednom rameni Seiny most svatého Michala, na druhém rameni Směnárenský most a šla od brány svatého Michala v Univerzitní čtvrti k bráně svatého Diviše na Novém městě. Pod tolika rozličnými jmény to byly však stále jen dvě ulice, ale dvě ulice mateřské, dvě ulice základní, dvě tepny Paříže. Všechny ostatní cévy tohoto trojměsta buď z nich vycházely, nebo do nich ústily.

Nezávisle na těchto dvou hlavních ulicích příčných, protínajících Paříž napříč po celé její šířce a společných celému hlavnímu městu, měly Nové město i Univerzitní čtvrť svou vlastní velkou ulici, která se táhla směrem podélným, rovnoběžně se Seinou, a na své cestě přetínala v pravém úhlu ony dvě tepny. Tak se šlo na Novém městě přímoú čarou do brány svatého Antonína k bráně svatého Honoráta; v Univerzitním městě od brány svatého Viktora k bráně svatého Heřmana. Tyto dvě veliké cesty, křižující se s dvěma prvními, tvořily osnovu, na níž spočívala složitá síť pařížských ulic s hustými uzly na všech stranách. V nesrozumitelné kresbě této sítě bylo možno pozorným okem rozeznat ještě dva roztržené snopy, jeden v Univerzitní čtvrti, druhý na Novém městě; dva svazky velikých ulic rozbíhajících se od mostů k branám.

Něco z tohoto geometrického půdorysu se ještě dodnes zachovalo.

A jak nyní vypadal pohled na tento celek z výše chrámu Matky Boží roku 1482? Pokusíme se to vylíčit.

Divák, který vystoupil všecek udýchán na tento vrchol, byl z počátku oslněn pohledem na střechy, komíny, ulice, mosty, náměstí, věže, zvonice. Všechno upoutávalo zrak najednou, tesaný štít, špičatá střecha, vížka zavěšená na nárožích, kamenná pyramida

z jedenáctého století, břidlicový obelisk ze století patnáctého, okrouhlá a holá věž hradní, čtyřhranná a zdobená věž kostelní, věci veliké, malé, těžké, vzdušné. Zrak se dlouho topil v tomto bezedném bludišti, kde všechno mělo svou originalitu, příčinu, ducha i krásu, všechno vycházelo z umění, od nejmenšího domku s malovaným a vyřezávaným průčelím, s vnějším ozdobným trámovím, nízce klenutými dveřmi i s přečnávajícími poschodími až po královský Louvre, jenž měl tehdy kolonádu věží. Ale když si oko počínalo zvykat na ten shluk budov, rozeznávalo tyto hlavní skupiny:

Nejdříve Staré město – Cité. Sauval, v jehož nezáživném slohu se někdy najde šťastný obrat, říká: „*Ostrov Cité je podoben veliké lodi, jež zapadla do bahna a uvízla uprostřed Seiny.*“ Vložili jsme již, že v patnáctém století byla tato loď připoutána k oběma břehům řeky pěti mosty. Tohoto tvaru lodi povšimli si již heraldikové, neboť odtud, a nikoli od normanského obležení, pochází podle Favyna a Pasquiera loď, jež zdobí starý erb města Paříže. Pro toho, kdo ho dovede rozluštit, je erb algebrou, mluví. Celé dějiny druhé poloviny středověku jsou napsány v erbu, jako jsou dějiny první poloviny zapsány v symbolismu románských chrámů. Je to obrázkové písmo feudální šlechty, jež následovalo po symbolickém písmu vlády kněží.

Staré město zaujalo tedy zraky diváka nejdříve svou zádí na východě a svou přídí na západě. Když se člověk díval k přídi, měl před sebou nesčíslné stádo starých střeš, na nichž se široce zakrouhlovala zadní část oloveným plechem pokryté střechy Svaté kaple, jež se podobala hřbetu slona nesoucího svou vížku. Jenže zde byla tou věží nejodvážnější, nejjemněji propracovaná, nejbohatěji vyřezávaná, nevzdušněji prolamovaná vížka, jejímž krajkovým kuzelem kdy prosvítalo nebe. Tři ulice vbíhaly zcela blízko chrámu Matky Boží do prostranství před kostelem, krásného to náměstí se starými domy. K jižní straně tohoto náměstí se sklánělo svažité a zamračené průčelí nemocnice a její jakoby neštovicemi a bradavicemi pokrytá střecha. A dále napravo i nalevo, na východě

i na západě se tyčily v těsném obvodu Starého města věže jeho jedenadvaceti kostelů všech věků, všech tvarů i velikostí, od nízké a červotočem prožrané románské zvonice kostela svatého Diviše Na prahu (carcer Glaucini⁴²) až k jemným jehlovitým věžím svatého Petra na dobytčím trhu a svatého Ondřeje. Za chrámem Matky Boží se rozkládal na severu klášter s gotickými galeriemi, na jihu polorománský palác biskupův, na východě opuštěná špice Ostrohu. V kupě domů rozeznávalo oko ještě podle vysokých kamenných prolamovaných štítů, jež tehdy zdobily až po střechu nejvyšší okna paláců, dům, který město darovalo za vlády Karla VI. Juvenalovi des Ursins; poněkud dále na tržišti Palus boudy natřené smolou; ještě dále novou apsidu chrámu svatého Heřmana Starce, prodlouženou roku 1458 koncem ulice Fazolové; a pak tu a tam přeplněnou křížovatku, pranýř postavený na rohu kteréési ulice, krásný kus dlažby Filipa Augusta, nádherného dláždění s vyznačenou jízdní drahou uprostřed, tak špatně nahrazeného v šestnáctém století bídným štěrkováním, kterému se říkalo „dlažba ligy“; opuštěné nádvoří s jednou z těch průhledných vížek na schodišti, jaké se stavěly v patnáctém století a jakou člověk ještě dnes uvidí v ulici Bourdonnais. Konečně napravo od Svaté kaple, směrem k západu, seděla na břehu řeky skupina věží Soudního paláce. Vysoké stromy královských zahrad, přikrývající západní výběžek ostrova Cité, zakrývaly ostrůvek převozníka krav. Řeku po obou stranách ostrova bylo vidět z věže chrámu Matky Boží jen nepatrně; Seine mizela pod mosty, mosty pod domy.

Když pak zrak klouzal po těchto mostech, na nichž střechy domů vůčihledě zelenaly a předčasně plesnivěly vodními parami, a obrátil se nalevo směrem k Univerzitní čtvrti, upoutal jeho pozornost nejdříve rozlehlý a nízký shluk věží Malého Châteletu, jehož otevřené nádvoří pohlcovalo konec Malého mostu; a sledoval-li

42 Žalář Glaucinův.

potom nábřeží od východu k západu, od Tournelle až k věži Nesleské, spatřil dlouhou řadu domů s vyřezávaným trámovím, s barevnými tabulkami v oknech, jež se každým poschodím více vychylovaly do ulice, nekonečnou klikatinu štítů měšťanských domů, přetátou často ústím nějaké ulice a někdy také průčelím nebo rohem nějakého kamenného paláce, který se v tom shluku úzkých a stísněných domů pohodlně roztahoval se svými dvory a zahradami, se svými křídly a hlavní budovou jako urozený šlechtic v davu vesničanů. Na nábřeží bylo asi pět nebo šest takových paláců, od domu Lotrinského, jenž se dělil s bernardinským klášteřem o velikou ohrazenou prostor u Tournelle, až k paláci Nesleskému, jehož hlavní věž ohraničovala Paříž a jehož špičaté střechy jediné mohly po tři měsíce v roce vykrajovat svými černými trojúhelníky šarlatový kruh zapadajícího slunce.

Na této straně Seiny se ostatně méně obchodovalo než na pravé; studenti tam tropili větší povyk a shromažďovali se tu víc řemeslníci; nábřeží ve vlastním slova smyslu se táhlo jen od mostu svatého Michala k věži Nesleské. Ostatní část břehu Seiny byla buď holým pobřežím, jako za bernardinským klášteřem, nebo skupinou domů, jejichž spodek stál ve vodě, jak tomu bylo mezi oběma mosty.

Pradleny tu dělaly notný rámus; od rána do večera křičely, povídaly, zpívaly po celém břehu a tloukly do prádla zrovna jako za našich dnů. V Paříži to způsobuje nemalé obveselení.

Univerzitní čtvrť vypadala na pohled jako z jednoho kusu. Od jednoho konce k druhému to byl jednolitý a neprostupný celek. Tisíce hustě nakupených špičatých střech přiléhajících jedna k druhé, vystavěných téměř zcela podle jednoho geometrického tvaru, vypadalo shůry jako drůza jediného krystalu. Rozmarné rokle ulic rozkrajovaly tuto masu domů na dosti stejné díly. Dvačtyřicet škol tu bylo rozseto celkem rovnoměrně, všude stála nějaká. Rozmanité a pestré štíty těchto krásných budov byly vytvořeny v témž umění jako ty prosté střechy, nad něž vyčnívaly, a byly v jádře jen týž

geometrický obrazec na druhou nebo třetí. Aniž porušovaly celek, dělaly ho mnohotvárnějším, doplňovaly ho, ale nepřetěžovaly. Geometrie je soulad. Nad pitoreskní střechy levého břehu vyčnívalo velkolepě tu a tam několik krásných paláců: palác Neverský, palác Římský, palác Remešský, které zmizely; palác Cluny, který se zachoval umělcům pro útěchu, a jehož věž byla před několika lety tak hloupě uražena. Ten Římský palác s krásně klenutými plnými oblouky vedle paláce Cluny, to byly lázně císaře Juliána. Byla tu také četná opatství, jež vynikala ještě nábožnější krásou a ještě větší rozlehlostí než paláce, ale stejně krásná a stejně důstojná. Z nich nejdříve upoutal pozornost bernardinský klášter s třemi zvonice; klášter svaté Jenovefy, jehož čtyřhranná, dodnes zachovaná věž nás tak velice rozlícitostňuje, že se nezachoval i ostatek; Sorbonna, napůl škola, napůl klášter, z níž dosud zbývá jedna nádherná loď; krásný čtvercový klášter mathurinský; hned vedle klášter benediktinský, do jehož zdí nastěhovali v době mezi sedmým a osmým vydáním této knihy divadlo, klášter františkánský se svými třemi ohromnými štíty vedle sebe; klášter augustiniánů, jehož půvabná střelka tvořila po věži Nesleské druhý zubatý výběžek v této pařížské čtvrti, počítáno od západu. Koleje, jež jsou skutečným spojovacím článkem mezi klášterem a světem, zaujímaly jakýsi střed v řadě památných staveb mezi paláci a kláštery svou přísností plnou elegance, svou sochařskou výzdobou, méně křehkou, než je výzdoba paláců, a svou architekturou, méně strohou, než je architektura klášterů. Z těchto stavitelských památek, v nichž si gotické umění našlo tak výrazně střední cestu mezi hýřivou nádherou a šetrností, nezachovalo se na neštěstí skoro nic. Chrámy (a bylo jich v Univerzitní čtvrti hodně, a jakých nádherných) vznikaly tu postupně za všech fází architektury, od plných románských oblouků chrámu svatého Juliána až k lomeným obloukům svatého Severina, vévodily všemu a jako další harmonie v té spouště harmonií prorážely co chvíli přebohatě vyřezávanou krajkou špičatých štítů, prolamovaných zvonice

a jehlovitých věžiček, jejichž linie byla rovněž jen velkolepým umocněním ostrého úhlu střech.

Půda Univerzitní čtvrti byla pahorkovitá. Vrch svaté Jenovefy vystupoval z ní na jihovýchodě jako ohromná baň; a stálo to opravdu za to, zhlédnout z výše chrámu Matky Boží tu hustou motanici úzkých a klikatých uliček (dnešní Latinská čtvrť), ty hrozny domů, jež se rozbíhaly z vrcholku tohoto pahorku všemi směry, řítily se v nepořádku a téměř střemhlav po jeho svazích až k samé řece, takže se zdálo, jako by jedny padaly a druhé se šplhaly opět nahoru a všechny dohromady jako by se vzájemně držely. Ustavičné proudění nesčetných černých teček, které se proplétaly po dláždění, dodávalo celému tomuto obrazu zdání neustálého pohybu; byli to lidé vidění z výšky a z dálky.

Konečně v mezerách mezi nesčetnými střechami, věžičkami a roztodivnými budovami, jež tak bizarním způsobem zvlňovaly, zkrucovaly a vykrajovaly obvodovou čáru Univerzitní čtvrti, bylo vidět tu a tam balvan omšelé zdi, tlustou kulatou věž, městskou bránu s cimbuřím, jež připomínalo tvrz, zbytek hradby Filipa Augusta. Za ní se už zelenaly louky, ubíhaly ulice, vroubené ještě několika předměstskými domy, čím dál od města řidšími. Některá z těch předměstí nebyla bez zajímavosti: vyjdeme-li od Tournelle, bylo tu nejdřív předměstí Svatý Viktor s jednoobloukovým mostem přes říčku Bièvre, s opatstvím, na němž byl vyryt náhrobní nápis Ludvíka Tlustého, „*epitaphium Ludovici Grossi*“, a s osmihrannou kostelní věží, již obklopovaly čtyři zvoničky z jedenáctého století (podobnou věž lze dosud vidět v Etampes, kde ji dosud nezbořili); pak osada Svatý Marsault, která už tehdy měla tři kostely a klášter; pak, přeskočilo-li oko vlevo mlýn Gobelinů a jeho čtyři bílé zdi, utkvělo na předměstí Svatý Jakub s krásně tesaným křížem na rozcestí. Pak tu byl kostel svatého Jakuba, zvaný Na vysokém prahu, tehdy gotický, špičatý a půvabný; kostel svatého Magloira, nádherná loď ze čtrnáctého století, z níž Napoleon udělal seník; kostel Panny

Marie V polích, kde byly byzantské mosaiky. Když konečně pohled na chvíli spočinul na kartuziánském klášteře, ležícím v širém poli, nádherné budově pocházející z téže doby jako Soudní palác, s malými oddělenými zahrádkami a neblaze proslulými zříceninami Vauvertu, zachytil se na západě na třech štíhlounkých věžích románského kostela svatého Heřmana Na palouku. Osada Svátý Heřman, tehdy již veliká obec, rozkládala svých patnáct až dvacet ulic za kostelem; špičatá zvonice od svatého Sulpicia naznačovala jeden její konec. Hned vedle rozpoznalo oko čtverhrannou zeď svatoheřmanského trhu, kde i dnes je tržiště; kousek dál stál opatský pranýř, hezká kulatá věžička s kuželovitou olověnou čepičkou; ještě dále byla cihelna a ulice Pecná, jež vedla k obecní peci, na vršku pak mlýn a zcela osamocený, neblaze proslulý útulek malomocných. Ale nejvíce a nejdéle upoutávalo zrak samotné opatství. Není pochyby, že tento klášter, jenž byl zároveň nádherným kostelem i vznešeným panským sídlem vytvářel na obzoru báječný obraz. Opatský palác, v němž s radostí přespali i pařížští biskupové, refektář, jemuž vtiskl architekt vzhled, krásu i kouzelnou růžici jako nějaké katedrále, půvabná kaple Panny Marie, monumentální dormitář, rozsáhlé zahrady, mříže, padací most, rámeček z cimbuří, jenž tak hezky zoubkoval zeleň okolních lučin, nádvoří, kde se blyštěly zbraně zbrojnošů mezi zlatými ornáty, to vše ladně seskupeno kolem tří vysokých věží, jejichž plné románské oblouky spočívaly tak samozřejmě na gotické apsidě.

Když jsme se konečně dosti vynadívali na Univerzitní čtvrt' a obrátili své zraky na pravý břeh, k Novému městu, obraz se rázem úplně změnil. Nové město je totiž mnohem větší než Univerzitní čtvrt' a také méně jednotné. Na první pohled je patrné, že se rozpadá na několik větších, ostře odlišných celků. Na východě je to především velká skupina paláců v té části města, jež dodnes má své jméno od močálu, kde Camulogenus vylákal do bažin Caesara. Tato kupa budov se táhla až k řece. Čtyři těsně sousedící paláce, Jouy,

Sens, Barbeau a palác královnin, zrcadlily v Seině své břidlicové střechy, přetáté štíhlými věžičkami. Tyto čtyři budovy vyplňovaly prostor od ulice Nonaindières až k opatství celestinů, jehož jehlovitá věž půvabně nadlehčovala linii jeho štítů a cimbuří. Několik nazelenalých, polosetutých baráků krčících se u vody před těmito přepychovými paláci nikterak nezakrývalo krásné úhly jejich fasád, široká čtverhranná okna s kamennými kříži uprostřed, gotické portály bohatě zdobené sochami, ostré a velmi přesně tesané hrany jejich zdí a všechny ty roztomilé architektonické nápady, jež v divákovi vzbuzují dojem, jako by gotické umění začínalo své kouzelné kombinace na každé monumentální stavbě vždy znovu. Za těmito paláci táhla se klikatě všemi směry nekonečná a všelijak tvarovaná zeď, místy zubatá, s palisádami a cimbuřím jako tvrz, místy zacloňená vysokými stromy jako klášterní zeď. Obklopovala onen pohádkový palác Saint-Pol, v němž mohl francouzský král přepychově ubytovat dvaadvacet knížat nejvyšších hodností, jako byl korunní princ a vévoda burgundský, i s jejich služebnictvem a družinami, nepočítajíc ani velmože, jakož i císaře, když zavítal na návštěvu do Paříže, a lvy, kteří měli v královském paláci zvláštní příbytek. Poznamenejme zde, že takový knížecí byt měl neméně než jedenáct pokojů, od slavnostní síně až po kapli, k tomu galerie, koupelny, lázně a ostatní „zbytečná místa“, jimiž byl každý byt opatřen, nemluvě ani o zvláštních zahradách pro každého královského hosta; kromě toho tu byly kuchyně, komory, čeledníky, společné jídelny pro celý dům, dvory s drůbeží, kde bylo dvaadvacet hlavních dílen, od pekárny až po vinné sklepy; místnosti pro rozmanité hry, jako herna pro hru v kuličky, míčovna, herna pro hru s kroužkem, dále pak holubníky, nádrže na ryby, zvěřince, konírny, chlévy, knihovny, zbrojnice a zbrojířské dílny. Tak vypadal tehdy královský palác, ať už Louvre nebo Saint-Pol. Město v městě.

Z naší věže vypadal palác Saint-Pol, i když byl téměř napůl zakryt zmíněnými čtyřmi velkými paláci, velmi mohutně a nádherně.

Divák v něm jasně rozpoznal tři paláce, které Karel V. přivtěлил k svému paláci, spojiv je obratně s hlavní budovou dlouhými sloupovými galeriemi s malovanými okénky: palác Petit-Muce s krajkovou balustrádou lemující rozkošně jeho střechnu; palác opata svatomaurského, vypadající na pohled jako hrad, s tlustou věží, s výpadními otvory, střílnami, železnými baštami a s opatským erbem na široké saské bráně mezi dvěma zářezy padacího mostu; palác hraběte d'Etampes, jehož věž, na vrcholu rozbořená, vypadala ještě kulatěji a byla vylámaná jako kohoutí hřeben; tu a tam skupiny starých topolů, husté jako ohromné trsy kvěťáku; v stříbřitých vodách rybníků, tonoucích hned ve stínu, hned ve světle, pohrávaly si labuť; spousta dvorů s malebnými zákoutími, lví palác s nízkými lomenými oblouky na krátkých saských sloupech a s železnými mřížemi, odkud se ozýval neustálý řev, a tím vším prorážela vzhůru štíhlá, ozdobně vykládaná věž kostela Zdravas Maria. Po levé straně dům pařížského hejtmana se čtyřmi jemně vyřezávanými věžičkami; a uprostřed v pozadí vlastní palác Saint-Pol s mnoha průčelími a s četnými ozdobnými přírůstkami od dob Karla V., s všelijak přilepenými výrůstkami, jimiž ho obtížila fantazie architektů během dvou století, se všemi apsidami svých kaplí, se štíty galerií, tisíci větrnými korouhvičkami a s dvěma vysokými, těsně k sobě přilehlými věžemi, jejichž kuželovitá střecha, vroubená u paty cimbuřím, podobala se špičatému klobouku se zdviženou střechou.

Pozvedneme-li zrak výše, k jednotlivým patrům tohoto daleko do kraje rozvinutého amfiteátru paláců a přeskočíme-li hlubokou rokli, zející mezi střechami Nového města a naznačující ulici svatého Antonína, spočine naše oko na paláci Angoulèmeském, rozsáhlé to stavbě, pocházející z různých dob, z níž místy vyrážejí zcela nové a ostře bílé části, zapadající do celku asi tak jako červená záplata do modrého kabátu. Leč uprostřed temných zbořenisek původní budovy (jejíž staré a tlusté věže, nadmuté věkem jako sudy, starobou se již sesedající a odshora dolů pukající, podobaly se velkým roze-

pjatým břichům) vznášela se půvabně neobvykle špičatá a vysoká střecha nového paláce s ostrými hroty okapových rour, krytá olověnými plechy, na nichž se vinuly v tisícerých fantastických arabeskách zářivé ornamenty ze zlacené mědi. Za ní se zdvíhal les štíhlých věží paláce Tournelles. Nikde na světě, ani v Chambordu, ani v Alhambře, neuzříte podívanou čarovnější, vzdušnější a kouzelnější, než je tento les věží, zvoníc, komínů, korouhviček, závitnic, šroubovitých točenic, luceren, jimiž prosvítalo denní světlo a jejich otvory jako by byly proraženy knejpm, pavilónů, vřetenovitých věžiček, nazývaných tehdy „tournelles“, a to nejrůznějších tvarů, délek a postavení. Zdá se vám, že hledíte na obrovskou kamennou šachovnici.

Napravo od Tournelles ta hromada mohutných jako inkoust černých věží, jež se vzájemně kryjí a jsou spojeny kolem dokola příkopem jako provázkem, ta bašta, jež má více střílen než oken, ten stále zdvižený padací most a stále spuštěná mříž – to je Bastila. Černé zobáky, co trčí z otvorů cimbuří a připomínají z dálky okapové roury, to jsou děla.

A v dostřelu jejich kulí, u paty té strašné budovy, brána svatého Antonína, vklíněná mezi dvě věže.

Za palácem Tournelles až k hradbě Karla V. rozkládal se sametový koberec královských zahrad a sadů, bohatě protkaný záhony trávníků a květin. Uprostřed rozpoznalo oko podle labyrintu stromů a alejí pověstnou zahradu Daidalovu, kterou Ludvík XI. daroval Coictierovi. Doktorova observatoř zdvíhala se nad bludištěm v podobě silného osamělého sloupu, který měl místo hlavice malý domeček. V této pracovně se prováděla strašlivá astrologická bádání.

Dnes je v těch místech Královské náměstí.

Palácová čtvrť, kterou jsme se pokusili alespoň v hlavních rysech nastínit čtenáři, vyplňovala, jak jsme už řekli, úhel, který tvořila na východě hradební zeď Karla V. spolu se Seinou. Střed Nového města byl vyplněn skupinou obyčejných domů. Sem totiž ústily

všechny tři mosty, které spojují ostrov Starého města s pravým břehem, a u mostů vznikají spíše domy než paláce. Tato skupina měšťanských domů, stěsnaných jako buňky v úle, měla svou osobitou krásu. Střechy velkoměsta jsou jako mořské vlny, pohled na ně je velkolepý. Všeljak zkřížené a spletené ulice tvoří v tomto bloku na sta roztodivných obrazců; kolem tržnice to vypadalo jako hvězda s tisíci paprsky. Ulice svatého Diviše a svatého Martina s nesčetnými odbočkami stoupaly podle sebe vzhůru jako dva mohutné stromy, jejichž větve se proplétají; a tím vším vinuly se hadovitě klikaté čáry uliček Zednické, Sklenářské, Soukenické a jiných. Bylo tu též několik výstavných budov, jež prorážely kamennými vlnami tohoto moře štítů. Na konci Směnárenského mostu, za nímž se pěníla Seina pod koly Mlynářského mostu, stál Châtelet, nikoliv už římský hrad jako za časů Juliána Apostaty, ale feudální hrad z třináctého století a z tak tvrdého kamene, že motyka z něho vylomila za tři hodiny kus veliký sotva jako pěst; kousek dál skvostná čtverhranná zvonice svatého Jakuba U jatek, jejíž hrany byly zcela posety skuplturami a jež budila už tehdy obdiv, ačkoliv v patnáctém století ještě nebyla dokončena. (Chyběly jí zejména ony čtyři obludy, umístěné dnes na čtyřech rozích její střechy a připomínající čtyři sfingy, jež jako by předkládaly nové Paříži tajemství Paříže staré. Sochař Rault postavil je tam až roku 1526 a dostal za svou práci dvacet franků). Pak tu byl Sloupový dům, obrácený průčelím na náměstí Grève, jehož obraz jsme už čtenáři načrtli; kostel svatého Gerváse, později znešvařený portálem „dobrého vkusu“; kostel svatého Méry, jehož prastaré lomené oblouky podobaly se téměř plným obloukům románským; kostel svatého Jana s pověstnou jehlovitou věží; a ještě asi dvacet dalších památných staveb, kterým nikterak nevadilo, že své půvaby zahrabaly uprostřed černých, úzkých a hlubokých uliček. K tomu si představte ještě četné z kamene tesané kříže, jichž byla na křižovatkách víc než šibenic; hřbitov Neviňátek, obehnaný výstavnou zdí, která v dálce vyčnívala nad střechami, pranýř na

Tržišti, vystrkující špičku mezi dvěma komíny ulice Pilousů; žebřík u kříže na Trahoiru, na křižovatce, kde je vždy černo lidí; kruhovitě baráky obilního skladiště, pahýly staré hradební zdi Filipa Augusta, jež tu a tam prokukovala ze záplavy domů, věže vyhlodané břechtanem, zřícené brány, kusy sesutých a beztvarych zdí, nábřeží s tisíci různými krámkami a krvavými rasovnicemi, Seina plná člunů od Senného přístavu až k biskupskému soudu; a máte matný obraz lichoběžníku, který tvořil roku 1482 střed Nového města.

Kromě těchto dvou částí, čtvrti paláců a čtvrti měšťanských domů, spatřil divák při pohledu na Nové město ještě třetí část – dlouhý pás opatství, který město lemoval téměř kolem dokola, od východu k západu, a vytvářel tak kromě vnější hradební zdi kolem celé Paříže ještě vnitřní obvodové pásmo klášterů a kaplí. Tak hned vedle zahrady Tournelles byl mezi ulicí svatého Antonína a Starou templářskou uličkou klášter svaté Kateřiny s ohromnými polnostmi, jež se táhly až k pařížským hradbám. Mezi Starou a Novou templářskou ulicí byl templářský klášter, hrůzostrašný trs věží, vysoký, hrdě vztyčený, stojící osaměle uprostřed rozlehlé ohrady s cimbuřím. Mezi Novou templářskou ulicí a ulicí svatého Martina bylo opatství svatého Martina, obklopené zahradami, nádherný opevněný chrám, jehož pás věží a tíara zvonice co do mohutnosti a bohatství ustupovaly jen před nádhrou opatství svatého Heřmana. Mezi ulicemi svatého Martina a svatého Diviše rozkládal se klášter svaté Trojice. Konečně mezi ulicí svatého Diviše a ulicí Montorgueil byl klášter Dcer Páně. Vedle bylo vidět shnilé střechy a vylámanou ohradu Dvora divů – jediný světský článek v tom zbožném růženci klášterů.

Konečně čtvrtý celek, který se ostře rýsoval v hromadě střech na pravém břehu a vyplňoval západní cíp mezi hradbou a břehem řeky po proudu, byl nový uzel paláců a šlechtických domů stěsnaných u paty Louvru. Starý Louvre Filipa Augusta, ohromná budova s mohutnou hlavní věží a třiatvaceti imposantními věžemi

sesterskými, nepočítáme-li malé vížky, vypadala z dálky, jako by byla zapuštěna do lomenic a štítů paláce Alengonského a Malého bourbonského. Tato hydra věží, obrovská strážkyně Paříže, se svými čtyřiaadvaceti stále vztyčenými hlavami, s ohromnými hřbety, krytými olovem nebo břidlicovými destičkami, jež všechny zářily oslnivými kovovými odlesky, překvapivě zakončovala skupenství Nového města na západě.

A tak ohromný čtverec měšťanských domů, jakému Římané říkali „insula“, z pravé i z levé strany podepřený dvěma bloky paláců, kde korunou jednoho byl Louvre, korunou druhého Tournelles, na severu vroubený dlouhým pásem klášterů a ohrazených polností, tvořil na pohled pevně stmelенý a jednolitý celek; na nesčíslných budovách, jejichž prejzové a břidlicové střechy vykrajovaly nad sebou tolik roztodivných vlnovek, seděly vykládané, tepané a meandry zdobené zvonice čtyřiačtyřiceti kostelů pravého břehu; myriády příčných uliček se rozbíhaly všemi směry; to vše ohraničovaly z jedné strany vysoké hradební zdi se čtverhrannými věžemi (věže Univerzitní čtvrti byly okrouhlé), z druhé strany Seine, přetátá mosty a plavící spoustu lodí. Tak vypadalo v patnáctém století Nové město.

Za hradbami se tísnilo u městských bran několik předměstí, ale bylo jich méně a byla rozptýlenější než v Univerzitní čtvrti. Za Bastilou bylo vidět klubko dvaceti baráků kolem zajímavých soch u kříže Faubin a opěrných oblouků kláštera svatého Antonína V polích; pak tu byl Popincourt, ztracený v lánech obilí, a Courtille, vesnice veselých krčem; obec Svatý Vavřinec s kostelem, jehož zvonice z dálky jako by se opírala o špičaté věže brány Svatomartinské; předměstí Svatý Diviš s rozlehlou plání Svatého Lazara; za branou Montmartreskou se táhla bílou zdí ohrazená loděnice; a konečně ještě dál svítily křídové svahy Montmartru, který měl tehdy téměř právě tolik kostelů jako mlýnů, ale zachoval si jenom mlýny, neboť lidská společnost si dnes žádá už jen chléb vezdejší. Konečně za

Louvrem bylo vidět, jak se v lukách zvelebilo již tehdy dosti veliké předměstí Svatý Honorius, zelené zahrady Malé Bretaně a posléze Vepřový trh, v jehož středu stála strašlivá kulatá pec, kde za živa škvařili penězokaze. Na vyvýšeném vrcholu uprostřed pustých plání mezi osadami Courtille a Svatým Vavřincem divák si jistě už povšiml podivné stavby, jež z dálky vypadala jako polozříčené sloupořadí trčící z podemleté podezdívky. Nebyl to ani Parthenon, ani chrám Jupitera Olympského; byl to Montfaucon.

A nyní, neroztráčil-li výpočet tolika budov, třebaže jsme se snažili učinit ho co nejstručnější, v čtenářově mysli celkový obraz staré Paříže, shrneme jej několika slovy. Uprostřed ostrov Starého města, podobající se tvarem obrovské želvě, jež zpod svého šedého krunýře střech vystrkuje mosty s prejzovými střechami jako želví nohy. Nalevo lichoběžník Univerzitní čtvrti, jakoby z jednoho kusu kamene vytesaný, pevný, hutný, zježený věžemi; napravo široký půlkruh Nového města s četnějšími zahradami a monumentálními stavbami. Všechny tři části, Staré město, Univerzitní čtvrť i Nové město, protkané jako mramor bezpočtem ulic. Napříč celým obrazem Seina, „Seina živitelka“, jak ji nazývá du Breul, zatarašená ostrovy, mosty a lodmi. Kolem dokola pak ohromná pláň, rozkouskovaná na tisíce polí a posetá krásnými vesnicemi; vlevo Issy, Vanves, Vaugirard, Montrouge, Gentilly, s jednou věží kulatou a druhou čtverhrannou atd.; vpravo dvacet jiných od Conflans až k Ville-l'Évêque. Na obzoru pak bylo město ověčeno řadou pahorků, rozložených do kruhu jako hráz vodojemu. Konečně v dálce na východě Vincennes se sedmi čtverhrannými věžemi; na jihu Bicêtre a jeho špičaté věže, na severu Svatý Diviš s jehlovitou věží; na západě Svatý Cloud s mohutnou hradní věží. Tak vypadala Paříž, kterou z výše věží chrámu Matky Boží viděli havrani létající roku 1482.

A přece se o tomto městě vyjádřil Voltaire, že „před Ludvíkem XIV. mělo jen čtyři krásné monumentální stavby“: kupoli

Sorbonny, Val-de-Grâce, nový Louvre a nevím už, která byla čtvrtá, snad Luxembourg. Na štěstí přes to všechno napsal Voltaire „Candida“, stejně jako z celé řady lidských pokolení měl právě on dar nejdábelštějšího smíchu. To je ostatně důkazem, že člověk může být velikým géniem a přitom vůbec nechápat umění, v němž není doma. Cožpak se nedomníval Molière, že prokazuje velikou čest Raffaelovi a Michelangelovi, když je nazývá „Mignardy svého věku“?

Vraťme se však k Paříži a k patnáctému století.

Paříž nebyla tehdy jen krásným městem; byla městem jednolitém, architektonickým a historickým výtvorem středověku, kamennou kronikou. Skládala se jen ze dvou vrstev, z vrstvy románské a vrstvy gotické, neboť vrstva římská zmizela již dávno, až na Juliánovy lázně, jediné místo, kde ještě prorážela silnou kúrou středověku. A pokud se týče vrstvy keltské, stopy po ní se neobjevovaly ani při kopání studní.

Když pak po padesáti letech přišla renesance a vmísila do této přísné, a přece tak pestré jednoty oslňující bohatství svých fantazií a soustav, záplavu římských oblouků, řeckých sloupů a sražených gotických oblouků, svou tak jemnou a dokonalou skulpturu, svou zvláštní zálibu v arabeskách a listových ozdobách, své stavitelské pohanství, jež se objevilo zároveň s Lutherem, byla Paříž snad ještě krásnější, ačkoliv už neměla onu harmonii formy a myšlenky. Leč tato úžasná chvíle trvala krátce: renesance nebyla nestranná; nespokojila se tím, že stavěla, chtěla také bořit. Je ovšem pravda, že potřebovala místo. Gotická Paříž v celé úplnosti existovala proto jen kratičký okamžik. Ještě nedokončili kostel svatého Jakuba U jatek, už začali bourat starý Louvre.

Od té doby bylo toto velké město znetvořováno den co den. Paříž gotická, pod níž svého času zmizela Paříž románská, zmizela postupně rovněž; ale můžeme říci, jaká Paříž ji nahradila?

Máme Paříž Kateřiny Medicejské v Tuileriích⁴³. Je Paříž Jindřicha II. v radnici: dvě budovy postavené ještě s velikým vkusem. Paříž Jindřicha IV. na Královském náměstí, cihlová průčelí s kamennými rohy a břidlicovými střechami, červenomodré domy. Paříž Ludvíka XIII. ve Val-de-Gráce: architektura sražená a těžkopádná, klenby jako ucha košíku, sloupy jako by měly břicho a kupole hrb. Paříž Ludvíka XIV. v Dómu invalidů: stavba velkolepá, bohatá, zlacená a studená. Paříž Ludvíka XV. v kostele svatého Sulpicia: kamenné závity, mašličky, obláčky, titěrné nudle a salátové listy. Paříž Ludvíka XVI. v Pantheonu: špatná kopie chrámu svatého Petra v Římě (budova si nemotorně sedla, což nikterak nenapravilo její linie). Paříž republikánská v budově lékařské fakulty: ubohá smíšenina slohu řeckého a římského, která se podobá Kolosseu nebo Pantheonu asi tak jako ústava z roku III. zákonům Minovým; v architektuře se tomu říká sloh messidorský. Paříž Napoleonova na náměstí Vendómeském: ta je velkolepá – bronzový sloup ulitý z děl. Paříž restaurace v Burse: bělostné sloupoví s úplně hladkým vlysem; všechno je čtverhranné a stálo to dvacet milionů.

Ke každému z těchto charakteristických monumentů se podobností slohu, tvaru a polohy druží celá řada budov roztroušených v různých čtvrtích, jež znalecké oko snadno rozpozná a určí jejich stáří. Umí-li se člověk dívat, vyčte ducha doby a podobu krále i z klepátka na dveřích.

43 S bolestí a rozhořčením jsme zjistili, že se pomýšlí na to, tento nádherný palác rozšířit, přeměnit a přestavět, to znamená zničit. Dnešní architekti mají příliš těžkou ruku, aby se mohli dotýkat tak jemných renesančních děl. Doufáme stále, že se toho neodváží. Ostatně zboření Tuilerií by bylo za našich dnů nejen surovým činem, za který by se rděl i opilý Vandal, ale byla by to zrada. Tuilerie nejsou jen mistrovským uměleckým dílem šestnáctého století, jsou stránkou z dějin devatenáctého století. Tento palác nenáleží už králi, ale lidu. Nechme ho takový, jaký je. Naše revoluce ho dvakrát poznamenala na čele. Na jednom z jeho dvou průčelí jsou kule z 10. srpna, na druhém jsou kule z 29. července. Je posvátný. (*V Paříži 7. dubna 1831, poznámka k pátému vydání.*)

Dnešní Paříž nemá tudíž vůbec jednotnou fyziognomii. Je to sbírka ukázek z několika století, při čemž nejkrásnější zmizely. Hlavnímu městu přibývají už jenom domy, a jaké domy! Půjde-li to tak dál, obnoví se Paříž každých padesát let.

Proto se také historický význam její architektury ztrácí každým dnem. Historické stavby jsou tu čím dál vzácnější, zdá se, jako by přímo před očima mizely, jako by se topily v záplavě domů. Naši otcové měli Paříž kamennou, naši synové budou mít Paříž sádrovou.

Pokud se týče novějších staveb v moderní Paříži, raději o nich pomlčíme. Ne snad proto, že bychom se jim, jak se sluší, neobdivovali. Svatá Jenovefa pana Soufflota je beze sporu nejkrásnější savojský dort, jaký kdy byl vytvořen z kamene. Palác Čestné legie je rovněž vynikající kousek cukrářského umění. Kupole obilní tržnice připomíná čapku anglického jockeye ve zvětšeném měřítku. Věže svatého Sulpicia jsou dva veliké klarinety, tvar oprávněný jako každý jiný; zkroucený a zkrivený telegraf tvoří roztomilý přílepek na jejich střeších. Svatý Roch má portál, který se co do nádhery může srovnat jen s kostelem svatého Tomáše Aquinského. Ve sklepech je také křížová cesta z vyřezávaných reliéfů a slunce z pozlaceného dřeva. To jsou dozajista úžasné věci. Prolamovaná baňatá vížka v bludišti Botanické zahrady je rovněž veledůmyslná. A palác Bursy, který má řecké sloupoví, římské dveře i okna a velikou sraženou renesanční klenbu, je nade vše pochybnost stavba velmi přesná a velmi ryzí: důkazem je římsa lemující nahoře sloupoví, jakou neznali ani v Athénách a jež tvoří krásnou přímou linku, tu a tam půvabně přerušenu komíny. K tomu malý dodatek, že uznáváme-li pravidlo, že architektura budovy má být přizpůsobena jejímu určení tak, aby toto určení při pouhém pohledu na budovu z ní jasně vysvítilo, nemůžeme se dosti vynadivit stavbě, která může být stejně královským palácem jako sněmovnou, radnicí stejně jako kolejí, manéží nebo akademií, skladištěm, soudem, museem, kasárnami, náhrobkem, chrámem zrovna tak jako divadlem. Zatím je bursou. Monumentální stavba

má být kromě toho přizpůsobena podnebí. Tato budova je zcela jasně postavena výslovně pro naše chladné a deštivé podnebí. Má téměř rovnou střechu jako v Orientě, takže v zimě, když napadne snůh, musí se zametat; a účelem střechy přece je, aby byla zametána. Pokud jde o to určení, o němž jsme před chvílí hovořili, splňuje je báječně; je ve Francii bursou, jako by v Řecku byla bývala chrámem. Je pravda, že architektovi dalo dosti práce, aby skryl ciferník hodin, který by byl porušil čistou linii v průčelí; leč náhodou za to máme onu mohutnou kolonádu kolem celé budovy, pod níž se mohou ve dnech velkých náboženských slavností majestátně rozvíjet teorie směnárnických agentů a obchodních dohazovačů.

To jsou všechno beze sporu velmi nádherné stavby. A přidáme-li k nim spoustu krásných, zajímavých a pestrých ulic, jako je třeba ulice Rivoli, nepochybuji ani na okamžik, že Paříž z balónu poskytne obraz onoho bohatství linií, oné hojnosti detailů, oné pastvy pro oči, onu velkolepou jednoduchost a nečekanou krásu, jaké jsou příznačné pro šachovnici.

Leč i když se vám jeví dnešní Paříž sebepodivuhodnější, představte si opět Paříž patnáctého století, zbudujte si ji v myšlenkách znovu; podívejte se k nebi tou překvapující houštinou věžek, věží a zvoníc; rozlijte uprostřed tohoto ohromného města Seineu rozervanou špičkami ostrovů a stulenou pod oblouky mostů, Seineu s širokými zelenými a žlutými kalužemi, proměnlivější než hadí kůže; dejte vystoupit gotickému profilu této staré Paříže na blankytně modrém horizontě; nechte její obrysy zachvívat se v zimní mlze, jež se zachycuje na její četné komíny; ponořte ji do hluboké noci a pozorujte v tom temném labyrintu budov bizarní hru světél a stínů; hod'te tam měsíční paprsek, který vám ji matně narýsuje a vyloupne z mlhy ohromné hlavy věží; nebo vezměte opět tu černou siluetu, oživte stínem ty tisíce ostrých úhlů věžiček a štítů a promítněte si ji, zubatější než žraločí čelist, na měděné nebe při západu slunce. – A pak srovnávejte!

A chcete-li, aby vám staré město poskytlo dojem, který vám nové město už dát nemůže, vystupte si některé sváteční ráno, o Velikonočních nebo i letnicích při východu slunce na nějaké vyvýšené místo, odkud můžete přehlédnout celé město, a poslechněte si ranní vyzvánění zvonů. Pohleďte, jak se na znamení dané z nebe, neboť slunce je dáva, ty tisíce chrámů najednou rozechvějí. Nejdříve uslyšíte jen rozptýlené údery zvonů, jež přeskakují z kostela na kostel, jako když se hudebníci dorozumívají, že se už začne. A pak najednou uvidíte, neboť v některých okamžicích se zdá, že i ucho má svůj zrak, jak ze všech věží současně se zdvíhá jakoby sloup zvuku, jakoby dým harmonie. Vlnění každého zvonu stoupá k nádhernému rannímu nebi nejprve přímo, čistě, řekli bychom odděleně od ostatních; pak ponenáhu, jak zvuky sílí, začnou splývat, mísit se, jeden se ztrácí v druhém a slévají se v jediný velkolepý koncert. A nyní je to už jen masa chvějivých zvuků, jež se bez přestání hrne z nespočetných zvonů, jež se chvěje, vlní, vzpíná se a víří nad městem a jejíž ohlušující vibrace doznívají v okruhu daleko za obzorem. Leč toto moře harmonií není chaosem. Třebaže je veliké a tak hluboké, neztratilo svou průzračnost: vidíte v něm, jak každá skupina tónů, vycházející z jednotlivých zvonů, vine se tu odděleně. Můžete v něm sledovat hned vážný, hned křiklavý dialog řehtačky a zvonu bručouna; vidíte, jak v něm přeskakují oktávy ze zvonice na zvonici; můžete pozorovat, jak ze stříbrného zvonu vzlétají vzhůru oktávy okřídlené, lehké, zpěvné a z dřevěného zvonu padají oktávy polámané a kulhavé; mezi všemi můžete se obdivovat bohaté stupnici, jež neustále klesá a stoupá ze sedmi zvonů svatého Eustacha; vidíte, jak napříč tím vším běží jasné a rychlé tóny, jež se zaklikatí v podobě tří nebo čtyř světelných čar a zmizí jako blesky. Tam dole, to je klášter svatého Martina, zpěvák pronikavý a křaplavý; zde, to je hrozivý a bručivý hlas Bastily; na druhém konci tlustá věž Louvru se svým basovým barytonem. Zvonková hra královského paláce vysílá bez oddechu na všechny strany oslnivé trylky, na něž

dopadá v stejnoměrných intervalech těžké dunění velkého zvonu od Matky Boží, až jiskří jako kovadlina pod kladivem. Chvilími vidíte, jak proskakují zvuky všeho druhu ze tří plně rozhoupaných zvonů svatého Heřmana Na palouku. Pak se občas ta řeka velebných zvuků rozestoupí, aby dala průchod zvonkové spršce z kostela Zdravas Maria, jež srší a prská jako chomáč hvězd. A pod tím vším v nejspodnějších partiích koncertu matně rozeznáváte vnitřní zpěv jednotlivých kostelů, který proniká chvějivými póry jejich kleneb.

Opravdu, je to opera, jež stojí za poslechnutí. Hluk, který obyčejně vystupuje z Paříže za dne, toť město, které mluví; za noci je to město, jež oddychuje; zde to je město, jež zpívá. Naslouchejte dobře tomuto fortissimu zvonice; přimyslete si k tomu všemu šum půl milionu lidí, věčně naříkající řeku, nekonečné závany větru, vážný a vzdálený kvartet čtyř lesů rozložených na okrajových pahorcích jako ohromné podstavce varhan; utlumte tam pak jako v polostínu vše, co je v té ústřední zvonkové hře příliš drsné a ostré, a řekněte, zdali znáte na světě něco bohatšího, radostnějšího, zářivějšího a oslnivějšího než tento vodopád zvonů a zvonků, tu výheň hudby, těch deset tisíc kovových hlasů zpívajících najednou v kamenných flétnách tři sta stop vysokých, než toto město, jež je jediným orchestrem, než tuto symfonii, jež burácí jako bouře.

Knihá čtvrtá

I. Dobrá duše

Bylo to jednoho krásného rána v neděli povelikonoční, v neděli Quasimodo, šestnáct let před počátkem tohoto příběhu, kdy v chrámu Matky Boží byl po mši položen malý živý tvoreček do dřevěných jesliček zapuštěných do dlažby po levé straně lodi, přímo proti oné velké soše svatého Kryštofa, ke které vzhlížela od roku 1413 klečící socha pana Antonína des Essarts s rytířskou zbrojí tak dlouho, dokud nepřišli na myšlenku skácet světce i věřícího. Sem do těchto dřevěných jesliček vystavovaly se tehdy nalezené děti, aby se jich ujala veřejná dobročinnost. Kdo chtěl, vzal si je tam. Před dřevěnými jesličkami byla měděná miska na milodary.

Podivné lidské stvoření, které leželo na dřevě onoho rána v neděli Quasimodo léta Páně 1467, budilo zřejmě velikou zvědavost početné skupiny, jež se shlukla kolem dřevěné kolébky. Tvořily ji většinou osoby něžného pohlaví, skoro samé staré ženy.

Nejhlouběji se skláněly nad kolébkou čtyři ženy v první řadě, jejichž šedivá kutna, jakási sutana, nasvědčovala, že patří k nějakému zbožnému bratrstvu. Nevidím žádného důvodu, proč by historie neměla zachovat potomstvu jména těchto čtyř moudrých a úctyhodných kmoter. Byly to Anežka la Herme, Johanka de la Tarme, Jindřiška la Gaultière a Gauchère la Violette; všechny čtyři vdovy, všechny čtyři zbožné sestry z kaple Štěpána Haudryho, které si šly s dovolením své představené a podle regulí Petra d'Ailly vyposlechnout kázání.

Ostatně jestli ty dobré sestry zachovávaly v té chvíli regule Petra d'Ailly, porušovaly zato, a s náramnou radostí, regule Michala de Brache a kardinála pisánského, jež jim tak nelidsky ukládaly mlčení.

„Copak je to, sestro?“ ptala se Anežka sestry Gauchère, prohlížejíc si vystavené stvoření, které vřeštělo a házelo sebou v dřevěné kolébce, polekáno tolika pohledy.

„Kam to spějeme,“ řekla Johanka, „když se rodí takovéhle děti?“

„Já se v dětech nevyznám,“ vmísila se opět Anežka, „ale dívat se na takové dítě, to je jistě hřích.“

„To není dítě, Anežko!“

„To je nepodařená opice,“ prohlásila Gauchère.

„Je to zázrak,“ řekla Jindřiška la Gaultière.

„Pak je to už třetí zázrak od postní neděle,“ poznamenala Anežka. „Ještě to není ani týden, co se stal zázrak s tím rouhačem, co se posmíval poutníkům a kterého božsky potrestala Panenka Maria Aubervillierská. A to už byl druhý zázrak v měsíci.“

„Je to opravdu hnusný netvor, tohle ‚nalezené dítě,‘“ připojila se Johanka.

„Ječí, že by z něho regenschori ohluchl,“ přizvukovala Gauchère.

„Mlčíš, ty malý křikloune!“

„A představte si, že tuhle obludu posílá pan biskup remešský panu biskupu pařížskému!“ dodala la Gaultière, spínajíc ruce.

„Já si myslím,“ prohodila opět Anežka la Herme, „že je to zvíře, živočich, kříženec žida se sviní; zkrátka a dobře něco neznabožského, co se musí utopit nebo upálit.“

„Doufám, že si ho nikdo nevezme,“ opáčila la Gaultière. „Ach Bože!“ zvolala Anežka. „Ubohé kojné, které jsou v útulku nalezených dětí tamhle na konci uličky, když se jde k řece, hned vedle paláce pana biskupa! Když jim tak někdo přinese takovou obludu ke kojení! To bych raději kojila upíra!“

„Jak je ta Anežka bláhová,“ vložila se do rozhovoru Johanka. „Cožpak nevidíte, milá sestro, že tenhle malý netvor je nejméně čtyřletý a že by mu určitě líp zachutnala nějaká pečínka než váš prs?“

Vskutku, ten malý netvůrek, ani my ho nemůžeme nazvat jinak, nebyl novorozenětem. Byl to náramně hranatý a náramně pohyblivý

raneček, uvězněný v plátěném pytlí, na němž byly vytištěny iniciály pana Viléma Chartiera, tehdejšího biskupa pařížského. Z pytle vyčuhovala jen hlava. Ale ta hlava byla opravdu nestvůrná. Bylo na ní vidět jen chomáč zrzavých vlasů, jedno oko, ústa a zuby. Oko plakalo, ústa křičela a zuby jen jen se zakousnout. To všechno se zuřivě zmítalo v pytlí k velikému údivu davu, který kolem stále rostl a obnovoval se.

Také paní Aloisie de Gondelaurier, bohatá a vznešená dáma, vedoucí za ruku asi šestiletou hezkou holčičku a vlekoucí za sebou dlouhý závoj, upevněný na zlatém růžku čepce, zastavila se cestou u dřevěných jesliček a prohlížela si chvilku nešťastné stvoření, zatím co si její rozkošná dceruška Lilie de Gondelaurier, celá oblečená v hedvábí a sametu, slabikovala pomocí svého hezkého prstíčku nápis zavěšený trvale na dřevěné kolébce: NALEZENCI.

„Na mou věru,“ řekla paní, odvracejíc se s odporem, „myslela jsem, že se tu vystavují jen děti!“

A obrátila se zády, při čemž hodila do misky veliký stříbrňák, který zazvonil mezi halěři, až nad tím ubohé sestřičky od Štěpána Haudryho vyvalovaly oči.

Za chvilku šel kolem vážný a učený Robert Mistricolle, nejvyšší notář králův, s ohromným misálem pod jednou paží a se svou manželkou Vilemínou la Mairesse pod paží druhou, takže si vedl po boku oba své velitele, duchovního i světského.

Prohlédl si předmět a prohlásil: „Nalezené dítě? To je patrně našli na břehu řeky Flegetonu.“

„Má jen jedno oko,“ podotkla Vilemína. „Na druhém má bradavici.“

„To není bradavice,“ opáčil mistr Robert Mistricolle, „to je vajíčko a v tom vajíčku je zárodek zrovna takového ďábla, jako je tento. Ten má na oku zase vajíčko a v něm dalšího ďábla a tak to jde dál.“

„Jak to víte?“ zeptala se Vilemína la Mairesse.

„Vím to z knih,“ odpověděl nejvyšší notář.

„Pane nejvyšší notáři,“ otázala se Gauchère, „jakou budoucnost předpovídáte tomuto ‚nalezenému‘ dítěti?“

„Nejhorší neštěstí,“ odpověděl Mistricolle.

„Ach Bože,“ zvolala jedna stařena z davu, „cožpak není dost na tom, že jsme měli loni ten velký mor a že se Angličané chystají vyložit v Harefleu velké vojsko?“

„Možná že to zabrání královně přijet v září do Paříže,“ mínila jiná. „Obchody už tak jdou prabídně.“

„Já si myslím,“ zvolala Johanka de la Tarme, „že by bylo pro Pařížany lepší, kdyby tenhle čaroděj ležel raději na hranici než na postýlce.“

„Na pořádné a pěkně planoucí hranici,“ dodala stařena. „To by bylo moudřejší,“ řekl Mistricolle.

Již chvíli naslouchal mudrování ctihodných haudrietek i výrokům nejvyššího notáře jakýsi mladý kněz. Měl přísnou tvář, široké čelo a pronikavý pohled. Mlčky odstrčil dav, zadíval se upřeně na „malého čaroděje“ a vztáhl k němu ruku. Bylo již na čase, neboť všechny ty pobožné babky si již brousili zuby na „pěkně planoucí hranici“. „Beru si to dítě za své,“ řekl kněz.

Vzal je do sutany a odnesl. Shromáždění ho sledovalo zděšeným pohledem. Ve chvílce zmizel červenou brankou, která tehdy spojovala chrám s klášterem.

Když opadlo první překvapení, naklonila se Johanka k uchu sestry Gaultière:

„Vždyť jsem vám to říkala, milá sestro, že ten mladý kněz, pan Klaudius Frollo, je čaroděj.“

II. Klaudius Frollo

Klaudius Frollo nebyl vskutku obyčejný člověk.

Pocházel z rodiny oněch středních vrstev, kterým se v ledabylé mluvě minulého století říkalo buď vysoká buržoasie, nebo drobná

šlechta. Tato rodina zdělila po bratřech Pacletech léno Tirechappe, jež podléhalo přímo pařížskému biskupu a jehož jedenadvacet domů bylo v třináctém století předmětem tak mnohých sporů před církevním soudem. Klaudius Frollo byl jako držitel tohoto léna jedním ze sto čtyřiceti sedmi pánů, kteří si osobovali právo na obročí v Paříži i v jejich předměstích; a z tohoto titulu bylo jeho jméno po dlouhou dobu zapsáno v archivu uloženém v klášteře svatého Martina V polích, mezi palácem Tarcanvilleským, který patřil Františku Le Rezovi, a kolejí Tourskou.

Klaudia Frolla zaslíbili rodiče již v dětství stavu duchovnímu. Vycvičili ho v latinském čtení; naučili ho klopat oči a mluvit potichu. Byl ještě dítětem, když ho otec zavřel do koleje Torchi v Univerzitní čtvrti. A tam rostl nad misálem a slovníkem.

Byl to ostatně smutný, vážný a opravdový hoch, který vášnivě studoval a rychle chápal; ve volných chvílích nepokřikoval, do pijatik v ulici Fouarre se nepletl, nevěděl, co je to „*dare alapas et capillos laniare*“⁴⁴, a vůbec se neúčastnil oné vzpoury roku 1463, kterou kronikáři důstojně zaznamenávají pod titulem „Šestá výtržnost na universitě“. Málokdy se posmíval chudým žákům z Montaigu pro jejich krátké kazajky, které jim vynesly směšnou přezdívku, nebo nemajetným žákům z koleje Dormansovy pro jejich vyholenou tonsuru a trojbarevný pláštík z látky tmavomodré, blankytně modré a fialové „*azurini coloris et brunii*“⁴⁵, jak praví listina kardinála od Čtyř korun.

Zato byl pilným žákem v nižších i vyšších školách v ulici Svatého Jana Beauvaiského. První žák, kterého spatřil opat z kláštera svatého Petra V údolí, když začínal svou přednášku o kanonickém právu, byl Klaudius Frollo, přilepený přímo proti katedře ke sloupu školy svatého Vendregesila, vyzbrojený rohovým kalamářem, okusující pero, čmárající na odřené koleně a foukající si v zimě na prsty. První posluchač,

44 Rozdávat políčky a vjíždět si do vlasů (citát z du Breula).

45 Barvy modrá a hnědá.

kterého pan Miles d'Islier, doktor církevního práva, viděl přicházet každé pondělí ráno celého udýchaného, právě když se otvírala vrata školy svatého Diviše, byl Klaudius Frolo. A tak když mu bylo šestnáct let, mohl se mladý bohoslovec měřit v mystické teologii s kterýmkoli církevním otcem, v kanonické teologu s kterýmkoli otcem z koncilů a v teologu scholastické s kterýmkoli doktorem Sorbonny.

Když prostudoval teologii, vrhl se do církevního práva. Nejprve přečetl „Učitele moudrosti“, pak se zahrabal do „Církevních stanov Karla Velikého“ a ve své dychtivosti po vědění zhltal postupně všechny sbírky církevního práva, sbírku Theodora, biskupa hispalského, sbírku Boucharda, biskupa wormského, Yvesa, biskupa chartreského, pak Dekret Gratianův, který následoval po stanovách Karla Velikého, pak sbírku Řehoře IX. a nakonec epištolu „Super specula“ papeže Honoria III. Obeznamil se podrobně a důvěrně s onou rozsáhlou a pohnutou dobou, kdy uprostřed středověkých zmatků zápasilo mezi sebou i vzájemně spolupracovalo právo občanské s právem církevním, s obdobím, jež počíná roku 618 Theodorem a končí roku 1227 papežem Řehořem.

Když spolykal církevní právo, vrhl se na lékařství a svobodná umění. Studoval nauku o bylinách a nauku o mastech; stal se odborníkem v léčení horeček, pohmožděnin, krvotoků a vředů. Jakub d'Espars by ho byl přijal za lékaře, Richard Hellain za chirurga. Prošel všemi stupni akademických hodností, stal se bakalářem, mistrem a doktorem svobodných umění. Studoval jazyky, latinu, řečtinu, hebrejštinu, trojí svatyni, tehdy velmi málo vyhledávanou. Byla to vskutku přímo horečná touha získat a nahromadit co nejvíce vědeckých znalostí. V osmnácti letech prošel všemi čtyřmi fakultami. Mladému muži se zdálo, že život má jediný cíl: vědět.

Přibližně v téže době se stalo, že pro horké léto roku 1466 vypukl veliký mor, který skosil v hrabství pařížském na čtyřicet tisíc duší a mezi nimi, jak praví Jean de Troyes, „mistra Arnoula, hvězdopравce králova, muže hrubě dobrého, moudrého a veselého“.

V Univerzitní čtvrti se roznesla pověst, že v ulici Tirechappe řádila nemoc obzvláště zle. A právě tam bydlili uprostřed svého léna rodiče Klaudiovi. Mladý student, všecek poplašen, běžel do otcovského domu. Přišel pozdě, jeho otec i matka zemřeli den předtím. Na živu zůstal jen malý bratříček zavinitý v peřince, který zoufale křičel, opuštěn ve své kolébce. To jediné zbylo Klaudiovi z celé jeho rodiny; mladý muž vzal dítě do náručí a odešel zasmušen. Až dosud žil jen ve světě vědy, nyní začal žít skutečným životem.

Tato pohroma způsobila v Klaudiově osudu hluboký převrat. Jako sirotek a starší bratr, v devatenácti letech hlava rodiny, cítil se násilně odvolán od svých školských snů k věcem tohoto světa. A tehdy si, dojat soucitem, toto dítě, svého bratra, vášnivě a hluboce zamiloval; jak zvláštní a sladký to zjev, láska k člověku u něho, který dosud miloval jen knihy.

Příchylnost k dítěti vyvinula se u něho měrou neobyčejnou: pro duši tak panenskou bylo to jako první láska. Od dětství odloučen od rodičů, sotva je poznal, zavřen a jakoby zazděn za svými knihami, hnán jediné touhou studovat a učit se, poslouchaje jen a jen svůj rozum, který se rozvíjel studiem vědy, a svou představivost, jež se bystříla literaturou, ubohý student neměl dosud čas si uvědomit, že má také srdce. Ten malý bratříček, který neměl otce ani matku, dětátko, které mu tak nenadále spadlo z nebe do náručí, udělalo z něho nového člověka. Shledal, že jsou na světě ještě jiné věci, než bádání na Sorbonně a verše Homérovy, že člověku je třeba příchylnosti, že život bez něhy a bez lásky je jen suchopárné, skřípavé a drásavé soukolí. Ale poněvadž byl ve věku, kdy iluze se nahrazují opět jen iluzemi, domníval se, že jen city pokrevní a rodinné jsou pro člověka nezbytné a že láska k malému bratříčkovi vyplní mu celý život.

Oddal se tedy lásce k malému Janovi celou svou vášnivou, na svůj věk hlubokou, horoucí a soustředěnou povahou. To ubohé křehké stvoření, ten roztomilý, růžový, kadeřavý plavovlásek, ten sirotek odkázaný zase jen na sirotka, dojímal ho až do hloubi srdce;

a poněvadž byl vážným myslitelem, začal přemýšlet o Janovi s nesmírným soucitem. Staral se a pečoval o něj jako o něco nekonečně křehkého a drahocenného. Byl dítěti víc než bratrem, stal se mu matkou.

Malý Jan ztratil matku, ještě když se kojil. Klaudius mu našel kojnou. Kromě léna Tirechappe zdědil totiž po otci ještě léno „Mlým“, které lenním právem náleželo k čtverhranné věži Gentilly: byl to mlýn stojící na pahorku nedaleko zámku Winchester (Bicêtre). Bydlela tam mlynářka, jež právě kojila krásné dítě. Bylo to nedaleko Univerzitní čtvrti; Klaudius jí vlastnoručně odnesl svého malého Jana.

Od chvíle, kdy nesl na svých bedrech toto břímě, začal brát život velmi vážně. Myšlenka na malého bratříčka stala se mu nejen osvětlením, nýbrž i cílem jeho studií. Rozhodl se, že zasvětil celou svou budoucnost Bohu a že nebude mít nikdy jinou manželku ani jiné dítě než štěstí a blaho svého bratra. Přimkl se tedy víc než jindy k svému kněžskému povolání. Jeho zásluhy, vědomosti a hodnost přímého vazala pařížského biskupa otvíraly mu dokořán brány církve. Ve dvaceti letech se stal na zvláštní povolení Svaté stolice knězem a jako nejmladší z kaplanů chrámu Matky Boží sloužil mši u oltáře, kterému se pro pozdě čtenou mši říká „*altare pigrorum*“⁴⁶.

Zde se zhloubal ještě více do svých drahých knih, které opouštěl jen na hodinu, aby si odběhl do lenního Mlýna. Ta zvláštní směs učenosti a přísnosti, tak vzácná v jeho věku, získala mu v klášteře rázem úctu a obdiv. Z kláštera se jeho pověst učence rozšířila mezi lid, jenže se maličko změnila, jak se tehdy často stávalo, a lid ho měl za čaroděje.

A právě ve chvíli, kdy odsloužil mši a vracel se o neděli Quasimodo od oltáře lenochů, který stál vedle dveří na kůr po pravé straně hlavní lodi, poblíž obrazu Panny Marie, upoutala jeho pozornost skupina babek, hlasitě ječících nad kolébkou nalezců.

46 Oltář lenochů.

I přiblížil se k nešťastnému tvorečku, tak nenáviděnému a ohrožovanému. Jeho zoufalá bezmocnost, jeho nestvůrnost a opuštěnost, vzpomínka na mladšího bratra, pomyšlení, které mu najednou přišlo na mysl, že kdyby sám zemřel, jeho malý Johánek by mohl být zrovna tak bídně pohozen do kolébky nalezců, to všechno mu naráz zavalilo srdce: přemohl ho veliký soucit a dítě si odnesl.

Když dítě vytáhl z pytle, shledal, že je opravdu velice nestvůrné. Nebožáček měl na levém oku bradavici, hlavu vraženou mezi ramena, zkřivenou páteř, ptačí prsa, křivé nohy; ale zdál se čilý; ačkoli nebylo možno uhodnout, jakou řečí žvatlá, jeho křik prozrazoval určitou sílu a zdraví. Při pohledu na jeho ošklivost soucit Klaudiův ještě vzrostl; i učinil v duchu slib, že toto dítě vychová pro lásku k svému bratru, aby jednou, ať už by se v budoucnosti malý Jan dopustil jakýchkoli chyb, měl na své straně tento pro něho vykonaný milosrdný čin. Bylo to jakési střádání dobrých skutků, které konal ve prospěch svého bratra; uzlík dobrých činů, které mu chtěl nashromáždit předem pro případ, že by se jednoho dne tomu darebáčkovi nedostávalo těchto peněz, jež jediné platí u bran ráje.

Pokřtil své adoptivní dítě a pojmenoval je Quasimodo⁴⁷, buď že tím chtěl naznačit den, kdy je našel, nebo chtěl tím jménem vyjádřit, jak je to nebohé stvořeníčko nedokonalé, jen jako zhruba nahozené. Jednooký, křivonohý a hrbatý Quasimodo byl vskutku jen částečně člověkem.

III. Immanis pecoris custos, immanior ipse⁴⁸

V roce 1482 byl ovšem Quasimodo už dospělý. Před několika lety se stal zvoníkem v chrámu Matky Boží z milosti svého adoptivního

47 Jaksi, přibližně.

48 Strážce strašlivého zvířete, sám ještě strašlivější (parafráze Vergiliova verše o pastýři Dafnisovi: „Pastýř krásného stáda, sám ještě krásnější“).

otce Klaudia Frolla, který se stal arciděkanem v Josas z milosti svého lenního pána Ludvíka de Beaumont; ten se stal biskupem pařížským roku 1472 po smrti Viléma Chartiera z milosti svého ochránce Oliviera Daňka, lazebníka krále Ludvíka XI. z milosti Boží.

Quasimodo byl tedy zvoníkem v chrámu Matky Boží. Časem se mezi zvoníkem a kostelem vytvořilo jakési zvláštní důvěrné pouto. Navždy odloučen od světa dvojím osudovým neštěstím, svým neznámým původem a nestvůrným zevnějškem, a od dětství jsa uzavřen v tomto dvojitém nepřekročitelném kruhu, ubohý nešťastník si zvykl nestarat se vůbec o to, co se děje ve světě za posvátnými zdmi, jež ho přijaly do svého stínu. Jak vyrůstal a dospíval, byl mu chrám Matky Boží postupně kolébkou, hnízdem, domovem, vlastí, celým světem.

A je jisté, že tímto tvorem a touto budovou byla jakási tajemná, předem daná harmonie. Když se ještě jako dítě batolil a škobrtal pod zešeřelými jejími klenbami, podobal se svou lidskou tváří a údy zvířete plazu, který zdomácněl na této vlhké a temné dlažbě, kam románské hlavice vrhaly tolik bizarních stínů.

Později, když se po prvé maně zachytil věžního provazu, když se naň pověsil a rozhoupal tím zvon, připadalo to Klaudiovi asi tak, jako když se dítěti rozváže jazyk a ono začne mluvit.

Když se takto rozvíjel neustále v duchu katedrály, když v ní žil, spal a téměř nikdy z ní nevycházel, podléhaje v každém okamžiku jejímu tajemnému tlaku, ponenáhlu dospěl k tomu, že se jí podobá, že v ní, abychom tak řekli, zapustil kořeny, stal se její neoddělitelnou částí. Jeho přečnávající úhly zapadly, nechť je nám prominuto toto přirovnání, do ustupujících úhlů budovy a zdálo se, že je nejen jejím obyvatelem, nýbrž jejím přirozeným obsahem. Skoro by se mohlo říci, že vzal na sebe její tvar, jako hlemýžď přijímá tvar své skořápky. Byla jeho domovem, jeho doupětem, jeho schránkou. Mezi ním a starobylým chrámem vyvinula se tak hluboká a bezprostřední sympatie, tolik skrytých i zjevných příbuzností, že s ní

srostl podobně jako želva se svým krunýřem. Vrásčítá katedrála byla jeho želvím štítem.

Je jistě zbytečné upozorňovat čtenáře, aby nebral příliš doslova všechny ty slovní obraty, jichž jsme zde museli použít, abychom vyjádřili ono podivuhodné, souladné, bezprostřední a téměř bytostné splnutí člověka s budovou. Nemusíme rovněž dodávat, jak důvěrně se seznámil s celou katedrálou za tak dlouhého a těsného soužití. Byl to jeho skutečný domov. Nebylo v něm hloubky, kam by Quasimodo nepronikl, nebylo výšky, na kterou by se nebyl vyšplhal. Kolikrát vylezl po průčelí do značné výše, zachycuje se přitom jen drsných výčnělků sochařské výzdoby. Věže, po jejichž vnější částí ho lidé často viděli léztí asi tak, jako ještěrka klouže po srázné zdi, ta obrovská dvojčata, ty vysoké, hrozné a strašné věže nebudily v něm ani závrať, ani hrůzu, ani ho neomračovaly. Když člověk viděl, jak jsou povolné pod jeho rukou, jak lehce po nich šplhá, byl by řekl, že si je Quasimodo ochočil. A když tak neustále skákal, šplhal a proháněl se uprostřed propastí obrovské katedrály, stal se něčím mezi opicí a kamzíkem; jako ony děti kalabrijské, které umějí dříve plavat než chodit a od malička si hrají s mořem.

Ostatně nejen jeho tělo se očividně utvářelo podle katedrály, nýbrž i jeho duch. V jakém stadiu byla jeho duše? Do jakých záhybů se stáhla, jakou podobu na sebe vzala pod tím sukovitým obalem a při tom zdivočelém životě? Těžko určit. Quasimodo se narodil jednooký, hrbatý a kulhavý. Jen s vynaložením veliké námahy a veliké trpělivosti podařilo se Klaudiovi Frollovi, že ho naučil mluvit. Leč neblahý osud se ubohého nalezence nepustil. Když se stal ve čtrnácti letech zvoníkem u Matky Boží, nový neduh dovršil jeho nestvůrnost; zvony mu protrhly ušní bubínek a on ohluchl. Jediná branka do světa, kterou mu příroda nechala otevřenu, se naráz a navždy zavřela.

Ve chvíli, kdy se zavřela, pohltila jediný paprsek radosti a světla, který dosud pronikal do Quasimodovy duše. Jeho duše se propadla

do nejhlubší tmy. Smutek nešťastníkův se stal nezhojitelný a úplný jako jeho škaredost. Dodejme ještě, že hluchota ho učinila do jisté míry němým. Neboť aby nebyl ostatním pro smích, rozhodl se, když ohluchl, že se uzavře do naprostého mlčení, které přerušoval, jen když byl sám. Dobrovolně si spoutal jazyk, který Klaudius Frollo s takovou námahou rozvázal. A tak se stávalo, že když byl někdy okolnostmi přinucen mluvit, byl jeho jazyk zdřevěnělý a neohebný asi jako dveře, jejichž stěžeje zarezavěly.

Kdybychom se nyní pokusili proniknout tou tlustou a tvrdou kůrou až do duše Quasimodovy, kdybychom mohli prozkoumat hlubiny tohoto nepodařeného ústrojí, kdyby nám bylo dopřáno nahlédnout s pochodní v ruce za tyto neprůhledné orgány, probodávat temné nitro tohoto neproniknutelného tvora, osvětlit jeho tmavé kouty a jeho nesmyslné slepé uličky, vrhnout najednou na tu duši spoutanou uvnitř této jeskyně ostré světlo, našli bychom bezpochyby tuto nešťastnici v nějakém ubohém, zakrnělém a zmrzačeném stavu, jako bývalí vězňové v olovených žalářích benátských⁴⁹, kteří skomírali ohnutí v příliš nízké a příliš úzké kamenné kobce.

Je jisté, že ve vadném těle duch odumírá. Quasimodo sotva cítil, že se v něm neuvědoměle hýbe nějaká duše stvořená k jeho obrazu. Dojmy z věcí se nejdříve důkladně odrazily, než pronikly k jeho vědomí. Jeho mozek byl jakýmsi zvláštním průsečíkem: myšlenky, které jím prošly, vycházely z něho úplně pokřivené. A celé myšlení, jež vycházelo z tohoto odrazu, bylo nutně zvrácené a scestné.

Tím docházelo u něho k tisícerým omylům, k tisícerým pochybeným úsudkům, k tisícerým úchybkám, v nichž kroužila jeho mysl jednou pomatená, jindy hloupá.

První následek tohoto neblahého ustrojení jeho ducha byl ten, že pohled, jímž se na věci díval, byl zkalen. Nemohl proto přijmout

49 Kobky pobité olovenými pláty, jež se sluncem rozpalovaly.

skoro žádný bezprostřední vjem. Vnější svět mu připadal mnohem vzdálenější než nám.

Druhý následek byl, že ho neštěstí učinilo zlým.

Byl opravdu zlý, protože byl plachý, protože byl ošklivý.

V jeho povaze byla logika právě tak jako v naší.

Jeho síla, tak neobyčejně vyvinutá, byla další příčinou jeho zlomyslnosti. „*Malus puer rodustus*,“⁵⁰ říká Hobbes.

Jinak je nutno mu po právu přiznat, že zlomyslnost mu nebyla asi vrozena. Od chvíle, kdy po prvé vkročil mezi lidi, cítil a později viděl, že na něj plivají, že ho hanobí, odstrkují.

Nepoznal jiného lidského slova než posměšek nebo kletbu. Jak vyrůstal, nacházel kolem sebe samou nenávist. Nakazil se jí. Nasál do sebe tu všeobecnou zlobu. Zvedl zbraň, kterou ho zraňovali.

Ostatně ukazoval lidem svou tvář jen velmi nerad; katedrála mu stačila. Byla bohatě zalidněna mramorovými postavami, králi, svatými, biskupy, kteří se mu alespoň nevysmívali do očí a měli pro něj vždy jen mírný a vlídný pohled. Ostatní sochy, sochy oblud a démonů, nechovaly ke Quasimodovi nenávist. Příliš se jim podobal, než aby ho nenáviděly. Vysmívaly se spíše ostatním lidem. Svatí byli jeho přátelé a žehnali mu; obludy byly jeho přátelé a chránily ho. Proto jim kolikrát a dlouze vyléval své srdce. Mnohdy strávil celé hodiny schoulen před některou sochou a samotářsky s ní hovořil. Když ho někdo přistihl, prchal jako milenec překvapený při nočním dostaveníčku.

Katedrála mu nebyla jen společností, byla jeho celým světem, celou přírodou. Nesnil o jiných alejích než o neustále kvetoucích pestrobarevných oknech, o jiném stínu než o tom, který skýtalo kamenné listoví rozvíjející se v trsech saských hlavic a plné ptactva, o jiných horách než o těch obrovských věžích chrámových, o jiném oceáně než o Paříži, jež mu hučela u nohou.

50 Silný hoch (bývá) zlý.

Z celé té mateřské budovy miloval nejvíce zvony; ony probouzely jeho duši, rozpínaly její ubohá křídla, tak bídně svěšená v temné kleci, ony ho činily šťastným. Miloval je, mazlil se s nimi, hovořil s nimi, rozuměl jim. Od zvonečku ve věžičce nad křížovou klenbou až po těžký zvon nad průčelím, všechny je měl něžně rád. Zvonička nad klenbou a dvě hlavní věže, to byly jeho tři velké klece, jejichž ptáci, které sám vychoval, zpívali jen jemu. A přece to byly tytéž zvony, které zavinily jeho hluchotu; leč matky mají často nejraději to dítě, jež jim způsobilo nejvíc bolesti.

Pravda, hlas zvonů byl jediný hlas, který ještě mohl slyšet. Proto byl jeho miláčkem nejtlustší zvon. Měl ho nejraději z celé té rodiny hřmotných sester, jež se o svátečních dnech kolem něho houpaly. Tento velký zvon se jmenoval Marie. Marie byla v jižní věži sama se svou sestrou Jaquelinou, poněkud slabším zvonem, uzavřeným v menší kleci hned vedle ní. Jaqueline byla pojmenována podle manželky Jana Montagu, který tento zvon daroval kostelu, což nebylo vůbec překážkou, aby nepřišel na Montfauconu o hlavu. V druhé věži bylo šest jiných zvonů a konečně šest nejmenších přebývalo ve věžičce nad klenbou, spolu s dřevěným klepátkem, jímž se zvonilo pouze od odpoledne na Zelený čtvrtek do rána na Bílou sobotu. Quasimodo měl tedy ve svém harému patnáct zvonů; ale jeho favoritkou byla tlustá Marie.

Nemůžeme si ani představit, jakou radost prožíval o svátečních dnech, kdy se zvonilo naplno. V okamžiku, kdy ho arcijáhen propustil a řekl mu: „Jděte,“ běžel nahoru po točitých schodech rychleji, než by jiný z nich dokázal sestoupit. Celý udýchaný vstoupil do větrné světnice velkého zvonu; chvíli se naň zbožně a láskyplně díval; pak jej něžně oslovil a pohladil ho rukou jako dobrého koně, který má před sebou dlouhou cestu. Litoval ho, že musí podstoupit takovou námahu. Když se s ním takto nejdřív pomazlil, zavolal na své pomocníky v dolejších poschodí věže, aby začali. Ti se pověsili na lana, vratidlo zaskřípělo a ohromný kovový obal se pomalu

rozhoupával. Quasimodo jej rozechvěně sledoval pohledem. První náraz srdce o kovovou stěnu roztrásl lešení, na němž byl zvon upevněn. Quasimodo se chvěl zároveň se zvonem. „Houpy, hou,“ křičel a smál se šíleným smíchem. Mezitím se pohyb velkého zvonu zrychloval, a jak zvon probíhal stále širším obloukem, šířilo se i oko Quasimodovo, stále jiskřivější a plamennější. Konečně se rozhoupaly zvony do plného letu; celá věž se třásla; trámová, olovené stříšky, kamenné kvádry – všechno to hučelo najednou, od spodních pilířů až po trojlístky v horní kružbě. Tu teprve se Quasimodo dostal jak se patří do varu: přecházel sem a tam, třásl se spolu s věží od hlavy k patě. Odpoutaný a zuřící zvon nastavoval střídavě oběma stěnám věže svou bronzovou tlamu, supící hromovým dechem, na čtyři míle daleko slyšitelným. Quasimodo si stoupl před tu otevřenou tlamu; skrčoval se a opět se vztyčoval, když se zvon vracel, vdechoval jeho omračující van, díval se hned dolů na náměstí, jež se hemžilo jako mraveniště dvě stě stop hluboko pod ním, hned na obrovský měděný jazyk, který mu vteřinu co vteřinu zařval do ucha. Toto jediné slovo slyšel, tento jediný zvuk přerušoval všeobecné mlčení. Liboval si v něm jako pták na slunci; najednou se zběsilost zvonu přenesla i na něho; vytřeštil oči; čekal, až k němu doletí ten kovový čmelák, jako pavouk čeká na mouchu, a rázem se naň střemhlav vrhl. Pak v letu nad propastí vymrštěn šíleným rozhoupáním zvonu uchopil tu bronzovou nestvůru za uši, stiskl ji oběma koleny, popohnal ji patami jako ostruhami a celou prudkostí tohoto nárazu a celou váhou svého těla zdvojnásobil její zběsilý let. Věž se přitom otrásla. Quasimodo křičel a skřípal zuby, jeho zrzavé vlasy se naježily, jeho prsa chroptěla jako kovářský měch, z jeho očí šlehalo plameny, obludný zvon pod ním řičel a supěl; a už to nebyl ani zvon od Matky Boží, ani Quasimodo, byl to přelud, vír, vřava; závrať letící na zvučícím koni; duch přikovaný k létajícímu sedlu; podivný kentaur, půl člověk, půl

zvon; jakýsi příšerný Astolf⁵¹, unášený na zázračném okřídleném koni z živoucího bronzu.

Přítomnost tohoto zvláštního tvora jako by vdechovala celé katedrále zvláštní tep života. Zdálo se, soudíme-li podle pověřivých pověstí, jež se šířily mezi lidem a jež ostatně vždy přehánějí, že z něho vychází nějaká tajemná síla, která oživovala všechny kameny chrámu Matky Boží a rozechvívala starý kostel až do nejhlubších útrob. Stačilo, když lidé věděli, že tam je, a již se jim zdálo, že tisíce soch na galeriích a portálech se hýbe a ožívá. A vskutku, katedrála se pod jeho rukou měnila v učenlivou a poslušnou bytost; očekávala jeho rozkaz, aby pozvedla svůj mohutný hlas; Quasimodo ji ovládal a naplňoval svou přítomností jako její strážný duch. Člověk by řekl, že ta ohromná budova pod jeho dotekem dýchá. Byl v ní vskutku všudypřítomný, jako by se zmnožoval, bylo možno vidět ho na všech místech budovy. Tu spatřili lidé s hrůzou na nejvyšším vrcholku věže směšného trpaslíka, jak šplhá, jak se plazí a leze po čtyřech, vznáší se nad propastí, přeskakuje z výčnělku na výčnělek a prohledává vnitřnosti kteréjsi kamenné obludy; to Quasimodo vybíral havraní hnízda. Tu zase někdo narazil v temném zákoutí kostela na jakési živé, skrčené i zamračené strašidlo: to Quasimodo přemýšlel. Jindy zahlédl někdo pod zvonící obrovskou hlavu a hromadu nespořádaných údů, jak se zuřivě houpe na provaze: to Quasimodo vyzváněl nešpory nebo klekání. Často za noci viděli lidé, jak po křehké, jako krajka prolamované balustrádě, jež věncí vrcholky věží a lemuje obvod apsidy, bloudí ohyzdná postava: byl to opět hrbáč od Matky Boží. Tu pak, jak říkaly sousedky, celý chrám bral na sebe jakési fantastické, nadpřirozené a děsivé vzezření; tu i tam se otvíraly oči a ústa; bylo slyšet štěkot kamenných psů, hadů a draků, kteří ve dne v noci bdí s nataženými krky a otevřenými tlamami

51 Bájeslovný anglický rek ze slavné Ariostovy básně „Zuřivý Roland“. Zde narážka na legendární roh, jehož zvuk omračoval nepřítele.

kolem ohromné katedrály. A bylo-li to v noci štědrovečerní, kdy veliký zvon chraptivým zvukem svolával věřící na půlnoční, při níž v chrámu planuly všechny svíce, tu chmurné průčelí vzalo na sebe tak zvláštní vzhled, že se zdálo, jako by velký portál požíral dav a růžice naň upřeně hleděla. A to všechno způsoboval Quasimodo. V Egyptě by ho byli prohlásili za boha tohoto chrámu; středověk v něm viděl jeho démona; byl jeho duší.

A byl jí do té míry, že pro ty, kdož vědí, že Quasimodo žil, je dnes chrám Matky Boží opuštěný, bez ducha, mrtvý. Člověk cítí, že se odtud něco ztratilo. To ohromné tělo je prázdné; je to pouhá kostra: duch odešel, zůstalo jen jeho místo, tot' vše. Je to jako lebka, v níž jsou ještě důlky pro oči, ale pohledu v nich už není.

IV. Pes a jeho pán

A přece tu byla lidská bytost, kterou Quasimodo vyjímal ze své zloby a nenávisti vůči ostatním a kterou miloval stejně, ba možná více než svou katedrálu: byl to Klaudius Frollo.

Přirozený zjev. Klaudius Frollo se ho ujal, adoptoval ho, živil ho, vychoval ho. Když byl jako malý chlapec pronásledován štěkotem psů a pokřikem dětí, často nacházel útočiště v klíně Klaudia Frollo. Klaudius Frollo ho naučil mluvit, číst, psát. Nakonec ho udělal zvoníkem. A dát Quasimodovi za nevěstu velký zvon znamenalo dát Romeovi Julii.

Quasimodo mu byl proto hluboce, vášnivě a bezmezně vděčný; a přestože tvář jeho adoptivního otce bývala často zasmušilá a přísná, jeho slova obyčejně úsečná, tvrdá a pánovitá, vděčnost Quasimodova nikdy ani na okamžik neochabla. Arcijáhen měl v Quasimodovi nejoddanějšího otroka, nejposlušnějšího sluhu, nejbdělejšího psa. Když ubohý zvoník ohluchl, vyvinula se mezi ním a Klaudiem Frollem jakási tajemná posunková řeč, jíž rozuměli jen

oni dva. A tak byl arcijáhen jedinou lidskou bytostí, s níž si Quasimodo zachoval spojení. Ze všech věcí na světě byl ve styku jen s katedrálou a Klaudiem Frollem.

Moc arcijáhnovu nad zvoníkem a příchýlnost zvoníkovu k arcijáhnovi nelze s ničím srovnat. Byl by stačil jediný Klaudiův pohyb a pomyšlení, že mu způsobí radost, a Quasimodo by se byl střemhlav vrhl z věže chrámu Matky Boží. Je vskutku pozoruhodné, jak Quasimodo všechnu svou fyzickou sílu, jež se u něho tak neobyčejně rozvinula, dal slepě do služeb druhého. Jistě to způsobila synovská oddanost a rodinné pouto; ale přispěla k tomu též uhrančivá moc jednoho ducha nad druhým. Před vznešeným, hlubokým, mocným a nadřazeným duchem stálo to ubohé, neohrabané a nemotorné stvoření se sklopenou hlavou a s prosebnýma očima. Posléze a především to byla vděčnost. Vděčnost zabíhající do takových krajností, že nevíme, k čemu bychom ji přirovnali. Nejkrásnější příklady takové ctnosti nenacházíme u lidí. Spíše bychom řekli, že Quasimodo miloval arcijáhna tak, jako ještě žádný pes, žádný kůň, žádný slon nemiloval svého pána.

V. Pokračování vyprávění o Klaudiu Frollovi

Roku 1482 bylo Quasimodovi přibližně dvacet let, Klaudiovi Frollovi asi šestatřicet. Jeden vyrostl, druhý zestárl.

Klaudius Frollo nebyl již ten prostý student z koleje Torchi, něžný ochránce malého chlapce, mladý a hloubavý filozof, který mnoho věděl a mnoho neznal. Byl to přísný, vážný a mrzutý kněz, duchovní pastýř, pan arcijáhen v Josas, druhý akolita⁵² biskupův, který měl pod svou správou dvě děkanství. V Montlhéry a Châteaufortu, a sto sedmdesát čtyři venkovské fary. Osobnost důstojná a zasmušilá,

52 Duchovní nižšího svěcení, služebník biskupův.

před kterou se třásli ministranti v bílých rízách a červených pláštěnkách, kůroví zpěváci, členové bratrstva svatého Augustina i ranní kaplani od Matky Boží, když pomalu kráčel pod gotickými oblouky kůru, velebný, zamyšlený, se skříženými rukama a s hlavou na prsa tak sklopenou, že z jeho tváře bylo vidět jen vysoké lysé čelo.

Páter Klaudius Frollo však nezanechal ani vědy, ani se nevzdal výchovy svého bratra, dvou zájmů, jež vyplňovaly jeho život. Leč během doby se vmísila do těchto slastí jistá hořkost. Časem i nejlepší slanina zežlukne, říká diakon Pavel. Malý Jan Frollo, zvaný „ze Mlýna“ podle místa, kde byl odchován, nevyvíjel se tím směrem, který mu chtěl Klaudius vtisknout. Starší bratr se těšil, že bude mít žáka zbožného, poslušného, učenlivého a počestného. Ale malý Jan byl jako ty mladé stromky, které překazí úsilí zahradníkovy a zaprutile se obracejí v tu stranu, odkud jim přichází vzduch a slunce. Rostl, bujněl a vyháněl nádherné a košaté větve jen ve směru lenosti, nevědomosti a hýření. Byl to pravý čertův chlapík, velmi nespoutaný, nad čímž se páter Klaudius často mračil, ale také velmi zábavný a vtipný, což mnohdy vyloudilo na tváři staršího bratra úsměv. Klaudius ho svěřil péči téže koleje Torchi, kde sám strávil první léta v pilném studiu a rozjímání; a bylo proň bolestné vidět, jak toto posvěcené místo, kdysi jménem Frollo proslavené, je jím dnes znesvěceno. Kolikrát kvůli tomu držel Janovi velmi přísná a velmi dlouhá kázání, jež on statečně snášel. Přitom všem měl malý dareba dobré srdce, jak to vídáme ve všech komediích. Leč sotva kázání skončilo, pokračoval opět klidně ve svých bujnostech a výstřednostech. Hned natloukl nějakému nováčkovi na uvítanou při jeho vstupu na universitu – vzácná to tradice, jež se zachovala neporušena až do dneška. Jindy zase popíchl tlupu studentů, kteří se s klasickou obřadností vrhli na nějakou krčmu, *quasi classico excitati*⁵³, pak „útočnými holemi“ ztloukli krčmáře a rozveseleni

53 Jakoby klasickým způsobem rozdráždění.

vydrancovali krčmu tak dokonale, že prorazili i vinné sudy ve sklepě. A pak se stávalo, že druhý dozorce koleje Torchi přinášel ztrápeně páteru Klaudiovi krásnou latinskou zprávu s bolestnou poznámkou na okraji: *Rixa; prima causa vinum optimum potatum*⁵⁴. Konečně se vyprávělo, jaká hrůza, jde-li o šestnáctiletého chlapce, že jeho prostopášnost ho často zavedla až do ulice Glatigny.

Tím vším byl Klaudius hluboce zarmoucen a ve své přichylnosti k lidem zastrašen. Vrhł se tedy s ještě větším zápalem do náruče vědy, té sestry, jež se člověku aspoň nevysmívá do očí a vždycky mu splatí péči, kterou jí věnoval, třebaš někdy mincí poněkud jalovou. Byl stále učenější a učenější a zároveň, což je přirozený následek, stále příšnějši jako kněz a stále smutnějši jako člověk. Každý z nich si nese v sobě určité vztahy mezi rozumem, mravy a povahou, vztahy, které se nepřetržitě vyvíjejí a které mohou být přervány jen hlubokými převraty v našem životě.

Poněvadž Klaudius Frolo od mládí prozkoumal téměř celý kruh pozitivních, dostupných a dovolených vědomostí lidských, byl nyní nucen, nechtěl-li se zastavit „*ubi defuit orbis*“⁵⁵, jít dále a svému nenasytně čistému duchu hledat novou potravu. Dávný symbol hada, který si kouše ocas, platí zvláště pro vědu. Zdá se, že Klaudius Frolo to zakusil. Mnohé vážné osoby tvrdily, že když vyčerpал dovolenou oblast lidského vědění, odvážil se proniknout do oblasti nedovolené. Říkalo se, že postupně okusil všech jablek ze stromu poznání a buď z hladu, nebo znechucení kousl nakonec do plodu zapovězeného. Jak naši čtenáři viděli, účastnil se postupně přednášek teologů na Sorbonně, shromáždění studentů svobodných umění a obrazu svatého Hilaria, disputací dekretalistů u obrazu svatého Martina, lékařských schůzek u kroupky Matky Boží, *ad cupam Nostrae Dominae*. Zhltal všechny dovolené a schválené pokrmy, jež

54 Rvačka; první příčina popíjení výborného vína.

55 Kde končí svět.

mohly duchu připravit a předložit ony čtyři velké kuchyně zvané čtyři fakulty, a nasytil se jich, dřív než utišil hlad. I sestoupil dále, hlouběji, pod všechnu tu vymezenou, materiální a ohraničenou vědu; možná že vydal v nebezpečí i svou duši a usedl v jeskyni u onoho tajemného stolu alchymistů, astrologů a hermetiků, jejichž vrcholnými představiteli byli ve středověku Averroes, Vilém Pařížský a Mikuláš Flamel, u stolu, který sahá až hluboko do Orientu, až k světlům sedmiramenného svícnu, až k Šalomounovi, Pythagorovi a Zarathuštrovi.

Tak se alespoň lidé domýšleli, ať už právem, nebo neprávem. Jisté je, že arcijáhen navštěvoval často hřbitov Neviňátek, kde byli pochováni jeho otec a matka, samozřejmě s ostatními oběťmi moru z roku 1466; jenomže se zdálo, že před křížem na jejich hrobě nerozjímal zdaleka tak zbožně jako před podivnými postavami na náhrobku Mikuláše Flamela a Klaudie Pernellové, které byly hned vedle.

Jisté je, že lidé ho často vídali, jak tiše kráčí Lombardskou ulicí a pokradmu vstupuje do malého domku na rohu ulice Písařů a ulice Marivauxovy. Tento dům postavil Mikuláš Flamel a také v něm zemřel kolem roku 1417; od té doby byl dům opuštěn a ponenáhlu se rozpadal v sutiny, neboť hermetikové a alchymisté zcela zničili jeho zdi, vrývajíce do nich svá jména. Několik sousedů dokonce tvrdilo, že jednou zahlédli sklepním okénkem Klaudia Frolla, jak kopal, prohrabával a ryl zemi v těchto dvou sklepech, jejichž podpěry počmáral nesčetnými verši a hieroglyfy sám Mikuláš Flamel. Předpokládalo se totiž, že Flamel zakopal do těch sklepů kámen mudrců, a alchymisté od Magistriho až po otce Pacifika přehrabávali tu půdu nepřetržitě po dvě století, až se nakonec ten hrubě rozkopávaný a na ruby obrácený dům rozpadl pod jejich nohama v prach.

Je rovněž jisté, že arcijáhen si vášnivě oblíbil symbolický portál chrámu Matky Boží, tu stránku čarodějnické knihy, kterou vepsal do kamene biskup Vilém Pařížský, jenž byl bezpochyby zatracen

za to, že připojil tak ďábelský titulní list k té svatě básni, kterou píše na věčné časy ostatní budova. Tvrdilo se také, že prý arcijáhen Klaudius zkoumal obrovskou sochu svatého Kryštofa i onu vysokou tajemnou sochu, jež tehdy stála u vchodu na náměstíčko a kterou lid posměšně nazýval „pan Zamračený“. Zato všichni si mohli povšimnout, jak proseděl nekonečné hodiny na kamenné obrubě před chrámem a soustředěně pozoroval sochy na portále, prohlížeje si zkoumavě hned pošetilé panny s převrženými lampami, hned zase panny moudré, jež drží lampy zpříma; jindy opět odhadoval zorný úhel havrana, který seděl na levé straně portálu a shlížel do kostela na záhadné místo, kde je jistě ukryt kámen mudrců, pakliže není zakopán ve sklepě Mikuláše Flamela. Jak zvláštní osud, mimochodem řečeno, měl v té době chrám Matky Boží, když byl milován dvojím tak odlišným způsobem a s takovou oddaností dvěma bytostmi tak rozdílnými, jako byl Klaudius a Quasimodo. Jeden, člověk pudový a divoký, miloval ho pro jeho krásu, vznosnost a harmonii, jež vyplývá z jeho velkolepého celku; druhý, muž s vědeckou a vášnivou obrazností, miloval ho pro jeho význam, pro jeho mýtus, pro smysl, který v sobě tajil, pro symbol skrytý porůznu v sochách na průčelí, jako je na palimpsestu zakryt původní text druhým textem, jedním slovem pro záhadu, kterou věčně předkládá lidskému rozumu.

Konečně je známo, že arcijáhen si zřídil v oné věži, jež hledí na náměstí Grève, hned vedle zvonice malou komůrku, zcela tajnou, kam nikdo nesměl vstoupit bez jeho dovození, dokonce prý ani biskup. Tuto komůrku si zařídil téměř na vrcholu věže mezi havraními hnízdy biskup Hugo z Besançonu⁵⁶ a prováděl tam tehdy čáry. Nikdo nevěděl, co komůrka skrývá; zato často v noci viděli lidé z nábřeží Ostrohu, jak se v malém okénku na zadní straně věže objevuje jakási podivná kmitavá rudá zář, mizí a opět se v pravidelných přestávkách

56 Biskup Hugo z Besançonu – Hugo II. z Bisuncia, 1326–1332 (pozn. V. Huga).

objevuje, jako by doprovázela supavé výdechy měchu a pocházela spíše od plamene než od světla. Ve tmě a v té výšce to působilo opravdu zvláštním dojmem a počestné ženy říkaly: „Podívejte se, arcijáhen hledá kámen mudrců! Nahoře prská peklo!“

Celkem vzato, to všechno nedávalo jasné důkazy Klaudiova čarodějnictví, ale vždycky bylo kolem něho dosti dýmu, aby se mohl předpokládat oheň, a tak šla o arcijáhnovi pověst dosti hrůzostrašná. Musíme však podotknout, že vědy egyptské, vyvolávání duchů a magie, dokonce i ta nejčistší a nejnevinnější, neměly nad něj zuřivějšího nepřítele a nesmiřitelnějšího udavače před členy církevního soudu při chrámu Matky Boží. Ať už to byla upřímná hrůza nebo komedie, jakou hraje zloděj, když křičí „chytte zloděje“, učeným hlavám kapituly to nebránilo, aby nepovažovaly arcijáhna za duši, jež se odváží až do předsíně pekla, zbloudila v jeskyních kabaly a tápala v temnotách okultních věd. Lid se v něm rovněž nemýlil: kdo měl jen trochu důvtipu, považoval Quasimoda za ďábla a Klaudia Frolla za čaroděje. Bylo jasné, že zvoník musí po určitou dobu arcijáhnovi sloužit, a až ta doba uplyne, odnese si jeho duši místo odměny. Proto byl arcijáhen, třebaže žil přemrštěně přísně, špatně zapsán u zbožných duší a žádná pobožná babka nebyla tak nezkušená, aby v něm přímo nosem nevěřila černokněžníka.

A jestliže se v jeho vědě s postupujícím věkem utvořily propasti, vyvstaly i v jeho srdci. Alespoň se tak každý mohl právem domnívat, když si bedlivě prohlédl jeho tvář, z níž prosvítala duše jen skrze černý mrak. Od čeho měl to široké lysé čelo, tu věčně skloněnou hlavu a hrud' neustále se dmoucí povzdechy? Jaká tajná myšlenka vyvolávala na jeho ústech tak trpký úsměv, při němž se jeho svaštělá obočí k sobě přiblížila jako dva býci přichystaní k zápasu? Proč byly jeho sporé vlasy již šedivé? Jaký vnitřní oheň šlehal občas z jeho pohledu, že se jeho oko podobalo otvoru ve stěně sálající pece?

Příznaky této prudké duševní posedlosti dosáhly povážlivého stupně právě v době, kdy se odehrává náš příběh. Nejednou před ním zděšeně utekl ministrant, když ho potkal samotného v kostele, tak byl jeho pohled divný a plamenný. Nejednou zaslechl na kůru při bohoslužbách jeho soused sedící ve vedlejší stoličce, jak mísí do církevního zpěvu *ad omnem tonum*⁵⁷ nesrozumitelné vložky. Nejednou s hrůzou zpozorovala pradelna z Ostrohu, která „prala pro kapitulou“, na komži pana arcijáhna z Josas stopy nehtů a zaťatých prstů.

Ostatně Klaudius Frollo zdvojnásobil svou přísnost a nikdy ještě nevedl život tak příkladný. Jeho stav a jeho povaha vzdalovaly ho odedávna žen; zdálo se, že je nenávidí víc než kdy jindy. Při pouhém zašustění hedvábné sukně spustil si kápi přes oči. V této věci dbal tak žárlivě přísnosti a zdrženlivosti, že když v prosinci roku 1481 přišla navštívit klášter u Matky Boží paní de Beaujeu, dcera králova, opřel se rozhodně jejímu vstupu, připomínaje biskupovi stanovy „Černé knihy“, vydané v předvečer svatého Bartoloměje roku 1334, které zapovídají vstup do kláštera každé ženě, „kterékoli, staré i mladé, vznešené paní i komorné“. Načež byl biskup nucen připomenout mu nařízení papežského legáta Odon, který vyjímá ze zákazu jisté vznešené paní, „*alique magnates mulieres, quae sine scandalo evitari non possunt*“⁵⁸. A arcijáhen ještě protestoval namítaje, že nařízení legátovo pochází z roku 1207, je tedy o sto sedmadvacet let starší než Černá kniha a je tedy Černou knihou zrušeno. Také odmítl objevit se před kněžnou.

Mimo to si lidé všimli, že jeho hrůza z cikánek a cikánů jako by se od nějaké doby zdvojnásobila. Vymáhal na biskupovi edikt, který by výslovně zakazoval cikánkám tančit a hrát na tamburínu na náměstí před chrámem, a také se v té době začal prohrabávat

57 Plným hlasem.

58 Některé urozené ženy, jimž nelze odepřít vstup bez pohoršení.

v zaprášených archivech církevního soudu, aby sebral případy, kdy byli čarodějové a čarodějnice odsouzeni k upálení nebo k oběšení, poněvadž provozovali čarodějnické kousky s kozly, sviněmi nebo kozami.

VI. Neoblíbenost

Jak jsme už řekli, byli arcijáhen a zvoník nevalně oblíbeni u bohatých i chudých z okolí katedrály. Když si Klaudius a Quasimodo spolu vyšli, což bylo dosti často, a když je lidé viděli, jak krácejí společně, sluha v uctivé vzdálenosti za svým pánem, chladnými, úzkými a temnými uličkami ve změti domů kolem chrámu Matky Boží, dopadlo na ně cestou nejedno zlé slovo, nejeden ironický popěvek, nejeden urážlivý vtip; pakliže ovšem, a to bylo zřídka, nekráčel Klaudius Frollo s hlavou tvrdě vztyčenou, ukazuje zaraženým vtipáčkům své přísné, takřka vznešené čelo.

S těmi dvěma to bylo ve čtvrti asi tak jako s „básníky“, o nichž mluví Régnier:

*Všichni lidé běží za básníkem
jak za sovou hejno pění s křikem.*

Hned nějaký potměšilý uličník riskoval svou kůži i své kosti jen pro tu nevýslovnou rozkoš, že mohl zapíchnout Quasimodovi do hrbu špendlík. Tu zase nějaká mladá krasavice, rozpustilá a drzejší, než se slušelo, otřela se o černou sutanu knězovu a vykvikla mu přímo pod nos posměšnou písničku: „Heč, heč, čert se chytil!“ Jindy opět skupina špinavých babizen, skrčených ve stínu chrámových stupňů jako na hřadě, zabručela hlasitě na arcijáhna se zvoníkem, jak šli kolem, a vítala je tímto povzbuzujícím zaklením: „Vida, kumpáni! Jak má jeden šeredné tělo, tak má druhý šerednou duši!“

Nebo se dokonce celá banda školáků a rozpustilců, kteří hráli „nebe, peklo, ráj“ najednou zvedla a pozdravila je potupným pokřikem v klasické latině: „*Eia, Eia! Claudius cum claudo!*“⁵⁹

Ale nejčastěji si ani kněz, ani zvoník urážky nevšimli. Neboť k tomu, aby mohli všechny ty laskavosti zaslechnout, byl Quasimodo příliš hluchý a Klaudius příliš zamyšlený.

59 Lat. slov. hříčka: Aj, aj, Klaudius s kulhavým!

Kniha pátá

*I. Abbas beati Martini*⁶⁰

Věhlas pátera Klaudia pronikl široko daleko. Skoro v téže době, kdy odmítl spatřit paní de Beaujeu, vynesl mu návštěvu, na kterou dlouho vzpomínal.

Došlo k ní jednou večer, kdy se po bohoslužbách uchýlil právě do své kanovnické cely v klášteře chrámu Matky Boží. Tato cela nevypadala nikterak podivně ani záhadně, až snad na několik skleněných lahviček, pohozených v koutě a naplněných dosti podezřelým prachem, jenž se velmi podobal prášku na děláni zlata. Tu a tam byly ovšem nápisy na stěně, ale byly to čistě vědecké nebo zbožné výroky vyňaté z dobrých spisovatelů. Arcijáhen se právě posadil při světle trojramenného měděného svícnu k veliké truhle plné rukopisů. Opřel se loktem o rozevřenou knihu Honoria d'Autun „*De predestinatione et libero arbitrio*“⁶¹ a listoval s hlubokým přemítáním v jakémsi tištěném foliantu, který si právě přinesl, jediné to tištěné knize v jeho cele. Když byl v nejhlubším zadumání, zaklepal někdo na dveře. „Kdo je tam?“ zvolal učenec tónem asi tak přívětivým, jako když zavrčí hladová doga, již berou kost. Hlas zvenčí odpověděl: „Váš přítel Jakub Coictier.“ Frollo šel otevřít.

Byl to opravdu králův lékař; muž kolem padesátky, jehož tvrdý výraz obličeje zmirňoval pouze vychytralý pohled. Doprovázel ho jiný muž. Oba dva měli dlouhá roucha břidlicové barvy s veverčí podšívkou, opásaná a uzavřená, k tomu čapku téže barvy a z téže látky. Ruce se jim ztrácely v rukávech, nohy pod dlouhými rouchy, oči pod čapkami.

60 Opat od blahoslaveného Martina; býval jím francouzský král.

61 O předurčení a svobodě vůle.

„Bůh je mi svědkem, pánové, že jsem neočekával tak vzácnou návštěvu v tuto hodinu,“ pravil arcijáhen, uváděje je do cely. A při těchto zdvořilých slovech se díval střídavě na lékaře i na jeho společníka neklidným a zpytavým pohledem.

„Není nikdy příliš pozdě k návštěvě učence tak slovutného, jako je důstojný pán Klaudius Frollo z Tirechappe,“ odpověděl doktor Coictier, jehož hornoburgundský přízvuk protahoval všechny jeho věty asi s takovou vznešeností jako vlečka roucho.

A pak se rozvinul mezi lékařem a arcijáhнем jeden z těch zdvořilostních prologů, které podle tehdejších zvyklostí předcházely každé rozmluvě mezi učenci a které jim nebyly na překážku, aby se přitom co nejsrdečněji nenáviděli. Tak je tomu konečně i dnes: každá úcta učencova, jež vychvalují jiného učence, jsou nádobou žluči oslazenou medem.

Blahopřání Klaudia Frolla Jakubu Coictierovi se vztahovala především na četné světské výhody, které ctihodný lékař dovedl vytěžit ve svém tak záviděném povolání z každé nemoci královny, a to byla lepší a bezpečnější alchymie než hledání kamene mudrců.

„Opravdu s velikým potěšením jsem se dozvěděl, pane doktore Coictiere, že váš synovec, důstojný pan Petr Versé, dostal biskupství. Není snad biskupem v Amiensu?“

„Ano, pane arcijáhne; je to milost a milosrdenství Boží.“ „Víte, že jste o Božím hodě vánočním vypadal velmi vznešeně v čele sboru účetní komory, pane předsedo?“

„Pouhý místopředseda a nic víc, bohužel, důstojný pane Klaudie.“

„Jak pokročila stavba vašeho nádherného domu v ulici svatého Ondřeje Pod obloukem? To je hotový Louvre. Velmi se mi líbí na dveřích vyřezávaný meruňkový strom s tou rozkošnou slovní hříčkou: A LABRI-COTIER.“⁶²

62 Pod meruňkovým stromem, slovní hříčka - též „à l'abri de Cotier“ = v útulku Coictierově.

„Běda, mistře Klaudie, celý ten zednický kousek mě stojí veliké peníze. Čím dále stavba pokračuje, tím více se ožebračuji.“

„Ale jděte, cožpak nemáte své příjmy z vězení a správcovství Soudního paláce a důchod ze všech domů, masných krámů, kramářských budek a stánků v hradebním obvodu? To je přece dobrá dojná kráva!“

„Kastelánství v Poissy mi letos nic nevyneslo.“

„Ale vaše mýta v Trielu, Svatém Jakubu, svatém Heřmanu Na palouku stále ještě vynášejí!“

„Sto dvacet liber, a ani ne pařížských!“

„Jste královským radou. To je stálý příjem.“

„Ano, kolego Klaudie, ale to zatracené panství v Poligny, o kterém se nadělalo tolik řečí, nevynáší mi průměrně ani šedesát zlatých dukátů.“

V poklonách, jimiž páter Klaudius častoval Jakuba Coictiera, byl onen potměšilý, zahořklý a nenápadně výsměšný přízvuk, ten smutný a krutý úsměv člověka nadřazeného a nešťastného, který si na chvíli dobírá vulgárního člověka a jeho dobré bydlo. Coictier si toho však nepovšiml.

„Na mou duši,“ řekl nakonec Klaudius, tiskna mu ruku, „jsem rád, že vás vidím při tak dobrém zdraví.“

„Děkuji, mistře Klaudie.“

„Abych nezapomněl,“ zvolal páter Klaudius, „jak se vede vašemu královskému nemocnému?“

„Neplatí dost svému lékaři,“ odpověděl doktor a podíval se přitom stranou na svého společníka.

„Myslíte, kmotře Coictiere?“ namítl společník.

Tato slova, vyslovená udiveným a vyčítavým tónem, obrátila pozornost arcijáhna k neznámé osobnosti. Abychom řekli pravdu, nepřestával si ani na chvíli všimnout tohoto cizince od okamžiku, kdy překročil práh jeho cely. Měl jistě tisíce důvodů k tomu, aby šetřil doktora Jakuba Coictiera, všemocného lékaře krále Ludvíka XI.,

a aby ho přijal v tomto průvodu. Proto nebyla jeho tvář právě příliš srdečná, když mu Jakub Coictier řekl:

„Abych nezapomněl, mistře Klaudie, přivádím vám kolegu, který si vás přál vidět, neboť zná vaši proslulost.“

„Pán se zabývá vědou?“ tázal se arcijáhen, upíraje na Coictierova společníka svůj pronikavý zrak. Pod obočím neznámého se setkal s pohledem neméně pronikavým a neméně nedůvěřivým, než byl jeho vlastní. Pokud se dalo soudit při slabém světle lampy, byl to stařec asi šedesátiletý, prostřední postavy, dosti nemocného a sešlého vzhledu. V jeho profilu bylo přes značně všední rysy cosi mocného a přísného; jeho zornice jiskřila pod velkým obloukem obočí jako světlo na dně jeskyně; a pod hluboko naraženou čapkou, jež mu padala až k nosu, bylo možno tušit široké geniální čelo.

Neznámý se rozhodl odpovědět na arcijáhnovu otázku sám. „Ctihodný mistře,“ začal vážným hlasem, „vaše pověst dolehla až ke mně a chtěl jsem se s vámi poradit. Jsem jen ubohý šlechtic, který si zuje střevíce, než vstoupí k učencům. Musím vám říci své jméno. Jmenuji se kmotr Tourainský.“

„Podivné jméno pro šlechtice,“ pomyslel si arcijáhen. Měl však dojem, že má před sebou muže mocného a vážného. Instinktem své vysoké inteligence vytušil pod kožešinovou čapkou kmotra Tourainského inteligenci neméně vysokou; a když se díval na tu vážnou tvář, ironický úšklebek vyvolaný přítomností Jakuba Coictiera rozplýval se pomalu na jeho zachmuřeném obličejí jako soumrak na nočním obzoru. Usedl opět zasmušile a mlčky do svého velikého křesla, jeho loket zaujal opět své obvyklé místo na stole a jeho ruka na čele. Po několika okamžicích přemítání pokynul oběma návštěvníkům, aby si sedli, a obrátil se ke kmotru Tourainskému.

„O které vědě se chcete se mnou poradit, mistře?“

„Ctihodný pane,“ odvětil kmotr Tourainský, „jsem nemocen, velmi nemocen. Říkají o vás, že jste veliký Aeskulap, přišel jsem vás tedy požádat o lékařskou radu.“

„Lékařskou!“ řekl arcijáhen a potřásl hlavou. Zdálo se, že se na chvíli zamyslel, než pokračoval: „Kmotře Tourainský, když už se tak jmenujete, ohlédněte se. Celá má odpověď je už napsána na zdi.“

Kmotr Tourainský poslechl a četl nad svou hlavou tento nápis, vyrytý do zdi: „*Lékařství je dcera snů*. – Iamblichos.“

Doktor Jakub Coictier vyslechl však otázku svého druha s nevolí, která se ještě zdvojnásobila odpovědí pátera Klaudia. Naklonil se k uchu kmotra Tourainského a řekl mu tak potichu, aby ho arcijáhen neslyšel. „Upozornil jsem vás předem, že je blázen. Chtěl jste ho vidět!“

„Ale vždyť je docela dobře možné, že ten blázen má pravdu, doktore Jakube,“ odpověděl kmotr rovněž potichu a s trpkým úsměvem.

„Jak myslíte,“ odpověděl Coictier suše. Pak se obrátil k arcijáhnovi: „Vy jste s tím hned hotov, důstojný pane Klaudie, a s Hippokratem si neděláte víc starostí než opice s oříškem. Lékařství je sen! Pochybuji, že by se lékárníci a mistři lékařství zdrželi, kdyby tady byli, aby vás neukamenovali. Vy tedy popíráte vliv lektvarů na krev, vliv masť na tělo! Vy popíráte tu věčnou lékárnu květů a kovů, která se nazývá svět a byla výslovně stvořena pro toho věčného nemocného, který se nazývá ‚člověk‘!“

„Nepopírám ani lékárny, ani nemocného,“ pravil chladně páter Klaudius. „Popírám lékaře.“

„Není tedy pravda,“ začal opět Coictier ohnivě, „že dna je jakýsi vnitřní lišej, že střelná rána se vyléčí, přiložíme-li na ni pečenou myš, že mladá krev, náležitě přelitá, vrací mladost starým žilám; není pravda, že dvě a dvě jsou čtyři a že emprostathos následuje po opistathonu?“

Arcijáhen odpověděl naprosto klidně: „O jistých věcech mám jistý názor.“

Coictier zrudl hněvem.

„Ale, ale, můj milý Coictiere, nezlobme se,“ řekl kmotr Tourainský. „Pan arcijáhen je náš přítel.“

Coictier se uklidnil a jen polohlasem mružel:

„Konec konců, je to blázen.“

„Pro umučení boží, mistře Klaudie,“ začal opět po malé přestávce kmotr Tourainský, „působíte mi veliké rozpaky. Chtěl jsem vás poprosit o dvě rady; jedna se týkala mého zdraví, druhá mé hvězdy.“

„Pane,“ odpověděl arcijáhen, „jestliže jste na to pomýšlel, byl byste lépe udělal, kdybyste se ke mně nebyl namáhal po tolika schodech. Nevěřím v lékařství. Nevěřím v hvězdopravectví.“

„Opravdu?“ řekl kmotr překvapeně.

Coictier se smál nuceným smíchem.

„Teď vidíte, že je blázen,“ pravil zcela tiše kmotru Tourainskému. „Nevěří v hvězdopravectví.“

„Jak je možno si představit,“ pokračoval páter Klaudius, „že každý paprsek hvězdy je nit k hlavě některého člověka?“

„A v co tedy věříte?“ zvolal mistr kmotr Tourainský.

Arcijáhen chvíli váhal a pak se mimoděk usmál pochmurným úsměvem, jenž se zdál vyvracet jeho odpověď: „*Credo in Deum.*“⁶³

„*Dominum nostrum,*“⁶⁴ dodal kmotr Tourainský apokřičoval se.

„Amen,“ pravil Coictier.

„Ctihodný mistře,“ pokračoval opět kmotr, „jsem v duši šťasten, když vidím, že jste tak zbožný. Avšak i když jste veliký učenec, dospěl jste už tak daleko, že nevěříte ani ve vědu?“

„Ne,“ pravil arcijáhen, uchopil kmotra Tourainského za rámě a v jeho temném oku zasvítil blesk nadšení, „ne, nepopírám vědu. Neplazil jsem se tak dlouho po břišce a nezarával nehty do země na těch nespočetných zákratech a postranních cestách k jeskyni, abych nezpozoroval na konci tmavé chodby v dálce před sebou světlo, plamen, něco, bezpochyby odlesk té oslňující ústřední dílny, kde vytrvalí badatelé a mudrci překvapili Boha.“

63 Věřím v Boha.

64 Pána našeho.

„A co považujete zkrátka a dobře,“ přerušil ho Tourainský, „za pravdivé a jisté?“

„Alchymii.“

Coictier zvolal: „Probůh, důstojný pane Klaudie, alchymie má jistě svoje opodstatnění, ale proč hanobit lékařství a hvězdopravectví?“

„Vaše věda o člověku je nicotná, vaše věda o nebi je nicotná,“ odpověděl arcijáhen svrchovaně.

„Máte nevalné mínění o Epidauru a Chaldeji,“ namítl lékař s uštěpačným smíchem.

„Poslyšte, pane Jakube! Říkám vám upřímně. Nejsem králův lékař a Jeho Veličenstvo mi nedalo Daidalovu zahradu, abych tam pozoroval hvězdy. Nehněvejte se a poslyšte mě: Jakou pravdu jste vytěžil, neříkám z lékařství, to je věc příliš pošetilá, ale z hvězdopravectví! Jmenujte mi vlastnosti kolmého bustrofedonu⁶⁵ nebo objevy z počtu ziruf nebo z počtu zefirod.“⁶⁶

„Chcete snad popřít sympatickou sílu Šalomounova klíče⁶⁷ a že kabalistika z něho vychází?“

„Omyl, pane Jakube! Žádná z vašich formulí nevede ke skutečnosti, kdežto alchymie má své objevy. Popřete například tyto výsledky? Led uzavřený pod zemí po tisíc let se změnil ve skalní křišťál. Olovo je předek všech kovů. Neboť zlato není kov, zlato je světlo. Olovo potřebuje jen čtyři období po dvou stech letech, aby se postupně měnilo ze stavu olova ve stav červeného otrušíku, z červeného otrušíku v cín a z cínu ve stříbro. Jsou to fakta? Ale věřit v Šalomounův klíč, v plnou životní čáru a ve hvězdy je tak směšné

65 Způsob psaní u starých Feničanů a Řeků. První řádka a všechny liché se psaly zprava doleva, sudé naproti tomu zleva doprava.

66 Čísla od 1 do 10 a kombinace těchto čísel označují v kabalistické nauce různé síly, jež měly vliv na stvoření světa a člověka.

67 Čarodějnická kniha.

jako věřit s obyvatelstvem Veliké Číny, že žluva se změní v krtka a zrnka obilí v kaprovitou rybu!“

„Studoval jsem hermetiku,“ zvolal Coictier, „a tvrdím...“

Vznětlivý arcijáhen mu nedovolil dokončit: „A já, já jsem studoval lékařství, hvězdopravectví i hermetiku. Jenom zde je pravda (při těchto slovech vzal z truhly jednu lahvičku, naplněnou práškem, o němž jsme se zmínili výše), jenom zde je světlo! Hippokrates je sen, Uranie je sen, ale Hermes je myšlenka. Zlato je slunce, dělat zlato znamená být bohem! To je jediná věda! Probádal jsem lékařství i hvězdopravectví a říkám vám, není to nic, je to prázdnota! Lidské tělo – temnoty! Hvězdy – temnoty!“

A klesl zpět do křesla s výrazem mocného nadšení. Kmotr Tourainský ho mlčky pozoroval. Coictier se pokoušel o uštěpačný úsměv, pokrčil nepozorovatelně rameny a potichu opakoval: „Blázen!“

„A dosáhl jste zázračného cíle,“ ozval se pojednou Touraiňan, „vyrobil jste zlato?“

„Kdybych je byl vyrobil,“ odpověděl arcijáhen a slabikoval slova pomalu jako člověk, který přemýšlí, „kdybych je byl vyrobil, král francouzský by se nejmenoval Ludvík, ale Klaudius.“

Kmotr svažtil obočí.

„Co to povídám?“ začal opět páter Klaudius s pohrdavým úsměvem. „Co by mi bylo po trůnu francouzském, kdybych mohl opět vybudovat východní císařství!“

„Toť se ví!“ podotkl kmotr.

„Ubohý blázen,“ mružel Coictier.

Arcijáhen pokračoval, jako by odpovídal už jen vlastním myšlenkám:

„Ale ne, ještě se plazím po zemi; obličej i kolena si rozdírám kamínky podzemní cesty. Něco tuším, ale nevidím jasně. Nečtu ještě, jen slabikuji!“

„A až budete umět číst!“ tázal se kmotr. „Budete dělat zlato?“

„Kdo by o tom pochyboval?“ odpověděl arcijáhen.

„V tom případě (Panna Maria ví, že je mi velmi zapotřebí peněz) bych se rád naučil číst ve vašich knihách. Řekněte mi, ctihodný mistře, není vaše věda nepřátelská nebo nelibá Panně Marii?“

Na tuto kmotrovu otázku odpověděl páter Klaudius s klidnou povýšeností: „Komu sloužím jako arcijáhen?“

„To je pravda, mistře. Nuže, chtěl byste mě zasvětit? Naučte mě slabikovat s vámi!“

Klaudius se vztyčil majestátně a velebně jako Samuel:

„Starče, je třeba více let, než kolik vám jich zbývá, abyste mohl podniknout tuto cestu tajemnou říší. Vaše hlava je hodně šedivá! Z jeskyně se vychází jen se šedivými vlasy, ale vstupuje se do ní s vlasy černými. Věda umí sama velmi dobře rozrýt lidské tváře vráskami, zbavit je svěžesti, vysušit je; nepotřebuje, aby jí stáří přinášelo už tváře vrásčité. Máte-li však chuť podrobit se při svém věku kázni a rozluštit strašlivé písmo mudrců, dobře, přijďte ke mně, pokusím se. Neřeknu vám, ubohému starci, abyste navštívil kobky s hroby faraónů v pyramidách, jak o nich mluví starý Herodot, ani cihlovou věž babylónskou, ani ohromnou svatyni z bílého mramoru v indickém chrámu v Eklinze. Já jsem právě tak jako vy neviděl chaldejské stavby, zbudované podle posvátné formy sikra⁶⁸, ani chrám Šalomounův, jenž je zničen, ani kamenné dveře u hrobů králů izraelských, jež jsou rozbity. Spokojíme se zlomky Hermovy knihy, kterou máme zde. Vysvětlím vám sochu svatého Kryštofa, symbol rozsévače i symbol dvou andělů na portálu Svaté kaple, z nichž jeden má ruku v nádobě a druhý v obláčku...“

V té chvíli Jakub Coictier, vyřazený z boje prudkými výpady arcijáhna, dostal se opět do sedla a skočil mu do řeči vítězoslavným tónem učence, který dává lekcí jinému učenci: „*Erras, amice Claudii!*“⁶⁹ Symbol není číslo. Pletete si Orfea s Hermem.“

68 Posvátná formule.

69 Bloudíš, příteli Klaudie!

„Vy se mýlíte,“ odvětil vážně arcijáhen. „Daidalos je podezdívka, Orfeus je zeď, Hermes je stavba, toť vše. Přijďte, kdy vám bude libo,“ pokračoval, obraceje se k Touraiňanovi, „ukáží vám částečky zlata, jež zůstaly na dně kelímku Mikuláše Flamela, a vy je porovnáte se zlatem Viléma Pařížského. Naučím vás znát tajnou moc řeckého slova *peristera*⁷⁰. Ale především vám dám číst mramorová písmena abecedy jedno po druhém a stránky v kamenné knize. Půjdeme od portálu biskupa Viléma a svatého Jana Okrouhlého k Svaté kapli, odtud k domu Mikuláše Flamela v ulici Marivauxově, k jeho hrobu na hřbitově Neviňátek, k jeho dvěma nemocnicím v ulici Montmorency. Naučím vás číst hieroglyfy, jimiž jsou pokryty čtyři velké železné kozlíky u portálu nemocnice svatého Gerváse v ulici Železářské. Budeme také spolu slabikovat průčelí kostelů svatého Kosmy, svaté Jenovefy, patronky hermetiků, svatého Martina, svatého Jakuba u jatek...“

Již hezkou chvíli se zdálo, že Touraiňan, i když se díval s porozuměním, páteru Klaudiovi už nerozumí. Přerušil ho: „Proboha, co jsou ty vaše knihy?“

„Zde máte jednu,“ řekl arcijáhen.

A otevřel okno své cely, ukázal prstem na ohromný chrám Matky Boží, který se podobal tmavým obrysem svých dvou věží, kamenných boků a nestvůrného hřbetu na hvězdnatém nebi ohromné sfíny o dvou hlavách, jak sedí uprostřed města.

Arcijáhen se díval chvíli mlčky na gigantickou budovu, pak ukázal pravicí na tištěnou knihu otevřenou na jeho stole, levicí napřáhl k chrámu Matky Boží, a dívaje se smutně z knihy na chrám, prohlásil: „Běda, toto zabije ono!“

Coictier, který s velkou horlivostí přistoupil ke knize, nemohl se zdržet, aby nezvolal: „Nu, copak je v tom tak strašlivého: GLOSSA IN EPISTOLAS D. PAULI. NORIMBERGAE, ANTONIUS KOBUR-

70 Holub.

GER⁷¹. 1474. To není nic nového. To je kniha Petra Lombarda, mistra sentencí. Snad proto, že je tištěná?“

„Správně,“ odvětil Klaudius, jakoby pohřížen v hlubokém přemítání, stoje vzpřímen a opíraje prohnutý ukazováček o foliant, jenž vyšel z pověstné tiskárny norimberské. Pak dodal tato záhadná slova: „Běda, běda, malé věci zdolají veliké, zub triumfuje nad hmotou. Nilská krysa zabije krokodýla, mečoun zabije velrybu, kniha zabije budovu!“

Kláštevní klekání zaznělo právě v okamžiku, kdy doktor Jakub opakoval tiše svému společníku svou věčnou písničku:

„Je blázen!“ A společník tentokrát odpověděl: „Myslím, že ano.“

To byla chvíle, kdy žádná cizí osoba nesměla zůstat v klášteře. Oba návštěvníci se vzdálili. „Mistře,“ pravil kmotr Tourainský, když se loučil s arcijáhnem, „mám rád učence a veliké duchy a vážím si vás neobyčejně. Přijďte zítra do paláce Tournelles a ptejte se na opata od svatého Martina z Toursu.“ Arcijáhen se vrátil do své komůrky celý ušaslý, neboť pochopil konečně, jaká osobnost to byla, ten kmotr Tourainský, když si připomněl tuto větu ze sbírky listin opatství svatého Martina v Toursu: „*Abbas beati Martini, SCILICET REX FRANCIAE, est canonicus de consuetudine et habet parvam praebendam quam habet sanctus Venantius et debet sedere in sede thesaurarii.*“⁷²

Tvrdilo se, že arcijáhen míval od té doby časté porady s Ludvíkem XI., když Jeho Veličenstvo přijelo do Paříže, a že vážnost pátera Klaudia zastiňovala Oliviera Daňka a Jakuba Coictiera, který se podle svého zvyku choval ke králi velmi příkře.

71 Poznámka k epištolám sv. Pavla. V Norimberce, Antonín Koburger.

72 Opat od blahoslaveného Martina, totiž král francouzský, je podle panujícího zvyku kanovníkem a má malou prebendu, jakou má svatý Venantius, má bydlet v příbytku správce pokladu.

II. Toto zabije ono

Naše čtenářky nám odpustí, zastavíme-li se na chvíli, abychom vypátrali, jaká asi myšlenka se skrývala v záhadných slovech arcijáhna: „Toto zabije ono. Kniha zabije budovu.“

Podle našeho mínění měla tato myšlenka dvojí význam. Především to byla myšlenka kněze. Vyjadřovala hrůzu duchovního z nové moci, knihtisku; zděšení a závrať sluhy Božího nad zářným lisem Gutenbergovým. To se kazatelna a rukopis, slovo mluvené a slovo psané, zalekly slova tištěného; bylo to něco podobného úžasu vrabce, kdyby spatřil, jak legie andělů rozepjala svých šest milionů křídel. Byl to křik proroka, jenž už slyší šumění a hemžení osvobozeného lidstva, jenž vidí, jak rozum v budoucnosti podryje náboženství, jak úsudek sesadí z trůnu víru, jak svět třese Římem. Byla to věštba filozofa, jenž vidí, jak lidská myšlenka okřídlená tiskem prchá z teokratické nádrže. Byla to smrtelná úzkost vojáka, který si prohlíží ocelový beran a říká si: „Věž se zhroutí.“ Znamenalo to, že jedna moc vystřídá druhou. Znamenalo to: Tisk zabije církev.

Ale za touto první myšlenkou, nepochybně velmi prostou, byla podle našeho mínění ještě jiná, původnější myšlenka, důsledek oné první, myšlenka méně zjevná a snadněji popíratelná, rovněž filozofický názor, ale ne již jen kněze, nýbrž učence a umělce. Byla to předtucha, že lidská myšlenka, když změní formu, změní také způsob vyjadřování; že se základní myšlenka každého pokolení nebude již psáti touž látkou a týmž způsobem; že kamenná kniha, tak pevná a trvanlivá, ustoupí knize papírové, ještě pevnější a ještě trvanlivější. Z tohoto hlediska měla nejasná formule arcijáhna druhý smysl; znamenala, že jedno umění svrhne z trůnu druhé umění. Říkala: Tisk zabije stavitelství.

A vskutku je stavitelství od počátku všech věcí až do patnáctého století křesťanského letopočtu včetně velikou knihou lidstva,

hlavním projevem člověka v různých stupních vývoje, ať už zobrazuje jeho sílu nebo inteligenci.

Když se paměť prvních plemen cítila přetížena, když se břímě vzpomínek lidského rodu stalo tak těžké a neuspořádané, že holé a prchavé slovo se octlo v nebezpečí, že se z něho cestou vytrousí, přepisovaly se tyto vzpomínky na půdu pozemskou nejviditelnějším a zároveň nejtrvanlivějším a nejpřirozenějším způsobem. Každou tradici vtělili lidé v nějaký monument.

První monumenty byly prosté kamenné kvádry, „jichž se železo nedotklo“, jak praví Mojžíš. Stavitelství vzniklo jako každé jiné písmo. Nejdříve bylo abecedou. Lidé vztyčili kámen, a to bylo písmeno, a každé písmeno bylo hieroglyf a na každém hieroglyfu spočívala jako hlavice na sloupu skupina myšlenek. Tak si počínala první pokolení lidstva všude na povrchu celého světa zároveň. „Vztyčený kámen“ keltický najdeme v asijské Sibiři zrovna jako v amerických pampách.

Později se tvořila slova. Kameny se skládaly na sebe, žulové slabiky se spojovaly, slovo se pokusilo o několik kombinací. Keltický dolmen a kromlech, etruský tumulus⁷³, hebrejský galgal⁷⁴ jsou slova. Některá z nich, zejména tumulus, jsou jména vlastní. Někdy dokonce, bylo-li mnoho kamení a dosti místa, napsala se celá věta. Ohromná nakupenina kamenů v Karnaku je už celá poučka.

Nakonec vznikly i knihy. Tradice zplodily symboly, pod nimiž se ztrácely jako kmen stromu pod svým listovím; všechny tyto symboly, v něž lidstvo věřilo, rostly, množily se, křížily se, stávaly se čím dál složitější. První stavby je již nestačily obsáhnout; byly jimi přeplněny na všech stranách; tyto stavitelské památky vyjadřovaly už jen stěží původní tradici, prostou jako ony samy, holou a spočívající

73 Kupa hlíny nebo kamenů nad hroby. Nacházejí se např. ve střední Itálii a jinde v okolí Středozemního moře.

74 Kupa kamenů na starých židovských pohřebištích.

na zemi. Symbol se potřeboval rozvinout v budovu. Architektura se tehdy vyvíjela zároveň s lidskou myšlenkou; stala se obrem o tisíci hlavách a tisících pařících a dala všem těm prchavým symbolům věčnou, viditelnou a hmatatelnou formu. Zatím co Daidalus, představující vynalézavost, měřil, zatím co Orfeus, představující důvtip, zpíval, pilíř, jenž je písmenem, oblouk, jenž je slabikou, pyramida, jež je slovem, když byly zákonem geometrie a poezie uvedeny v pohyb, seskupovaly se, kombinovaly, spojovaly, sestupovaly, stoupaly, kladly se vedle sebe na zemi, vyrůstaly stupňovitě k nebesům, až napsaly pod diktátem hlavní myšlenky své doby ty obdivuhodné knihy, jež byly zároveň obdivuhodnými budovami: pagodu eklingskou, Ramseion v Egyptě, chrám Šalomounův.

Základní myšlenka, slovo, nebylo jen podstatou všech těchto staveb, projevovalo se i v jejich formě. Chrám Šalomounův na příklad nebyl jen pouhou vazbou svaté knihy, byl sám svatou knihou. Na každé zdi jeho soustředných chodeb mohli kněží číst zrakům tlumočené a zjevné slovo, i sledovali takto jeho přeměny od svatostánku k svatostánku, až je zachytili v posledním tabernáklu v jeho nejkonkrétnější formě, rovněž stavitelském výtvoru: v arše. A tak bylo slovo uzavřeno v budově, ale jeho obraz byl na jeho obalu jako lidská tvář na rakvi mumie.

A nejen tvar budov, nýbrž i místo, které si volily, projevovalo myšlenku, kterou představovaly. Podle toho, byl-li symbol, jenž měl být vyjádřen, půvabný nebo pochmurný, věnčilo Řecko své hory chrámem lahodícím oku, Indie pak otvírala útroby svých pohoří, aby tam vytesala ony obludné podzemní pagody nesené obrovskými řadami žulových slonů.

A tak po dobu prvních šesti tisíc let světa, od nejstarší hindustánské pagody až po kolínskou katedrálu, bylo stavitelství velikým písmem lidského rodu. A je také pravda, že nejen každý náboženský symbol, nýbrž vůbec každá lidská myšlenka má v této ohromné knize svou stránku i svou stavitelskou památku.

Každá civilizace začíná vládou kněží a končí vládou lidu. Tento zákon volnosti, která následuje po sevřenosti, je vepsán v díla stavitelská. Neboť (a na tom trváme) nesmíme si myslet, že stavitelství dokáže jen postavit chrám, vyjádřit mýtus a náboženskou symboliku nebo přepsat tajemné desky zákona pomocí hieroglyfů do svých kamenných stránek. Kdyby tomu tak bylo, neboť v každé lidské společnosti nastane chvíle, kdy se posvátný symbol opotřebuje a setře působením svobodné myšlenky, kdy se člověk vymkne knězi, kdy rakovina filozofií a systémů rozežere tvář náboženství, pak by stavitelství nemohlo vyjádřit ony nové stavy lidského ducha a jeho listy, popsané na jedné straně, byly by prázdné na straně druhé, jeho dílo by bylo zkomoleno, jeho kniha by byla neúplná. Není tomu tak.

Vezměme na příklad středověk, kde vidíme jasněji, poněvadž je nám blíže. Zatím co v jeho prvním období organizuje Evropu teokracie, zatím co Vatikán sjednocuje a postupně opět přičleňuje k sobě prvky římské říše, vybudované kdysi z Říma, jenž leží ve zříceninách kolem Kapitolu, zatím co křesťanství hledá v troskách předchozí civilizace všechny společenské vrstvy a staví z těchto rozvalin nový hierarchický svět, jehož svorníkem je duchovenstvo, slyšíme nejdříve v tom chaosu, jak vyráží ze země, později vidíme, jak pomalu vyvstává z trosek mrtvé architektury řecké a římské pod dechem křesťanství a pod rukama barbarů ona záhadná architektura románská, sestra teokratického stavitelství egyptského a indického, nezničitelný symbol čistého katolictví, nesmazatelný znak papežské jednoty. Všechno tehdejší myšlení je vskutku vepsáno do tohoto pochmurného románského slohu. Cítíme v něm všude autoritu, jednotu, uzavřenost, absolutnost, Řehoře VII.; všude kněze, nikdy člověka; všude kastu, nikdy lid. Ale nastanou křížácké války. To je veliké lidové hnutí a každé veliké lidové hnutí, ať je jeho příčina a cíl jakýkoli, vyplaví vždy z nejspodnější sedliny ducha svobody. Novoty proniknou na světlo. Otvírá se bouřlivé období selských rebelií, povstání a panských koalic. Autorita je otřesena,

jednota se štěpí. Šlechta se chce dělit o moc s duchovenstvem, dříve než se nevyhnutelně přihlásí lid a vyžádá si jako vždy lví podíl. *Quia nominor leo*⁷⁵. Tak tedy po duchovenstvu proniká šlechta, po šlechtě lid. Tvář Evropy je změněna. Nuže, změnila se i tvářnost architektury. Právě tak jako civilizace i ona obrátila stránku a nový duch času ji našel připravenou psát pod jeho diktátem. Vrátila se z křížových válek s lomeným obloukem jako národové se svobodou. A zatím co se Řím poznenáhlu rozkládá, románské stavitelství umírá. Obrazový symbol opouští katedrálu a přemísťuje se do erbu na hradní věž, aby dodal většího lesku a vážnosti feudální šlechtě. I sama katedrála, tato budova kdysi tak dogmatická, nyní zaplavená měšťanstvem, lidem, svobodou, uniká knězi a dostává se do moci umělce. Umělec ji buduje po svém. Pryč je tajemství, mýtus, zákon! Nastupuje fantazie a rozmar. Kněz nemá do toho co mluvit, stačí, že mu zůstala basilika a oltář. Čtyři zdi patří umělci. Stavitelská kniha nepatří už kněžstvu, náboženství, Římu; patří obraznosti, poezii, lidu. Odtud tak rychlé a nesčetné proměny této architektury, která trvala jen tři sta let, proměny tím nápadnější, srovnáme-li je s tuhou nehybností stavitelství románského, jež trvalo šest nebo sedm set let. A přece kráčí umění vpřed mílovými kroky. Lidový génius a lidová tvořivost konají dílo, jež kdysi konali biskupové. Každý národ napíše na své cestě do knihy svou řádku; vyhledá staré románské znaky na průčelí katedrál a jen tu a tam ještě vidíme, jak dogma proniká zpod nového symbolu, který tam národ vkládá. Lidová výzdoba stěží dává tušit náboženskou kostru. Nelze si ani představit volnosti, které si dovolili stavitelé i proti církvi. Jsou tu hlavice propletené nestoudně spářenými mnichy a jeptiškami jako v krbové síni Soudního paláce v Paříži. Je tu Noemovo dobrodružství, vytesané naprosto bez obalu na příklad pod velikým portálem katedrály v Bourges. Je tu bakchický mnich s oslíma ušima, jenž drží

75 Protože se nazývám lev (citát z římského bajkaře Phaedra).

v ruce sklenici a směje se do tváře celé obci věřících, jak je tomu na kropence opatství v Bocherville. V té době se těšila myšlenka psaná do kamene výsadám, jež bychom docela dobře mohli porovnat s dnešní svobodou tisku. Je to svoboda architektury.

Tato svoboda jde velmi daleko. Někdy představuje portál, průčelí, celý chrám symbolický prvek zcela cizí náboženskému kultu nebo dokonce nepřátelský církvi. Vilém Pařížský již v třináctém století, Mikuláš Flamel v patnáctém století napsali stránky buřičské; kostel svatého Jakuba U jatek byl chrám zcela opoziční.

Jen tímto způsobem se projevovala svobodná myšlenka, a proto byla celistvě zapisována toliko do knih, kterým se říkalo budovy. Myšlenka vepsaná do budovy byla by jistě upálena katovou rukou na veřejném náměstí, kdyby byla tak nerozumná a odvážila se objevit v podobě rukopisu; na popravu myšlenky v knižní podobě by se klidně dívala myšlenka z chrámového portálu. A protože myšlenka neměla k svému projevu jinou cestu než stavitelství, vrhla se na ně ze všech stran. Odtud to nesmírné množství katedrál, jež pokrylo Evropu, počet tak zázračný, že mu sotva věříme, i když je bezpečně zjištěn. Všechny hmotné síly, všechny duchovní síly společnosti směřovaly k témuž bodu: k architektuře. A tak pod záminkou, že buduje chrámy Bohu, vyvíjelo se umění ve velkolepých rozměrech.

Kdokoli se tehdy rodil básníkem, stává se architektem. Poněvadž lidský génus, rozptýlený v masách, potlačovaný feudálním řádem a jakoby ze všech stran utiskovaný pod *testudem*⁷⁶ z kovových šupin, nacházel jediný únik ve stavitelství, vyprošťoval se pomocí tohoto umění a jeho Iliada brala na sebe podobu katedrál. Všechna ostatní umění poslouchala stavitelství a podřizovala se mu. Byla dělníky velikého díla. Architekt, básník, mistr, slučoval ve své osobě sochařství, jež mu císelovalo průčelí, malířství, jež mu zdobilo okna, hudbu, jež mu rozehvívala zvony a rozehrávala varhany. Šlo

76 Testudo – želví štít.

to tak daleko, že ta chudinka drobná poezie, jež tvrdošíjně živořila v rukopisech, byla přinucena, chtěla-li něco znamenat, vřadit se do rámce budovy ve formě chvalozpěvu nebo církevní písně; tu též úlohu hrály konec konců tragédie Aischylovy o náboženských slavnostech v Řecku i knihy Mojžíšovy v chrámu Šalomounově.

A tak až po Gutenberga je architektura písmem hlavním, písmem všeobecným. Středověk napsal poslední stránku do této žulové knihy, kterou začal psát Orient a v níž pokračoval řecký a římský starověk. Ostatně skutečnost, že stavitelství lidové nastoupilo po stavitelství kastovním, jak jsme to právě pozorovali ve středověku, opakuje se s každým obdobným hnutím lidského ducha v jiných velikých dějinných obdobích. Abychom zde jen letmo vyslovili zákon, který by potřeboval být rozvinut v celých svazcích, uvádíme, že v Orientě, kolébce prvotních časů, přišla po architektuře indické architektura fénická, tato bohatá matka architektury arabské; ve starověku přišlo po stavitelství egyptském, jehož pouhou odrůdou je sloh etruský a památky kyklopské, stavitelství řecké, jehož pouhým pokračováním je sloh římský, doplněný o klenbu kartaginskou; v novější době přišlo po stavitelství románském stavitelství gotické. A když rozložíme tyto tři řady, najdeme opět na oněch třech starších sestřích, stavitelství indickém, egyptském a románském, tentýž symbol, totiž teokracii, kastu, jednotu, dogma, mýtus, boha; stejně tak i tři mladší sestry, stavitelství fénické, stavitelství řecké, stavitelství gotické, třebaže je jinak jejich charakter seberozmanitější, vyjadřují vždy totéž: to jest svobodu, lid, člověka.

Ve stavitelství indickém, egyptském nebo románském cítíme vždycky kněze a nic než kněze, ať se jmenuje brahmín, mág nebo papež. Ve stavitelstvích lidových tomu tak není. Jsou bohatší a méně svatá. Ve stavitelství fénickém cítíme kupce, v řeckém republikána, v gotickém měšťana.

Hlavní znaky každého teokratického stavitelství jsou nezměnitelnost, hrůza z pokroku, zachování tradičních linií, posvátnost

prvotních typů, trvalé podřízení všech forem člověka přírody nepochopitelným rozmarům symbolu. Jsou to tajemné knihy, jež dovedou rozluštit jen zasvěcenci. Ostatně každá forma, ba i každá neforemnost má v něm smysl, který ji činí nedotknutelnou. Nežádejte po indickém, egyptském a románském stavitelství, aby změnilo své linie nebo zlepšilo své sochařství. Každé zdokonalení je jim bezbožností. Zdá se, že v těchto architekturách se rozšířila topornost dogmatu i na kámen v podobě druhého zkamenění. Naproti tomu hlavní znaky kultur lidových jsou rozmanitost, pokrok, původnost, bohatství, neustálý vzruch. Jsou již dosti odpoutány od náboženství, aby mohly myslit na svou krásu a pečovat o ni, aby bez přestání opravovaly své ozdobné sochy a arabesky. Jsou to architektury dobové. Mají něco lidského, co přidávají neustále k božskému symbolu, v jehož službách dosud tvoří. Proto jsou tyto budovy přístupné každé duši, každé inteligenci, každé obraznosti; jsou sice ještě symbolické, ale snadno pochopitelné jako příroda. Mezi teokratickým stavitelstvím a tímto je též rozdíl jako mezi řečí posvátnou a řečí lidovou, hieroglyfem a uměním, Šalomounem a Feidiem.

Shrneme-li, co jsme doposud velmi stručně naznačili s opominutím nesčetných důkazů a také nesčetných námitek v podrobnostech, dojdeme k tomu, že stavitelství bylo až do patnáctého století hlavním zápisníkem lidstva; že se v té době neukázala na světě ani jedna trochu složitější myšlenka, která by se nebyla vtělila v budovu; že každá národní myšlenka jako každá náboženská víra měla své stavby; že konečně není důležitější myšlenky, kterou by lidské pokolení nebylo vepsalo do kamene. A proč? Poněvadž každé myšlence, ať náboženské, ať filozofické, záleží na tom, aby se zvěčnila, poněvadž idea, která otrásla jednou generací, chce otrásti druhou a zanechat po sobě stopu. Ale jak pochybná je nesmrtelnost rukopisu? Oč pevnější, trvanlivější a odolnější knihou je budova! Jediná pochodeň a jediný Turčín stačí zničit psané slovo. Ale k tomu, aby bylo demolováno

slovo vtělené do budovy, je třeba sociální revoluce nebo přírodní revoluce. Barbaři přešli přes Kolosseum, potopa snad přes pyramidy.

V patnáctém století se všechno mění.

Lidská myšlenka objevuje nejen trvanlivější a odolnější prostředek, jak se uchovat, nýbrž i prostší a snadnější. Architektura je sesazena z trůnu. Kamenná písmena Orfeova jsou vystřídána olověnými písmeny Gutenbergovými.

KNIHA ZABIJE BUDOVU

Vynález knihtisku je největší událostí v dějinách. Je to matka revolucí. Je to naprosto nový vyjadřovací způsob lidstva, je to lidská myšlenka, jež odkládá jednu formu a obléká si jinou, je to úplná a definitivní výměna kůže onoho symbolického hada, který čas od času Adamových představuje lidský rozum.

Ve formě tištěné je myšlenka nesmrtelnější než kdykoli jindy; má křídla, je nepolapitelná, nezničitelná. Je přímo v ovzduší. Za vlády architektury se měnila v horu a mocně ovládala jedno století a jedno místo. Nyní se mění v hejno ptáků, rozlétá se všemi směry a zabírá zároveň všechna místa ve vzduchu i v prostoru.

Kdo by neviděl, opakujeme, že v této podobě je mnohem nevyhladitelnější? Tak jak dřív byla pevná, tak se nyní stala živá. Z trvanlivosti přechází v nesmrtelnost. Hmotu možno zbořit; ale jak lze vyhubit všudypřítomnost? Přejde-li potopa, hora už dávno zmizí pod vlnami, ale ptáci budou ještě poletovat; a popluje-li po hladině pohromy třeba jen jediná archa, spočinou na ní, udrží se s ní nad vodou, budou se s ní dívat na opadání vod a spatří, jakmile procitne nový svět, který vzejde z tohoto chaosu, jak se nad ním vznáší okřídlený a živý duch potopeného světa.

A uvážíme-li, že tento způsob vyjádření nejen myšlenku nejlépe uchovává, nýbrž že je i nejprostší, nejpohodlnější a všem nejpřístupnější, pomyslíme-li, že za sebou nevtlačí těžkou přítěží

a neuvádí v pohyb těžkopádné nářadí, porovnáme-li myšlenku, která, má-li se vyjádřit stavbou, potřebuje uvést v činnost čtyři nebo pět jiných umění a celé tuny zlata, celou horu kamení, celý les trámů, celý národ dělníků, porovnáme-li ji s myšlenkou, jež se vtělí v knihu, k čemuž postačí trochu papíru, trochu inkoustu a jedno pero, jak bychom se mohli divit, že se lidská inteligence vzdala stavitelství pro knihtisk? Přetněte náhle původní řečiště řeky průplavem vykopaným pod její hladinou, a řeka opustí své řečiště.

Všimněte si jen, jak stavitelství od vynálezu knihtisku pomalu vysychá, chřadne a upadá. Jak člověk cítí, že voda opadá, že míza se ztrácí, že myšlenka věků a národů se odpoutává od architektury. V patnáctém století je toto chřadnutí skoro nepozorovatelné, tisk je ještě příliš slabý a odnímá mocnému stavitelství nanejvýš nadbytečnou životní sílu. Ale od šestnáctého století je nemoc stavitelství viditelná; architektura není již v podstatě tlumočnickem společnosti, stává se z ní ubohé klasické umění; z galského, evropského, domorodého stává se řeckým a římským, z pravdivého a moderního pseudoantickým. A tomuto úpadku se říká renesance. Je to však úpadek velkolepý, neboť starý duch gotický, ono slunce, jež zapadá za gigantickým mohučským tiskařským lisem, proniká ještě po nějaký čas svými posledními paprsky celou tou různorodou nakupeňinou latinských arkád a korintských kolonád.

A toto zapadající slunce považujeme za jitřenku.

Ale od okamžiku, kdy se stavitelství stává uměním jako každé jiné, od chvíle, kdy přestává být uměním vše zahrnujícím, svrchovaným a tyranským, nemá již síly, aby i dále drželo v područí umění ostatní. Ta se tedy osvobodí, zlomí jeho stavitelství a každé jde svou cestou. A každé z nich tímto rozvodem získává. Osamocení je vždy vzpruhou růstu. Z kamenictví vzniká sochařství, z řemeslného malování malířství a z církevních zpěvů hudba. Jako když se po smrti Alexandra Velikého jeho říše rozpadne a z jejích provincií se stanou samostatná království.

Proto se objevuje Raffael, Michelangelo, Jean Goujon, Palestrina, zářivé hvězdy na oslňujícím nebi šestnáctého století.

Zároveň s uměními se také osvobozuje na všech stranách lidská myšlenka. Již středověcí kacíři udělali v katolicismu hluboké trhliny. Šestnácté století láme náboženskou jednotu. Před vynalezením knihtisku byla by bývala reformace jen náboženským rozkolem; knihtisk z ní učinil revoluci. Odstraňte tisk, a kacířství ztratí mízu. Ať je to dílo osudu nebo Prozřetelnosti, Gutenberg je předchůdce Lutherův.

Jakmile však slunce středověku úplně zapadlo, jakmile gotický duch navždy zhasl na obzoru umění, stavitelství začíná pozbývat lesku, ztrácet barvu a poznenáhlu odumírat. Tištěná kniha, tento červ rozhodávající budovu, vysává a požírá stavitelství. Architektura se obnažuje, ztrácí listí, očividně hubne. Je chudičká, ubohá, bezvýznamná. Nic už nevyjadřuje, ani vzpomínky na umění ostatních dob. Odkázána sama na sebe, opuštěna ostatními uměními, protože ji opustila lidská myšlenka, povolává do svých služeb z nedostatku umělců nádeníky. Skleněná tabule nahradí barevné okno. Kameník vystřídá sochaře. Pryč je všecka míza, všechna původnost, všechen život, všechen důvtip. Ubohá žebračka uměleckých dílen se plouží od jedné napodobeniny k druhé. Michelangela, který bezpochyby cítil, jak stavitelství počínajíc šestnáctým stoletím odumírá, napadla poslední zoufalá myšlenka. Tento titán v umění nakupil Pantheon na Parthenon a postavil chrám svatého Petra v Římě. Bylo to veliké dílo, zasluhující, aby zůstalo jediným, byl to poslední původní výtvor stavitelství, podpis obřího umělce na konci kolosální kamenné knihy, jež se zavírala. Co učiní po smrti Michelangela to ubohé stavitelství, jež přežilo samo sebe co pouhé strašidlo a stín? Vezme chrám svatého Petra, obkreslí jej a zparoduje. Je to mánie. Je to ubohost. Každé století má svou kopii chrámu svatého Petra v Římě; v sedmnáctém století Val-de-Grâce, v osmnáctém chrám svaté Jenovefy. Každá země má svůj římský chrám svatého Petra.

Londýn má svůj, Petrohrad má svůj, Paříž má dva nebo tři. Je to bezvýznamný odkaz, poslední zablábolení velikého, stářím sešlého umění, které před smrtí zdětinští.

Zkoumáme-li namísto charakteristických stavebních památek, o nichž jsme právě mluvili, všeobecný ráz umění od šestnáctého do osmnáctého století, shledáme vždy tytéž příznaky úpadku a úbytlí. Od Františka II. ustupuje architektonický tvar budovy stále více do pozadí a do popředí nastupuje tvar geometrický jako kostra vyhublého nemocného. Krásné umělecké linie ustupují studeným, neúprosným liniím geometra. Budova není již budovou, nýbrž mnohostěnem. Nicméně se architektura činí, aby tuto nahotu zakryla. Vidíme, jak řecký štít proniká do římského a naopak. Je to vždycky Pantheon v Parthenonu, chrám svatého Petra v Římě. Podívejme se jen na cihlové domy z doby Jindřicha IV. s jejich kamennými rohy, na Královské náměstí, na náměstí Dauphinské. Vezměme dále kostely Ludvíka XIII., těžkopádné, zavalité, sražené, masivní, s kupolí jako hrbem. Pohledme na architekturu z doby Mazarinovy, špatnou italskou napodobeninu Koleje čtyř národů. Pohledme na paláce Ludvíka XIV., dlouhé kasárny pro dvořany, strnulé, studené, nudné. Podívejme se konečně na dobu Ludvíka XV. a její salátové listy, titěrné nudle a všechny bradavice a výrůstky, jež hyzdí tuto starou, sešlou, bezzubou a koketní architekturu. Od Františka II. k Ludvíku XV. rozrůstalo se zlo geometrickou řadou. Umění je už jen kost a kůže. Bídne dokonává.

Leč co se zatím děje s knihtiskem? Vlévá se do něho všechen život, který opouští architekturu. Tou měrou, jak architektura upadá, knihtisk sílí a roste. Kapitál pracovních sil, který lidská myšlenka vydávala na budovy, vynakládá nyní na knihy. A tak od šestnáctého století zápasí tisk s upadající architekturou, na jejíž úroveň se dostal, a poráží ji. V sedmnáctém století je už dost svrchovaný, dost triumfující, dost pevný vítězstvím, aby dal světu slavné a velké literární století. Po dlouhém odpočinku na dvoře

Ludvíka XIV. chopí se v osmnáctém století starého meče Lutherova, ozbrojí jím Voltaira a jako bouře žene útokem na tu starou Evropu, jejíž architekturu již předtím zabil. Na sklonku osmnáctého století zničil vše. V devatenáctém století bude opět budovat.

Nuže, ptáme se nyní, které z těchto dvou umění skutečně představuje lidskou myšlenku v posledních třech stoletích? Kterým uměním se projevuje? Které vyjadřuje nejen její literární a scholastickou náruživost, nýbrž i její široké, hluboké, všeobecné hnutí? Které umění se bez přestání, bez přerušení a bez mezery přimyká k lidskému rodu, jenž kráčí jako obr o tisíce nohách? Stavitelství, nebo knihtisk?

Knihtisk. Necht' se nikdo nemýlí, stavitelství je mrtvé, navždy mrtvé, zabitě tištěnou knihou, zabitě, poněvadž je méně trvanlivé, zabitě, poněvadž je dražší. Každá katedrála znamená miliardu. Představme si nyní, jakého nákladu by bylo třeba, aby byla znovu napsána stavitelská kniha; aby se znovu vyrojilo na zemi tisíce budov; abychom se vrátili k těm dobám, kdy se nahromadilo tolik stavitelských památek, že podle slov očitého svědka „člověk by řekl, že svět se zatřásl a shodil ze sebe svůj starý oděv, aby se pokryl bílým rouchem církevním“. *Erat enim ut si mundus, ipse excutiendo semet, rejecta vetustate, candidam ecclesiarum vestem indueret.*⁷⁷ (Glaber Radulphus⁷⁸)

Jak brzy je kniha hotova, jak málo stojí a jak daleko se dostane! Pak se divme, že všechny lidské myšlenky proudí po tomto svahu! Tím nechceme říci, že stavitelství nebude mít ještě tu a tam krásnou budovu, ojedinělé mistrovské dílo. I za vlády tisku se může, myslím, čas od času stát, že budeme mít sloup ulitý z děl celou armádou, jako lidstvo mělo za vlády architektury Iliadu i Romancera,

77 Stalo se totiž, že svět, sám sebe zničil a odhodiv minulost, oblékl bělostný kněžský šat.

78 Burgundský kronikář, zemřel kolem r. 1050.

Mahábháratam i Nibelungy, vytvořené celým národem z nahromaděných a v jeden celek spojených hrdinských zpěvů. Geniální stavitel se může velikou náhodou vyskytnout i ve dvacátém století, jako se náhodně objevil Dante ve století třináctém. Ale stavitelství už nebude uměním společenským, uměním kolektivním, uměním vládnoucím. Veliká báseň, veliká budova, veliké dílo lidstva se už nebude stavět, nýbrž bude se tisknout.

A i když se od nynějška stavitelství někdy pozvedne, nebude již uměním panujícím. Podrobí se zákonům literatury, která je kdysi od něho přijímala. Vzájemný poměr obou umění bude obrácený. Je jisté, že v době vlády stavitelství se básně (je jich ovšem málo) podobají dílům stavitelským. Dílo Inda Vjásy je přeplněno podrobnostmi, je tajemné a neproniknutelné jako pagoda. U Egypťanů na Východě je velikost a klid základní linií poezie právě tak jako budov; ve starém Řecku je to krása, jas a pohoda; v křesťanské Evropě katolická majestátnost, lidová prostota, bohatá a hýřivá vegetace obrozující se doby. Bible se podobá pyramidám, Iliada Parthenonu, Homér Feidiovi. Dante v třináctém století je poslední chrám románský: Shakespeare v šestnáctém století je poslední katedrála gotická.

A tak abychom shrnuli, co jsme zatím řekli jen neúplně a kuse: lidské pokolení má dvě knihy, dva zápisy, dva odkazy, stavitelství a knihtisk, bibli kamennou a bibli papírovou. Díváme-li se na ty dvě bible, tak široce otevřené v staletích, můžeme jistě litovat ztráty oné na první pohled patrné majestátnosti písma žulového, oněch velkolepých abeced ze sloupů, pilonů a obelisků, oněch lidmi stvořených hor, jež pokrývají svět a minulost, od pyramidy až po zvonici, od Cheopse až po Štrasburk. Je třeba stále znovu číst minulost na těchto mramorových stránkách. Je třeba se obdivovat a neustále listovat v knize, kterou sepsalo stavitelství; avšak nesmíme přitom popírat velikost budovy, kterou zase nyní staví knihtisk.

Tato budova je obrovská. Nevím, který statistik vypočítal, že kdyby se nastavěly na sebe všechny svazky vyšlé z knižního lisu

od časů Gutenbergových, vyplnila by se tím vzdálenost mezi zemí a měsícem; ale o tomto druhu velikosti nechceme mluvit. A pokoušíme-li se nicméně utvořit si v duchu celkovou představu o úhrnném množství knihtiskařských výrobků až po naše dni, zdalipak se nám nejeví tento celek jako ohromná, o celý svět opřená stavba, na níž lidstvo pracuje bez oddechu a jejíž obrovský vrchol se ztrácí v hlubokých mlhách budoucnosti? Je to mraveniště duchů. Je to úl, kam přilétají se svým medem všechny obraznosti, ty zlaté včelky. Budova má tisíc poschodí. Tu a tam vidíme ústít do jejích schodišť temné podzemní chodby vědy, jež se protínají v jejích útrokách. Všude na jejím povrchu vidíme, jak umění hýří svými arabeskami, růžicemi a krajkovím. Každé jednotlivé dílo, ať se nám zdá jakkoli vrtošivé a osamocené, má tu své místo a svůj výstupek. Ze všeho vyplývá soulad. Od katedrály Shakespearovy až po mešitu Byronovu kupí se bez ladu a skladu na této metropoli světové myšlenky tisíce vížek. Vespod bylo zapsáno několik starých cenných děl lidstva, které stavitelství nezaznamenalo. Vlevo od vchodu byl zasazen starý Homérův basreliéf z bílého mramoru, napravo zdvihná svých sedm hlav mnohojazyčná bible. O kus dál se ježí hydra Romancer a několik různorodých forem, Vědy a Nibelungy. Ostatně zůstává tato zázračná budova věčně neukončena. Tiskařský lis, tento obří stroj, jenž bez ustání čerpá všechnu duševní mízu z lidské společnosti, chrlí neustále nový materiál k svému dílu. Celé lidské pokolení je na lešení. Každý duch je zedníkem. I ten nejposlednější vyplňuje mezeru nebo klade svůj kámen. Restif de la Bretonne přináší svou nůši odpadků. Každý den se zvýší stavba o novou vrstvu. Nezávisle na původním a osobním přínosu každého spisovatele jsou i příspěvky hromadné. Osmnácté století dává *Encyklopedii*, Velká revoluce dává *Moniteur*. Ano, i to je stavba, jež roste a vrší se v nekonečných spirálách; i zde je matení jazyků, neustálá činnost, neúnavná práce, úporný zápas veškerého lidstva, útočiště slíbené lidskému duchu před novou potopou, před záplavou barbarů. Toť druhá Babylónská věž lidstva.

Kniha šestá

I. Nestranný pohled na tehdejší soudnictví

Přešťastným člověkem byl léta Páně 1482 urozený pan Robert d'Estouteville, rytíř, pán na Beyne, baron z Yvri a Saint-Andry v Marche, královský rada a komoří a strážce bezpečnosti a soudnictví města Paříže. Ten krásný úřad pařížského hejtmana, považovaný spíše za vrchnost než za službu, dostal od krále takřka před sedmácti lety, v roce komety⁷⁹, dne 7. listopadu 1465. Jak praví Joannes Loemnoeus, „*dignitas, quae cum non exigua potestate politiam concernente, atque praerogativis multis et juribus conjuncta est*“⁸⁰. Bylo podivuhodné, že v roce 1482 měl šlechtic královský úřad, jehož jmenovací listiny pocházely z doby, kdy se nemanželská dcera Ludvíka XI. vdávala za pana levobočka bourbonského. Téhož dne, kdy Robert d'Estouteville vystřídal Jakuba de Villiers v úřadě pařížského hejtmana, mistr Jan Dauvet nahradil pana Hélye de Thorrettes ve funkci prvního předsedy nejvyššího soudního dvora, Jehan Jouvenel des Ursins vypudil Petra de Morvilliers z úřadu francouzského kancléře, Regnault des Dormans vytlačil Petra Puy z úřadu řádného zpravodaje soudu královského dvora. Avšak kolik hlav se vystřídalo v předsednictví, kancléřství a zpravodajství od té doby, co Robert d'Estouteville držel pařížské hejtmanství! Bylo mu dáno v *opatrování*, jak pravily jmenovací listiny; a on je jistě dobře opatroval. Držel se ho jako klíště, ztělesňoval je a ztotožnil se s ním tak

79 Je to táž kometa, která se objeví opět roku 1835 a na jejíž zažehnání nařídil papež Kalixt, strýc Borgiův, veřejné modlitby (*poznámka V. Huga*).

80 Hodnost, která je spojena s nikoli nepatrnou mocí bezpečnosti se týkající, jakož i s mnohými výsadami a právy (citát ze Sauvala).

dokonale, že unikl té vášnivé zálibě ve změnách, již byl posedlý Ludvík XI., král nedůvěřivý, hašteřivý a pracovitý, který se snažil udržet pružnost své vlády častým jmenováním a sesazováním. Ba statečný rytíř Robert d'Estouteville dosáhl dokonce pro svého syna nástupnictví svého úřadu a již po dvě léta bylo uvedeno jméno urozeného pána Jakuba d'Estouteville, královského panoše, vedle jeho jména v čele rejstříku úředníků pařížského hejtmanství. Jistě vzácná a zcela zvláštní přízeň! Je pravda, že Robert d'Estouteville byl dobrý voják, že loajálně zdvihl korouhev do boje proti *lize obecného blaha* a že věnoval královně překrásného cukrového jelena v den jejího příjezdu do Paříže roku 14... Navíc měl dobrého přítele v panu Tristanu l'Hermitte, vrchním maršálku královského dvora. A tak vedl pan Robert velmi příjemný a zábavný život. Měl především velmi dobrý plat, na který se upínaly a jako další hrozny na jeho vinici navěšovaly příjmy z civilních a trestních soudních archivů pařížského hejtmanství, dále příjmy z civilních a trestních sporů v soudních síních Embas v Châteletu, aniž počítáme nějaké to mýto v Mantu a v Corbeilu a výtěžky z poplatků za mletí v Paříži a z dávek dohlížitelům na prodej a míru dříví a soli. A přidejte k tomu potěšení, že mohl při úředních objížďkách městem stavět na odiv a mezi zpola červenými a zpola hnědými obleky konšelů a obvodních velitelů městské stráže okázale ukazovat své krásné brnění, jemuž se ještě dnes můžete obdivovat, neboť je vytesáno na jeho náhrobku v opatství valmontském v Normandii, i prilbu, zcela zprohýbanou z bitvy u Montlhéry. A pak, což to byla maličkost, býti svrchovaným pánem dvanáctičlenné osobní stráže, vrátného a strážce v Châteletu, dvou vyslychajících soudců v Châteletu, jimž se říkalo *auditores Castelleti*⁸¹, šestnácti komisařů šestnácti městských čtvrtí, žalávníka v Châteletu, čtyř lenních strážníků, sto dvacetí jízdních strážníků, sto dvacetí strážníků s práčaty i konečně velitele stráže s jeho stráží, záložní stráží, přední stráží a zadní stráží?

81 Vězeňští soudci.

Cožpak to byla maličkost, vykonávat vyšší i nižší spravedlnost, mít právo pranýřovat, věšet a vláčet ulicemi, nečítajíc v to pravomoc první instance v menších sporech šlechty, *in prima instancia*⁸², jak praví listiny v pařížském vikomtství, tak slavně obdařeném sedmi šlechtickými soudními obvody? Je možno si představit něco příjemnějšího než vydávat zatykače a rozsudky, jak činil každodenně pan Robert d'Estouteville ve velikém Châteletu pod širokými a sraženými lomenými oblouky Filipa Augusta? A jíti pak, jak to dělával každého večera, do toho rozkošného domu v ulici Galilejské v sousedství královského paláce, kterýžto dům měl po své ženě, paní Ambrosii de Loré, aby si tu odpočinul po námaze z toho, že poslal nějakého chudáka strávit noc do „oné komůrky v ulici U rasovny, které používali hejtmané a konšelé pařížští s oblibou jako vězení a jež byla jedenáct stop dlouhá, sedm stop a čtyři palce široká a jedenáct stop vysoká“.⁸³

A pan Robert d'Estouteville neměl jen zvláštní soudní pravomoc jako hejtman a vikomt pařížský, nýbrž měl též podstatnou účast v hrdelní pravomoci králově. Nebylo jen trochu význačnější hlavy, která by nebyla prošla jeho rukama, než ji dostal kat. To on došel do Bastily svatého Antonína pro pana de Nemours, aby ho dovedl na náměstí U tržnic, a pro pana de Saint-Pol, aby ho odvedl na náměstí Grève. Pan de Saint-Pol se mračil a zle si stěžoval, k velké radosti pana hejtmana, jenž neměl pana komořího rád.

Nuže, to bylo jistě více, než je třeba k šťastnému a slavnému životu i k tomu, aby si člověk zasloužil významnou stránku v té zajímavé historii pařížských hejtmanů, kde se dovídáme, že Oudard z Villeneuve měl dům v ulici Řeznické, že Vilém z Hangast koupil Velký i Malý savojský palác, že Vilém Thiboust daroval své domy v ulici Clopin řeholnicím svaté Jenovefy, že Hugo Aubriot bydlel v paláci U dikobraza, a jiné domácí události.

82 V první instanci.

83 Městské knihy, 1833 (*poznámka autora*).

A přece, ačkoli měl tolik důvodů, aby žil klidně a radostně, probudil se pan Robert d'Estouteville ráno dne 7. ledna 1482 celý rozmrzelý a ve vražedné náladě. Jaká byla příčina této nálady? Sám nedovedl říci. Že nebe bylo šedivé? Že přezka jeho starého opasku z Montlhéry byla špatně utažena a příliš vojensky svírala jeho hejtmanské břicho? Nebo proto, že viděl, jak pod jeho okny jdou po ulici ve čtyřstupech pobudové v kabátech bez košil, s klobouky bez dýnka, s žebráčkou mošnou a lahví po boku a tropí si z něho posměch? Nebo to byla nejasná předtucha těch tří set sedmdesáti liber dvanácti soldů a osmi haléřů, o které měl o rok později budoucí král Karel VIII. zkrátit příjmy pařížského hejtmanství? Necht' si čtenář vybere; co se nás týče, přiklonili bychom se prostě k názoru, že byl v špatné náladě, protože byl v špatné náladě.

Bylo to ostatně nazítří po slavnosti, protivný den pro každého, hlavně však pro úředníka, jehož povinností je zamést všechnen neřád, doslova i obrazně, který zůstane po pařížské slavnosti. A pak, měl řídit zasedání ve Velkém Châteletu. A my jsme si všimli, že se soudcové obyčejně zařizují tak, aby den, kdy mají přelíčení, byl zároveň dnem jejich špatné nálady, aby tak měli vždycky na kom si ji pohodlně vybít ve jménu krále, zákona a spravedlnosti.

Soudní přelíčení však bylo zahájeno bez něho. Jeho zástupci v řízení civilním, trestním i soukromém vykonávali svůj úřad jako obvykle; a od osmi hodin ráno přihlíželo spokojeně několik desítek měšťanů a měštek, namačkaných a stísněných v tmavém koutě soudní síně Embas v Châteletu za silnou dubovou a zděnou přepážkou, pestré a radostné podívané, jak mistr Florián Barbedienne, soudce v Châteletu, zástupce pana hejtmana, vykonává poněkud bez ladu a skladu a zcela nazdařbůh civilní a trestní pravomoc.

Síň byla malá, nízká, klenutá. V pozadí síně stál stůl, ozdobený liliovými květy, za ním neobsazené veliké vyřezávané křeslo z dubového dřeva, určené pro hejtmana, vlevo stolice pro vyslychajícího soudce mistra Floriána. Pod ním seděl zapisovatel a cosi

čmáral. Naproti byl lid; a přede dveřmi před stolem bylo mnoho biřiců hejtmanství v harasových kabátcích fialové barvy s bílými kříži. Dva biřici z radnice, oblečení v kazajky „Všech svatých“, napůl červené a napůl modré, stáli na stráži před nízkými zavřenými dveřmi, jež bylo vidět vzadu za stolem. Jediné úzké gotické okno, proražené do tlusté zdi, ozařovalo bledým lednovým světlem dvě pitvorné figury; rozmarného kamenného čertíka ve svorníku klenby a soudce, který seděl v pozadí síně na liliových květech.

Jen si představte mistra Floriána Barbedienna, soudce châteletského, jak sedí za hejtmanským stolem mezi dvěma kupami soudních spisů, nachýlený, o lokty opřený, nohu na vlečce svého roucha z hnědého hladkého sukna, obličej zabořený do kožešiny z bílého beránka, obočí jakoby vybledlé, červeňoučkový a zasněžený, jak mžourá očima a majestátně vystavuje své tučné tváře a lalok pod bradou.

Nuže, tento vyslyšající soudce byl hluchý. Zcela nepatrná záhada pro soudce. Přesto mistr Florián soudil bez odvolání a velmi věcně. Je jisto, že postačí, aby se soudce tvářil, jako že poslouchá; a ctihodný vyslyšající soudce splňoval tuto jedinou a podstatnou podmínku spravedlivé justice tím lépe, že jeho pozornost nemohla být tříštěna žádným hlukem.

Ostatně měl mezi posluchačstvem nelítostného kritika všech svých skutků i gest v osobě našeho přítele Jana Frola ze Mlýna, onoho studentíka, kterého jsme poznali včerejšího dne, onoho darmošlapa, kterého mohl člověk potkat s jistotou všude po Paříži, jen ne před katedrou profesorů.

„Podívej se,“ hovořil tiše k svému společníku Robinu Vejražkovi, který se chechtal vedle něho, zatím co on doprovázel poznámkami výjevy, jež se před nimi odehrávaly, „podívej se na tu Johanku Buissonovou! Hezká holka toho povaleče z Nového trhu! – Na mou duši, ten dědek ji odsoudí! Je už zrovna tak slepý jako hluchý! Patnáct pařížských soldů a čtyři halěře za to, že nosila dva růžence! To je trochu

drahé! *Lex duri carminis*⁸⁴. – A kdo je tohle? Robin Chief-de-Ville, pancéřník. – Poněvadž byl uznán za mistra a přijat do cechu? – To je jeho vstupní poplatek. – Hola, dva šlechtici mezi těmi darebáky! Aiget de Soins, Hutin de Mailly. Dva panoši, *corpus Christi!*⁸⁵ Ach, hráli v kostky! Kdy tu uvidím našeho rektora? Sto pařížských liber pokuty do královské pokladny! Barbedienne do toho řeže jako hluchý – však také je hluchý. – Ať je ze mne můj bratr arcijáhen, jestli mi to zabrání hrát; hrát ve dne, hrát v noci, žít jen pro hru, umřít na hru, prohrát poslední košili i duši. – Svatá Panno, těch holek! Jedna pěkně po druhé, mé ovečky! Ambrosie Lécuyerová! Isabella la Paynette! Berarda Gironinová! Zním je všechny, přísámbůh! Pokutovat je! Pokutovat! To vás odnaučí nosit pozlacené pásy! Deset pařížských soldů! Vy koketky! – Ó ta stará soudcovská kebulé, hluchá a pitomá. Ach, ten túlpas Florián, ten trulant Barbedienne! To je něco pro něho! Žere sudiče, žere proces, žere, přežvykuje, cpe se, krmí se! Pokuty, konfiskace, taxy, výlohy, soudní útraty, tresty, náhrady škod a úroky, mučení, vězení a žalář, želízka s náhradou útrat, to je pro něj jako vánočka nebo jako svatojanský chlebiček! Podívej se na to prase! – Výborně, ještě jedna křehotinka! Theobalda Thibaudová, je to ona! Za to, že vyšla z ulice Glatigny! – A kdo je ten hoch? Gieffroy Mabonne, velitel lučištníků. Klel jménem Páně! Pokutu Theobaldě! Pokutu Gieffroyovi! Pokutu oběma! Ten starý hluchoun patrně spletl obě záležitosti! Sázím deset proti jedné, že bude děvka platit za rouhání a lučištník za lásku! – Pozor, Robine Vejražko! Koho to přivádějí? Tolik biřiců! Při Jupiterovi! Všichni honicí psi jsou zde! To bude asi největší kus z lovu. Kanec. – Opravdu kanec, Robine. – A jaký krásný! – Při Heraklovi, to je náš včerejší kníže, náš papež bláznů, náš zvoník, náš jednooký, náš hrbáč, náš rozšklebenec! To je Quasimodo!“

Nebyl to nikdo jiný.

84 Přísný text zákona.

85 Tělo Kristovo.

Byl to Quasimodo, řemeny omotaný, provazy spoutaný a dobře střezžený, četa biřiců kolem něho byla vedena samým velitelem hlídky, jenž měl na prsou vyšit znak Francie a na zádech znak města Paříže. Ostatně nebylo na Quasimodovi až na jeho nestvůrnost nic, co by mohlo ospravedlnit tento průvod halaparten a pušek; byl zasmušilý, mlčenlivý a klidný. Jen chvílemi vrhal jediným okem potměšilý a hněvivý pohled na pouta, jimiž byl svázán.

Rozhlížel se také kolem sebe, ale pohledem tak pohaslým a ospalým, že si ženy na něj ukazovaly posměvačně prstem.

Zatím mistr Florián, vyslychající soudce, převracel pozorně akta žaloby vznesené proti Quasimodovi, jež mu podal písař, a když si je prohlédl, zdálo se, že se na chvíli zamyslí. Díky této obezřetnosti, na kterou vždy pečlivě pamatoval, než začal vyslychat, znal vždy předem jméno, osobní údaje, poklesky obžalovaného, pronášel předvídané námítky na předvídané odpovědi a podařilo se mu vyplést se ze všech klíčků výsledku, aniž příliš prozrazoval svou hluchotu. Akta žaloby mu byla tím, čím je slepci pes. Stalo-li se náhodou, že se tu a tam jeho neduh prozradil nějakým nesouvislým oslovením nebo nějakou nesrozumitelnou otázkou, považovali to jedni za hloubku ducha, druzí za hloupost. V obou případech neutrpěla čest úřadu úhony; neboť je přece jen lépe, je-li soudce považován za hlupáka nebo hlubokého člověka než za hluchého. Dával si tedy velmi záležet na tom, aby zatajil přede všemi svou hluchotu, a zpravidla se mu to dařilo tak, že nakonec klamal i sám sebe. To je ostatně snadnější, než si člověk myslí. Všichni hrbáci chodí s hlavou vzhůru, všichni koktalové rádi tlachají, všichni hluiš mluví potichu. On sám se považoval nanejvýš za trochu nedoslychavého. To byl v tomto ohledu jediný ústupek veřejnému mínění ve chvíli upřímnosti a zpytování svědomí.

Když tedy přežvýkal dobře Quasimodovu věc, zvrátil hlavu nazad a zavřel zpola oči, aby si dodal více vznešenosti a nestrannosti, takže byl v tu chvíli hluchý i slepý zároveň. Dvojí to podmínka,

bez níž není dokonalého soudce. A v této úřední poloze započal výslech.

„Jmenujete se?“

Tu však nastal případ „zákonem nepředvídaný“, že totiž hluchý vyslyšel hluchého.

Quasimodo, kterého nic neupozorňovalo na položenou otázku, díval se dále upřeně na soudce a neodpovídal. Hluchý soudce, jež nebyl ničím upozorněn na hluchotu obžalovaného, domníval se, že obžalovaný odpověděl, jak činili obyčejně všichni obžalovaní, i pokračoval s obvyklým a hloupým sebevědomím.

„Dobře. Vaše stáří?“

Quasimodo neodpověděl ani na tuto otázku. Soudce se však domníval, že byla zodpověděna, a pokračoval:

„A nyní, váš stav?“

Stále totéž mlčení. Posluchači si však počínali již šuškat a upozorňovat se pohledy.

„Stačí,“ pokračoval s neotřesitelným klidem vyslychající soudce předpokládaje, že obžalovaný po třetí odpověděl. „Jste obžalován před námi: *primo* z rušení nočního klidu; *secundo* z násilného útoku na osobu nevěstky, *in praejudicium meretricis*⁸⁶, *tertio* ze vzpoury a neposlušnosti vůči lučištníkům strážce našeho královského pána. Vyslovte se o tom všem. – Písaři, zapsal jste, co obžalovaný doposud řekl?“

Po této nešťastné otázce vypukla v soudní síni bouře smíchu tak prudká, tak bláznivá, tak nakažlivá, tak všeobecná, že i oba hluší ji musili zpozorovat. Quasimodo se obrátil a pokrčil opovržlivě hrbem, kdežto mistr Florián, stejně užaslý jako on, v domnění, že byl smích posluchačů vyvolán nějakou neuctivou odpovědí obžalovaného, zřejmou i jemu tím pokrčením ramenou, oslovil ho rozhořčeně:

„Za svou odpověď byste zasloužil oprátku, vy darebáku! Víte, s kým mluvíte?“

86 Ke škodě nevěstky.

Tento výpad ovšem rozhodně nemohl zastavit výbuch všeobecné veselosti. Zdál se všem tak pošetilý a ztřeštěný, že šílený smích zachvátil i biřice z radnice, druh kopiníků, u nichž blbost patřila k uniformě. Jen Quasimodo zachoval vážnost, prostě proto, že nerozuměl ničemu, co se kolem něho dělo. Čím dál tím podrážděnější soudce se domníval, že musí pokračovat tímž tónem, v naději, že tak nažene obžalovanému hrůzu, jež bude působit i na posluchačstvo a přivede je opět k uctivému chování.

„Tak vy se tedy opovažujete, vy zvrhlíku, vy lupiči jeden, urážet vyslychajícího soudce v Châteletu, úředníka pařížské veřejné bezpečnosti, který má za úkol vyšetřovat zločiny, přečiny a nepořádky, dohlížet na všechna řemesla a zakazovat kupecké výsady, udržovat v pořádku dlažbu, zakazovat podomní obchod s hrabavou drůbeží a zvěřinou, kontrolovat délku polen i jiných druhů dříví, zbavovat město bláta a vzduch nakažlivých nemocí, zkrátka řečeno starat se bez ustání o blaho občanstva, a to bez platu a bez naděje na odměnu? Víte, že se jmenuji Florián Barbedienne, že jsem skutečný zástupce pana hejtmana a nadto vyšetřující, dozorčí a zkušební komisař se stejnou mocí u soudu hejtmanského, hrabského, správního a vrchního?“

Není důvodu, proč by měl hluchý přestat mluvit k hluchému. Bůh ví, kde a kdy by byl mistr Florián přistal opět na pevnině, když se takto pustil plnými plachtami do vysoké výřečnosti, kdyby se nebyla náhle otevřela nízká dvířka vzadu a nevstoupil sám pan hejtman.

Mistr Florián při jeho vstupu neumkl, ale obrátil se na podpatcích a svůj proslov, kterým hřímal před chvílí proti Quasimodovi, namířil náhle na hejtmana: „Milosti,“ pravil, „žádám, aby zde přítomný obžalovaný byl potrestán za těžkou a neslýchanou urážku soudu, jak sám uznáte za vhodné.“

A posadil se celý udýchaný a utíral si veliké krůpěje potu, které mu padaly z čela a jako slzy smáčely pergameny rozložené před ním. Pan Robert d'Estouteville se zamračil a pokynul Quasimodovi tak pánovitým a výmluvným gestem, že hluchý z něho něco pochopil.

Hejtman ho přísně oslovil: „Co jsi provedl, darebáku, že jsi tady?“

Ubožák domnívaje se, že se hejtman ptá na jméno, přerušil mlčení, které obvykle zachovával, a odpověděl drsným a hrdelním hlasem: „Quasimodo.“

Odpověď souvisela tak málo s otázkou, že bláznivý smích znovu propukl a že pan Robert, zrudlý hněvem, zvolal: „Ty se vysmíváš i mně, arciničemo?“

„Zvoník u Matky Boží,“ odpověděl Quasimodo v domnění, že má vysvětlit soudci, čím je.

„Zvoník!“ opakoval hejtman, jež se probudil toho rána, jak jsme řekli, už tak v dosti špatné náladě, aby bylo ještě třeba rozněcovat jeho zuřivost tak podivnými odpověďmi. „Zvoník! Dám ti zahrát důtkami po hřbetě zvonkovou hru na pařížských nárožích! Rozuměls, holomku?“

„Chcete-li vědět, kolik je mi let,“ pronesl Quasimodo, „myslím, že mi bude na svatého Martina dvacet.“

To bylo příliš silné; hejtman se už neudržel.

„Tak ty si děláš blázný z hejtmanství, bídáku? Páni biřici s práčaty, odvedete mi toho ničemu na pranýř na náměstí Grève, nasekáte mu a hodinu ho budete na pranýři otáčet! Ten mi to zaplatí, přísambůh! Nařizuji, aby byl tento rozsudek veřejně vyhlášen v přítomnosti čtyř soudních trubačů v sedmi kastelánstvích hrabství pařížského!“

Písař se jal ihned sepisovat rozsudek.

„Krucinál, to je dobře rozsouzeno!“ zvolal ve svém koutě student Jan Frollo ze Mlýna.

Hejtman se obrátil a znovu upřel na Quasimoda své jiskřivé oči. „Myslím, že ten darebák řekl krucinál. Písaři, přidejte dvanáct pařížských haléřů pokuty za klení a ať z toho dostane polovinu kostel svatého Eustacha. Chovám obzvláštní úctu k svatému Eustachovi.“

Za několik minut byl rozsudek sepsán. Jeho znění bylo prosté a krátké. Řízení před hejtmanským a hrabským soudem města Paříže nebylo v té době dosud upraveno soudním presidentem

Thibaultem Bailletem a královským advokátem Rogerem Barmnem; nebylo tehdy ještě přecpáno oním houštím právnických háčků a procedur, které do něho na počátku šestnáctého století nasadili ti dva právníci. Všechno v něm bylo jasné, rychlé, zřetelné, šlo se v něm přímo k cíli a na konci každé stezky bez oklik a houštín bylo hned vidět kolo, šibenici nebo pranýř. Člověk aspoň věděl, kam jde.

Písař předložil rozsudek hejtmanovi, který naň přiložil svou pečeť a vyšel, aby pokračoval ve své obchůzce po soudních síních v náladě, jež toho dne naplnila jistě všechny pařížské žaláře. Jan Frollo a Robin Vejražka se smáli do dlaně. Quasimodo se na to všechno díval lhostejně a udiveně.

Tu však pocítil písař útrpnost s odsouzeným ubožákem a v domnění, že dosáhne pro něj zmírnění trestu, nachýlil se ve chvíli, kdy mistr Florián Barbedienne četl rozsudek, co nejbližší k uchu vyslychajícího soudce a řekl mu, ukazuje na Quasimoda: „Ten člověk je hluchý.“

Doufal, že ten společný neduh vzbudí účast mistra Floriána k odsouzení, leč mistr Florián si především nepřál, jak jsme již poznamenali, aby si lidé všimli jeho hluchoty. A pak měl tak tvrdý sluch, že neslyšel ani slova z toho, co mu písař povídal. Ale chtěl vypadat, jako by slyšel, i odpověděl: „Ach tak, to je něco jiného! Nevěděl jsem to. V tom případě bude na pranýři o hodinu déle.“

A podepsal takto pozměněný rozsudek.

„Dobře mu tak,“ řekl Robin Vejražka, který měl na Quasimoda spadeno, „to ho odnaučí hrubiánství.“

II. Myší díra

A nyní se s dovolením čtenářovým vrátíme zpět na náměstí Grève, které jsme včera s Gringoirem opustili, abychom se vydali za Esmeraldou.

Je deset hodin ráno. Všechno tu připomíná včerejší slavnost. Dlažba je pokryta odpadky; stuhy, hadry, péra z chocholů, kapky vosku z pochodní, drobtý z veřejné hostiny. Tu a tam zevlují, jak se říká, hloučky měšťanů, rozkopávají nohou oharky z ohňostroje, znovu u vytržení hledí na Sloupový dům, vzpomínajíce na překrásné čalouny, jimiž byl včera vyzdoben a po nichž tam dnes zbyly jen hřebíky – poslední připomínka radovánek. Středem těchto skupin valí své soudky prodavači moštu a medoviny. Několik spěchajících chodců přejde kolem. Obchodníci hovoří a pokřikují na sebe ze dveří svých krámků. Všichni mají na rtech slavnost, vyslance, Coppenola, papeže bláznů; je to hotové závodění ve vtipných poznámkách a smíchu. Mezitím se objevili čtyři biřici na koních, rozestavili se po čtyřech stranách pranýře a soustředili kolem sebe valnou část na náměstí roztroušeného davu, který tu nyní bez hnutí a unuděně postává v naději, že uvidí nějakou popravičku.

Jestliže se čtenář už vynadíval na toto živé a hlučné divadlo, jež se odehrává po celém náměstí, a obrátí nyní své zraky k onomu starobylému pologotickému, polorománskému domu u věže Rolandovy, který tvoří roh nábřeží na západě, může spatřit v rohu jeho průčelí tlustý, malbami bohatě vyzdobený veřejný breviář, chráněný před deštěm malou stříškou a před zloději mříží, skrze niž je však možno v něm listovat. Vedle breviáře je úzké gotické okénko, vedoucí na náměstí a uzavřené dvěma křížem zasazenými tyčemi – jediný otvor, který propouští trochu vzduchu a světla do malé komůrky bez dveří, vyhloubené v tlusté zdi v přízemí starého domu, komůrky, jež je ponořena v klid tím hlubší a ticho tím mrtvější, že kolem dokola vře a kolotá rušné náměstí, nejlidnatější a nejhlučnější ze všech náměstí pařížských.

Tato komůrka byla pověstná v Paříži již před třemi sty lety, kdy ji dala vytesat do zdi svého vlastního domu panna Rolanda z Rolandovy věže na znamení smutku po svém otci, který zahynul v křižácké výpravě, aby se navždy uzavřela v tomto příbytku,

který jediný ponechala z celého paláce a jehož dveře byly zazděny a okénko v zimě v létě otevřené; vše ostatní rozdala chudým a Bohu. V tomto předčasném hrobě čekala nešťastná dívka vskutku plných dvacet let na svou smrt: ve dne v noci se modlila za duši svého otce, spala v popelu, pod hlavou ani kámen, oblečena v černý pytel, živila se jen chlebem a vodou, pokud jí to soucitní chodci položili na kraj okénka, a byla tak živa z almužen, které sama dříve udílela. Ve chvíli smrti, když odcházela do jiného hrobu, odkázala na věčné časy tuto celu zarmouceným ženám, matkám, vdovám nebo dcerám, které by měly důvod mnoho se modlit za sebe nebo za jiné a byly ochotny pohřbít se za živa ve velikém žalu nebo ve velikém pokání. Tehdejší chudina ji krásně pohřbila s pláčem a žehnáním; leč k jejich velké lítosti zbožná dívka nemohla být prohlášena za svatou – chyběly jí vlivné přímluvy. Méně zbožní doufali, že se ta věc snadněji spraví v nebi než v Římě, a tak místo papeže modlili se prostě za zesnulou sami. Většina se jich spokojila tím, že považovala památku Rolandinu za posvátnou a že její hadry uctívala jako relikvie. Město pak na přání zbožné panny věnovalo veřejný breviář, který byl zasazen do zdi hned vedle okénka do cely, aby se tu kolemjdoucí občas zastavili, třeba jen proto, aby se pomodlili, modlitba pak aby jim připomněla almužnu, aby tak ubohé poustevnice, dědičky cely Rolandiny, nezemřely docela hladem a zapomenutím.

Podobné hroby nebyly ostatně ve středověkých městech nijak vzácné, často na nejživější ulici, na nejrušnějším a nejhlučnějším tržišti, právě uprostřed, téměř pod nohama koní a pod koly vozíků narazil člověk na sklep, studnu nebo zazděnou a zamřížovanou komůrku, kde se ve dne v noci modlila lidská bytost, jež se dobrovolně zaslíbila věčnému zoufalství nebo velikému pokání. A všechny úvahy, které by v nás dnes vzbudila tato prazvláštní podívaná, ta strašná cela tvořící přechod mezi domovem a hrobem, městem a hřbitovem, ten živý tvor odříznutý od lidské společnosti a počítaný od nynějška k mrtvým, ta lampa, v níž dohořívá poslední

kapka oleje ve tmě, ten poslední záblesk života v hrobě, ten dech, ten hlas, ta věčná modlitba v kamenné truhle, ta tvář na věky obrácená k onomu světu, to oko ozářené už jiným sluncem, to ucho přitisknuté k stěnám hrobu, ta duše uvězněná v onom těle, to tělo uvězněné v onom žaláři, a pod tím dvojím obalem z masa a ze žuly šepot té zmučené duše – toho všeho si dav nevšímal. Ve své nemyslivé a nedůvtipné zbožnosti neviděli tehdejší lidé zbožný skutek tak mnohostranně. Brali takovou věc povšechně, vážili si oběti, ctili ji a po případe i posvěcovali, ale o utrpení neuvažovali a soucitem právě neoplývali. Občas přinášeli ubohému kajícímu nějaké sousto, podívali se otvorem, zdali ještě žije, o jeho jméno se nezajímali, stěží věděli, před kolika lety počal umírat, a zeptal-li se cizinec na tu živou hniјící kostru ve sklepe, odpovídali sousedé prostě: „Je to poustevník,“ byl-li to muž; a byla-li to žena: „Je to poustevnice.“

Tak se tehdy dívali na všechno, bez metafyziky, bez přehánění, bez zvětšovacího skla, prostým okem. Mikroskop nebyl tehdy ještě vynalezen ani pro věci hmotné, ani pro věci ducha.

A tak i když to nevzbuzovalo přílišný podiv, příklady podobného odloučení od světa v samém středu měst byly, jak už jsme dříve řekli, opravdu časté. V Paříži byl dosti velký počet cel na modlení a pokání; téměř všechny byly obsazeny. Je pravda, že duchovenstvo se staralo, aby nebyly prázdné (svědčilo by to o vlažnosti věřících), a když neměli kajícíky, strkali tam malomocné. Kromě kobky na náměstí Grève byla jedna na Montfauconu, jedna pod márnicí hřbitova Neviňátek a ještě jedna, nevím už kde, tuším, že v domě Clichon; a byly ještě jiné, na různých místech, kde po nich zůstala alespoň stopa v tradici, když už budovy zmizely. Univerzitní čtvrť měla také své. Na kopci svatě Jenovefy zpíval po třicet let jakýsi středověký Job sedm kajících žalmů na hnojišti na dně cisterny; odříkával své žalmy vždy od začátku znovu a znovu, v noci hlasitěji,

*magna voce per umbras*⁸⁷, a ještě dnes, vstoupí-li starožitník do ulice *U mluvicí studny*, jako by slyšel jeho hlas.

Vraťme se však k cele v Rolandově věži a dodejme, že nikdy jí nechybělo kajícnic. Od smrti panny Rolandy byla zřídka rok nebo dva prázdná. Mnoho žen sem přišlo nadosmrti oplakávat rodiče, milence, hříchy. Pařížská zlomyslnost, která se plete do všeho, dokonce i do věcí, které se jí pramálo dotýkají, tvrdila, že tam bylo jen málo vdov.

Latinský nápis, vepsaný do zdi podle tehdejší módy, hlásal vzdělanému chodci zbožné poslání této komůrky. Zvyk vysvětlovat účel budovy stručným heslem nadepsaným nade dveřmi udržel se až do poloviny šestnáctého století. A tak můžeme ještě dnes číst ve Francii nad okénkem vězení knížecího domu Tourvillů: *Sileto et spera*⁸⁸, v Irsku pod štítem nad hlavní branou zámku Fortescue: *Forte scutum, salus ducum*⁸⁹, v Anglii nad hlavním vchodem letního sídla hrabat Cowperů: *Tuum est*⁹⁰. Neboť tehdy každá budova vyjadřovala nějakou myšlenku.

Poněvadž cela vytesaná do zdi Rolandovy věže neměla dveří, vyryli tedy nad okno velkými latinskými písmeny:

TU ORA

Lid pak, jehož zdravý smysl nevidí na věcech tolik jemných odstínů a který s oblibou překládá slova *Ludovico Magno*⁹¹ slovy *Brána svatého Diviše*, dal této černé, temné a vlhké kobce jméno

87 Mocným hlasem z temnot (verš z Vergilia).

88 Mlč a doufej.

89 Silný štít spása knížat.

90 Patří tobě.

91 Ludvíku Velikému. Těmito slovy začíná nápis na bráně sv. Diviše, postavené za Ludvíka XIV.

„Trou-aux-Rats⁹²“ – Myší díra. Výklad poněkud méně vznešený, ale zato malebnější.

III. Příběh s kukuřičnou plackou

V době, kdy se tento příběh odehrává, byla komůrka v Rolandově věži obsazena. Přeje-li si čtenář vědět kým, ať si jenom vyslechne rozhovor tří počestných kmoter, které ve chvíli, kdy jsme jeho pozornost upoutali k Myší díře, kráčely přesně týmž směrem, podél vody od Châteletu na náměstí Grève.

Dvě z nich byly oblečeny jako ctihodné pařížské měšťky. Jejich jemný bílý límeček, jejich červeně a modře pruhovaná sukně z hrubého sukna, jejich bílé pletené punčochy s barevně vyšitými klínky a přiléhající těsně k lýtku, hranaté střevíce z rezavé kůže s černými podešvemi, zvláště pak jejich pokrývka hlavy, onen zvláštní druh čepce se zlatými růžky, ozdobený spoustou stuh a krajek, jaký ještě dnes nosí ženy v kraji šampaňském shodně s granátníky carské gardy ruské – to všechno nasvědčovalo tomu, že patří k oné třídě bohatých obchodnic, jež tvoří jakýsi střed mezi „ženou“ a „paní“, řečeno mluvou lokajů. Neměly ani prstenů, ani zlatých křížků, leč každý viděl, že to nebylo z chudoby, nýbrž prostě ze strachu před pokutou. Jejich společnice byla vystrojena podobným způsobem, avšak v jejím obleku a v jejích způsobech bylo cosi, co prozrazovalo ženu venkovského notáře. Podle toho, jak měla pás posazený vysoko nad boky, bylo vidět, že už dávno nebyla v Paříži. Navíc měla skládaný límeček, na střevících mašle, sukni měla pruhovanou po šířce, nikoliv po délce, a ještě tisíc jiných nehorázností, jež pohoršovaly dobrý vkus.

92 Myší díra; vyslovuje se „tru o ra“, což se podobá latinskému nápisu „tu ora“ (modli se).

První dvě ženy kráčely oním zvláštním krokem, který je příznačný pro Pařížanky, když venkovankám ukazují Paříž. Venkovanka vedla za ruku tlustého chlapce, který držel v ruce velikou placku.

S politováním musíme dodat, že v té drsné zimě užíval místo kapesníku jazyka.

Chlapec se nechal vléci, *non passibus aequis*⁹³, jak praví Vergilius, a každou chvíli klopýtal, nad čímž se matka hlasitě zlobila. Pravda, díval se víc na placku než na dlažbu. Jakási vážná příčina mu však zřejmě bránila zakousnout se do ní, neboť se na ni jen něžně díval. Matka si měla vzít placku na starost sama. Bylo přece kruté působit tomuto baculatému pacholíčkovi Tantalova muka.

Mezitím všechny tři ženy (titul „paní“ byl tehdy vyhrazen jen šlechticům) mluvily najednou.

„Pospěšme si, Mahietto,“ pravila k venkovance nejmladší a zároveň nejtlustší z nich. „Bojím se velice, abychom nepřišli pozdě. V Châteletu nám říkali, že ho povedou hned na pranýř.“

„Ale co vás napadá, Oudardo Musnierová?“ odporovala druhá Pařížanka. „Zůstane na pranýři dvě hodiny. Máme času dost. Už jste někdy viděla pranýřovat, drahá Mahietto!“

„Ano,“ odpověděla venkovanka, „v Remeši.“

„Ale jděte mi k šípku s vaším pranýřem v Remeši! To je mizerná klec, kde ukazují jen sedláky. To je toho!“

„Cože? Jenom sedláky?“ zvolala Mahietta. „Na Soukenickém trhu v Remeši? Tam jsme viděli pěkné zločince, takové, co zabili otce a matku! Sedláky! Zač mě máte, Gervasie?“ Venkovanka by se byla jistojistě málem rozhněvala pro čest svého pranýře. Na štěstí rozvázná Oudarda Musnierová obrátila včas rozhovor jinam.

„Abych nezapomněla, Mahietto, co říkáte našim vlámským vyslancům? Máte také tak krásné vyslance v Remeši?“

93 Nestejnoměrnými kroky.

„Musím přiznat,“ odpověděla Mahietta, „že takové Vlámky může člověk vidět jen v Paříži.“

„Všimla jste si v poselstvu toho velkého vyslance, toho punčocháře?“ zeptala se Oudarda.

„Ano,“ přisvědčila Mahietta, „vypadá jako Saturn.“

„A což ten tlustý s tváří jako nahé břicho?“ pokračovala Gervasie. „A ten maličký, co má očka s červenými víčky, odranými a roztrpenými jako květ bodláku?“

„Ale na jejich koně je krása pohledět,“ rozhovořila se Oudarda, „jak jsou vystrojeni podle módy své země.“

„Ach, má drahá,“ vskočila jí do řeči venkovanka Mahietta a bylo na ní vidět, že teď zas ona má vrch: „Co byste byla teprv říkala, kdybyste byla viděla v roce jedenašedesátém při korunovaci v Remeši, před osmnácti lety, koně knížat a královské družiny? Ty nádherné postroje a čabraky! Jedny z damašku, z jemného a zlatem protkávaného sukna, podšité sobolinou; jiné ze sametu, podšité hermelínem; jiné celé posázené zlatými ozdobami, s těžkými zlatými a stříbrnými štrápci. Co to stálo peněz! A jaká krásná pážata seděla na těch koních!“

„To je možné,“ odsekla Oudarda, „ale přes to všechno mají Vlámové taky překrásné koně a včera vystrojil Vlámům na radnici pan purkmistr nádhernou večeři, kde je častovali cukrovím, kořeněným vínem, lahůdkami a jinými pochoutkami.“

„Co to povídáte, sousedko,“ zvolala Gervasie, „Vlámové večeřeli u pana kardinála v Malém bourbonském paláci!“

„Kdepak! Na radnici!“

„Zaručeně v Malém bourbonském paláci!“

„Určitě na radnici,“ vyjela nakvašeně Oudarda, „vždyť jim tam doktor Scourable přednesl latinské uvítání, které se jim náramně líbilo. Říkal mi to můj muž, přísežný knihkupec.“

„Bylo to tak jistě v Malém bourbonském paláci,“ namítla stejně živě Gervasie, „že vám řeknu, co jim tam správce domu pana kardinála předložil: dvanáct dvojitých čtvrtků bílého, růžového

a červeného kořeněného vína, čtyřadvacet krabic zlaceného slepovaného lyonského marcipánu, právě tolik smolnic, z nichž každá vážila dvě libry, a šest půlsudů beaunského vína, bílého a růžového, nejlepšího, jaké mohli sehnat. Myslím, že je to jisté. Vím to od svého muže, který je velitelem městské stráže v radní síni a který dnes ráno srovnával vyslance vlámské s vyslanci kněze Jana a s posly císaře trapezuntského, kteří přišli do Paříže z Mesopotamie za nebožtíka krále a měli kruhy v uších.“

„Je to tak jisté, že večereli na radnici,“ trvala na svém Oudarda, nijak nevyvedena z míry tímto výkladem, „že ještě nikdo nikdy neviděl takovou skvostnou přehlídku mas a cukroví.“

„A já vám povídám, že je obsluhoval Sec, městský strážník, v Malém bourbonském paláci, a to vás asi plete.“

„Říkám vám, že na radnici.“

„V Malém bourbonském paláci, má drahá! Vždyť dokonce osvětlili kouzelnými lampami slovo *Naděje*, které je vepsáno nad hlavním portálem.“

„Na radnici, na radnici! Vždyť tam hrál Husson-le-Voir na flétnu!“

„Povídám vám, že ne!“

„Povídám vám, že ano!“

„A já, že ne!“

Dobrá tlustá Oudarda se právě chystala odpovědět a byly by si možná vjely do vlasů, když tu najednou Mahietta vykřikla: „Podívejte se na ten shluk lidí na konci mostu! Něco tam uprostřed mají a pořád se na to dívají!“

„Opravdu,“ přisvědčila Gervasie, „slyším tamburínu. To asi Esmeraldička předvádí kousky se svou kozou. Rychle, Mahietto, přidejte do kroku a popožeňte svého kluka! Přišla jste sem přece, abyste si prohlédla zajímavosti Paříže. Včera jste viděla Vlány, dnes se musíte podívat na cikánku!“

„Cikánku!“ zvolala Mahietta, prudce se obrátila a přitiskla chlapce k sobě. „Pán Bůh chraň! Ukradla by mi dítě! Pojd', Eustachu!“

A dala se do běhu podél vody k náměstí Grève, až měla most hezky daleko za sebou. Leč chlapec, jak ho s sebou vlekla, upadl na kolena a matka se celá udýchaná zastavila. Oudarda a Gervasie ji dohonily.

„Ta cikánka že by vám ukradla dítě?“ řekla Gervasie. „Vy máte ale prapodivný nápad!“

Mahietta potřásla zamýšleně hlavou.

„Nejpodivnější na tom je,“ poznamenala Oudarda, „že kajícnice má o cikánkách zrovna takové mínění.“

„Jaká kajícnice?“ zeptala se Mahietta.

„No přece sestra Gudula,“ řekla Oudarda.

„A kdo je ta sestra Gudula?“ ptala se opět Mahietta.

„Je vidět, že jste z Remeše, když to nevíte!“ odpověděla Oudarda. „To je přece poustevnice z Myší díry.“

„Jakže,“ ptala se užaslá Mahietta, „to je ta ubožačka, co jí neseme tu placku?“

Oudarda přisvědčila hlavou.

„Právě ta. Za chvíli ji uvidíte u jejího okénka na náměstí Grève. Smýšlí stejně jako vy o těch cikánských tulačkách, co bubnují na tamburínu a hádají lidem osud. Nikdo neví, proč má takovou hrůzu z cikánů a tuláků. Ale pročpak vy, Mahietto, berete nohy na ramena, sotva je uvidíte?“

„Ach,“ vzdychla Mahietta a stiskla oběma rukama kulatou hlavičku svého chlapečka, „nechci, aby se mi přihodilo to, co se přihodilo naší Sedmikrásce.“

„Ale, milá Mahietto, ten příběh nám musíte vyprávět,“ zvolala Gervasie a vzala ji pod paží.

„S radostí,“ odpověděla Mahietta, „ale je vidět, že jste z Paříže, když tohle nevíte! Povím vám to tedy, ale kvůli tomu vyprávění nemusíme zůstat stát. Před osmnácti lety byla Sedmikráska hezká osmnáctiletá dívka, jako jsem byla já, a je to její vina, že dnes není jako já dobrou, statnou a svěží šestatřicetiletou matkou, která má muže a chlapce. Ostatně, od svých čtrnácti let už na to neměla čas! – Byla dcerou

Guybertauta, lodního pěvce v Remeši, toho, který hrál před králem Karlem VII. při jeho korunovaci, když král plul po naší řece Vesle od Sillery až k Muisonu, na kteréžto lodi byla též Panna orleánská. Starý otec zemřel, když Sedmikráska byla ještě docela maličká, a tak měla už jenom matku, sestru pana Matyáše Pradona, mistra železnického a kotlářského v Paříži v ulici Parin-Garlin, který loni zemřel. Vidíte, že byla z dobré rodiny. Její matka byla na neštěstí příliš hodná a ne naučila Sedmikrásku leda trochu vyšívat a dělat hračky, což nijak ne vadilo maličké, aby jaksepatří nevyrostla a nezůstala velice chudou. Obě bydlely v Remeši, u řeky, v ulici U zoufalého zármutku. Pamatujte si to dobře: myslím, že to právě přineslo Sedmikrásce neštěstí. Roku jedenašedesátého, v roce korunovace našeho krále Ludvíka XI., Bůh nám ho zachovej, byla Sedmikráska tak veselá a tak půvabná, že jí všude říkali Kytička-Pěnička. – Ubohé děvče! – Měla hezké zoubky a ráda se smála, aby je mohla ukázat. Jenže dívka, která se ráda směje, nakonec pláče; krásné zuby zničí krásné oči. Tak to bylo i s Kytičkou-Pěničkou. Spolu s matkou si těžce vydělávaly na živobytí. Od smrti hudebníkovy hodně upadly. Jejich zlaté vyšívání jim vynášelo sotva šest denárů týdně, což dohromady nejsou ani dva halíře s orlem. Kde byly ty časy, kdy otec Guybertaut vydělával dvanáct pařížských soldů za jedinou písničku při korunovaci? Jednou v zimě, bylo to právě toho roku jedenašedesátého, když obě ženy neměly už ani polínko, ani otýpku a zima byla velmi zlá, Kytička-Pěnička měla tak rozkošně růžová líčka, že ji muži nazývali Sedmikráskou. A to ji zahubilo. – Eustachu! Opovaž se kousnout do té placky! – Věděli jsme hned, že je ztracena, když jednou v neděli přišla do kostela se zlatým křížkem na krku. Ve čtrnácti letech! Jen si představte! Nejdřív to byl mladý hrabě z Cormontreuilu, který má své panství tři čtvrtě míle od Remeše; pak pan Jindřich z Triancourtu, člen královské jízdy; pak menší pán, Chiart z Beaulionu, seržán; pak, jak klesala stále víc, Guery Aubergeon, královský sluha, co krájel maso; pak Macé de Frépus, holič korunního prince; pak Thévenin, řečený Mnich, králův

kuchař; pak to šlo pořád z kopce, k muži vždy staršímu a méně vznešenému, až padla na Viléma Racina, kolovrátkáře, a Thierryho de Mer, lampáře. Tak ubohá Kytička-Pěnička patřila všem a rozdala svůj zlatý dukát do posledního haléře. Co vám mám povídat? Ještě téhož roku, kdy byla korunovace, v roce jedenašedesátém, stlala lože správci nevěstinců. – Ano, ještě téhož roku!“

Mahietta vzdychla a setřela si slzu v oku.

„Ale na té historii není pranic zvláštního,“ řekla Gervasie, „kde jsou tu cikáni a děti?“

„Strpení,“ odpověděla Mahietta, „o jednom dítěti hned uslyšíte. – V roce šestašedesátém, tento měsíc tomu bude na svatou Pavlu právě šestnáct let, porodila Sedmikráska holčičku. Nešťastnice! Měla velkou radost, už dávno si přála dítě. Její matka, dobráčka, která nade vším jen přimhuřovala oko, byla mrtva. Sedmikráska neměla na světě nikoho, koho by mohla milovat, nikoho, kdo by jí měl rád. Neboť těch pět let, co se spustila, udělalo z Kytičky ubožačku. Byla sama samotinká na světě, ukazovali si na ni prstem, pokřikovali na ni na ulicích, strážníci ji tloukli, otrhaní kluci se jí posmívali. A pak, bylo jí už dvacet let; a pro milostnice je dvacet let už stáří. Prostopášný život jí už vynášel jen tolik, co kdysi její vyšívání: vrásek přibývalo, dukátů ubývalo. Byla zase zlá zima, dříví bylo zase vzácné v jejím ohništi zrovna jako chleba v truhle. Nemohla už pracovat, protože rozkošnickým životem zlenivěla, a trpěla tím víc, protože lenivost v ní probouzela zase rozkošnické choutky. – Tak alespoň vysvětluje pan farář od svatého Rémy, proč takové ženy zkusí více zimy a hladu než jiné zestárlé chuděrky.“

„Ano,“ poznamenala Gervasie, „ale kde jsou cikáni!“

„Jen počkejte chvílku, Gervasie!“ okřikla ji Oudarda, jejíž pozornost nebyla tak napjata. „Copak by zůstalo na konec, kdyby všechno bylo na začátku? Buďte tak hodná, Mahietto, a pokračujte! Ubohá Kytička-Pěnička!“

Mahietta pokračovala.

„Byla tedy velice smutná, velice bídná, slzy jí brázdily líce. Leč ve své hanbě, ve své hříšnosti a opuštěnosti se domnívala, že bude méně opovrhovaná, méně hříšná a méně opuštěná, bude-li mít na světě něco nebo někoho, koho by mohla milovat a kdo by také ji měl rád. Jen nevinné dítě mohlo vyplnit takovou touhu. – K tomuto přesvědčení došla, když se marně pokoušela milovat zloděje, jediného muže, který ji ještě chtěl; ale brzy poznala, že jí zloděj pohrdá. – Milenky potřebují buď milence, nebo dítě, aby jím naplnily své srdce. Jinak jsou velmi nešťastné. Poněvadž nemohla mít milence, zatoužila celou duší po dítěti, a poněvadž nepřestala být zbožná, modlila se za to neustále k Bohu. Pán Bůh se nad ní slitoval a dal jí holčičku. Nemohu vám ani vylíčit její radost: byl to hotový příval slz, něžností a polibků. Sama své dítě kojila, našla mu plínky z jediné pokrývky, kterou měla na lůžku, a necítila už ani zimu, ani hlad. Celá tím zkrásněla. Ze stárnoucí dívky se stala mladá matka. Dvoření opět začalo, přátelé se ke Kytičce vraceli, našla opět zákazníky pro své zboží a ze všech těch hříšně nabytých peněz nakoupila dětské prádélko, čepičky a slintáčky, krajkové kabátky a rozkošné hedvábné čepičky a vůbec ji nenapadlo, aby si koupila novou pokrývku. – Eustachu, už jsem ti jednou řekla, abys tu placku nejedl! – Je jisto, že malá Anežka, to bylo její křestní jméno, neboť rodové jméno už Sedmikráska dávno neměla, je jisto, že tato malička byla bohatěji zavinuta stužkami a výšivkami než skutečná princezna! – Kromě jiného měla též jedny rozkošné botičky, že jistě ani král Ludvík XI. takové neměl! Matka jí je sama ušila a vyšila, vložila do nich všechno své vyšivačské umění a posílala je ozdobami jako šatečky pro Panenku Marii. – Byly to nejrozkošnější růžové botičky, jaké kdy svět viděl. Nebyla delší než můj palec a člověk musil vidět, jak se z nich ty dětské nožičky vyzouávají, aby uvěřil, že se tam vejdou. Je ovšem pravda, že ty nožičky byly tak maličké, tak roztomilé, tak růžové! Růžovější než hedvábní těch botiček! – Až budete mít děti, Oudardo, uvidíte, že nic na světě není tak rozkošné jako dětské nožičky a ručičky.“

„Nic si víc nepřeji než to,“ řekla s povzdechem Oudarda, „ale musím počkat, až se zlíbí též panu Ondřeji Musnierovi.“

„Ostatně,“ pokračovala Mahietta, „Sedmikrásčina holčička neměla pouze rozkošné nožičky. Viděla jsem ji, ještě jí nebyly ani čtyři měsíce, byl to andílek! Oči měla málem větší než pusinku a půvabné, hebké černé vlásy, které se jí už vlnily. V šestnácti letech by z ní jistě byla pyšná černovláska! Její matka ji milovala den ze dne bláznivěji. Hladila ji, líbala ji, mazlila se s ní, koupala ji, strojila ji, div ji láskou nesnědla. Málem z ní rozumu pozbyla a stále za ni Bohu děkovala. Zvláště ty hezké růžové nožičky vzbuzovaly znovu a znovu její úžas a přímo šílenou radost! Stále k nim tiskla rty a nemohla se vynadivit, jak jsou malinké. Obouvala je do botiček, hned je zase zouvala, obdivovala je, žasla nad nimi, vzhlížela přes ně na svět, bylo jí líto, že se po nich musí učit chodit na postýlce a nejraději by byla strávila celý život na kolenou a zouvala a obouvala ty nožičky, jako by patřily Ježíškovi.“

„Pěkná historie a poučná,“ řekla polohlasně Gervasie, „ale kde jsou cikáni?“

„Už jsme u nich,“ odvětila Mahietta. „Jednoho dne se objevili v Remeši prapodivní jezdcí. Otrhanci a tuláci, kteří putovali krajem pod vedením svého vévody a svých hrobat. Byli opálení, měli kudrnaté vlasy a stříbrné kruhy v uších. Ženy byly ještě ošklivější než muži. Měly tváře černější a stále nezahalené, na těle bídný kus hadru, přes ramena starou, z provázků utkanou loktuši a vlasy jako koňský ohon. U nohou se jim válely děti, že by vyděsily i opice. Bandy vyvrženců. Všechno to táhlo přímo z Dolního Egypta přes Polsko do Remeše. Papež je prý vyzpovídal a uložil jim pokání, že sedm let bez přestání musejí chodit světem a nesmějí spát v posteli; říkali si proto kajícníci a smrděli. Kdysi to asi byli Saracéni, neboť věřili v Jupitera a požadovali ode všech arcibiskupů, biskupů a opatů po deseti tourských librách. Bylo jim to povoleno papežskou bulou. Přišli do Remeše, aby vykládali osud ve jménu krále alžírského a císaře německého. Můžete si představit, že to stačilo, aby jim

zakázali vstup do města. A tak se celá tlupa beze všeho utábořila u brány Brainské, na tom pahorku, co je mlýn, hned vedle bývalých křídových lomů. Lidé z Remeše za nimi běhali jako o závod. Podívali se vám do dlaně a věštili vám zázračné věci. Byli s to předpovědět třeba Jidášovi, že bude papežem. Ale šla o nich špatná pověst, že kradou děti, uřezávají měšce a pojídají lidské maso. Moudří lidé říkali pošetilcům: Nechod'te tam! A sami tam potají chodili. Byla to úplná posedlost. Jisté je, že povídali věci, kterým by se i kardinál podivil. Matky se vítězoslavně chlubily svými dětmi od chvíle, kdy jim cikánky vyčetly z ruky nejrůznější zázraky, napsané pohanským a tureckým písmem. Jedna měla císaře, druhá papeže, třetí kapitána. Ubohousměšně Sedmikrásku popadla zvědavost; chtěla vědět, koho ona má a zdali její hezká malá Anežka nebude jednou císařovnou arménskou nebo něčím takovým. Přinesla ji tedy k cikánům; a cikánky jedna přes druhou dítě obdivovaly, hladily je, líbaly je svými černými ústy a žasly nad jeho malou ručičkou, běda, k veliké radosti matčině. Nejvíce se obdivovaly jejím hezkým nožičkám a roztomilým botičkám. Maličké nebyl ještě rok. Žvatlala už, smála se na matku jako malý blázínek, byla buclatá a hezky kulatoučká, se všemi půvabnými pohyby andělíčků v ráji. Cikánek se hrozně polekala a rozplakala se. Matka ji tím vroucněji líbala a odešla nadšena proroctvím, které hadačky předpověděly její Anežce. Bude prý krásná, ctnostná, bude prý královnou. Vrátila se tedy do své chýše v ulici U zoufalého zármutku celá pyšná, že si nese domů královnu. Na druhý den využila okamžiku, kdy dítě ještě spalo v jejím lůžku, neboť je ukládala vždycky k sobě, nechala dveře lehce pootevřené a běžela vyprávět sousedce v Sušárenské ulici, že její Anežku bude jednou obsluhovat král anglický a arcivévoda etiopský a ještě tisíc jiných překvapivých tajemství. Když se vracela a po schodech neslyšela křik, řekla si: ‚Dobrá, maličká ještě spí.‘ Dveře však byly pootevřené poněkud více, než je nechala. Nebohá matka rychle vstoupila a běžela k lůžku... Dítě tam už nebylo, místo

bylo prázdné. Nezůstalo tam po něm nic, jen jedna dětská botička. Vyřítla se ze světnice, seběhla ze schodů, tloukla hlavou do zdi a křičela: ‚Mé dítě! Kde je mé dítě? Kdo mi vzal mé dítě?‘ – Ulice byla pustá, dům stál o samotě; nikdo jí nemohl nic povědět. Prošla město, proslídila všechny ulice, celý den běhala sem a tam, šílená, strašná, pomatená, věříc u oken a dveří jako divé zvíře, když ztratí svá mláděta. Bez dechu, rozcuchaná, hrůza na ni pohledět, v očích měla oheň, který jí vysušoval slzy. Zastavovala chodce a křičela: ‚Má dceruško! Má dceruško! Má roztomilá holčičko! Kdo mi vrátí mou dcerušku, tomu budu sloužit, budu sloužit jeho psu, může si sníst mé srdce.‘ – Potkala pana faráře od svatého Rémy a volala na něho: ‚Pane faráři, zryju zem svými nehty, jen mi vraťte mé dítě!‘ Bylo to srdcervoucí, Oudardo. A viděla jsem i muže velmi tvrdého, pana prokurátora Ponce Lacabra, jak plakal. Ach, ubohá matka! – Večer se vrátila domů. V době, kdy byla pryč, viděla jedna sousedka dvě cikánky, jak potají k ní vešly s jakýmsi balíkem v náručí, pak rychle opět seběhly dolů, zavřely dveře a utekly. Po jejich odchodu ozýval se ze světničky Sedmikrásčiny dětský křik. Matka se vzlykavě rozesmála, vyletěla po schodech, jako by měla křídla, jako by dělovou ranou vyrazila dveře – a vstoupila... Něco příšerného, Oudardo! Místo její rozkošné malé Anežky, tak růžové a svěží, která byla přímo darem od Pána Boha, vlekl se s vřískotem po podlaze jakýsi malý netvůrek, ošklivý, chromý, jednooký, ohyzdný. Matka si hrůzou zakryla oči. – ‚Ach,‘ zvolala, ‚cožpak mi čarodějnice proměnily mou dcerušku v tuhle příšernou obludu?‘ Musili rychle malého netvora odnést; byla by se z něho snad zbláznila. To ohyzdné dítě patřilo asi nějaké cikánce, která se oddala ďáblovi. Byly mu asi čtyři roky a mluvilo řečí, která vůbec lidskou řečí nebyla; nemožná slova. – Kytička-Pěnička se vrhla na dětskou botičku, jediné, co jí zbylo z jejího miláčka. Zůstala tak dlouho bez hnutí, nemá, ani nedýchala, takže se zdálo, že umřela. Najednou se zachvěla po celém těle, pokryla drahocennou relikvii tisíci vášnivými polibky a rozvzlykala se tak

srdceryvně, jako kdyby jí mělo puknout srdce. Věřte mi, plakaly jsme všechny s ní. Volala: „Ach má dceruško! Má hezounká dceruško! Má hezounká dceruško! Kde jsi?“ Rozdíralo vám to nitro. Pláču ještě teď, když si na to vzpomenu. Vždyť naše děti, to je míza našich kostí. – Ty můj chudáčku Eustachu! Jak jsi hezký! Kdybyste jen věděly, jak je roztomilý! Včera mi říkal: „Chci být vojákem.“ Eustachu, kdybych tě tak ztratila! – Náhle se Sedmikráska zvedla, rozběhla se po remešských ulicích a křičela: „Do cikánského tábora! Do cikánského tábora! Ať biřici upálí čarodějnice!“ Cikáni však už byli pryč. Noc byla temná, nebylo možno je pronásledovat. Příštího dne našli lidé asi dvě míle od Remeše ve vřesovišti mezi Gueuxem a Tilloy zbytky velkého ohně, několik mašliček Sedmikrásčiny holčičky, kapky krve a kozí bobky. Právě uplynulá noc byla noc sobotní. Nikdo nepochyboval, že cikáni slavili v tomto vřesovišti svůj sabat a že snědli dítě společně s Belzebubem, jako to dělají mohamedáni. Když se Sedmikráska dověděla o těch hrůzných věcech, přestala plakat, jen rty pohybovala, jako by chtěla něco říci, ale nemohla. Na druhý den jí zešedivěly vlasy. Na třetí den zmizela.“

„To je vskutku strašný příběh,“ řekla Oudarda, „ten by rozplakal i Burgundána.“

„Už se nedivím,“ dodala Gervasie, „že vám cikáni nahánějí takovou hrůzu.“

„A dobře jste udělala,“ opět se ozvala Oudarda, „že jste před chvílí s Eustachem utekla, tihle cikáni jsou také z Polska.“

„Nikoliv,“ opravila ji Gervasie, „přicházejí prý ze Španělska a z Katalánie.“

„Z Katalánie? Tomu bych věřila,“ odpověděla Oudarda. „Polsko, Katalánsko, Valonsko – vždycky si tyhle tři země pletu. Jedno je jisté, že jsou to cikáni.“

„A že mají dozajista dosti dlouhé zuby,“ připojila se Gervasie, „aby mohli pojídat malé děti. Nic bych se nedivila, kdyby si Esmeraldička také na kousku pochutnala, třebaš by přitom špulila ústa. Její bílá

kozička provádí tak šelmovské kousky, že v tom jistě vězí nějaká čertovina.“

Mahietta kráčela mlčky. Byla ponořena v ono snění, jež bývá jakýmsi pokračováním truchlivého příběhu a jež člověka neopustí, dokud otřes nepronikne záchvěv po záchvěvu všemi žilkami srdce. Gervasie ji však vyrušila: „A nedozvěděli jste se, co se stalo se Sedmikráskou?“ Mahietta neodpovídala. Gervasie opaskovala otázku, třesouc jí ramenem a oslovujíc ji jménem. Mahietta jako by se probudila ze svých myšlenek.

„Co se stalo se Sedmikráskou?“ opaskovala bezmyšlenkovitě slova otázky, jejichž dojem byl ještě zcela svěží v jejím sluchu; pak se zřejmým úsilím upoutala pozornost ke smyslu těchto slov a řekla živě: „Ach, to se nikdy nikdo nedověděl.“

A po chvílce dodala:

„Jedni říkali, že ji viděli za soumraku vycházet Fléchembaultskou branou; druzí říkali, že vyšla na úsvitě branou Basée. Nějaký žebrák našel její zlatý křížek zavěšený na kamenném kříži v polích, kde se konají výroční trhy. Byl to onen šperk, který ji v roce jednašedesátém přivedl do záhuby, dar krásného hraběte z Cormontreuil, jejího prvního milence. Sedmikráska se ho nikdy nechtěla vzdát, i když se jí dařilo velice zle. Lpěla na něm jako na životě. Proto také, když jsme viděly, že křížek odhodila, myslely jsme všechny, že zemřela. Jenže někteří lidé z hospody U supa prý ji viděli, jak šla kolem, po silnici do Paříže, a šla prý bosa po kamenech. Ale to by byla musela vyjít Vesleskou branou a to všechno se neshoduje. Nebo lépe řečeno, já myslím, že opravdu odešla Vesleskou branou, ale že odešla z tohoto světa.“

„Nerozumím vám,“ řekla Gervasie.

„Vesle je totiž řeka,“ odpověděla Mahietta s melancholickým úsměvem.

„Tak ubohá Kytička-Pěnička se utopila?“ vzdychla Oudarda a zachvěla se.

„Ano, utopila! Jestli si kdy dobrý otec Guybertaut pomyslel, když se plavíval po proudu pod mostem Tinquieux a zpíval ve své bárce, že jednou jeho drahá Sedmikráska popluje také pod tímto mostem, ale bez písničky a bez lodičky?“

„A botička?“ zeptala se Gervasie.

„Zmizela s matkou,“ odpověděla Mahietta.

„Ubohá botička,“ řekla Oudarda.

Tlustá a cituplná Oudarda by si byla ráda zanaříkala s Mahiétou, ale zvědavější Gervasie nebyla ještě u konce se svými otázkami.

„A co se stalo s tím malým netvorem?“ zeptala se najednou Mahietty.

„S kterým netvorem?“

„S tím cikánským ohyzdou, kterého čarodějnice vyměnily Sedmikrásce za její dcerušku. Co jste s ním udělali? Doufám, že jste ho také utopili.“

„Ne,“ řekla Mahietta.

„A co tedy? Upálili jste ho? Ostatně to je správnější. Co jiného s čarodějnickým dítětem!“

„Ani jedno, ani druhé, Gervasie. Pan arcibiskup se o to cikánské dítě zajímal, zaklínal je četnými modlitbami, požehnal mu, vyhnal mu pečlivě ďábla z těla a poslal je do Paříže, aby bylo vystaveno v dřevěných jesličkách u Matky Boží jako nalezené dítě.“

„Tihle biskupové,“ zabručela Gervasie, „protože jsou učení, musí dělat všechno obráceně. Jen řekněte sama, Oudardo, dát čerta mezi nalezené děti! Vždyť ten malý netvor byl docela určitě ďábel. – No a copak se s ním stalo v Paříži, Mahietto? Počítám, že se nenašla milosrdná osoba, která by si ho vzala!“

„Nevím,“ odpověděla Remešanka. „Zrovna v té době koupil můj muž notářství v Beru, vzdáleném dvě míle od města, a už jsme se o tu historii nestarali. A pak, před Beru jsou dva kopce, které vám dokonale zakrývají věže katedrály remešské.“

Během této rozmluvy došly tři důstojné měštky na náměstí Grève. Byly tak zabráný do hovoru, že přešly bez povšimnutí kolem

veřejného breviáře v Rolandově věži a mimoděk zamířily k pilíři, kolem něhož dav houstl každým okamžikem. Pravděpodobně by byly úplně zapomněly na Myší díru a že se u ní chtěly zastavit, neboť podívaná, jež v tu chvíli přitahovala všechny pohledy, zcela je zaujala, kdyby jim to náhle nepřipomněl šestiletý cvalík Eustach, kterého matka vlekla za ruku. „Maminko,“ zeptal se, jako by pudově vycítil, že už mají Myší díru za sebou, „ted’ už smím sníst ten koláč?“ Kdyby byl býval Eustach chytřejší, totiž méně mlsný, byl by počkal, až půjdou zpátky, a teprve v Univerzitní čtvrti, doma u mistra Ondřeje Musniera v ulici paní Valentinky, kdy už by mezi Myší dírou a plackou byla obě ramena Seiny a všech pět mostů Starého města, byl by se odvážil nesmělé otázky: „Maminko, smím už sníst ten koláč?“

Jeho otázka padla v tak neprozřetelném okamžiku, že probudila Mahiettinu pozornost.

„Vida!“ zvolala. „Zapomínáme na kajícnici! Ukažte mi přece tu vaši Myší díru, ať tam donesu ten koláč.“

„Hned,“ řekla Oudarda, „uděláme milosrdný skutek.“

To se ovšem nezamlouvalo Eustachovi.

„Vždyť je to moje placka,“ zvolal a škubal střídavě oběma rameny až k uším, což je v podobném případě projev nejvyšší nespokojenosti.

Tři ženy se tedy vrátily stejnou cestou, a když došly k domu U věže Rolandovy, pravila Oudarda druhým dvěma: „Všechny tři najednou se do otvoru dívat nemůžeme, mohly bychom kajícnici polekat. Vy dvě dělejte, jako byste četly *Dominus* v breviáři, já zatím nahlédnu do okénka, kajícnice mě trochu zná. Dám vám znamení, kdy můžete přistoupit.“

A sama šla k okénku. Ve chvíli, kdy její pohled pronikl dovnitř, zračil se ve všech jejích rysech hluboký soucit a její veselá a bodrá tvář změnila výraz i barvu tak prudce, jako by rázem přešla z paprsku slunečního do odlesku měsíčního; oči jí zvlhly, ústa se

stáhla k pláči. Po chvilce položila prst na ústa a kývla na Mahiettu, aby se šla podívat.

Mahietta přistoupila tiše, po špičkách, dojatá, jako kdyby se blížila k lůžku umírajícího.

Vskutku smutná podívaná se naskytl oběma ženám, když se dívaly bez hnutí a se zatajeným dechem zamřížovaným otvorem Myší díry.

Kobka byla těsná, širší než hlubší, sklenutá do lomeného oblouku a z vnitřku se podobala tak trochu dutině biskupské čepičce. V koutě na podlaze, na holé dlažbě seděla nebo lépe krčila se žena. Bradu měla opřenou o kolena, jež svírala zkříženýma rukama a pevně tiskla u prsou. Takto schoulena, oblečena v hnědém pytlí, který ji celou zahaloval řasnatými záhyby, dlouhé šedé vlasy dopředu shrnuté, takže jí padaly přes obličej až k nohám, vypadala na první pohled jako nějaký nezvyklý tvar, který se ostře rýsuje na tmavém pozadí kobky, jakýsi černavý trojúhelník ostře rozdělený světelným paprskem, který vnikal okénkem, na dva odstíny: jeden tmavý, druhý světlý. Jeden z oněch přízraků složených na půl ze světla a na půl ze stínu, jaké vídáme ve snu a s nimiž se setkáváme v podivuhodném díle Goyově: bledé, nehybné, příšerné, skrčené nad hrobem nebo opřené o mříž žaláře. Nebyla to ani žena, ani muž, ani živá bytost, ani nějaký přesný tvar: byla to postava; jakási vidina, v níž se prolínala skutečnost s fantazií jako světlo se stínem. Pod vlasy, splývajícími až k zemi, bylo vidět jen matný profil vyhublého a příšerného obličej; jen špička bosé nohy vyčnívala zpod šatu a křečovitě se svírala na tvrdé a ledové dlažbě. Ta troška lidské podoby, jež vykukovala pod tím obalem smutku, člověka zamrazila.

Zdálo se, že se ta zrovna jako do dlažby vrostlá postava ani nehýbe, ani nemyslí, ani nedýchá. Jak tu ležela na holé žulové dlažbě pod tím tenkým plátěným pytle, ačkoliv byl leden, bez ohně, v příšerí žaláře, jehož šikmým otvorem pronikal zvenku jen studený vítr, ale nikdy slunce, vypadala, že ani netrpí, dokonce ani nic necítí. Jako

by zkameněla se svým žalářem, jako by zledovatěla s tím zimním časem. Ruce měla sepjaté, oči strnulé. Na první pohled přízrak, podíval-li ses znovu, socha.

Leč její promodralé rty se chvílemi s povzdechem pootvíraly a chvěly, ale tak mrtvě a bezděčně, jako se chvějí listy ve větru.

Z jejích pohaslých očí však vycházel pohled, pohled nepopsatelný, hluboký, truchlivý, strnule upřený do jednoho kouta kobky, kam zvenku nebylo vidět; ten pohled jako by soustřeďoval všechny chmurné myšlenky té zoufalé duše k nějakému tajemnému předmětu.

Tak vypadala bytost, kterou podle příbytku nazývali *poustevníci*, podle šatu *kajícnicí*.

Všechny tři ženy, neboť Gervasie se připojila k Mahiettě a Oudardě, hleděly okénkem. Jejich hlavy zachycovaly onen chabý proužek světla, který pronikal do žaláře, leč nešťastnice, takto oloupená, zřejmě si jich nevšimla. „Nerušme ji,“ řekla tiše Oudarda, „je právě ve svém vytržení a modlí se.“

Mahietta však pozorovala s rostoucí úzkostí tu vyzáblou, sešlou, rozčuchanou hlavu a slzy se jí draly do očí. – „To by bylo opravdu divné,“ šeptala si.

Prostrčila hlavu mřížemi okénka a podařilo se jí dohlédnout až do rohu kobky, kam ubožačka upírala neustále svůj zrak.

Když vytáhla hlavu zpět ven, její obličej byl zalit slzami.

„Jak říkáte té ženě?“ zeptala se Oudardy.

Oudarda odpověděla: „Pro nás je to sestra Gudula.“

„A pro mne,“ vydechla Mahietta, „je to Kytička-Pěnička.“

A s prstem na ústech pobídla užaslou Oudardu, aby se naklonila do otvoru a podívala se.

Oudarda se podívala a spatřila v rohu kobky, kam kajícnice bez ustání upírala v smutném vytržení svůj pohled, dětskou botičku z růžového hedvábí, pošitou tisíci zlatými a stříbrnými ozdůbkami.

Po Oudardě nahlédla dovnitř Gervasie; a pak se všechny tři, hledíce na nešťastnou matku, rozplakaly.

Ani jejich pohledy, ani jejich slzy kajčnicí nevyrušily. Měla stále ruce sepjaté, rty němé, oči strnulé; a tomu, kdo znal její příběh, při pohledu na tu dětskou botičku pukalo srdce.

Tři ženy nepronesly dosud ani slovo; neodvažovaly se promluvit, ani potichu. Ta veliká bolest, to veliké mlčení, to veliké zapomenutí, v němž kromě jediného všechno zmizelo, to vše jim připadalo jako oltář o Božím hodě velikonočním nebo vánočním. Mlčely, rozjímaly, chtělo se jim pokleknout. Zdálo se jim, že právě vstoupily do kostela na Veliký pátek.

Konečně se pokusila nejzvědavější, a tudíž nejméně citlivá Gervasie s kajčnicí promluvit: „Sestro! Sestro Gudulo!“

Třikrát opakovala toto oslovení, po každé hlasitěji. Kajčnice se nehnula; ani slovo, ani pohled, ani povzdech, žádná známka života.

Po Gervasii promluvila Oudarda, hlasem tišším a něžnějším: „Sestro! Svatá sestro Gudulo!“ Totéž mlčení, stejná nehybnost.

„Divná žena,“ zvolala Gervasie, „ani rána z děla by s ní nepohnula.“

„Snad je hluchá,“ řekla Oudarda s povzdechem.

„Snad je slepá,“ dodala Gervasie.

„A možná mrtvá,“ připojila Mahietta.

Je jisto, že duše, pokud ještě neopustila toto bezvládné, zmrtvělé a strnulé tělo, skryla se v něm do oněch odlehlých hlubin, kam smyslové vjemy už nepronikaly.

„Musíme nechat koláč na okénku,“ řekla Oudarda. „Tam ho ale nějaký kluk sebere. Jak ji jenom probudit?“

Eustach, do té chvíle zaujatý pozorováním malého vozíku, který jel právě kolem, tažen velkým psem, najednou si všiml, že jeho tři průvodkyně pozorují cosi okénkem. Ponoukán zvědavostí, vylezl na kamenný stupínek, vystoupil na špičky, přitiskl svou baculatou, růžovou tvářičku k otvoru a zvolal: „Maminko, podívej se, co vidím!“

Ten jasný, svěží, zvučný dětský hlásek kajčnicí zatřásl. Krátkým a prudkým pohybem, jakoby vymrštěna ocelovým pérem otočila

hlavu, odhrnula si dlouhýma kostnatýma rukama vlasy z čela a upřela na chlapce oči plné údivu, hořkosti a zoufalství. Pohled kratičký jako blesk. „Bože můj!“ vykřikla najednou a skryla svou hlavu do klína, její chraptivý hlas jakoby se jen těžce prodíral její hrudí. „Aspoň mi neukazujte děti druhých!“

„Dobrý den, paní,“ řekl chlapec vážně.

Leč tento otřes, abychom tak řekli, kajícníci probudil. Zachvěla se dlouze po celém těle od hlavy k patě, zajektala zuby, pozvedla napolo hlavu, přitiskla lokty k bokům, a držíc si chodidla rukama, jako by si je chtěla zahřát, zašeptala: „Ach ta hrozná zima!“

„Ubohá ženo, chcete trochu ohně?“ zeptala se Oudarda s nesmírným soucitem.

Zavrtěla záporně hlavou.

„Tu máte trochu kořeněného vína, to vás zahřeje,“ znovu promluvila Oudarda, podávajíc jí láhev. „Napijte se!“

Znovu zavrtěla hlavou, upřeně na Oudardu pohlédla a odpověděla: „Vodu!“

Oudarda naléhala: „Ne, sestro, voda se v lednu nepije. Musíte se trochu napít kořeněného vína a pojíst té kukuřičné placky, co jsme pro vás upekly.“

Odstrčila koláč, který jí Mahietta podávala, a řekla: „Černý chléb.“

A tu Gervasie, rovněž přemožena soucitem, sňala svou vlněnou loktušku se slovy: „Tady máte kus teplejšího šatu. Hodte si to přes ramena.“

Odmítla loktuši právě tak jako láhev a koláč a odpověděla: „Pytel.“

Leč dobrá Oudarda pokračovala: „Jistě jste si povšimla, že včera byl svátek?“

„Pozoruju to,“ řekla kajícnice. „Už dva dny nemám ve džbáně vodu.“

A po chvilce mlčení dodala: „To dělá ten svátek; lidé na mne zapomínají. A mají pravdu. Proč by svět na mne myslel, když já nemyslím na něj? Na vyhaslý uhel vyhaslý popel.“

A jako by byla unavena tak dlouhou řečí, svésila opět hlavu do klína. Prostá a soucitná Oudarda, jež usoudila z jejích posledních slov, že si opět naříká na zimu, odpověděla jí naivně: „Tak chcete přece trochu ohně?“

„Ohně,“ zvolala kajícnice podivným hlasem, „a dáte také trochu ohně té maličké, která je už patnáct let pod zemí?“

Všecka se roztřásla, hlas se jí chvěl, oči se leskly, vztyčila se na kolena. Najednou napřáhla svou bílou a hubenou ruku k chlapci, který se na ni udiveně díval, a vykřikla: „Odved'te to dítě! Půjde kolem cikánka.“

Pak padla tvář na zem a její čelo udeřilo o dlažbu jako kámen o kámen. Všechny tři ženy myslely, že je mrtva. Za chvíli se však opět pohnula a viděly ji, jak se plazí po loktech a po kolenou až do kouta, kde byla botička. Pak se už neodvážily ji pozorovat. Už ji neviděly, ale zato slyšely tisíce polibků a vzdechů přerušovaných drásavými výkřiky a dutými ranami, jako když hlava naráží na zeď. Po jedné takové ráně, tak prudké, že se až všechny tři zapotácely, neslyšely už nic.

„Snad se nezabila?“ promluvila tiše Gervasie a odvážila se prostrčit hlavu otvorem. „Sestro! Sestro Gudulo!“

„Sestro Gudulo!“ opakovala Oudarda.

„Ach Bože, už se nehýbe,“ zvolala Gervasie. „Copak je mrtvá? Gudulo! Gudulo!“

Mahietta, jež dosud lítostí nemohla promluvit, vypravila ze sebe: „Počkejte!“ Pak se naklonila do okénka a zavolala: „Sedmikrásko! Kytičko-Pěničko!“

Dítě, jež prostoduše fouká do špatně zapáleného knotu prskavky, až mu vybuchne do očí, nepoleká se víc než Mahietta, když viděla, jaký účinek mělo to jméno, tak nečekaně vržené do ticha Guduliny komůrky.

Kajícnice se roztřásla na celém těle, vztyčila se na bosých nohou a přikročila k otvoru s očima tak divoce planoucíma, že Mahietta

s Oudardou i třetí žena s chlapcem ustoupily až k nábřežnímu zábradlí.

Hrůzná tvář kajícnice se zatím objevila u okénka, přitisknuta těsně k mříži: „Ho, ho,“ křičela a příšerně se smála, „to cikánka mě volá!“

V tom okamžiku upoutala její šílený pohled scéna, jež se odehrávala na pranýři. Hrůzou se jí svažilo čelo, natáhla své kostnaté ruce ven z kobky a vykřikla hlasem, který se podobal chropotu: „To jsi zase ty, dcero cikánská? To ty mě voláš, zlodějko dětí? Tak tedy slyš: Bud' prokleta! Prokleta! Prokleta! Prokleta!“

IV. Slza za kapku vody

Slova kajícnice byla tak říkajíc uzlem dvou výjevů, jež se až dosud odehrávaly souběžně, avšak na různých místech: Scéna, kterou jsme právě vylíčili, udála se v Myší díře, scéna, o níž budeme nyní vyprávět, na pranýři. Svědky prvního výjevu byly jen ony tři ženy, s nimiž se čtenář právě seznámil. Druhý výjev měl četné diváky: všechen ten lid, jak se postupně shromáždil na náměstí Grève kolem pranýře a šibenice.

Čtyři biřici, stojící už od devíti hodin ráno po čtyřech stranách pranýře, vzbudili v tomto davu naději, že se tu bude konat nějaká exekuce, ne sice věšení, ale aspoň bičování nebo uřezávání uší, zkrátka že něco bude; a tak dav rostl každým okamžikem, takže čtyři biřici, tísnění ze všech stran, musili jej několikrát „stisknout“, jak se tehdy říkalo, pořádnými ranami důtek a zadky svých koní.

Obecenstvo, vycvičené už v kázni při očekávání veřejných exekucí, nedávalo příliš najevo netrpělivost. Bavilo se pozorováním pranýře, stavby velmi prosté, jež se skládala ze zděné, asi deset stop vysoké krychle, uvnitř duté. Velmi strmé schody z hrubého kamene, nazývané výstižně „žebříkem“, vedly na horní plochou desku, na níž bylo upevněno vodorovně ležící kolo z dubového dřeva. Na toto

kolo přivázali klečícího odsouzence s rukama na zádech. Dřevěný kůl, uváděný do pohybu vratidlem skrytým uvnitř krychle, otáčel kolem, jež zůstávalo stále ve vodorovné poloze a ukazovalo tak postupně tvář odsouzencovu na všechny strany náměstí. Tomu se říkalo „otáčet“ zločincem.

Jak je vidět, pranýř na náměstí Grève zdaleka neposkytoval tolik vyražení jako pranýř Na tržišti. Architektura žádná, monumentalita žádná. Žádná stříška s železným křížem, ani osmihranná, do všech stran otevřená věžička, ani štíhlé sloupky, vybíhající pod okrajem střechy v akantové a květinové hlavice, ani obludné a nestvůrné chrliče, ani vyřezávané trámové, ani jemné, do kamene vytesávané sochařské ozdoby.

Divák se musil spokojit s těmi čtyřmi kamennými zdmi, se dvěma stěnami pískovcovými a s ubohou kamennou šibenicí, vyzáblou a holou, jež stála vedle.

Jak chudičké hody pro milovníky gotické architektury! Je ovšem pravda, že bodří středověcí čumilové se o historické památky příliš nezajímali a na kráse pilíře jim záleželo pramálo.

Konečně se objevil odsouzenec, přivázaný vzadu ke káře. A když byl vytažen na plochu pranýře a když ho mohli ze všech stran náměstí spatřit přivázaného provazy a řemeny ke kolu, propukl na náměstí ohromný řev, smích a jásos. Dav poznal Quasimoda.

Byl to vskutku on. Jak podivný návrat! Na témž náměstí, kde byl včera pozdravován, oslavován a v průvodu vévody cikánského, krále thunského a císaře galilejského svorně prohlášen za papeže a knížete bláznů, byl nyní vystaven na pranýři.

S jistotou však můžeme tvrdit, že v celém tom davu nebyl jediný člověk, nevyjímajíc ani včera oslavovaného odsouzence, kdo by si jasně uvědomil tento rozdíl. Gringoire a jeho filozofie dnešnímu divadlu chyběly.

Brzy poté Michal Noiret, přísežný trubač Jeho královské Milosti, nařídil davu ticho a vyhlásil rozsudek podle nařízení a rozkazu

pana hejtmana. Pak si stoupl na káru i se svými lidmi v biřických stejnokrojích.

Quasimodo byl netečný, ani brvou nehnul. Jakýkoliv odpor mu byl znemožněn „pevností a tvrdostí pout“, jak se tehdy říkalo v úřední mluvě trestního řízení, což znamená, že provazy a řetězy se mu asi zařezávaly do masa. Tato vězeňská a trestanecká tradice ostatně nevymizela a zachovává se u nás pečlivě i dnes, v národě civilizovaném, jemném a humánním, v podobě železek na ruku (nemluvic ani o galejích a gilotině).

Quasimodo se nechal vést, strkat, nést, posadit, svázat a připoutat. Na jeho tváři se nezračilo nic, leda údiv divocha nebo hlupáka. Vědělo se, že je hluchý, teď se zdálo, že je i slepý.

Srazili ho na kolena na kulatou desku: nechal si to klidně líbit. Svlékli mu košili a kabátec až po pás; strpěl i to. Omotali ho novou soustavou popruhů a železek: nechal se spoutat a sešněrovat. Jen občas hlučně zafuněl jako tele, jehož hlava visí a kýve se přes okraj řeznické káry.

„Trouba!“ řekl Jan Frollo ze Mlýna svému příteli Robinu Vejražkovi (neboť oba studentíci šli samozřejmě v houfu za odsouzenecem). „Chápe asi tolik jako chroust zavřený v krabici.“

Bláznivý smích se ozval v davu, když se objevil Quasimodův nahý hrb, jeho velbloudí prsa, jeho mozolovitá a chlupatá ramena. Za všeobecného veselí vystoupil na plošinu muž v městském stejnokroji, nevysoký, ale statný a stoupl si vedle odsouzence. Jeho jméno kolovalo brzy v davu. Byl to mistr Pierrat Torterue, přísězný mučitel Châteletu.

Nejdříve postavil do jednoho rohu pranýře černé přesýpací hodiny, jejichž hořejší nádobka byla naplněna červeným pískem, plynoucím do spodní nádržky. Pak si svlékl svrchní kabátec a diváci spatřili v jeho pravé ruce tenký bičík, spletený z dlouhých, bílých, lesklých a uzlovitých řemínků, opatřených na konci kovovými drápky. Levou rukou si nedbale vyhrnul košili na pravé paži až k rameni.

A tu vykřikl Jan Frollo, vystrkuje svou plavou kučeravou hlavu nad ostatní obecenstvo (vylezl si kvůli tomu Robinu Vejražkovi na ramena): „Račte se podívat, dámy a pánové! Jednou provždy budou bičovat mistra Quasimoda, zvoníka mého bratra, pana arcijáhna z Josas, ten nepovedený vzorek orientální architektury, který má záda jako kupoli a nohy jako zkroucené sloupy!“

Dav se rozesmál, zvláště děti a děvčata.

Konečně mučitel dupl nohou. Kolo se počalo otáčet. Spoutaný Quasimodo se zakymácel. Ohromení, jež se najednou objevilo v jeho obličejí, jen zdvojnásobilo výbuchy smíchu kolem dokola.

Náhle v okamžiku, kdy kolo při svém oběhu nastavilo mistru Pierratovi hrbatá záda Quasimodova, zdvihl mistr Pierrat paži, jemné řemínky zasvištěly ostře vzduchem jako klubko zmijí a vztekle dopadly na ubožákova záda.

Quasimodo sebou škulbl, jako by se náhle probudil. Začínal chápat. Zkroutil se v poutech, překvapením a prudkou bolestí zkrřivily se mu přišerně svaly v obličejí; nevydal však jediný sten. Jen hlavou otáčel sem a tam, dozadu, napravo, nalevo, klátivě jako býk, kterého píchl do boku ovád.

Po první ráně následovala druhá, pak třetí, pak další a další a stále dál. Kolo se bez přestání točilo a rány přšely. Brzy vytryskla krev a řinula se po černých ramenech hrbáčových v tisíci pramencích. Tenké řemínky, jež po každé svištivě rozřízly vzduch, rozstříkovaly ji v kapkách do davu.

Quasimodo se stal opět netečný – alespoň se zdálo. Zprvu se pokusil potají a bez velké vnější námahy zpřetrhat pouta. Bylo vidět, jak mu vzplanulo oko, jak mu nabíhají svaly a stahují se údy a jak se řemínky a řetízky napínají. Vyvinul ohromné, zázračné, zoufalé úsilí; leč stará želízka pařížského hejtmanství odolala. Zapraskala – a to bylo vše. Quasimodo vyčerpán klesl. Hrůza v jeho tváři ustoupila výrazu hořké a hluboké bezmocnosti. Zavřel své jediné oko, svěsil hlavu na prsa a dělal mrtvého.

Od té chvíle se už nepohnul. Nic ho nepřimělo k pohybu. Ani krev, jež se mu bez přestání řinula, ani rány, které byly stále zuřivější, ani vztek mučitele, který se sám mučením rozohňoval a opájel, ani syčení strašlivých řemínků, ostřejších a svištivějších než křídla moskytů.

Konečně zřízenec z Châteletu, který od počátku exekuce stál vedle žebříku, v černém obleku a na černém koni, ukázal ebenovou hůlkou k přesýpacím hodinám. Mučitel se zastavil. Kolo se zastavilo. Quasimodo pomalu opět otevřel oko.

Mrskání bylo skončeno. Dva pacholci přísežného mučitele omyli krvácející ramena odsouzencova, natřeli je jakousi mastí, jež okamžitě zacelila všechny rány, a hodili mu na ramena jakýsi žlutý hadr, střižený jako ornát. Pierrat Torterue zatím oklepával rudé a krví nasáklé řemínky o dlažbu.

Pro Quasimoda však ještě všechno neskončilo. Zbývalo mu ještě podstoupit onu hodinu na pranýři, kterou mistr Florián Barbédienne tak moudře přidal k rozsudku pana Roberta d'Estouteville – vše pro větší slávu staré fyziologické a psychologické slovní hříčky Jana Cumenského: „*Surdus absurdus*⁹⁴.“ Převrátili tedy přesýpací hodiny a nechali hrbáče přivázaného ke kůlu, aby tak spravedlnost byla vykonána do písmene.

Prostý lid, obzvláště ve středověku, je ve společnosti tím, čím je dítě v rodině. Pokud setrvává ve stavu prvotní naivní nevědomosti, mravní a duševní nevyspělosti, můžeme o něm říci, stejně jako říkáme o dětech: Ten věk nezná slitování.

Ukázali jsme už, že Quasimodo byl všeobecně nenáviděn, pravda, z mnoha pochopitelných důvodů. V celém tom davu nebyl snad jediný divák, který by neměl nebo se alespoň nedomníval, že má důvod stěžovat si na zlého hrbáče od Matky Boží. Jeho vystavení na pranýři bylo přivítáno všeobecnou veselostí a krutý trest, který právě podstoupil, i bědný stav, v němž byl po trestu, nijak dav

94 Hluchý je hloupý.

neobměkčily, naopak, přiostrily ještě jeho nenávist, neboť do ní přimísily osten výsměchu.

A tak, když bylo učiněno zadost „uražené spravedlnosti“, jak ještě dnes drmolí čtverhranné doktorské birety, následovaly tisíceré pomstychtivé projevy lidí z davu. I tu, jako ve velkém sále, vynikaly zvláště ženy. Všechny proti němu měly nějakou zášť, jedny pro jeho zlomyslnost, druhé pro jeho ošklivost. Ty byly nejzuřivější.

„Ach, ty škraboško Antikristova!“ volala jedna.

„Ty husare na koštěti!“ křičela druhá.

„Ta smutně rozšklebená tvář,“ řvala třetí, „vynesla by mu dnes papežství bláznů stejně jako včera.“

„Výborně,“ ozvala se jedna babka. „Takhle se šklebí na pranýři, kdy se už zašklebí na šibenici?“

„A kdypak ti narazí na hlavu ten tvůj velký zvon, až se propadneš tisíc stop pod zem, prokletý zvoníku?“

„A tenhle ďábel zvoní Anděla Páně!“

„Ten hluchoun, ten jednooký, ten hrbáč, ta obluda!“

„Tvoje tvář by pomohla těhotné ženě k potratu spíš než všechny medicíny a lektvary!“

A oba studenti, Jan ze Mlýna s Robinem Vejražkou, zpívali až do ochraptění starý lidový popěvek:

*Oprátku
pro darebu,
hranici
pro opici!*

Všelijaké nadávky jen pršely, doprovázeny hulákáním, kletbami, smíchem a tu a tam i kameny.

Quasimodo byl hluchý, ale viděl jasně, vždyť obecná zuřivost se zračila stejně ostře ve tvářích jako ve slovech. Ostatně rány kamením vysvětlovaly výbuchy smíchu.

Z počátku se držel dobře. Ale ponenáhlu se jeho trpělivost, vybičovaná důtkami učitele, počala lámat a pod všemi těmi žahadly hmyzu povolovala. Asturský býk, kterého mnohdy jen málo podráždí útoky pikadora, rozzuří se dotíráním psů a drážděním banderillerů.

Nejprve se podíval po shromážděném davu hrozivým pohledem. Ale poněvadž byl pevně svázán, nemohl pohledem zahnat ty mouchy, jež ho bodaly do ran. I začal sebou házet v okovech, až pod jeho zuřivými nárazy skřípělo staré pranýřové kolo ve stěžejích. Smích a hulákání tím jen vzrostly.

Když nemohl rozrazit obojek, který ho svíral jako lapenou šelmu, upadl opět do svého klidu; jen chvílemi se jeho mohutná hrud' nadmula zuřivým povzdechem. Na jeho obličej nebylo ani hanby, ani studu. Byl příliš vzdálen vědomí, že patří do lidské společnosti, a příliš blízko stavu přírodnímu, než aby věděl, co je to hanba. Cožpak v takovém stupni ošklivosti lze ještě pocítovat hanbu? Avšak zlost, nenávist a zoufalství ponenáhlu rozprostíraly po té šeredné tváři mrak stále temnější, čím dál víc nabitý výbušninou, jež sršela nesčetnými blesky z oka kyklopova.

Ale tento mrak se na okamžik rozjasnil, když projížděl davem kněz na mezku. Sotva ubožák spatřil z dálky mezka s knězem, jeho obličej změkl. Zuřivost, jež obličej křečovitě stahovala, vystřídal podivný úsměv plný něhy, mírnosti a nevýslovné oddanosti. Jak se kněz blížil, byl tento úsměv stále zřetelnější, určitější, zářivější. Jako by jím nešťastník vítal příchod svého zachránce. Leč v okamžiku, kdy mezek dospěl tak blízko k pranýři, že jezdec mohl odsouzenec poznat, sklopil kněz oči, prudce se obrátil a pobodl mezka ke klusu, jako by se honem chtěl zbavit ponižujících proseb a jako by si nepřál, aby byl poznán a pozdraven ubožákem v takovém postavení.

Ten kněz byl arcijáhen páter Klaudius Frollo.

Mrak na čele Quasimodově opět potemněl. Chvíli v něm ještě probleskoval úsměv, ale úsměv hořký, malomyslný, plný hlubokého smutku.

Čas plynul. Byl už na pranýři nejméně půl druhé hodiny, rván, mučen, bez přestání vysmíván a téměř kamenován.

Najednou sebou zaškubal znovu v zoufalství tak prudkém, že se až celé trámové pranýře zatřásl, přerušil mlčení, jež až dosud tvrdošijně zachovával, a přehlušil hulákání davu chraptivým a zuřivým hlasem, podobným spíše zvířecímu zavytí než lidskému zvuku: „Pít!“

Tento úzkostný výkřik nejenže nevzbudil soucit, naopak, ještě zvýšil veselost bodrého pařížského publika, jež obklopovalo žebřík a jež, připustíme, vcelku jako dav nebylo o nic méně kruté a surové než ona strašná banda tuláků, kam jsme už čtenáře zavedli a která byla prostě nejspodnější vrstvou národa. Ani jediný hlas se neozval na pomoc ubohému odsouzenci, leda aby se posmíval jeho žízni. Je pravda, že v té chvíli byl spíše pitvorný a odpuzující než hodný politování; jeho tvář byla rudá a zpocená, oko vyjevené, ústa zpěněná hněvem a utrpením, jazyk napolo vyplazený. Je však třeba ještě říci, že kolem potupných schodů pranýře vládly tak mocné předsudky o hanbě a bezectnosti, že i kdyby se byla našla v davu nějaká soucitná duše, nějaký měšťan nebo měštka, která by se pokusila přinést tomuto ubohému, trpícímu stvoření sklenici vody, dokázaly by tyto předsudky odradit i milosrdného samaritána.

Po několika minutách rozhlédl se Quasimodo po davu zoufalým zrakem a vykřikl znovu, hlasem ještě drásavějším: „Pít!“

Všichni vyprskli v smích.

„Napij se tohohle,“ vykřikl Robin Vejražka a hodil mu do obličeje houbu namočenou ve strouze. „Na, tu máš, hluchý šeredo, jsem tvým dlužníkem.“

Nějaká žena mu hodila na hlavu kámen: „To tě odnaučí probouzet nás v noci tím zatraceným zvoněním!“

„Tak co, chlapečku,“ řval jeden mrzák a snažil se ho zasáhnout svou berlou, „ještě nám budeš čarovat z věží Matky Boží?“

„Tu máš misku a napij se!“ ozval se jakýsi muž a vmetl mu na prsa rozbitý džbán. „Jen jsi přešel přes cestu mé ženě, už porodila dítě s dvěma hlavami!“

„A moje kočka měla kotě o šesti nohách!“ ječela jedna stařena a hodila po něm cihlou.

„Pít,“ opakoval po třetí Quasimodo, těžce oddychuje.

V tom okamžiku spatřil, že obecenstvo se rozestupuje. Z davu vystoupila podivně oděná dívka. Doprovázela ji malá bílá kozička s pozlacenými růžky. Dívka nesla v ruce tamburínu.

Oko Quasimodovo zajiskřilo. Byla to cikánka, kterou se včera v noci pokusil unést, šeredný kousek, za nějž, jak nejasně cítil, byl nyní právě trestán. Ostatně to byl ten nejposlednější důvod, neboť byl trestán jen za to, že je hluchý a že byl souzen také hluchým. Nepochyboval, že dívka se mu přišla pomstít a zasadit mu ránu jako všichni ostatní.

Viděl, jak rychle vystupuje po žebříku. Dusil se hněvem a zlostí. Byl by si přál, aby mohl pranýř skácet, a kdyby blesk z jeho oka mohl usmrcovat, cikánka by byla bývala rozdrcena dřív, než vystoupila na plošinu.

Přistoupila beze slova k odsouzenci, který se marně svíjel, aby jí unikl, odvázala od pasu čutoru a přiložila ji jemně k nebožákovým vyprahlým rtům.

A tu bylo vidět, jak z toho doposud suchého a planoucího oka vytryskla veliká slza a pomalu stékala po tom nestvůrném, zoufalstvím tak dlouho zkřiveném obličejí. Byla to snad první slza, kterou nešťastník kdy uronil.

Zapomínal však pít. Cikánka netrpělivě sešpulila rty a přitiskla s úsměvem hrdlo láhve k ústům Quasimodovým. Pil dlouhými doušky. Měl palčivou žízeň.

Když dopil, vztáhl své černé rty, bezpochyby aby políbil tu krásnou ruku, jež mu přišla na pomoc. Avšak dívka, jež mu patrně nedůvěřovala a měla v paměti násilné noční přepadení, odtáhla poděšeně ruku jako dítě, které má strach, že je kousne zvíře.

A tu na ni upřel ten hluchý nebožák pohled plný výčitek a ne-
vyslovného smutku.

Byla by to bývala všude dojemná podívaná, jak tato krásná, svěží,
nevinná a půvabná dívka, sama tak slabá, přispěchala nezištně na
pomoc takovému zoufalství, takové ohyzdnosti a zlobě. Na pranýři
to byla podívaná vznešená.

Dokonce i lid tím byl dojat, začal tleskat a volal: „Výborně! Výborně!“

Právě v té chvíli spatřila kajícnice otvorem své díry cikánku na
pranýři a vmetla jí do tváře svou strašlivou kletbu: „Bud' prokleta,
dívko cikánská! Prokleta! Prokleta!“

V. Konec příběhu s kukuřičnou plackou

Esmeralda zbledla a vrávoravě sestoupila z pranýře. Hlas kajícnice
ji ještě pronásledoval:

„Sestup, sestup, zlodějko cikánská, však ty tam jednou zase vy-
stoupíš!“

„Kajícnice má zase své vrtochy,“ reptali lidé, ale víc se neodva-
žovali. Neboť takové ženy budily hrůzu a to je činilo posvátnými.
Neradi se tehdy pouštěli do někoho, kdo se ve dne v noci modlil.

Nastala chvíle, kdy měl být Quasimodo opět odveden. Odvázali
ho a dav se rozptýlil.

U Velkého mostu se Mahietta, vracející se s oběma družkami,
pojednou zastavila:

„Poslouchej, Eustachu, cos udělal s plackou?“

„Maminko,“ odpověděl chlapec, „nějaký velikánský pes se mi do
placky zakousl, když jste mluvily s tou paní, co byla v té díře. Tak
jsem jedl taky.“

„Cože, chlapče,“ užasla matka, „tys ji celou snědl?“

„Maminko, to ten pes. Povídal jsem mu, že není pro něj, ale ne-
poslouchal mě. Proto jsem si taky kousl, víš?“

„To je hrozné dítě,“ řekla matka usměvavě a káravě zároveň. – „Víte, Oudardo, že on už sní docela sám všechny třešně se stromu v naší zahradě v Charlerange? Však jeho dědeček říká, že z něho bude vojevůdce! – Jestli tě ještě jednou přistihnu, Eustachu! – Jdi, ty hrdino!“

Kniha sedmá

I. O tom, jak je nebezpečné svěřit tajemství koze

Uplynulo několik neděl.

Nastaly první březnové dny. Slunce, jež Dubartas, tento klasický otec perifráze, tehdy ještě nenazval „velkovévodou svící“, nezářilo proto nikterak méně radostně. Byl jeden z oněch jarních dnů plných líbeznosti a krásy, kdy celá Paříž zaplaví náměstí i promenády a svě-
tí je jako neděli. Za takových jasných, teplých a přívětivých dnů musí člověk obdivovat portál chrámu Matky Boží zejména v určitou hodinu. Je to ona chvíle, kdy slunce se již schyluje k západu a dívá se katedrále takřka přímo do tváře. Jeho stále vodorovnější paprsky se pozvolna stahují z dlažby náměstí a vystupují po srázném průčelí, kde ze stínu vyloupnou tisíce vypouklých ozdob, zatím co veliká ústřední růžice plane jako oko Kyklopovo, rozplameněné odlesky výhně.

Taková hodina právě nastala.

Naproti vysoké, zapadajícím sluncem zarudlé katedrále, na kamenném balkóně čnějícím nad portálem bohatého gotického domu, který tvořil roh náměstí a ulice U dómu, smálo se a se vši roztomilostí a nevázaností laškovalo několik hezkých dívek. Že to byly urozené a bohaté dědičky, mohl každý snadno uhodnout podle délky závojų, splývajících z vrcholků jejich špičatých, perla-
mi posázených čepců až ke kotníkům, podle jemnosti vyšívanych živůtků, pokrývajících jejich ramena a odhalujících podle tehdy panující módy začátek jejich krásných panenských ňader, podle nádhery spodniček, ještě přepychovějších, než byly vrchní sukně (jak podivuhodná vybranost!), podle gázu, hedvábí a aksamitu, jímž to vše přímo oplývalo, a zejména pak podle bělosti jejich rukou,

usvědčující je z lenivosti a zahálčivosti. Byla to vskutku slečna Lilie z Gondelaurieru a její družky, Diana z Christeuilu, Amelotta z Montmichelu, Kolumba z Gaillefontainu a maličká Champchevierová, všechny dcery z dobrých rodin, jež se sešly v tu chvíli u paní vdovy z Gondelaurieru kvůli panu Beaujeu a jeho choti, kteří měli v dubnu přijet do Paříže a vybrat si tu čestné dámy pro princeznu Markétu, až pojedou do Pikardie přijmout ji z vlámských rukou. A tu se všichni zemani na třicet mil kolem horlivě ucházeli o toto vyznamenání pro své dcery a mnozí z nich je již přivedli nebo poslali do Paříže. Přítomné dívky svěřili jejich rodiče do ochrany rozvážné a ctihodné paní Aloisie z Gondelaurieru, vdově po bývalém veliteli královských lučištníků, jež žila v Paříži s jedinou dcerou v ústraní ve svém domě na náměstí před chrámem Matky Boží.

Balkón, kde se dívky shromáždily, byl před komnatou, která byla bohatě čalouněná světlečervenou flanderskou kůží, potištěnou zlatými větvemi a listy. Trámy, jež rovnoběžně brázdily strop, poutaly zrak nespočetnými a podivnými řezbami, malovanými a zlacenými. Na ciselovaných truhlách se skvěl tu a tam v měnivém lesku nádherný email. Na skvostném etažéru, jehož dvě příhrady naznačovaly, že paní domu je ženou nebo vdovou po korouhevním rytíři, trůnila majoliková kančí hlava. V pozadí, vedle vysokého krbu, ozdobeného odshora dolů erby, seděla v okázalém křesle z červeného sametu paní z Gondelaurieru, jejíž padesátka se zračila nejen na jejím šatu, ale i obličeji. Vedle ní stál mladý muž dosti sebevědomého, ač trochu marnivého a vychloubačného vzhledu, jeden z těch krásných mladíků, o nichž mají všechny ženy shodný úsudek, kdežto vážní muži a znalci lidských tváří krčí rameny. Tento mladý kavalír měl na sobě nádherný oblek kapitána královských lučištníků, podobající se až příliš úboru Jupiterovu, jemuž jsme se mohli obdivovat již v první knize našeho vyprávění, a proto ušetříme čtenáře druhého popisu.

Slečny seděly jednak v komnatě, jednak na balkóně, některé na polštářích z utrechtského sametu se zlatými rohy, jiné na du-

bových stoličkách s vyřezávanými květy a figurkami. Každá z nich přidržovala na kolenou kus vyšíváního nástěnného koberce, na němž společně pracovaly a jehož značná část se prostírala po rohoži pokrývající podlahu.

Šuškalý si a přidruženě se smály, jak tomu bývá ve společnosti dívek, v jejichž středu je mladý muž. Zdálo se, že mladík, jehož pouhá přítomnost rozněcovala ženskou ješitnost, valně se o ně nestará. Kdežto krásné dívky se snažily o závod vzbudit jeho pozornost, byl, jak se zdálo, zaujat hlavně tím, jak čistil rukavicí z daňčí kůže přezku svého opasku.

Občas ho zcela potichu oslovila stará paní a on jí odpovídal, jak nejlépe uměl, s jakousi neobratnou a nucenou zdvořilostí. Podle úsměvů, nenápadných gest a významných pohledů, jimiž se paní Aloisie dorozumívala se svou dcerou Lilií, zatím co tiše hovořila s kapitánem, mohl každý snadno usoudit, že se tu dojednávají nějaké zasnuby nebo dokonce brzký sňatek mezi mladým mužem a Lilií. A z chladné rozpačitosti důstojníkovy mohl každý vidět, že u něho už nejde o lásku. Celá jeho tvář vyjadřovala myšlenku stísněnosti a nudy, kterou by v dnešní době naši poručíci v garnisoně trefně vyjádřily slovy: Jaká koňská robota!

Stará dáma, silně zaujatá svou dcerou jako každá dobrá matka, si nevšimla, že důstojník projevuje málo nadšení, a snažila se ho nenápadně upozornit na úžasně dokonalé pohyby, s jakými Lilie zapichovala jehlu nebo rozvíjela přádeno.

„Podívejte se, bratrátku,“ povídala mu, tahajíc ho za rukáv, aby mu mohla šeptat do ucha, „podívejte se přece, jak se naklání.“

„Opravdu,“ odpověděl mladý muž a opět se rozpačtě a chladně odmlčel.

Za chvíli se musel znovu naklonit, když mu paní Aloisie říkala: „Viděl jste kdy příjemnější a veselejší tvář, než má vaše snoubenka? Je možno mít bělejší pleť a světlejší vlasy? Nejsou to dokonalé ruce? A její krk, cožpak to není úchvatná labutí šíje? Ó, jak vám

chvílemi závidím a jak můžete být šťasten, že jste muž, vy ošklivý prostopášník! Vidíte, že je Lilie k zbožňování krásná a že jste do ní po uši zamilovaný?“

„Zajisté,“ odpověděl a myslil při tom na něco jiného.

„Promluvte s ní přece,“ prohodila pojednou paní Aloisie, strkajíc ho do ramene. „Řekněte jí přece něco. Stal jste se nějak nesmělý.“

Můžeme čtenáře ujistit, že nesmělost nebyla ani ctností, ani vadou kapitánovou. Nicméně se pokusil vyhovět.

„Co představuje, krásná sestřenko, ten nástěnný koberec, který tu vyšíváte?“ zeptal se a přistoupil k Lilii.

„Už jsem vám to třikrát povídala, krásný bratránku,“ odpověděla Lilie rozmrzelým tónem, „je to Neptunova jeskyně.“

Lilie si zřejmě uvědomovala chladné a roztržité chování kapitánovo mnohem jasněji než její matka. Kapitán cítil, že je třeba hovořit.

„A pro koho všecká ta neptunerie?“ zeptal se.

„Pro opatství svatého Antonína V polích,“ odpověděla Lilie, aniž pozvedla zrak.

Kapitán uchopil cíp koberce:

„Kdopak je ten tlustý biřic, co fouká z plných plic do trubky?“

„To je Triton,“ odvětila.

Ze všech jejích úsečných slov zazníval poněkud podrážděný tón. Mladý muž pochopil, že je nezbytno pošeptat jí něco do ouška, nějakou hloupost, lichotku nebo cokoliv. I sklonil se k ní, ale nedokázal ve své fantazii vymyslet nic něžnějšího a důvěrnějšího než toto: „Pročpak nosí vaše matka pořád tu výstřední sukni s erby jako naše babičky za časů Karla VII.? Řekněte jí přece, krásná sestřenko, že dnes už to není elegantní, že s tím čepem a vavřínem, které má jako erb vyšity na šatech, vypadá jako krácející obložení krbu. Věřte mi, dnes už si lidé nesedají na svou korouhev, to vám přísahám.“

Lilie zvedla k němu své krásné oči plné výčitek: „A to je vše, co mi přísaháte?“ zašeptala.

A dobrá paní Aloisie celá rozradostněna, že vidí, jak se sklánějí k sobě a jak si šeptají, podotkla, pohrávají si se sponkami své modlitební knihy: „Dojemný obrázek lásky.“

Kapitán, stále rozpačitější zavedl opět řeč na koberec: „Je to vskutku rozkošná práce,“ zvolal.

Po těch slovech se odvážila Kolumba z Gaillefontainu, jiná hezká plavovláska bělostné pleti v přiléhavém límci z modrého damašku, obrátit se na Lilii s nesmělou otázkou v naději, že na ni odpoví krásný kapitán: „Viděla jste, drahá Gondeiaurierová, nástěnné koberce v paláci Roche-Guyonové?“

„Není to palác, kde je zahrada Prádlářky z Louvru?“ zeptala se se smíchem Diana z Christeuilu, která měla krásné zuby, a při každé příležitosti se proto smála.

„Tam, kde je ta veliká stará věž ze starých pařížských hradeb,“ dodala Amelotta z Montmichelu, hezká tmavovláska, svěží a nakadeřená, která často vzdychala bez příčiny, asi tak jako se Diana smála.

„Nemáte na mysli, má drahá Kolumbo,“ navázala paní Aloisie, „ten palác, který za Karla VI. patřil panu de Bacqueville? Tam jsou skutečně nádherně tkané čalouny.“

„Karel VI., král Karel VI.!“ zabručel mladý kapitán a kroutil si knír. „Pane Bože, jakou paměť má ta paní na staré věci!“

„Opravdu krásné čalouny,“ pokračovala paní z Gondelaurieru. „Vzácná práce!“

V tom okamžiku zvolala Bérangèra ze Champchevieru, štíhlé sedmileté děvčátko, které se dívalo kamenným trojlistem balkónu na náměstí: „Ach, podívejte se, kmotřenko Lilie, na tu hezkou tanečnici, jak tancuje na dlažbě uprostřed zevlujících měšťanů a tluče přitom na tamburínu.“

Opravdu bylo slyšet jasné zvuky baskického bubínku.

„Nějaká cikánka,“ řekla Lilie, obracejíc se lhostejně k náměstí.

„Pojďme se podívat, pojďme!“ volaly její družky a běžely všechny k okraji balkónu, zatím co Lilie, zaražená chladností svého ženicha, šla

zvolna za nimi a kapitán, vysvobozený náhle touto událostí z trapného rozhovoru, vracel se do pozadí komnaty se spokojenou tváří vojáka, jehož právě vystřídali ve službě. A byla to přece rozkošná a půvabná služba u krásné Lilie, aspoň se mu dřív taková zdála. Ale kapitán se jí už poněkud nabažil a vyhlídka na brzký sňatek ochlazovala jeho zájem ze dne na den. Měl ostatně nestálou povahu a (máme-li to říci) vkus poněkud sprostý. Ačkoliv byl z velmi urozeného rodu, osvojil si při válečném řemesle vojácké způsoby. Líbila se mu krčma a vše, co s ní souvisí. Bylo mu volno jen tam, kde se hrubě hovořilo, měl rád vojácké milkování, snadno přístupné krásky a lehké úspěchy. Získal v rodině jakési vychování a jakési způsoby, ale příliš mlád šel do světa, příliš mlád se potloukal po různých posádkách, a tak se šlechtický nátěr postupem času tvrdým vojenským životem stále více stíral. V přítomnosti Lilie, kterou občas z jakéhosi zbytku lidské slušnosti ještě navštěvoval, cítil se dvojnásob stísněný: především proto, že mu zůstalo pro ni příliš málo lásky, když ji promrhal na tolika jiných místech; a pak proto, že mezi tolika krásnými, nastrojenými, slušnými a upjatými ženami se neustále chvěl strachem, aby se jeho ústa, navyklá klení, pojednou nesplašila a nespustila jako v krčmě. Představte si, jakým dojmem by to působilo!

To vše se ostatně mísilo u něho také s velkou domýšlivostí na vlastní eleganci, oděv a krásnou tvář. Porovnejte si ty věci, jak chcete. Já jsem pouhý historik.

Stál tedy chvíli mlčky, zamyšlen nebo nezamyšlen, opřen o tesaný okraj krbu, když Lilie se pojednou obrátila a promluvila na něho. Vždyť ta ubohá dívka se na něj mračila jen proti své vůli.

„Nevyprávěl jste nám, milý bratránku, o cikánce, kterou jste asi před dvěma měsíci zachránil na jedné noční hlídce z rukou asi dvaceti lupičů?“

„Myslím, že ano, krásná sestřenko,“ odpověděl kapitán.

„Nuže,“ pokračovala, „snad je to ta cikánka, co tančí tam na náměstí. Pojd'te se podívat, jestli ji poznáte, milý bratránku Phoebe!“

Z té něžné výzvy, aby šel k ní, i z toho, jak ho úmyslně oslovila křestním jménem, pronikala tajná touha po smíření. Kapitán Phoebus z Châteaupersu (neboť je to opravdu on, jehož čtenář sleduje od začátků této kapitoly) šel pomalu k balkónu.

„Podívejte se na tu maličkou, jak tam tančí v kruhu,“ řekla Lilie a položila mu ruku na rameno. „Je to ta vaše cikánka?“

Phoebus se podíval a odpověděl:

„Ano, poznávám ji podle její kozy.“

„Ach, opravdu hezoučká kozička!“ vyhrkla Amelotta, spínajíc ruce obdivem.

„Jsou ty rohy opravdu zlaté?“ tázala se Bérangèra.

Paní Aloisie se opět ujala slova, aniž se pohnula v křesle: „Není to jedna z těch cikánek, co přišly loni Gibardovou branou?“

„Ta brána se teď jmenuje Pekelná brána, paní matinko,“ opravila ji šetrně Lilie.

Slečna z Gondelaurieru věděla, jak se kapitána nelibě dotýká ten zastaralý způsob řeči její matky. Však se již začal také uchichtávat a mumlat pro sebe: „Brána Gibardova, brána Gibardova. To aby se tudy zas dostala ke králi Karlu VI.“

„Kmotříčko,“ zvolala Bérangèra, jejíž stále těkající oči se po jednou zvedly k vrcholku věží chrámu Matky Boží. „Kdo je ten muž tam nahoře?“

Všechny dívky se podívaly nahoru. Stál tam opravdu jakýsi muž a opíral se lokty o nejvyšší zábradlí severní věže, hledící na náměstí Grève. Byl to kněz. Jeho šat i jeho obličej, opřený o obě ruce, bylo možno zřetelně rozeznat. Ostatně stál nepohnutě jako socha. Díval se upřeně na náměstí. Svou strnulostí připomínal luňáka, který právě objevil vrabčí hnízdo a nyní je pozoruje.

„To je pan arcijáhen z Josas,“ prohlásila Lilie.

„Máte dobré oči, když ho odtud poznáte,“ podotkla Gailfontainová.

„Jak pozoruje tu malou tanečnici!“ poznamenala Diana z Christeulu.

„Jen ať se má ta cikánka na pozoru,“ řekla Lilie, „nemá cikány rád.“
„Škoda že se ten člověk na ni tak dívá,“ dodala Amelotta z Montmichelu, „protože tančí úchvatně.“

„Krásný bratrátku Phoebe,“ řekla pojednou Lilie, „když znáte tu maličkou cikánku, zakývejte na ni, ať přijde nahoru. Budeme mít zábavu.“

„Ano, ano,“ volaly všechny dívky tleskajíce.

„Ale je to pošetilý nápad,“ odpověděl Phoebus. „Jistě na mne zapoměla a neznám ani její jméno. Jestli si to však, slečny, přejete, zkusím to.“ Naklonil se přes zábradlí balkónu a začal volat: „Maličká!“

Tanečnice právě nebubnovala na bubínek. Otočila hlavu k místu, odkud přicházelo volání, zářivým pohledem utkvěla na Phoebovi a rázem ustala v tanci.

„Maličká!“ opakoval kapitán a zakýval na ni, aby šla nahoru.

Dívka k němu vzhledla ještě jednou, pak se zapálila, jako by jí oheň vstoupil do tváří, a se zmateným pohledem ptáka očarovaného hadem zamířila s bubínkem pod paží středem užaslých diváků pomalým vrávoravým krokem ke dveřím domu, odkud na ni Phoebus volal.

Za okamžik se rozhrnul plyšový závěs a cikánka stanula na prahu komnaty, zardělá, rozpačitá, udýchaná, velké oči sklopené, a neodvažovala se postoupit o jediný krok.

Bérangèra zatleskala.

Avšak tanečnice stála nehybně na prahu komnaty. Její zjev působil na skupinu dívek zvláštním dojmem. Jisté je, že u všech zároveň se projevovala neurčitá touha zalíbit se mladému důstojníkovi, že jeho nádherná uniforma byla terčem veškerého jejich koketování a že jeho přítomnost vyvolala mezi nimi jakési tajné a skryté soupeření, k němuž se samy sobě nechtěly přiznat, ale jež nicméně propukalo každým okamžikem v jejich pohybech a slovech. Protože však byly všechny asi tak stejně krásné, bojovaly rovnými zbraněmi a každá mohla doufat ve vítězství. Příchod cikánky rázem rovnováhu

porušil. Byla totiž tak nevšedně krásná, že ve chvíli, kdy se objevila ve dveřích, všem se zdálo, že šíří kolem sebe jakési osobité světlo. V tmavém rámcu čalounů a dřevěného obložení uzavřené komnaty byla nesrovnatelně krásnější a zářivější než na volném náměstí. Zářila jako pochodeň, kterou přinesete z denního světla do tmy. Urozené slečny byly proti své vůli oslněny. Každá se cítila jaksí raněna ve své kráse. Proto se bez jediného slova okamžitě změnila jejich bitevní fronta, budiž nám tento výraz prominut. Ale porozuměly si báječně. Ženy se pochopí a dorozumějí svým instinktem rychleji než muži rozumem. Právě jim přišla nepřítelkyně; všecky to cítily, a proto se spojily. Jediná kapka vína stačí obarvit do červena celou sklenici vody; a k tomu, aby nálada ve společnosti krásných žen dostala určité zabarvení, stačí náhlý příchod jedné krásnější ženy – zvláště je-li přítomen jen jeden muž.

Proto také přijetí, jehož se cikánce dostalo, bylo podivuhodně mrazivé. Změřily si ji od hlavy k patě, pak se vzájemně na sebe podívaly a bylo řečeno vše. Porozuměly si. Dívka mezitím čekala, až bude oslovena, a byla tak dojata, že se neodvážila zvednout víčka.

Kapitán první přerušil mlčení. „Na mou věru,“ řekl obvyklým tónem vyzývavé nestoudnosti, „rozkošné stvoření. Jak se vám líbí, krásná sestřenko?“

Tato poznámka, kterou by jemnější obdivovatel byl učinil aspoň potichu, nemohla přirozeně rozptýlit žárlivost žen, jež cikánku bedlivě pozorovaly.

Lilie odpověděla kapitánovi se strojeně sladkým pohrdáním: „Není zlá.“

Ostatní si šuškaly.

Konečně paní Aloisie, neméně žárlivá, neboť žárlila i za svou dceru, oslovila tanečnici: „Pojďte dál, maličká.“

„Pojďte dál, maličká,“ opakovala s komickou důstojností Bérangèra, která jí sahala sotva k bokům.

Cikánka se přiblížila k urozené paní.

„Nevím, krásná dívenko,“ řekl Phoebus důrazně a rovněž k ní přikročil, „nevím, zda mám to nevýslovné štěstí, že jste mě poznala...“

Prerušila ho a vzhlédla k němu s úsměvem a pohledem plným nekonečné něhy. „Ó ano,“ vyhrkla.

„Má dobrou paměť,“ poznamenala Lilie.

„Avšak onoho večera jste mi velmi hbitě unikla,“ začal opět Phoebus. „Copak se mě bojíte?“

„Ó nikoli!“ pravila cikánka.

V přízvuku, jímž toto „ó nikoli“ bylo vysloveno po onom „ó ano“, bylo cosi nevyslovitelného, co Lilii zraňovalo.

„A místo sebe, krásko, jste mi nechala,“ pokračoval kapitán, jehož jazyk se rozvazoval v hovoru s pouličním děvčetem, „značně nepovedeného chlapíka, jednookého a hrbatého, biskupova zvoníka, jestli se nemýlím. Je to prý parchant nějakého arcijáhna ďábelského původu. Má povedené jméno, jmenuje se Kvatembr, Květná neděle, Masopustní úterý nebo tak nějak. Zkrátka po nějakém velikém svátku. Odvážil se vás tehdy unést, jako byste byla stvořena pro kostelníky! To je nestoudnost! Co, k čertu, chtěl po vás ten sýček? No, povězte!“

„Nevím,“ odpověděla.

„Jaká drzost! Zvoník, a unese děvče jako nějaký hrabě! Chrapoun, a bude pytláčit v revíru šlechtickém! To tu vskutku ještě nebylo. Ostatně to draze zaplatil. Nikdo nedovede tak spráskat darebáka jako mistr Pierrat Torterue; je to nejsurovější pacholek. A řeknu vám, může-li vás to potěšit, že pěkně zvalchoval kůži vašeho zvoníka.“

„Chudák,“ řekla cikánka, v níž tato slova oživila vzpomínku na výjev na pranýři.

Kapitán se hlasitě rozesmál. „U všech rohatých, tenhle soucit se sem hodí jako pero do prasečího zadku. Ať mám břicho jako papež, jestli...“

Náhle se zarazil. „Promiňte, dámy. Málem bych řekl hloupost.“

„Fuj, pane,“ pravila Gaillefontainová.

„Mluví s tím stvořením jeho jazykem,“ dodala polohlasně Lilie, jež byla čím dál mrzutější. Ta mrzutost se nikterak nemenšila, když viděla, jak se kapitán, okouzlen cikánkou a především sebou samým, točí na patě a s hrubou, naivní a vojáckou galantností opakuje: „Hezká holka, na mou duši!“

„Trochu divoce oblečená,“ řekla Diana z Christeuilu se svým úsměvem ukazujícím krásné zuby.

Po této poznámce se rozbřesko ostatním dívkám. Ukázala jim slabou cikánčinu stránku. Nemohouce se zakousnout do její krásy, vrhly se na její šaty.

„Ale to je pravda, holčičko,“ prohlásila Montmichelová, „kde tě to naučili běhat po ulicích bez límečku a bez šátku?“

„Ta sukně je hrozně krátká,“ dodala Gaillefontainová.

„Má drahá,“ pokračovala Lilie nakvašeně, „vás sebere jednou stráž, protože nosíte pozlacený pás.“

„Holčičko, holčičko,“ začala opět Christeuilová s neúprosným úsměvem, „slunce by ti tak neopálilo rameno, kdyby sis slušně oblékla rukáv.“

Byla to opravdu podívaná hodná inteligentnějšího diváka, než byl Phoebus, jak se ty krásky s jedovatými a podrážděnými jazyky plazily, plížily a ovíjely kolem pouliční tanečnice; byly kruté i půvabné; pátraly a zlomyslně slídily po jejích chudých a výstředních šatech s blýskavými plíškami a cetkami. Smích, ironie a pokořující poznámky nebraly konce. Uštěpačné řeči, povýšená blahosklonnost a zlé pohledy na cikánku jen pršely. Člověk si tu připadal jako mezi mladými Římankami, které se bavily tím, že zarážely zlaté špendlíky do ňader krásné otrokyně. Řekl bys ušlechtilé lovecké feny, pobíhající s rozšířenými nozdrami a planoucíma očima kolem ubohé laně, kterou jim pohled pánův zakazuje rozsápat.

Co konečně znamenala ubohá pouliční tanečnice pro tyto dcery vznešeného původu? Zdálo se, že neberou ohled na její přítomnost; mluvily nahlas o ní, před ní a s ní jako o nějaké věci dosti nečisté, dosti sprosté a dosti hezké.

Cikánka cítila dobře tato bodání špendlíkem. V očích nebo na tvářích jí občas prošlehl ruměncem studu nebo záblesk hněvu. Po svém způsobu, který čtenář již zná, stahovala opovržlivě rty. Stála však mlčky a nehybně na místě. Upírala na Phoeba odevzdaný, smutný a sladký pohled. Také blaženost a něha byly v tom pohledu. Snad se opanovala jen ze strachu, že bude vyhnána.

Phoebus se naopak smál a ujímal se cikánky částečně z drzosti, částečně ze soucitu.

„Nechte je mluvit, maličká!“ opakoval a zvonil přitom zlatými ostruhami. „Vaše šaty jsou ovšem trochu výstřední a divoké. Ale co na tom záleží u tak hezkého děvčete, jako jste vy?“

„Pane Bože,“ zvolala plavá Gailfontainová, vypínajíc svou labutí šiji s trpkým úsměvem, „pozoruji, že krásné oči cikánek snadno rozpalují lučištníky královské stráže.“

„Proč by ne?“ řekl Phoebus.

Po této odpovědi, nedbale hozené kapitánem jako kámen do moře, kdy ani nevidíme, kam dopadne, dala se do smíchu Diana, Amelotta i Lilie, již vstoupily zároveň slzy do očí.

Cikánka, která při slovech Kolumby z Gailfontainu sklopila zrak k zemi, zvedla jej opět, zářící radostí a pýchou, a znovu jej upřela na Phoeba. V tom okamžiku byla velmi krásná.

Stará paní, pozorujíc tento výjev, cítila se uražena a nechápala.

„Svatá panno!“ vykřikla najednou. „Co se mi to plete pod nohama? Ach, to je to ohydzné zvíře!“

Byla to koza, jež právě přiběhla za svou paní, a ženouc se k ní, zapletla se rohy do hromady šatů, jež se kupila u nohou sedící šlechtičny.

Pozornost byla odvedena jiným směrem. Cikánka kozu vyprostila bez jediného slova.

„Ach, to je hezká kozička a má zlatá kopýtká!“ zvolala Bérangèra, skákajíc radostí.

Cikánka poklekla a přitiskla si k tváři přítulnou hlavu kozičky, jako by ji prosila za odpuštění, že ji tak opustila.

Mezitím se Diana nachýlila k uchu Kolumby.

„Ach můj Bože, že mi to nenapadlo dřív! To je ta cikánka s kozou! Říkají o ní, že čaruje a že její koza provádí zázračné kousky.“

„Výborně,“ řekla Kolumba, „ať nás ta koza také pobaví a ukáže nám nějaký zázrak.“

Diana a Kolumba se obrátily živě na cikánku:

„Maličká, poruč koze, ať nám předvede nějaké kouzlo!“

„Nevím, co chcete říci,“ odpověděla tanečnice.

„Nějaký zázrak, kouzlo, čáry.“

„Neznám.“ A začala hladit roztomilé zvíře opakujíc:

„Džali! Džali!“

V tom okamžiku spatřila Lilie vyšívaný kožený váček, který měla koza zavěšený na krku. „Co je to?“ otázala se cikánky.

Cikánka obrátila k ní své velké oči a odpověděla jí vážně: „To je mé tajemství.“

„Ráda bych věděla, jaké je tvé tajemství,“ pomyslila si Lilie.

Tu se zvedla stará paní, celá rozmrzelá. „Nuže, cikánko, co zde vlastně chcete, když ani ty, ani tvá koza nám nechcete nic zatančit?“

Aniž odpověděla, zamířila cikánka pomalu ke dveřím. Ale čím víc se k nim blížila, tím víc se zvolňoval její krok. Jako by ji zdržoval nepřemožitelný magnet. Najednou obrátila slzami zvlhlé oči na Phoeba a zastavila se.

„Můj ty Bože!“ zvolal kapitán. „Takhle se přece neodchází. Vratte se a zatančete nám něco. A abych nezapomněl, krasotinko, jakpak se jmenujete?“

„Esmeralda,“ řekla tanečnice, aniž spustila z něho oči.

To divné jméno dívky bláznivě rozesmálo.

„Opravdu hrozné jméno pro dívku,“ řekla Diana.

„Ted' vidíte,“ přidala se Amelotta, „že je to kouzelnice.“

„Má drahá,“ prohlásila slavnostně paní Aloisie, „tohle jméno vám vaši rodiče jistě nevylovili ze křtitelnice.“

Mezitím přilákala Bérangèra, jíž si nikdo nevšímal, kouskem marcipánu kozu do kouta pokoje. V okamžiku byly nejlepšími přáteli. Zvědavé dítě sňalo váček zavěšený na krku kozičky, otevřelo jej a vysypalo obsah na rohožku. Byla to abeceda, jejíž každé písmeno bylo napsáno odděleně na malé zimostrázové tabulce. Sotva byly tyto hračky rozloženy na rohožku, zpozorovalo děvčátko s úžasem, jak koza – bylo to nepochybně jedno z jejích kouzel – vybírá pozlacenou nožkou určitá písmena a klade je, zvolna je posunujíc, v určitém pořádku. Za okamžik bylo z toho slovo, v jehož psaní byla koza patrně vycvičena, neboť je utvořila bez nejmenšího zaváhání. Bérangèra spráskla ruce obdivem a zvolala:

„Kmotříčko Lilie, pojd'te se podívat, co ta koza právě udělala!“

Lilie přiběhla a zachvěla se. Písmena seřazená na podlaze tvořila slovo:

PHOEBUS

„To napsala koza?“ zeptala se chvějícím se hlasem.

„Ano, kmotříčko,“ odpověděla Bérangèra.

Nebylo možno o tom pochybovat; děvčátko neumělo psát.

„To je tedy to tajemství!“ pomyslila si Lilie.

Mezitím se seběhli všichni ostatní, přivoláni výkřiky děvčátka, matka i dívky i cikánka i důstojník.

Cikánka uviděla hloupost, kterou koza provedla. Zčervenala, pak zbledla a začala se chvět jako vinice před kapitánem, jenž se na ni díval se spokojeným a udiveným úsměvem.

„Phoebus,“ šuškaly si užaslé dívky, „tak se jmenuje kapitán.“

„Máte podivuhodnou paměť,“ řekla Lilie cikánce, leknutím jako zkamenělé. Pak propukla v pláč. „Ó,“ zajíkala se bolestně, zakrývajíc si obličej krásnýma rukama: „Je to čarodějka.“ A v hloubi srdce slyšela ještě trpčí hlas, jak jí říká: „Je to sokyně!“

Padla do mdlob.

„Dcero, dceruško!“ zvolala matka zděšeně. „Klid' se, dábelská cikánko!“

Esmeralda sebrala bleskurychle neblahá písmena, pokynula Džali a vyšla jedněmi dveřmi, zatím co druhými odnášeli Lilii.

Kapitán Phoebus zůstal sám; okamžik váhal mezi oběma dveřmi, pak šel za cikánkou.

II. O tom, že kněz a filozof je dvoji

Kněz, kterého dívky spatřily na severní věži, jak se naklání nad náměstí a sleduje pozorně cikánčin tanec, byl vskutku arcijáhen Kladius Frollo.

Naši čtenáři nezapomněli na tajemnou komůrku, kterou si arcijáhen v této věži vyhradil pro sebe. (Nevím, mimochodem řečeno, není-li to táž komůrka, jejíž vnitřek lze podnes vidět z plošiny, odkud se zvedají věže, malým čtverhranným okénkem na východní straně ve výši muže; kumbálek, nyní holý, prázdný a zpustlý, jehož špatně omítnuté stěny jsou ještě dnes tu a tam vyzdobeny několika špatnými a zažloutlými rytinami, představujícími průčelí různých katedrál. Mám za to, že tu díru obývají společně netopýři a pavouci a že se tam proto vede proti mouchám dvojnásobná vyhlazovací válka.)

Hodinu před západem slunce stoupal každého dne arcijáhen po schodech do věže, zavíral se v této komůrce a trávil tu někdy celé noci. Když onoho dne stanul před nízkými dveřmi svého útulku a právě strkal do zámku malý složitý klíč, který nosil stále u sebe v kapsáři zavěšeném po boku, dolehl k jeho sluchu zvuk tamburíny a kastanět.

Tento zvuk přicházel z náměstí před dómem. Cela měla, jak jsme již řekli, jen jedno okénko, vedoucí k hřebenu chrámové střechy. Kladius Frollo vytáhl spěšně klíč a za okamžik byl již na vrcholku věže, ponurý a soustředěný, jak ho zpozorovaly slečny.

Stál tam vážný, nepohnutý, zaujatý jediným pohledem a jedinou myšlenkou. Celá Paříž byla pod jeho nohama s tisíci věžemi svých budov, s mírnými pahorky na obzoru kolem dokola, s řekou, plazící se pod jejími mosty, se svým lidem, proudícím ulicemi, s oblaky kouře, s vlnitým řetězem střech, svírajícím chrám Matky Boží svými dvojitými články. Avšak v celém tom městě pozoroval arcijáhen jen jediný cíp dlažby: náměstí před dómem; v celém tom davu jen jedinou postavu: cikánku.

Bylo by nesnadné říci, jaký to byl pohled a jakého původu byl plamen z něho šlehající. Byl to pohled soustředěný, a přece plný zmatku a neklidu. A kdo by viděl to naprosto nehybné tělo, chvílemi jen nepatrně a mimovolně se kymácející jako strom ve větru, ty lokty, ztuhlejší než mramor zábradlí, o něž se opíraly, ten zkamenělý úsměv, stahující mu obličej, byl by řekl, že v Klaudiu Frollovi jsou živé už jen oči.

Cikánka tančila. Otáčela bubínkem na špičce prstu a vyhazovala jej do vzduchu, tančíc provensálskou sarabandu; svižná, lehká a radostná, necítila vůbec tíhu strašlivého pohledu, který padal shůry na její hlavu.

Kolem ní se hemžil dav. Chvílemi nějaký muž oděný žluto-červenou kazajkou utvořil z diváků kruh, pak se šel zase posadit na židli několik kroků od cikánky a tiskl hlavu kozičky na svá kolena. Podle všeho byl tento člověk cikánčíným společníkem. Z výše svého stanoviště nemohl Klaudius Frollo rozeznat rysy jeho obličeje.

Od okamžiku, kdy arcijáhen zpozoroval tohoto neznámého, dělila se zřejmě jeho pozornost mezi něho a cikánku a jeho obličej se stále více zachmuřoval. Náhle se vztyčil a zachvěl se na celém těle. „Kdo je ten člověk?“ zamumlal mezi zuby, „vždycky jsem ji viděl samotnou.“

Pak zmizel pod křivolakou klenbou točitých schodů a sestupoval dolů. Když šel kolem pootevřených dveří zvonice, viděl něco, co ho zarazilo; viděl, jak se Quasimodo, vychýlený z otvoru jednoho

z oněch břidlicových přístřešků podobajících se ohromným okenicím, rovněž dívá na náměstí. Byl tak zaujat soustředěným pozorováním, že si ani nepovšiml, že jeho adoptivní otec jde kolem. Jeho divoké oko mělo zvláštní výraz: pohled okouzlený a něžný. „To je divné,“ zamumlal Klaudius, „dívá se snad takhle na cikánku?“ Se-
stupoval dále. Za několik minut vyšel starostlivý arcijáhen dveřmi u paty věže na náměstí.

„Co se stalo s cikánkou?“ zeptal se, když se vmísil do skupiny diváků, přivábených bubínkem.

„Nevím,“ odpověděl jeden z jeho sousedů. „Právě odešla. Myslím, že šla zatančit fandango do protějšího domu. Volali na ni.“

Na cikánčině místě, na témž koberci, jehož arabesky se před chvílí ztrácely pod rozmarnými křivkami jejího tance, viděl arcijáhen jen toho červeného a žlutého muže, který ve snaze vydělat také několik grošů procházel se se židlí v zubech v kruhu diváků, ruce v bok, hlavu zvrácenou vzad, tváře brunátné, krk napjatý. Na židli měl přivázanou kočku, kterou si vypůjčil od kteréśi sousedky a která nyní zděšeně mňoukala.

„Matko Boží!“ zvolal arcijáhen v okamžiku, kdy kejklíř s tváří potem smáčenou šel podle něho se svou pyramidou z židle a kočky. „Co tu dělá mistr Petr Gringoire?“

Přísný hlas arcijáhnův tak otrásl ubožákem, že s celou svou budovou ztratil rovnováhu a židle i kočka se ve zmatku zřítily na hlavy přítomných diváků za bouřlivého povyku.

Mistr Petr Gringoire (neboť to byl vskutku on) byl by musel pravděpodobně vyrovnat nemilé účty s majitelkou kočky a se všemi potlučenými a pošramocenými diváky, kdyby nebyl rychle využil zmatku a neuchýlil se do chrámu, na pokyn Klaudia Frolla, aby ho následoval.

Katedrála byla již temná a opuštěná. V postranních lodích se rozhostila tma a lampičky v kaplích počaly prosvitávat, čím více klenby temněly. Pouze velká růžice v průčelí, jejíž tisíceré barvy

byly zatopeny vodorovnými slunečními paprsky, zářila ve tmě jako třísť diamantů a odrážela své oslnivé vidmo na druhý konec lodi.

Když popošli několik kroků, páter Klaudius se opřel o pilíř a upřeně se podíval na Gringoira. Nebyl to tentokrát pohled, jehož by se Gringoire bál, poněvadž se styděl, že byl vážnou a učenou osobou překvapen v úboru šaška. Pohled knězův neměl v sobě nic posměšného a ironického, byl vážný, klidný a pronikavý. Arcijáhen přerušil mlčení první.

„Pojďte sem, mistře Petře. Musíte mi vysvětlit mnoho věcí. Předně, čím to, že vás již dva měsíce nebylo vidět a že se s vámi shledávám na ulici v krásném ústroji, vskutku, půl žlutém, půl červeném jako caudebecké jablko?“

„Důstojný pane,“ řekl ztrápeně Gringoire, „je to opravdu podivná paráda a vidíte, že se hanbím víc než strašák v poli. Je to zlé, cítím to dobře, nastavovat pod touto kazajkou hřbet pythagorejského filozofa holím pánů strážníků. Ale co chcete, důstojný pane? Vinen je můj starý oblek, který mě na počátku zimy zbaběle opustil pod záminkou, že se rozpadá v cáry a že si potřebuje jít odpočinout do hadrníkovy nůše. Co dělat? Civilizace nepokročila ještě tak daleko, abychom mohli chodit nazí, jak to chtěl starý Diogenes. Uvažte, že foukal velmi studený vítr a že v lednu se nelze s úspěchem pokusit o to, aby lidstvo podniklo tento nový krok. Kazajka se naskytla, já jsem si ji vzal a zanechal tu svůj starý černý kabátec, který pro mne, hermetika, byl příliš málo hermeticky uzavřený. A teď jsem v komediantském obleku jako svatý Genest. Co na tom? Je to ústup ze slávy. Apollon také pásal ovce u Admeta.“

„Děláte pěkné řemeslo,“ začal opět arcijáhen.

„Souhlasím, mistře, že je lepší filozofovat a básnit, rozdmýchávat oheň v krbu nebo jej přejímat z nebe než nosit kočky na štítě. Proto jsem také koukal jako tele, když jste mě oslovil. Ale co chcete, důstojný pane. Jíst se musí každý den a nejkrásnější alexandríny nemají pro hladového cenu kousku brieského sýra. Složil jsem,

pravda, pro princeznu Markétu Flanderskou onu slavnou svatební báseň, však ji znáte, ale město mi za ni nic neplatí pod záminkou, že nebyla skvělá, jako by mohl někdo napsat Sofoklovu tragédii za čtyři dukáty. Chystal jsem se tedy umřít hladem. Na štěstí jsem našel trochu síly v čelistech. Řekl jsem jim: Dělejte silácké a ekvilibristické kousky, žijte se samy! *Ale te ipsam.*⁹⁵ Tlupa nuzáků, kteří se stali mými dobrými přáteli, naučila mě asi dvaceti siláckým kouskům a nyní dávám každý večer zubům chléb, který vydělaly v potu tváře přes den. Konečně, *concedo*, uznávám, že je to smutné využití mých duševních schopností a že člověk není stvořen, aby trávil celý život tlučením do bubínku a kousáním do židle. Nestačí však, ctihodný mistře, život trávit, je třeba ho uhájit.“

Páter Klaudius mlčky naslouchal. Najednou nabylo jeho zapadlé oko tak bystrého a pronikavého výrazu, že se Gringoire cítil tímto pohledem tak říkajíc prošacován až na dno své duše.

„Velmi dobře, mistře Petře, ale jak to přijde, že jste nyní ve společnosti té cikánské tanečnice?“

„Věřu proto,“ odpověděl Gringoire, „že je mou ženou a já jejím mužem.“

Ponuré oko knězovo zaplálo.

„To že jsi udělal, bídničku?“ zvolal a uchopil zuřivě Gringoirea za rámě, „že by ses natolik zřekl Boha a vztáhl ruku na to děvče?“

„Ať nevstoupím do ráje, milostivý pane,“ odpověděl Gringoire a třásl se na celém těle, „přísahám vám, že jsem se jí nikdy nedotkl, jestli se znepokojujete kvůli tomu.“

„Proč tedy mluvíš o muži a ženě?“ řekl kněz.

Gringoire mu vyprávěl rychle a co nejstručněji o všem, co čtenář už ví, o svém dobrodružství na „Dvoře divů“, o své svatbě s rozbitým džbánem. Ostatně se zdá, že toto manželství dosud k ničemu nevedlo a že se cikánka každého večera obratně vyhnula svatební

95 Živ se sama.

noci jako prvního dne. „Je to mrzuté,“ řekl nakonec, „ale to je tím, že jsem měl neštěstí oženit se s pannou.“

„Co tím chcete říci?“ otázal se arcijáhen, jehož vyprávění postupně uklidňovalo.

„To se dá dost těžko vysvětlit,“ odpověděl básník. „Je to pověra. Podle toho, co mi vyprávěl jeden starý tulák, kterému u nás říkáme vévoda egyptský, je moje žena nalezené nebo ztracené dítě, což je totéž. Nosí na krku amulet, který jí zaručeně umožní setkání s rodiči, který by však ztratil svou moc, kdyby děvče ztratilo svoji ctnost. Z toho vyplývá, že zůstáváme oba velmi ctnostní.“

„Vy tedy myslíte, mistře Petře,“ pokračoval Klaudius, jehož čelo se stále více vyjasňovalo, „že žádný muž se dosud nepřiblížil k tomuto stvoření?“

„Copak člověk něco zmůže, důstojný pane Klaudie, proti pověře? Vzala si to do hlavy. Mám za to, že tato klášterní cudnost, zarputile zachovávaná v prostředí cikánských děvčat tak snadno přístupných, je zcela určitě vzácností. Však také má k své ochraně tři věci: vévodu egyptského, který ji vzal pod svou ochranu snad s tím úmyslem, že ji prodá nějakému opatovi, dále celý svůj kmen, který ji má v obzvláštní úctě jako nějakou Panenku Marii, a maličkou dýku, kterou ta holka přes hejtmanův zákaz nosí stále při sobě kdesi v skrytu a jež jí vklouzne do ruky, když ji vezmete kolem pasu. Věřte, je to pyšná vosá.“

Arcijáhen zahrnul Gringaira otázkami.

Esmeralda byla podle úsudku Gringairova nevinné, roztomilé a až na zvláštní úšklebek půvabné stvoření; naivní a vášnivá dívka, zcela nevědomá, nadšená pro všechno, neznající dosud ani ve snu rozdíl mezi mužem a ženou; taková je; miluje zvláště vášnivě tanec, ruch a volný vzduch; jakási včela s neviditelnými křídly na nohou, žijící v ustavičném víru. Takovou ji učinil potulný život, který odjakživa vedla. Gringoire se dopátral, že v útlém věku prošla Španělskem a Katalánií až na Sicílii. Domníval se dokonce, že karavana cikánů,

k níž patřila, přivedla ji do království alžírského, země rozkládající se v Acháii, kterážto Acháia hraničí na jedné straně s malou Albánií a s Řeckem a na druhé straně s mořem Sicilským, kudy vede cesta do Cařihradu. Cikáni byli, jak říkal Gringoire, vazaly krále alžírského, jakožto náčelníka bílých Maurů. Jisto bylo, že Esmeralda přišla do Francie ještě velmi mladá přes Maďarsko. Ze všech těch zemí přinesla si dívka úryvky podivných hantýrek, cizí písně a myšlenky, a to vše učinilo její řeč právě tak pestrou, jako byly její šaty, půl pařížské, půl africké. Ostatně lid ve čtvrtích, kam chodila, měl ji rád pro její veselost, roztomilost, živost, pro její tance a písně. Myslíla si, že v celém městě ji nenávidí pouze dvě osoby, o nichž mluvila často s hrůzou: kajícnice ve věži Rolandově, zlá poustevnice, která nevráží bůhvíproč na cikánky a proklíná ubohou tanečnici, kdykoliv jde kolem jejího okénka; a jakýsi kněz, který ji častuje při každém setkání pohledy a slovy, jež jí nahánějí strach. Tato poslední okolnost arcijáhna silně znepokojila, aniž tomu Gringoire věnoval nějakou pozornost. Dva měsíce úplně stačily, aby bezstarostný básník zapomněl na zvláštní podrobnosti onoho večera, kdy se s cikánkou po prvé setkal, a na účast arcijáhna v tom všem. Jinak se malá tanečnice ničeho nebála. Nehádá nikomu osud a to ji chrání před procesy pro čarodějství, u cikánek tak častými. A pak, Gringoire byl jí bratrem, když už ne manželem. Ostatně náš filozof snášel velmi trpělivě tento druh platonického manželství. Znamenalo pro něj stálé přístřeší a chléb. Každého rána vycházel z tulácké čtvrti, nejčastěji s cikánkou, a pomáhal jí sklízet na křížovatkách měďáky a drobné stříbrňáky. Každého večera se s ní vracel pod jednu střechu, nechal ji, aby se zavřela ve své komůrce, a usínal spánkem spravedlivých. Celkem vzato velmi příjemné živobytí a velmi vhodné pro dumání, říkal si. A pak, ve své duši a ve svém svědomí nebyl si filozof příliš jist, že je tak vášnivě zamilován do cikánky. Skoro stejně rád měl její kozu. Bylo to roztomilé zvíře, přítulné, chytré, vtipné, zkrátka učená koza. Nic není tak příznačné pro středověk jako tato učená

zvířata, jež u diváků budila úžas a své učitele přiváděla velmi často na hranici. A kouzla kozy s pozlacenými kopýtky byla nakonec jen nevinná šelmovství. Gringoire je vysvětloval arcijáhnovi, kterého tyto podrobnosti zřejmě velice zajímaly. Stačilo ve většině případů ukázat koze bubínek určitým způsobem, aby provedla žádaný kousek. Byla k tomu vycvičena cikánkou, jež měla pro toto umění tak zvláštní nadání, že jí stačily dva měsíce, aby naučila kozu psát pohyblivými písmeny slovo Phoebus.

„Phoebus!“ pravil kněz. „Proč Phoebus?“

„Nevím,“ odpověděl Gringoire. „Snad si myslí, že to slovo má nějakou zázračnou a tajemnou sílu. Opakuje si je často polohlasně, když si myslí, že je sama.“

„Jste si jist,“ pokračoval Klaudius a pronikavě naň hleděl, „že je to pouhé slovo a nikoliv jméno?“

„Čí jméno?“ zeptal se básník.

„Což já vím?“ odpověděl kněz.

„Podívejte se, důstojný pane, představuji si to takto: Tihle cikáni jsou tak trochu ctiteli ohně a zbožňují slunce. Proto Phoebus.“

„Nezdá se mi to tak jasné jako vám, mistře Petře.“

„Ostatně na tom nezáleží. Ať si mumlá své Phoebus, jak se jí zlíbí. Jedno je jisté, že mě Džali má už skoro tak ráda jako ji.“

„Kdo je to Džali?“

„To je ta koza.“

Arcijáhen si rukou podepřel bradu a zdálo se, že chvíli přemýšlí. Náhle se prudce obrátil ke Gringoirovi.

„Přísaháš, že ses jí nedotkl?“

„Koho?“ řekl Gringoire. „Kozy?“

„Ne. Té ženy.“

„Své ženy! Přísahám vám, že ne.“

„A jsi s ní často sám?“

„Každý večer dobrou hodinku.“

Páter Klaudius svraští obočí:

„*Hm, solus cum sola non cogitabuntur orare Pater noster.*“⁹⁶

„Na mou duši, mohl bych se modlit Otčenáš i Zdrávas Maria i Věřím v Boha otce všemohoucího, nevěnovala by mi víc pozornosti než slepice kostelu.“

„Přísaha mi při lůně své matky,“ opakoval vášnivě arcijáhen, „že ses této bytosti nedotkl ani špičkou prstu.“

„Mohl bych vám to odpřisáhnout také při hlavě svého otce, neboť ty dvě věci spolu značně souvisí. Ale dovolte mi, ctihodný mistře, také jednu otázku.“

„Mluvte, pane.“

„Co je vám do toho?“

Bledá arcijáhnova tvář zčervenala jako tvář děvčete. Chvilí neodpovídal, pak řekl se zřejmými rozpaky:

„Poslyšte, mistře Petře Gringoire. Nejste ještě zatracen, pokud vím. Zajímám se o vás a chci vaše dobro. Ale nejmenší styk s tou démonickou cikánkou by z vás učinil služebníka Satanova. Víte, že je to vždy tělo, které hubí duši. Běda vám, přiblížíte-li se k této ženě! Toť vše.“

„Zkusil jsem to jednou,“ řekl Gringoire, drbaje se za uchem, „hned první den, ale nepochodil jsem.“

„Vy jste byl tak nestoudný, mistře Petře?“

A čelo knězovo se opět zasmušilo.

„Jindy zase,“ pokračoval básník s úsměvem, „podíval jsem se, než jsem šel spát, klíčovou dírkou a viděl jsem v košili nejrozkošnější ženu, pod jejíž nožkou kdy zapraskala postel.“

„Jdi k čertu!“ vykřikl kněz se strašlivým pohledem; strčil ramenem do užaslého Gringoira a rychlými kroky zmizel pod nejtemnějšími arkádami katedrály.

96 Je-li muž se ženou o samotě, jistě se nebudou modlit Otčenáš.

III. Zvony

Od onoho ranního výjevu na pranýři zdálo se sousedům chrámu Matky Boží, že zvonická horlivost Quasimodova citelně ochladla. Dříve se zvonilo při každé příležitosti, byla dlouhá ranní klekání od první ranní pobožnosti až do hodinky po nešporách, slavnostní vyzvánění při hrubé mši, bohaté trylkování malých zvonků při svatbě a při křtu, jež se proplétalo ve vzduchu jako rozmanitá výšivka lahodných zvuků. Starý chrám se celičký chvěl a zvučel neustálou radostí zvonů. Cítili jste v něm ustavičně přítomnost hlučícího a rozmarného ducha, který zpíval všemi těmi kovovými ústy. Nyní jako by ten duch zmizel; katedrála vypadala ponuře a s oblibou zachovávala mlčení; svátky a pohřby se odbyly jednoduchým zvoněním, suchým a strohým, jak to vyžadoval obřad, nic víc; z dvojího hlomozu, který vychází z chrámu, totiž varhan uvnitř a zvonů venku, zbývaly jen varhany. Jako by ve zvonících nebylo už hudebníků. A přece tam byl stále Quasimodo; co se s ním tedy dělo? Snad že stud a zoufalství z pranýře dosud ležely v hloubi jeho srdce, snad že rány katových důtek se do nekonečna odrážely v jeho duši nebo že smutek nad takovým zacházením pohřbil v něm všechno, i jeho lásku ke zvonům? Nebo snad měla Marie sokyni v srdci zvoníka od Matky Boží a tento velký zvon i se svými čtrnácti sestrami byl zanedbáván kvůli něčemu milejšímu a krásnějšímu?

Stalo se, že léta Páně 1482 připadlo Zvěstování Panny Marie na úterý dvacátého pátého března. Toho dne byl vzduch tak průzračný a lehký, že v Quasimodovi jako by se znovu probudila láska k zvonům. Vystoupil tedy na severní věž, zatím co dole otvíral kostelník všechna chrámová vrata, v té době dřevěná, z velkých desek z tvrdého dřeva a potažených kůží, kolem dokola pobitých zlacenými hřeby a vroubených řezbami „velmi umělé práce“.

Když se octl v horní kleci zvonice, pozoroval chvíli svých šest zvonů, smutně potřásaje hlavou, jako by naříkal, že se cosi postavilo

v jeho srdci mezi něho a je. Když je však rozhoupal, když ucítil, jak se pod jeho rukou ten hrozen zvonů pohybuje, když viděl, neboť to neslyšel, jak ta chvějivá oktáva stoupá a klesá po té zvučící stupnici, jako když ptáček skáče z větve na větev, když se toho hluchého nebožáka zmocnil ďábel hudby, ten démon roztrásající snop jiskřivých fug, trylků a arpeggií, tu byl opět šťasten, zapomněl na všechno a jeho srdce, přetékáající radostí, rozjasnilo mu tvář.

Chodil sem a tam, tleskal, běhal od provazu k provazu, slovem i gestem povzbuzoval svých šest zpěváků, jako když kapelník pobízí nadané hudebníky.

„Leť, leť, Gabrielo!“ volal. „Vrhni všechn svůj hlas na náměstí, dnes je svátek. – Thibaulte, žádné lenošení, ty se opožďuješ, leť už, cožpak jsi zarezavěl, ty povaleči? Tak je to dobře! Rychle, rychle! Ať není vidět srdce! Ať všichni od tebe ohluchnou jako já. To je ono, Thibaulte, výborně! – Viléme! Viléme! Ty jsi největší a Pasquier je nejmenší, a přece zní silněji. Vsaďme se, že ti, kteří naslouchají, slyší jej lépe než tebe. – Dobře, dobře, Gabrielo, jen silně, ještě silněji! – Hej, co vy tam nahoře děláte, vy dva vrabčáci, vidím, že ani nepípnete! Co jsou to za kovová ústa, která místo zpívání jen zívají? Tak jen s chutí do práce! Dnes je Zvěstování. Slunce krásně svítí, musíme krásně zvonit. – Ubohý Viléme, ty jsi už celý udýchaný, brachu!“

Pobízel svých šest zvonů s takovou zaujatostí, že létaly jako o závod a natřásaly své lesklé zadky jako hlučné spřežení španělských mezků, poháněné občasnými výkřiky honáka.

Najednou, když jeho zrak sklouzl dolů skrze široké břidlicové tašky, jež pokrývají do určité výše sráznou zeď zvonice, spatřil na náměstí podivně oblečenou mladou dívku, jež právě stanula a rozprostírala po zemi koberec, na němž se uložila kozička; spatřil i houf diváků, jak se kolem ní seskupuje do kruhu. Tato podívaná rázem změnila směr jeho myšlenek a zchladila jeho hudební nadšení, jako závan větru sráží tekoucí pryskyřici. Zastavil se, obrátil se

k zvonům zády a skrčil se za břidlicovým přístřeškem, upíraje na tanečnici onen zasněný, něžný a sladký pohled, který už jednou udivil arcijáhna. Zatím však opuštěné zvony naráz všechny umlkly, k velikému zklamání milovníků zvonění, kteří v důvěře naslouchali vyzvánění ze Směnárenského mostu a odcházeli ohromení jako pes, jemuž ukázali kost a podají mu kámen.

IV. 'ANÁΓKH⁹⁷

Přihodilo se za krásného rána téhož měsíce března, myslím, že to bylo v sobotu 29. na svatého Eustacha, že náš mladý přítel, student Jan Frollo ze Mlýna, při oblékání upozoroval, že jeho kalhoty, v nichž měl peněženku, nevydávají už kovový zvuk. „Ubohý váčku!“ zvolal, vytahuje jej z kapsy. „Ani jeden denárek! Jak krutě tě vykuchaly kostky, džbánky piva a Venuše! Jak jsi prázdný, scvrklý a splasklý! Podobáš se jícnu lítice! Ptám se vás, pane Cicerone a pane Seneko, když tu vidím vaše zkostnatělé knihy rozházené po zemi, co je mi platno, že vím lépe než mincmistr nebo žid ze Směnárenského mostu, že jeden zlatý tolar s korunou platí třicet pět uncí, každá po dvaceti pěti sous a osmi pařížských denárech, a že tolar s půlměsícem platí třicet šest uncí po dvaceti šesti sous a šesti tourských denárech, nemám-li ani mizernou vindru, abych si troufl v kostkách na dvě šestky! Ó konsule Cicerone! Z takových nesnází se člověk nevykrotí perifrázemi jako *quemadmodum*⁹⁸ nebo *verumenimvero*.⁹⁹“

Smutně se oblékal. Když si šněroval boty, napadla ho myšlenka; zprvu ji zapudil, avšak vynořila se znovu; oblékl si vestu naruby, zřejmé to znamená prudkého vnitřního boje. Konečně uhodil čepicí

97 Ananké (řec.) – bohyně nutnosti, zde osud.

98 Stejným způsobem jako.

99 Alébrž, alevšak.

rezolutně o zem a zvolal: „Tím hůře. Ať to dopadne, jak chce. Půjdu k bratrovi. Slíznu kázání, ale slíznu i tolar.“ Spěšně si tedy oblékl kožešinou podšitou kazajku, sebral čepici a v zoufalé náladě vyšel ven.

Sestupoval Harfovou ulicí k Starému městu. Když přecházel ulici U trubky, podráždila jeho čichový orgán vůně podivuhodných, ustavičně se otáčejících rožňů, i vrhl toužebný pohled na obří kuchyni, která vnikla františkánu Calatagironovi toto patetické zvolání: „*Veramente, queste rotisserie sono cosa stupenda*¹⁰⁰.“ Ale Jan neměl na snídani, a vešel proto s hlubokým povzdechem pod bránu Malého Châteletu, obrovského to dvojitého trojlistu mohutných věží, střechících vchod od Starého města.

Neudělal si ani čas, aby cestou, jak to bylo zvykem, hodil kamenem po bídné soše onoho Périneta Leclerca, jenž za Karla VI. vydal Paříž Angličanům, za kterýžto zločin pykala jeho socha s tváří kameny potlučenou a blátem pomazanou již tři století na rohu ulice Harfové a ulice Bussyho jako na věčném pranýři.

Když přešel Malý most a překročil Novou ulici svaté Jenovefy, stanul Jan ze Mlýna před chrámem Matky Boží. Tu se ho znovu zmocnila nerozhodnost, procházel se chvíli kolem sochy „zamračeného pána“ a opakoval si stísněně: „Kázání je jisté, tolar pochybný.“

Zastavil kostelníka, který vycházel z kláštera. „Kde je pan arcijáhen z Josas?“

„Myslím, že je ve své skrýši ve věži,“ řekl kostelník; „neradím vám, abyste ho tam vyrušoval, ledaže by vás sem posílal někdo jako třeba papež nebo pan král.“

Jan zatleskal. „Kýho d'asa! To je nádherná příležitost vidět po věstnou čarodějnou komůrku!“

Puzen touto úvahou, vkročil odhodlaně do malé černé branky a začal stoupat po točitých schodech do vyšších pater věže.

100 Věru, tyhle kuchyně jsou úžasné.

„Uvidíme!“ říkal si cestou. „Svatá Panno na nebesích, to bude jistě zajímavá komůrka, když ji můj ctihodný bratr skrývá jako pohlaví. Říká se, že tam zatápí v pekelných pecích a že tam na velkém ohni vaří kámen mudrců. Můj ty Bože, mně může být ukraden kámen mudrců zrovna jako kamínek na cestě; raději bych našel na jeho kamnech omeletu z velikonočních vajec se slaninou než největší kámen mudrců světa.“

Když vstoupil do sloupkové galerie, oddychl si chvíli a proklínal nekonečné schody nevím kolika miliony dáblů; potom pokračoval ve výstupu úzkou brankou severní věže, kudy je dnes obecnstvu přístup zakázán. Když po několika okamžicích minul klec zvonice, uviděl malé odpočívadlo v postranním výklenku a pod klenbou nízké gotické dveře, jejichž velký zámek a mohutné kování mohl spatřit otvorem prolomeným naproti v točité stěně schodiště. Koho by dnes zajímalo vidět tyto dveře, poznal by je podle nápisu vrytého bílými písmeny do černé zdi: *Zbožňuji Coralii. 1829. Podepsán Ugène*. Slovo „podepsán“ je v textu.

„Uf!“ vydechl žák. „To je jistě zde.“ V zámku trčel klíč. Strčil jemně do dveří a protáhl hlavu skulinou.

Čtenář se bezpochyby probíral v obdivuhodném díle slavného Rembrandta, tohoto Shakespeara malířství. Mezi tolika nádhernými rytinami je také jeden lept, představující patrně doktora Fausta, na který není možno dívat se bez úžasu. Ponurá jizba, uprostřed stůl a na něm plno ošklivých předmětů; umrlčí lebky, globy, křivule, kružidla a záhadné pergameny. Za stolem je doktor Faust v širokém plášti a kožešinové čepici, padající mu až k obočí. Je vidět jen půl těla. Napolo vztyčený ve svém ohromném křesle, sevřené pěsti opřené o stůl, pozoruje se zvědavostí a s hrůzou veliký světelný kruh utvořený z magických písmen, jenž září na zdi v pozadí temné světnice jako sluneční vidmo. Oku se zdá, že se toto kabalistické slunce chvěje a že naplňuje šerou jizbu svým tajemným zářením. Je to hrůzné a je to krásné.

Něco podobného Faustově jizbě naskytlo se zraku Janovu, když se odvážil prostrčit hlavu pootevřenými dveřmi. Byla to také ponurá, slabě osvětlená komůrka. Také tu bylo velké křeslo a veliký stůl, kružidla, křivule, zvířecí kostry, pověšené na stropě, otáčivý globus na podlaze, koňské hlavy, povalující se mezi skleněnými koulemi, v nichž se chvěly pozlátkové lístky, umrlčí hlavy, položené na pergamenech počmáraných číslicemi a písmeny, tlusté rukopisy, otevřené a na sebe nakupené bez ohledu na lámající se rohy pergamenu; zkrátka všechno to vědecké smetí v jediné směsici a všude na tom prach a pavučiny; ale nebyl tam kruh ze světelných písmen, nebyl tam doktor pozorující v extázi ohnivé zjevení, jako když se orel dívá na slunce.

A přece nebyla cela opuštěná. Nějaký člověk seděl v křesle, nachýlen nad stolem. Jan, k němuž byl obrácen zády, mohl vidět jen ramena a zadní část lebky; nebylo mu však zatěžko poznat tu lysou hlavu, kterou příroda obdařila věčnou tonsurou, jako by tímto vnějším symbolem chtěla naznačit, že předurčila arcijáhna neodvolatelně pro kněžský stav.

Jan poznal tedy svého bratra. Ale dveře se otevřely tak zticha, že nic neupozornilo pátera Klaudia na bratrovu přítomnost. Zvědavý student toho využil k tomu, aby si chvíli v klidu prohlížel celu. Široká kamna, jichž si z počátku nevšiml, byla nalevo od křesla, pod okénkem. Paprsek světla, vnikající tímto otvorem, procházel kulatou pavučinovou sítí, jejíž jemná růžice byla vkusně vpletena do lomeného oblouku okénka; uprostřed růžice seděl nepohnutě pavouk-stavitel jako střed tohoto krajkového kola. Na kamnech byly nakupeny v nepořádku všelijaké nádoby, kamenné láhve, skleněné křivule, retorty s uhlím. Jan zjistil s povzdechem, že tam není ani jediná pánev. „S kuchyní je to zlé,“ pomyslil si.

V kamnech nebyl ostatně oheň a zdálo se dokonce, že tam nebyl rozdělán už dávno. Skleněná maska, kterou Jan zpozoroval mezi alchymickým náčiním a která jistě sloužila k tomu, aby chránila

obličej arcijáhnův, když vyráběl nějakou nebezpečnou látku, ležela v koutě, zaprášená, jakoby zapomenutá. Vedle ní ležel neméně zaprášený měch, jehož svrchní strana nesla tento nápis vykládaný měděnými písmeny: SPIRA, SPERA¹⁰¹.

Na zdech bylo napsáno mnoho jiných hesel, jak to bylo zvykem u hermetiků; některá napsána inkoustem, jiná vyryta kovovým hrotem. Jinak zmatená směsice písma gotického, hebrejského, řeckého a římského; nápisy byly umístěny nazdařbůh, jeden přes druhý, novější přikrývaly všechny starší a všechny se vzájemně proplétaly jako větve křoviska, jako píky při nějaké šarvátce. Byla to vskutku dosti zmatená půtka všech filozofií, všech snů, všech lidských moudrostí. Tu a tam se zaskvěla nějaká moudrost mezi ostatními jako prapor mezi železnými špičkami kopí. Bylo to většinou nějaké krátké latinské nebo řecké heslo, jak je uměl tak dobře formulovat středověk: *Unde? Inde? – Homo homini monstrum – Astra, castra, nomen, numen.*¹⁰² – *Μέγα βίβλιου, μέγα καχού*¹⁰³ – *Sapere aude. – Flat ubi vult*¹⁰⁴. Atd. Leckdy také slovo zdánlivě beze všeho smyslu jako: *Αναχοφαγία*¹⁰⁵, jež snad skrývalo trpkou narážku na řeholní řád; jindy prostá zásada kněžské kázně, formulovaná ve správném hexametu: *Caelestem dominum, terrestrem dicite domnum*¹⁰⁶. Tu a tam byly také hebrejské klikyháky, jimž Jan, stejně již v řečtině slabý, vůbec nerozuměl. A do toho všeho byly porůznu zakresleny hvězdy, lidské i zvířecí postavy a protínající se trojúhelníky, což nemálo přispívalo k tomu, že se počmáraná zed' cely podobala listu papíru, po němž opice jezdila do inkoustu namočeným perem.

101 Dmýchej, doufej!

102 Odkud? Odtud? – Člověk člověku netvorem. – Hvězda, tábor, jméno, pokyn.

103 Silná kniha, velké zlo.

104 Měj odvahu být moudrý. – Duch vane, kam chce.

105 Spoutanost.

106 Pán na nebi budiž také pánem na zemi.

Jinak působil celek komůrky všeobecně dojmem opuštěnosti a zchátralosti; podle špatného stavu náčiní se dalo usuzovat, že už hezky dlouho odvádějí mistra od práce jiné zájmy.

Zdálo se však, že mistr, schýlený nad velikým rukopisem ozdobeným podivnými obrazy, je znepokojován představou, která se neustále mísila do jeho úvah. Tak aspoň soudil Jan, když slyšel jeho výkřiky, přerývané zamyšlenými zámlkami blouznivců snících nahlas.

„Ano, Manu¹⁰⁷ to tvrdí, Zarathuštra tomu učil! Slunce se rodí z ohně, měsíc ze slunce. Oheň je duší všehomíra. Jeho elementární částičky se rozlévají a v nekonečných proudech se neustále řinou na svět! V místech, kde se protínají na obzoru, vytvářejí tyto proudy světlo, v průsečných bodech na zemi vytvářejí zlato. – Světlo a zlato je totéž. Oheň v pevném stavu. – Je to rozdíl mezi viditelným a hmatatelným, mezi fluidem a pevným stavem těžé podstaty, mezi párou a ledem, nic víc. – To není přece blouznění – to je všeobecný zákon přírody! – Ale jak to udělat, jak vyloudit na vědě tajemství tohoto všeobecného zákona? Jakže? To světlo, které zaplavuje mou ruku, že je zlato? Jde jen o to, zhustit podle určitého zákona tytéž částičky, jež jsou podle jiného zákona rozptýlené! – Jak to udělat?

Někteří si usmyslili zakopat sluneční paprsek. Averroes (ano, byl to Averroes), Averroes zakopal takový paprsek pod levým pilířem svatostánku koránu ve velké mešitě kordovské; ale otevřít sklepení, aby se vidělo, zda se pokus zdařil, bude možno až za osm tisíc let.“

„K čertu!“ řekl si Jan pro sebe. „To je doba, než se člověk dočká dukátu.“

„... Jiní myslili,“ pokračoval arcijáhen ve své vidině, „že je lépe provádět to s paprskem Siria. Je však velmi obtížné dostat tento paprsek čistý, neboť se do něho mísí současně světlo ostatních

107 V indickém bájesloví praotec lidstva, který prý napsal posvátný zákoník, jímž se řídí brahmíni.

hvězd. Flamel¹⁰⁸ soudí, že je jednodušší zkoušet to na zemském ohni. – Flamel! Jaké to vyvolené jméno! Flamma! – Ano, oheň! Tot' vše. – Diamant je v uhlí, zlato v ohni. – Ale jak je odtud dostat? – Magistři tvrdí, že jsou jistá ženská jména tak půvabná, sladká a tajemná, že stačí je při pokusu vyslovit. – Přečteme si, co praví Manu: Kde ženy jsou ctěny, božstva se radují; kde se jimi opovrhuje, tam je zbytečno k Bohu se modliti. – Ústa ženy jsou vždy čistá. Jsou proudící vodou, jsou slunečním paprskem. – Jméno takové ženy má být příjemné, sladké a pomyslné; má končiti dlouhými samohláskami a má se podobati slovům žehnání. – Ano, ten mudrc má pravdu; vskutku, Maria, Sofia, Esmeral... Proklatě! Pořád ta myšlenka.“

A prudce knihu zavřel.

Přešel si rukou čelo, jako by chtěl zapudit myšlenku, jež ho sužovala. Pak vzal se stolu hřebík a kladívko, jehož rukojeť byla podivně pomalována kabalistickými znaky.

„Od nějaké doby,“ pravil s trpkým úsměvem, „všechny mé pokusy ztroskotávají. Ovládá mě utkvělá myšlenka a vysušuje mi mozek jako ohnivý trojlist. Vždyť jsem nemohl ani znovu přijít na tajemství Cassiodoria, jehož lampa svítila bez knotu a oleje. Věc přece tak prostá.“

„Hrome!“ zabručel si Jan do vousů.

„... Jediná bídná myšlenka dokáže tedy člověka oslabit a zbláznit,“ pokračoval kněz. „Ach, jak by se mi vysmála Klaudie Pernellová, ona, která nemohla ani na okamžik odvrátit Mikuláše Flamela od pokračování ve velkém díle! Hle! Držím v ruce kouzelné kladivo Zechielovo. Kdykoli poklepal tento obávaný rabín v hloubi své cely tímto kladívkem na tento hřebík, propadl se ten z jeho nepřátel, kterého odsoudil, na loket hluboko do země a ta ho pohltila, byť byl na dva tisíce mil daleko. Dokonce sám francouzský král se propadl až po kolena do své pařížské dlažby za to, že jednou večer zabušil

108 Lat. flamma = oheň (slovní hříčka).

nerozvážně na dveře tohoto divotvorce. To se stalo před necelými třemi sty lety. Nuže! Mám kladivo i hřebík a nejsou v mých rukou hroznějšími nástroji než perník v rukou kovářových. – A přece jde jen o to, přijít opět na to kouzelné slovo, které vyslovoval Zechiel, když klepal na hřebík.“

„Maličkost,“ myslil si Jan.

„Nuže, pokusme se,“ pokračoval živě arcijáhen. „Podaří-li se mi to, uvidím, jak vyskočí modrá jiskra z hlavičky hřebíku. – Emen hetan! Emen hetan!¹⁰⁹ – To není ono. – Sigeani! Sigeani¹¹⁰! – Ať tento hřeb otevře hrob komukoli, kdo má jméno Phoebus. – Proklatě! Stále a stále, věčně táž myšlenka!“

A zlostně kladivo odhodil. Pak klesl do křesla a na stůl, takže se Janovi úplně ztratil za ohromným opěradlem. Po několik minut viděl na knize jen jeho křečovitě zaťatou pěst. Pojednou se páter Klaudius zvedl, vzal do ruky kružidlo a vyryl mlčky na zed' velkými písmeny toto řecké slovo:

ἌΝΑΓΚΗ

„Můj bratr se zbláznil,“ řekl si Jan; „bylo by prostší napsat: *Fatum*. Každý nemusí umět řecky.“

Arcijáhen se posadil zase do křesla a položil si hlavu do dlaní jako nemocný, jehož čelo je těžké a žhavé.

Student pozoroval překvapeně svého bratra. On, který si dopřál volnosti, on, který zachovával v životě jen příjemný zákon přírody, on, který ponechával svým vášním volný průchod a u něhož jezero vznešených citů bylo vždy vyschlé, tak široce v něm každého rána otvíral nové odtoky, on nevěděl, s jakou zuřivostí kypí a vře to moře lidských vášní, když se mu odpírá jakýkoliv výtok, jak se

109 Magické zaříkadlo, znamená prý „sem-tam“.

110 Pekelný zloduch.

naplňuje, jak se vzdouvá, jak se rozlévá, jak podemílá srdce, jak se zmítá vnitřními vzlyky a utlumovanými křečemi, až nakonec strhá své hráze a prorve si cestu. Ten přísný a mrazivý zevnějšek Klaudia Frolla, ten chladný povrch příkré a nepřístupné ctnosti Jana vždy klamal. Veselý student nepomyslel nikdy na to, kolik vřelé, zběsilé a skryté lávy je pod zasněženým vrcholkem Etny.

Nevíme, zdali si náhle uvědomil tyto myšlenky; přes všechnu svou lehkovážnost však pochopil, že viděl něco, co vidět neměl, že právě překvapil duši svého staršího bratra v jednom z nejtajnějších stavů a že není třeba, aby si toho Klaudius všiml. Vida, že arcijáhen upadl zase do své původní strnulosti, stáhl opět velmi zticha hlavu a udělal za dveřmi několik hlučných kroků, jako když někdo přichází a upozorňuje na svůj příchod.

„Vstupte!“ zvolal arcijáhen ze své cely. „Čekal jsem vás. Nechal jsem schválně klíč ve dveřích. Vstupte, mistře Jakube!“ Žák odvážně vstoupil. Arcijáhen, jemuž podobná návštěva na takovém místě byla velmi nemilá, trhl sebou ve svém křesle. – „Jak? To jste vy, Jene?“

„Je to aspoň nějaké J,“ odpověděl student s červenou, drzou a veselou tváří.

Tvář pátera Klaudia opět zpřísněla. „Co tu chcete?“

„Milý bratře,“ spustil žák a snažil se, aby vypadal slušně, ztrápeně a skromně; točil s nevinným výrazem čepicí v rukou: „Přišel jsem vás požádat...“

„Oč?“

„O malé mravoučné kázání, jehož je mi velmi třeba.“ Jan se neodvážil dodat nahlas: „A o trochu peněz, které potřebuji ještě víc.“ Tato poslední část souvětí zůstala nevyslovena.

„Pane,“ pravil arcijáhen chladně, „jsem s vámi velice nespokojen.“

„Běda!“ povzdychl žák.

Páter Klaudius otočil své křeslo o čtvrt kruhu a upřeně se na Jana podíval. „Přicházíte velmi vhod.“

To byl zlý úvod. Jan se připravoval na prudký výpad.

„Jene, každý den mi na vás lidé donášejí stížnosti. Jak je to s tou rvačkou, v níž jste spráskal holí malého vikomta Alberta z Ramon-champu?“

„Ach! To je toho!“ odpověděl Jan. „Zlomyslné páže se bavilo tím, že hnalo svého koně blátem a stříkalo na žáky.“

„A jak je to s tím,“ pokračoval arcijáhen, „s tím Mahietem Fargelem, kterému jste roztrhl šaty? *Tunicam dechiraverunt*¹¹¹, praví žaloba.“

„Kdepak! Mizernou kápi z Montaigu. Toť vše.“

„Žaloba praví *tunicam* a nikoliv *capettam*. Umíte latinsky?“ Jan neodpověděl.

„Ano!“ pokračoval kněz, potřásaje hlavou. „Kam až jsme dnes dospěli se vzděláním a vědami. Latině se stěží rozumí, syrština je neznámá, řečtina tak nenáviděná, že se nepovažuje za nevědomost, když největší učenec přeskočí řecké slovo, aniž je četl, a že se říká: *Graecum est, non legitur*¹¹².“

Žák zdvihl odhodlaně oči. „Dovolíte, pane bratře, abych vám vysvětlil něčistší francouzštinou ono řecké slovo, které je napsáno tam na zdi?“

„Jaké slovo?“

„ΑΝΑΓΚΗ.“

Na zažloutlých lících arcijáhnových se rozlil lehký ruměnc jako obláček dýmu, prozrazující navenek skryté otřesy sopky. Student si toho sotva povšiml.

„Dobrá, Jene,“ zakoktal starší bratr namáhavě, „co znamená to slovo?“

„Osud.“

Páter Klaudius zase zbledl a žák bezstarostně pokračoval: „A to slovo pod tím, vyryté touž rukou, *Αναγκεία* značí necudnost. Vidíte, že umím řecky.“

Arcijáhen mlčel. Zamyslel se nad tou lekcí řečtiny.

111 Roztrhli svrchní šat (makarónská latina).

112 Co je řecké, nečte se.

Malý Jan jako všechny zkažené děti pokládal ten okamžik za vhodný, aby se odvážil své žádosti. Nasadil tedy neobyčejně něžný hlas a začal.

„Můj dobrý bratře, což mě máte v takové nenávisti, že se na mne dovedete mračit pro několik mizerných facek a ran pěsti uštědřených v řádném boji nějakým mladíkům a hlupáčkům, *quibusdam marmosetis*¹¹³? – Vidíte, drahý bratře Klaudie, že umím také latinsky.“

Ale všechna ta lísavá přetvářka neměla na přísného staršího bratra obvyklého účinku. Cerberus se nezakousl do medového koláče. Na čele arcijáhnově nebylo jedině vrásky. „Kam tím míříte?“ pravil suše.

„Nuže, k věci! Řeknu vám to!“ odpověděl statečně Jan. „Potřebuji peníze.“

Po tomto drzém prohlášení se objevil na tváři arcijáhnově zcela vychovatelský a otcovský výraz.

„Jistě víte, pane Jene, že naše léno tirechappeské vynáší, dáme-li dohromady pacht a nájemné z jedenadvaceti domů, jen třicet devět liber jedenáct soldů a šest pařížských denárů? Je to sice o polovičku více než za bratrů Pacletů, ale mnoho to není.“

„Potřebuji peníze,“ pravil Jan se stoickým klidem.

„Víte, že církevní soud rozhodl, že našich jedenadvacet domů je zcela jako léno podřízeno biskupství a že bychom se mohli vykoupit z tohoto lenního závazku, kdybychom ctihodnému biskupovi zaplatili dvě hřivny stříbra v hodnotě šesti pařížských liber? Avšak dosud jsem nemohl ty dvě libry sehnat. Vy to přece víte.“

„Vím, že potřebuji peníze,“ opakoval Jan po třetí.

„A co chcete s nimi dělat?“

Po této otázce zasvitl v Janových očích záblesk naděje. Tvářil se zase úlisně a sladoučce.

113 Jakýmsi usmrkancům.

„Podívejte se, drahý bratře Klaudie, neobracel bych se na vás, kdybych měl zlý úmysl. Nejde o to, abych z vašich peněz hýřil v krčmách anebo se projížděl po pařížských ulicích na koni s brokátovou čabrákou a s lokajem, *cum meo laquasio*¹¹⁴! Nikoliv bratře, jde o dobrý skutek.“

„Jaký dobrý skutek?“ tázal se Klaudius trochu překvapen. „Dva moji přátelé by rádi koupili plenky pro dítě jedné chudé milosrdné sestry. Je to skutek milosrdenství. Bude to stát tři zlaté a rád bych přispěl jedním.“

„Jak se jmenují vaši dva přátelé?“

„Petr Zabiják a Baptista Voleček.“

„Hm,“ pravil arcijáhen. „Ta jména se hodí k dobrému skutku jako dělo na hlavní oltář.“

Je jisto, že Jan vybral jména pro své dva přátele velmi nevhodně. Poznal to příliš pozdě.

„A pak,“ pokračoval bystrý Klaudius, „jaké jsou to plenky, které mají stát tři zlaté? A pro dítě řeholnice! Od kdypak mají milosrdné sestry robátka?“

Jan se rozmáchl ještě jednou do prázdna.

„Nuže tedy, ano, potřebuji peníze, abych mohl tento večer navštívit Isabellu Thierryovou v Údolí lásky.“

„Bídny nemravo!“ zvolal kněz.

„*Αυαγυεία*,“ řekl Jan.

Tento citát, který si žák snad ze zlomyslnosti vypůjčil se zdi komůrky, učinil na kněze zvláštní dojem. Kousl se do rtů a jeho hněv uhasl v ruměnci.

„Odejďte!“ řekl potom Janovi. „Očekávám někoho.“

Žák učinil ještě jeden pokus. „Bratře Klaudie, dejte mi aspoň denárek, abych se najedl.“

114 S mým lokajem.

„Jak jste daleko s Gratianovým Dekretem?“ tázal se páter Klaudius.

„Ztratil jsem své sešity.“

„Jak jste daleko v latinské literatuře?“

„Ukradli mi můj exemplář Horatia.“

„Jak daleko jste s Aristotelem?“

„Namoutě, bratře, jak jen se jmenuje ten církevní otec, co říká, že všechny kacířské bludy se pelešily za všech dob v houští Aristotelovy metafyziky? Hanba Aristotelovi! Nechci rozrušit své náboženství jeho metafyzikou!“

„Mladý muži,“ pokračoval arcijáhen. „Při posledním králově vjezdu jel v průvodu jeden šlechtic jménem Filip de Comines a měl na pokrývce svého koně vyšito heslo, *Qui non laborat, non manducet*¹¹⁵. Radím vám, abyste o něm trochu přemýšlel.“

Žák chvíli mlčel s prstem na uchu, s tváří rozmrzelou, zrak upřený k zemi. Najednou se obrátil ke Klaudiovi s čilostí konipáska.

„Vy mi tedy nechcete dát, pane bratře, ani jeden pařížský sou, abych si koupil kousek chleba u pekaře?“

„*Qui non laborat, non manducet.*“

Po této odpovědi neoblomného arcijáhna zakryl si Jan tvář dlaněmi jako vzlykající žena a zvolal zoufale: „*Οτοοτοτοί!*“

„Co to znamená, pane?“ tázal se Klaudius, překvapen tímto bláznovstvím.

„Povím vám to,“ pravil žák a zdvihl ke Klaudiovi drzé oči, jež si právě promnul pěstmi, aby zčervenaly jako pláčem, „to je z řečtiny. Je to jeden Aischylův anapest, který dokonale vyjadřuje bolest.“

A tu se dal do smíchu tak bláznivého a prudkého, že se i arcijáhen musel usmát: Ve skutečnosti to byla Klaudiova vina: proč toho hochu tak rozmazlil?

„Och, dobrý bratře Klaudie,“ počal znovu, povzbuzen tímto úsměvem, „podívejte se na mé děravé boty. Může být na světě větší

115 Kdo nepracuje, ať nejí.

tragédie než boty, jejichž podešev vyplazuje jazyk?“ Arcijáhen se vrátil rychle k své původní přísnosti. „Pošlu vám nové boty, ale žádné peníze.“

„Aspoň ubohý pařížský denárek, bratře,“ žadonil Jan. „Naučím se Gratianovi nazpaměť, budu věřit v Boha, budu pravým Pythagorem vědy a ctnosti. Ale jeden denárek, prosím. Chcete, aby mě pozřela tlama hladu, která se přede mnou otvírá černější, smrdutější a hlubší než peklo nebo nos mnichův?“

Páter Klaudius potřásl vrásčitou hlavou: „*Qui non laborat...*“ Jan ho nenechal domluvit.

„Tak dobře!“ vzkřikl. „K čertu se vším! Ať žije radost! Půjdu z krčmy do krčmy, budu se rvát, rozbíjet džbánky, půjdu k holkám.“

Načež hodil čepicí o zed' a luskl prsty jako kastanětami. Arcijáhen pohlédl na něho se zasmušilou tváří.

„Jene, vy nemáte vůbec duši!“

„V tom případě mi chybí podle Epikura cosi, co je utvořeno z čehosi, co nemá jméno.“

„Jene, musíte vážně pomýšlet na svou nápravu.“

„Ech co,“ zvolal Jan, dívaje se střídavě na bratra a na křivule na kamnech, „tady je všecko špičaté, myšlenky i láhve.“

„Jene, jste na silně nakloněné ploše. Víte, kam spějete?“

„Do krčmy,“ pravil Jan.

„Křčma vede na pranýř.“

„Lucerna jako lucerna, a možná že s touhle by byl Diogenes našel svého člověka.“

„Pranýř vede na šibenici.“

„Šibenice je váha, která má na jedné straně člověka a na druhé straně celou zemi. Je krásné být člověkem.“

„Šibenice vede do pekla.“

„To je velikánský oheň.“

„Jene, Jene, konec bude zlý.“

„Začátek bude dobrý.“

V tom okamžiku bylo slyšet na schodech kroky.

„Tiše!“ řekl arcijáhen a položil si prst na ústa. „To je mistr Jakub. Poslyšte, Jene,“ dodal zticha, „chraňte se mluvit někdy o tom, co zde uvidíte a uslyšíte. Schovejte se rychle pod kamna a ani nedutejte.“

Student se schoulil pod kamny. Tam ho napadla plodná myšlenka.

„A ještě něco, bratře Klaudie: zlatník, abych nedutal.“

„Ticho! Slibuji vám ho.“

„Musíte mi ho dát.“

„Tu máš,“ řekl arcijáhen a hodil mu zlostně svůj kapsáň. Jan zmizel opět pod kamny a dveře se otevřely.

V. Dva muži v černém

Vstoupila osoba v černém šatě, zasmušilého pohledu. Našeho přítele Jana (který, jak správně tušíte, zařídil se ve svém koutě tak, aby podle libosti mohl vše vidět a vše slyšet) upoutal na první pohled dokonalý smutek v šatu i v tváři nového příchozího. Přesto se však v jeho obličejí zračila jakási laskavost, ale laskavost kočky nebo soudce, laskavost přeládlá. Byl hodně šedivý, vráscitý, téměř šedesátiletý, mžoural očima, měl bílé obočí, svislý ret a velké ruce. Když Jan poznal, o koho jde, že jde bezpochyby o nějakého lékaře nebo úředníka a že ten člověk má nos daleko od úst, znamená to zabedněnosti, skrčil se zase do své díry, zoufalý, že musí zůstat kdovíjak dlouho v tak nepříjemné poloze a v tak špatné společnosti.

Arcijáhen kvůli tomuto muži ani nepovstal. Pokynul mu, aby se posadil na stoličku u dveří, a po několika okamžicích mlčení, v němž jako by pokračoval v dřívějším rozjímání, řekl s jistou blahosklonností: „Dobrý den, mistře Jakube!“

„Buďte zdrav, mistře!“ odpověděl černý muž.

Ve způsobu, jak bylo vysloveno na jedné straně ono „mistře Jakube“ a na druhé straně ono „mistře“ s celou vážností, projevoval

se rozdíl milostivého pána a pána, *domina a domna*. Bylo zřejmo, že učitel přijímá žáka.

„Nuže,“ začal opět arcijáhen po novém odmlčení, jež se mistr Jakub neodvážil porušit, „daří se vám to?“

„Bohužel, mistře,“ odpověděl tázaný se smutným úsměvem, „pořád jen foukám. Popele habaděj, ale ani jiskřička zlata.“

Páter Klaudius učinil netrpělivý posunek. „Nemluvím o tom, mistře Jakube Charmolue, nýbrž o procesu s vaším čarodějem. Není ten Markus Cenaine, jak mu říkáte, klíčníkem účetního dvora? Přiznává se k čarodějnictví? Zdařil se vám výslech mučením?“

„Bohužel ne,“ odpověděl mistr Jakub stále s oním smutným úsměvem. „Ani to se nepoštětilo. Ten člověk je jako křemen. Usmažíme ho spíš na Prasečím trhu, než by něco řekl. Neopomine však ničeho, abychom dospěli k pravdě. Je už celý rozlámaný. Používáme všech svatojanských bylin, jak praví starý taškář Plautus:

*Advorsum stimulos, laminas, crucesque,
compedesque,
nervos, catenas, carceres, numellas, pedicas,
boias.*¹¹⁶

Nic nepomáhá. Je to strašný člověk. Marně se s ním namáhám.“

„Nenašli jste nic nového v jeho domě?“

„Ale ano,“ odpověděl mistr Jakub a prohledával svůj kapsáček, „ten to pergamen. Jsou na něm slova, kterým nerozumíme. Pan advokát ve věcech trestních Filip Lheulier zná přece jen trochu hebrejštinu; pochytil ji při procesu se židy z ulice Kantersten v Bruselu.“

Mistr Jakub rozvínoval při řeči pergamen. „Ukažte,“ řekl arcijáhen. A když se zadíval na tu listinu, zvolal: „Pravá magie, mistře Jakube.

116 Byly vyzkoušeny bodce, žhavé pláty, skřipce, okovy, důtky, řetězy, temnice, klády, železa, jha (citát z Plautovy „Komédie o oslu“).

Emen hetan! Tot' pokřik čarodějnic, když přicházejí na sabat. *Per ipsum, et cum ipso, et in ipso*¹¹⁷. Tímto zaklínadlem se uzavírá ďábel opět v pekle. *Hax, pax, max*¹¹⁸, to je něco z lékařství. Zařikávací formula proti kousnutí vztekých psů. Mistře Jakube! Vy jste královským prokurátorem při církevním soudu: tento pergamen je hnusný.“

„Podrobíme toho muže ještě jednou výslechu mučením. Podívejte se,“ dodal mistr Jakub, prohrabávaje znovu kapsáři, „co jsme ještě našli u Marka Cenaina.“

Byla to nádobka podobná těm, které pokrývaly kamna pátera Klaudia.

„Ale,“ pravil arcijáhen, „alchymický kelímek.“

„Přiznám se vám,“ pokračoval mistr Jakub se svým ostýchavým a nuceným úsměvem, „že jsem jej zkusil na kamnech, ale neuspěl jsem lépe než se svým.“

Arcijáhen se jal nádobku prohlížet. „Co to vyryl na ten kelímek? Och! Och! Slovo, které zahání blechy! Je to hlupák, ten Markus Cenaine. Rád věřím, že s tím neuděláte zlato! To si můžete nanejvýš postavit v létě k posteli!“

„Když už jsme u omylů,“ pravil královský prokurátor, „než jsem šel k vám nahoru, studoval jsem dole portál. Jste si jist ctihodný mistře, že je v něm na straně k nemocnici znázorněn úvod do díla o fyzice a že ze se dmi nahých postav u nohou Panny Marie ta s křídly na patách je Merkur?“

„Ano,“ odpověděl kněz. „Píše to Augustin Nypho, onen italský doktor, který měl chlupatého ďábla, jenž ho o všem zpravoval. Ostatně hned sestoupíme a vysvětlím vám to na místě.“

„Děkuji, mistře,“ řekl Charmolue, ukláněje se až k zemi. „Málem bych zapomněl. Kdy si přejete, abych dal zatknouti tu malou čarodějkou?“

„Jakou čarodějkou?“

117 Skrze sebe sama, se sebou samým, v sobě samém.

118 Magická formule z pekelného slovníku.

„Tu cikánku, však ji dobře znáte, co přichází každý den tančit na náměstí před kostelem přes zákaz církevního soudu! Má kozu posedlou ďáblem, rohy jako čert; ta koza čte, píše, vyzná se v matematice jako Picatrix a stačila by přivést na šibenici všechny cikány! Proces je již připraven; nebude jistě dlouho trvat. Rozkošné stvoření, tahle tanečnice, na mou duši! Překrásné černé oči! Dva egyptské rubíny! Kdy začneme?“ Arcijáhen neobyčejně zbledl.

„To vám ještě řeknu,“ zakoktal skoro nesrozumitelně. Pak pokračoval namáhavě: „Věnujte se Marku Cenainovi!“

„Buďte klidný,“ řekl Charmolue s úsměvem. „Jak se vrátím, dám ho zas přivázat na kožené lůžko. Ale je to ďábelský člověk. Unavuje již samého Pierrata Torterua, a ten má silnější ruce než já. Jak říká ten dobrák Plautus:

*Nudus vincetus, centum pondo, es quando pendes per pedes.*¹¹⁹

Výslech lámáním na kole! To je to nejlepší, co máme. Nemine ho.“

Zdálo se, že páter Klaudius upadl do roztržitosti. Obrátil se k Charmoluovi:

„Mistře Pierrate, chci říci, mistře Jakube! Věnujte se Marku Cenainovi!“

„Ano, ano, důstojný pane Klaudie. Chudák! Bude trpět jako Mumol. Co ho to také napadlo jít na sabat! Klíčník účetního dvora by měl znát text Karla Velikého, *Stryga nel masca*¹²⁰! – Co se týče té maličké, Smeraldy, jak jí říkají, vyčkám vašich rozkazů. – Až přijdeme pod portál, vysvětlíte mi také, co znamená zahradník na té malbě, která je vidět při vstupu do kostela. Není to rozsévač? – Hej, mistře, nač myslíte?“

119 Nahý, spoután a za nohy pověšen, vážíš sto liber.

120 Čarodějnice v masce.

Zahloubaný páter Klaudius ho už neposlouchal. Charmolue, sleduje směr jeho pohledu, spatřil, že bezděky utkvěl na velké pavučině rozestřené v okně komůrky. Zbrklá moucha, hledající březnové slunce, vlétla právě v tom okamžiku do této sítě a uvízla v ní. Jak se síť otřásla, vyrazil ze svého lůžka uprostřed pavučiny obrovský pavouk, jedním skokem se vrhl na mouchu, předními nohama ji ohnul a ohyzdnými kusadly jí ohledával hlavu. „Ubohá moucha!“ pravil královský prokurátor církevního soudu a natáhl ruku, aby ji zachránil. Arcijáhen, jako by se náhle probudil, zadržel mu ruku s křečovitou prudkostí.

„Mistře Jakube,“ zvolal, „nechte jednat osud.“

Prokurátor se zděšeně obrátil. Zdálo se mu, že ho uchopily za ruku železné kleště. Oko knězovo bylo strnulé, vyjevené, planoucí a stále upřené na hrůznou skupinu mouchy a pavouka.

„Ano, ano,“ pokračoval kněz hlasem, který jako by vycházel z hloubi jeho nitra, „toť symbol všeho. Lítá, je veselá, právě se zrodila; hledá jaro, volný vzduch, svobodu. Ó ano. Tu však narazí na osudnou síť, vyskočí z ní pavouk, odporný pavouk. Ubohá tanečnice! Ubohá moucha předurčená k záhubě! Mistře Jakube, neplette se do toho, je to osud! – Běda, Klaudie, ty jsi ten pavouk! Ale jsi také moucha! – Letěl jsi za vědou, ke světlu, ke slunci, neměls jiné starosti než prorazit do volného prostoru, k jasné záři věčné pravdy. A jak ses řítíš k zářivému okénku vedoucímu do jiného světa, do světa jasu, rozumu a vědy, ty zaslepená moucho, ty bláhový doktore, neviděls tu jemnou pavučinu, kterou osud rozprostřel mezi světlo a tebe, vrhl ses do ní střemhlav, ubohý blázne, a nyní se zmítáš s rozbitou hlavou a potrhanými křídly v železných chapadlech osudu. – Mistře Jakube! Mistře Jakube! Nechte pavouka jednat!“

„Ujišťuji vás,“ řekl Charmolue, který se na něj nechápavě díval, „že se ho nedotknu. Ale pusťte mi ruku, mistře, prosím! Máte ruce jako kleště.“

Arcijáhen ho neslyšel. „Ach, ty bloude,“ pokračoval, nespouštěje očí z okénka, „i kdybys mohl svými mušími křídélky prorazit tu

strašlivou síť, myslíš, že bys mohl dospět k světlu? Běda, jak by ses dostal dál, přes okenní tabulku, tu křišťálovou stěnu tvrdší než kov, která odděluje všechny filozofie od pravdy? Ó, jaká to marnost vědy! Kolik mudrců přilétá z velké dálky, aby si tu rozbili čelo! Kolik všelijakých systémů bzučí a naráží na sebe u té věčné okenní tabulky!“

Umlkl. Poslední úvahy, jež ho nepozorovatelně odvedly od vlastních strastí k vědě, patrně ho uklidnily. Jakub Charmolue ho přivedl k vědomí skutečnosti, když mu náhle položil tuto otázku: „Nuže, mistře, kdy mi přijdete pomoci dělat zlato? Nemohu se dočkat úspěchu.“

Arcijáhen potřásl hlavou s trpkým úsměvem.

„Mistře Jakube, přečtete si Michala Psella *Dialogus de energia et operatione doemonum*¹²¹. Naše počínání není tak zcela nevinné.“

„Ne tak nahlas, mistře! Také se mi to zdá,“ pravil Charmolue. „Ale když je člověk jen královským prokurátorem církevního soudu s třiceti tourskými tolary ročního platu, musí se trochu zabývat hermetikou. Jenom mluvmé potichu.“

V tom okamžiku dolehl k neklidnému uchu Charmoluovu zvuk chroupání a žvýkání, vycházející zpod kamen.

„Co je to?“ otázal se.

Byl to Jan, velmi stísněný a unuděný ve své skrýši, jemuž se podařilo najít starou kůrku chleba a trojúhelník plesnivého sýra; i dal se bez okolků do jídla, aby se utěšil a posnídal. Poněvadž měl velký hlad, tropil velký hluk a při každém soustě silně mlaskal, což vzbudilo pozornost i strach prokurátora.

„To je má kočka,“ řekl rychle arcijáhen, „pochutnává si tam na myši.“

Toto vysvětlení Charmolua uspokojilo.

„Opravdu, mistře,“ odpověděl s uctivým úsměvem, „všichni velcí filozofové měli nějaké domácí zvíře. Víte, co praví Servius: *Nullus enim locus sine genio est*¹²².“

121 Pojednání o síle a činnosti duchů.

122 Každé místo má svého strážného ducha.

A tu páter Klaudius, který se bál, že mu Jan provede další neplechu, připomněl svému důstojnému žáku, že ještě mají společně studovat několik postav na portálu, a oba vyšli z komůrky, k velké radosti studenta, který se již vážně obával, že se mu brada obtiskne do kolena.

VI. Jaký následek může mít sedmeré zaklení pod širým nebem

„*Te Deum laudamus!*¹²³“ zvolal mistr Jan, vylézaje ze své skrýše. „Ti dva kulichové jsou pryč. *Och! Och! Hax! Pax! Max!* Blechy, vzteklí psi! Čert! Mám už dost těch řečí. V hlavě mi hučí jako ve zvonici. K tomu ještě plesnivý sýr! Pryč odtud! Sestupme, vezměme kapsář slavného bratra a proměňme všechny peníze v láhve.“

Pohlédl něžně a s obdivem do vzácného váčku, upravil si šaty, otřel boty, oprášil si vetché rukávy, celé šedivé od popelu, zapískal si nějaký popěvek, otočil se neobratně na patě, pátravě se rozhlédl, zda by se nedalo v cele ještě něco vzít, sebral na kamnech tu a tam několik skleněných amuletů a s úmyslem darovat je jako šperk Isabelle Thierryeové, strčil konečně do dveří, které jeho bratr nechal otevřeny jako poslední projev shovívavosti a které on také nechal otevřeny jako poslední projev zlomyslnosti, a sestupoval po točitých schodech, poskakuje jako pták.

Uprostřed temného schodiště strčil loktem do čehosi, co bručivě ustoupilo z cesty; usoudil, že je to Quasimodo, a zdálo se mu to tak pošetilé, že se cestou po zbývajících schodech smál, až se za boky popadal. A smál se, ještě když vyšel na náměstí.

Dupl si, jakmile se zas octl na zemi. „O dobrá a ctihodná dlažbo pařížská! Proklety buďtež schody, které by upachtily i anděly

123 Tebe, Bože, chválíme!

z žebříku Jakobova! Co mi to napadlo cpát se do toho kamenného vrtáku provrtávajícího nebe jen proto, abych snědl kus chlupatého sýra a abych viděl okénkem pařížské zvony!“

Po několika krocích spatřil oba kulichy, totiž pátera Klaudia a mi-stra Jakuba Charmolua, jak se zaujetím pozorují nějakou sochu na portále. Přiblížil se k nim po špičkách a zaslechl, jak arcijáhen zcela potichu říkal Charmoluovi: „Byl to Vilém Pařížský, který dal vyrýt Joba na tento kámen azurové barvy, na krajích pozlacený. Job představuje kámen mudrců, který musí být také zkoušen a mučen, aby se stal dokonalým, jak praví Raymondus Lullus: *Sub conservatione formae specificaе salva anima.*“¹²⁴

„To je mi úplně jedno,“ řekl Jan, „jen když já mám peněženku.“

V tom okamžiku zaslechl za sebou, jak nějaký silný a zvučný hlas vyráží celou řadu strašlivých nadávek: „Ďas aby to spral! Mordsetsakra! Tisíc láter! Blesky boží! U všech čertů! Hrom a peklo!“

„Na mou duši,“ zvolal Jan, „to může být jen můj přítel kapitán Phoebus!“

Jméno Phoebovo dolehlo k uším arcijáhnovým ve chvíli, kdy vykládal královskému prokurátorovi draka, který skrývá ocas v lázni, z níž vystupuje dým a hlava krále. Páter Klaudius sebou trhl, přerušil k velkému úžasu Charmolua svůj výklad, obrátil se a spatřil, jak bratr Jan přistupuje u dveří domu Gondelaurierových k vysokému důstojníkovi.

Byl to vskutku pan kapitán Phoebus z Châteaupersu. Opíral se zády o roh domu své nevěsty a klel jako pohan.

„Na mou věru, kapitáne Phoebe,“ zvolal Jan a vzal ho za ruku, „klejete s podivuhodným nadšením.“

„Hrom do toho!“ odpověděl kapitán.

„Hrom do vás!“ opáčil student. „Řekněte, šlechtetný kapitáne, odkud se bere u vás ta záplava krásných slov?“

124 Při zachování zvláštní formy zdravá duše.

„Odpusťte, kamaráde Jene,“ zvolal Phoebus, potřásaje mu rukou, „pádící kuň se nezastaví naráz. Právě jsem nadával v plném trysku. Jdu od těch krasotinek, a kdykoli odtamtud vyjdu, mám vždy plné hrdlo nadávek; musím je vyplivnout, jinak bych se zadusil, hrom a peklo.“

„Šel byste se napít?“ optal se žák.

Tato nabídka kapitána uklidnila.

„Ovšemže chci, ale nemám peníze.“

„Ale já mám!“

„Cože? Ukažte!“

Jan majestátně a prostě vystavil měšec kapitánovým očím. Zatím arcijáhen, který nechal užaslého Charmolua stát na místě, přišel až k nim, zastavil se několik kroků od nich a pozoroval je, aniž si ho všimli, tak byli zaujati prohlížením měšce.

Phoebus zvolal: „Měšec ve vaší kapse, Jene, tot' měsíc ve vědru vody. Vidíš ho tam a není tam. Je tam jen jeho obraz. Přisámbůh! Vsaďme se, že jsou to oblázky!“

Jan odpověděl chladně: „Podívejte se, jakými oblázky si štěrkuji kapsu.“

A beze slova vyprázdnil měšec na blízký patník s tváří Římana zachraňujícího vlast.

„Pane Bože!“ zamumlal Phoebus. „Tolary, velké stříbrňáky, malé stříbrňáky, měďáky, dva za jeden tourský, pařížské denárky, pravé haléře s orlem, to je skvělé!“

Jan zachoval důstojnost a chladnokrevnost. Několik haléřů se zakutálelo do bláta. Kapitán se ve svém nadšení po nich sehnul. Jan ho však zadržel: „Fuj, kapitáne Phoebe z Châteaupersu!“

Phoebus spočítal peníze a obrátil se slavnostně k Janovi: „Víte, Jene, že to dělá 23 pařížských sous! Koho jste to obral dnes v noci v Tlamořezské ulici?“

Jan zvrátil světlou kučeravou hlavu a řekl, přimhuřuje pohrdavě oči: „Mám bratra arcijáhna a hlupáka.“

„U všech rohatých,“ zvolal Phoebus, „je to hodný člověk!“

„Pojďme pít,“ navrhl Jan.

„Kam půjdeme?“ zeptal se Phoebus. „K Evinu jablku?“

„Ne, kapitáne. Pojďme do krčmy U staré bečky. Ústa Rebečky, víte? To je rébus, ty já mám rád.“

„Dej mi pokoj s rébusy, Jene. Lepší víno mají U Evina jablka. A pak, roste tam na slunci u dveří réva a to mě při pití rozjařuje.“

„Nuže dobrá! Jde se k Evě a jejímu jablku,“ řekl student a vzal Phoeba pod paží. „A abych nezapomněl, drahý kapitáne, před chvílí jste mluvil o Tlamořezské ulici. To je velmi nepěkně řečeno; dnes už nejsme tak barbarští. Říká se Hrdlořezská ulice!“

Oba přátelé se vydali na cestu k Evinu jablku. Je zbytečno říkat, že napřed sebrali peníze a že je arcijáhen sledoval.

Arcijáhen šel za nimi, ponurý a divoký. Byl to snad ten Phoebus, jehož proklaté jméno se od nedávného setkání s Gringoirem neustále vtíralo do jeho myšlenek? Nevěděl to, ale konec konců byl to Phoebus a to magické jméno stačilo, že arcijáhen sledoval vlčími kroky oba bezstarostné společníky, poslouchal, co si povídají, a s úzkostlivou pozorností hlídal každyčký jejich pohyb. Nebylo ostatně nic snazšího než vyslechnout celý jejich rozhovor, neboť mluvili hlasitě a velmi málo jim záleželo na tom, že zasvěcují kolemjdoucí více či méně do svých důvěrných záležitostí. Mluvili o soubojích, o holkách, o pitkách, o ztřeštěných kouscích.

Na rohu jedné ulice dolehl k nim zvuk bubínku ze sousední křižovatky. Páter Klaudius zaslechl, jak důstojník říká žákovi:

„Hrome, přidejme do kroku!“

„Proč, Phoebe?“

„Bojím se, aby mě cikánka neviděla.“

„Jaká cikánka?“

„Ta malá s kozou.“

„Smeralda?“

„Zrovna ta, Jene. Zapomenu vždycky to její zpropadené jméno. Pospěšme si, poznala by mě. Nechci, aby mě ta holka oslovila na ulici.“

„Vy ji znáte, Phoebe?“

Tu arcijáhen viděl, jak se Phoebus ušklíbl, naklonil se k uchu Janovu a pošeptal mu několik slov. Pak se dal Phoebus do smíchu a potřásl vítězoslavně hlavou.

„Opravdu?“ zeptal se Jan.

„Na mou duši!“

„Dnes večer?“

„Dnes večer.“

„Jste si jist, že přijde?“

„Ale vy jste blázen, Jene, copak pochybujeme o takových věcech?“

„Máte štěstí, kapitáne Phoebe!“

Arcijáhen vyslechl celou tuto rozmluvu. Zajekal zuby. Bylo mu přímo na očích vidět, jak se zachvěl na celém těle. Zastavil se na okamžik, opřel se o patník jako opilec a pak se zase pustil po stopě těch dvou veselých kumpánů.

V okamžiku, kdy je dohonil, mluvili o něčem jiném. Slyšel je zpívat z plna hrdla starý popěvek:

*Tuláci, co jen dlažbu znají,
jak telata se vššet dají.*

VII. Zamračený mnich

Proslulá krčma „U Evina jablka“ byla v Univerzitní čtvrti na rohu ulice Štítné a Cechovní. Byla to přízemní místnost, dosti prostorná a velmi nízká, s klenbou, jejíž střední oblouky se opíraly o silný dřevěný, žlutě natřený pilíř. Uvnitř bylo stále plno pijáků a hodně

holek, všude stoly, na zdech zavěšené lesklé cínové konvice, okno do ulice, réva u dveří a nade dveřmi křiklavá plechová tabulka s namalovanou ženou s jablkem, zrezavělá deštěm a točící se po větru na železném čepu. Něco jako k dlažbě obrácená korouhvička a zároveň vývěsní štít.

Stmívalo se; křižovatka byl temná; krčma plná svíček zářila z dálky ve tmě jako kovárna. Rozbitými okenními tabulkami bylo slyšet řinčení sklenic, hodování, kletby a hádky. Hustou parou, kterou teplý vzduch uvnitř zahalil průčelní okno, bylo vidět hemžení mnoha nejasných postav a občas prorazil odtud výbuch hlučného smíchu. Chodci jdoucí za svými záležitostmi míjeli toto hlučící okno, aniž se podívali dovnitř. Jen sem tam některý otrhánek se občas vytáhl na špičkách až k okenní římse a zahoukl do krčmy starý uliční popěvek, jímž tehdy pronásledovali opilce: „Do basy s chlastouny!“

Jakýsi muž se však přece procházel před hulákající krčmou, nenechávaje se nijak rušit, díval se ustavičně dovnitř a nevzdálil se od ní víc než voják na stráží od své budky. Plášť mu sahal až k nosu. Právě jej koupil u vetešníka v sousedství *Evina jablka*, bezpochyby aby se chránil před chladem březnových večerů nebo snad aby zakryl svůj šat. Chvillemi se zastavil u matného okna z malých, do olova zasazených tabulek, naslouchal, díval se a podupával.

Konečně se dveře krčmy otevřely. Na to patrně čekal. Vyšli z nich dva pijáci. Světlo unikající dveřmi zbarvilo na chvíli jejich veselé tváře do nachova. Muž v plášti odešel hlídat pod portál na druhé straně ulice.

„Hrom a peklo,“ řekl jeden z obou pijáků, „co nevidět odbije sedm. To je hodina mého dostaveníčka.“

„Říkám vám,“ promluvil jeho společník těžkým jazykem, „že nebydlím v ulici Špatných slov, *indignus qui inter mala verba habitat*¹²⁵. Mám byt v ulici Jean-Pain-Mollet, *in vico Johannis-Pain-Mollet*. Jste

125 Nehodný, kdo mezi špatnými slovy přebývá.

rohatější než jednorožec, tvrdíte-li opak. Každý ví, že kdo si jednou sedne na medvěda, už nikdy se nebojí. Ale vy máte ohrnutý nosíček jako svatý Jakub ze špitálu.“

„Příteli Jene, jste opilý,“ řekl druhý.

Vrávorající společník odpověděl: „To říkáte jen tak, Phoebe, ale je dokázáno, že Platon měl profil honícího psa.“

Čtenář jistě už poznal naše dobré přátele, kapitána a studenta. Zdá se, že muž, který na ně ve tmě číhal, poznal je také, neboť šel zvolna za nimi všemi oklikami, ke kterým žák nutil kapitána; ten si jako otužilejší piják zachoval naprostou rozvahu. Muž v plášti pozorně naslouchal, a tak mohl úplně zachytit tento zajímavý rozhovor:

„U sta hromů, snažte se jít rovně, pane bakaláři. Víte přece, že vás musím opustit. Je sedm hodin. Mám schůzku s ženskou.“

„Tak mě tu nechte! Vidím hvězdy a ohnivá kopí. Vy jste jako zámek dampmartinský, který puká smíchem.“

„Při bradavicích mé babičky, Jene, tlacháte příliš. – Abych nezapomněl, zbyly vám nějaké peníze?“

„Pane rektore, je to bez chyby: malá rvačka, *parva boucheria*.“

„Jene, příteli Jene, víte přece, že jsem si dal dostaveníčko s tou maličkou na konci mostu svatého Michala, že ji mohu zavést jen k Falourdelce, k té kuplířce u mostu, a že budu muset zaplatit pokoj. Ta stará běhna s bílými fousy mi nedá na dluh. Prosím vás, Jene, propili jsme celý farářův měšec? Nezbyl vám ani denárek?“

„Vědomí, že jsme dobře užili času, je jako správné a chutné koření v jídle.“

„Tisíc láter! Už mám dost těch třesků plesků! Povězte mi, čertův Jene, zbyly vám nějaké peníze? Sem s nimi, krucinál, nebo vás prohledám, i kdybyste byl malomocný jako Job nebo prašivý jako Caesar.“

„Pane, ulice Galiache je ulice, která má na jednom konci ulici Sklenářskou a na druhém ulici Soukenickou.“

„Nu dobrá, ano, dobrý příteli Jene, ubohý kamaráde, ulice Galiache, to je správné, velmi správné. Ale probůh, vzpamatujte se! Potřebuji pouze jeden pařížský sold, a to na sedmou hodinu.“

„Ticho kolem a pozor na refrén:

*Až myši budou kočky žrát,
Arras se bude krále bát.
Až ta voda oceánu
zamrzne o svatém Janu,
pak teprv se vám může stát,
že zříte Arraské se vzdát.“*

„Nu dobrá, Antikristův žáku. Škoda že tě matka nezadusila ve vlastním lůně!“ vzkřikl Phoebus a strčil prudce do opilého žáka, který se sesul po zdi a klesl měkce na dláždění Filipa Augusta. Ze zbytku bratrského soucitu, který nikdy neopouští srdce pijáka, odvalil Phoebus Jana na jednu z těch podušek chudásů, kterou má Prozřetelnost připravenou u všech pařížských patníků a kterou boháči opovržlivě zlehčují označením: hromada smetí. Kapitán položil Janovu hlavu na šikmou plochu zelných košťálů a v tu ránu začal Jan chrápat nádherným barytonem. Všechna zloba však v srdci kapitánově nevyhasla. „Tím hůře, sebere-li tě cestou čertova kára,“ řekl ubohému spícímu studentovi a vzdálil se.

Muž v plášti, který ho nepřestal sledovat, zastavil se na okamžik před ležícím žákem, jako by váhal s rozhodnutím. Pak hluboce povzdechl a vzdálil se, sleduje kapitána.

Tak jako oni i my necháme spát Jana pod dobrotivým dohledem nebes, a bude-li čtenářovi libo, půjdeme také za nimi.

Když odbočoval do ulice svatého Ondřeje Pod obloukem, kapitán Phoebus zpozoroval, že někdo jde za ním. Když se náhodou ohlédl, uviděl jakýsi stín, který se plížil podél zdi za ním. Zastavil-li se,

zastavil se i stín. Vykročil-li, vykročil také. To mu způsobilo malou starost. „Eh což!“ řekl si v duchu. „Nemám ani sou.“

Před průčelím Autunské koleje se zastavil. V této koleji začal kdysi „svá studia“, jak tomu říkal, a ze zvyku nezvedených žáků, který mu ještě zůstal, nešel nikdy mimo průčelí, aby nevystavil sochu kardinála Petra Bertranda, vytesanou na pravé straně portálu, oné potupě, na niž si trpce naříká Priapus v Horatiově satíře: *Olim truncus eram ficulnus*¹²⁶. Dělal to tak horlivě, že nápis *Eduensis episcopus*¹²⁷ byl už téměř smazán. Zastavil se tedy před sochou jako obyčejně. Ulice byla úplně pustá. Ve chvíli, kdy si zapínal bezstarostně řemen a rozhlížel se kolem, spatřil, že se k němu zvolna blíží stín, tak zvolna, že měl dosti času povšimnout si, že ten stín má plášť a klobouk. Když přišel stín k němu, zastavil se a stál nehybněji než socha kardinála Bertranda. Jeho oči, plné matného svitu, jakým září v noci oko kočky, zahleděly se upřeně na Phoeba.

Kapitán byl statečný a s kordem po boku by se nikterak nezalekl nějakého darebáka. Ale z té krácející sochy, z toho zkamenělého muže ho mrazilo. Mezi lidem kolovaly tehdy všelijaké historky o zamračeném mnichu toulajícím se v noci po pařížských ulicích a kapitánovi vyvstaly nejasně v mysli. Byl chvíli celý zaražený, konečně přerušil mlčení a nutil se do smíchu. „Pane, jste-li zloděj, jak se domnívám, pak mi připadáte jako volavka ženoucí se po ořechové skořápce. Jsem syn zchudlé rodiny, drahý pane. Jděte vedle. V kapli této koleje je ve stříbrném pouzdře dřevo z pravého kříže.“ Ruka stínu se vysunula zpod pláště a dopadla na Phoebovo rameno tíhou orlího spáru. A zároveň stín promluvil: „Kapitáne Phoebe z Châteaupersu!“

„U čerta,“ řekl Phoebus, „vy znáte mé jméno?“

„Neznám jen vaše jméno,“ odpověděl muž v plášti hrobovým hlasem. „Dnes večer máte dostaveníčko.“

126 Kdysi jsem býval fíkovým kmenem.

127 Biskup autunský.

„Ano,“ odpověděl užaslý Phoebus.

„V sedm hodin.“

„Za čtvrt hodiny.“

„U Falourdelky.“

„Správně.“

„Kuplířky u mostu svatého Michala.“

„Svatého Michala archanděla, jak stojí v modlitbě.“

„Bezbožníče!“ zamumlal stín. „S ženou?“

„*Confíteor*¹²⁸.“

„Která se jmenuje...“

„Smeralda,“ řekl Phoebus vesele. Bezstarostná nálada se mu postupně vracela.

Při tomto jméně spár stínu zatřásl Phoebovou paží. „Kapitáne Phoebe z Châteaupersu, lžeš!“

Kdo by byl mohl v tom okamžiku vidět, jak kapitán zrudl, jak uskočil tak prudce, že se až vyprostil ze svírajících jej kleští, jak s hrdým výrazem položil ruku na jílec svého kordu, a kdo by byl viděl hněv a ponuru nehybnost muže v plášti, byl by se zděsil. Připomínalo to zápas Dona Juana se sochou.

„Kriste a Satane!“ vzkřikl kapitán. „To je slovo, které málokdy zaútočí na sluch pánů z Châteaupersu. Neodvážil by ses je opakovat?“

„Lžeš,“ řekl stín chladně.

Kapitán zaskřípal zuby. V té chvíli zapomněl na vše, na zamračeného mnicha, strašidlo, pověry. Viděl jen muže, slyšel jen urážku. „Podívejme se, ten se cítí!“ koktal vztekem přidušeným hlasem. Tasil meč a zajímavě, neboť člověk se třese i hněvem, nejen strachem, vykřikl: „Tady, na místě! Ihned! Do toho! Kordy! Kordy! Ať teče krev po dlažbě!“

Leč druhý muž se nehýbal. Když viděl kapitána ve střehu, připraveného k výpadu, řekl hlasem chvějícím se hořkostí: „Kapitáne Phoebe, zapomínáte na dostaveníčko.“

128 Vyznávám.

Vášnivé výbuchy u lidí Phoebova ražení jsou jako mléčné polévky, jejichž var zastaví kapka studené vody. To prosté slovo srazilo kord blýskající se v ruku kapitánových.

„Kapitáne,“ pokračoval muž, „zítra, pozítří, za měsíc, za deset let najdete mě připraveného podříznout vám krk; teď ale jděte na své dostaveníčko.“

„Na mou věru,“ řekl Phoebus, jako by chtěl vyjednávat sám se sebou; „v jednom dostaveníčku dvě rozkošná setkání: s kordem a děvčetem. Nevidím však, proč bych měl ztratit jedno pro druhé, když mohu mít oboje?“

Zastrčil kord do pochvy.

„Jděte na dostaveníčko,“ začal opět neznámý.

„Pane,“ odpověděl Phoebus trochu rozpačitě, „vřelý dík za vaši dvornost. Skutečně bude zítra dosti času, abychom si nastříhali plno rozparků a knoflíkových dírek do kabátce otce Adama. Jsem vám vděčný za to, že mi dovolujete strávit ještě příjemnou čtvrt hodinku. Doufal jsem ovšem, že vás uložím do strouhy a přijdu ještě včas ke své krásce, tím spíše, že se sluší v takových případech nechat ženy trochu čekat. Zdá se mi však, že jste veselý chlapík, a bude jistější odložit partii na zítřek. Jdu tedy na dostaveníčko. Je v sedm hodin, jak víte.“ – Tu se Phoebus poškrabal za uchem. „U všech rohatých! Zapomněl jsem. Nemám ani sold, abych zaplatil komůrku, a ta stará kuplířka bude chtít, abych jí zaplatil předem. Nevěří mi.“

„Tu máte na zaplacení.“

Phoebus cítil, jak chladná ruka neznámého vsunuje do jeho ruky nějaký velký peníz. Neodolal, vzal peníz a stiskl tu ruku.

„Můj ty Bože!“ zvolal. „Vy jste ale dobrák!“

„S jednou podmínkou,“ řekl muž. „Dokažte mi, že jsem se mýlil a že vy jste mluvil pravdu. Skryjte mě v nějakém koutku, odkud bych mohl vidět, zdali je to opravdu ta žena, jejíž jméno jste mi řekl.“

„Ó, to je mi úplně jedno,“ odpověděl Phoebus. „Vezmeme si tedy pokoj k svaté Martě. Z kutlochu hned vedle budete se moci dívat, jak vám bude libo.“

„Pojďte tedy!“ řekl stín.

„K službám!“ pravil kapitán. „Nevím, jestli nejste sám pan Satanáš, ale budme tento večer dobrými přáteli. Zítra vám zaplatím vše, co vám dluží můj měšec i kord.“

Zrychlili opět krok. Za několik minut naznačilo jim šumění řeky, že jsou na mostě svatého Michala, který byl tehdy zastavěn domy.

„Napřed vás tam zavedu,“ řekl Phoebus svému společníku, „potom půjdu pro krásku, která má na mne čekat u Malého Châteletu.“

Společník neodpověděl. Od té chvíle, co kráčeli vedle sebe, nepromluvil ani slova. Phoebus se zastavil před nízkými dveřmi a prudce zaklepal. Skulinami dveří se ukázalo světlo.

„Kdo je tam?“ vykřikl někdo šeplavým hlasem.

„Krucinál! Tisíc láter! Blesky Boží!“ odpověděl kapitán.

Dveře se okamžitě otevřely a příchozí spatřili třesoucí se starou ženu a třesoucí se starou lampu. Stařena byla v půli ohnutá, oděná v cáry, potřásala hlavou, obalenou hadrem, měla pichlavé oči a byla všude samá vráska, v obličejí, na ruce, na krku; rty se jí ztrácely pod dásněmi a kolem dokola úst měla štětičky bílých vousů, které jí dodávaly vzezření vychytralé kočky.

Neméně sešlý byl vnitřek díry. Vápnm obílené zdi, u stropu černé trámy, krb bez obložení, pavučiny ve všech koutech, uprostřed vrávorající stádo stolů a kulhavých stoliček, špinavé dítě mezi popelem a v pozadí schody nebo spíše dřevěný žebřík, vedoucí k padacím dveřím ve stropě.

Když vešel do tohoto brlohu, přitáhl si tajemný Phoebův společník plášť až k očím. Zatím si kapitán, kleje jako Saracén, pospíšil „vykouzlit v tolaru třpyt slunce“, jak praví náš obdivuhodný Régnier.

„Pokoj k svaté Martě,“ řekl.

Stařena ho oslovila „milostivý pane“ a zavřela tolar do zásuvky. Byl to peníz, který Phoebovi daroval muž v černém plášti. Zatím co byla obrácena zády, přiblížil se obratně k zásuvce vlasatý a otrhaný kluk, hrající si dosud v popelu, vyňal tolar a vložil tam místo něho suchý list, který utrhl z otýpky roští.

Stařena pokynula oběma šlechticům, jak je nazývala, aby šli za ní, a vystoupila po žebříku před nimi. Když se dostala do hořejšího patra, postavila lampu na truhlu a Phoebus, který zde byl jako doma, otevřel dveře do tmavé díry. „Vstupte, vážený pane,“ řekl svému společníkovi. Muž v plášti mlčky poslechl; dveře za ním zapadly. Slyšel, jak je Phoebus zavírá na závoru a potom se stařenou sestupuje po schodech. Světlo zmizelo.

VIII. K čemu jsou dobrá okna obrácená k řece

Klaudius Frollo (neboť předpokládáme, že čtenář bystřejší než Phoebus neviděl v celém tom dobrodružství zamračeného mnicha, ale arcijáhna) tápal chvíli v temné skrýši, kam ho kapitán zavřel. Byl to takový kout, jaký stavitelé ponechávají někdy v místě, kde se sbíhá střecha s opěrnou zdí. Svislý řez tohoto kutlochu, jak ho dobře nazval Phoebus, měl by tvar trojúhelníka. Jinak tam nebylo ani okno, ani vikýř a šikmá plocha střechy nedovolovala, aby tam člověk stál zpříma. Klaudius se tedy schoulil do prachu a opadalé omítky, jež se pod ním drobila. Hlava mu hořela. Jak hmatal rukama kolem sebe, našel na zemi střep z rozbitého okna; přiložil si jej na čelo a jeho chladem se trochu osvěžil.

Co se dělo v té chvíli v ponuré duši arcijáhnově? Jen on a Bůh to mohli vědět.

Podle jakého osudového řádu si zařad'oval v mysli Esmeraldu, Phoeba, mistra Jakuba Charmolua, svého mladšího milovaného bratra, kterého zanechal v blátě, svou kněžskou sutanu, své dobré

jméno, zavlečené k Falourdelce, všechny ty představy, všechna ta dobrodružství? Nedovedl bych to říci. Je však jisto, že se mu tyto myšlenky v duši hrozivě nakupily.

Čekal již asi čtvrt hodiny. Zdálo se mu, že zestárl o sto let. Najednou zaslechl praskot latěk dřevěných schodů; někdo šel nahoru. Příklop se opět otevřel, opět se objevilo světlo. V červotočivých dveřích jeho skrýše byla dosti široká štěrbina, přitiskl k ní obličej. Takto mohl vidět vše, co se dělo v sousední světnici. Stařena s kočičí tváří vyšla první z příklopu s lampou v ruce, za ní Phoebus, jenž si kroutil kníry, a pak třetí osoba, krásná a půvabná postava – Esmeralda. Kněz viděl, jak vystupuje ze země jako oslnivé zjevení. Klaudius se zachvěl, oči se mu zamžily, krev v žilách prudce bila, vše kolem hučelo a točilo se s ním; neviděl už nic, neslyšel už nic.

Když se vzpamatoval, byl Phoebus s Esmeraldou sám, seděli na dřevěné truhlici vedle lampy, v jejímž světle před arcijáhnovými zraky jasně vystupovaly ty dvě mladé tváře a v pozadí kumbálu bídná postel.

Vedle postele bylo okno, jehož vyraženým sklem jako pavučinou deštěm protrženou bylo vidět cíp oblohy a v dálce měsíc, spící v peřině měkkých obláčků.

Dívka byla zardělá, zaražená a rozechvělá. Dlouhé řasy sklopených očí zastiňovaly jí nachové tváře. Důstojník, k němuž se neodvážila zvednout oči, zářil. Mechanicky a s roztomilou neobratností kreslila špičkou prstu na lavici nesouvislé čáry a dívala se přitom na prst. Nohy jí nebylo vidět, schoulila se na ně koza.

Kapitán byl velmi slušivě oblečen. Na límci a obrubě rukávu měl zlaté třásně, což se tehdy považovalo za velmi elegantní.

Páteru Klaudiovi tak hučela krev ve spáncích, že mohl jen stěží slyšet, co si povídají.

Milostné hovory bývají ostatně dost všední. Je to ustavičné: „Miluji vás.“ Pro lhotejné posluchače je tato hudební věta silně jednotvárná a velmi nechutná, není-li zpestřena nějakou „koloraturou“; avšak Klaudius nebyl posluchačem lhotejným.

„Ach, nepohrdejte mnou, milostivý pane Phoebе,“ hovořila dívka. „Cítím, že to, co dělám, je špatné.“

„Opovrhovati vámi, krásné dítě,“ odpověděl důstojník se vznešenou a vybranou dvorností, „opovrhovati vámi! Můj Bože! A proč?“

„Že jsem šla s vámi.“

„V tom ohledu si, krásná dívka, nerozumíme. Neměl bych vámi pohrdat, ale nenávidět vás.“

Děvče se na něho zděšeně podívalo: „Mne nenávidět? Copak jsem provedla?“

„Že jste se dala tak prosit.“

„Ach, to jen proto, že ruším slib,“ namítla. „Neshledám se již s rodiči, amulet ztratí svou moc. Ale co na tom záleží. Copak teď potřebuji otce a matku?“

Při těch slovech upírala na kapitána velké černé oči, zvlhlé radostí a něhou.

„Ať mě čert vezme, jestli vám rozumím!“ zvolal Phoebus.

Esmeralda chvíli mlčela, pak jí vytryskla slza z očí a ze rtů se vydral povzdech: „Ach, miluji vás, milostivý pane!“ řekla.

Kolem dívky se šířila taková vůně cudnosti a takové kouzlo ctností, že kapitánovi nebylo v její blízkosti zrovna volno. Toto slovo dodalo mu však odvahy. „Milujete mě?“ zvolal nadšeně a vzal cikánku kolem pasu. Čekal jen na tuto příležitost.

Kněz to viděl a zkoušel špičkou prstu hrot dýky, kterou skrýval na prsou.

„Phoebе,“ pokračovala cikánka, oddalujíc jemně od svého pasu neodbytné ruce kapitánovy, „jste dobrý, jste šlechtný, jste krásný. Zachránil jste mě, ubohé děvče ztracené mezi cikány. Již dávno jsem snila o důstojníku, který mi zachrání život. Snila jsem o vás, dříve než jsem vás poznala, Phoebе.“

Můj sen měl krásný stejnokroj jako vy, vznešené vzezření, meč. Jmenujete se Phoebus, to je krásné jméno. Miluji vaše jméno, miluji váš meč. Taste přece svůj kord, Phoebе, abych ho viděla.“

„Dětino!“ řekl kapitán a vytáhl kord z pochvy.

Cikánka se dívala na jílec, na čepel, zkoumala s roztomilou zvědavostí monogram na jílcu a políbila kord se slovy: „Jsi meč hrdiny. Miluji tvého kapitána.“

Phoebus využil zase příležitosti a vtiskl na její krásnou schýlenou šíji polibek, po němž se dívka prudce vzpřímila, rudá jako třešně. Kněz ve tmě nad tím zaskřípal zuby.

„Phoebe,“ začala opět cikánka, „chtěla bych si s vámi pohovořit. Chodte trochu, abych vás viděla v celé velikosti, abych slyšela zvonit vaše ostruhy. Jak jste krásný!“

Kapitán vstal, aby jí vyhověl, a plísnil jí se samolibým úsměvem:

„Jste vy ale dítě! A což, dívkenko, viděla jste mě již v parádní uniformě?“

„Bohužel ne.“

„Ta je krásná.“

Phoebus si zase přisedl k ní, ale mnohem blíže než předtím.

„Poslyšte, drahoušku...“

Cikánka ho lehce pleskla několikrát svou hezkou rukou přes ústa s dětskou rozpustilostí, něhou a veselostí. „Ne, ne, nebudu vás poslouchat. Milujete mě? Chci, abyste mi řekl, zdali mě milujete!“

„Zdali tě miluji, anděli mého žití!“ zvolal kapitán a klekl na jedno koleno. „Mé tělo, má krev, má duše, vše je tvé, vše je pro tebe. Miluji tě a nikdy jsem nemiloval nikoho než tebe.“

Kapitán opakoval tolikrát tuto větu v mnoha podobných případech, že ji přednesl jedním dechem a ani jednou neuvízl.

Po tomto vášnivém vyznání pozvedla cikánka svůj zrak plný andělského štěstí místo k nebi k špinavému stropu. – „Ó!“ zašeptala. „V takové chvíli by měl člověk umřít.“ Phoebus považoval tuto „chvíli“ za vhodnou, aby jí ukradl nový polibek, který způsobil ubohému arcijáhnovi v jeho skryši další muka.

„Umřít!“ zvolal zamilovaný kapitán. „Co to říkáte, krásný anděli? Ted' je teprve třeba žít, anebo je Jupiter sprostý uličník! Umřít na

počátku takového blaha! U všech čertů, takhle žertovat! – To se nepatří! Poslyšte, drahá Similar... Esmenardo... promiňte, ale máte takové zvláštní saracénské jméno, že se nemohu z něho vymotat. Je to houští, kde hned uvíznu.“

„Bože můj,“ povzdychla si ubohá dívka, „a já myslila, že to jméno je hezké, protože je tak zvláštní. Ale když se vám nelíbí, chtěla bych se jmenovat Gotona.“

„Ale pro takovou maličkost nebudeme přece plakat, rozkošná holčičko! Člověk si musí na to jméno zvyknout, toť vše. Až je budu umět zpaměti, půjde to samo. Poslyšte tedy, drahá Similar, zbožňuji vás vášnivě. Miluji vás opravdově, že je to až zázračné. Zním jednu dívku, která z toho pukne vzteky...“ Žárlivá dívka ho přerušila: „Kdopak?“

„Co na tom záleží?“ řekl Phoebus. „Milujete mě?“

„Ó...“ hlesla.

„No dobrá, to stačí. Uvidíte, jak i já vás miluji. Ať mě ten ďábel Neptun nabodne na vidle, jestli vás neudělám nejšťastnější osobkou na světě! Budeme mít někde hezký domeček. Moji lučištníci budou na můj rozkaz defilovat pod vašimi okny. Všichni jsou na koních a lučištníkům kapitána Mignona jsou trnem v oku. Mám kopiníky, střelce z kuše a práčata. Zavedu vás na ohromnou parádu Pařížanů na mlatu v Rully. Je to velkolepé. Osmdesát tisíc ozbrojenců; třicet tisíc lesklých brnění, drátěných košil a pancířů; šedesát sedm cechovních praporů; korouhve nejvyššího soudu, účetní komory, hlavní pokladnice, mincovny – jedním slovem nádhera ďábelská! Ukážu vám lvy v královském paláci, ty divoké šelmy. Všechny ženy to mají rády.“

Dívka, ponořená do lahodných myšlenek, se při zvuku jeho hlasu zasnula a hezkou chvíli už nevnímala smysl jeho slov.

„Ach, jak budete šťastná!“ pokračoval kapitán a přitom jemně rozepjal cikánčin pás. „Co to děláte?“ řekla živě. Jeho počínání ji vytrhlo ze snů.

„Nic,“ odpověděl Phoebus. „Říkal jsem jen, že musíte odložit ty bláznivé pouliční šaty, až budete se mnou.“

„Až budu s tebou, můj Phoebe!“ řekla něžně dívka.

A znovu se zadumala a odmlčela.

Kapitán povzbuzen její mírností, vzal ji kolem pasu, aniž se bránila, pak začal potichu rozpínat živůtek ubohé dívenky a odhrnul jí límeček, takže těžce oddychující kněz spatřil, jak se z gázu vynořilo jako luna vycházející z mlhy na obzoru krásné nahé rámě cikánčino, oblé a snědé.

Dívka se Phoebovi nebránila. Zdálo se, že to ani nezpозorovala. Oko smělého kapitána zajiskřilo.

Náhle se k němu obrátila a s výrazem nekonečné lásky pravila: „Phoebe, nauč mě svému náboženství.“

„Mému náboženství?“ zvolal kapitán a hlasitě se rozesmál. „Já abych vás učil svému náboženství? U všech rohatých! K čemu chcete znát mé náboženství?“

„To abychom se mohli vzít,“ odpověděla.

V tváři kapitánově se objevilo překvapení smíšené s pohrdáním, bezstarostností a zhýralostí. „Hlouposti,“ řekl, „copak se vezmeme?“

Cikánka zbledla a smutně svésila hlavu na prsa. „Krásná holčičko,“ zahovořil opět něžně Phoebus, „co jsou to za pošetilosti? K čemu manželství? Cožpak se máme méně rádi, když na nás kněz nevyssypal latinské říkání ve své boudě?“ A zatím co takto hovořil svým nejněžnějším hlasem, tiskl se k cikánce, jeho lichotné ruce se opět ovinuly kolem jejího něžného a křehkého pasu, jeho oko planulo stále větším žářem a všechno nasvědčovalo tomu, že pan Phoebus se zřejmě přibližuje onomu okamžiku, kdy i sám Jupiter provádí tolik pošetilostí, takže dobrý Homér mu musí povolát oblak na pomoc.

Leč páter Klaudius viděl vše. Dveře byly sbity z prohnitých prken, jež skýtalý jeho dravčímu zraku široké skuliny. Tento kněz snědé pleti a širokých ramen, odsouzený až dosud k přísnému panictví, chvěl se a horečně planul při pohledu na tu noční scénu lásky a rozkoše.

Podívaná na tu krásnou dívku, jak se ve zmatku oddává vášnivému mladému muži, vhněla mu do žil rozžhavené olovo. V jeho nitru se odehrávaly strašné převraty. Jeho oko se nořilo s chlípnou žárlivostí pod všechna ta rozepjatá spinadla. Kdo by byl mohl v tomto okamžiku spatřit tvář nešťastníkovu přitisknutou k červotočivým prknům, byl by myslel, že vidí tygra, který se dívá ze své klece na šakala požírajícího gazelu. Jeho zornice svítila skrze štěrbiny dveří jako svíčka.

Najednou Phoebus rychlým pohybem strhl cikánce z prsou šáteček. Ubohá dívka, dosud stále bledá a zasněná, probudila se jako vyburcovaná ze sna; odskočila prudce od smělého důstojníka, jediným pohledem přejela svá nahá ňadra i ramena, a zardělá, zmatená, němá studem zkřížila své krásné paže na prsou, aby je skryla. Kdyby jí tváře tak nehořely, mohl by ji člověk mít za sochu cudnosti, tak byla mlčenlivá a nehybná. Oči měla stále sklopeny.

Kapitán odhalil však svým rychlým gestem zároveň tajemný amulet, který nosila na krku. „Co je to?“ zeptal se, používaje této záminky, aby se opět přiblížil ke krásnému stvoření, jež tak poděsil.

„Nedotýkejte se toho!“ odpověděla prudce. „To je můj strážce. Pomůže mi nalézt opět rodiče, zůstanu-li toho hodna. Ach, nechte mě, kapitáne! Matko! Má ubohá matko, kde jsi? Pomoz mi! Slitování, pane Phoebe! Vraťte mi můj šáteček!“

Phoebus couvl a řekl chladně: „Ach slečno, teď teprve vidím, že mě nemilujete!“

„Já že tě nemiluji!“ zvolala nešťastná dívka a pověsila se na kapitána, takže si sedl vedle ní. „Já že tě nemiluji, můj Phoebe! Co to říkáš, ty zlý, chceš mi rozdírat srdce? Ach ano, vezmi si mě! Vezmi si mě celou! Dělej se mnou, co se ti zlíbí, jsem tvá. Co mi záleží na amuletu! Co mi záleží na matce! Ty jsi mou matkou, protože tě miluji. Phoebe, Phoebe, můj miláčku, vidíš mě? To jsem já, podívej se na mne. To je ta maličká, kterou jistě od sebe nezaženeš a která sama přichází k tobě. Má duše, můj život, mé tělo, má bytost, to vše je vaše, kapitáne. Nuže dobrá, neberme se, jestli tě to netěší.“

A pak! Co jsem já? Ubohé děvče z ulice, kdežto ty, Phoebe, ty jsi šlechtic. To by se opravdu pěkně hodilo, tanečnice a provdat se za důstojníka! Byla jsem bláhová. Ne, ne, Phoebe, budu tvou milenkou, tvou zábavou, tvým potěšením, kdykoli budeš chtít, budu náležet jen tobě. Vždyť jsem stvořena jen k tomu, hanobená, opovrhovaná, zneuctívána, ale co na tom, když jsem milována! Budu nejhrdější a nejveselejší ženou na světě. A až budu stará a ohyzdná, Phoebe, až se už nebudu hodit k tomu, abych vás milovala, dovolíte mi, pane, abych vám aspoň sloužila. Jiné vám budou vyšívat stuhu, já, vaše služka, budu se o ně starat. Necháte mě ležet ostruhy, kartáčovat kabátec, cítit jezdecké boty. Vidíte, Phoebe, že mi prokážete tuto laskavost? A zatím si mě vezmi, Phoebe! Hle to vše je tvé, jen mě miluj! Nám cikánkám je třeba jen vzduchu a lásky.“

Při těchto slovech ovinula paže kolem důstojníkovra krku, vzhlížela k němu prosebně a s krásným úsměvem, plným slz, hebká ňadra se třela o soukenný kabátec a drsné vyšívaní. Stulila své krásné polonahé tělo v jeho klíně. Kapitán, opojen vášní, přitiskl žhoucí rty na krásná snědá ramena. Dívka, zvrácená nazad, s očima těkajícíma po stropě, se pod tímto polibkem horce zachvěla.

Najednou spatřila nad Phoebovou hlavou jinou hlavu, zsinalý, zelený, křečovitě stažený obličej s pohledem zatracence. Vedle této tváře byla ruka držící dýku. Byla to tvář a ruka knězova. Vyrázil dveře a byl zde. Phoebus ho nemohl vidět. Před tímto hrůzným zjevením zůstala dívka nehybná, přimražená, němá; jako holubice, jež zvedla hlavu právě v okamžiku, kdy se mořský orel dívá kulatýma očima do jejího hnízda. Nemohla ani vzkřiknout, viděla, jak dýka dopadá na Phoeba a jak se zase kouřící zvedá. „Proklatě!“ zvolal kapitán a klesl k zemi.

Omdlela.

V okamžiku, kdy se jí zavíraly oči a ztrácela vědomí, zdálo se jí, že cítí na svých rtech dotek ohně, polibek palčivější než rozpálené katovo železo.

Když přišla k sobě, byla obklopena vojáky noční hlídky; kapitána zbroceného krví odnášeli, kněz zmizel; okno v pozadí světnice, obrácené k řece, bylo dokořán otevřené; kdosi zvedl plášť, o němž se myslo, že patří důstojníkovi, a kolem sebe slyšela hlasy: „Nějaká čarodějnice probodla kapitána!“

Kniha osmá

I. O tolaru proměněném v suchý list

Gringoire a celý dvůr divů byli smrtelně zneklidněni. Už dobrý měsíc nevěděli, co se stalo s Esmeraldou, nad níž se cikánský vévoda se svými přáteli tuláky velice rmoutil, nevěděli, co se stalo s kozičkou, což ještě zvětšovalo bolest Gringoirovu. Jednoho večera cikánka zmizela a od té doby nebylo po ní ani vidu, ani slechu. Všechno pátrání bylo bezvysledné. Někteří zlomyslní mluvkové vykládali Gringoirovi, že onoho večera ji potkali nedaleko Svatomichalského mostu, jak šla s nějakým důstojníkem; leč náš cikánsky dosazený manžel byl nevěřícím filozofem, nehledě k tomu, že sám nejlépe věděl, jak zatvrzelou pannou je jeho žena. Mohl dobře posoudit, jaká neotřesitelná cudnost pramení ze spojení oněch dvou mocných sil, totiž amuletu a cikánčiny počestnosti, a dovedl si matematicky vypočítat, jak by se tato zdvojnásobená cudnost dovedla bránit. V tom ohledu byl tedy klidný.

Avšak její zmizení si vysvětlit nedovedl. Velmi se nad tím rmoutil. Byl by se zhubl, kdyby to bylo ještě možné. Zapomněl kvůli tomu na všechno, ba i na své literární záliby, dokonce i na své velké dílo „*De figuris regularibus et irregularibus*¹²⁹“, jež chtěl dát vytisknout za první peníze, které sežene. Od té doby, co viděl *Didascalon* od Huguesa de Saint-Victor, vytištěný slavnými typy Vendelína Štýrského, blouznil totiž neustále o knihtisku.

Když tak jednou smutně kráčet kolem hrdelního soudu, všiml si, že se u jedněch dveří Soudního paláce tlačí dav lidí. „Co se tu děje?“ zeptal se mladíka, který odtamtud vycházel.

129 O tvarech pravidelných a nepravidelných.

„Nevím, pane,“ odpověděl mladík. „Soudí prý tam jakousi ženu, která zavraždila vojáka. Poněvadž v tom asi jsou také čarodějnické kejkle, vložili se do věci biskup a církevní soud, a můj bratr, který je arcijáhnem z Josas, sedí tam od rána do večera. Chtěl jsem s ním mluvit, ale nemohl jsem se k němu dostat pro nával lidí. Mrzí mě to náramně, protože potřebuji peníze.“

„Škoda, pane,“ řekl Gringoire, „rád bych vám půjčil, ale mám-li kalhoty děravé, věřte, že ne od peněz.“

Neodvážil se mladíkovi říci, že zná jeho bratra arcijáhna, u něhož se neobjevil od oné scény v kostele, kteréžto opominutí mu působilo starosti.

Student šel svou cestou a Gringoire se připojil k zástupu, který stoupal po schodech do velké síně. Myslil si, že nic nemůže lépe rozptýlit jeho trudnomyslnost než podívaná na hrdelní při, vždyť soudcové se obyčejně vyznačují hloupostí zrovna kratochvilnou. Zástup, do něhož se vmísil, kráčel a tlačil se mlčky kupředu. Po delší a nedůstojné strkanici v dlouhé tmavé chodbě, jež se vinula palácem jako zažívací roura této staré budovy, dospěl konečně k nízkým dveřím, vedoucím do síně, kterou mohl díky své vysoké postavě dobře přehlédnout přes vlnící se hlavy davu.

Síň byla prostorná a temná, a zdála se proto ještě prostornější. Šeřilo se; vysokými gotickými okny pronikal jen bledý paprsek světla, skomírající dříve, než dospěl ke klenbě, obrovské to síti vyřezávaných žeber, jejíž nesčetné figury jako by se ve tmě zmateně pohybovaly. Na stolech byly již tu a tam rozžaty svíce a ozařovaly hlavy písařů, skloněných nad kupami papírů. Přední část síně zabírali diváci; vpravo a vlevo seděli za stoly muži v talárech; vzadu na vyvýšeném pódiu seděla spousta soudců, jejichž poslední řady se ztrácely ve tmě – tváře nehybné a strašné. Stěny byly posety tisíci liliovými květy. Nad hlavami soudců se matně rýsoval veliký krucifix a všude kolem halapartny a píky, jejichž špičky a hroty se rudě blýskaly ve světle svíc.

„Pane,“ zeptal se Gringoire svého souseda, „kdo jsou všichni ti muži tam vzadu, seřazení jak preláti na koncilu?“

„Pane,“ odpověděl soused, „napravo jsou členové soudního tribunálu, nalevo vyšetřující soudcové: mistři v černých talárech, páni v červených.“

„A ten nad nimi,“ vyptával se dál Gringoire, „ten rudý tlouštík, co se tak potí?“

„To je pan předseda.“

„A ti berani za ním,“ pokračoval Gringoire, který, jak jsme už řekli, neměl v lásce stav soudcovský, snad proto, že od své divadelní prohry nevrátil na Soudní palác.

„To jsou páni soudcové královského soudního dvora.“

„A ten kanec vpředu?“

„To je pan písař soudního dvora.“

„A ten krokodýl vpravo?“

„Mistr Filip Lheulier, zvláštní královský návladní.“

„A ten tlustý černý kocour vlevo?“

„Mistr Jakub Charmolue, královský prokurátor u církevního soudu s pány od církevního soudu.“

„A řekněte mi, pane,“ zeptal se opět Gringoire, „copak tu dělají všichni ti ctihodní lidé?“

„Soudí.“

„A koho soudí? Nevidím obžalovaného.“

„Je to žena, pane. Nemůžete ji vidět. Je k vám obrácena zády a dav ji zakrývá. Podívejte se, je tamhle, co je ta skupina halaparten.“

„Kdo je ta žena?“ ptal se Gringoire. „Víte, jak se jmenuje?“

„Nevím, pane, zrovna jsem přišel. Ale určitě je v tom nějaké čarování, protože se procesu účastní církevní soud.“

„No dobrá,“ řekl si náš filozof, „uvidíme, jak si všichni ti otalárovaní páni budou pochutnávat na lidském mase. Divadlo jako divadlo.“

„Pane,“ poznamenal soused, „nezdá se vám, že mistr Jakub Charmolue vypadá velmi mírně?“

„Hm,“ zabručel Gringoire, „nevěřím mírnosti se špičatým nosem a úzkými rty.“

V té chvíli umlčeli sousedé oba rozprávějící muže. Celý sál naslouchal důležité svědecké výpovědi.

„Vzácní pánové,“ promluvila uprostřed sálu stařena, jejíž obličej nebylo téměř pod šaty vidět, takže vypadala jako chodící kupa hadrů, „vzácní pánové, ta historie je tak pravdivá, jako že já jsem Falourdelová, usazená už čtyřicet let u Svatomichalského mostu, a jako že platím přesně daně, dávky a poplatky; mám dveře zrovna naproti domu barvíře Tassina-Caillarta, který stojí hned u vody. – Dnes ubohá stařena, kdysi hezké děvče, vzácní pánové! – Už několik dní mi lidé říkali: Falourdelko, nepředte večer tak dlouho, víte, že čert rád rozčesává svými rohy vřetenem starých žen. A taky je jisté, že zamračený mnich, který se loni potuloval kolem Templu, obchází teď po Starém městě. Dejte si pozor, Falourdelko, ať nezabuší na vaše dveře. – Jednou večer jsem předla u svého kolovrátku; někdo zaklepe na dveře. Ptám se, kdo je. Ozve se zaklení. Otevřu. Vstoupí dva muži. Jeden celý černý, druhý krásný důstojník. Tomu černému bylo vidět jen oči, dva žhavé uhlíky. Všechno ostatní zakrýval plášť a klobouk. Povídají mi: Pokoj k svaté Martě. – Je to můj hořejší pokoj, vzácní pánové, ten nejhezčí. – Dají mi tolar. Zavřu ho do zásuvky a říkám si: Zítra si za něj koupíš vnitřnosti na glorieských jatkách. – Jdeme nahoru. – Když jsme přišli do hořejšího pokoje, zatím co jsem byla obrácena zády, černý muž zmizel. To mě trochu zarazilo. Důstojník, krásný jako kníže, sejde se mnou dolů. Odejde, a než byste upředli čtvrt přádenka, vrátí se s krásnou dívenkou, hezkou jako panenka, která by zářila jako sluníčko, kdyby byla učesaná. Měla s sebou kozla, velkého kozla, nevím už, jestli bílého nebo černého. Nad tím jsem se zamyslela. Na děvčeti mi konec konců nezáleží, ale ten kozel! Tahle zvířata nemám v lásce, mají vousy a rohy. Podobají se mužskému. A pak, zavání to čarodějnictvím. Ale neříkala jsem nic. Měla jsem svůj tolar. To je přece v pořádku,

není-liž pravda, pane soudce? Zavedu dívku a kapitána do hořejší světnice a nechám je o samotě, to jest s kozlem. Sejdu dolů a pustím se zas do předení. – Musím dodat, že můj dům má kromě přízemí také první patro; zadní stranou je obrácen k řece jako ostatní domy u mostu a okno v přízemku i okno prvního patra vedou k vodě. – Byla jsem tedy zabraná do předení. Nevím proč, ale ten zamračený mnich mi nešel z hlavy, to ten kozel mi nasadil ty myšlenky, a pak, to děvče bylo trochu bláznivě oblečené. – Najednou slyším seshora výkřik, něco padá na podlahu a okno se otvírá. Běžím k svému oknu, které je pod horním oknem, a vidím, jak zrovna přede mnou padá do vody jakási černá hmota. Přízrak v kněžském hábitu. Měsíc jasně svítil. Viděla jsem ho moc dobře. Plaval směrem k Starému městu. Celá roztřesená zavolám tedy noční hlídku. Páni biřici vstoupí, a protože byli rozjaření, nevěděli v první chvíli, co se děje, a zbili mě. Vysvětlila jsem jim, oč jde. Jdeme nahoru a co vidíme? Má ubohá světnička plave v krvi, kapitán natažený na zemi s dýkou v krku, děvče jako mrtvé a kozel celý poděšený. – Pane Bože, říkám si, budu mít čtrnáct dní co dělat, abych umyla tu podlahu. Budu ji muset škrábat, hrozná práce! – Odnesli ubohého důstojníka i děvče, napůl svlečené. – A to nejhorší: Když jsem druhý den chtěla vzít tolar, abych si koupila vnitřnosti, našla jsem místo něho suchý list.“

Stařena umlkla. Posluchačstvem proběhl zděšený šepot. „Ten přízrak, ten kozel, to všechno zavání čarodějnictvím,“ řekl jeden Gringoirův soused. „A což teprve suchý list,“ přidal se druhý. „Není pochyby,“ ozval se třetí, „je to čarodějka, která se dala do spolku se zamračeným mnichem, aby mohla olupovat důstojníky.“ Gringoire sám málem shledával celou tu historii příšernou a pravděpodobnou.

„Ženo Falourdelová,“ řekl pan předseda obřadně, „nechcete už nic říci soudu?“

„Ne, milostivý pane,“ odpověděla stařena, „leda že ve zprávě se o mém domě tvrdí, že je to pokroucená a smradlavá barabizna; to je urážka. Pravda, domy na mostě nevypadají zrovna vznešeně,

protože tam bydlí spousta lidí, ale řezníci tam bydlí ještě pořád a jsou to lidé bohatí a mají krásné a čistotné ženy.“

Soudce, který připadal Gringoirovi jako krokodýl, povstal. „Ticho!“ pravil. „Prosím pány, aby nepouštěli ze zřetele, že u obžalované byla nalezena dýka. Ženo Falourdelová, přinesla jste ten suchý list, ve který se vám proměnil tolar, co vám dal ten ďábel?“

„Ano, milostivý pane,“ odpověděla, „našla jsem ho. Tady je.“

Soudní zřízenec podal list krokodýlovi, který smutně pokýval hlavou a podal list předsedovi: ten ho předal opět královskému prokurátorovi při církevním soudě, takže list koloval sálem. „Je to březový list,“ řekl mistr Jakub Charmolue. „Nový důkaz čarodějnictví.“

Jeden z přísedících se ujal slova: „Svědky, dva muži k vám vstoupili současně. Černý muž, kterého jste nejdříve viděla zmizet a pak plavat v Seině v kněžském rouchu, a důstojník. Který z těch dvou vám dal tolar?“

Stařena chvíli přemýšlela a pak řekla: „Důstojník.“

Sálem proběhl šum.

„Ach,“ pomyslně si Gringoire, „to vyvrací můj názor.“

Leč mistr Filip Lheulier, zvláštní královský návladní, zasáhl do věci znovu: „Připomínám pánům, že ve své výpovědi, sepsané u jeho lůžka, prohlásil zavražděný důstojník, že v okamžiku, kdy ho černý muž oslovil, napadlo mu, že by to mohl být onen zamračený mnich, a dodal, že přízrak na něho horlivě naléhal, aby se šel pobavit s obžalovanou; když mu důstojník namítl, že nemá peněz, dal mu tolar, kterým on pak zaplatil Falourdelové. Tolar je tedy peníz z pekla.“ Zdálo se, že tato závěrečná poznámka rozptýlila všechny pochybnosti Gringoirovy i ostatních nedůvěřivých posluchačů.

„Pánové mají před sebou všechna akta procesu,“ dodal ještě královský návladní usedaje, „a mohou nahlédnout do výpovědi Phoeba z Châteaupersu.“

Při vyslovení tohoto jména obžalovaná vstala. Její hlava převýšila dav. Zděšený Gringoire poznal Esmeraldu.

Byla bledá, vlasy, dříve tak půvabně spletené a ozdobené lesklými penízky, spadaly jí v nepořádku na ramena; rty měla modré, spadlé oči děsily. Hruža!

„Phoebus!“ řekla vyjeveně. „Kde je? Ach, vzácní pánové, dřív než mě zabijete, slitujte se a řekněte mi, zda ještě žije!“

„Mlčte, ženo,“ okřikl ji předseda soudu. „To je naše věc.“

„Ach, smilujte se a řekněte mi, jestli žije,“ žádala znovu, spínajíc své krásné vyhublé ruce, a bylo slyšet, jak se jí řetězy sunou po šatech.

„Tak tedy,“ řekl suše královský návladní, „umírá. Jste spokojena?“

Nešťastnice klesla opět na lavičku bez jediného slova, bez jediné slzy, bílá jako vosková figura.

Předseda soudu se naklonil k muži v zlatém biretu a černém taláru, s řetězem na krku a s holí v ruce, který stál pod ním: „Dveřníku, přiveďte druhou obžalovanou.“

Oči všech se obrátily k malým dvířkům, jež se otevřely, a k velikému úděsu Gringoirovu vešla hezká kozička s pozlacenými růžky a nožkami. Půvabné zvířátko se na prahu chvilku zarazilo, natahujíc krk, jako kdyby se najednou octlo na vrcholku skály a před očima mělo široširý obzor. Vtom spatřila cikánku, přeskočila stůl a hlavu jednoho písaře a dvěma skoky byla u ní; pak se ladně schoulila u nohou své paní, žadonic o slovíčko nebo pohlazení; avšak obžalovaná se nepohnula a na ubohou Džali ani nepohlédla.

„Ach, ano, ano... to je to ošklivé zvíře,“ zvolala stará Falourdelka, „poznávám je obě moc dobře!“

Jakub Charmolue zasáhl. „Prosím, pánové, přikročím k výslechu kozy.“

Koza byla vskutku druhou obžalovanou. Proces proti zvířeti pro čarodějnické kousky nebyl tehdy nijak ojedinělý. V účetních knihách hejtmanství na rok 1466 nacházíme mezi jiným zajímavé podrobnosti o nákladech procesu proti Gilletu Soulartovi a jeho svini, „popravených za své přečiny v Corbeilu“. Všechno je tam zapsáno:

náklady na jámu pro svini, pět set otepí dříví, dovezených z přístavu Morsantu, tři pinty vína a chléb, poslední jídlo odsouzencovo, o něž se bratrsky rozdělil s katem, až po náhradu za jedenáctidenní hlídání a krmení svině po osmi pařížských denárech denně. Někdy se šlo dokonce ještě dál, nejenom proti zvířatům. Zákoníky Karla Velikého a Ludvíka Pobožného ukládají těžké tresty ohnivým strašidlům, jež by se opovážila objevit ve vzduchu.

Tu zvolal prokurátor církevního soudu: „Jestliže ďábel, který vězí v této koze a který odolal všemu zaklínání, setrvává ve svém čarování, jež naplňuje hrůzou soudní dvůr, upozornujeme ho, že budeme nuceni použít proti němu šibenice nebo hranice.“

Gringoiru polil studený pot. Charmolue vzal ze stolu cikánčinu tamburínu, nastavil ji jistým způsobem koze a zeptal se: „Kolik je hodin?“

Koza na něho chápavě pohlédla, zvedla zlatou nožku a sedmkrát dupla. Bylo vskutku sedm hodin. Pocit hrůzy proběhl davem. Gringoire se už neudržel.

„Ona se zničí,“ vykřikl úplně nahlas, „vidíte přece, že neví, co dělá.“

„Mlčte, vy holoto na konci sálu!“ ostře vyjel soudní sluha. Jakub Charmolue pomocí tamburíny provedl s kozou různé jiné kousky, vyptává se jí, kolikátý je den, kolikátý měsíc v roce atd., kousky, které už čtenář viděl. A zvláštním optickým klamem, příznačným pro soudní procesy, se stalo, že titíž diváci, kteří možná předtím kolikrát obdivovali na křižovatkách nevinné taškařiny Džaliny, pod klenbou Soudního paláce se jich zděsili. Koza byla určitě ďáblem.

A ještě mnohem horší bylo, když prokurátor vysypal na zem obsah koženého váčku, plného pohyblivých písmen, který měla Džali na krku, a lidé viděli, jak koza vybírá nožkou z rozházené abecedy osudné jméno: Phoebus. Čáry, jejichž obětí se stal důstojník, byly nepopíratelně dokázány a v očích všech byla cikánka, tato rozkošná tanečnice, jež tolikrát oslňovala chodce svým půvabem, už jen strašnou čarodějnicí.

Ostatně nejevila vůbec známek života; ani půvabné pohyby Džaliny, ani hrozby soudu, ani tlumené kletby posluchačů, nic z toho nepronikalo už k jejímu vědomí.

Aby ji probudil, musil jí strážce nemilosrdně zatřást a předseda soudu musil slavnostně zvýšit hlas: „Jste cikánské děvče oddané čarodějnictví. V noci na devětadvacátého března tohoto roku jste společně s očarovanou kozou, zúčastněnou v procesu, a ve spojení s temnými mocnostmi a pomocí čar a kouzel zavraždila a probodla kapitána královských lučištníků, Phoeba z Châteaupersu. Setrváváte v zapírání?“

„To je hrůza!“ vykřikla dívka a zakryla si obličej rukama. „Můj Phoebus! Takové peklo!“

„Ještě zapíráte?“ zeptal se chladně předseda.

„Jestli zapírám!“ zvolala příšerným hlasem, vstala a oči jí divoce planuly.

Předseda bez okolků pokračoval: „Jak tedy vysvětlíte činy, jež jsou vám kladeny za vinu?“

Odpověděla přerývaným hlasem: „Už jsem to řekla. Nevím. Je to kněz, kněz, kterého neznám, ďábelský kněz, který mě pronásleduje!“

„Ano, on to je,“ odpověděl soudce, „zamračený mnich.“

„Ach, milostiví páni, smilujte se! Jsem jen chudé děvče...“

„Cikánské,“ dodal soudce.

Mistr Jakub Charmolue sladce promluvil: „Vzhledem k politováníhodné tvrdošijnosti obžalované navrhuji, aby byla dotázána právem útrpným.“

„Souhlasím,“ řekl předseda.

Nešťastnice se zachvěla na celém těle. Avšak na vyzvání halapartníků vstala a kráčela dosti pevným krokem za Charmoluem a kněžími z církevního soudu mezi dvěma řadami halaparten k postranním dvířkům, která se znenadání otevřela a hned se za ní zavřela, takže zkormoučenému Gringoirovi to připadalo, jako by ji právě pohltila obrovská tlama.

Když zmizela, ozvalo se žalostné mečení. To kozička plakala.

Líčení bylo přerušeno. Když jeden z přísedících poznamenal, že pánové jsou unaveni a že by musili příliš dlouho čekat na konec mučení, odpověděl předseda, že soudce se musí umět obětovat povinnosti.

„Zatrolená protivná poběhlice,“ řekl jeden starý soudce, „dá se mučit, když člověk ještě nevečeřel.“

II. Pokračování příběhu o tolaru proměněném v suchý list

Když Esmeralda provázená stále hrozným průvodem, vystoupila a opět sestoupila po několika stupních do chodeb tak temných, že i za bílého dne byly osvětlovány lampami, strčili ji biřici do příšerné místnosti. Tato kulatá komora zabírala přízemí jedné z oněch tlustých věží, které ještě v našem století prorážejí vrstvou moderních budov, jimiž nová Paříž přikryla Paříž starou. V tomto sklepení nebylo oken, nebylo tu jiného otvoru kromě nízkého východu, uzavřeného ohromnými železnými dveřmi. A přece tu bylo dosti světla; v tlusté zdi byla totiž umístěna pec, kde hořel mohutný oheň, naplňující sklepení rudými odlesky, a v jeho záři se úplně ztrácelo světlo ubohé svíčky, postavené v koutě. Železná mříž, uzavírající pec, byla právě vytažena a v planoucím otvoru výhně na temné zdi bylo vidět jen dolejší konce železných tyčí, podobajících se řadě černých špičatých a rozestouplých zubů, takže pec připomínala jednu z těch dračích tlam, jež podle pověstí chrlí plameny. Ve světle ohnivé pece viděla vězeňkyně kolem celé místnosti strašlivé nástroje, jejichž účel nechápala. Uprostřed, na samé zemi, ležela kožená žíněnka, nad níž visel řemen se smyčkou, připevněný k měděnému kruhu, který vězel v zubech tuponosé obludy vytesané ve svorníku klenby. Uvnitř pece ležely zpřeházené kleště, klíšťky,

široké radlice, do ruda rozpálené na žhavém uhlí. Z celé té místnosti osvětlovala krvavá zář výhně jen hromadu příšerných předmětů.

A tomuto pecku říkalo se prostě vyšetřovací síň.

Na lůžku seděl pohodlně Pierrat Torterue, přísežný mučitel. Jeho pacholci, dva pidimužáci hranatých tváří v kožených zástěrách a krátkých plátěných kalhotách, obraceli železné nástroje na rozžhaveném uhlí.

Ubohá dívka se marně snažila sebrat odvalu; ve chvíli, kdy vstoupila do této komory, přepadla jí hrůza.

Palácoví biřici se postavili do řady z jedné strany, kněží z církevního soudu z druhé. V jednom koutě byl písař a stůl s psacím náčiním. Mistr Jakub Charmolue přistoupil k cikánce s přesládlým úsměvem: „Drahé dítě,“ řekl, „vy tedy stále ještě zapíráte?“

„Ano,“ odpověděla bezbarvým hlasem.

„V tom případě,“ pokračoval Charmolue, „je nám velice líto, že budeme nuceni tázat se vás poněkud důrazněji, než bychom chtěli. – Račte se, prosím, posadit na toto lůžko! – Mistře Pierrate, udělejte slečně místo a zavřete dveře!“ Pierrat s brumláním vstal. „Zavřu-li dveře,“ zamručel, „zhasne mi oheň.“

„No tak dobře,“ řekl Charmolue, „nechte je otevřené.“ Esmeralda však pořád stála. Kožené lůžko, na němž se svíjelo už tolik nebožáků, ji děsilo. Hrůza ji zmrazila až do morku kostí. Stála tu vytřeštěně a tupě. Na pokyn Charmoluův ji uchopili dva pacholci a posadili na lůžko. Nijak jí při tom neublížili; ale sotva se jí ti dva muži dotkli, sotva zavadila o koženou žíněnku, cítila, jak se jí všechna krev řine k srdci. Rozhlédla se vyjeveným pohledem místností. Zdálo se jí, že mezi všemi nástroji, které až dosud spatřila, vypadají tyto nestvůrné mučicí nástroje jako netopýři, stonožky a pavouci mezi hmyzem a ptáky a že se ta mučidla hýbou a ze všech stran krácejí k ní, že jí lezou po celém těle, aby ji kousala a štípala.

„Kde je lékař?“ zeptal se Charmolue.

„Tady,“ odpověděla černá postava, které si dosud nevšimla. Zachvěla se.

„Slečno,“ ozval se opět mazlivý hlas prokurátora církevního soudu, „ptám se vás po třetí: popíráte ještě činy, z nichž jste obžalována?“

Tentokrát dokázala už jenom přikývnout hlavou. Hlas jí selhal.

„Tedy popíráte,“ řekl Jakub Charmolue. „Pak ovšem je mi velice líto, ale musím plnit povinnosti svého úřadu!“

„Pane královský prokurátore,“ ozval se ostře Pierrat, „čím začneme?“

Charmolue uvažoval s nerozhodností básníka, který hledá rým. „Španělskou botou,“ řekl konečně.

Nešťastnice se cítila tak hluboce opuštěna Bohem i lidmi, že jí hlava spadla na prsa jako bezvládný předmět, v němž není síly.

Mučitel i lékař k ní přistoupili zároveň. A současně oba pacholci počali se prohrabávat ve své hnusné zbrojnici. Při řinčení železa se nešťastnice zachvěla jako mrtvá žába, kterou galvanizují. „Ach!“ zašeptala tak tiše, že to nikdo neslyšel. „Můj Phoebe!“ Pak opět znehybněla a mlčela jako socha. Tato podívaná by byla rvala srdce každému, jen ne soudcům. Vypadala jako ubohá hříšná duše, kterou zkouší Satan před ohnivou branou pekel. Nebohé tělo, do něhož se chystala zakousnout ta příšerná smečka pil, skřipců a kol, bytost, které se měly zmocnit surové ruce katů a klepeta kleští, byla přece ona něžná, bílá a křehká dívka – ubohé zrnko prosa, jež lidská spravedlnost dala rozdrtit příšerným mlýnským kamenům mučírny.

Zatím sukovité ruce pacholků Pierrata Torterua surově obnažily rozkošné lýtko i rozkošnou nožku, jež svým půvabem a krásou tolikrát vzbudily úžas chodců na pařížských křižovatkách.

„Škoda,“ zabrumlal mučitel, prohlížeje si ty ladné a jemné tvary. Kdyby byl býval přítomen arcijáhen, jistě by si byl v té chvíli vzpomněl na své podobenství o pavouku a mouše. Skrže mlhu, která se jí dělala před očima, nešťastnice brzy spatřila, jak se přibližuje

španělská bota, brzy viděla, jak její noha, vklíněná mezi železné desky, mizí pod tím děsivým přístrojem. Tu jí hrůza vrátila sílu: „Sundejte mi to!“ vykřikla vášnivě, vztyčujíc se celá rozzcuchaná, volala: „Milost!“

Vyskočila z lůžka a chtěla se vrhnout k nohám královského prokurátora, avšak její noha byla pevně sevřena v těžké dubové a okované kládě, takže klesla na španělskou botu, zlomena hůře než včela s olovem na křídle.

Na pokyn Charmoluův ji opět posadili na lůžko a dvě hrubé ruce připevnily k jejímu jemnému pasu řemen, visící ze stropu.

„Naposled se vás ptám: Doznáváte činy, z kterých jste obviněna?“ zeptal se Charmolue, neochvějný ve své úlisné dobráckosti.

„Jsem nevinna.“

„A jak tedy, slečno, vysvětlíte všechny přitěžující okolnosti?“

„Ach, milostivý pane, nevím.“

„Vy tedy zapíráte?“

„Všechno!“

„Dejte se do toho,“ řekl Charmolue Pierratovi.

Pierrat otočil pákou, bota se sevřela a nešťastnice vyrazila jeden z těch strašlivých výkřiků, který žádný lidský jazyk nevyjádří.

„Zastavte,“ rozkázal Charmolue Pierratovi. „Přiznáváte se?“ zeptal se cikánky.

„Všechno!“ křičela nešťastná dívka. „Přiznávám! Přiznávám! Milost!“

Nezměřila dobře své síly, když chtěla vzdorovat mučení. První bolest přemohla to nebohé dítě, jehož život byl dosud tak veselý, příjemný a bezstarostný.

„Lidskost mě nutí, abych vám řekl,“ poznamenal královský prokurátor, „že přiznáte-li se, můžete očekávat jen smrt.“

„To pevně doufám,“ řekla a padla zpět na kožené lůžko. Bez vlády a úplně zhroucená nechala se zavěsit na řemen, který měla připevněný na prsou.

„Hej, krasotinko, narovnejte se trochu,“ oslovil ji mistr Pierrat, nadzvedaje ji. „Vypadáte jako zlatá ovečka, kterou nosí na krku vévoda Burgundský.“

Jakub Charmolue pozvedl svůj hlas:

„Písaři, pište! – Dívko cikánská, přiznáváte se k účasti na čarodějnických hodech, orgiích a pekelných čárech s nočními příšerami, obludami a klekánicemi?“

„Ano,“ řekla tak tiše, že její odpověď splynula s dechem. „Přiznáváte se, že jste viděla berana, kterého zjevuje v oblacích Belzebub, když svolává sabat, a který je viditelný jen čarodějníkům?“

„Ano.“

„Přiznáváte se, že jste se klaněla hlavám Bafometovým, těm hnusným modlám templářů?“

„Ano.“

„Že jste byla stále ve spolku s ďáblem v podobě ochočené kozy, která je rovněž obžalována?“

„Ano.“

„Doznáváte a přiznáváte se konečně, že jste v noci na dvacátý devátý březen s pomocí ďábla a zlého ducha nazývaného obecně zamračený mnich pobodala a zavraždila kapitána jménem Phoebus z Châteaupersu?“

Upřela na soudce své velké oči a odpověděla bezduše, bez zachvění a bez zadrhnutí: „Ano.“ Bylo jasné, že se v ní všechno zlomilo.

„Píšte, písaři,“ řekl Charmolue. Mučitelům pak nakázal: „Odvažte vězeňkyni a odveďte ji zpět do soudní síně.“ Když ji zuli, prohlédl si prokurátor církevního soudu její nohu, bolestí ještě ztuhlou. „No,“ řekl, „není to tak zlé. Vykřikla jste včas. Mohla byste ještě tančit, krasotinko!“ Pak se obrátil ke kolegům z církevního soudu: „Konečně je tedy spravedlnosti učiněno zadost! To povznáší, pánové! Slečna nám jistě dosvědčí, že jsme jednali co nejmírněji.“

III. Konec příběhu o tolaru proměněném v suchý list

Když se bledá a kulhající vrátila do soudní síně, přivítal ji šum všeobecného uspokojení. U posluchačů jej vyvolal onen pocit ukojené netrpělivosti, jaký zakoušíme v divadle na konci poslední přestávky, když se zvedne opona a začíná závěr; u soudců pak naděje, že půjdou brzy k večeři. Také kozička radostí zamečela. Chtěla se rozběhnout k své velitelce, ale byla přivázána k lavici.

Přikvačila noc. Svíce, jichž ani nyní nepřibývalo, vydávaly tak málo světla, že nebylo vidět už ani stěny síně. Tma zahalovala všechny předměty jakousi mlhou. Jen několik netečných tváří soudců vystupovalo z ní zřetelněji. A přímo proti sobě, na konci dlouhého sálu, mohli soudcové spatřit na tmavém pozadí matně bílý bod. Byla to obžalovaná.

Dovlekla se na své místo. Když se i Charmolue majestátně uvelebil na svém, usedl, pak opět vstal a řekl, aniž dal příliš najevo ješitné uspokojení ze svého úspěchu: „Obžalovaná se ke všemu přiznala.“

„Dívko cikánská,“ ujal se slova předseda soudu, „přiznala jste se ke všem čarodějnickým skutkům, k smilstvu a k vraždě na Phoebovi z Châteaupersu?“

Srdce se jí sevřelo. Bylo slyšet, jak ve tmě vzlyká. „Ke všemu, co chcete,“ odpověděla chabě, „jen mě rychle zabijte.“

„Pane královský prokurátore církevního soudu,“ řekl předseda, „soud je připraven vyslechnout vaše návrhy.“

Mistr Charmolue vytáhl příšerný sešit a s bohatou gestikulací a přehnaným přízvukem, příznačným pro soudní řeči, začal číst latinskou řeč, kde všechny důkazy procesu byly umně konstruovány v ciceronských perifrázích, propletených citáty z Plauta, jeho oblíbeného autora. Litujeme, že nemůžeme předložit čtenářům toto pozoruhodné dílo. Řečník je přednášel s úžasnou živostí. Ještě nedokončil úvod, a již mu na čele vyrazil pot a oči mu vystupovaly z důlků. Najednou se uprostřed krásné periody zarazil a jeho pohled se změnil v blesk. „Pánové,“ zvolal (tentokrát francouzsky, neboť to

v sešitě nebylo), „démon je tak zapleten do tohoto případu, že je dokonce přítomen i našemu jednání a pitvoří se jeho důstojnosti. Podívejte se!“ Při těch slovech ukázal rukou na kozičku, která si při pohledu na gestikulujícího Charmolua opravdu myslila, že to má dělat po něm, posadila se na zadeček a předními nožkami a vousatou bradkou napodobovala ze všech sil nabubřelou němohru královského prokurátora při církevním soudě. Byl to, jak si snad čtenář vzpomíná, jeden z jejích nejohrovenějších kousků. Tato příhoda, tento poslední důkaz hluboce zapůsobil. Svázali kozičce nohy a královský prokurátor navázal opět nit své výmluvnosti. Bylo to velice dlouhé, ale konec byl ohromný. Poslyšte jeho poslední větu; přimyslete si k ní chraptivý hlas a křečovitě posušky mistra Charmolua. „Ideo, Domini, coram stryga demonstrata, crimine patente, intentione criminis existente, in nomine sanctae Ecclesiae Nostrae-Dominae Parisiensis, quae est in saisina habendi omnimodam altam et bassam justitiam in illa has intemerata Civitatis insula, tenore praesentium declaramus nos requirere, primo, aliquandam pecuniariam indemnitate; secundo, amendationem honorabilem ante portalem maximum Nostrae-Dominae ecclesiae cathedralis; tertio, sententiam, in virtute cujus ista stryga cum sua capella, seu in trivio vulgariter dicto la Grève, seu in insula exeunte in fluvio Sequanae, juxta pointam jardini regalis, executatae sint¹³⁰.“

Nasadil si biret a posadil se.

„Běda!“ vzdychl zoufalý Gringoire. „Hrubá latina.“

130 Pročež, pánové, se zřetelem k tomu, že je čarodějnice usvědčena, že zločin jest zřejmý a úmysl činu prokázán, jménem svatého chrámu Matky Boží v Paříži, který má právo vykonávání všeliké vysoké i nízké spravedlnosti na tomto počestném ostrově starého města, za souhlasu všech přítomných prohlašujeme, že navrhuje předně nějakou peněžitou pokutu; za druhé veřejné pokání před hlavním portálem katedrálního chrámu Matky Boží; za třetí rozsudek, jehož mocí by tahle čarodějnice se svou kozou buď na náměstí obecně Grève zvaném neb na konci ostrova v řece Seině popravena byla.

Vedle obžalované povstal jiný muž v černém taláru – její advokát. Soudcové s hladovými žaludky začali bruchet.

„Obhájce, buďte stručný,“ řekl předseda.

„Pane předsedo,“ odpověděl advokát, „jelikož se obžalovaná k zločinům přiznala, chci pánům říci jen slůvko. Jeden z odstavců Salického zákona zní: ‚Jestliže nějaká čarodějka snědla člověka a byla z toho usvědčena, zaplatí pokutu osm tisíc denárů, což činí dvě stě zlatých sous.‘ Necht’ slavný soud ráčí odsoudit mou klientku k této pokutě.“

„Ten odstavec je zrušen,“ řekl zvláštní královský návladní. „Nego¹³¹,“ namítl obhájce.

„Ať se hlasuje!“ řekl jeden z přísedících. „Zločin je zjevný a je pozdě.“

Hlasovalo se přímo v síni. Soudcové na všechno přikyvovali, měli velmi naspěch. Ve tmě bylo vidět, jak na pochmurnou otázku, kterou jim zcela tiše položil předseda, jeden po druhém sundávali birety. Zdálo se, že nebohá obžalovaná se na ně dívá, ale její zamžené oko už nevidělo.

Pak se dal do psaní písař; za chvíli podal předsedovi dlouhý pergamen. A tu nebožačka slyšela, jak se lidé hýbou, jak na sebe narážejí píky a jakýsi hlas mluví:

„Dívko cikánská, v den, kdy se zlíbí našemu milostivému panu králi, budete o polednách dovezena v káře, bosa, v košili, s provazem na krku před hlavní vchod chrámu Matky Boží a s dvouliberní voskovicí v ruce budete tam činit veřejné pokání; odtud budete odvezena na náměstí Grève, kde budete pověšena a zardoušena na městské šibenici; stejně tak i vaše koza; a zaplatíte církevnímu soudu tři zlaté lvy jako náhradu za vámi spáchané a doznané zločiny čarodějnictví, magie, smilstva a vraždy na osobě pana Phoeba z Châteaupersu. Bůh bud’ milostiv vaší duši!“

„Ó, to je sen!“ zašeptala a cítila, jak ji odnášejí surové ruce.

131 Popírám.

IV. Lasciate ogni speranza¹³²

Když ve středověku postavili nějakou budovu, sahala pod zem téměř stejně hluboko, jako čněla nad zemí. Paláce, pevnosti a kostely měly vždy dvojitý dno, pokud ovšem nebyly vystavěny na pilotách jako chrám Matky Boží. Pod horní lodí, jež hýřila světlem a ve dne v noci hlaholila hudbou varhan, mívaly katedrály ještě jakousi zvláštní podzemní katedrálu, nízkou, temnou, tajemnou, slepou a němou; často to bývala hrobka, paláce a pevnosti tam mívaly vězení, někdy také hrobku, někdy obojí. Tyto mohutné stavby, jejichž zvláštní útvar i způsob růstu jsme vysvětlili jinde, neměly jen základy, ale přímo kořeny, které se v zemi rozvětvovaly v síně, chodby a schodiště zrovna jako stavba hořejší. A tak kostely, paláce i pevnosti vězely po pás v zemi. Sklepy takové budovy tvořily zvláštní budovu, do níž se sestupovalo, místo vystupovalo, a jejíž podzemní patra se pojila k hromadě vrchních pater jako lesy a hory, jejichž obrácený obraz se odráží v zrcadle jezera a spojuje se s lesy a horami na břehu.

V pevnosti svatého Antonína, v Soudním paláci pařížském a v Louvru byly v těchto podzemních stavbách žaláře. Čím hlouběji vnikala patra těchto žalářů do země, tím více se úžila a temněla. Kolik poschodí, tolik pásem, v nichž se stupňovaly všechny odstíny hrůzy. Dante nemohl najít nic vhodnějšího pro své peklo. Tyto lahvovité žalářní kobky ústily obyčejně v hlubokou díru se sráznými stěnami, kam Dante umístil Satana a kam společnost lidská uvrhala odsouzence k smrti. Když sem jednou nějakého nešťastníka pochovali, znamenalo to: Sbohem světlo, sbohem vzduchu, sbohem živote – sbohem všechna naděje, *ogni speranza*: vyšel odtud leda na šibenici nebo na hranici. Někdy zpráchnivěl; lidská spravedlnost tomu říkala „zapomenout“. Odsouzenec cítil nad hlavou tíhu nesčetných kamenů a žalárníků, jež ho oddělovala

132 Zanechte vsí naděje (citát z Dantova „Pekla“).

od lidí; a celé vězení i celá ta masivní pevnost byla jen obrovským mnohonásobným zámekem, který ho uzamykal před světem živých.

Na dno takové díry, do jedné z oněch „zapomněnek“, které dal vyhloubit Ludvík Svatý, do vězení, řečeného „in pace“, v Tournelle, uvrhli k šibenici odsouzenou Esmeraldu, patrně ze strachu, aby neutekla. Obrovský Soudní palác měla nad hlavou. Ubohá muška, která by nepohnula ani nejmenším jeho kamenem!

Prozřetelnost a lidská společnost byly věru stejně nespravedlivé; aby rozdrtily tak křehké stvoření, nebylo třeba tolika běd a muk.

Byla tu ztracena ve tmě, pohřbená, zahrabaná, zadržaná. Ten, kdo ji dříve viděl tančit a smát se ve slunci, byl by se zachvěl, kdyby ji byl mohl spatřit v tomto stavu. Chladná jako noc, chladná jako smrt, ani větérek jí nezvlnil vlasy, ani ozvěna lidského zvuku nedotkla se jejího ucha, ani zákmit světla nevnikl do jejího oka; zlomena, drcena těžkými okovy, schoulena vedle džbánu a chleba na troše slámy v kaluži vody, jež se pod ní tvořila z prosakujících zdí žaláře, nehybná, téměř bez dechu; snad už ani netrpěla. Phoebus, slunce, jasný den, volný vzduch, pařížské ulice, tance za potlesku diváků, sladké milostné šeptání s důstojníkem, pak kněz, kuplířka, dýka, krev, mučírna, šibenice – to vše jí opět a opět táhlo myslí, brzy jako jásavá a zářivá vidina, brzy jako hrůzný přízrak; ale byl to už jen strašný a mátožný zápas, ztrácející se kdesi v temnotách, jen vzdálená hudba, hraná tam nahoře na zemi, jež do hlubiny, kam nešťastnice upadla, už nedoléhala. Od chvíle, kdy sem vstoupila, nespala ani nebděla. Ve svém neštěstí a v té díře nerozeznávala už bdění od spánku, sen od skutečnosti zrovna jako den od noci. Všechno se jí to v mysli pletlo, vířilo, zmateně míhalo. Necítila už, nechápala, nemyslila, nanejvýš jen snila. Snad ještě žádná lidská bytost nespěla takto vstříc nicotě.

Jak tu seděla ztuhlá, zkřehlá, jako zkamenělá, sotva že si dvakrát nebo třikrát povšimla zarachocení padacích dveří, jež se otvíraly kdesi nad její hlavou, aniž propustily jediný záblesk světla, a kudy jí

jakási ruka házela kus černého chleba. A přece ta občasná návštěva žalářníková byla jejím jediným a posledním spojením s lidmi.

Jen jedna věc zaměstnávala ještě mechanicky její sluch: plesnivými kameny klenby nad její hlavou prosakovala vlhkost a v pravidelných přestávkách ukápala odtud kapka vody. Naslouchala tupě, jak tato kapka s žbluňknutím dopadá do louže vedle ní.

Ta kapka vody dopadající do louže byl jediný pohyb, který se ještě kolem ní dál, jediné hodiny, které odměřovaly čas, jediný zvuk, který k ní doléhal ze všeho toho hluku na povrchu země.

Pro úplnost ještě podotýkáme, že chvílemi cítila, jak jí v té bahni-
té a temné stoce něco studeného leze hned po noze, hned po ruce,
a otrásla se.

Jak dlouho už tu byla? Nevěděla. Pamatovala se na jakýsi rozsudek smrti, vyneseny kdesi proti komusi, pak že ji odvěkli a že se probudila celá zkřehlá uprostřed tmy a ticha. Plazila se po rukou, ale tu se jí železné okovy zařízly hluboko do kotníků a řetězy zařinčely. Přesvědčila se, že kolem ní je samá zeď a pod sebou že má kamennou dlažbu s louží vody a otep slámy. Žádná lampa, žádné okénko. Sedla si tedy na slámu a občas, aby změnila polohu, usedla na poslední stupeň kamenných schodů v kobce. Jednu chvíli zkusila počítat černé minuty, jak je odměřovaly kapky vody; leč tato smutná práce chorobného mozku sama od sebe brzy ustala a ona upadla opět do své strnulosti.

Konečně jednoho dne nebo jedné noci (neboť půlnoc i poledne měly v tomto hrobě stejnou barvu) zaslechla nad sebou poněkud větší šramot, než obvyčně dělal žalářník, když jí přinášel chléb a vodu. Zvedla hlavu a skulinami dvířek nebo poklopu v klenbě spatřila narudlé světlo. V téže chvíli zarachotil těžký zámek, zaskřípaly zrezavělé stěžeje poklopu, poklop se otevřel a vězeňkyně spatřila svítlnu, jednu ruku a spodní část těla dvou mužů, neboť příliš nízká dvířka nedovolovala jí zahlédnout jejich hlavy. Světlo jí tak ostře zabořelo, že zavřela oči.

Když je opět otevřela, dvířka už byla zavřená, lucerna stála na jednom schodě a před ní stál sám jakýsi muž. Černá kutna mu sahala až k nohám, kápě téže barvy zakrývala mu obličej. Jeho postava byla úplně zahalená, nebylo vidět ani jeho tvář, ani ruce. Stál tu dlouhý černý rubáš, pod nímž jako by se cosi hýbalo. Dívala se upřeně několik minut na ten přízrak. Ani ona, ani on nepromluvili. Jako by se na sebe dívaly dvě sochy. Zdálo se, že v tom sklepení žijí jen dvě věci: knot z lucerny, prskající ve vlhkém vzduchu, a kapka vody z klenby, přerušující to nepravidelné prskání svým jednotvárným žbluňkáním a tvořící na olejovité kaluži soustředné kruhy, v nichž se třáslo světlo svítilny.

Konečně uvězněná přerušila mlčení: „Kdo jste?“

„Kněz.“

To slovo, ten přízvuk, zvuk toho hlasu s ní trhly.

Kněz pokračoval, vyrážíje přitlumeně každou slabiku: „Jste připravena?“

„Nač?“

„Na smrt.“

„Ach,“ řekla, „bude to brzy?“

„Zítřka.“

Její hlava, jež se vztyčila radostným očekáváním, sklesla opět na prsa. „To je ještě dlouho,“ zašeptala, „proč to nemohou udělat dnes?“

„Jste tedy velice nešťastná?“ zeptal se po chvílce kněz.

„Je mi hrozná zima,“ odpověděla.

Objala svá chodidla, obvyklý pohyb nešťastníků, kteří mrznou, jak jsme ostatně viděli u poustevnice z Rolandovy věže, a zajektala zuby.

Kněz, jak se zdálo, rozhlížel se zpod kapuce po vězení. „Bez světla! Bez ohně! Ve vodě! To je strašné!“

„Ano,“ odpověděla s užaslým pohledem nešťastných lidí. „Světlo patří všem. Proč mi dávají jen noc?“

„Víte, proč tu jste?“ pokračoval kněz po opětné přestávce.

„Myslím, že jsem to věděla,“ řekla a přejela si hubenými prsty oči, jako by chtěla pomoci své paměti, „ale už to nevím.“

Najednou se rozplakala jako dítě. „Chtěla bych pryč odtud, pane. Je mi zima, mám strach a zvířata mi lezou po těle.“

„Nuže dobrá, pojd'te se mnou!“

Při těch slovech ji kněz vzal za ruku. Ubožáčka byla promrzlá až na kost, ale z knězovy ruky na ni zavanul chlad.

„Ó,“ zašeptala, „to je ledová ruka smrti. Kdo vůbec jste?“

Kněz povytáhl kápi. Pohlédla na něj. Byla to ona strašná tvář, která ji už tak dlouho pronásledovala, ta hlava démona, která se jí zjevila u Falourdelky nad zbožňovanou hlavou jejího Phoeba, to oko, které viděla naposled se zablesknout vedle dýky.

Toto zjevení, jež bylo pro ni vždy tak osudné a hnalo ji z neštěstí do neštěstí až na popraviště, vytrhlo ji z její strnulosti. Zdálo se jí, že podivný závoj zahalující dosud její paměť se trhá. Všechny podrobnosti jejího tragického dobrodružství od noční scény u Falourdelky až po její odsouzení v Tournelle naráz ožily v její mysli ne mlhavě a zpřeházeně jako dosud, ale zřetelně, výrazně, ostře, horečně, strašlivě. Tyto vzpomínky, napolo vybledlé a nezměrným utrpením téměř setřené, oživila ta temná postava před ní asi tak, jako vystoupí neviditelná písmena napsaná sympatickým inkoustem na bílém papíře, přiblížíme-li jej k ohni. Zdálo se jí, že všechny rány v jejím srdci se otvírají a krvácejí najednou.

„Hú,“ vykřikla, zakryla si oči a křečovitě se zachvěla, „to je ten kněz.“

Pak spustila beznadějně ruce a zůstala sedět s hlavou svěšenou, s očima upřenýma k zemi, nemá a neustále se chvějíc.

Kněz ji pozoroval očima luňáka, jež dlouho kroužil vysoko na nebi kolem ubohého skřivánka skrčeného v obilí, dlouho neslyšně zmenšoval strašné kruhy svého letu, až se najednou střemhlav vrhl na svou kořist a nyní ji zmítající se drží ve svých spárech.

Počala tiše šeptat: „Dobijte mě! Dobijte mě! Dejte mi poslední ránu!“ a zděšeně stáhla hlavu mezi ramena jako ovce, která očekává rezníkovu ránu palicí.

„Tak vy se mě děsíte?“ řekl konečně. Neodpověděla.

„Děsíte se mě?“ ptal se znovu.

Stáhla rty jako k úsměvu. „Ano,“ řekla, „kat se posmívá odsouzení. Vždyť už kolik měsíců mě pronásleduje, vyhrožuje mi, nahání mi hrůzu! Ach Bože, jak jsem byla bez něho šťastná! To on mě uvrhl do této propasti. Dobré nebe! Vždyť on zabil... on zabil mého Phoeba!“ Tu se rozvzlykala a podívala se na kněze: „Bídníku! Kdo jste? Co jsem vám udělala? Vy mě nenávidíte! Běda mi! Co máte proti mně?“

„Miluji tě!“ zvolal kněz.

Rázem přestala plakat a podívala se na něho hloupým pohledem. Padl na kolena a pohlížel na ni planoucímá očima.

„Slyšíš? Miluji tě!“ vykřikl znovu.

„Jaká to láska!“ řekla nebožačka a celá se zachvěla.

„Láska zatracencova,“ odpověděl.

Oba se na několik minut odmlčeli, zavaleni tíhou svých pocitů, on jako bez smyslů, ona otupělá.

„Poslyš,“ řekl konečně kněz a podivně se uklidnil, „všechno se dovíš. Řeknu ti, co jsem se ani sobě neodvážil říci, když jsem potají zkoumal své svědomí v oněch hlubokých nočních chvílích, kdy všude kolem je taková temnota, že se zdá, jako by Bůh nás už neviděl. Poslouchej! Než jsem tě poznal, dívko, byl jsem šťasten.“

„I já!“ povzdechla tiše.

„Nepřerušuj mě! Ano, byl jsem šťasten; alespoň jsem si to myslel. Byl jsem čistý, moje duše byla jasná jako křišťál. Nikdo nenesl hlavu pyšněji, nikdo nezářil větším jasem než já. Kněží se se mnou radili o mravní čistotě, učenci o vědě. Ano, věda mi byla vším; byla mi sestrou a sestra mi stačila. Teprve s přibývajícímí lety přišly jiné myšlenky. Častokrát se ve mně ozvalo tělo, když jsem potkal ženu. Síla pohlaví a mužské krve, o níž jsem já, bláhový mladík, myslel,

že jsem ji v sobě navždy udusil, zaškubala nejdennokrát řetězem železných slibů, jež mě ubohého poutají k chladným kamenům oltáře. Avšak posty, modlitby, studium, klášterní sebetryznění zjednaly duši opět vládu nad tělem. A pak, vyhýbal jsem se ženám. Stačilo mi ostatně otevřít knihu a všechny nečisté výpary mého mozku se rozplynuly před zářivým jasem vědy. Za chvíli už jsem cítil, jak všechny hrubé věci pozemské ode mne prchají, a já stál opět klidný, hrdý a čistý tváří v tvář tichému záření věčné pravdy. Pokud mi ďábel posílal do cesty jen matné stíny žen, jež kolem mne sem tam prošly v kostele, na ulicích, na loukách a málokdy se mi vracely ve snech, vítězil jsem nad tím snadno. Běda! Jestli jsem byl přece poražen, pak je tím vinen Bůh, protože nedal člověku i ďáblu stejně velkou sílu! Poslyš! Jednoho dne..."

Tu se kněz zarazil a uvězněná slyšela, jak se mu z prsou derou chroptivé a chrčivé vzdechy.

Pokračoval:

„... Jednoho dne jsem stál opřen u okna své cely... Kterou knihu jsem tehdy četl? Ach, mám z toho v hlavě jediný vír. Četl jsem. Okno vedlo na náměstí. Zaslechnu zvuk bubínku a zpěv. Rozmrzen, že mě takhle vyrušují z mých úvah, podívám se na náměstí. Co jsem spatřil, spatřili i jiní, a přece ta podívaná nebyla pro lidské zraky. Dole uprostřed dlažby v pravé poledne, slunce nádherně svítilo, tančila jakási bytost. Bytost tak krásná, že Bůh by jí byl dal přednost před svatou pannou a byl by si ji vyvolil za svou matku a byl by se chtěl z ní narodit, kdyby byla žila v době, kdy vzal na sebe lidskou podobu! Měla nádherné černé oči; několik vlasů prosvícených sluncem třpytilo se v jejích bohatých černých kadeřích jako zlaté nitky. Její nožky se míhaly při tanci jako paprsky rychle se otáčejícího kola. Kolem hlavy měla v černých pletencích kovové penízky, jež se blyštěly na slunci a nad čelem tvořily jakoby korunu z hvězd. Její šaty, pošíité třpytivými cetkami, jiskřily modravým leskem, protkány tisíci jiskrami jako letní noc. Její štíhlé a snědé paže se ovíjely a opět

odvíjely kolem jejího pasu jako dvě šerpy. Její tělo mělo překvapivě krásné tvary. Ta oslnující postava svítila jako zářivý bod dokonce i v záři sluneční! Běda, děvče, tos byla ty. Překvapen, opojen, okouzlen, nespouštěl jsem z tebe oči. Díval jsem se na tebe tak, že jsem se najednou zachvěl hrůzou: cítil jsem, že na mne sáhl osud.“

Sklíčený kněz se ještě jednou na chvíli zarazil. Pak pokračoval:

„Napolo už omámen, pokoušel jsem se ze všech sil něčeho se zachytit a zadržet tak svůj pád. Vzpomínal jsem si na všechny léčky, které mi Satan už nastražil. Měl jsem před očima bytost oné nadlidské krásy, jež může pocházet jen z nebe nebo z pekla. To nebyla obyčejná dívka, stvořená z trošky naší země, s nitrem jen chabě ozářeným blikavým paprskem ženské duše. To byl anděl! Ale anděl temnot, anděl ohně, nikoliv anděl světla. A v okamžiku, kdy jsem si to pomyslel, spatřil jsem vedle tebe kozu, zvíře z čarodějnických rejů, jež na mne s úsměvem hledělo. V poledním slunci byly její rohy oslnivě rudé. Tu jsem poznal, že je to nástraha ďáblova, a nepochyboval jsem už, že přicházíš z pekla a že přicházíš proto, abys mě zahubila. Byl jsem o tom přesvědčen.“

Tu se kněz podíval uvězněné do tváře a dodal chladně:

„Jsem o tom přesvědčen dodnes. – Leč kouzlo poznenáhlu působilo, tvůj tanec mi vířil v hlavě, cítil jsem, jak se ve mně dokonává tajemné uhranutí, všechno, co mělo v mé duši bdít, usínalo a jako ti, kdož umírají ve sněhu, i já jsem blaženě přijímal ten přicházející spánek. Najednou jsi začala zpívat. Co jsem mohl dělat, já ubohý! Tvůj zpěv byl ještě rozkošnější než tvůj tanec. Chtěl jsem prchnout. Nemožno. Byl jsem přibit, byl jsem jako vrostlý do země. Zdálo se mi, že mramorové dláždění mi sahá až ke kolenům. Musil jsem zůstat do konce. Nohy jsem měl ledové, hlava mi hořela. Konečně snad ses nade mnou slitovala, přestalas tančit a zmizelas. Odlesk oslnivé vidiny, ozvěna čarovné hudby pomaloučku vyprchávaly z očí a z uší. Tu jsem padl do rohu okna, ztuhlejší a nemohoucnější než skácená socha. Teprve zvonění klekání mě probudilo. Vstal jsem, prchal

jsem... Leč běda! Něco se ve mně zlomilo a nemohlo už povstat, něco se ve mně zrodilo a já tomu nemohl utéci.“

Ještě jednou se odmlčel a pokračoval: „Ano, od toho dne byl ve mně člověk, kterého jsem neznal. Zkoušel jsem všechny své léky: klášter, oltář, práci, knihy. Jaké bláznovství! Ach, jak dutě zní věda, když do ní v zoufalství vrazíme hlavou plnou vášní! Víš ty, co jsem od té chvíle viděl vždy mezi sebou a knihou? Tebe, tvůj stín, obraz zářivé vidiny, která jednou přešla prostorem přede mnou. Ale ten obraz neměl už svou barvu; byl chmurný, smuteční, temný jako černý kruh, který se zahnízdí v očích toho, kdo se nerozvážně zadíval upřeně do slunce.

Když jsem se tvého obrazu nemohl zbavit, když mi tvá písnička stále bzučela v hlavě, když jsem ustavičně viděl tančit tvé nožky na svém breviáři, když jsem v noci ve snu stále cítil, jak se tvoje postava sune po mém těle, chtěl jsem tě znovu spatřit, chtěl jsem se tě dotknout, chtěl jsem vědět, kdo jsi, přesvědčit se, jestli jsi taková jako ideální obraz, který mi po tobě zůstal, snad i rozbít skutečností svůj sen. Alespoň jsem doufal, že nový dojem smaže onen první, který se mi stal nesnesitelný. Hledal jsem tě. Spatřil jsem tě opět. Běda! Když jsem tě viděl dvakrát, chtěl jsem tě vidět tisíckrát, chtěl jsem tě vidět stále. Tehdy (cožpak je možno zastavit se na tom pekelném srázu?), tehdy už jsem si nepatřil. Druhý konec vlákna, jímž ďábel spoutal má křídla, přivázal k tvé noze. Začal jsem bloudit a toulat se jako ty. Čekal jsem na tebe u chrámových dveří, číhal jsem na tebe na nárožích ulic, sledoval jsem tě z výše své věže. A vracel jsem se každý večer okouzlenější, zoufalejší, stále více propadaje tvým čárům a své záhubě.

Dozvěděl jsem se, kdo jsi: cikánka, tulačka, Španělka, zingara. Jak jsem neměl věřit, že jsi čarodějka? Poslyš. Doufal jsem, že mě z kouzla vysvobodí soudní proces. Jakási čarodějka uhranula Bruna d'Ast; dal ji upálit a byl vyléčen. Věděl jsem o tom. Chtěl jsem zkusit tento lék. Nejdřív jsem se pokusil vykázat tě z náměstí před

chrámem Matky Boží v naději, že na tebe zapomenou, když už nepři- jdeš. Ale ty jsi toho nedbala. Přišla jsi opět. Pak mě napadlo, abych tě unesl. Jednou v noci jsem se o to pokusil. Byli jsme dva. Když už jsme tě měli, objevil se ten ničema důstojník. Osvobodil tě. A tím začal tvé, mé i své neštěstí. Nakonec, když jsem si už nevěděl jiné rady, udal jsem tě církevnímu soudu. Myslil jsem, že se tím vyléčím jako Bruno d'Ast. A mlhavě jsem si představoval, že tě soudní proces vydá do mých rukou, že ve vězení budeš v mé moci; že tě budu mít, že odtud už mi nebudeš moci uniknout; a že už jsi mě měla dosti dlouho ve své moci, abych tě mohl mít zase já. Když člověk koná zlo, má je vykonat až do konce. Jak nesmyslné je zastavit se při ohavném činu v půli cesty! Vyvrcholení zločinu dává šílenou radost. Kněz a čarodějka mohou splynout v rozkoši na otepi slámy v žaláři!

Udal jsem tě tedy. A v té době jsem ti při setkáních naháněl hrů- zu. Úklady, které jsem proti tobě strojí, bouře, kterou jsem kupil na tvoji hlavu, to vše sršelo ze mne v hrozbách a bleších. Přesto jsem ještě váhal. Můj plán byl po mnohých stránkách tak strašný, že jsem před ním couval.

Snad bych se ho byl už vzdal; snad by byla má ohavná myšlenka sama vyschla v mém mozku, aniž přinesla ovoce. Věřil jsem, že jen na mně závisí, bude-li se proces konat nebo bude-li zrušen. Ale každá zlá myšlenka je neúprosná a chce se vtělit v čin; jenomže tam, kde jsem se pokládal za všemocného, byl osud mocnější než já. Běda! Běda! To on se tě zmocnil a vydal tě strašlivým kolům stroje, který jsem v skrytu sestrojil! – Poslouchej! Už jsem u konce.

Jednoho dne – slunce opět tak krásně svítilo – spatřil jsem muže, jak se smíchem vyslovuje tvé jméno a rozkoš mu hledí z očí. Prokla- tě! Šel jsem za ním. Ostatní víš.“

Odmlčel se. Dívka ze sebe vypravila jen jediné slovo. „Ó můj Phoebe!“

„Pryč s tím jménem!“ řekl kněz a prudce ji uchopil za rameno. „Nevyslovuj to jméno! Ach, jací jsme ubožáci, to pouhé jméno nás

zahubilo! Nebo spíše jsme se nevysvětlitelnou hrou osudu zahubili vzájemně! – Ty trpíš, že? Je ti zima, tma tě oslepuje, vězení tě svírá, ale v hloubi své duše máš snad nějaké světýlko, třeba jen svou dětinskou lásku k tomu nicotnému člověku, který si zahrál s tvým srdcem! Kdežto já, já nosím žalář v sobě, ve mně je zima, led, zoufalství; mám v duši noc. Víš, co všechno jsem vytrpěl? Byl jsem přítomen tvému procesu. Seděl jsem na lavici církevního soudu. Ano, pod jednou z těch mnišských kápí se svíjel zatracenec. Byl jsem tam, když tě přivedli, byl jsem tam, když tě vyslyšali. – Doupe vlků! – Svůj zločin, svou šibenici jsem viděl pomalu vyvstávat na tvém čele. Byl jsem tam při každém svědectví, při každém důkazu, při každé řeči; mohl jsem sledovat každý tvůj krok na té křížové cestě; byl jsem tam i tehdy, když to divoké zvíře... Ach, mučení jsem nepředvídal! – Poslyš! Sledoval jsem tě do mučírny. Viděl jsem, jak tě svlékaly a jak tě polonahou ohmatávaly hnusné ruce mučitelovy. Viděl jsem tvou nožku, tu nožku, kterou bych byl chtěl jen jedinkrát políbit a zemřít, a dal bych za to celé království, tu nožku, kterou bych si s rozkoší nechal rozdrtit hlavu, tuto nožku jsem viděl, jak ji svírají strašlivé španělské boty, jež z lidských údů dělá krvavé bláto. Ach, já ubohý! Zatím co jsem se na to díval, rozrýval jsem si prsa dýkou, ukrytou pod sutanou. Když jsi vykřikla, bodl jsem si ji do těla; když jsi po druhé vykřikla, vnikla dýka do srdce! Podívej se! Myslím, že dosud krvácí.“

Rozhrnul kutnu. Jeho hrud' byla vskutku rozdrásána jako tygřími drápy a v boku měl dosti širokou a ještě otevřenou ránu.

Věžeňkyně hrůzou couvla.

„Ach, dívko,“ zvolal kněz, „slituj se nade mnou! Ty se máš za nešťastnou, ale běda, nevíš, co to je neštěstí. Ach! Milovat ženu a být knězem, být nenáviděn! Milovat celou zběsilostí své duše, cítit, že bys dal za její nejnepatrnější úsměv svou krev, své nitro, svou spásu, nesmrtelnost a věčnost, život vezdejší posmrtný; litovat, že nejsi králem, géniem, císařem, archandělem, Bohem, abys jí mohl složit

většího otroka k nohám, ve dne v noci ji tisknout v náručí svých snů a svých myšlenek; a vidět, že ona miluje vojenský kabát, zatím co ty jí můžeš nabídnout jen špinavou kněžskou kutnu, které se bojíš a která jí odpuzuje. A s celou svou žárlivostí a zuřivostí vidět, jak marnotratně uštěďruje poklady lásky a krásy mrzkému a hloupému hejskovi! Vidět to tělo, jehož tvary tě rozpalují, ta něžná ňadra, ty půvaby, jak se chvějí a rdí pod polibky jiného! Ó nebesa! Milovat její nožku, její paži, její rameno, myslet na modravé žilky v její snědé pleti a svíjet se přitom celé noci na dlažbě své cely, vidět, jak všechny ty něžnosti, které sis pro ni vysnil, vedou nakonec do mučírny. A nedokázat víc než položit ji na kožené lůžko! Ach, to jsou teprve skutečné kleště, rozžhavené v pekelném ohni! A štasten, koho řezou pilou mezi dvěma prkny nebo trhají čtyřmi koňmi! – Víš ty, jaká muka po celé noci působí tepny, v nichž divoce vře krev, srdce, jež puká, hlava, která se může rozskočit, zuby, jež se zahryzávají do rukou? Tito zběsilí mučitelé tě bez přestání obracejí na žhavém rožni tvých milostných, žárlivých a zoufalých myšlenek! Dívko, měj slitování! Ustaň na okamžik! Nasyp trochu popela na to žhavé uhlí! Setři, zapřísahám tě, pot řinoucí se ve velkých kapkách po mém těle! Dítě! Muč mě jednou rukou, ale hlad' mě druhou! Měj se mnou slitování, o slitování prosím!“

Kněz se válel ve vodě na dlažbě a tloukl hlavou o hrany kamenných schodů. Dívka mu naslouchala a pozorovala ho. Když vyčerpán a udýchán umlkl, opakovala polohlasně: „Ó můj Phoebe!“

Kněz se k ní připlazil po kolenou.

„Snažně tě prosím,“ křičel, „máš-li srdce, neodháněj mě! Miluji tě. Jsem ubožák. Když vyslovuješ to jméno, nešťastnice, je to, jako bys drtila všechny žilky mého srdce! Slituj se! Přicházíš-li z pekla, půjdu tam s tebou. Všechno jsem už pro to udělal. Peklo, kde budeš ty, bude mi rájem. Pohled na tebe je slastnější než pohled na Boha! Ach, promluv! Ty že mě nechceš? V den, kdy by žena pohrdla takovou láskou, musely by se hory pohnout. Ach, kdybys chtěla! Jak

bychom mohli být šťastni! Uprchli bychom, pomohl bych ti k útěku, odešli bychom pryč, našli bychom si na zemi místečko, kde je nejvíc slunce, nejvíc stromů, nejmodřejší nebe. Milovali bychom se, naše dvě duše by splynuly v jednu, neuhasitelnou žížeň po sobě bychom ukájeli společně a bez přestání z nevysychajícího poháru lásky!“

Přerušila ho hlasitým a strašným smíchem: „Pohledte, důstojný otče, máte za nehty krev.“

Kněz zůstal několik minut jako zkamenělý, s očima upřenýma na svou ruku.

„Nuže dobrá,“ řekl konečně s podivnou něžností, „urážej mě, posmívej se mi, sužuj mě! Ale pojd', pojd'! Pospěšme si. Už zítra to má být, říkám ti. Šibenice na náměstí Grève, víš? Je stále připravena. Jak strašné! Vidět, jak tě vezou na té káře! Ach, smilování! – Nikdy jsem necítil tak jako nyní, jak tě miluji. Ach, jen pojd' za mnou! Až tě zachráním, budeš mít dost času, aby sis mě zamilovala. Budeš mě nenávidět tak dlouho, jak se ti zlíbí. Ale pojd'. Zítra, zítra čeká šibenice! Tvá poprava! Ach, zachraň se! Ušetři mě!“

Kněz ji vzal za ruku, byl jako pomatený, chtěl ji odvléci. Upřeně se na něj podívala: „Co se stalo s mým Phoebem?“

„Vy nemáte slitování,“ řekl kněz a pustil její ruku.

„Co se stalo s Phoebem?“ opakovala chladně.

„Je mrtev,“ zvolal kněz.

„Mrtev,“ opakovala, stále tak ledová a nehybná; „tak co mi tu mluvíte o životě?“

Neposlouchal. „Ano!“ řekl, jako by mluvil sám k sobě. „Jistě je mrtev. Ostří vniklo velmi hluboko. Myslím, že jsem špičkou zasáhl srdce. Vložil jsem celý svůj život do hrotu té dýky!“

Dívka se na něj vrhla jako zuřivá tygřice a nadpřirozenou silou ho vystrčila až na schůdky. „Jdi pryč, obludo! Jdi pryč, vrahu! Nech mě umřít! Ať krev nás obou zůstane ti na čele jako věčná skvrna! Být tvou, kněže? Nikdy! Nic nás nespojí, ani peklo! Jdi pryč, proklatče, nikdy nebudu tvá, nikdy!“

Kněz na schodech klopýtá. Vyprostil mlčky nohy ze záhybů sutany, vzal lucernu a pomalu stoupal po schodech ke dveřím; otevřel dveře a vyšel. Najednou spatřila dívka jeho hlavu opět; tvář kněze měla příšerný výraz a kněz křičel, chroptě zuřivostí a zoufalstvím: „Říkám ti, že je mrtev!“

Padla tvář na zem a v kobce se neozval už žádný zvuk, leda vzdech vodní kapky, jež ve tmě čeřila hladinu kalužiny.

V. Matka

Myslím, že nic na světě neprobudí v matčině srdci úsměvnější představy než pohled na botičku jejího dítěte; zvláště je-li to botička sváteční, nedělní, křtící, botička až k chodidlu vyšívaná, botička, v níž dítě neudělalo ještě ani krůček. Taková botička je tak rozkošná a maličká, pro chůzi tak nezpůsobilá, že matce se zdá, jako by viděla své dítě. Usmívá se na ni, líbá ji, hovoří s ní. V duchu se ptá, zda je tak maličká nožička vskutku možná; a nemá-li dítě právě u sebe, ta pouhá botička vyvolá jí před oči něžné a křehké stvoření. Zdá se jí, že je vidí, a vskutku je vidí, celičké, živé, veselé, s drobnýma ručkama, s kulatou hlavičkou, čistými rtíky, s jasnýma očkama, jejichž bělmo je blankytné. Je-li to v zimě, dítě je kolem ní, leze po koberci, pracně přelézá stoličku a matka se bojí, aby se nepřiblížilo k ohni. Když je léto, batolí se po dvoře, po zahradě, vytrhává travičku mezi dlažbou, naivně a bez strachu pozoruje veliké psy a veliké koně, hraje si s mušličkami, s květinami, až zahradník bručí, když najde na záhoncích písek a na pěšinkách hlínu. Všechno kolem se usmívá, všechno září, všechno si hraje s ním, i ten větříček a sluneční paprsek, jež o závod dovádějí v jeho bujných kučerách. To všechno zjevuje botička matce a rozehřívá jí srdce jako oheň vosk.

Ztratilo-li se však dítě, tu se ty tisíce radostných, rozkošných a něžných obrazů nakupených kolem malé botičky mění v tisíce

obrazů hrůzy. Hezká vyšívaná botička stává se už jen nástrojem mučícím, jenž věčně rozdírá matčino srdce. Rozehrává sice stejnou žilku, žilku nejhlubší a nejcitlivější; nehladí ji však anděl, ale jako do kleští ji svírá ďábel.

Jednou ráno, květnové slunce vycházelo právě na temněmodrém nebi, na jaké Garofalo s oblibou umisťuje svá Snímání s kříže, zaslechla poustevnice z Rolandovy věže na náměstí Grève hluk kol, železa a koní. Příliš se tím nevyrušila, zavázala si vlasy přes uši, aby neslyšela, a jala se opět na kolenou pozorovat neživý předmět, který takto zbožňovala už patnáct let. Ta botička byla, jak jsme už řekli, jejím celým světem. V ní byly zaklety všechny její myšlenky a nemohly se od ní odpoutat, leč ve chvíli její smrti. Jen temná kobka v Rolandově věži věděla, kolik hořkých kleteb, kolik tklivých nářků, modliteb a vzlyků vyslala k nebi kvůli té roztomilé trestce z růžového atlasu. Nikdy nezaplavilo větší zoufalství půvabnější a rozkošnější věcičku. Onoho rána se zdálo, že její bolest propukla prudčeji než obvykle; zvenčí bylo slyšet její hlasitý a monotónní nářek, který zrovna srdce rozrýval.

„Ach dceruško,“ volala, „má dceruško! Mé ubohé drahé dětátko, už tě nikdy neuvídím! Je konec! Pořád se mi zdá, že se to stalo včera! Pane Bože, když jsi mi ji chtěl tak brzy vzít, neměl jsi mi ji raději dávat. Cožpak nevíš, že naše děti jsou částí našeho života a že matka, která ztratila dítě, nevěří už v Boha? Ach já nešťastná, že jsem vyšla v ten den z domu! Všemohoucí Pane! Když jsi mi ji mohl takto odejmout, pak jsi mě s ní nikdy neviděl pohromadě, jak jsem ji veselou zahřívala u svého ohně, jak se na mne usmívala, když jsem ji kojila, jak jsem si její nožičky nechala cupítat od prsou až k ústům? Ach, kdybys to byl viděl, Bože, byl by ses ustrnul nad mou radostí a nebyl bys mi odňal jedinou lásku, která mi zbyla v srdci! Cožpak jsem byla tak bídné stvoření, Pane, že jsi na mne nemohl ani pohlednout, dříve než jsi mě odsoudil? Běda! Běda! Tady je botička, ale kde je nožička? Kde je všechno ostatní? Kde je dítě? Má holčičko, má

holčičko, co s tebou udělali? Všemohoucí Bože, vrať mi ji! Již patnáct let si rozdíráám kolena, jak se k Tobě, Pane Bože, modlím! Cožpak to nestačí? Vrať mi ji na den, na hodinu, na minutu, na jedinou minutku, Pane, a pak mě na věky zatrat'! Ach, kdybych věděla, kde najdu cíp tvého roucha, chytla bych se ho křečovitě oběma rukama a musil bys mi vrátit mé dítě! Což se nemůžeš slitovat nad její hezkou botičkou, Pane? Můžeš odsoudit ubohou matku k takovým patnáctiletým mukám? Dobrotivá Panno, dobrotivá Panno na nebesích, vzali mi moje jezulátko, ukradli mi je, snědli je na vřesovišti, vypili jeho krev, ohlodali jeho kosti! Dobrotivá Panno, slituj se nade mnou! Musím mít svou dcerušku! Co mám z toho, že je v ráji? Nechci tvého anděla, chci své dítě! Jsem lvice a chci své lvíče. Ach, budu se svíjet na zemi, kámen rozbiju svým čelem, zatratím na věky svou duši a budu Tě proklínat, Bože, nevydáš-li mi mé dítě! Vidíš přece, že mám paže celé rozkousané. Což dobrotivý Bůh nemá slitování? Ach, stačí mi, když mi dáš sůl a černý chléb, jen když budu mít svou dcerušku, ta mě zahřeje jako sluníčko! Běda! Všemohoucí Bože, jsem jen bídná hříšnice, ale moje dceruška mě učinila zbožnou. Láska k ní mě naplnila vírou a v jejím úsměvu jsem tě viděla jako okénkem do nebe. Ach, kéž bych mohla alespoň jedenkrát, ještě jednou jedinkrát about tu botičku na tu roztomilou růžovou nožičku, a umřu s požehnáním Tobě, svatá Panno! – Ach, patnáct let, byla by teď už veliká! – Nešťastné dítě! Je to tedy pravda, že už ji neuvídím, dokonce ani v nebi, protože já do nebe nepřijdu. Ach, jaká muka, když si pomyslím, že tu z ní mám jen její botičku a nic víc!“

Nešťastnice se vrhla na botičku, jež jí byla potěchou i pramenem zoufalství již po tolik let, a jejím nitrem lomcoval vzlykot jako prvního dne. Neboť matce, která ztratila své dítě, vždy se zdá, jako by se to stalo včera. Taková bolest nestárne. A třebas se smuteční šaty obnosily a vybledly, v srdci zůstává černo.

V té chvíli se ozvaly před celou svěží a veselé dětské hlasy. Kdykoliv se před očima nebohé matky mihla dětská tvář, kdykoliv

zaslechla dětský hlas, prchala do nejtemnějšího kouta své hrobky, jako by chtěla zabořit hlavu do kamene, aby je neslyšela. Tentokrát se však naopak prudce vztyčila a dychtivě naslouchala.

Jeden z chlapců právě prohodil: „Dneska přece budou všet cikánku.“

Prudkým skokem jako ten pavouk, kterého jsme viděli, jak se vrhá na mouchu při záchvěvu své pavučiny, byla u okénka, jež vedlo, jak víme, na náměstí Grève. Vskutku, vedle stálé šibenice byl postaven žebřík a mistr popravčí dával do pořádku její deštěm zrezavělé řetězy. Kolem stálo trochu lidí.

Hlouček smějících se dětí byl už daleko. Kajčnice vyhlížela nějakého chodce, aby se ho zeptala. Těsně vedle své cely spatřila kněze, jenž se tvářil, jako by četl ve veřejném breviáři, který se však více zajímal o šibenici, k níž občas vyslal chmurný a divoký pohled, než o „zamřížovaný breviář“. Poznala pana arcijáhna z Josas, muže svatého.

„Důstojný otče,“ otázala se, „koho to tam budou všet?“

Kněz se na ni podíval a neodpověděl; zeptala se ještě jednou. Tu teprve odpověděl: „Nevím.“

„Šly tu kolem děti a říkaly, že nějakou cikánku,“ dodala kajčnice.

„Myslím, že ano,“ řekl kněz.

A tu Sedmikráska zařvala radostí jako hyena.

„Sestro,“ řekl arcijáhen, „vy tedy velice nenávidíte cikánky?“

„Jestli je nenávidím!“ vykřikla kajčnice. „Jsou to čarodějnice, zlodějky dětí! Sežraly mi dcerušku, mé dítě, mé jediné dítě! Nemám už srdce, snědly mi je!“

Byla strašná. Kněz se na ni chladně díval.

„Zvlášť jednu nenávidím,“ pokračovala, „a taky jsem ji proklela, je to jedna mladá, asi tak stará, jako by byla moje dcera, kdyby mi ji její matka nebyla snědla. Po každé, když jde ta mladá zmije kolem mé cely, pění se mi krev!“

„Nuže, sestro, radujte se,“ řekl kněz, ledový jak socha na hrobě, „právě tu uvidíte umírat.“

Hlava mu klesla na prsa a on zvolna odcházel.

Kajícnice zalamovala ruce radostí. „Já jsem jí to předpověděla, že vystoupí na šibenici! Děkuji, kněže!“ volala.

A jala se dlouhými kroky přecházet před mřížemi okénka, roz-cuchaná, s planoucíma očima, vrážejíc rameny do zdi; s divokým výrazem vlčice v kleci, která má už dlouho hlad a cítí, že hodina jídla se blíží.

VI. Tři mužská srdce – každé jiné

Phoebus však nebyl mrtev. Lidé jeho druhu mají tuhý život. Když mistr Philippe Lheulier, zvláštní královský návladní, řekl ubohé Esmeraldě „umírá“, řekl to buď omylem, nebo žertem. Když arcijáhen opakoval odsouzené „je mrtev“, ve skutečnosti o tom nic nevěděl, ale myslel si to, počítal s tím, nepochyboval o tom, pevně v to doufal. Bylo by mu bývalo velmi za těžko dát milované ženě dobré zprávy o sokovi. Každý muž na jeho místě by byl jednal stejně.

Poranění Phoebovo bylo beze sporu vážné, ale nebylo tak vážné, jak se arcijáhen domýšlel. Ranhojič, k němuž ho noční hlídka v prvním okamžiku přenesla, strachoval se celý týden o jeho život, dokonce mu to i latinsky řekl. Leč mládí přece zvítězilo a přes všechny prognózy a diagnózy, jak se často stává, příroda si zama-nula zachránit nemocného navzdory lékaři. Ještě když ležel na bídném lůžku u ranhojiče, musil podstoupit první výslechy Filipa Lheuliera a vyšetřujících soudců církevního soudu, což ho z duše nudilo. A tak když jednoho krásného rána cítil, že je mu už lépe, nechal mastičkáři zlaté ostruhy jako odměnu a vytratil se. Nezpůsobil tím ostatně ve vyšetřování celé záležitosti žádný zmatek. Tehdejší spravedlnost starala se pramálo o to, aby hrdelní proces byl přesně a pečlivě veden. Stačilo jí, když byl obžalovaný pověšen. A soudcové měli proti Esmeraldě dosti důkazů. Považovali Phoeba za mrtvého a tím to bylo vyřízeno.

Pokud jde o Phoeba, neutíkal daleko. Vrátil se prostě k své rotě, jež byla posádkou v Brijské Lhotě v Ile-de-France, několik poštovních stanic od Paříže.

Ostatně se mu nijak nezamlouvalo objevit se osobně v tomto procesu. Podvědomě cítil, že by tam hrál směšnou úlohu. Ve skutečnosti nevěděl, co si má o celé věci myslet. Když uvažoval ve své čistě vojenské bezbožnosti a pověřivosti o tomto dobrodružství, nedovedl si vysvětlit ani kozičku, ani podivné seznámení s Esmeraldou, ani neméně zvláštní způsob, jak mu dala najevo svou lásku, ani její cikánský původ, konečně ani zamračeného mnicha. Viděl v celé té historii mnohem víc čarodějnictví než lásky, snad i čarodějku, možná ďábla; viděl v tom nakonec komedii nebo, řečeno tehdejší mluvou, velmi nepříjemné mystérium, v němž hrál velice neobratnou úlohu, úlohu zpráskaného a směšného hrdiny. Kapitán tím byl velmi zahanben. Pociťoval onu hanbu, kterou náš La Fontaine tak podivuhodně vyjádřil slovy:

Hanbí se jako liška napálená slepicí.

Doufal ostatně, že se ta věc nerozkřikne, že jeho jméno vzhledem k jeho nepřítomnosti tam možná nebude ani vysloveno a že v žádném případě nepronikne za stěny soudní síně v Tournelle. V tom se vůbec nemýlil, neboť tehdy nevycházel „Soudní oznamovatel“, a poněvadž téměř každý týden měl svého uvařeného penězokaze, svou pověšenou čarodějku nebo svého upáleného kacíře na jednom z nespočetných pařížských popravišť, byli lidé už tak zvyklí vidět na všech křižovatkách starou feudální Themidu, jak nahýma rukama a s vykasanými rukávy koná svou práci u vidlic, na žebřících a na pranýřích, že si toho skoro nevšíмали. Vznešený svět tehdejší doby sotva že znal jméno odsouzence, kterého vezli na rohu ulice, a nanejvýš chátra si pochutnávala na tomto sprostém soustu. Poprava byla na veřejné ulici běžným zjevem zrovna jako

uhlák pekařův nebo porážka pohodného. Kat byl jen jakýmsi poněkud dovednějším řezníkem.

Phoebus se tedy velmi rychle uklidnil jak ve věci čarodějky Esmeraldy nebo podle něho Similar, tak i ve věci rány dýkou, kterou mu zasadila cikánka nebo zamračený mnich (na tom mu málo záleželo), tak i ohledně výsledku procesu. Leč jakmile se jeho srdce uprázdnilo, vrátil se tam obraz slečny Lilie. Srdce kapitána Phoeba mělo jako tehdejší fyzika hrůzu z prázdnoty.

Ostatně v Brijské Lhotě byl život hrozně suchopárný. Byla to vesnice kovářů a kravařek s rozpukanýma rukama, dlouhá řada baráků a chalup, které vroubily po obou stranách hlavní silnici na půl míle cesty; zkratka Lhota.

Lilie byla jeho předposlední láskou, hezká dívka, pěkné věno; a tak jednoho krásného rána, zcela už vyléčen a v pevné naději, že po dvou měsících byl proces s cikánkou už ukončen a zapomenut, přičválal zamilovaný kavalír k vratům domu Gondelaurierových.

Ani si nevšiml dosti početného davu na náměstí před vchodem do chrámu Matky Boží; vzpomněl si, že je květen, a domníval se, že je to nějaké svatodušní procesí, prostě nějaký svátek, přivázal koně ke kruhu v průjezdu a stoupal vesele ke své krásné snoubence. Byla sama s matkou.

Slečně Lilii ležela stále na srdci scéna s čarodějkou, její kozička, její prokletá abeceda i dlouhá Phoebova nepřítomnost. Když však spatřila svého kapitána přicházet, zdálo se jí, že vypadá tak dobře, že má kabátec zbrusu nový, pás tak lesklý a dívá se tak zamilovaně, že zčervenala radostí. Urozená slečna byla sama půvabnější než kdy jindy. Svě nádherné světlé vlasy měla rozkošně spleteny, byla celá oblečena v blankytně modrém, jež tak dobře sluší plavovláskám (této koketnosti ji naučila Kolumba), a v očích měla onu milostnou unylost, jež jim sluší ještě lépe.

Phoebus, který kromě děveček z Brijské Lhoty neviděl jinou krásku, byl slečnou Lilií okouzlen, což ho činilo tak úslužným

a dvorným, že byl ihned uzavřen mír. Sama paní Gondelaurierová, stále mateřsky bdící ve svém velkém křesle, nedokázala ho vyplísnit. A výčitky slečny Lilie se rozplynuly v něžném cukrování.

Dívka seděla u okna, vyšívajíc dosud Neptunovu jeskyni. Kapitán se opřel o opěradlo její židle a ona mu polohlasně a něžně domlouvala.

„Copak s vámi bylo celé dva měsíce, vy zlý?“

„Přísahám vám,“ odpověděl Phoebus poněkud na rozpacích nad touto otázkou, „že jste tak krásná, že byste poblouznila i samého arcibiskupa.“

Nemohla se ubránit úsměvu.

„Dobře, dobře, pane. Nechte na pokoji mou krásu a odpovězte mi! Věřu, jakápak krása!“

„Nuže, drahá sestřenko, byl jsem povolán k posádce.“

„A kam, prosím vás? A proč jste mi nepřišel dát sbohem?“

„Do Brijské Lhoty.“

Phoebus byl šťasten, že mu první otázka pomohla vyhnout se druhé.

„Ale to je docela blízko, pane! Proč jste mě alespoň jednou nenavštívil?“

Teď upadl Phoebus do vážných rozpaků.

„Totiž služba... služba... A pak, roztomilá sestřenko, byl jsem nemocen.“

„Nemocen?“ opakovala polekaně.

„Ano... raněn.“

„Raněn!“

Ubohá dívka byla úplně ohromena.

„Ach, nelekejte se kvůli tomu,“ řekl nedbale Phoebus, „nic to není. Hádky a seknutí mečem. Co vám na tom záleží?“

„Co mi na tom záleží?“ zvolala Lilie, pozvedajíc k němu své krásné oči plné slz. „Ach, vy neříkáte, co si přitom myslíte. Jaké seknutí mečem? Chci vědět vše!“

„Tak dobře, drahá krásko, pohádal jsem se s Mahé Fedym, víte, s tím poručíkem ze Svatého Heřmana Na hlušině, a trochu jsme si poškrábali kůži. To je všechno.“

Prolhaný kapitán věděl velmi dobře, že nějaká ta čestná potyčka dodá vždy muži v očích ženy vážnosti. Však také Lilie na něj hleděla celá vzrušená strachem, radostí a obdivem. Úplně uspokojena však přece nebyla.

„Jen jestli jste už docela zdrav, Phoebe,“ pravila. „Neznám vašeho Mahé Fedyho, ale je to ošklivý člověk. A proč jste se pohádali?“

Tu Phoebus, jehož obraznost byla pramálo vynalézavá, upadl do rozpaků a nevěděl, jak by se vypletl ze svého hrdinství.

„Ach, už ani nevím... maličkost, kůň, nějaké slovo! Ale, krásná sestřenko,“ zvolal najednou, aby změnil rozhovor, „podívejte se, co je lidí na náměstí!“

„Nevím,“ řekla Lilie, „myslím, že nějaká čarodějnice bude dnes dopoledne konat před kostelem veřejné pokání, než bude oběšena.“

Kapitán byl tak přesvědčen, že Esmeraldin proces byl už skončen, že ho Liliina slova nijak neznepokojila. Přesto jí dal jednu nebo dvě otázky:

„Jak se jmenuje ta čarodějka?“

„Nevím,“ odpověděla.

„A co měla provést?“

Pokrčila i tentokrát bělostnými rameny.

„Nevím.“

„Ach dobrotivý pane Ježíši,“ zvolala matka, „dnes je tolik čarodějnů, že je upalují a neznají myslím ani jejich jména. To je jako by někdo chtěl znát jméno každého obláčku na nebi. Ostatně můžeme být klidní. Pán Bůh si vede svůj seznam.“ Tu ctihodná dáma vstala a přistoupila k oknu: „Kriste Pane,“ zvolala, „máte pravdu, Phoebe. Jaký ohromný dav lidí! Pán Bůh požehnej, jsou i na střechách. Víte, Phoebe, to mi připomíná moje krásné mladé časy. Vjezd krále Karla VII. Tehdy bylo taky tolik lidstva. Nevím už, v kterém roce

to bylo. Vidíte, vám to připadá jako něco strašně starého, když vám to vyprávím, ale mně se zdá, že to bylo nedávno. Ach, tehdy bylo mnohem víc lidí než dnes. Stáli dokonce na cimbuří brány svatého Antonína. Za králem seděla na koni královna a za Jejich Výsostmi jeli všichni velmožové se svými dámami v závěsu. Vzpomínám si, že bylo tehdy mnoho smíchu, protože vedle maličkého Amanyona z Garlandu jel pan Matefelon, rytíř obří postavy, který pobíjel Angličany po tuctech. Bylo to překrásné. Průvod všech šlechticů francouzských s korouhvemi, jež červeně zářily, až zrak přecházel. Jedni měli rytířské praporce, druzí panské korouhve. Už ani sama nevím, jak to bylo. Pan z Calanu měl praporec; Jan ze Châteaumorantu měl korouhev panskou, pan z Coucy rovněž korouhev, vyzdobenou bohatěji než všichni ostatní, vyjímajíc ovšem vévodu bourbonského... Škoda, škoda! Jak je to smutné, když si pomyslím, že to všechno bylo a už není!“

Oba milenci však úctyhodnou vdovu neposlouchali. Phoebus se opět opřel o opěradlo židle své nevěsty – příjemné místo, odkud se jeho rozkošnický pohled hroužil do místeček, jež otvíral jeho pohledu límeček slečny Lilie. Ten límeček odstával tak příhodně a odhaloval mu tolik báječných věcí a ještě mnoho báječnějších mu dával tušit, že Phoebus, oslněn tou hedvábnou pleť, říkal si v duchu: Jak je možno milovat jinou než plavovlásku? Oba mlčeli. Dívka k němu pozvedla své rozzářené a něžné oči a jejich vlasy se snoubily v paprsku hřejivého jarního slunce.

„Phoebe,“ řekla najednou tiše Lilie, „za tři měsíce máme mít svatbu. Přisahejte mi, že jste nikdy nemiloval jinou ženu než mne!“

„Přísahám vám to, krásný anděli!“ odpověděl Phoebus a dotvrdil upřímný tón svého hlasu vášnivým pohledem, aby Lilii přesvědčil. Snad tomu v té chvíli sám věřil.

Dobrá matka celá blažená, že vidí snoubence v tak dokonalé shodě, odešla zatím z pokoje, aby zařídila nějakou maličkost v domácnosti. Phoebus si toho povšiml a toto osamocení dodalo smělému kapitánu tolik odvahy, že mu vstoupily do hlavy divné

myšlenky. Lilie ho milovala, byl jejím snoubencem, byli spolu sami, probudila se v něm jeho stará náklonnost k ní, sice ne v celé své svěžesti, ale zato se vším bývalým žářem; a konečně není přece žádný zločin vzít si malý závdavek předem; nevím, jestli mu hlavou proběhly právě tyto myšlenky, ale jisté je, že se Lilie najednou poděsila výrazu jeho očí. Rozhlédla se kolem, ale matku už neviděla.

„Božítku,“ řekla celá zardělá a zneklidněná, „to je mi horko!“

„Pravda,“ odpověděl Phoebus, „za chvíli bude poledne. Slunce nepříjemně hřeje. Musíme spustit záclony.“

„Ne, ne,“ zvolala ubohá dívka, „potřebuji naopak svěží vzduch!“

A jako laňka, jež cítí dech smečky, vstala, rozběhla se k oknu, otevřela je a vyběhla na balkón.

Phoebus ji dosti mrzutě následoval.

Náměstí před chrámem Matky Boží, kam, jak víme, balkón vedl, poskytovalo v tom okamžiku hrůzyplnou a neobvyklou podívanou, jež rázem dala strachu poplašené Lilie jinou podobu.

Ohromný dav, který se rozléval ve všech přilehlých ulicích, úplně zaplňoval vlastní náměstí. Nízká opěrná zídka kolem nádvoří před kostelem nebyla by je udržela volně, kdyby nebyla bývala zesílena hustou řadou městské stráže a střelců s připravenými hákovnicemi. Díky této houšti pík a pušek zůstalo nádvoří prázdné. Přístup k němu hlídala silná četa halapartníků s biskupskými znaky. Velká vrata chrámová byla zavřena, což tvořilo protiklad k nesčetným otevřeným oknům na náměstí, v nichž se odzdola až ke štítům tísnilo tisíce hlav, natlačených jako hromady kulí v dělostřeleckém arsenálu.

Na povrch vypadal tento dav šedivý, špinavý, nečistý. Podívaná, na kterou čekal, byla zřejmě z těch, jež vábí i přitahují tu nejsprostší spodinu. Nic hnusnějšího než hluk vycházející z tohoto chumlu žlutých čepců a špinavých vlasů. Z davu se ozývalo více smíchu než křiku, bylo v něm více žen než mužů. Chvílemi prorazil tím všeobecným lomozem ostrý a pronikavý hlas.

— — —

„Hej, Mahiete Baliffre! To ji budou věšet tady?“

„Hlupáku! Tady je veřejné pokání v košili. Pámbíček jí nakašle trochu latiny do obličje. Když chceš vidět šibenici, tak jdi na náměstí Grève.“

„Půjdu tam pak.“

— — —

„Poslyšte, Boucanbryová, je to pravda, že odmítla zpovědníka?“

„Prý ano, Bechaignová.“

„Tak ji vidíte, pohanku!“

— — —

„Pane, to je takový zvyk. Správce Soudního paláce je povinen vydat odsouzeného k popravě pařížskému hejtmanu, když je to laik, když je to duchovní, církevnímu soudu biskupovu.“

„Děkuji vám, pane!“

— — —

„Ach Bože,“ povzdychla Lilie, „nebohé stvoření.“

A s pohledem plným bolesti nad tímto pomyšlením dívala se po zástupu. Kapitán, který se zajímal mnohem víc o ni než o shromážděnou chátru, potahoval ji zamilovaně vzadu za pás. Obrátila se k němu s úsměvnou prosbou: „Nechte mě, Phoebe, prosím! Kdyby se vrátila matka, viděla by vaši ruku.“

V tom okamžiku odbíjelo zvolna na orloji chrámu Matky Boží poledne. Z davu se ozval spokojený šumot. Sotva doznělo poslední zachvění dvanáctého úderu, všechny hlavy se zavlnily jako mořské vlny pod poryvem větru a z dlažby, z oken i ze střech se zdvihl mohutný výkřik: „Už je tu!“

Lilie si rukama zakryla oči, aby neviděla.

„Drahoušku,“ řekl Phoebus, „nechcete se vrátit?“

„Ne,“ odpověděla a ze zvědavosti opět otevřela oči, které před chvilkou ze strachu zavřela.

Z ulice svatého Petra Na dobytčím trhu vyjížděla právě na náměstí kára, tažená silným normanským koněm a kol dokola obklopená

jezdci ve fialových stejnokrojích s bílými kříži. Strážníci jí razili davem cestu mocnými ranami bičičky. Vedle káry jelo několik soudních a policejních hodnostářů, jež bylo možno rozpoznat podle černého šatu a podle toho, jak se neobratně drželi v sedle. Mistr Jakub Charmolue jel okázale v jejich čele. V osudném voze seděla dívka s rukama vzadu svázanýma a bez kněze. Byla v košili, její dlouhé černé vlasy padaly jí v hustých pramenech na hrdlo a na zpola obnažená ramena (podle tehdejšího zvyku střihaly se vlasy až pod šibenici).

Po těchto zvlněných vlasech, lesklejších než havraní peří, kroutil se a vinul tlustý šedý hrubý provaz, který rozdíral její jemné klíční kosti a obtáčel se kolem půvabného hrdla dívčina jako dešťovka kolem květiny. Pod provazem leskl se malý amulet, ozdobený zelenými skleněnými korálky, který jí ponechali patrně proto, že odsouzencům na smrt se nic neodpírá. Diváci v oknech mohli zahlédnout na dně káry její nahé nohy, jež se snažila z jakéhosi posledního záchvěvu ženského pudu skrýt pod sebou. U jejích nohou ležela svázaná kozička. Odsouzená přidržovala si zuby svou špatně sepnutou košili. Bylo vidět, že ve svém neštěstí trpí ještě tím, že je takto vystavena téměř nahá očím všech diváků.

„Kriste pane!“ zvolala živě Lilie ke kapitánovi. „Podívejte se, krásný bratráčku, to je ta zlá cikánka s kozou!“

Při těch slovech se obrátila k Phoebovi. Díval se upřeně na káru. Byl velmi bledý.

„Jaká cikánka s kozou?“ zakoktal.

„Cože,“ pokračovala Lilie, „cožpak si už nevzpomínáte?“

Popošel o krok, aby se vrátil do pokoje. Avšak Lilie, jejíž žárlivost nedávno touto cikánkou tak prudce vyvolaná právě se probudila, podívala se na něj pronikavým a nedůvěřivým pohledem. V té chvíli si matně vzpomněla, že slyšela mluvit o jakémisi kapitánovi, který byl zapleten do procesu s touto cikánkou.

„Co je vám?“ ptala se Phoeba. „Vypadáte, jako by vás ta žena poděsila.“

Phoebus se snažil žertovat: „Mne? Ani v nejmenším! Samozřejmě, ani dost málo.“

„Tak tedy zůstaňte,“ řekla velitelsky, „a budeme se dívat až do konce.“

Nešťastnému kapitánu nezbylo než zůstat. Poněkud ho uklidňovalo, že odsouzená hleděla stále upřeně na dno káry. Nebylo pochybností, byla to Esmeralda. I na tom posledním stupínku hanby a neštěstí byla ještě krásná: v pohublém obličejí zdály se její velké černé oči ještě větší, její zsinalý profil byl čistý a vznešený. Připomínala svou dřívější podobu asi tak, jako se Madona Masacciova podobá Madoně Raffaelově: byla křehčí, útlejší, hubenější.

Ostatně všechno se na ní sem tam kymácelo, všechno kromě studu dala na pospas náhodě, tak hluboce byla zlomena hrůzou a zoufalstvím. Při každém nárazu káry poskočilo její tělo jako něco mrtvého, rozbitého; její pohled byl chmurný a pomatený. V oku bylo vidět ještě slzu, leč slzu nehybnou, jakoby zledovatělou.

Zatím příšerný průvod projel davem, doprovázen radostnými výkřiky a zvědavými posuňky. Nicméně jako věrní dějepisci musíme přiznat, že mnozí, dokonce i ti nejzatvrzelejší, byli dojati, když ji viděli tak krásnou a tak zničenou.

Kára vjela na prostranství před chrámem.

Před hlavním portálem se zastavila. Průvod se seřadil po obou stranách do vojenského šiku. Dav umlkl a uprostřed tohoto slavnostního a napjatého ticha otevřela se obě křídla hlavních vrat, jako by sama od sebe se otočila ve stěžejích, a pisklavě zaskřípěla. Tu bylo vidět ohromný chrám v celé jeho délce, temný, smutečně potažený, spoře osvětlený několika svícemi planoucími v dálce na hlavním oltáři, otevřený jako jícn jeskyně uprostřed sluncem ozářeného náměstí. Docela vzadu v tmavé apsidě probleskoval obrovský stříbrný kříž rozepjatý na černém sukňě, jež splývalo z klenby na kamennou podlahu. Chrátová loď byla úplně opuštěná. Bylo však vidět, jak ve vzdálených lavicích kůru nejasně se pohybuje několik

kněžských hlav, a v okamžiku, kdy se otevřela hlavní vrata, zazněl z chrámu vážný, hlasitý a jednotvárný zpěv, který úryvkovitě vrhal na hlavu odsouzené zlomky smutečních žalmů.

„... *Non timebo millia populi circumdantis me. Exsurge, Domine; salvum me fac, Deus!*“

„... *Salvum me fac, Deus, quoniam intraverunt aquae usque ad animam meam.*“

„... *Infixus sum in limo profundi; et non est substantia*¹³³.“

Současně jiný samostatný hlas zanotoval na stupních hlavního oltáře toto tesklivé offertorium¹³⁴:

„*Qui verbum meum audit et credit ei qui misit me, habet vitam aeternam et in iudicium non venit; sed transit a morte in vitam*¹³⁵.“

Zpěv, který z dálky zpívalo těch několik ve tmě ztracených starců nad touto krásnou bytostí plnou mládí a života, laskanou vlahým jarním vánkem a líbanou sluncem, byl zpěv pohřební mše.

Lid zbožně naslouchal.

Zdálo se, že pohled i mysl vyděšené nešťastnice se cele pohroužily do temných útrob kostela. Její bílé rty se pohybovaly, jako by se modlily, a když k ní přistoupil katův pacholek, aby jí pomohl sestoupit z káry, zaslechl, jak si tiše opakuje slovo Phoebus.

Rozvázali jí ruce, sundali ji z káry i s kozou, kterou také rozvázali a která mečela radostí, že je volná, a vedli ji bosou po tvrdé dlažbě až k prvním stupňům portálu. Provaz, který měla na krku, vláčel se za ní. Vypadalo to, jako by se za ní plazil had.

Tu utichl zpěv v chrámu. Velký zlatý kříž a řada svící v temnu daly se do pohybu. Zařinčely halapartny pestře oděných kostelních

133 Nebudu se báti tisícového zástupu, který mne obklopuje. Povznes mne, Pane, spas mne, Bože! – Spas mne, Bože, neboť vody pronikly až do duše mé. – Věším v hlubokém bahnu a není, kde bych se zachytil.

134 Obětování, část mše.

135 Kdo slovo mé slyší a věří v toho, který mě poslal, má život věčný a nepřijde před soud, ale přejde ze smrti do života.

zřízenců a za chvíli se jejím zrakům i zrakům davu zjevil dlouhý průvod kněží v ornátech a jáhnů v mešních rouších, průvod, který se vážně a za zpěvu žalmů ubíral k odsouzené. Avšak její pohled se zarazil na tom, jenž kráčel v čele hned za nosičem kříže: „Ach,“ zašeptala a zachvěla se, „to je zase on! Kněz!“

Byl to vskutku arcijáhen. Po jeho levici šel zástupce regenschoriho, po pravici sám regenschori s hůlkou, odznakem svého úřadu. Arcijáhen kráčel s hlavou zvrácenou nazad, s očima nehybnýma a široce otevřenýma a zpíval silným hlasem:

*„De ventre inferi clamavi, et exaudisti vocem meam.“*¹³⁶

*Et projecisti me in profundum in corde maris, et flumen circumdedit me.“*¹³⁷

Ve chvíli, kdy se objevil na denním světle pod vysokým gotickým portálem, oblečen v široký, stříbrem lemovaný ornát s černým křížem vpředu, byl tak bledý, že leckdo v davu si pomyslí, že to povstal jeden z těch mramorových biskupů klečících na kamenných náhrobcích v kůru a přišel uvítat na práh hrobu tu, jež má zemřít.

Ona stejně bledá a stejně jako socha nehybná, sotva si povšimla, že jí dali do ruky těžkou rozžatou voskovici; štěkavý hlas písaře, který předčítal neblahý rozsudek o veřejném pokání, neslyšela; když jí řekli, aby odpověděla amen, odpověděla amen. Teprve když viděla, že kněz dává znamení jejím strážcům, aby se vzdálili, a sám kráčel k ní, vrátilo se jí trochu života a síly.

Tu pocítila, jak krev jí vře v hlavě, a v téměř již ztuhlé a chladné duši vzplanul poslední záblesk rozhořčení.

Arcijáhen se k ní pomalu blížil; a i v této poslední hodině viděla, jak jeho oko planoucí vášní, žárlivostí a touhou klouže po jejím nahém těle. Pak ji hlasitě oslovil: „Dívko, prosila jste Boha za odpuštění svých hříchů a poklesků?“

136 Z hlubin pekla jsem volal, a slyšel jsi hlas můj.

137 A uvrhls mne v propast hloubky mořské a proud mne zaplavil.

Sklonil se k jejímu uchu a dodal (diváci mysleli, že přijímá její poslední zpověď): „Chceš mě? Mohu tě ještě zachránit!“

Podívala se na něj upřeně: „Jdi pryč, ďáble, nebo tě udám soudu!“

Usmál se hrůzným úsměvem: „Neuvěří ti. K zločinu přidáš jen ostudu. Odpověz rychle! Chceš mě?“

„Co jsi udělal s mým Phoebem?“

„Je mrtev,“ pravil kněz.

V tom okamžiku zdvihl nešťastný arcijáhen mimoděk hlavu a spatřil na druhém konci náměstí na balkóně domu Gondelaurierových kapitána a vedle něho Lilii. Zavrával, přejel si rukou oči, podíval se ještě jednou, zamumlal kletbu a všechny rysy jeho tváře se křečovitě stáhly.

„Dobrá, tak tedy zemři!“ procedil mezi zuby. „Nikdo tě nebude mít.“ A vztáhnuv ruku nad cikánčinu hlavu, zvolal pohřebním hlasem: „*I nunc, anima anceps, et sit tibi Deus misericors*^{138!}“

Touto strašnou formulí se podle tehdejšího zvyku končily truchlivé obřady. Smluvené znamení kněze katovi.

Lid poklekl.

„*Kyrie eleison*,“ zvolali kněží pod gotickým portálem.

„*Kyrie eleison*,“ opakoval dav a nad hlavami všech rozlehl se šum, jako když burácí rozbouřené moře.

„*Amen*,“ řekl arcijáhen.

Obrátil se k odsouzené zády, hlava mu klesla na prsa, ruce se zkrřížily; dohonil opět průvod kněží a ve chvílce zmizel s křížem, se svícemi i ornáty pod temnými oblouky katedrály; jeho zvukný hlas ztrácel se ponenáhlu v chóru kněží, kteří zpívali onen zoufalství plný verš:

„*Omnes gurgites tui et fluctus tui super me transierunt*^{139.}“

Zároveň občasná ozvěna nárazů kovových bodců kostelnických halaparten, pozvolna skomírající v sloupoví chrámové lodi, působila jako kladívko orloje odbíjejícího poslední hodinu odsouzené.

138 Nuže jdi, duše zbloudilá, a Bůh ti buď milostiv.

139 Všechny víry tvé a proudy tvé přešly nade mnou.

Vrata chrámu Matky Boží zůstala však otevřena a bylo vidět kostel prázdný, pustý, smuteční, bez svící a bez zpěvu.

Odsouzená zůstala stát nehybně na svém místě v očekávání, co s ní udělají. Jeden strážník s holí musil na to upozornit mistra Charmolua, který po celou tu dobu studoval basreliéf na hlavním portálu, představující podle jedněch obět' Abrahamovu, podle druhých vyrobení kamene mudrců, při čemž anděl znázorňuje slunce, otýpka dříví oheň a Abraham je výrobce.

Dalo jim dost práce, než ho vytrhli z jeho pozorování, ale konečně se obrátil; na jeho pokyn přistoupili k cikánce dva žlutě odění muži, katovi pacholci, a svázali jí opět ruce.

V okamžiku, kdy nešťastnice vstupovala do osudné káry, aby se vydala na svou poslední cestu, pocítila asi srdcervoucí lítost nad ztraceným životem. Pozvedla své černé a suché oči k nebi, k slunci, k stříbrným obláčkům, protkaným tu a tam modrými lichoběžníky a trojúhelníky, pak sklouzla pohledem kolem sebe na zem, na dav, na domy... Pojednou, zatím co jí žlutý muž svazoval na zádech ruce, vyrazila strašlivý výkřik, výkřik radosti. Tam na balkóně v rohu náměstí spatřila právě jeho, svého přítele, svého pána, Phoeba, druhé zjevení svého života. Soudce lhal! Kněz lhal! Byl to vskutku on, nemohla o tom pochybovat, stál tam živý, krásný, oblečen v nádhernou uniformu, s chocholem na hlavě, s mečem po boku!

„Phoebe!“ vykřikla. „Můj Phoebe!“

A chtěla k němu vztáhnout své láskou a radostí se třesoucí paže. Byly však spoutány.

Tu viděla, jak kapitán svrástil obočí a jak krásná dívka, která se oň opírala, pohrdavě se na něj podívala hněvivýma očima; pak Phoebus pronesl několik slov, jež se k ní nedonesla, a oba rychle zmizeli za skleněnými dveřmi balkónu, který se zavřel.

„Phoebe,“ vykřikla zoufale, „ty tomu věříš?“

Napadla ji příšerná myšlenka. Vzpomněla si, že byla odsouzena pro vraždu spáchanou na Phoebovi z Châteaupersu.

Až dosud všechno snesla. Ale tato poslední rána byla příliš krutá. Klesla jako mrtvá na dlažbu.

„Dělejte,“ řekl Charmolue, „odneste ji do káry a skončeme to!“

Nikdo si dosud nepovšiml podivného diváka na galerii se sochami králů, bezprostředně nad gotickým obloukem portálu, diváka, který až dosud pozoroval všechno s tak neproniknutelným klidem, s krkem tak napjatým a s obličejem tak nestvůrným, že nebýt jeho zpola červeného a zpola fialového ústroje, byl by ho každý pokládal za jednu z těch kamenných oblud, jejichž tlamou vytéká voda už šest set let z dlouhých okapových rour katedrály. Tomuto diváku nic neušlo z toho, co se od dvanácti hodin dělo před portálem Matky Boží. A hned v první chvíli, aniž koho napadlo, aby si ho všiml, přivázal pevně na jeden sloupek galerie silný uzlovitý provaz, jehož konec splýval dolů na schodiště. Pak se dal zase klidně do pozorování a chvílemi si pohvizdoval, když kolem něho přeletěl kos. V okamžiku, kdy se pacholci mistra popravčího chystali vykonat chladnokrevný rozkaz Charmoluův, přeskočil najednou zábradlí galerie a chytil se provazu nohama, koleny i rukama; pak ho viděli, jak sjíždí po průčelí jako dešťová kapka po okenní tabuli, jak s rychlostí kočky spadlé ze střechy běží k oběma katovým pomocníkům, jak je sráží svými ohromnými pěstmi, jak jednou rukou bere cikánku jako dítě panenku a jak jediným skokem letí opět do chrámu, zdvíhaje dívku nad hlavu a volaje strašlivým hlasem:

„Azyl!“

Stalo se to tak rychle, že v noci by to všechno člověk zahlédl při jediném zablesknutí.

„Azyl! Azyl!“ opakoval dav a při potlesku těch desetitisíců rukou rozzářilo se Quasimodovo jediné oko radostí a pýchou.

Tímto nárazem se odsouzená opět vzpamatovala. Nadzvedla víčko, podívala se na Quasimoda, pak je rychle opět zavřela, jako by se zhrzila svého zachránce.

Charmolue zůstal ohromen stát, rovněž i kati a celá eskorta. Vskutku, v obvodu chrámu Matky Boží byla odsouzená nedotknutelná. Katedrála byla útočištěm. Na jejím prahu končila veškerá lidská spravedlnost.

Quasimodo se zastavil pod velkým portálem. Jeho široké nohy se zdály na chrámové dlažbě tak pevné jako těžké románské sloupy. Jeho mohutná vlasatá hlava zapadala mezi jeho ramena jako hlava lvů, kteří také mají hřívu a žádný krk. Držel chvějící se dívku v mozolovitých rukou jako splývající bílou záclonu; ale nesl ji tak opatrně, že se zdálo, jako by se bál, že ji přelomí nebo pomačká. Jako by cítil, že ta křehká, vzácná a drahocenná věc je stvořena pro jiné ruce než jeho. Chvillemi se zdálo, jako by se neodvažoval jí dotknout, ba ani dýchnout. Najednou ji však pevně sevřel do své náruče, přitiskl na svá hranatá prsa jako svůj majetek, jako svůj poklad, jako matka své dítě. Sklonil k ní své oko skalního skřítky a jeho pohled přetékal něhou, bolestí a soucitem; náhle však oko opět pozvedl a bylo plné sršících blesků. Ženy se smály a plakaly, dav dupal nadšením, neboť v té chvíli byl Quasimodo opravdu krásný. Ten sirotek, ten nalezenec, ten lidský odpadek byl krásný a připadal si vznešený a silný, jak se tak díval do tváře té společnosti, z níž byl vyvržen a do níž tak mocně zasáhl, do tváře té lidské spravedlnosti, jíž vyrval kořist, všem těm tygrům, kteří teď museli žvýkat naprázdno, těm pochopům, těm soudcům a katům, celé té královské moci, kterou on, nebožák, Boží mocí zlomil.

A pak, bylo v tom cosi dojemného, vidět, jak bytosti tak nešťastné dostalo se znenadání obrany od bytosti tak nestvůrné, jak k smrti odsouzená byla zachráněna Quasimodem. Setkala se tu dvě krajní neštěstí – vyvrženec přírody a vyvrženec společnosti – a vzájemně si pomáhali.

Po několika vítězoslavných okamžicích zmizel však náhle Quasimodo i se svým břemenem v kostele. Lid, který miluje každé hrdinství, pátral po něm očima v temnu hlavní lodi a litoval, že se

tak rychle skryl před jeho potleskem. Pojednou spatřil, jak se opět objevil na jednom konci galerie francouzských králů; proběhl jí jako šílený, zdvíhaje svou kořist do výše a volaje: „Azyl!“ Dav opět bouřlivě tleskal. Přeběhnuv galerii, zmizel opět uvnitř chrámu. Za chvíli vynořil se opět na horní plošinu, stále s cikánkou v náručí, stále v šíleném úprku, stále volaje: „Azyl!“ a dav tleskal. Konečně se objevil po třetí na vrcholku věže, kde byl velký zvon; odtud jako by s pýchou ukazoval celému městu tu, kterou zachránil, a hřímavým hlasem, hlasem, který tak zřídka bylo slyšet a který on sám nikdy neslyšel, opakoval třikrát zběsile až k oblakům: „Azyl! Azyl! Azyl!“

„Sláva! Sláva!“ křičel zase lid a tento nesmírný jásot naplňoval údivem i dav shromážděný na druhém břehu řeky, na náměstí Grève, i kajícnici, jež stále čekala s očima upřenýma na šibenici.

Kniha devátá

I. Horečka

Klaudius Frolo nebyl již v chrámě, když jeho adoptivní syn tak rázně roztal osudnou smyčku, do níž nešťastný arcijáhen lapil cikánku a do níž se chytil sám. Vrátil se do sakristie, strhl ze sebe albu, ornát i štolu, hodil vše do rukou užaslého kostelníka, proklouzl tajnou klášterní brankou, poručil převozníkovi na Ostrohu, aby ho převezl na levý břeh Seiny, a tu se pohroužil do příkrých uliček Univerzitní čtvrti nevěda, kam jde, potkáváje na každém kroku hloučky mužů a žen, kteří se vesele tlačili k mostu svatého Michala v naději, že přijdou ještě včas, aby viděli všet čarodějk; byl bledý, vyjevený, zmatenější, slepější a plašší než noční pták vyplašený a pronásledovaný za bílého dne houfem dětí. Nevěděl už, kde je, zda myslí nebo zda sní. Šel, krácel, běžel, pouštěje se nazdařbůh kteroukoliv ulicí, hnán jen neustále kupředu myšlenkou na to hrozné náměstí Grève, jež cítil nejasně za sebou.

Obešel tak kopec svaté Jenovefy a branou svatého Viktora vyšel konečně z města. Prchal stále dál, pokud mohl ještě za zády zahlédnout hradbu Univerzitní čtvrti s jejími věžemi a několik málo předměstských domů; když mu však konečně malé návrší zakrylo celou tu nenáviděnou Paříž, když si mohl myslit, že je od ní na sto mil, v polích, v úplné samotě, tu se zastavil a zdálo se mu, že zase dýchá.

V hlavě se mu začaly rojit příšerné myšlenky. Viděl opět jasně do své duše a zachvěl se. Myslíl na tu nešťastnou dívku, kterou zničil a která zničila jeho. Těnkavým zrakem sledoval tu dvojí klikatou cestu, kterou osud určil jejich dvěma životům, až k onomu průsečíku, kde je navzájem nemilosrdně rozdrtil! Myslel na bláhovost věčných

slibů, na marnost mravní čistoty a vědy, náboženství i ctnosti, na zbytečnost Boha. Nořil se s rozkoší do zlých myšlenek, a čím víc se do nich hroužil, tím silněji cítil, jak se v něm směje ďábel.

A když tak zpytoval svou duši a viděl, jak široké místo tam příroda uchystala vášním, zachechtal se ještě trpčeji. Zobracel na dně svého srdce všechnu svou nenávisť, všechnu svou zlobu a chladnokrevným pohledem lékaře, který prohlíží nemocného, shledal, že všechna ta zloba není nic jiného než zvrácená láska; že láska, ten zdroj všech ctností u člověka, zvrhá se v srdci kněze v ohavnosti a že člověk stvořený jako on, stane-li se knězem, stává se démonem. Tu se příšerně zasmál a najednou opět zbledl, když se zamyslel nad nejstrašnější stránkou své neblahé vášně, nad tou šířavou, jedovatou, nenávisťnou a nesmiřitelnou láskou, která ji přivedla na šibenici a jeho do pekla: ona odsouzena, on zatracen.

A pak se zase zasmál, když si pomyslel, že Phoebus je na živu, že po tom všem kapitán žije, je veselý a spokojený, má krásnější kabátec než kdy předtím a novou milenku, kterou přivedl na popravu své milenky dřívější. Jeho chechtot se zdvojnásobil, když si připomněl, že ze všech žijících tvorů, jimž přál smrt, byla cikánka jediná bytost, k níž necítil nenávisť, a jediná, jež smrti neušla.

Z kapitána přešly jeho myšlenky na lid a přepadla ho zvláštní, neslýchaná žárlivost. Vzpomněl si, že také lid, všechnen ten lid viděl ženu, již miloval, v košili, skoro nahou. Lomil rukama při pomyšlení, že tato žena, jejíž tělo spatřit o samotě v šeru by mu způsobilo svrchované štěstí, že tato žena byla vydána za bílého dne a v pravé poledne celému davu, oblečena jako k noci rozkoše. Plakal vzteky nad všemi těmi znesvěcenými, pokálenými, obnaženými, na věky zneuctěnými tajemstvími lásky. Plakal vzteky, když si představil, kolik nečistých pohledů se páslo na té špatně sepnuté košili; a že tato krásná dívka, tato panenská lilie, tato číše cudnosti a slasti, k níž se sám neodvážil přiblížit rty bez zachvění, najednou se tu změnila v jakési veřejné koryto, kde se společně napájela drzou

nestoudnou a zvrhlou rozkoší nejsprostší pařížská chátka, zloději, žebráci a sluhové.

A když se pokoušel vyvolat si představu štěstí, jež by byl mohl nalézt na zemi, kdyby ona nebyla bývala cikánkou a on knězem, kdyby nebylo Phoeba a kdyby ho byla milovala, když si představil, že také on by byl mohl žít v pohodě a lásce, že i v této chvíli jsou na světě šťastné dvojice, pohroužené do dlouhých rozhovorů pod oranžovníky, na břehu potůčků, při západu slunce nebo za hvězdnaté noci, a že kdyby tomu Bůh chtěl, byl by mohl i on tvořit s ní takovou pozeňnanou dvojici, když si to všechno představil, tu mu pukalo srdce láskou a zoufalstvím.

Ach, ona! Ona! Tato utkvělá myšlenka se mu neustále vracela, trýznila ho, hryzala mu mozek a drásala mu nitro. Nelitoval, nekál se; všechno, co učinil, byl hotov učinit znovu; viděl ji raději v rukou katových než v náručí kapitánově, ale trpěl, trpěl tak, že si chvílemi rval chomáče vlasů, aby se podíval, zda nezešedivěly.

Jednu chvíli mu také napadlo, že ten ohavný řetěz, který na ní ráno viděl, stahuje snad právě v tomto okamžiku svou železnou smyčku kolem jejího něžného a půvabného krku. Při této myšlence vyrazil mu pot na celém těle.

Za chvíli zase, a přitom se sám sobě ďábelsky smál, představoval si současně Esmeraldu, jak ji spatřil po prvé, živou, bezstarostnou, veselou, vyšňořenou, tančící, vzdušnou a ladnou, a Esmeraldu, jak ji viděl naposled, v košili, s provazem na krku, vystupující zvolna bosýma nohama po ostrých stupních šibenice; představil si tento dvojí obraz tak živě, že strašlivě vykřikl.

Zatím co tento orkán zoufalství převracel, drtil, rval, lámal a vyvracel z kořene celou jeho duši, rozhlížel se kolem sebe po přírodě. U jeho nohou hrabalo a zobalo několik slepic, lesklí brouci běhali na slunci, nad hlavou mu ubíhalo po modrém nebi několik kupek šedých beránkovitých obláčků, na obzoru střelka opatství svatého Viktora protínala oblouk stráně svým břidlicovým jehlancem

a mlynář na návrší Copeaux pohvizduje si pozoroval, jak se točí pracovitá křídla jeho mlýna. Všechen ten činný, spořádaný a poklidný život, opakující se kolem něho v tisícerých formách, se mu protivil. Dal se opět na útěk.

Prchal takto nazdařbůh poli až do večera. Ten útěk před přírodou, před životem, před sebou samým, před člověkem, před Bohem, přede vším trval celý den. Někdy se vrhl tváří na zem a vytrhával nehty mladé osení. Někdy se zastavil v ulici nějaké pusté vesnice a jeho myšlenky byly tak nesnesitelné, že oběma rukama popadl svou hlavu a pokoušel se ji strhnout z ramenou, aby ji mohl rozbít o dlažbu.

Když se slunce chýlilo k západu, zkoumal se znovu a shledal, že je skoro šílený. Bouře, jež v něm zuřila od okamžiku, kdy ztratil naději i vůli cikánku zachránit, nenechala v jeho vědomí jedinou myšlenku zdravou a nepokácenou. Jeho rozum ležel tam skoro úplně rozbítý. V duši měl už jen dva jasné obrazy, Esmeraldu a šibenici. Vše ostatní bylo černé. Tyto dva obrazy vedle sebe představovaly mu příšernou skupinu, a čím víc k nim upíral poslední zbytek své pozornosti a svých myšlenek, tím více před ním narůstaly fantastickým zveličováním jeden do půvabu, kouzla, krásy a světla, druhý do hrůzy; takže nakonec se mu Esmeralda jevila jako hvězda, šibenice jako ohromná paže bez masa.

Pozoruhodné je, že při všech těch mukách nenapadla ho vážná myšlenka na smrt. Nebožák byl už takový. Lpěl na životě. Snad za ním skutečně viděl peklo.

Zatím se den nachýlil. To, co v něm zbylo ještě z živého tvora, pomýšlelo nejasně na návrat. Myslíl, že je daleko od Paříže, ale když se rozhlédl, zpozoroval, že jen obcházal hradební zeď Univerzitní čtvrti. Střelka svatého Sulpicia a tři vysoké štíhlé vížky svatého Heřmana Na palouku tyčily se vpravo na obzoru. Dal se tím směrem. Když zaslechl volání opatových zbrojnošů podél zubaté zdi svatoheřmanského opatství, obrátil se a pustil se cestičkou, jež se

mu tu naskytl mezi klášterním mlýnem a obecním chorobincem, a za několik okamžiků se octl na kraji „studentského palouku“. Tento palouk byl pověstný výtržnostmi, jež se tu tropily ve dne v noci, byla to jakási „hydra“ pro ubohé mnichy od svatého Heřmana: *Quod monachis Sancti Germani pratensis hydra fuit, clericis nova semper dissidiorum capita suscitantibus*¹⁴⁰. Arcijáhen se bál, že by tam někoho potkal, měl strach z každé lidské tváře; vyhnul se tedy Univerzitní čtvrti i svatému Heřmanu a chtěl se vrátit do ulic co možná nejpozději. Obešel „studentský palouk“ a dal se opuštěnou pěšinkou, jež ho oddělovala od Dieu-Neuf, a dostal se konečně na břeh řeky. Tam našel důstojný pan Klaudius převozníka, který ho za několik pařížských denárků převezl po Seině vzhůru až k špičce ostrova Cité a složil ho tam na onom opuštěném výběžku, kde čtenář už viděl sníti Gringoira a který se táhl až ke královským zahradám souběžně s ostrovem převozníka krav.

Jednotvárné kolébání člunu a šumění vody nešťastného Klaudia poněkud otupily. Když převozník odešel, zůstal hloupě stát na břehu, dívaje se před sebe a rozeznáváje předměty jen skrze zveličující chvění, v němž všechno se mu jevílo jako nějaká fantasmagorie. Stává se dosti často, že únava z veliké bolesti vyvolává tento účinek na ducha.

Slunce zapadlo za vysokou věž Nesleskou. Nastal soumrak. Nebe bylo bílé, voda v řece byla bílá. Mezi těmi dvěma bílými poli odrážel se levý břeh Seiny, kam se upřeně díval, v podobě temného kužele, jenž se perspektivou do dálky zužoval a ztrácel se na obzoru v mlhách jako černá špička věže. Byl zastavěn domy, z nichž bylo možno rozeznat jen temné obrysy, vystupující ostře na jasném pozadí nebe a vody. Tu a tam zazářila okna jako otvory pece. Tento obrovský černý obelisk ležící osamoceně mezi dvěma bílými hladinami nebe

140 Protože palouk byl mnichům z kláštera sv. Heřmana hydrou, která v boji se studenty vždy znovu hlavy zdvíhala.

a vody, v tomto místě velmi široký, působil na Klaudia zvláštním dojmem, podobným tomu, jaký by asi zažil člověk ležící nznak u paty Štrasburské věže a pozorující, jak se její ohromná špička ztrácí nad jeho hlavou v pološeru soumraku. Jenže tady Klaudius stál a obelisk ležel. A jak řeka, v níž se zrcadlila obloha, prohlubovala propast pod ním, tak se mu zdálo, že i ten ohromný ostroh trčí směle do prázdna jako kterákoliv vížka katedrály; dojem byl stejný. Byl dokonce tím podivnější a hlubší, že to sice byla věž Štrasburská, ale věž Štrasburská dvě míle vysoká, něco neslýchaného, obrovitého, nezměřitelného, budova, jakou dosud lidské oko nespatrilo, jakási Babylónská věž. Komíny domů, cimbuří hradeb, štíhlé štíty střech, střelka kláštera augustiniánů, věž Nesleská, všechny ty výstupky vroubkující profil obrovského obelisku zvyšovaly ještě iluzi tím, že v bizarní hře předváděly oku všechny zářezy a výřezy toho přebohatého a fantastického sochařského díla.

Ve svém blouznění se Klaudius domníval, že vidí, že vidí na vlastní oči věž pekelnou; tisíce světél roztroušených po celé výšce té příšerné věže připadalo mu jako zrovna tolik otvorů obrovské podzemní pece; hlasy a hluk, jež odtud zaznívaly, jako výkřiky a smrtelný chropot. Tu ho přepadl strach, přitiskl si ruce k uším, aby už neslyšel, obrátil se zády, aby už neviděl, a dlouhými kroky prchal před tím strašným viděním. Ale vidění bylo v něm.

Když se vrátil do ulic, připadali mu chodci strkající se ve světlech krámských výkladů, jako věčně bloudící příšery. V uších mu zněly divné třesky. Nevídané preludy mu mátly rozum. Neviděl ani domy, ani dlažbu, ani vozíky, ani muže a ženy, nýbrž změť neurčitých předmětů, jež svými rozmazanými okraji splývaly dohromady. Na rohu Bednářské ulice byl kupecký krámk se stříškou ozdobenou podle pradávného zvyku kolem dokola plechovými kroužky, na nichž visel svazek loučí, jež na sebe ve větru narážely a klepaly jako kastaněty. Jemu se zdálo, že to do sebe ve tmě vrážejí kostry na Montfauconu.

„Ó,“ zamumlal, „noční vítr s nimi hází a mísí řinčení jejich řetězů s chřestěním jejich kostí! A ona je možná mezi nimi!“

V pomatenosti nevěděl, kam jde. Po několika krocích se octl na mostě svatého Michala. V jednom přízemním okně bylo světlo: přiblížil se k němu. Prasklou tabulkou viděl špinavou místnost, jež mu v duši vyvolala matnou vzpomínku. V této místnosti špatně osvětlené chatrnou lampou byl plavovlasý a svěží mladík veselé tváře a objímal s hlučným smíchem velmi vyzývavě ustrojenou holku. U lampy seděla stařena, předla a zpívala mečivým hlasem. Poněvadž se mladík chvílemi přestával smát, píseň stařeny doléhala úryvkovitě až ke knězi: bylo to cosi nesrozumitelného a hrozného.

*Grèvský rynku, štěkej, skuč!
Kolovrátku, před' a bzuč!
Před oprátku katovi,
který píská z nádvoří!
Grèvský rynku, štěkej, skuč!*

*Oprátečku z konopí!
Sijte místo obilí
konopíčko napořád!
Žádný zloděj neukrad
oprátečku z konopí.*

*Grèvský rynku, skuč a řvi!
Všechna okna otevři,
aby lidi viděli,
jak tu děvku věšeli.
Grèvský rynku, skuč a řvi!*

Mladík se smál a mazlil se s děvčetem. Stařena byla Falourdelová, děvče byla pouliční holka, mladík byl jeho bratr Jan. Kněz se díval dál. Podívaná jako podívaná.

Viděl, jak Jan jde k oknu v pozadí jizby, otvírá je a hledí na nábreží, kde v dálce zářilo tisíce osvětlených oken, a slyšel, jak zavírá okno a říká: „Na mou duši, už se stmívá. Měšťané rozsvěcují svíce a dobrý Pán Bůh hvězdy.“

Potom se Jan vrátil k děvčeti, rozbil láhev na stole a zvolal: „Zase prázdná, hrom a peklo! A peníze už nemám! Isabeau, miláčku, nebudu s Jupiterem spokojen, dokud nepromění vaše dva bílé prsy ve dvě černé láhve, z nichž budu ve dne v noci sát beaunské víno!“

Tento výborný vtip nevěstku rozesmál a Jan odešel.

Páter Klaudius měl sotva čas vrhnout se k zemi, aby se s bratrem nesetkal, aby mu bratr neviděl do tváře a nepoznal ho. Ulice byla na štěstí tmavá a student byl opilý. Přece však arcijáhna zpozoroval, jak leží na dlažbě v blátě. „Ó, ó!“ zvolal. „Ten se dnes veselil!“

Strčil do pátera Klaudia nohou. Klaudius tajil dech.

„Opilý na mol,“ začal opět Jan. „Má dost. Hotová pijavka odpadlá od sudu. Je holohlavý,“ dodal, skláněje se, „je to stařec. *Fortunate senex!*¹⁴¹“

Pak slyšel páter Klaudius, jak se vzdaluje a říká: „Je to jedno, rozum je krásná věc a můj bratr arcijáhen je velmi šťasten, že je moudrý a má peníze.“

Tu se arcijáhen zvedl a běžel bez oddechu až k chrámu Matky Boží, jehož obrovské věže viděl čnít nad střechami domů.

Když udýchán doběhl na kostelní náměstí, zaváhal a neodvážil se zvednout zraky k neblahé budově. „Ach,“ zašeptal, „je to vskutku pravda, že se tu něco takového stalo, dnes, dnes ráno?“

Tu se odvážil pohlédnout na chrám. Průčelí bylo temné a za ním se třpytily hvězdy na nebi. Srpek měsíce, který se právě vyhoupl

141 Šťastný starče!

nad obzor, zastavil se v té chvíli na vrcholku pravé věže a zdálo se, že se to usadil světelný pták na okraj zábradlí s vyřezávanými černými trojlísty.

Klášterní dveře byly zamčeny. Ale arcijáhen měl vždy u sebe klíč od věže, kde byla jeho laboratoř. Použil ho, aby se dostal do chrámu.

V chrámě byla tma jako v jeskyni. Podle velkých stínů, které dopadaly v širokých pruzích ze všech stran, poznal, že závěsy z ranních obřadů nebyly ještě odstraněny. Na velkém stříbrném kříži se třpytilo několik zářících zrněk na temném pozadí jako mléčná dráha této hrobové noci. Nad černým sukнем ve vysokých oknech kůru rýsovaly se horní konce lomených oblouků a jejich barevné tabulky, prosvícené měsíčními paprsky, měly už jen neurčité barvy noci, jakési fialové, bílé a modré odstíny, jaké je možno vidět jen na tvářích mrtvých. Když arcijáhen pozoroval okolo kůru ty matné špičky oblouků, domníval se, že vidí mitry zatracených biskupů. Zavřel oči, a když je zase otevřel, zdálo se mu, že ho pozoruje celý kruh zsinalých tváří.

Začal utíkat přes celý chrám. Tu se mu zdálo, že i chrám se zachvívá, že se pohybuje, ožívá, žije, že každý ten silný sloup se mění v obrovskou nohu, která dupe svou širokou kamennou patou, že obrovitá katedrála je jen jakýmsi zázračným slonem, který oddychuje a kráčí svými pilíři místo nohama, že její dvě věže jsou choboty a obrovské černé sukno čabrakou.

A tak dosáhla horečka nebo šílenství takové prudkosti, že okolní svět byl nešťastníkovi jen jakousi viditelnou, hmatatelnou a příšernou apokalypsou.

Na chvíli se mu ulevilo. Když se octl v postranní lodi, spatřil za skupinou pilířů červenavé světlo. Běžel k němu jako ke hvězdě. Byla to chatrná lampa osvětlující ve dvě v noci veřejný breviář chrámu Matky Boží pod železnou mřížkou. Vrhł se lačně na tu svatou knihu v naději, že tam najde nějakou útěchu nebo povzbuzení. Kniha byla otevřena na jednom místě z Joba, jež arcijáhen přelétl

soustředěným zrakem: „*A přešel duch před tváří mou a slyšel jsem lehký dech a chlupy se mi ježily na těle.*“

Při této ponuré četbě zakusil pocit slepce, jenž cítí, jak ho píchá hůl, kterou sebral na cestě. Kolena mu poklesla a zhroutil se na dlažbu, vzpomínaje na tu, která dnes zemřela. Cítil, jak mu mozkiem táhne a valí se tolik příšerného kouře, že se mu zdálo, že jeho hlava se stala jedním z pekelných komínů.

Zůstal patrně dlouho v této poloze, v hlavě prázdno, zdrcený a bezmocný pod rukou zlého ducha. Konečně se mu vrátilo trochu sil a napadlo ho, aby se uchýlil do věže k svému věrnému Quasimodovi. Vstal, a poněvadž měl strach, vzal si lampičku breviáře, aby si posvítíl. Byla to svatokrádež, ale takové maličkosti už nedbal.

Stoupal zvolna po věžních schodech, naplněn skrytou hrůzou, kterou tajemné světlo jeho lampičky, stoupající tak pozdě od okénka k okénku až k vrcholku věže, šířilo jistě i na osamělé chodce na kostelním náměstí.

Pojednou ucítil na tváři jakýsi chlad a stanul ve dveřích nejvyšší galerie. Vzduch byl studený; po nebi pluly mraky, jejichž široké bílé okraje přes sebe přečnivaly a na koncích se lámaly, jako když puká v zimě zamrzlá řeka. Srpek měsíce, utonulý uprostřed mraků, vypadal jako nějaká nebeská lodice, jež uvázla ve vzdušných ledovcích.

Podíval se dolů a chvíli pozoroval mřížovím sloupků, které spojuje obě věže, mlčenlivou spoustu pařížských střech, zastřených v dálce závojem mlh a kouře, špičatých a nespočetných, natlačených těsně k sobě a maličkých jako vlnky klidného moře za letní noci.

Matné světlo měsíce dodávalo obloze i zemi popelavý nádech.

V tu chvíli zazněl ostrým a křaplavým hlasem orloj. Odbíjela půlnoc. Kněz si vzpomněl na poledne. Vracela se dvanáctá hodina. „Ach!“ řekl si docela tiše. „Teď už je jistě studená!“

Najednou mu závan větru zhasil lampu a skoro současně se mu na protějším rohu věže zjevil jakýsi stín, cosi bílého, postava, žena.

Zachvěl se. Vedle ženy stála kozička, jež vyrážela svůj mekot spolu s posledním dozníváním hodin.

Měl ještě sílu podívat se. Byla to ona.

Byla bledá, byla smutná. Vlasy jí spadaly na ramena jako ráno. Ale na krku už neměla provaz, ruce neměla svázány. Byla volná, byla mrtvá.

Oblečena byla bíle a na hlavě měla bílý závoj.

Šla zvolna k němu, hledíc do nebe. Zázračná koza ji následovala. Cítil se jako zkamenělý a příliš těžký, aby prchl. Při každém jejím kroku dopředu udělal jeden dozadu, to bylo vše. Vrátil se tak pod temnou klenbu schodiště. Mrazilo jej při pomyšlení, že možná i ona sem přijde; kdyby to udělala, zemřel by hrůzou.

Došla vskutku až ke dveřím na schodiště, několik okamžiků se tu zastavila, podívala se upřeně do tmy, leč kněze zřejmě neviděla, přešla. Zdála se mu větší než za živa; viděl měsíc skrze její bílý šat, slyšel její dech.

Když přešla, začal po schodech sestupovat zpět tak pomalu, jak to viděl u přízraku, připadaje si sám jako přízrak, vyjevený, se zježenými vlasy, zhaslou lampu stále v ruce; a jak tak sestupoval po točitých schodech, slyšel zřetelně v uchu hlas, který se smál a opakoval:

„A přešel duch před tváří mou a slyšel jsem lehký dech a chlupy se mi ježily na těle.“

II. Hrbatý, jednooký, kulhavý

Každé středověké město, a ve Francii každé město až do Ludvíka XII., mělo své azyly. Uprostřed záplavy trestních zákonů a barbarského soudnictví, v nichž se přímo topilo Staré město, byly tyto azyly jakými ostrovy, které čněly nad hladinu lidské spravedlnosti. Každý zločinec, který se na ně dostal, byl zachráněn. V obvodu města bylo skoro tolik azylů kolik popravišť. Dvě zla, zneužití beztrestnosti

a zneužití trestů, pokoušela se tu vzájemně opravovat. Právo azylu měly královské a knížecí paláce a zejména chrámy. Někdy bylo celé město prohlášeno na přechodnou dobu za útočiště, bylo-li je třeba znovu zalidnit. Roku 1467 učinil Ludvík XI. azyl z celé Paříže.

Jakmile zločinec vkročil do azylu, byl nedotknutelný; musel se však mít na pozoru, aby z něho nevyšel. Učinil-li jediný krok ze svatyně, uchvátil ho opět proud. Kolo, šibenice, mučidla hlídkovaly pečlivě kolem azylu a bez přestání číhaly na svou kořist jako žraloci kolem lodí. Bylo možno vidět odsouzence, kteří takto šedivěli v klášteřích, na schodech paláce, v hospodářství některého opatství nebo v předsíni chrámu. A tak byl azyl právě takovým vězením jako každé jiné. Někdy se stávalo, že slavnostním rozhodnutím nejvyššího soudního dvora byl azyl zrušen a odsouzenec vrácen katovi, ale to bylo zřídka. Nejvyšší soudní dvory se bály biskupů, a když se právníci a kněží do sebe pustili, talár se proti klerice neprosadil. Někdy však přece, jako v případě vrahů pařížského kata Jana Malého nebo v případě Emeryho Rousseaua, vraha Jana Vallareta, pominula spravedlnost církev a přikročila i přes ni k výkonu svých rozsudků. Ale běda tomu, kdo rukou ozbrojenou znesvětil azyl, nebyl-li to rozsudek nejvyššího soudního dvora. Jest známo, jakou smrtí sešel Robert z Clermontu, maršálek francouzský, a Jan ze Châlons, maršálek champagneský, a přece šlo jen o jakéhosi Perrina Marca, sluhu jistého směnárníka, bídného vraha. Ale oba maršálkové vypáchili dveře chrámu svatého Méry. A to byla hanebnost.

K těmto azylům se pojila taková úcta, že se podle tradice často přenášela i na zvířata. Když se jelen pronásledovaný Dagobertem utekl ke hrobu svatého Diviše, smečka psů, jak vypravuje Aymoin, rázem se zastavila a jen štěkala.

V kostelích mívali obyčejně k přijetí prosebníků připravenou malou světničku. Roku 1407 jim dal Mikuláš Flamel vystavět pod klenbou chrámu svatého Jakuba U jatek světničku, která stála 4 libry, 6 soldů a 16 pařížských denárů.

V chrámu Matky Boží to byla komůrka v podkroví postranní lodi pod opěrnými oblouky naproti klášteru, právě v místě, kde si žena nynějšího hlídače zřídila zahrádku, jež se podobá visutým zahradám babylónským jako salát palmě, jako domovnice Semiramidě.

Tam po divokém a vítězném běhu po věžích a galeriích uložil Quasimodo Esmeraldu. Pokud běžel, nemohla zpola spící a zpola bdící dívka přijít k sobě a cítila jen, jak stoupá do vzduchu, jak se v něm vznášá, jak jí mletí, jak jí něco vyzdvihuje nad zem. Chvillemi zaslechla hlučný smích a hřmotný hlas Quasimodu; pootevřela oči; tu viděla matně pod sebou Paříž jako červenou a modrou mosaiku s jejími tisícerými břidlicovými a prejzovými střechami a nad hlavou strašlivou a veselou tvář Quasimodovu. Tu se jí víčka zase zavřela. Myslíla, že je vše skončeno, že byla popravena, když byla v bezvědomí, a že si pro ni přišel a nyní jí odnáší nestvůrný duch, jenž řídí její osud. Neodvážila se na něj pohlédnout a vůbec se nebránila.

Ale když ji rozcuchaný a udýchaný zvoník složil v komůrce azylu, když cítila, jak jeho hrubé ruce jemně uvolňují provaz zaříznutý do paží, zakusila onen zvláštní otřes, jímž se rázem probouzejí cestující lodi, která se náhle zastaví uprostřed temné noci. Také její myšlenky se probouzely a vracely jedna za druhou. Viděla, že je v chrámu Matky Boží, vzpomněla si, že byla vyrvána z rukou katových, že Phoebus žije, že Phoebus ji už nemiluje. Ty dvě představy, z nichž druhá vnesla tolik trpkosti do první, měla ubohá odsouzená současně před očima. Obrátila se ke Quasimodovi, který stál před ní a naháněl jí strach, s otázkou: „Proč jste mě zachránil?“

Díval se na ni úzkostlivě, jako by se snažil uhodnout, co mu říká. Opakovala svou otázku. Tu pohlédl na ni nevýslovně smutně a uprchl.

Byla ohromena.

Za chvíli se vrátil s balíkem a položil jí ho k nohám. Byly to šaty, které pro ni soucitné ženy položily na práh kostela. Tu pohlédla na sebe a zarděla se, když viděla, že je skoro nahá. Život se jí navracel.

Zdalo se, že i Quasimodo pociťuje něco z toho studu. Zakryl si oko svou širokou dlaní a opět odešel, avšak zvolna.

Rychle se oblékla. Byly to bílé šaty s bílým závojem, šat novicky z nemocnice.

Sotva se ustrojila, spatřila Quasimoda. V jedné ruce nesl koš, v druhé žíněnku. V koši byla láhev, chléb a trochu potravin. Postavil koš na zem a řekl: „Jezte!“ Prostřel žíněnku na dlažbu a řekl: „Spěte.“ Zvoník jí donesl své vlastní jídlo a vlastní lože.

Cikánka k němu zvedla oči, aby mu poděkovala, ale nemohla ze sebe vypravit ani slova. Ten ubožák byl opravdu hrozně šeredný. Svěsila hlavu a otrásla se hrůzou.

Tu jí řekl: „Naháním vám strach? Jsem velmi ošklivý, že? Nedívejte se na mne, jen mě poslouchejte. Ve dne zůstanete tady, v noci se můžete procházet po celém kostele. Ale nevycházejte z kostela ani ve dne, ani v noci. Byla byste ztracena. Zabili by vás a já bych umřel.“

Zdvihla dojata hlavu, aby mu odpověděla. Zmizel. Byla opět sama, přemýšlejíc o zvláštních slovech této skoro obludné bytosti, dojata zvukem jeho hlasu, tak drsného, a přece tak něžného.

Pak si prohlížela svou komůrku. Byla to světnička nějakých šest stop dlouhá i široká, s malým okénkem a dveřmi v mírně nakloněné střeše z plochých kamenů. Připadalo jí, že četné okapové chrliče v podobě různých zvířat se sklánějí kolem ní a natahují krk, aby jí viděly okénkem. Na kraji střechy viděla vršky tisíců komínů, jimiž před jejíma očima vystupoval kouř ze všech ohňů Paříže. Smutná podívaná pro ubohou cikánku, nalezence, nešťastnou bytost bez vlasti, bez domova, bez krbu.

V okamžiku, kdy si připomněla palčivěji než jindy svou opuštěnost, ucítila, jak se jí chlupatá a vousatá hlava otírá o ruce a kolena. Zachvěla se (všechno ji děsilo) a podívala se. Byla to ubohá koza, čiperná Džali, jež utekla strážcům ve chvíli, kdy Quasimodo rozprášil Charmoluovu četu, a která se téměř již hodinu lísala u jejích nohou, aniž se jí podařilo vymámit jediný pohled. Cikánka ji

celou zlíbala. „Ach, Džali,“ řekla, „jak jsem na tebe zapomněla! Tak ty na mne stále myslíš! Ty nejsi nevďěčná!“ Současně jako kdyby neviditelná ruka pozvedla závaží, které tak dlouho potlačovalo slzy v jejím srdci, dala se do pláče, a jak jí tekly slzy, cítila, že s nimi odplývá i to, co bylo nejpálčivější a nejtrpčí v její bolesti.

Když nastal večer, zdála se jí noc tak krásná a měsíc tak něžný, že obešla ochoz nad chrámem. Pocítila jakési ulehčení, tak se jí zdála země klidná z té výše.

III. Hluchý

Když se druhý den ráno probouzela, zpozorovala, že spala. Tato prostá skutečnost ji překvapila. Již dávno si odvykla spát. Okénkem k ní vnikal veselý paprsek ranního slunce a dopadal jí na tvář. Současně se sluncem viděla v okénku něco, co ji zděsilo, nešťastnou tvář Quasimodovu. Bezděčně zavřela opět oči, ale marně. Zdálo se jí, že růžovými víčky vidí stále tu masku jednookého a kolozubého skřítky. Vtom zaslechla, majíc stále oči zavřeny, drsný hlas, který říkal velmi něžně:

„Nebojte se. Jsem váš přítel. Přišel jsem, abych vás viděl spát. Nevadí vám to, když se přijdu podívat, jak spíte? Co vám na tom sejde, že jsem zde, když máte zavřené oči? Ted' odejdu. Pohleďte, stoupl jsem si za zeď. Můžete zase otevřít oči.“

Ještě lítostivější než tato slova byl tón, jímž byla pronesena. Cikánka s dojetím otevřela oči. Skutečně již nestál u okénka. Šla k němu a viděla ubohého hrbáče bolestně a odevzdaně schouleného v rohu zdi. Pokusila se přemoci odpor, který v ní vzbuzoval. „Pojďte sem,“ řekla mu mírně. Podle pohybů cikánčiných rtů se Quasimodo domníval, že ho vyhání. Vstal tedy a pomalu, kulhavě a se svěšenou hlavou odcházal, aniž se odvážil pozvednout k dívce oči plné zoufalství. „Pojďte sem přece,“ zvolala. Ale Quasimodo se stále vzdaloval.

Tu vyskočila ze své komůrky, běžela za ním a vzala ho za ruku. Pod jejím dotekem se Quasimodo zachvěl na všech údech. Zdvihl k ní prosebně oči, a když viděl, že ho vede k sobě, zazářila jeho tvář radostí a něhou. Chtěla ho zavést do své komůrky, ale zůstal umíněně stát na prahu.

„Ne, ne,“ prohlásil, „výr nevstupuje do skřivánčího hnízda.“ Tu se schoulila půvabně na své lůžko vedle kozy, která jí spala u nohou. Oba dva zůstali chvíli nehnutě, mlčky se dívající, on na tolik krásy, ona na tolik ošklivosti. Každým okamžikem zpozorovala na Quasimodovi další ohyzdnost. Její zrak těkal od křivých kolen k hrbatým zádům, od hrbatých zad k jedinému oku. Nemohla pochopit, že se může vyskytnout bytost tak nemožně utvořená. Avšak v celém tom zjevu bylo tolik smutku a něhy, že si na něj počala zvykat.

On první přerušil mlčení. „Řekla jste mi tedy, abych se vrátil?“

Přikývla a řekla: „Ano.“

Porozuměl tomuto kývnutí. „Bohužel,“ řekl, jako by váhal s dokončením, „jsem... jsem hluchý.“

„Nebožáku!“ zvolala cikánka s výrazem laskavého soucitu.

Pousmál se bolestně. „Myslíte si, že mi ještě tohle chybělo, že? Ano, jsem hluchý. Tak to se mnou vypadá. Je to strašné, není-liž pravda? A vy jste tak krásná!“

V nebožákově hlasu byl tak hluboký pocit vlastní bídy, že neměla síly říci jediné slovo. Nebyl by je ostatně slyšel. Pokračoval:

„Nikdy jsem neviděl svou ošklivost jako nyní. Když se srovnám s vámi, lituji sám sebe, že jsem takový bídný a nešťastný netvor. Musím vám připadat jako zvíře, vidíte? – Vy jste sluneční paprsek, krůpěj rosy, ptačí zpěv. – A já jsem něco strašlivého, ani člověk, ani zvíře, něco tvrdšího, pošlapanějšího a beztvárnějšího než kamínek.“

Začal se smát nejzoufalejším smíchem na světě. Pokračoval: „Ano, jsem hluchý. Ale budete se mnou mluvit posunky a znameními. Mám pána, který se mnou takto mluví. A pak, poznám rychle vaše přání podle pohybu vašich rtů, podle vašeho pohledu.“

„Nuže,“ začala s úsměvem, „povězte mi, proč jste mě zachránil?“ Díval se na ni pozorně, když mluvila.

„Rozumím,“ odpověděl, „ptáte se mě, proč jsem vás zachránil. Zapomněla jste na bídáka, který se vás jedné noci pokusil unést, ale kterému jste hned příštího dne pomohla na tom jejich hanebném pranýři. Tu kapku vody a trochu soucitu vám nezaplatím ani svým životem. Vy jste zapomněla na onoho bídáka, ale on si vzpomněl.“

Naslouchala mu s hlubokým pohnutím. Ve zvoníkově oku vytryskla slza, ale neskanula. Považoval asi za věc cti, aby ji potlačil.

„Poslyšte,“ začal, když se už nebál, že ona slza skane, „máme tu velmi vysoké věže; člověk, který by z nich spadl, byl by mrtev dřív, než by se dotkl dlažby; až se vám zlíbí, abych odtud spadl, nemusíte promluvit ani slovo, jediný pohled postačí.“

Pak vstal. Tento pitvorný tvor vzbuzoval v cikánce, jakkoli sama byla nešťastná, přece jakýsi soucit. Pokynula mu, aby zůstal.

„Ne, ne,“ řekl. „Nesmím zůstat příliš dlouho. Necítím se dobře. Jen ze soucitu neodvracíte oči. Půjdu někam, odkud vás uvidím, aniž byste mě viděla. To bude lepší.“

Vytáhl z kapsy maličkou kovovou píšťalku. „Tu máte,“ řekl, „až mě budete potřebovat, až budete chtít, abych přišel, až nebudete mít ze mne moc velkou hrůzu, zapískáte. To písknutí slyším.“

Položil píšťalku na zem a utekl.

IV. Hlína a křišťál

Dny ubíhaly.

Do duše Esmeraldiny se pozvolna vracel klid. Přílišná bolest právě tak jako přílišná radost jsou prudké vzněty, jež mají krátké trvání. Lidské srdce nemůže dlouho setrvat v krajnostech. Cikánka trpěla tolik, že jí ze všeho zůstal jen pocit úžasu.

S bezpečím se jí vrátila naděje. Byla mimo společnost, mimo život, ale cítila neurčitě, že by snad nebylo nemožno se tam vrátit. Byla jako mrtvá, jež má pro všechen případ klíč od svého hrobu.

Cítila, jak se od ní zvolna vzdalují strašlivé obrazy, které ji tak dlouho trýznily. Všechny ohyzdné přízraky, Pierrat Torterue, Jakub Charmolue, všechny, ba i kněz, mizely jí z mysli.

A pak, Phoebus žil, byla si tím jista, viděla ho. Život Phoebův jí byl vším. Po řadě osudných otřesů, pod nimiž se vše v jejím nitru zhroutilo, našla ve své duši neotřesenu jen jednu věc, jeden cit, svou lásku ke kapitánovi. Neboť láska je jako strom, roste sama od sebe, zapouští hluboko kořeny do celé naší bytosti a zelená se často dál na zříceninách našeho srdce.

A nevysvětlitelné je, že čím je tato vášeň slepější, tím je houževnatější. A nikdy není pevnější, než když není podložena rozumnými důvody.

Esmeralda nemyslela zajisté na kapitána bez trpkosti. Bylo jisté hrozné, že snad i on byl oklamán, že uvěřil té nemožné věci a že se snad mohl domnívat, že rána dýkou pocházela od té, jež by za něj dala tisíckrát život. Konec konců mu to nemusela příliš zazlívát; což se nepřiznala k svému zločinu? Což nepodlehla, slabá žena, mučení? Všechna vina byla na ní. Měla si raději nechat vyrvat nehty než takové slovo. Ostatně kdyby zase uviděla Phoeba jen jedinkrát, jen na minutku, stačilo by jistě slovíčko, jediný pohled, aby ho vyvedla z omylu a přivedla opět k sobě. Nepochybovala o tom. Proto také nemyslela na mnoho podivných věcí, na náhodnou přítomnost Phoebovu při jejím veřejném pokání a na dívku, která byla s ním. Byla to nepochybně jeho sestra. Byl to nesmyslný výklad, ale spokojila se jím, neboť potřebovala věřit, že Phoebus ji stále miluje, že miluje jen ji. Což jí to nepřísahal? Potřebovala víc ve své prostotě a důvěřivosti? A pak, což v celé té záležitosti nebyly okolnosti spíše proti ní než proti němu? Čekala tedy. Doufala.

Kromě toho byl kostel, ten prostorný chrám, který ji obklopoval ze všech stran, který bděl nad její bezpečností a chránil ji, sám o sobě nejvyšším utěшитelem. Slavnostní linie této stavby, nábožný

vzhled všech předmětů, jež dívku obklopovaly, zbožné a jasné myšlenky, jež takřka vycházely ze všech pórů těch kamenů, to vše na ni bezděčně působilo. Budovou zněly též zvuky tak velebné a majestátní, že konejšily její nemocnou duši. Jednotvárný zpěv kněží při bohoslužbách, odpovědi lidu kněžím, někdy nezřetelné, někdy hřímavé, harmonické chvění oken, varhany hlaholící jako sto trubek, tři zvonice, které bzučí jako úly rojících se včel, celý orchestr; z něhož tryskala gigantická škála tónů, neustále stoupající a klesající od davu ke zvonici, to vše ohlušovalo její paměť, její obraznost, její bolest. Obzvláště ji ukolébávaly zvony. Jako by ji ty mohutné nástroje zaplavovaly velikými vlnami silného magnetismu.

A tak ji každý východ slunce našel klidnější, zotavenější, méně bledou. A jak se její vnitřní rány zacelovaly, rozkvétala na jejím obličejí opět spanilost a krása, tentokrát však oduševnělejší a vyrovnanější. Vracela se jí také její bývalá povaha, ba i něco z její veselosti, její hezký pošklebek, láska ke koze, záliba ve zpěvu, stydlivost. Ze strachu, aby ji některý obyvatel sousedních podkroví neviděl okénkem, oblékala se ráno starostlivě v koutě své komůrky.

Když jí při vzpomínkách na Phoeba zbylo trochu času, myslila někdy na Quasimoda. To bylo jediné pouto, jediný vztah, jediný styk s lidmi a se životem, který jí ještě zůstal. Ubohá! Byla vyloučena ze světa víc než Quasimodo. Vůbec nechápala toho podivného přítele, kterého jí náhoda seslala. Často si vyčítala, že nemá více vděčnosti, jež zavírá oči, ale rozhodně si nemohla na ubohého zvoníka zvyknout. Byl příliš ohyzdný.

Píšťalku, kterou jí dal, nechala na zemi. To však Quasimodovi nevadilo, aby se v prvních dnech občas neukázal. Snažila se všemožně, aby se neodvracela s přílišným odporem, když jí přinášel koš s potravinami nebo džbán s vodou, on si však všiml nejnepatrnějšího pohybu tohoto druhu a pak smutně odcházel.

Jednou přišel v okamžiku, kdy hladila Džali. Stál chvíli zamyšleně před půvabnou skupinou cikánky s kozičkou, a potřásaje svou

těžkou a znetvořenou hlavou, řekl konečně: „To je mé neštěstí, že se ještě příliš podobám člověku. Chtěl bych být docela zvířetem jako ta koza.“

Pohlédla na něho udiveně.

Odpověděl na tento pohled: „Ó, vím dobře proč.“ A odešel.

Jindy se objevil ve dveřích komůrky (kam nikdy nevstupoval) v okamžiku, kdy Esmeralda zpívala starou španělskou baladu, jejímž slovům nerozuměla, ale která jí utkvěla v sluchu, neboť jako dítě ji cikánky touto písní ukolébávaly. Při pohledu na tento šeredný obličej, který se jí zjevil náhle uprostřed písně, dívka se zarazila s posunkem bezděčného leknutí. Nešťastný zvoník padl na prahu dveří na kolena a sepjal prosebně své velké, neforemné ruce. „Ach,“ pravil bolestně, „zapřísahám vás, pokračujte a neodhánějte mě!“ Nechtěla ho zarmoutit, a celá se chvějíc, pokračovala ve své romanci. Její zděšení se postupně přece jen rozptýlilo, zpívala dál a zcela se poddala náladě zádumčivé a unylé melodie. Quasimodo zůstal na kolenou s rukama sepjatýma jako při modlitbě, pozorný, se zatajeným dechem, s pohledem upřeným na zářící cikánčiny oči. Člověk by řekl, že poslouchal její píseň v jejích očích.

Jindy zase přišel k ní s rozpačitým a nesmělým výrazem v tváři. „Poslyšte,“ řekl s námahou, „chci vám něco říci.“ Naznačila mu, že poslouchá. Tu začal vzdychat, pootevřel rty, jako by každým okamžikem chtěl promluvit, pak na ni pohlédl, zavrtěl hlavou a pomalu se vzdaloval, zanechávaje cikánku v úžasu.

Mezi podivnými postavami vytesanými ve zdi byla jedna, kterou si obzvláště oblíbil a s níž, jak se zdálo, vyměňoval často bratrské pohledy. Jednou cikánka zaslechla, jak jí říká: „Och, že nejsem z kamene jako ty!“

Jednoho rána konečně přistoupila Esmeralda až k okraji střechy a dívala se na náměstí přes špičatou střechu kostela svatého Jana Okrouhlého. Quasimodo stál za ní. Sám se tak stavěl, aby dívku pokud možno ušetřil nepříjemného pohledu na sebe. Najednou

se cikánka zachvěla, v jejích očích zazářila zároveň slza a záblesk radosti. Klekla na okraj střechy a vztáhla úzkostlivě ruce k náměstí volajíc: „Phoebe! Pojd'! Pojd'! Slovo, slovíčko, ve jménu nebes! Phoebe! Phoebe!“ Její hlas, obličej, pohyby, celá její bytost měla srdcervoucí výraz trosečníka, jenž dává znamení lodi plující vesele v záři slunečních paprsků daleko na obzoru.

Quasimodo se nachýlil nad náměstí a viděl, že předmětem této něžné a horoucí modlitby je mladý muž, kapitán, krásný jezdec se třpytící se zbrojí a ozdobami, který cválal v pozadí náměstí a zdravil chocholem krásnou dámu usmívající se na balkóně. Ostatně důstojník neslyšel volání nešťastné dívky. Byl příliš daleko.

Ale hluchý ubožák slyšel. Hrud' se mu vzedmula hlubokým povzdechem. Obrátil se. Srdce mu překypovalo zadržеныmi slzami, jeho pěsti se sevřely na hlavě, a když je zase odtáhl, měl v každé ruce hrst ryšavých vlasů.

Cikánka si ho vůbec nevšímalá. Řekl zticha, skřípaje zuby: „Proklatě! Takhle tedy má člověk vypadat! Stačí být krásným napovrch!“

Ona však stále klečela a volala neobyčejně vzrušeně: „Hle, teď sestupuje z koně! – Půjde do toho domu! – Phoebe! – Neslyší mě! – Phoebe! – Jak je ta žena zlá, že s ním mluví zároveň se mnou! – Phoebe! Phoebe!“

Hluchý ji pozoroval. Rozuměl této němohře. Oko ubohého zvoníka se zalilo slzami, nenechal však ani jedinou skanout. Náhle ji jemně zatahal za lem rukávu. Obrátila se. Tvářil se klidně. Řekl jí: „Chcete, abych pro něj došel?“

Vykřikla radostí. „Ó ano, jdi, jděte; běž, rychle! Přived mi toho kapitána, přiveďte mi ho! Budu tě mít ráda!“ Objímala mu kolena. Nemohl se udržet, aby nepotřásl bolestně hlavou. „Přivedu vám ho,“ řekl slabým hlasem. Pak odvrátil hlavu a řítil se dlouhými kroky na schodiště, zalykaje se slzami.

Když doběhl na náměstí, viděl už jen krásného koně, přivázaného u vrat domu Gondelaurierových. Kapitán tam právě vstoupil.

Vzhlédl ke střeše kostela. Esmeralda byla stále na témž místě, v téže poloze. Smutně na ni zakýval. Pak se opřel o jeden z patníků u vrat Gondelaurierových, rozhodnut čekat, až kapitán vyjde.

V domě Gondelaurierových byl jeden z těch slavnostních dnů, jež předcházejí svatbě. Quasimodo viděl mnoho lidí vcházet a nikoho vycházet. Občas se podíval ke střeše. Cikánka se nehýbala víc než on. Přišel čeledín, odvázal koně a odvedl ho do stáje.

Tak strávili celý den. Quasimodo na patníku, Esmeralda na střeše a Phoebus bezpochyby u nohou Lilie.

Konečně nastala noc; noc bez měsíce, noc tmavá. Quasimodo marně upíral zrak na Esmeraldu; byla už jen bílou skvrnou v soumraku; pak ničím. Vše zmizelo, vše bylo černé.

Quasimodo viděl, jak se odshora dolů všechna okna domu Gondelaurierových osvětlují. Viděl, jak se osvětlují ostatní okna na náměstí jedno za druhým; viděl je také až do posledního zhasínat, neboť zůstal celý večer na svém stanovišti. Důstojník nevycházel. Když se poslední chodci vrátili domů, když všechna okna ostatních domů pohasla, zůstal Quasimodo zcela sám, v úplné tmě. Náměstí u chrámu Matky Boží se tehdy neosvětlovalo.

Ale okna domu Gondelaurierových zůstala osvětlena i po půlnoci. Quasimodo, nehybný a pozorný, viděl, jak se na pestrobarevných oknech míhá množství živých a tančících stínů. Kdyby nebyl hluchý, byl by slyšel, jak postupně utichal hluk usínající Paříže a jak se čím dál zřetelněji ozýval slavnostní šum, smích a hudba uvnitř domu Gondelaurierových.

K jedné hodině noční počali se hosté rozcházet. Quasimodo je všechny pozoroval, zahalen tmou, jak procházejí pochodněmi osvětleným průjezdem. Žádný z nich nebyl kapitán.

Byl pln smutných myšlenek; chvílemi hleděl do prázdna jako lidé, kteří se nudí. Velké černé, těžké mraky, roztrhané a děravé, visely jako visuté rohože z krepu pod hvězdnatou klenbou noci. Řekli byste pavučiny nebeské báně.

V jedné z takových chvil spatřil pojednou, jak se tajemně otevírají dveře na balkón, jehož kamenné zábradlí se rýsovalo nad jeho hlavou. Křehké skleněné dveře propustily dvě osoby a zase se za nimi nehlučně zavřely. Byl to muž a žena. Jen s námahou poznal konečně Quasimodo v muži kapitána a v ženě mladou dámu, kterou viděl ráno z téhož balkónu vítat důstojníka. Náměstí bylo úplně temné a dvojitá karmazinová záclona, jež se opět shrnula, jakmile se dveře zavřely, nepropouštěla z pokoje na balkón téměř žádné světlo.

Pokud mohl soudit náš hlušec neslyšící ani jediné jejich slovo, byli mladý muž a dívka zabráněni do velmi důvěrného a něžného rozhovoru. Zdálo se, že dívka dovolila důstojníku, aby ji objal kolem pasu, a že se velmi chabě bránila jeho polibku.

Quasimodo byl ze zdola svědkem této scény, tím půvabnější na pohled, že nebyla pro oči určena. Pozoroval trpce to štěstí, tu krásu. Vždyť i v tomto ubožákovi se ozývala příroda, a jeho páteř, třebaže strašlivě zkřivená, nezachvívala se o nic méně než každá jiná. Přemýšlel o lidském údělu, který mu Prozřetelnost přisoudila, o tom, že ženy, láska, rozkoš mu budou věčně na očích a že se bude vždycky jen dívat na štěstí druhých. Ale nejvíc mu při této podívané rozdíralo srdce a přidávalo rozhořčení k jeho lítosti pomyšlení, jak by asi trpěla cikánka, kdyby ho viděla. – Pravda, noc byla tmavá, Esmeralda, i kdyby zůstala na místě (nepochyboval o tom), byla příliš daleko a on sám stěží mohl rozeznat milence na balkóně. To ho utěšovalo.

Mezitím se jejich zábava stávala stále živější. Zdálo se, že mladá dáma prosí důstojníka, aby od ní víc nežádal. Quasimodo rozeznával z toho všeho jen krásné sepjaté ruce, úsměvy promíšené slzami, dívčiny pohledy k hvězdám a žhavé kapitánovy oči, vzhlížející k ní.

Na štěstí, neboť dívka počínala v boji již ochabovat, otevřely se náhle dveře na balkón a objevila se stará dáma: kráska vypadala zmateně, důstojník se tvářil rozmrzele a všichni tři se vrátili dovnitř.

Po chvilce zadupal v průjezdu kůň a zářící důstojník, zahalen pláštěm, projel rychle kolem Quasimoda.

Zvoník ho nechal zajet na roh ulice, pak vyrazil za ním s hbitostí opice a zvolal: „Hej, kapitáne!“

Kapitán se zastavil.

„Co mi chce ten darebák,“ zabručel, když spatřil ve tmě tu klátivou postavu běžící klopýtavě k němu.

Quasimodo zatím doběhl k němu a chytil odvážně koně za uzdu. „Pojďte se mnou, kapitáne, někdo chce s vámi mluvit.“

„U všech rohatých!“ zahučel Phoebus. „Kde se tu vzal ten ohyzdný rozčepýřený pták, zdá se mi, že jsem ho už někde viděl. Hola, kmotře, nechtěl bys pustit uzdu mého koně?“

„Kapitáne,“ odpověděl hluchý, „ani se mě nezeptáte kdo?“

„Říkám ti, abys pustil mého koně,“ opáčil Phoebus netrpělivě. „Co chce ten čerchmanský chlap, že se věší na ohlávku mého oře? Myslíš, že je můj kůň šibenice?“

Quasimodo nejenže nepustil uzdu, ale chystal se obrátit koně nazpět. Nemohl si vysvětlit kapitánův odpor, a řekl mu proto rychle: „Pojďte, kapitáne, čeká na vás nějaká žena.“ A s námahou dodal: „Žena, která vás miluje.“

„Ty ničemo,“ řekl kapitán, „ty si myslíš, že jsem povinen jít ke všem ženám, které mě milují nebo to říkají? – A co když je ti náhodou podobná, ty kulichu? – Řekni té, která tě posílá, že se budu ženit a ať jde k čertu!“

„Poslyšte,“ zvolal Quasimodo, domnívaje se, že jediným slovem přemůže jeho váhání, „pojdte, milostivý pane! Je to cikánka, kterou znáte.“

Toto slovo učinilo na Phoeba vskutku mocný dojem, avšak ne toho druhu, jak hluchý očekával. Vzpomeňte si, že náš dvorný důstojník se vzdálil s Lilií několik okamžiků před tím, než Quasimodo zachránil odsouzenou z rukou Charmoluových. Od té doby se při všech svých návštěvách u Gondelaurierových chránil mluvit o této ženě, na kterou po všem tom vzpomínal nerad. A Lilie nepovažovala také za vhodné říci mu, že cikánka žije. Phoebus se tedy domníval, že ubohá „Similar“ je už měsíc nebo dva mrtva. Mimoto

myslel kapitán už chvíli na hlubokou temnotu noci, nadpřirozenou ošklivost a hrobový hlas podivného posla i na to, že půlnoc minula, že ulice je opuštěná jako onoho večera, kdy ho oslovil zamračený mnich, a že jeho kuň při pohledu na Quasimoda supí.

„Cikánka!“ zvolal skoro poděšen. „No tohle, přicházíš snad z onoho světa?“

Položil ruku na jílec svého mečíku.

„Rychle, rychle!“ řekl hluchý a pokoušel se koně odvléci. „Tudy!“ Phoebus mu zasadil prudkou ránu botou do prsou.

Quasimodovo oko zajiskřilo. Přikrčil se, aby se na kapitána vrhl. Pak se ovládl a řekl: „Jak jste šťasten, že máte někoho, kdo vás miluje!“

Zdůraznil slovo „někoho“, pustil koni uzdu a řekl: „Jed'te!“

Phoebus bodl koně a zaklel. Quasimodo se díval, jak mizí v temné ulici. „Ach!“ povzdychl si tiše hluchý nebožák. „Tohle odmítnout!“

Vrátil se do chrámu Matky Boží, rozsvítil lampu a stoupal po schodech do věže. Cikánka byla, jak tušil, stále na témž místě. Hned jak ho spatřila, běžela k němu. „Sám!“ zvolala, spínajíc bolestně své krásné ruce.

„Nemohl jsem ho najít,“ odpověděl Quasimodo chladně.

„Měls na něj čekat celou noc!“ pokračovala rozhorleně.

Viděl její hněvivý posunek a pochopil výčitku.

„Po druhé ho budu hlídat líp,“ řekl se skloněnou hlavou.

„Jdi pryč!“ řekla mu.

Opustil ji. Byla s ním nespokojena. Snesl by od ní raději křivdu, než by ji zarmoutil. Všechnu bolest si ponechal pro sebe.

Od toho dne ho cikánka neviděla. Přestal docházet do její komůrky. Nanejvýš zahlédla někdy na vrcholku věže zvoníkovou tvář, jak na ni teskně hledí. Ale jakmile ho zpozorovala, zmizel.

Musíme říci, že byla dobrovolnou nepřítomností ubohého hrbáče málo zarmoucena. V hloubi srdce mu za to byla vděčna. Ostatně Quasimodo si nedělal v tomto ohledu iluze.

Neviděla ho již, ale cítila kolem sebe přítomnost dobrého ducha. Její zásoby potravin byly obnovovány neviditelnou rukou, zatím co

spala. Jednoho rána našla na svém okně klec s ptáky. Nad oknem její komůrky byla socha, které se bála. Nejednou to projevila v Quasimodově přítomnosti. Jednoho rána (neboť všechny takové věci se děly v noci) už ji neviděla. Někdo ji rozbil. Ten, kdo se vyšplhal až k této soše, musel dát v sázku svůj život.

Někdy večer slyšela, jak nějaký hlas skrytý za okenicemi zvonice zpívá, jako by ji chtěl uspávat, smutnou a podivnou píseň. Byly to verše bez rýmů, jak je může utvořit jen hluchý:

*Nehled' na obličej,
dívko, ale na srdce.*

*Srdce krásného mladíka bývá často ohyzdné.
V některých srdcích se láska neudrží.*

*Není, dívko, jedle krásná,
není jako topol,
má však i přes zimu listí.*

*Ach, proč všechno to říkat?
Co není krásné, nemá žít.
Krása miluje jen krásu.
Duben od ledna se odvrací.*

*Krása je dokonalá,
krása zmůže všechno,
jen krása není polovičatá.*

*Havran lítá jen ve dne,
sova lítá jen v noci,
labuť lítá ve dne i v noci.*

Když se jednoho rána probudila, spatřila na svém okně dvě vázy plné květin. Jedna byla z velmi krásného a zářivého křišťálu, ale prasklá. Voda z ní vytékala a květiny vadly. Druhá váza byla hrubý a obyčejný hliněný hrnec, který však podržel všechnu vodu a květiny v něm zůstaly svěží a červené.

Nevím, byl-li v tom úmysl, ale Esmeralda vzala uvadlou kytici a nosila ji celý den na řadrech.

Toho dne neslyšela zpívat hlas na věži.

Ani toho si valně nepovšimla. Po celé dny se mazlila s kozou, sledovala bedlivě dveře domu Gondelaurierových, vyprávěla si tiše o Phoebovi a drobila vlaštovkám chleba.

Quasimoda ostatně vůbec už nevidala a neslychala. Zdálo se, že ubohý zvoník zmizel z kostela. Když však jedné noci nespala a myslila na svého krásného kapitána, slyšela u své komůrky vzdechy. Ustrašeně vstala a viděla při měsíčním světle ležet napříč přede dveřmi beztvárnou hmotu. To Quasimodo tam spal na kamenné podlaze.

V. Klíč k červené brance

Mezitím se arcijáhen z řečí dověděl, jakým zázračným způsobem byla cikánka zachráněna. Přijal tuto novinu s neurčitými pocity. Smířil se již s Esmeraldinou smrtí. V tomto ohledu byl klidný, dosáhl dna možné bolesti. Lidské srdce může (páter Klaudius uvažoval o těchto věcech) pojmout jen určité množství zoufalství. Je-li houba úplně nasáklá, může se přes ni přelít moře a nepřidá jí ani slzu.

Nuže, Esmeralda byla mrtva, houba byla nasáklá, pro pátera Klaudia byl na tomto světě všemu konec. Jakmile však věděl, že žije, že žije také Phoebus, obnovila se muka, otřesy, nejistota, začal opět život. A Klaudius byl vším tím již unaven.

Když zvěděl tuto novinu, zavřel se do své klášterní cely. Neukázal se ani na kapitulních poradách, ani na bohoslužbách. Zavřel dveře

před každým, i před biskupem. Zůstal takto zazděn několik týdnů. Myslílo se, že je nemocen. A také byl.

Co dělal takhle uzavřen? Jakými myšlenkami byl nešťastník zmítán? Sváděl poslední zápas se svou hroznou vášní? Osnoval snad poslední plán smrti pro ni a záhuby pro sebe?

Jeho Jan, jeho milovaný bratr, jeho zhýčkané dítě, přišel jednou k jeho dveřím, klepal, zapřísahal se, prosil, desetkrát řekl své jméno, Klaudius neotevřel.

Strávil celé dny u okna s tváří přitisknutou ke sklu. Z tohoto okna v klášteře viděl Esmeraldinu komůrku, viděl často i ji s kozou, někdy s Quasimodem. Pozoroval malé pozornosti ošklivého hluchouna, jeho poslušnost, jeho jemné a pokorné chování k cikánce. Vzpomínal si, neboť měl dobrou paměť (a paměť je trýznitelkou žárlivých), vzpomínal si, jak podivně se jednoho večera díval zvoník na cikánku. Ptal se, jaký důvod mohl Quasimoda přimět k tomu, aby ji zachránil. Byl svědkem tisíce drobných výjevů mezi cikánkou a Quasimodem, jehož němohra, pozorována z dálky a vykládána žárlivostí, zdála se mu velmi něžná. Nedůvěřoval podivínství žen. A tu neurčitě cítil, jak se v něm probouzí žárlivost, jakou by nikdo nečekal, žárlivost, pro kterou se červenal hanbou a nevolí. – Žárlit na kapitána, budiž, ale na tohohle! – To pomyšlení ho pobuřovalo.

Noci byly děsné. Od té doby, co věděl, že cikánka žije, zmizely mrazivé představy kostlivce a hrobu, jež ho pronásledovaly celý den, a zase ho vzněcovalo tělo. Svíjel se na lůžku, když si pomyslí, že tmavovlasá dívka je tak blízko.

Jeho horečná obrazivost mu každou noc představovala Esmeraldu ve všech polohách, jež mu nejvíce bouřily krev. Viděl ji, jak leží na probodeném kapitánovi, oči zavřené a krásné hrdlo zbrocené krví, v slastném okamžiku, kdy vtiskl na její bledé rty polibek, jehož žár polomrtvá nešťastnice cítila. Viděl ji zase, jak ji svlékají surové ruce katanů, jak obnažují její nožku a nasazují na to jemné a oblé lýtko, bílé a pružné koleno španělskou botu se železnými šrouby. Viděl

ještě to kolínko jako ze slonoviny, jež jediné zůstalo mimo strašlivý přístroj Torteruův. Představoval si konečně dívku s provazem na krku, s nahými rameny, bosou, skoro nahou, jak ji viděl posledního dne. Pod dojmem těchto smyslných představ svíral pěsti a mráz mu přebíhal po zádech. Jedné takové noci rozbouřily mu v žilách jeho panickou a kněžskou krev tak strašlivě, že hryzl podušku, vyskočil z postele, přehodil si přes košili kleriku a vyšel z cely, s lampou v ruce, polonahý, vyděšený, s planoucím zrakem. Věděl, kde najde klíč k červené brance, jež spojovala klášter s chrámem, a klíč od schodiště na věže měl, jak víme, stále u sebe.

VI. Pokračování kapitoly o klíči k červené brance

Oné noci usnula Esmeralda ve své komůrce plna zapomnění, plna naděje a sladkých myšlenek. Spala již chvíli a snila jako vždy o Phoebovi, když se jí pojednou zdálo, že slyší kolem sebe šramot. Měla neklidný a lehký spánek jako pták; každá maličkost ji probouzela. Otevřela oči. Byla velmi tmavá noc. Přece však zahlédla u okénka obličej, který ji pozoroval. Ve světle lampy vypadal jako noční zjevení. Jakmile postava poznala, že byla Esmeraldou pozorována, zhasila lampu. Dívka však měla přece dosti času, aby ji zahlédla. Víčka se jí zavřela opět hrůzou. „Ó,“ zašeptala mdlým hlasem, „kněz!“

Bleskurychle se jí vybavilo minulé neštěstí. Klesla zpět na lůžko ztuhlá hrůzou.

Za okamžik pocítila na těle doteky, které ji tak vyděsily, že úplně procitla a vztyčila se celá rozzuřená. Kněz se právě doplížil k ní. Objímal ji oběma rukama.

Chtěla křičet, ale nemohla.

„Táhni, obludo! Táhni, vrahu!“ řekla tichým, hrůzou se chvějícím hlasem.

„Smiluj se, smiluj se!“ mumlal kněz a tiskl jí své rty na ramena.

Uchopila oběma rukama jeho lysou hlavu za zbytek vlasů a snažila se oddálit jeho polibky, jako by ji měl uštknout had.

„Smilování!“ opakoval nešťastník. „Kdybys věděla, jaká je má láska k tobě! Je to oheň, roztavené olovo, tisíc nožů v mém srdci.“

Zadržel nadlidskou silou její ruce. „Pusť mě,“ hlesla celá bez sebe, „nebo ti naplivám do obličeje!“

Pustil ji. „Tup mě, bij mě, buď zlá! Dělej, co chceš, ale měj slitování! Miluj mě!“

Tu ho uhodila se zuřivostí dítěte. Napřáhla své krásné ruce, aby ho udeřila do tváře. „Táhni, démone!“

„Miluj mě, miluj mě! Slitování!“ křičel ubohý kněz, tiskl se k ní a oplácel jí rány pohlažením.

Pojednou pocítila jeho přesilu. „Jednou to musí skončit!“ řekl, skřípaje zuby.

Třásla se podrobená a zlomená v jeho náručí, vydána mu na popas. Cítila, jak jí chlípná ruka tápe po těle. Učinila poslední pokus a začala křičet: „Pomoc! Sem! Upír! Upír!“

Nikdo nepřicházel. Jen Džali se probudila a úzkostlivě mečela.

„Mlč!“ řekl kněz udýchaně.

Jak se tak vzpírala a plazila po zemi, nahmátla cikánka pojednou něco chladného a kovového. Quasimodovu píšťalku. Uchopila ji v záchvatu naděje, přiložila ji ke rtům a vší silou, která jí ještě zbyla, zapískala. Píšťalka vydala jasný, ostrý a pronikavý zvuk.

„Co je to?“ zeptal se kněz.

Skoro současně cítil, jak ho zdvívá mohutná paže. Komůrka byla temná. Nemohl přesně rozeznat, kdo ho tak svírá, slyšel však zuřivé skřípění zubů a ve tmě bylo přece jen natolik světla, aby viděl nad svou hlavou záblesk široké čepele nože.

Knězi se zdálo, že vidí Quasimodovu postavu. Předpokládal, že to může být jen on. Vzpomněl si, že při vstupu do komůrky klopýtł o jakýsi balík venku přede dveřmi. Poněvadž však nový příchozí

nepronesl ani slova, nevěděl kněz, na čem je. Vrhł se na ruku třímající nůž a křičel: „Quasimodo!“

V této chvíli krajního nebezpečí zapomněl, že Quasimodo je hluchý. V okamžiku byl kněz sražen k zemi a cítil, jak se olověné koleno opírá o jeho prsa. Podle stisku tohoto kolena plného výčnělků poznal Quasimoda. Ale co dělat, aby Quasimodo poznal také jeho? Noc činila hluchého i slepým.

Byl ztracen. Dívka, bez slitování a podrážděná jako tygřice, nečinila nic, aby ho chránila. Nůž se blížil k jeho hlavě, nastal rozhodný okamžik. Pojednou se zdálo, že jeho protivník váhá. „Krev ji nesmí poskvřnit,“ řekl temně.

Byl to vskutku hlas Quasimodův.

Tu cítil kněz, jak ho hrubá ruka táhne za nohu ven z cely. Tam tedy měl umřít. Na štěstí vyšel právě před několika okamžiky měsíc.

Když se dostali za dveře komůrky, dopadl jeho bledý paprsek na knězův obličej. Quasimodo mu pohleděl do tváře, počal se třást, pustil kněze a ucouvl.

Cikánka se přiblížila k prahu komůrky, viděla překvapena, jak se úlohy náhle vyměnily. Nyní kněz hrozil a Quasimodo prosil.

Kněz, jenž dorážel na hluchého hněvivými a vyčítavými gesty, pokynul mu velitelsky, aby se vzdálil.

Hluchý svěsil hlavu, pak si šel kleknout před dveře cikánčiny komůrky. „Milostivý pane,“ řekl vážně a odhodlaně, „nejdřív mě zabijte a pak dělejte, co vám bude libo.“

Při těchto slovech podal knězi svůj nůž. Kněz se na něho vrhl celý bez sebe. Ale dívka byla rychlejší než on. Vyrvala Quasimodovi nůž a šíleně se zasmála. „Pojď blíž!“ řekla knězi.

Držela nůž napřažený. Kněz se nerozhodně zastavil. Byla by jistě bodla. „Neodvážil by ses ani o krok blíž, zbabělče!“ vykřikla na něho. Pak dodala s nemilosrdným výrazem, dobře vědouc, že probodává tisícerými žhavými hroty knězovo srdce: „Ach, vím, že Phoebus není mrtev!“

Jediným kopnutím srazil kněz Quasimoda na zem a zmizel pod klenbou schodiště, chvěje se vztekem.

Když odešel, zvedl Quasimodo píšťalku, která cikánku právě zachránila. „Rezavěla,“ řekl a podal jí ji. Pak ji nechal samotnou.

Dívka, rozrušena tímto vášnivým výjevem, klesla vyčerpána na lůžko a dala se do usedavého pláče. Její obzor se znovu zlověstně zatemnil.

Kněz dovrávorál do své cely.

Bylo tomu tak. Páter Klaudius žárlil na Quasimoda.

Opakoval zádumčivě svůj osudný výrok: „Nikdo ji nedostane!“

Kniha desátá

I. V Bernardinské ulici má Gringoire řadu dobrých nápadů

Jakmile Gringoire viděl, jaký obrat nastal v celé záležitosti a že hlavní osoby této komedie rozhodně čeká provaz, šibenice a jiné nepříjemnosti, nestál již o to, aby se do toho pletl. Tuláci, mezi nimiž zůstal, neboť soudil, že je to konec konců nejlepší pařížská společnost, zajímali se však o cikánku dál. Shledával to zcela přirozeným u lidí, které stejně jako ji nečekalo nic jiného než Charmolue a Torterue a kteří neharcovali jako on v pomyslných krajích na křídlech Pegasových. Z jejich řeči zvěděl, že jeho manželka, oddaná s ním rozbitím džbánů, našla útočiště v chrámu Matky Boží, a byl tomu velmi rád. Ale ani ho nelákalo, aby ji tam šel navštívit. Někdy vzpomínal na kozičku a to bylo vše. Ostatně ve dne prováděl silácké kousky, aby se uživil, a v noci smolil při svíčce pamětní spis proti pařížskému biskupovi, neboť si pamatoval, že byl postříkán koly jeho mlýnů, a proto na něj nevražil. Zabýval se také výkladem krásného díla Baudryho de Rouge, biskupa v Noyonu a Tournay „*De cupa petrarum*¹⁴²“, jež v něm vzbudilo vášnivou zálibu pro architekturu, náklonnost, která vystřídala v jeho srdci vášeň pro hermetiku, což bylo ostatně docela přirozené, neboť mezi hermetikou a stavitelstvím jsou těsná pouta. Od lásky k myšlence přešel Gringoire k lásce k formě této myšlenky.

Jednoho dne se zastavil poblíž chrámu svatého Heřmana Auxerreského na rohu budovy zvané biskupský soud, která tvořila protějšek k jiné budově, nazývané Královský soud. Při tomto Královském soudě byla roztomilá kaplička ze čtrnáctého století, jejíž

142 O tesání kamenů.

apsida byla obrácena do ulice. Gringoire pozoroval zbožně zevní sochařskou výzdobu. Prožíval jeden z těch okamžiků sobecké, výlučné a vrcholné radosti, kdy umělec vidí na světě jen umění a v umění celý svět. Najednou cítí, jak mu jakási ruka těžce dopadá na rameno. Obrátí se. Byl to jeho bývalý přítel, jeho bývalý učitel, pan arcijáhen.

Strnul úžasem. Již dávno arcijáhna neviděl a páter Klaudius byl jeden z těch vážených a zapálených mužů, kteří při setkání vždy poruší rovnováhu skeptického filozofa.

Arcijáhen chvíli mlčel a zatím měl Gringoire dosti času, aby si ho prohlédl. Shledal, že se páter Klaudius značně změnil. Byl bledý jako zimní jitro, oči měl vpadlé a vlasy skoro bílé. Kněz přerušil konečně mlčení a řekl hlasem klidným, ale mrazivým: „Jak se vám daří, mistře Petře?“

„Ptáte se na zdraví?“ odpověděl Gringoire. „Nu, dalo by se říci to i ono. Ale vcelku je to dobré. Neberu si ničeho přespříliš. Jistě víte, mistře, že podle Hippokrata tajemství zdraví a spokojenosti *id est: cibi, potus, somni, venus, omnia moderata sint*¹⁴³.“

„Vy tedy nemáte žádnou starost, mistře Petře?“ začal opět arcijáhen a díval se přitom upřeně na Gringoira.

„Na mou věru ne.“

„A co děláte nyní?“

„Jak vidíte, mistře. Zkoumám, jak jsou tesány tyto kameny a jakým způsobem je vydlabán tento basreliéf.“

Kněz se začal usmívat oním trpkým úsměvem, kdy se zvedne jen jeden koutek úst. „A baví vás to?“

„To je ráj!“ zvolal Gringoire. A skláněje se nad sochařskou prací se zapálenou tváří demonstrátora živých zázraků: „Nezdá se vám na příklad, že basreliéf této metamorfózy je vypracován s velkou zručností, jemností a trpělivostí? Podívejte se na tento sloupeček! Kolem které hlavice jste viděl něžnější listy, pečlivěji dlátem vysekané?“

143 Jest toto: jídla, pití, spánku, lásky, všeho s mírou.

Podívejte se na ty tři reliéfy od Jana Maillevina! Nejsou to sice nejkrásnější díla tohoto slavného génia. Nicméně ona naivnost, něha obličejů, laškovnost v držení těla a záhybech šatů, ten nevysvětlitelný půvab i se všemi nedokonalostmi činí figurky velmi rozjařenými a velmi něžnými, snad až příliš. Nemyslíte, že je to zábavné?“

„Zajisté!“ řekl kněz.

„A což kdybyste viděl vnitřek kaple,“ pokračoval básník ve svém tlachavém nadšení. „Všude sochy a reliéfy. Je jich tam jako listů v zelné hlávce. Apsida má tvar velmi nábožný a tak zvláštní, že jsem nikde nic podobného neviděl.“

Páter Klaudius ho přerušil: „Jste tedy šťasten?“

Gringoire odpověděl ohnivě:

„Na mou čest ano! Napřed jsem miloval ženy, pak zvířata. Nyní miluji kameny. Je to právě tak zábavné jako ženy a zvířata a je to méně nebezpečné.“

Kněz si položil ruku na čelo. Byl to jeho obvyklý posunek. „Věru, věru!“

„Vidíte,“ řekl Gringoire, „to jsou radosti!“ Uchopil kněze za ruku a zavedl ho, aniž ten se tomu bránil, pod věžičku schodiště Biskupského soudu. „To je schodiště! Kdykoliv je vidím, jsem šťastný. Jsou to nejprostší, a přece nejvzácnější schody v Paříži. Všechny schody jsou vespod vysekané. Jejich krása a prostota spočívá v jednotlivých asi stopu širokých stupních, které jsou do sebe vklíněny, zapuštěny, vzájemně skloubeny, spojeny, spleteny, jeden do druhého zaseknuty a váží se na sebe opravdu pevně a půvabně.“

„A netoužíte po ničem?“

„Ne.“

„Nelitujete ničeho?“

„Ani nelituji, ani netoužím. Uspořádal jsem si život.“

„Člověk míní, Pán Bůh mění,“ řekl Klaudius.

„Jsem pyrrhonský filozof,“ odpověděl Gringoire, „a udržuji vše v rovnováze.“

„A jak si vyděláváte na živobytí?“

„Dělám tu a tam ještě epopoje a tragédie. Ale nejvíce mi vynáší zaměstnání, které znáte, mistře: nosím v zubech pyramidu ze židlí.“

„Je to sprosté řemeslo pro filozofa.“

„V tom je také rovnováha,“ namítl Gringoire. „Má-li člověk myšlenku, shledává se s ní ve všem.“

„To vím,“ odpověděl kněz.

Odmlčel se a pak dodal: „A přece vypadáte dost bídně.“

„Bídně ano, ale ne nešťastně.“

V té chvíli se ozval dusot koní a naši dva rozmlouvající viděli, jak na konci ulice přejíždí četa královských lučištníků se vztyčenými kopími s důstojníkem v čele. Jízda byla skvělá a dlažba jen duněla.

„Jak si prohlížíte toho důstojníka!“ řekl Gringoire arcijáhnovi.

„Myslím, že ho poznávám.“

„Jak se jmenuje?“

„Myslím,“ odpověděl Klaudius, „že se jmenuje Phoebus z Châteaupersu.“

„Phoebus! Podivné jméno! Je také Phoebus hrabě z Foix. Vzpomínám si, že jsem znal dívku, která přísahala jen při Phoebovi.“

„Pojďte,“ řekl kněz, „chci vám něco říci.“

Od té chvíle, co projela ona četa, pronikalo ledovým povrchem arcijáhnovým jakési rozčilení. Vykročil. Gringoire, zvyklý poslouchat ho jako každý, kdo se jednou přiblíží k tomuto tak svrchovanému člověku, šel za ním. Došli mlčky až k ulici Bernardinské, která byla dosti pustá. Tam se páter Klaudius zastavil.

„Co mi chcete říci, mistře?“ tázal se ho Gringoire.

„Nezdá se vám,“ odpověděl arcijáhen hluboce zamyšlen, „že šat těch jezdců, které jsme právě viděli, jest mnohem krásnější než váš a můj?“

Gringoire zavrtěl hlavou. „Na mou věru! Mám raději svůj červený a žlutý kabátec než ty železné a ocelové šupiny. Pěkné potěšení, rámusit při chůzi jako Železné nábřeží při zemětřesení.“

„Vy jste tedy, Gringoire, nikdy nezáviděl těm krásným hochům ve vojenských kabátcích?“

„Co jim závidět, pane arcijáhne? Sílu, výzbroj, disciplínu? Větší cenu má filozofie a nezávislost v hadrech. Jsem raději muší hlavou než lvím ocasem.“

„To je zvláštní,“ poznamenal kněz zasněně, „krásná uniforma je přece jen krásná.“

Když Gringoire viděl, jak je zamyšlen, opustil ho a šel se obdivovat portálu jednoho ze sousedních domů. Vrátil se, tleskaje rukama. „Kdybyste byl méně zaujat krásnými šaty válečníků, pane arcijáhne, požádal bych vás, abyste se šel podívat na ty dveře. Vždycky jsem říkal, že dům pana Aubryho má nejnádhernější vchod na světě.“

„Petře Gringoire,“ zeptal se arcijáhen, „co jste učinil s tou malou cikánskou tanečnicí?“

„S Esmeraldou? Měníte velmi nečekaně předmět hovoru.“

„Což to nebyla vaše žena?“

„Ano, rozbitím džbánů. Na čtyři roky. Jen tak mimochodem,“ dodal Gringoire a podíval se na arcijáhna zpola žertovným pohledem, „vy tedy na ni stále myslíte?“

„A vy na ni už nemyslíte?“

„Málo! – Mám tolik jiných věcí... Můj Bože, ta kozička byla ale roztomilá.“

„Nezachránila vám ta cikánka život?“

„Hrome, to je pravda!“

„Nu a co se s ní stalo? Co jste s ní udělal?“

„Ani vám nepovím. Myslím, že ji oběsili.“

„Myslíte?“

„Nejsem si tím jist. Když jsem viděl, že se bude věšet, vzdal jsem se hry.“

„A to je vše, co o ní víte?“

„Počkejte přece. Řekli mi, že našla útočiště v chrámu Matky Boží a že je tam v bezpečí, a jsem tomu velice rád, ale nemohl jsem vypátrat, zdali se koza zachránila s ní, a to je vše, co o té věci vím.“

„Povím vám o tom víc,“ zvolal páter Klaudius a jeho hlas, dosud tichý, pomalý a skoro dutý, zahřímal. „Utekla se vskutku do chrámu Matky Boží. Ale za tři dny ji tam spravedlnost opět dopadne a bude pověšena na náměstí Grève. Je na to rozhodnutí soudního dvora.“

„To je mrzuté,“ podotkl Gringoire.

Kněz hned zase zchladl a uklidnil se.

„Kdo si to, k čertu, jen usmyslil,“ začal opět Gringoire, „vymáhat rozhodnutí, aby byla vydána. Což nemohli nechat soudní dvůr na pokoji? Co na tom záleží, že se ubohé děvče schovává pod opěrnými oblouky chrámu Matky Boží v sousedství vlaštovčích hnízd?“

„Na světě jsou satani,“ odpověděl arcijáhen.

„To je po čertech špatně navlečeno,“ podotkl Gringoire. Arcijáhen se odmlčel a pak pokračoval: „Zachránila vám tedy život?“

„Před mými dobrými přáteli tuláky. Moc nechybělo, a byl jsem pověšen. Dnes by je to mrzelo.“

„Nechcete pro ni něco udělat?“

„To právě chci, důstojný pane Klaudie. Ale co když se zapletu do nějakého ošklivého procesu?“

„Co na tom?“

„Ale jděte! Co na tom? Vy jste dobrý, mistře. Začal jsem dvě velká díla.“

Kněz se udeřil do čela. Třebaže předstíral klid, prudký posunek prozrazoval občas jeho vnitřní rozrušení. „Jak ji zachránit?“

Gringoire mu řekl: „Odpovím vám, mistře: *Il padelt*, což znamená turecky: Bůh je naše naděje.“

„Jak ji zachránit?“ opakoval Klaudius zamyšleně.

Nyní se také Gringoire udeřil do čela.

„Poslyšte, mistře, mám fantazii. Poradím vám. Což kdybychom žádali o milost krále?“

„Ludvíka XI.? O milost?“

„Proč ne?“

„Vyrvi tygrovi kost!“

„Nu dobrá! Chcete, abych se obrátil na matrony s žádostí a prohlásil, že dívka je těhotná?“

Tato slova zažehla jiskru v zapadlých očích knězových. „Těhotná! Nesmysl! Víš o tom něco?“

Gringoire byl poděšen výrazem jeho tváře. Rychle dodal:

„Já? Já ne. Naše manželství bylo pravé *forismaritagium*¹⁴⁴. Zůstal jsem venku. Ale dosáhli bychom přece jen odkladu!“

„Hloupost, nestoudnost, mlč!“

„Neděláte dobře, že se zlobíte,“ mružel Gringoire. „Získáme odklad, to nikomu neublíží a matrony, chudé ženy, vydělají si čtyřicet pařížských denárů.“

Kněz ho neposlouchal. „Musí se však odtamtud dostat,“ zamumlal, „rozsudek má být vykonán ve třech dnech. Ostatně i kdyby nebylo tohoto ortelu, je zde Quasimodo a ženy mají velmi zvrácené choutky.“ Zvýšil hlas. „Mistře Petře, uvažoval jsem o tom dobře, je tu pouze jedna možnost, jak ji zachránit.“

„Jaká? Nevidím už žádnou.“

„Poslyšte, mistře Petře, vzpomeňte si, že jí vděčíte za svůj život. Řeknu vám upřímně svůj záměr. Kostel je hlídán dnem i nocí. Nechají vyjít jen ty, které viděli vstupovat. Budete tedy moci vstoupit. Půjdete tam. Zavedu vás k ní. Vyměníte si s ní šaty. Vezme si váš kabátec, vy si vezmete její sukni.“

„Až dosud to jde dobře,“ poznamenal filozof. „A pak?“

„Pak? Vyjde ven ve vašich šatech. Vy zůstanete v jejích. Možná že vás pověsí, ale ona bude zachráněna!“

Gringoire se poškrábal za uchem s velmi vážným výrazem v tváři.

„Vida,“ řekl, „na to bych nebyl jakživ připadl.“

Po neočekávaném návrhu pátera Klaudia se upřímná a dobrácká tvář básníkovy náhle zasmušila jako smavá krajina italská, když se

144 Manželství mimo dům.

přižene zlověstný vítr a zacloní slunce mrakem. „Nuže, Gringoire, co říkáte tomuto plánu?“

„Říkám, mistře, že ne snad, ale zcela určitě mě pověsí.“

„Na tom nezáleží.“

„Hrom do toho!“ řekl Gringoire.

„Zachránila vám život. Splácíte dluh.“

„Mnoho jiných neplatím!“

„Mistře Petře, je to rozhodně nutné!“

Arcijáhen mluvil velitelsky.

„Poslyšte, důstojný pane Klaudie,“ odpověděl básník celý vyděšený. „Vám na tom záleží, ale nemáte pravdu. Nevidím, proč bych se měl dát pověsit za jiného.“

„A co vás tak poutá k životu?“

„Ach, tisíc důvodů!“

„Které, prosím vás?“

„Které? Vzduch, obloha, jitro, večer, měsíční svit, moji dobří přátelé tuláci, naše žertování s povětrnými holkami, studium krásných pařížských staveb, práce na třech velikých knihách, z nichž jedna je namířena proti biskupovi a jeho mlýnům, a vím já, co ještě? Anaxagoras říkal, že je na světě, aby obdivoval slunce. A pak, mám to štěstí, že trávím všechny své dny od rána do večera s geniálním mužem, to je se sebou samým, což je velmi příjemné.“

„Je to ale žvanil!“ zamumlal kněz.

„Nu, pověz, kdo ti zachoval život, který si děláš tak příjemným? Komu děkuješ za to, že dýcháš tento vzduch, že vidíš tohle nebe, že tvůj vrabčí mozek si může krátit chvíli pošetilostmi a bláznovstvími? Kde bys byl bez ní? Ty tedy chceš, aby ona, jejíž zásluhou žiješ, umřela? Chceš, aby umřela ta krásná, sladká, podivuhodná bytost, tak potřebná pro radost lidem, božštější než Bůh, zatím co ty, napůl mudrc a napůl blázen, nepodařený náznak čehosi, nedochůdče, které si myslí, že chodí a že přemýšlí, bude žít dál životem, který jsi jí

ukradl, životem zbytečným jako svíce za poledne? Nuže, Gringoire, měj trochu soucitu, buď zase ty šlechetný! Ona začala.“

Kněz byl úchvatný, Gringoire ho poslouchal zprvu bez zaujetí, pak jej dojal a nakonec se tvářil tragicky, že se jeho bledá tvář podobala obličejí novorozeněte, jež má koliku.

„Jste patetický,“ řekl, utíraje si slzu. „Nu dobře, budu o tom uvažovat. Měl jste to podivný nápad. Konečně,“ pokračoval po krátké přestávce, „kdož ví. Snad mě nepověsí. Z každého mračna neprší. Až mě najdou v té komůrce tak směšně vyfintěného, v sukni a v čepci, snad se dají do smíchu. A pak, pověsí-li mě, také dobře! Provaz, to je smrt jako jiná smrt, nebo lépe řečeno, není to smrt jako každá jiná. Je to smrt hodná mudrce, který celý svůj život kolísal, smrt, která není ani ryba, ani rak zrovna jako duch pravého skeptika, smrt prodchnutá pyrrhonismem a nerozhodností, smrt mezi nebem a zemí, smrt, která člověka nechává na vahách. Je to smrt filozofa a snad jsem k ní byl předurčen. Je velkolepé umřít tak, jak jsme žili.“ Kněz ho přerušil: „Tedy ujednáno?“

„Co je smrt, když se to tak vezme?“ pokračoval Gringoire vzrušeně. „Nepříjemný okamžik, mýto, přechod z mála v nic. Kerkidas z Megalopole odpověděl, když se ho kdosi ptal, zda umře rád: „Proč ne, neboť po své smrti uvidím slavné muže, mezi filozofy Pythagora, mezi historiky Hekataia, mezi básníky Homéra, mezi hudebníky Olympa!“

Arcijáhen mu podal ruku. „Platí tedy? Přejdete zítra.“

To navrátilo Gringoirea skutečnosti.

„Ale kdepak!“ řekl hlasem člověka, který se probouzí. „Dát se pověsit? To je příliš nesmyslné! Nechci!“

„Pak tedy sbohem!“ A arcijáhen procedil mezi zuby: „Však já tě ještě najdu!“

„Nechci, aby mě ten ďábelský člověk ještě jednou našel,“ myslel si Gringoire a běžel za páterem Klaudiem.

„Poslyšte, pane arcijáhne, jen žádné mrzutosti mezi starými přáteli. Vy se zajímáte o to děvče, chci říci o mou ženu, to je v pořádku.“

Vymyslíl jste si válečnou lest, jak ji dostat šťastně z chrámu Matky Boží, ale váš prostředek je pro mne, Gringoire, krajně nepříjemný. Což kdybych měl jiný? Upozorňuji vás, že mám právě velmi skvělý nápad! Co byste řekl, kdybych vymyslel prostředek, jak ji osvobodit, a přitom nevydal svůj krk v šanc té nejmenší oprátce? Nestačilo by vám to? Což je nezbytně nutné, abych byl pověšen, máte-li být uspokojen?“ Kněz trhal netrpělivostí knoflíky ze své sutany. „Potoku slov! – Jaký je tvůj prostředek?“

„Ano,“ pokračoval Gringoire k sobě, dotýkáje se na znamení hlubokého přemítání ukazováčkem nosu. „To je ono. Tuláci jsou hodní chlapíci. Cikánský kmen ji miluje. Stačí slovo a povstanou. Nic snazšího. Mávnutí rukou! Ve zmatku ji snadno uneseme. Již zítra večer... Čekají jen na to.“

„Ten prostředek! Mluv!“ řekl kněz a zatřásl jím.

Gringoire se k němu slavnostně obrátil. „Nechte mě, vidíte přece, že vymýšlím plán.“ Přemýšlel ještě několik okamžiků, pak začal tleskat svému nápadu a křičel: „Obdivuhodné. Úspěch zaručen!“

„Prostředek!“ opakoval kněz hněvivě. Gringoire zářil. „Pojďte, já vám to pošeptám. Je to opravdu odvážný tah, kterým se z toho všichni dostaneme. Hrome! Je třeba přiznat, že nejsem hlupák.“

Přerušil se. „A co kozička? Je s dívkou?“

„Ano. Vem tě ďas!“

„Tu by také pověsili, že ano?“

„Co je mi po tom?“

„Ano, pověsili by ji. Vždyť minulý měsíc oběsili svini. Kat to má rád. Potom zvíře sní. Pověsit mou hezkou Džali! Ubohé kůzlátko!“

„Proklatě!“ vzkřikl páter Klaudius. „Kat jsi ty. Jaký prostředek k záchraně jsi vymyslel? Bude třeba kleští, abys porodil svůj nápad?“

„Jen klid, mistře, podívejte se!“

Gringoire se naklonil k uchu arcijáhnovu a něco mu šeptal, rozhlížeje se přitom nepokojně od jednoho konce ulice na druhý, ačkoli nikdo nešel. Když skončil, vzal ho páter Klaudius za ruku a řekl mu chladně: „Dobře. Tedy zítra.“

„Zítřa,“ opakoval Gringoire. A zatím co se arcijáhen vzdaloval jedním směrem, odcházel druhým a polohlasně si říkal: „Tot' znamenitá věc, pane Petře Gringoire. Nevadí. Je-li někdo slabý, není tím řečeno, že by se zalekl velkého podniku. Biton unesl na svých ramenou velkého býka; konipásci, pěnice a lejscí přeletí oceán.“

II. Staňte se tulákem!

Když se arcijáhen vrátil do kláštera, našel u dveří své cely bratra Jana ze Mlýna, který si krátil dlouhou chvíli čekání tím, že kreslil na zdi profil svého staršího bratra s přehnaně velkým nosem.

Páter Klaudius si ho sotva všiml. Měl jiné starosti. Ta veselá tvář darebáka, která už tolikrát vyjasnila zachmuřený kněžův obličej, nedokázala nyní rozehnat mraky, jež houstly každým dnem nad touto zkaženou, nezdravou a zbahnělou duší. „Bratře,“ pravil Jan nesměle, „jdu vás navštívit.“ Arcijáhen se na něj ani nepodíval. „A co dál?“

„Bratře,“ pokračoval licoměrník, „jste tak hodný na mne, dáváte mi tak dobré rady, že k vám chodím vždy znovu a znovu.“

„A co potom?“ „Bohužel jste měl pravdu, bratře, když jste mi říkával: „Jene, Jene. *Cessat doctorum doctrina, discipulorum disciplina*¹⁴⁵. Jene, buďte rozumný, uče se, nenocujte mimo kolej bez náležitého důvodu a bez svolení představeného. Neperte se s Pikardány: *noli Joannes verberare Picardos*¹⁴⁶. Nehnijte jako nevzdělaný osel, *quasi asinus illitteratus*¹⁴⁷, na školní slámě. Jene, nechte se trestat, jak uzná učitel za dobré. Jene, chod'te každý večer do kaple

145 Ubývá učenosti u doktorů, disciplíny u žáků.

146 Neperte se s Pikardány, Jene.

147 Jako nevzdělaný osel.

a zpívejte tam chvalozpěvy a modlitby k vznešené Panně Marii. Běda! To byly výborné rady.“

„A co dál?“

„Bratře! Vidíte před sebou viníka, zločince, bídáka, zhýralce, hrozného člověka. Drahý bratře, Jan šlapal po vašich vzácných radách jako po slámě a hnoji. Jsem za to náležitě trestán a dobrý Bůh je neobyčejně spravedlivý. Pokud jsem měl peníze, hýřil jsem, vyváděl a vesele žil. Ó, jak je prostopášnost rozkošná po líci, tak je ošklivá a odporná po rubu. Teď nemám ani vindru: prodal jsem prostěradlo, košili i ručník; je konec veselého života. Krásná svíce zhasla a mám už jen mizernou lojovku, která mi čadí do nosu. Holky se mi smějí. Piji vodu. Trápí mě výčitky svědomí a věřitelé.“

„A co ještě?“ řekl arcijáhen.

„Běda, předrahý bratře, zařídil bych si rád lepší život. Přicházím k vám pln zkroušenosti. Kaji se. Zpovídám se. Biji se v prsa pořádnými ranami pěstí. Máte pravdu, že chcete, abych se stal jednou licenciátem a pomocníkem dozorce v koleji Torchi. Cítím nyní báječnou náklonnost pro toto povolání. Ale nemám už inkoust, musím si jej koupit, nemám už pero, musím si je koupit, nemám papír, nemám knihy, musím si je koupit. K tomu potřebuji nutně trochu peněz. Přicházím k vám, bratře, se srdcem plným zkroušenosti.“

„To je vše?“

„Ano,“ řekl žák. „Trochu peněz.“

„Nemám.“

Tu pravil student velmi vážně a zároveň rozhodně: „Tedy dobře, bratře, mrzí mě, že vám musím oznámit, že jiní lidé mi dělají velmi pěkné návrhy a nabídky. Nechcete mi dát peníze? – Ne? – Pak se stanu tulákem.“

Pronášeje toto ohavné slovo, tvářil se jako Ajax, když čekal, až mu uhodí blesk do hlavy.

Arcijáhen mu řekl chladně: „Staňte se tulákem.“

Jan se mu hluboce uklonil a sestupoval s hvízdáním po klášterních schodech.

V okamžiku, kdy kráčet po klášterním dvoře pod oknem bratrovny cely, slyšel, jak se otvírá okno; zdvihl nos a viděl, jak se otvorem protáhla přísná hlava arcijáhna. „Táhni k čertu,“ řekl páter Kladius, „to jsou poslední peníze, které ode mne máš.“ Současně hodil kněz po Janovi váčkem, jenž způsobil studentovi na čele pořádnou bouli, a Jan s ním odešel rozzloben i spokojen jako pes, po němž házeli morkovými kostmi.

III. Ať žije veselost!

Čtenář snad nezapomněl, že část Dvora divů byla uzavřena starou hradební zdí městskou, jejíž věže se tehdy z valné části začaly už rozpadat. Jednu z těchto věží proměnili tuláci v zábavní místo. V dolním sále byla krčma, ostatní bylo v hořejších patrech. Tato věž byla nejživějším, a tudíž i nejhnusnějším místem všeho tuláctva. Byl to jakýsi obrovský úl, který hlučel ve dne v noci. V noci, kdy ostatní žebráci už spali, kdy ve špinavých průčelích na náměstí nebylo už jediného osvětleného okna, kdy z nesčetných domků, mravenišť zlodějů, holek, ukradených a nemanželských dětí nebylo již slyšet jediného výkřiku, veselou věž bylo možno vždy rozeznat podle hřmotu, který tropila, a podle rudého světla, které zářilo zároveň sklepními otvory, okny, trhlinami rozpukaných zdí a unikalo takřka všemi póry.

Sklep byl tedy krčmou. Sestupovalo se tam nízkými dveřmi a po schodech tak kostrbatých jako klasický alexandrin. Nade dveřmi byla na způsob vývěsního štítu podivuhodná mazanice představující nové haléře a zabitá kuřata s tímto žertovným nápisem dole:

U zvoníků za zemřelé.

Jednoho večera, kdy na všech pařížských zvonících zvonili večerní klekání, byli by vojáci noční hlídky mohli pozorovat, kdyby jim bylo dopřáno vstoupit do obávaného Dvora divů, že v krčmě tuláků je ještě větší hluk než obyčejně, že se tam pije víc a kleje líp. Venku na náměstí bylo mnoho tiše se bavících skupin, jako když se osnuje velký plán, a tu a tam seděl na bobku nějaký chlapík a brousil o dlažbu špatné ostří nože.

V samotné krčmě však víno a hra mocně rozptylovaly myšlenky, jež onen večer zaměstnávaly všechny tuláky, že by bylo bývalo velmi nesnadno z úryvkovitých řečí pijáků uhádnout, oč jde. Vypadali jen trochu veseleji než obyčejně a všem se leskla u nohou nějaká zbraň, křivák, sekera, veliký palaš nebo hák od staré arkebuzy.

Okrouhlá síň byla velmi prostorná, ale stoly byly tak stěsnány a pijáků bylo tolik, že vše, co bylo v krčmě, muži, ženy, lavice, pivní džbány, vše, co pilo, spalo, hrálo, zdraví i mrzáci, zdálo se nakupeno nazdařbůh jako hromada ústřicových lastur. Na stolech hořelo několik lojových svíček, ale ve skutečnosti osvětloval krčmu oheň, který konal tutéž službu jako lustr v sále opery. Tento sklep byl tak vlhký, že tam oheň v krbu nenechali nikdy vyhasnout, ani v parném létě. Byl to obrovský krb s ozdobně kovaným pláštěm, kolem dokola zahrazený těžkými železnými kozlíky a kuchyňským náčiním, a v krbu onen velký oheň z dříví a rašeliny, který ve venkovských ulicích vrhá v noci tak rudý obraz oken kovárny na protější zed'. Veliký pes seděl vážně v popelu a otáčel u ohniště rožněm plným masa.

Přes veliký zmatek bylo možno v tomto množství na první pohled rozeznat tři hlavní skupiny, které se tísnily kolem tří čtenáři už známých osob. Jedna z nich, pitvorně vyšňořená četnými orientálními cetkami, byl Matyáš Hungadi Spicali, vévoda egyptský a cikánský. Darebák seděl na stole, nohy křížem, ukazováček vztyčený, a hlasitě rozdával žasnoucím tvářím okolo svou učenost o bílé a černé magii. Jiný shluk se kupil kolem našeho starého přítele, statečného krále Thunů, ozbrojeného až po zuby. Kulhavý Špindíra řídil s vel-

mi vážnou tvář a tichým hlasem vyprazdňování obrovského sudu plného zbraní, který ležel před ním s vyraženým dnem a z něhož se sypaly sekery, meče, helmice, drátěné košile, pláty, špice na kopí a oštěpy, šípy a střely pro kuše jako jablka a hrozny z rohu hojnosti. Každý si vzal z hromady něco, ten přilbu, ten končíř, jiný zas dýku s křížovou rukojetí. I děti se ozbrojovaly, a dokonce i mrzáci, kteří se s pancéři a v brnění pletli pijákům pod nohama jako velcí brouci.

Konečně třetí posluchačstvo, nejhluchnější, nejrozpustilejší a nejčtetnější, zaplňovalo lavice a stoly, uprostřed nichž řečnil a klel pisklavý hlas, vycházející zpod těžkého brnění, dokonalého od přilby až k ostruhám. Chlapík, který si takto sešněroval tělo úplnou výzbrojí, ztrácel se v brnění tak, že mu bylo vidět jen drzý červený a ohrnutý nos, kadeř světlých vlasů, růžová ústa a smělé oči. Za pasem měl plno dýk a tesáků, veliký meč po boku, po levé straně rezavý samostříl a před sebou velkou konvici vína, nepočítajíc tlusté rozhalené děvče po jeho pravici. Všechna ústa kolem se smála, klela a pila.

Přidejme k tomu dvacet podružných skupin, číšnice a sklepníky, pobíhající s konvicemi na hlavách, hráče skloněné nad koulemi, mlejnkem, kostkami a vzrušující hrou vrhcábů, hádky v jednom koutě, miliskování v druhém, a budeme mít jakousi představu celku, nad nímž se mihotala záře velikého plápolajícího ohně, jež roztančila po stěnách krčmy tisíce obrovských a pitvorných stínů.

Hluku tam bylo jako uvnitř rozhoupaného zvonu.

Pánev, v níž prskal déšť tuku, vyplňovala svým ustavičným sykotem přestávky těch tisícových rozhovorů, křídících se od jednoho konce sálu k druhému.

Uprostřed této vřavy, v pozadí krčmy na lavici obrácené ke krbu seděl filozof a dumal, nohy v popelu, oči upřené na ohořelá dřeva. Byl to Petr Gringoire.

„Dělejte! Pospěšte si! Ozbrojte se! Za hodinu vyrazíme!“ pobízel Kulhavý Špindíra své hantýrníky.

Jedno děvče si notovalo:

*Dobrou noc, otče, matko.
Poslední zhasínají ohně.*

Dva karbaníci se hádali. „Kluk!“ křičel ten červenější a hrozil druhému pěstí, „chytну tě na trefy. Můžeš pak dělat trefového kluka v kartách s Jeho královskou Milostí.“

„Uf!“ vřískal jakýsi Normandán, soudě podle nosové výslovnosti, „jsme tu namačkáni jako svatí v Caillouvillu!“

„Hoši,“ vypravoval svým posluchačům vévoda egyptský fistulovým hlasem, „francouzské čarodějnice jedou k reji bez košty, bez mazání, bez komoně, jen řeknou několik magických slov. Čarodějnice italské mají vždy kozla, který na ně čeká u domu. Všechny musí vyletět komínem.“

V hluku a křiku se uplatňoval nad jiné hlas mladého dareby ozbrojeného od hlavy k patě. „Sláva, sláva!“ křičel. „Dnes jsem po prvé ve zbrani. Tulák, jsem tulák! Kristova noho! Nalejte mi! Přátelé! Jmenuji se Jan Frolo ze Mlýna a jsem šlechtic. Myslím, že kdyby Bůh byl strážníkem, stal by se lupičem. Bratři, podniknem krásnou výpravu. Jsme kabrňáci! Oblehnout kostel, vyrazit dveře, vyvést odtud krásnou dívku, zachránit ji před soudci, před knězi, rozbořit klášter, upálit biskupa v biskupském sídle, to vše vykonáme v kratším čase, než potřebuje purkmistr, aby snědl lžici polévky. Naše věc je spravedlivá, vyloupíme chrám Matky Boží a při tom zůstane. Pověsíme Quasimoda. Znáte Quasimoda, slečinky? Viděly jste ho, jak se pachtí s velkým zvonem na Boží hod svatodušní? U všech rohatých, to je nádhera! Řekli byste, že je to ďábel sedící obkročmo na zvířecí tlamě! Přátelé, slyšte mě! Jsem tulák z hloubi srdce, jsem hantýrník celou duší, jsem rozený ničema! Byl jsem velmi bohatý a utratil jsem své jmění. Matka chtěla ze mne mít důstojníka, otec podjáhna, teta vyšetřujícího soudce, babička královského notáře, prateta vojenského pokladníka. Ale já se stal tulákem. Řekl jsem to otci, ten mi naplil do obličeje své prokletí, řekl jsem to matce, a ta stará dáma se dala

do pláče a slintala jako tohle poleno na kozlíku. Ať žije veselost! Jsem dokonalý blázen! Krčmářko, drahoušku, jiné víno! Mám ještě čím platit! Nechci už suresneské víno! Nedělá mi v hrdle dobře! To bych si raději vyplachoval, hrom do toho, hubu košíkem!“

Dav přijímal jeho řeč s potleskem a výbuchy smíchu, a když student viděl, že shluk kolem něho roste, volal: „Ó, ten nádherný hluk! *Populi debacchantis populosa debacchatio!*“¹⁴⁸ A tu začal zpívat hlasem kanovníka pějícího nešpory a s pohledem jakoby plným zanícení: „*Quae cantica, quae organa, quae cantilena, quae melodiae hic sine fine decantantur, sonant melliflua hymnorum organa, suavissima angelorum melodia, cantica canticorum mira...*“¹⁴⁹ Přerušil se. „Čertova krčmářko, dej mi večeri!“ Nastala chvíle zdánlivého ticha, kdy se zase uplatnil pronikavý hlas vévody egyptského, poučujícího své cikány. „Lasička se nazývá Aduina, liška Modronožka nebo Lesní běžec, vlk Šedá noha nebo Zlacená noha, medvěd Staroch nebo Dědek. Trpasličí čapka činí člověka neviditelným a neviditelné věci činí viditelnými. Každá ropucha, kterou křtíme, musí být oblečena v červený nebo černý samet, musí mít rolničku na krku a rolničku na nohách. Kmotr drží hlavu, kmotra zadek. – Zloduch Sidragasum má tu moc, že roztančí dívky úplně nahé.“

„Přisámbůh!“ přerušil ho Jan. „Chtěl bych být zloduchem Sidragasumem.“

Zatím se tuláci na druhém konci krčmy dál vyzbrojovali šuškející si:

„Chudáček Esmeralda!“ řekl jakýsi cikán. „Je to naše sestra. Musíme ji odtamtud dostat.“

„Je pořád ještě v chrámu Matky Boží?“ zeptal se jakýsi kramář židovské tváře.

„Toť se ví.“

148 Hrozný povyk nevázaného lidu.

149 Jaké zpěvy! Jaké hlasy! Jaké písně! Jaké nekonečné melodie se zde pějí! Znějí líbezné hymny, nejsladší andělské melodie, nejkrásnější písně všech písní.

„Nuže, kamarádi!“ zvolal kramář. „Vzhůru na chrám Matky Boží! Tím lépe, jsou tam totiž v kapli svatého Fereola a Ferrutia dvě sochy, jedna svatého Jana Křtitele, druhá svatého Antonína, celé ze zlata, váží dohromady sedmnáct hřiven zlata a patnáct uncí a podstavce z pozlaceného stříbra jsou sedmnáct hřiven a pět uncí těžké! Víím to. Jsem zlatník.“ Tu přinesli Janovi večeri. Rozložil se na řadrech holky vedle sebe a zvolal: „Při svatém Voultovi z Lucques, jehož nazývá lid svatým Goguelu, jsem dokonale šťastný! Před sebou mám hlupáka s holou hlavou, který se na mne dívá jako arcivévoda. Po levici mám zas jednoho, který má zuby tak dlouhé, že mu zakrývají bradu. A já sám jsem jako maršál z Gié při obléhám Pontoisu – pravici se opírám o návrší. – Při břichu Alláhově! Kamaráde, vypadáš jako obchodník s látkami a chceš si sednout vedle mne. Já jsem šlechtic, příteli. Obchod se se šlechtictvím nesnáší. Jdi pryč! – Hola hej, vy tam, neperte se! Jakže, Baptisto Volečku, ty si necháš ohrozit svůj krásný nos hrubými pěstmi toho truhlíka? Hlupáku! *Non cuiquam datum est habere nasum.*^{150!} – Jsi vskutku božská, Jakubko Ouškohryzko, škoda že nemáš vlasy. – Hola! Jsem Jan Frollo a mám bratra arcijáhne! Ať ho čert vezme! Vše, co vám povídám, je svatá pravda. Když jsem se stal tulákem, zřekl jsem se s lehkým srdcem polovice domu v ráji, kterou mi slíbil můj bratr. *Dimidiam domum in paradiso.*^{151!} Cituji text. Mám léno v ulici Tirechappe a všechny ženy jsou do mne zamilovány, to je pravda, jako že svatý Eligius byl výborným zlatníkem a jako že je patero řemesel dobrého města Paříže, koželužství, jirchářství, usnářství, brašnářství a kožišnictví, a jako že svatý Vavřinec byl upálen na vaječných skořápkách. Přísahám vám, kamarádi,

150 Není každému dáno mít nos.

151 Zřekl jsem se polovice domu v ráji. – Jan Frollo tu používá slovní hříčky – cituje text pronájmu poloviny domu, jež se francouzsky jmenuje Parvis, latinsky Paradisus.

*že celý rok nebudu pít,
jestli vás chci ošálit!*

Drahoušku, měsíc svítí, pohled' přece okénkem, jak vítr rozčechrává mraky! Zrovna tak jako já tvůj živůtek. Děvčata! Utřete dětem nosy a svíčkám knoty! Kriste a Mohamede! Co to jím, Jupiterě? Hola, krčmářko, vlasy, které marně hledáme na hlavách tvých děvek, jsou v tvých omeletách. Babo! Mám rád omelety lysé. Ať ti ďábel nos rozpleskne! – Krásná Belzebubova hospoda, kde se děvky češou vidličkami!“ S těmito slovy rozbil talíř o dlažbu a začal zpívat z plna hrdla:

*A já nemám, u Boha!
víry ani zákona,
krbu ani domova,
ani krále,
ni Boha!*

Zatím Kulhavý Špindíra dokončil rozdělení zbraní. Přiblížil se ke Gringoirovi, který vypadal s nohama na kozlíku hluboce zadumán. „Příteli Petře,“ otázal se král thunský, „nač, u d'asa, myslíš?“

Gringoire se k němu obrátil s teskným úsměvem: „Mám rád oheň, milý pane. Ne z té prosté příčiny, že oheň nám zahřívá nohy nebo nám vaří polévku, ale protože jiskří. Někdy pozoruji celé hodiny jiskry. Objevují tisíc věcí v těch hvězdičkách, které se rojí na černém pozadí krbu. I tyto hvězdy jsou světy.“

„Ať se propadnu, jestli ti rozumím!“ řekl tulák. „Víš, kolik je hodin?“

„Nevím,“ odpověděl Gringoire.

Špindíra přistoupil pak k vévodovi egyptskému.

„Kamaráde Matyáši, doba není příhodná, Ludvík XI. je pryč v Paříži.“

„O důvod víc, abychom mu vyrvali svou sestru ze spárů,“ odpověděl starý cikán.

„Mluvíš jako muž, Matyáši,“ řekl král thunský. „Půjdeme do toho. V kostele se nemusíme bát odporu. Kanovníci jsou zajíci a nás je mnoho. Lidé od nejvyššího soudního dvora budou zítra pěkně napálení, až si pro ni přijdou. U pupku papežova! Nechci, aby oběsili to hezké děvče.“ Špindíra vyšel z krčmy.

Po celý ten čas křičel Jan chraptivým hlasem: „Jím, piji, jsem opilý, jsem Jupiter! – Ech, Petře Zabijáku, podíváš-li se tak na mne ještě jednou, oklepám ti nos šňupkami.“

I Gringoire byl vytržen ze svého rozjímání, jal se pozorovat bujně a křiklavé scény kolem sebe a mumlal skrz zuby: „*Luxuriosa res vinum et tumultuosa ebrietas*¹⁵². Běda! Na štěstí dělám velmi dobře, když nepiju, a svatý Benedikt říká správně: *Vinum apostatare facit etiam sapientes*¹⁵³.“

V té chvíli se vrátil Špindíra a vzkřikl hromovým hlasem: „Půl-noc!“

Na to slovo, jež působilo, jako když se odpočívajícímu pluku zatronbí k sedlání a nasedání, vyřítili se houfně z krčmy za velikého třeskotu zbraní a železa všichni tuláci, muži, ženy i děti.

Měsíc se zastřel závojem.

Dvůr divů byl zcela temný. Nikde nebylo ani světýlka. A přece nebyl nikterak pustý. Bylo tam možno rozeznat dav šeptem hovořících mužů i žen. Bylo slyšet jejich šum a vidět záblesky nejrůznějších zbraní ve tmě. Špindíra vystoupil na veliký kámen. „Seřad'te se, hantýrníci!“ křičel. „Seřad'te se, cikáni! Seřad'te se galilejští!“ Ve tmě nastal pohyb. Obrovský dav se řadil patrně v šik. Po několika minutách král thunský opět zavolal: „A ted' ticho, ať projdem Paříží! Heslo je: Mečík v kapse. Pochodně zapálíme až u chrámu Matky Boží. Kupředu!“

152 Víno je prostopášné, opilost bouřlivá.

153 Víno svádí i moudré k odpadlictví.

Za deset minut prchali jezdci noční hlídky zděšeně před dlouhým průvodem černých a mlčenlivých mužů, sestupujících k Směnárenskému mostu klikatými ulicemi, jež prostupují všemi směry mohutnou čtvrtí u tržnice.

IV. Neobratný přítel

Té noci Quasimodo nespal. Vykonal právě svou poslední obchůzku chrámem. Ve chvíli, kdy zavíral kostelní dveře, nevšiml si, že šel kolem arcijáhen a tvářil se jaksi mrzutě, když viděl, jak zastrkuje závary a pečlivě zamyká na visací zámek obrovské železné kování, jež dodávalo oběma širokým křídům pevnosti hradeb. Páter Klaudius vypadal ještě starostlivěji než obyčejně. Ostatně od oné noční příhody v komůrce neustále Quasimoda týral. Ale ať se na něj jakkoli utrhoval a někdy ho dokonce i udeřil, nic nezviklalo poslušnost, trpělivost a odevzdanost věrného zvoníka. Od arcijáhna snesl všechno, nadávky, hrozby i rány, bez jediného slova výčitky, bez jediného postesknutí. Nanejvýš ho sledoval neklidným pohledem, když stoupal po schodech na věž, ale arcijáhen se již sám varoval ukázat se znovu před cikánkou.

Této noci tedy Quasimodo vystoupil, pohlédnuv letmo na své ubohé, opuštěné zvony, na Jakubku, Marii a Theobalda, až na vrchol severní věže, postavil tam na olověný okap svou zacloněnou a dobře uzavřenou svítilnu a pozoroval Paříž. Noc byla, jak jsme již řekli, velmi tmavá. Paříž, která tehdy nebyla takřka osvětlována, jevila se oku jako neurčitá nakupenina tmavé hmoty, přerušená tu a tam bělavým obloukem Seiny. Quasimodo viděl světlo již jen v okně jedné vzdálené budovy, jejíž neurčitý a temný obrys bylo dobře rozeznat nad střechami v tu stranu, kde je brána svatého Antonína. Tam také někdo ještě bděl.

Jak tak mimoděk těkal svým jediným okem v tom mlhavém nočním obzoru, cítil zvoník ve svém nitru nevysvětlitelný neklid.

Již několik dní byl na stráži. Viděl, jak se kolem kostela ustavičně potloukají lidé zlověstných tváří a nespouštějí oči z dívčina azylu. Napadlo mu, že se možná proti nešťastné uprchlici osnuje nějaké spiknutí. Představoval si, že právě tak jako on je i ona všeobecně nenáviděna a že by se mohlo brzy něco přihodit, číhal tedy ve své zvonici a „snil v místě svých snů“, jak praví Rabelais, s okem upřeným střídavě na komůrku a na Paříž, hlídaje spolehlivě jako dobrý pes, s nekonečnou nedůvěrou v duši.

Zatím co si zpytavě prohlížel veliké město jediným okem, které příroda jaksi náhradou učinila tak pronikavým, že mohlo téměř nahradit ostatní smysly, jež Quasimodovi chyběly, zdálo se mu pojednou, že obrys Starokožešnického nábřeží vypadá nějak nezvykle, že se tam něco pohybuje, že linie zábradlí, odrážející se černě od světlé vody, není rovná a klidná jako u ostatních nábřeží, ale že se vlní na pohled jako řeka nebo jako hlavy kráčejícího davu.

To se mu zdálo divné. Zdvojnásobil pozornost. Zdálo se, že pohyb míří k Starému městu. Avšak nikde ani světýlka. Pohyb na nábřeží trval jen chvíli, pak se poznenáhlu ztrácel, jako by to, co přecházelo, vstupovalo do nitra ostrova; pak přestal úplně a linie nábřeží byla zase rovná a nehybná.

Ve chvíli, kdy se Quasimodo utápěl v dohadách, zdálo se mu, že se pohyb znovu objevuje v ulici U dómu, běžící Starým městem kolmo k průčelí chrámu Matky Boží. Nakonec, jakkoli byla hustá tma, viděl, jak čelo zástupu vychází z této ulice a ve chvíli se po náměstí rozlil dav, z něhož nebylo možno ve tmě rozeznat nic, leč že je to dav.

Tato podívaná měla svou hrůzu. Je pravděpodobné, že tento zvláštní průvod, jemuž podle všeho velice záleželo na tom, aby v hluboké tmě ušel pozornosti, zachovával neméně hluboké mlčení. Přece však jakýsi hluk musil z něho vycházet, byť to byl jen hluk kroků. Ale ani tento zvuk náš hluchý neslyšel a veliký dav, z něhož stěží něco viděl a vůbec nic neslyšel, třebaže se pohyboval a krácel

tak blízko něho, působil naň dojem němého, nehmatatelného, v mlze ztraceného zástupu mrtvých. Zdálo se mu, že vidí, jak se k němu blíží mrak plný lidí a jak se ve tmě pohybují stíny.

Tu se mu vrátily jeho obavy, znovu se mu vybavila myšlenka, že jde o nějaký útok na cikánku. Nejasně cítil, že se blíží něco násilného. V tomto rozhodném okamžiku se radil sám se sebou s lepší a rychlejší rozvahou, než bychom čekali od mozku tak špatně uspořádaného. Měl cikánku vzbudit? Pomoci jí k útěku? Kudy? Ulice byly obsazeny, kostel přiléhal zadní částí k řece. Nebylo člunu. Nebylo východu. Nezbývalo než dát se zabít na prahu chrámu Matky Boží, klást alespoň odpor, než přijde pomoc, přijde-li vůbec, a nerušit Esmeraldu ze spánku. Ke smrti se nešťastnice vždy probudí včas. Jakmile se takto rozhodl, počal pozorovat „nepřítele“ s větším klidem.

Zdálo se, že dav na náměstí každým okamžikem roste. Usoudil však, že dělá jen velmi málo hluku, neboť okna do ulic a na náměstí zůstávala zavřena. Najednou zaplálo světlo a v okamžiku se vznášelo nad hlavami sedm nebo osm planoucích pochodní, roztřásajících ve tmě jazyky svých plamenů. Tu viděl Quasimodo zřetelně, jak se na náměstí hemží strašlivé stádo otrhaných mužů a žen, ozbrojených kosami, píkami, kosíři, halapartnami, jejichž tisíceré hroty se třpytily. Tu a tam tvořily černé vidlice rohy k těm ohyzdným tvářím. Vzpomněl si matně na tuto chásku a připadlo mu, že rozeznává všechny ty hlavy, které ho před několika měsíci zdravily jako papeže bláznů. Muž držící v jedné ruce pochodně a v druhé karabáč vystoupil na patník a zdálo se, že řeční. Současně vykonalo toto podivné vojsko několik pohybů, jako by se rozestavovalo kolem kostela. Quasimodo sebral svítilnu a sestoupil na plošinu mezi věžemi, aby viděl z větší blízkosti a učinil obranná opatření.

Když Kulhavý Špindíra došel k hlavnímu portálu chrámu Matky Boží, seřadil vskutku svou tlupu do bojového šiku. Ačkoliv nečekal odpor, chtěl jako opatrný velitel udržet pořádek, který by mu dovolil čelit v případě potřeby náhlému útoku noční hlídky nebo městské

strážě. Rozestavil tedy svou brigádu tak, že byste při pohledu shora a z dálky řekli, že je to římský trojúhelník v bitvě u Eknonu, prasečí rypák Alexandrův nebo pověstný klín Gustava Adolfa. Základna tohoto trojúhelníku se opírala o pozadí náměstí, takže zatarasovala ulici U dómu; jedna strana byla obrácena k nemocnici, druhá k ulici od svatého Petra na Dobytčím trhu. Kulhavý Špindíra se postavil s vévodou egyptským, naším přítelem Janem a nejodvážnějšími tuláky na vrchol tohoto trojúhelníku.

Podobný útok, o jaký se v té chvíli pokoušeli tuláci proti chrámu Matky Boží, nebyl ve středověkých městech vzácností. To, čemu my dnes říkáme „policie“, tehdy nebylo. V lidnatějších městech, především v hlavních městech, nebylo jediné, ústředí řídicí moci. Feudalismus uspořádal tyto velké obce prapodivným způsobem. Město bylo slepencem mnoha vrchností, které je kouskovaly na části všech tvarů a velikostí. Proto tolik protichůdných policií – čili žádná policie. V Paříži na příklad bylo nezávisle na sto jedenačtyřiceti pánech, činících si právo vybírat dávky, pětadvacet jiných pánů osobujících si právo soudit i vybírat dávky, od biskupa pařížského, který měl sto pět ulic, až k převoru kláštera Matky Boží V polích, který měl jen čtyři. Všichni tito feudální vykonavatelé spravedlnosti uznávali svrchovanou moc královu jen podle jména. Všichni měli právo uliční. Všichni tu byli doma. Ludvík XI., tento neúnavný pracovník, který začal tak ze široka s bouráním feudalismu, v němž Richelieu a Ludvík XIV. pokračovali ve prospěch moci královské a jež Mirabeau skončil ve prospěch lidu, tedy Ludvík XI. se sice pokusil protrhnout tuto síť vrchností, jež pokrývala Paříž, tím, že na všechny násilně uvrhl dvě nebo tři nařízení o všeobecném pořádku. Tak roku 1465 bylo obyvatelům vydáno nařízení, aby osvětlovali, jakmile nastane noc, svícemi okna a zavírali psy pod trestem smrti provazem. Téhož roku bylo nařízeno uzavírat večer ulice železnými řetězy a zakázáno nosit v noci na ulicích dýky nebo útočné zbraně. Ale zanedlouho upadly všechny tyto pokusy

o všeobecné zákonodárství v zapomenutí. Měšťané dopouštěli, aby vítr zhášel svíce v oknech a aby se psi potulovali; železné řetězy se zatahovaly jen za stavu obležení; zákaz nosit dýky přinesl jen tu změnu, že ulice Tlamořezská byla přejmenována na Hrdlořezskou, to byl zjevný pokrok. Staré lešení feudálního soudnictví zůstalo: nesmírná zmatenice soudních a vrchnostenských pravomocí, které se v městě křížily, vzájemně si překázely, prostupovaly se, proplétaly a zasahovaly do sebe; zbytečná spleť nočních stráží, pořádkových stráží a hlídek, mezi nimiž se procházela loupež, plen a vzpoura se zbraní v ruce. V tomto nepořádku nebylo tedy událostí neslýchanou, když část chátrý přepadla palác, šlechtické sídlo nebo kterýkoliv dům i ve čtvrtích nejlidnatějších. Ve většině případů se sousedé do věci nemíchali, leda když plnění dospělo až k nim. Zacpali si při střelbě uši, zavřeli okenice, zatarasili dveře a nechávali, aby zápas rozhodla hlídka nebo aby se rozhodl bez hlídky, a druhý den se po Paříži říkalo: „Dnes v noci byl vyloupen Štěpán Barbette. – Maršál Clermont byl zajat.“ Atd. Proto také nejenom sídla královská jako Louvre, Palác, Bastila, Tournelles, nýbrž i obyčejná sídla panská, Malý bourbonský palác, Senský palác, Angoulêmeský palác atd., měla hradby s cimbuřím a nad hradbami střelny. Kostely byly chráněny svou svatostí. Některé z nich, chrám Matky Boží k nim nepatřil, byly však přece opevněny. Opat od svatého Heřmana Na palouku měl cimbuří jako baron a na děla vydal víc mědi než na zvony. Ještě roku 1610 bylo vidět jeho tvrz. Dnes zbývá sotva chrám.

Vraťme se k chrámu Matky Boží.

Když byly skončeny první přípravy (a musíme říci ke cti tulácké kázně, že rozkazy Špindírovy byly vykonány mlčky a s podivuhodnou přesností), vystoupil ctihodný vůdce tlupy na zábradlí před chrámem a spustil chraptivým a nevlídným hlasem tuto řeč, obrácen jsa k chrámu a mávaje pochodní, v jejímž světle, plápolajícím ve větru a co chvíli pohlceném vlastním čoudem, zjevovalo se a zase mizelo zarudlé průčelí kostela.

„Tobě, Ludvíku z Beaumontu, biskupe pařížský, rado nejvyššího soudního dvora, pravím já, Kulhavý špindíra, král thunský, velký coesre, kníže hantýrníků, biskup bláznů: Naše sestra, nespravedlivě odsouzená pro čarodějnictví, uchýlila se do tvého kostela. Jsi jí povinen azylem a ochranou. Ale nejvyšší soudní dvůr ji chce odtud vzít a ty s tím souhlasíš, takže by ji zítra pověsili na náměstí Grève, kdyby tu nebyl Bůh a tuláci. Přicházíme tedy k tobě, biskupe. Je-li tvůj kostel nedotknutelný, je i naše sestra nedotknutelná. Není-li naše sestra nedotknutelná, není ani tvůj kostel nedotknutelný. Proto tě vyzýváme, abys nám dívku vydal, chceš-li zachránit svůj kostel, nebo si dívku vezmeme a chrám vypleníme. A budeme vyrovnáni. Na důkaz toho vztyčuji svou korouhev! Bůh tě ochraňuj, biskupe pařížský!“

Naštěstí nemohl Quasimodo slyšet tato slova, pronesená s jakousi ponurou a divokou vznešeností. Jeden tulák podal Špindírovi jeho korouhev, ten ji slavnostně zarazil mezi dvě dlaždice. Byly to vidle, na jejichž zubech visela krvavá čtvrt' mršiny.

Poté se král thunský obrátil a rozhlédl se po svém vojsku – divokém zástupu, kde se oči blýskaly skoro tak jako píky. Po krátké přestávce zvolal: „Kupředu, hoši! Do práce, paličáci!“

Třicet silných mužů hranatých údů, s tvářemi zámečníků, vystoupilo z řad s kladivy, kleštěmi a železnými tyčemi na ramenou. Zamířili k hlavnímu chrámovému portálu, vystoupili po schodech a brzy je bylo vidět všechny příkrčené pod lomeným obloukem, jak zpracovávají dveře kleštěmi a pákami. Houf tuláků šel za nimi, aby jim pomáhal nebo se na ně díval, jedenáct schodů portálu bylo jimi zataraseno.

Ale dveře držely pevně. „K čertu, jsou tvrdé a paličaté!“ prohlásil jeden. „Jsou staré a mají zrohovatělé chrupavky,“ řekl jiný. „Odvahu, kamarádi!“ povzbuzoval Špindíra. „Sázím svou hlavu proti pantoflu, že otevřete dveře, vezmete dívku a odstrojíte hlavní oltář, než se některý kostelník probudí. Hled'te! Myslím, že zámek povoluje.“

Špindíra byl přerušen strašlivým lomozem, který v tom okamžiku za ním zarachotil. Obrátil se. Z nebe právě spadl obrovský trám, rozdrtil asi dvanáct tuláků na chrámových stupních a odskočil od dlažby s hukotem dělové rány, přerážeje ještě tu a tam nohy v davu pobudů, rozestoupivších se s výkřiky zděšení. V okamžiku bylo malé ohrazené místo před chrámem prázdné. Ačkoliv byli paličáci chráněni hlubokou klenbou portálu, odešli od dveří a sám Špindíra ustoupil na uctivou vzdálenost od chrámu.

„Šťastně jsem tomu ušel!“ křičel Jan. „Zvěřil jsem to, hrom do toho! Ale Petr Zabiják je zabit.“

Nelze říci, jaký hrůzný úžas padl tímto trámem na lupiče. Dívali se na několik minut upřeně do vzduchu, ohromenější tím kusem dřeva víc než dvaceti tisíci královských lučištníků. „U ďábla,“ zamumlal vévoda egyptský, „to smrdí kouzly.“ – „To poleno nám hodil měsíc!“ vzkřikl Červený Andry. – „A pak ať někdo řekne,“ podotkl František Kořalka, „že měsíc je přítelem Panny!“ – „Tisíc papežů,“ zvolal Špindíra, „všichni jste blbci!“ Ale sám nevěděl, jak vysvětlit pád trámu.

Na průčelí, k jehož vrcholu světlo pochodní již nepronikalo, nebylo možno nic rozeznat. Uprostřed prostranství před chrámem ležel těžký trám a bylo slyšet sténání ubožáků, kteří dostali první náraz a přesekli si břicha o hrany kamenných stupňů.

Když první úžas minul, našel král thunský konečně vysvětlení, které se zdálo jeho druhům pravděpodobné. „Krucinál, že by se kanovníci bránili? Tak tedy budeme drancovat!“

„Drancovat!“ opakoval zástup se zuřivým hurá. Samostřily a hákownice vystřelily do průčelí chrámu.

Tímto otřesem se pokojní obyvatelé okolních domů probudili; bylo vidět, jak se otevřelo několik oken, a v nich se ukázaly noční čepičky a ruce se svíčkami. „Střílejte do oken!“ vzkřikl Špindíra. Okna se rázem zavřela a ubozí měšťané, kteří jen tak tak že se ustrašeně podívali na ten výjev světel a vřavy, vrátili se k svým

manželkám, potíče se strachem a ptajíce se, zda se teď na náměstí před chrámem Matky Boží koná rej čarodějnic nebo zda je to útok Burgundů jako roku 64. I mysleli manželé na krádež, manželky na znásilnění a všichni se třásli.

„Drancovat!“ opakovali hantýrníci. Ale neodvažovali se přiblížit. Dívali se na chrám, dívali se na trám. Trám se nehýbal, budova vypadala stále klidně a opuštěně, ale cosi tuláky zaráželo.

„Tak do toho, paličáci!“ křičel Špindíra. „Vyrazte dveře!“

Nikdo se však nehnul.

„Hrom a peklo!“ klel Špindíra. „Jste chlapi a bojíte se trámu.“

Starý tulák ho oslovil:

„Veliteli, ten trám nás nemrzí, ale dveře jsou úplně zahrazené železnými závory. Kleště tu nic nezmohou.“

„Co tedy potřebujete, abyste je vypáčili?“

„Potřebovali bychom nějakého berana!“

Král thunský běžel odvážně k strašnému trámu a položil na něj nohu.

„Tu ho máte!“ zvolal. „Kanovníci vám ho posílají.“ A uklonil se posměšně na pozdrav směrem ke kostelu: „Díky, kanovníci!“

Tento vzdorný výsměch udělal dobrý dojem, kouzlo trámu bylo zlomeno. Tuláci nabyli opět odvahy. Brzy byl těžký trám zdvižen jako pírkó dvěma sty silných paží a dopadl zuřivě na velké dveře, které se tuláci marně pokoušeli vyvrátit. Kdo by v tom pološeru, jež šířilo po náměstí několik málo pochodní, pozoroval ten dlouhý trám, nesený davem mužů, jak ho v běhu vrhají na chrám, byl by se domníval, že vidí nestvůrné zvíře o tisíce nohou, jež útočí čelem na kamenného obra.

Při úderu trámu zazvučely kovem pobité dveře jako obrovský buben. Nepovolily, ale celá katedrála se zachvěla a bylo slyšet, jak duní hluboké prostory budovy. Současně začal padat na útočníky z výše průčelí déšť velkých kamenů. „K čertu!“ křičel Jan. „Což nám věže strásají na hlavu svá zábradlí?“ Ale nadšení bylo vyvoláno, král thunský předcházel dobrým příkladem. To se zcela určitě bránil

biskup, a proto se bušilo do dveří s ještě větší zuřivostí, třebaže vpravo a vlevo rozrážely kameny lebky.

Je pozoruhodné, že všechny kameny padaly po jednom, ale rychle za sebou. Hantýrníci cítili vždy dva naráz, jeden v nohách, jeden na hlavách. Jen málokteré dopadly bez následků a silná vrstva mrtvých a raněných již krvácela a svíjela se pod nohama útočníků, kteří rozzuření neustále doplňovali řady. Bez přestání bušil dlouhý trám do dveří v pravidelných přestávkách jako srdce zvonu, neustále pršely kameny a sténaly dveře.

Čtenář jistě uhodl, že tento nečekaný odpor, který pobouřil tuláky, pocházel od Quasimoda.

Na neštěstí přispěla statečnému hluchounovi náhoda.

Když sestoupil na plošinu mezi dvěma věžemi, měl v hlavě zmatek. Pobíhal několik minut sem a tam po galerii jako šílený, díval se z výše na hustý dav tuláků, připravený vrhnout se na chrám, a prosil ďábla i Boha, aby cikánku zachránil. Napadlo mu vystoupit na jižní věž a zazvonit na poplach, ale dříve než by mohl rozhoupat zvon, dříve než by mohl rozburácet silný hlas Mariin, nebyly by dveře desetkrát vypáčeny? Právě v této chvíli přistupovali k nim pobudové se svými zámečnickými nástroji. Co počít?

Najednou si vzpomněl, že zedníci dnes opravovali celý den zeď, krov a střechu jižní věže. Svitlo mu. Zeď byla z kamene, střecha z olova, krov ze dřeva. (Podivuhodný krov, tak hustý, že se mu říkalo les.)

Quasimodo běžel k této věži. Dolejší prostory byly vskutku plně staviva. Ležely tu hromady stavebních kamenů, svinuté plechy, svazky latí, silné trámy, pilou již naříznuté, spousty rumu. Úplná zbrojnice.

Byl svrchovaný čas. Dole pracovaly kleště a kladiva. Silou zdvojenou vědomím nebezpečí nadzvedl jeden trám, nejtěžší a nejdelší, vystrčil ho okénkem, pak ho uchopil zvenčí, posunul až na kraj zábradlí, jež ohrazuje plošinu, a pustil jej do propasti. Padaje z výše sto šedesáti stop, odřel obrovský trám zeď, rozbil sochařskou výzdobu a otočil

se několikrát kolem vlastní osy jako křídlo větrného mlýna, jež by odlétlo samo do prostoru. Konečně dopadl; ozval se strašlivý křik a černý trám, jak odskakoval od dlažby, podobal se skákajícímu hadu.

Quasimodo viděl, jak se tuláci při pádu břevna rozptýlili, jako když dítě foukne do popelu. Využil jejich zděšení, a zatím co upírali pověřivé zraky na kyj, který spadl z nebe, a salvou šípů a sekaného olova vyráželi kamenným světcům na portále oči, nahromadil si Quasimodo v tichosti štěrky, kamení, kvádry, ba i pytle se zednickým náčiním k okraji zábradlí, odkud před chvílí spadl trám.

Proto také, jakmile začali bušit do hlavních dveří, spustilo se krupobití kvádrů a tulákům se zdálo, že se kostel nad jejich hlavami boří sám od sebe.

Kdo by byl mohl v této chvíli vidět Quasimoda, byl by se zděsil. Nezávisle na munici nahromaděné na zábradlí nakupil spoustu kamení také na plošině. Když došla zásoba kvádrů navršená na vnějším zábradlí, bral z hromady. Tu se shýbal, zvedal, shýbal a opět narovnával s neuvěřitelnou mrštností. Jeho velká hlava skřítka se skláněla přes zábradlí, pak letěl obrovský kámen, za ním jiný a zase jiný. Občas se podíval za některým pěkným kamenem, a když pořádně zabil, zabručel „Hm!“

Tuláci však neztráceli odvahy. Pod tíhou dubového berana, znásobenou silou sta mužů, zatřásly se silné dveře již více než dvacetkrát. Výplně již praskaly, tepané ozdoby se tříštily na kusy, stěžeje vyskakovaly při každém otřesu ze svých kruhů, prkna se bortila a dřevo rozdrčené na prášek se sypalo mezi železnými žebry. Na štěstí pro Quasimoda bylo na nich víc železa než dřeva.

Cítil však, že hlavní dveře povolují. Ačkoliv neslyšel, odrážel se každý úder berana v chrámových prostorách i v jeho útrokách. Viděl z vrchu tuláky opojené vítězoslávou a rozzuřené, jak hrozí pěstmi temnému průčelí chrámu, a záviděl za sebe i za cikánku křídla sovám, jež odlétávaly v hejnech nad jeho hlavou.

Děšť kvádrů již nestačil útočníky zahnat.

V té úzkostné chvíli zpozoroval maličko pod zábradlím, odkud kamenoval hantýrníky, dva dlouhé kamenné chrliče, jež vyústovaly přímo nad hlavními dveřmi. Vnitřní konec těchto chrličů ústil na dlažbu plošiny. Něco ho napadlo. Běžel do svého zvonického kumbálu pro otep klestí, na otep naložil množství latí a olověného plechu, municí, jíž dosud nepoužil, urovnal pečlivě tuto hranici před otvorem obou chrličů a zapálil ji svou svítilnou.

Poněvadž při tom nepadaly žádné kameny, přestali se tuláci dívat vzhůru. Lupiči, oddechující jako smečka psů dorážejících na kance v jeho pelechu, tísnilo se v nepořádku kolem hlavních dveří, beranem úplně pokřivených, ale dosud stojících. Čekali s rozechvěním tu velkou ránu, ránu, která je rozrazí. Šlo o to, kdo bude nejbliž, aby se první vrhl, až se otevřou do té bohaté katedrály, rozsáhlé nádrže, kde se nahromadilo bohatství tří století. Připomínali si vzájemně s radostným a nedočkavým řevem krásné stříbrné kříže, krásné brokátové ornáty, krásné stříbrné a pozlacené náhrobky, přepychovou nádheru kůru, oslňující svátky, Vánoce v záři svíc, Velikonoce v záplavě slunce, všechny ty nádherné slavnosti, při nichž skřínky s ostatky svatých, svícny, ciboria, svatostánky a monstrance zdobily oltáře vrstvou zlata a dýmantů. V této krásné chvíli myslili ti pokrytci a neduživci, arcilotři a pobudové jistě mnohem méně na osvobození cikánky než na vyplenění chrámu Matky Boží. Rádi bychom dokonce věřili, že pro mnohé z nich byla Esmeralda jen záminkou, pokud vůbec zloději potřebují záminek.

V okamžiku, kdy se řadili kolem berana k poslednímu náporu a každý z nich zadržoval dech a napínal svaly, aby vložil všechnu sílu do rozhodujícího úderu, ozval se uprostřed nich řev ještě děsnější než řev, jenž vypukl a zanikl pod trámem. Ti, kteří nekřičeli, a ti, kteří ještě žili, se rozhlédli. – Dva proudy roztaveného olova tekly shora z budovy do nejhustšího davu. Celé moře lidí kleslo pod vařícím kovem, který na dvou místech, kam dopadl, udělal v davu dvě černé a kouřící díry, jako by udělala horká voda ve sněhu. Bylo vidět, jak se

tam hýbají zpola zuhelnatělí umírající, řvoucí bolestí. Kolem těchto dvou hlavních proudů se rozstříkovaly na útočníky kapky tohoto strašného deště a vnikaly do lebek jako ohnivě nebozezy. Byl to těžký oheň, jenž provrtával bídničky hustým krupobitím. Křik rozdíral srdce. Nejstatečnější i nejbojácnější se rozutekli v nepořádku, když odhodili trám na mrtvoly, a prostranství před chrámem se vyprázdnilo po druhé.

Oči všech pohlédly k vrcholu kostela. Viděly cosi neobyčejného. Na vrcholu nejvyšší galerie, nad ústřední růžicí šlehal veliký plamen, který stoupal s víry jisker mezi oběma věžemi, velký, nezkratný a zuřivý plamen, jehož jazyky odnášel chvílemi vítr. Pod tímto plamenem, pod tmavým zábradlím s ohnivými trojlístky, chrlily neustále dva chrliče s tlamami oblud onen žhavý déšť, jehož stříbřité šňůry se ostře odrážely od tmavého dolejšího průčelí. Čím více se tyto dva proudy tekutého olova blížily k zemi, tím více se rozstříkovaly a třepily jako voda stříkající nesčetnými otvory kropicí konve. Obrovské věže, z nichž každá ukazovala nad plameny dvě tváře, jednu neurčitou, celou černou, druhou výraznou, celou rudou, zdály se na pozadí ohromného stínu, který vrhaly až k nebi, ještě větší. Jejich nesčetné sochy ďáblů a draků nabývaly příšerné podoby. Zdálo se, že se v neklidném světle plamenů pohybují. Byly tam obludy, které vypadaly jako by se smály, okapové tlamy, které jako by štěkaly, ještěři foukající do ohně, draci kýchající v dýmu. A mezi všemi obludami probuzenými ohněm a hřmotem z kamenného spánku byla jedna, která se pohybovala a občas se mihla u hořící hranice jako netopýr před svící.

Uhlíř na vzdálených pahorcích Bicêtru se tímto podivným majákem bezpochyby probudil a zděsil se, když viděl, jak se na jeho vřesovišti míhá obrovský stín věží chrámu Matky Boží.

Mezi tuláky nastalo hrůzyplné ticho, kdy bylo slyšet jen poplašné volání kanovníků, uzavřených ve svém klášteře a neklidnějších než koně v hořící stáji, pokradmý třesk rychle otvíraných a ještě rychleji

zavíraných oken, přestavování nábytku uvnitř domů a v nemocnici, hučení plamene, poslední chrapot umírajících a ustavičné bubnování olověného deště na dlažbu.

Zatím se vůdcové tuláků uchýlili pod portál domu Gondelaurierových a radili se. Vévoda egyptský seděl na patníku a pozoroval s nábožnou bázní strašidelnou hranici, jež planula na dvě stě stop ve vzduchu. Kulhavý Špindíra se kousal zuřivě do svých velkých pěstí. „Nemůžeme se tam dostat!“ bručel mezi zuby.

„Starý zakletý kostel!“ mumlal starý cikán Matyáš Hungadi Spicali.

„Při knírech papežových,“ prohodil prošedivělý vtipálek, který byl kdysi na vojně, „ty kostelní chrliče plivají roztavené olovo líp než střílny lectourské!“

„Vidíte toho ďábla, který přechází kolem ohně?“ zvolal vévoda egyptský.

„Přisámboh,“ řekl Špindíra, „to je ten zatracený zvoník, to je Quasimodo.“

Cikán zavrtěl hlavou. „Já vám říkám, že je to duch Sabnac, velký markýz, démon pevností. Má podobu ozbrojeného vojáka a hlavu lví. Někdy jede na ohyzdném koni. Mění lidi v kameny a z těch pak staví věže. Velí padesáti legiím. Je to jistě on. Poznávám ho. Někdy má na sobě krásné zlaté, po turecku zdobené roucho.“

„Kde je Ochmelka z Hvězdy?“ zeptal se špindíra.

„Je mrtvý,“ odpověděla jedna tulačka.

Červený Andry se smál blbým smíchem: „Matka Boží dává nemocnici práci.“

„Cožpak není prostředek, jak vypáčit ty dveře?“ zvolal král thunský a dupl nohou.

Vévoda egyptský mu ukázal smutně oba potoky vařícího olova, jež neustále brázdily černé průčelí jako dva dlouhé světélkující kužele. „Byly kostely, které se takto samy bránily,“ poznamenal s povzdechem. „Před čtyřiceti lety shodila Aja Sofia v Cařihradě

třikrát za sebou půlměsíc Mohamedův na zem tím, že zatřásla svými kupolemi, které jsou jejími hlavami. Vilém Pařížský, co postavil tento chrám, byl čaroděj.“

„Máme se tedy žalostně klidit z cesty jako lokajové?“ řekl Špindíra. „Máme tam nechat svou sestru, kterou ti očepičkovaní vlci zítra oběsí?“

„A sakristii, kde jsou vozy zlata,“ dodal jeden tulák, jehož jméno bohužel neznáme.

„Při bradě Mohamedově!“ zvolal Špindíra.

„Zkusme to ještě jednou,“ začal opět tulák.

Matyáš Hungadi zavrtěl hlavou. „Dveřmi tam nevstoupíme. Je třeba najít nějakou vadu na krunýři té staré čarodějnice, díru, tajný vchod, nějakou spáru.“

„Kdo se v tom vyzná?“ tázal se Špindíra. „Jdu tam ještě jednou. Vida, kdepak je ten student Jan, co byl tak obrněn?“

„Je asi mrtvý,“ odpověděl kdosi. „Není slyšet jeho smích.“ Král thunský srahl obočí.

„Tím hůř. Pod tím brněním tlouklo statečné srdce. – A mistr Petr Gringoire?“

„Veliteli Špindíro,“ odpověděl Červený Andry, „ten se vytratil, ještě než jsme došli k Směnárenskému mostu.“

Špindíra dupl. „Blesky boží! Napřed nás sem vyštve a pak nás tu nechá prostřed práce na holičkách! – Zbabělý žvanil a bačkora!“

„Veliteli Špindíro,“ zvolal Červený Andry, zahleděný do ulice U dómu, „támhle je ten student!“

„Chvála Plutovi!“ řekl Špindíra. „Ale co to k čertu vleče za sebou?“

Byl to vskutku Jan. Běžel sem tak rychle, jak mu to dovoľovalo těžké rytířské brnění a dlouhý žebřík, který vlekl statečně po dlažbě, upachtěn víc než mravenec zapřažený k stéblu dvacetkrát delšímu, než je sám.

„Vítězství! Te Deum!“ křičel student. „To je žebřík skladačů z přístavu svatého Ondřeje.“

Špindíra k němu přistoupil. „Dětino, co chceš, u všech rohatých, dělat s tím žebříkem?“

„Mám ho,“ odpověděl Jan, těžce oddychuje. „Věděl jsem, kde je. – Pod kolnou správceva domu. – Je tam jedna známá dívka, které připadám krásný jako Kupido. – Použil jsem toho, abych dostal žebřík, a žebřík mám, přísám Mohamed! – Chudák holka, přišla mi otevřít jen v košili.“

„Dobře,“ řekl Špindíra, „ale co chceš s žebříkem dělat?“ Jan na něj pohlédl lišácky a seběvědomě a luskl prsty jako kastanětami. V té chvíli byl velkolepý. Na hlavě měl jednu z těch přeplněných přilb patnáctého století, jež děsily nepřítelů svými fantastickými chocholy. Jeho přilba se ježila deseti železnými zobáky, takže Jan by byl mohl soutěžit o strašlivý přívlastek *δεζέμβολος*¹⁵⁴ s homérskou lodí Nestorovou.

„Co s ním chci udělat, vznešený králi Thunů? Vidíte tu řadu pitomě se tvářících soch nad třemi portály?“

„Ano. A co má být?“

„To je galerie francouzských králů.“

„Co je mi po ní?“ řekl Špindíra.

„Počkejte přece! Na konci té galerie jsou dveře, které jsou zavřeny jen na kliku. Vylezu tam po žebříku a jsem v kostele.“

„Hochu, nech mě vylézt prvního.“

„To ne, kamaráde, žebřík je můj. Pojd'te, budete druhý.“

„Ať tě Belzebub uškrtí!“ řekl nakvašený Špindíra. „Nechci být za nikým.“

„Pak si najdi žebřík, Špindíro.“

Jan se rozběhl po náměstí, vleka svůj žebřík a volaje: „Ke mně, hoši!“

V okamžiku byl žebřík postaven a opřen o zábradlí dolejší galerie nad jedním postranním portálem. Dav tuláků jásal a tísnil se dole,

154 S deseti zobáky.

aby po něm vystoupil. Ale Jan si uhájil své právo a vstoupil první na příčky žebříku. Cesta byla dosti dlouhá. Galerie francouzských králů se dnes zdvihá asi šedesát stop nad dlažbou. Jedenáct stupňů schodiště ji činilo tehdy ještě vyšší. Jan stoupal zvolna, neboť mu těžká zbroj značně překážela, jednou rukou se držel příček, v druhé měl samostříl. Když byl uprostřed žebříku, ohlédl se teskně na ubohé mrtvé hantýrníky, jimiž bylo schodiště poseto. „Běda!“ řekl. „Toť kupa mrtvých hodná páteho zpěvu Iliady!“ Pak stoupal dále. Tuláci ho následovali. Na každé příčce stál jeden. Při pohledu na tu linii obrněných zad, jež se vlnily ve tmě, byli byste řekli, že se to proti kostelu vztyčuje had s ocelovými šupinami. Jan, který tvořil jeho hlavu a pískal, doplňoval tuto iluzi.

Student dosáhl konečně zábradlí galerie a za nadšeného potlesku tuláků je dosti svižně přeskočil. Radostí nad tím, že je takto pánem tvrze, vykřikl, ale najednou se zarazil jako zkamenělý. Za sochou jednoho krále zpozoroval právě Quasimoda, skrytého ve tmě, s planoucím okem.

Dříve než mohl druhý oblehatel vkročit na galerii, přiskočil strašlivý hrbáč k vrcholu žebříku, uchopil bez jediného slova svými silnými rukama konce obou jeho tyčí, nadzdvihl je, oddálil od zdi, třásl chvíli za výkřiků úzkosti dlouhým a prohýbajícím se žebříkem, odshora až dolů plným tuláků, a pak s nadlidskou silou odhodil tento hrozen lidí zpět na náměstí.

V tomto okamžiku se i ti nejodvážnější zachvěli. Žebřík, vržený nazad, stál chvíli zpříma, jako by váhal, pak náhle, opisuje děsný kruhový oblouk o poloměru osmdesáti stop, řítí se na dlažbu i se svým nákladem lupičů rychleji než padací most, když se přetrhnou řetězy. Ozvaly se strašlivé kletby, pak vše utichlo a několik zmrzačených ubožáků se vyškrábalo zpod hromady mrtvých.

Po prvním vítězném pokřiku zazněl mezi oblehateli povyk bolestný a hněvivý. Quasimodo, netečný, oběma lokty opřený o zábradlí, se díval. Vypadal jako starý merovejský král v okně.

Jan Frolo se octl v povážlivé situaci. Byl na galerii se strašlivým zvoníkem sám, oddělen od svých druhů osmdesát stop vysokou kolmou zdí. Zatím co si zvoník hrál se žebříkem, běžel student ke dvířkám, o nichž myslel, že jsou otevřena. Nebyla. Když hluchoun vstoupil na galerii, zavřel je za sebou. Jan se tedy ukryl za jednoho kamenného krále, neodvažoval se dýchat a zíral se zděšenou tváří na příšerného hrbáče, jako když onen muž, který se dvořil ženě hlídače zvěřince, přišel jednoho večera na dostaveníčko a spletl si při přelézání zed' a octl se tváří v tvář bílému medvědu.

V prvních chvílích se o něj hluchý nestaral; ale nakonec obrátil hlavu a rázem se vzpřímil. Zpozoroval studenta.

Jan se připravil k tuhé srážce, ale Quasimodo se ani nepohnul, byl pouze obrácen ke studentovi a díval se na něj.

„Ho, ho,“ řekl Jan, „co se tak na mne díváš svým jediným melancholickým okem?“ Při těchto slovech připravoval mladý ničema záludně svůj samostříl.

„Quasimodo,“ zvolal, „změním ti jméno, budou ti říkat slepý!“

Rána vyšla. Opeřený šíp zasvištěl a zabodl se hrbáči do levého ramene. Quasimodo se kvůli tomu nerozčilil víc, než kdyby šlo o škrábnutí krále Faramonda. Sáhl po šípu, vytrhl ho z ramene a zlomil ho klidně o své mohutné koleno; oba kusy pak spíše upustil, než hodil na zem. Ale Jan neměl již čas střelit po druhé. Když zlomil šíp, Quasimodo prudce vydechl, skočil jako kobylka a dopadl na studenta, jehož brnění se nárazem o zed' zploštilo.

A tu bylo vidět v pološeru za mihotavého světla pochodní strašlivý výjev.

Quasimodo uchopil levicí obě ruce Janovy, který se vůbec nebránil, tak se už cítil ztracen. Pravicí mu hluchoun stahoval mlčky a se zlověstnou zdouhavostí jednu po druhé všechny součásti zbroje: meč, dýky, přilbu, krunýř, nárameníky. Člověk by řekl, že opice loupe ořech. Železnou skořápku studentovu odhazoval Quasimodo kus po kuse k jeho nohám.

Když student viděl, jak je odzbrojen, svlečen, slabý a nahý v těch strašlivých rukou, nepokusil se promluvit na hluchého, ale počal se mu smát drze do obličeje a zpívat ve své neohrožené bezstarostnosti šestnáctiletého hochu tehdy oblíbenou písničku:

*Město Cambrai, pěkně vyšňořené,
Marafinem bylo vyloupené...*

Nedokončil. Bylo vidět Quasimoda, jak stojí na zábradlí galerie, jednou rukou drží studenta za nohy a točí jím nad propastí jako prakem. Pak bylo slyšet praskot, jako když kostěná skříňka narazí o zeď, a bylo vidět, jak cosi padá a zaráží se v třetině pádu na jakémsi výčnělku stavby. Mrtvé tělo tam zůstalo viset zlomeno v půli, s rozbitými bedry a prázdnou lebkou.

Mezi tuláky se zvedl výkřik hrůzy. „Pomstíme se!“ křičel Špindíra. „Drancovat!“ odpověděl dav. „Útočit! Útočit!“ Tu nastal neobyčejný řev, v němž se mísily všechny jazyky, všechna nářečí a všechny přízvuky. Smrt ubohého studenta roznítla zuřivost davu. Zmocnila se ho hanba i hněv, že je tak dlouho držen před kostelem v šachu jediným hrbáčem. Vztek našel žebříky, zmnožil pochodně a za několik minut viděl zděšený Quasimodo, jak toto strašlivé mraveniště žene útokem na chrám Matky Boží ze všech stran. Ti, kdož neměli žebříky, měli provazy s kličkami, ti, kdož neměli provazy, šplhali po vypuklinách sochařských ozdob. Věšeli se jeden druhému na hadry. Nebylo žádného prostředku, jak odporovat tomuto stoupajícímu přílivu strašlivých tváří. Vztekem se jim leskly obličeje, po špinavých čelech se jim řinul pot, oči jim svítily. Všechna ta šerednost, všechny ty pitvorně se šklebící tváře obklopovaly Quasimoda. Jako by nějaký jiný kostel poslal k útoku na chrám Matky Boží své gorgony, hafany, obludy, dábly a své nejfantastičtější sochy. Vypadalo to jako vrstva živých příšer na kamenných příšerách průčelí.

Mezitím se náměstí rozzářilo tisícerými pochodněmi. Tato neobyčejná scéna, dosud zahalená tmou, zalila se pojednou světlem. Náměstí se rozjasnilo a vrhalo záři k nebi; hranice, zapálená na horní plošině, hořela stále a osvětlovala město široko daleko. Obrovský stínový obraz obou věží, rozložený daleko po střechách Paříže, zařezával se do tohoto světla širokým pruhem tmy. Zdálo se, že se město již vzbudilo. V dáli byly zvony naříkavě na poplach. Tuláci řvali, supěli, kleli, lezli vzhůru a Quasimodo, bezmocný proti tolika nepřátelům, chvějící se strachem o cikánku, prosil nebesa o zázrak a lomil rukama zoufalstvím, když viděl, jak se rozzuřené tváře přibližují čím dál víc ke galerii.

V. Ústraní, kde se modlí pan Ludvík Francouzský

Čtenář snad nezapomněl, že když si Quasimodo ze své zvonice prohlížel Paříž, viděl v ní svítit chvilku před tím, než zpozoroval noční tlupu tuláků, jen jediné světlo, jež zářilo jako hvězda v okénku nejvyššího patra vysoké a temné budovy těsně vedle brány svatého Antonína. Ta budova, to byla Bastila, ta hvězda, to byla svíce Ludvíka XI.

Král Ludvík XI. byl vskutku už dva dny v Paříži. Pozitří se měl opět vrátit na svou pevnost Montilz-lès-Tours. Objevoval se ve své dobré, milé Paříži jen zřídka a nakrátko, neboť tu kolem sebe necítil dost padacích dveří, šibenic a skotských lučištníků.

Onoho dne šel spát do Bastily. Jeho velká komnata v Louvru o pěti čtverečních sázích, s velikým krbem, obtíženým dvanácti silnými zvířaty a třináctí velkými proroky, a s velikým, jedenáct stop širokým a dvanáct stop dlouhým ložem, zamlouvala se mu pramálo. Ztrácel se v těch velkých rozměrech. Ten dobrý měšťanský král měl raději Bastilu s malou světličkou a obyčejným lůžkem. A pak, Bastila byla bezpečnější než Louvre.

Světnička, kterou si král vyhradil v pověstném státním vězení, byla přesto dosti prostorná a zaujímala nejvyšší patro věžičky, jež seděla na veliké věži. Byla to kulatá jizbička, vyčalouněná rohožkami z lesklé slámy, stropní trámy měla ozdobeny liliovými květy z pozlaceného cínu, výplně mezi trámy byly barevné; její bohaté dřevěné obložení bylo poseto růžicemi z bílého cínu a natřeno jásavou zelení z rozchodníku a jemného indiga.

Měla jen jedno okno, štíhlý lomený oblouk, zamřížovaný drátem a železnými tyčemi, zacloněný ostatně nádhernými barevnými tabulkami s erby krále a královny, v nichž jedna výplň stála dvaadvacet soldů.

Měla jen jeden vchod, moderní, zevnitř čalouněné dveře se sraženým obloukem a zvenčí malou předsíňku z irského dřeva, onen jemný výtvar truhlářského umění, tak umně vypracovaný, jaké se vyskytovaly ještě hojně u starých bytů před sto padesáti lety. „Ačkoli zohyzdují místnosti a překážejí,“ praví o nich Sauval, „přece se jich naši stařečkové nechtějí vzdát a všem navzdory je zachovávají.“

Tato světnice nebyla zařízena jako obyčejné byty, nebylo tu ani lavic, ani podnožek, ani dlouhých čalouněných pohovek, ani obyčejných stoliček v podobě truhlic, ani krásných stoliček na sloupcích, kus za čtyři soldy. Bylo tam jediné skládací křeslo s opěradly, velmi nádherné: dřevo bylo pomalováno růžemi na červeném podkladě, sedadlo bylo z červeného korduánu, vroubené hedvábnými třásněmi a pobité tisíci zlatými hřeby. Toto osamělé křeslo naznačovalo, že jen jediná osoba měla právo ve světnici usednout. Vedle křesla stál u samého okna stůl, pokrytý kobercem s vyšíváními ptáky. Na stole byl pokaňkaný kalamář, několik pergamenů, několik per a korbel z tepaného stříbra. Kousek dál ohřívací kotlík a klekátko, potažené tmavočerveným sametem, se zlatými knoflíky. Konečně v pozadí prosté lůžko ze žlutého a růžového damašku, bez cetek a bez prýmků, s obyčejnými třásněmi; toto lůžko, pověstné, že

přinášelo Ludvíku XI. spánek nebo bezesnost, bylo možno si prohlédnout ještě před dvěma sty lety u jednoho státního rady, kde je spatřila stará paní Pilou, proslavená v „Cyrovi“ jako Aricidie aneb „vtělená mravnost“.

Tak vypadala světnice, které se říkalo „ústraní, kde se modlí pan Ludvík Francouzský“.

V okamžiku, kdy jsme sem uvedli čtenáře, bylo v tomto zátiší silně šero. Klekání odzvonilo už před hodinou, byla noc a jediná voskovice na stole osvětlovala kmitavým světlem pět osob, seskupených všelijak po světnici.

Světlo dopadalo především na vznešeného muže v krátkých spodkách, kabátci šarlatové barvy se stříbrnými proužky a v plášti se širokými rukávy z černě vzorkovaného zlatohlavu. Tento nádherný šat, na němž si pohrávalo světlo, jako by měl ve všech záhybech ohnivé plamínky. Muž v tomto rouše měl na prsou svůj erb, vyšitý v jasných barvách: krokvici s běžícím daňkem na špičce. Po pravé straně erbovního štítku byla olivová ratolest, po levé straně byl daňčí paroh. Muž měl za pasem bohatě tepanou dýku, jejíž jílec z pozlaceného stříbra byl v podobě chocholu, s hraběcí korunkou nahoře. Pohled jeho byl zlomyslný, výraz tváře pyšný, hlava vztyčená. Při prvním pohledu bylo vidět v jeho obličejí zpučnost, podíval-li ses po druhé, lstivost.

Stál s obnaženou hlavou a s dlouhým svitkem papíru v ruce za křeslem, v němž seděla osoba prabídně ustrojená, nepěkně shrbená, s nohama zkříženýma, loktem opřená o stůl. Jen si představte na přepychovém křesle z korduánské kůže dvě zkroucená kolena, dvě hubená lýtka navlečená do ubohých těsných nohavic z černé vlny, trup trčící v barchetovém kabátci s kožišinou, z níž bylo vidět víc kůže než chlupů; konečně k dovršení všeho starý zamaštěný klobouk z nejhoršího černého sukna, lemovaný šňůrou s olověnými figurkami. Kromě špinavé čepičky, zpod které vyčníval sotva jeden vlas, bylo to vše, co mohl divák z této sedící postavy rozeznat. Hlavu

měl tak schýlenou na prsa, že z jeho zastíněného obličeje bylo vidět právě jen špičku nosu, na nějž dopadal paprsek světla a který byl asi dlouhý. Podle hubenosti jeho vrásčité ruky bylo možno uhodnout, že je to stařec. Byl to Ludvík XI.

Kousek dál za nimi hovořili potichu dva muži, oblečení po vlámsku, kteří však nebyli natolik skryti ve stínu, aby v nich kterýkoliv divák Gringoirových mystérií nepoznal dva přední vyslance vlámské, Viléma Ryma, důvtipného ministra města Gentu, a Jakuba Coppenola, oblíbeného punčocháře. Čtenář si snad pamatuje, že tito dva muži se účastnili tajné politiky Ludvíka XI.

Konečně docela vzadu u dveří stál potmě jako socha statný zavalitý muž ve vojenském brnění a v plášti s erbem; jeho hranatá tvář bez čela, s vypoulenýma očima, s ohromnými ústy a s ušima zakrytýma sčesanými hladkými vlasy připomínala zároveň psa i tygra.

Všichni kromě krále měli hlavy obnažené.

Urozený muž stojící vedle krále předčítal mu jakési dlouhé pojednání, jemuž král naslouchal s patrnou pozorností. Oba Vlámové si šuškali.

„Kristovy rány,“ bručel Coppenole, „už mě to stání unavuje; cožpak tu není židle?“

Rym zavrtěl záporně hlavou a jemně se usmál.

„Kristovy rány!“ bručel dál Coppenole, celý nešťastný, že musí mluvit tak potichu. „Mám tisíc chutí sednout si na zem s nohama křížem, po punčochářsku, jak to dělám doma v krámě!“

„Opovažte se, mistře Jakube!“

„Cože, mistře Viléme, tady se smí jenom stát?“

„Nebo klečet,“ řekl Rym.

V té chvíli promluvil král. Zmlkli.

„Padesát soldů za šaty našich sluhů a dvanáct liber za pláště korunních písařů! To je pěkné! Jen rozhazujte zlato po sudech! Blázníte, Oliviere?“

Při těch slovech zvedl stařec hlavu. Na krku se mu zatřpytil zlatý řetěz řádu svatého Michala. Svíce ozařovala nyní naplno jeho vyžáblý a mrzutý profil. Vytrhl druhému papíry z rukou.

„Přivedete nás na mizinu,“ křičel, těkaje vpadlýma očima po listině. „Co to všechno má znamenat? Cožpak musíme vést tak nákladný dům? Dva kaplani po deseti librách měsíčně a jeden kaplan za sto soldů! Komorník s devadesáti librami ročního platu! Čtyři vrchní kuchaři po sto dvaceti librách ročně! Jeden otáčeč rožněm, jeden polívkář, jeden omáčkář, jeden vrchní kuchtík, jeden správce zbrojnice, dva čeledíni, každý po deseti librách měsíčně! Dva kuchařští pomocníci po osmi librách! Podkoní a jeho dva pomocníci po čtyřiceti librách měsíčně. Jeden nosič jídel, jeden paštikář, jeden pekař, dva kočí, každý po šedesáti librách ročně! A kovář sto dvacet liber! A správce naší pokladny dvanáct set liber! A kontrolor pět set! – A vím já co ještě? To je šílenství! Platy našich sloužících ožebračují Francii! Všechny poklady Louvru se v takovém ohni vydají jen rozplynou! Prodáme na to i stolní náčiní! A napřesrok, dopřeje-li nám Bůh a Panna Maria (tu nadzdvihl svůj klobouk), budeme pít své lektvary z hrnce cínového!“

Při těch slovech se podíval na svůj stříbrný pohár, třpytící se na stole. Zakašlal a pokračoval:

„Mistře Oliviere, knížata, která vládnou velkým panstvím jako králové a císařové, nesmějí dopustit, aby se v jejich domech zahnízdila rozmařilost; neboť odtud se šíří požár po venkově. – Nuže, mistře Oliviere, zapamatuj si to! Naše výdaje rostou každým rokem. To se nám nelíbí. Jak to, pro umučení Boží, že až do roku 79 nepřekročila šestatřicet tisíc liber? A v roce 80 dosáhla výše třiačtyřiceti tisíc šesti set devatenácti liber? Mám to číslo v hlavě. A v roce 81 šestašedesáti tisíc šesti set osmdesáti liber; a letos, na mou věru, dosáhnou osmdesáti tisíc liber! Za čtyři léta se zdvojnásobila! Hrůza!“ Odmlčel se udýchán, pak rozhorleně pokračoval:

„Vidím kolem sebe jen lidi, kteří tyjí z mé hubenosti! Vysávají ze mne toлары všemi póry!“

Všichni mlčeli. Byl to jeden z těch výbuchů hněvu, které necháváme klidně přejít. Pokračoval: „To je jako s tou latinskou žádostí francouzského panstva, abychom obnovili tak řečené vysoké dvorské úřady! Ano, úřady, jež jsou břemeny! Drtivými břemeny! Ach pánové, vy říkáte, že nejsme králem, vládneme-li *dapifero nullo, buticulario nullo*!¹⁵⁵ Však vám ukážeme, při umučení Božím, jestli nejsme králem!“

Tu se usmál u vědomí své moci; zaplašilo to jeho špatnou náladu a obrátil se k Vlámům:

„Vidíte, kmotře Viléme? Vrchní chlebmistr, vrchní číšník, nejvyšší komoří, vrchní správce královského domu nemají u mne větší cenu než poslední sluha. Zapamatujte si to, kmotře Coppenole! Nejsou k ničemu! Tím, jak se neužitečně drží kolem krále, připomínají mi čtyři evangelisty kolem ciferníku velkého orloje na Soudním paláci, které Filip Brille právě obnovil. Jsou pozlacení, ale hodinu neukazují a ručička se obejde bez nich.“

Na okamžik se zamyslel a dodal, pokyvuje svou starou hlavou:

„Ho, ho, při Matce Boží, já nejsem Filip Brille a nepozlatím znova velké vazaly. – Pokračuj, Oliviere!“

Osoba, jíž označil tímto jménem, vzala opět listinu z jeho rukou a pokračovala v hlasitém předčítání:

„Adamu Tenonovi, strážci pečetí při pařížském hejtmanství, za stříbro, návrhy a ryteckou práci řečených pečetí, jež byly nově zhotoveny, protože dřívějších nebylo už možno pro stáří a sešlost používat – dvanáct liber pařížských.“

Vilému Frérovi částku čtyř liber a čtyř soldů pařížských jako mzdu za jeho námahu, že živil a krmil holuby dvou holubníků v paláci Tournelles v měsících lednu, únoru a březnu tohoto roku, k čemuž spotřeboval sedm měřic ječmene.

155 Bez stolníka, bez číšníka.

Františkánovi za vyzpovídání jednoho zločince – čtyři soldy pařížské.“

Král mlčky naslouchal. Občas zakašlal. Pak přiložil ke rtům korbel a udělal doušek ušklíbaje se.

„Tohoto roku bylo podle soudního nařízení vytroubeno padesát šest svolání na pařížských křižovatkách. – Účet jest vyrovnati.“

Za kopání a hledání v jistých místech, jak v Paříži, tak jinde, kde podle pověsti měly být ukryty poklady, avšak nic tam nebylo nalezeno – čtyřicet pět liber pařížských.

„Zakopat tolar a vykopat sou!“ řekl král.

„... Za vsazení šesti bílých skleněných výplní v paláci Tournelles, na onom místě, kde je železná klec, třináct soldů.

Za zhotovení a dodání okna ke kleci šelem na rozkaz králův se čtyřmi erby Jeho Milosti, lemovanými kolem dokola věncovím z růží, šest liber. – Za dva nové rukávy ke starému kabátci královu dvacet soldů. – Za krabici tuku k natírání králových bot patnáct denárů. – Za nový chlév pro černé vepře královny třináct liber pařížských. – Několik přepážek, prken a příklopů k uzavření lvů u svatého Pavla dvacet dvě libry.“

„Ta zvířata přijdou draho,“ promluvil Ludvík XI., „ale nevadí. Je to pěkný královský přepych! Zvláště jednoho velkého rezavého mám rád pro jeho roztomilé kousky. Viděl jste ho, mistře Viléme? Knižata potřebují taková zázračná zvířata. A nám králům musí být naši psi lvy a naše kočky tygry. Korunám sluší velikost. Za časů pohanského Jupitera, kdy lid obětoval v chrámech sto volů a sto ovcí, císařové dávali sto lvů a sto orlů. Bylo to divoké a nádherné. Francouzští králové si vždycky potrpěli na lví řev kolem trůnu. Přece však musí každý uznat, že na ně vydám méně peněz než oni a že jsem mnohem skromnější, pokud jde o lvy, medvědy, slony a levharty. – Pokračujte, mistře Oliviere! To jsme chtěli říci svým vlámským přátelům.“

Vilém Rym se hluboce uklonil, kdežto Coppenole se svým zamračeným obličejem vypadal jako jeden z těch medvědů, o nichž

hovořila Jeho Milost. Král si toho nevšiml. Omočil rty v korbeli a vyplivl nápoj se slovy: „Fuj, protivný lektvar!“ Předčítající pokračoval:

„Za stravu jednoho pěšího tuláka, zavřeného šest měsíců v rasovně, než se rozhodne, co s ním bude, šest liber čtyři soldy.“

„Co to?“ přerušil ho král. „Živit to, co má viset? Umučení Boží! Nedám už ani sou na tu stravu! Oliviere, dohodněte se o té věci s panem z Estoutevillu a hned dnes večer vykonejte přípravy k svatbě onoho tuláka se šibenicí! Pokračujte!“ Olivier si udělal u článku o „pěším tuláku“ znamení palcem a četl dál.

„Jindřichu Cousinovi, mistru popravčímu a vykonavateli nejvyšších soudních nálezů v Paříži, částku šedesáti pařížských soldů, jež mu byla vyměřena a povolena panem hejtmanem pařížským za zakoupení z rozkazu řečeného pana hejtmana velikého širokého meče k popravě a stínání osob, jež k tomu byly pravomocí soudní odsouzeny za své přečiny, dále pak za opatření pochvy a všeho, co k tomu náleží, jakož i za nabroušení a opravu starého meče, který praskl a zlomil se při popravě pana Ludvíka Lucemburského, jak z bližšího je patrné...“

Král ho přerušil: „Stačí. Povoluji tu částku velmi rád. Při takových výdajích nehledím na groš. Těch peněz jsem nikdy nelitoval... Dál!“

„Za znovuzřízení veliké klece...“

„Ach!“ zvolal král a uchopil se oběma rukama opěradla svého křesla. „Však já dobře věděl, proč jsem dnes přišel do Bastily. Počkejte, mistře Oliviere, chci vidět tu klec. Zatím co si ji budu prohlížet, budete mi číst účet. Páni Vlámové, pojd'te se na to podívat! Je to zajímavé!“

Povstal, opřel se o rámě svého předčítatele, pokynul onomu němému, který stál u dveří, aby šel napřed, a oběma Vlámům, aby ho následovali, a vyšel z komnaty.

Královský průvod se doplnil za dveřmi komnaty několika zbrojnoši v těžkém brnění a štíhlými pážaty s pochodněmi v rukou. Procházel nějakou chvíli vnitřkem temné věže, v jejíchž tlustých zdech byly

proraženy schody a chodby. Velitel Bastily šel v čele a otvíral dvířka před starým, nemocným a shrbeným králem, který cestou kašlal.

V každých dvířkách musili všichni sklonit hlavy, kromě starce skloněného věkem. „Hm,“ zamumlal bezzubými dásněmi, „jsme již docela připraveni pro dvířka do hrobu. Do nízkých dvířek shrbený chodec.“

Když konečně prošli posledními dvířky, opatřenými tolika zámky, že jejich otvírání trvalo čtvrt hodiny, vešli do vysoké a prostorné gotické síně, v jejímž středu se jim objevila při svitu pochodní mohutná krychle ze dřeva a ze železa. Vnitřek byl dutý. Byla to jedna z pověstných klecí pro státní vězně, jimž se říkalo „královny panenky“. Ve stěnách klece byla dvě nebo tři maličká okénka, tak hustě zamřížovaná tlustými železnými tyčemi, že sklo nebylo vůbec vidět. Místo dveří tu byla veliká plochá kamenná deska jako na hrobech: takovými dveřmi se jen vchází. Jenže zde byl mrtvý ještě živý.

Král pomalu obcházel ten domeček, pečlivě si ho prohlížeje; mistr Olivier chodil za ním a předčítal hlasitě účet.

„Za pořízení nové velké dřevěné klece ze silných trámů, prken a fošen, klece devět stop dlouhé, osm stop široké a sedm stop vysoké, hlazené a sbité těžkými železnými pláty, jež byla postavena v jedné síni nalézající se v jedné z věží pevnosti svatého Antonína a do kteréžto klece byl uvržen a zde vězněn na rozkaz Jeho Milosti královské vězeň, který dříve obýval klec starou, zchátralou a sešlou. – K postavení dotyčné nové klece bylo spotřebováno devadesát šest trámů podkladových, padesát dva trámy svislé a deset fošen třísáhových; devatenáct tesařů otesávalo, zpracovávalo a přiřezávalo všechno to jmenované dříví po dvacet dní na dvoře Bastily...“

„Dosti pěkný, jadrný dub,“ řekl král, poklepáváje pěstí na dřevěnou konstrukci.

„... Do této klece se vešlo,“ pokračoval druhý muž, „dvě stě dvacet silných železných plátů devíti a osmistopých, ostatek prostřední délky, s příslušnými kolečky, klíny a pásy k řečeným plátům; všechno to železo váží dohromady tři tisíce sedm set třicet pět

liber; mimo to osm velkých železných háků na připevnění zmíněné klece se skobami a hřeby, které dohromady váží dvě stě osmnáct liber železa, nepočítajíc v to železo na mříže v oknech síně, kde byla klec postavena, železné tyče na dveřích síně a ostatní věci...”

„To je železa,“ řekl král, „aby se udržela na uzdě lehkomyšlnost!“

„... Všechno dohromady obnáší tři sta sedmnáct liber, pět soldů, sedm denárů.“

„Pro umučení Boží!“ zvolal král.

Při tomto oblíbeném zaklení Ludvíka XI. jako by se někdo uvnitř klece probudil; bylo slyšet řinčení řetězů, jež se vlekly po podlaze, a ozval se slabý hlas, vycházející jako z hrobu: „Sire! Sire! Smilování...!“ Volajícího nebylo možno vidět.

„Tři sta sedmnáct liber, pět soldů, sedm denárků,“ opakoval Ludvík XI.

Žalostný hlas, jenž se ozval z klece, zamrazil všechny přítomné, dokonce i mistra Oliviera. Jedině král se tvářil, jako by ho neslyšel. Na jeho rozkaz pokračoval mistr Olivier v předčítání a Jeho Veličenstvo prohlíželo chladně klec dál.

„Mimo to bylo zedníkovi, který dělal otvory pro okenní mříže a podlahu místnosti, kde je klec, neboť obyčejná podlaha by byla příliš těžkou klec neunesla, dvacet sedm liber čtrnáct soldů pařížských...“ Hlas začal opět naříkat:

„Smilování, Sire! Přisahám vám, že tu zradu spáchal pan kardinál d’Angers a ne já!“

„Ten zedník je nestydatý!“ řekl král. „Pokračuj, Oliviere!“ Olivier pokračoval:

„... Truhláři za okna, lůžka, stoličky s dírou a jiné věci dvacet liber dva soldy pařížské...“

Hlas v kleci pokračoval též.

„Ach, Sire, což mě neslyšíte? Ujišťuji vás, že tu věc jsem nenapsal panu de Guyenne já, ale pan kardinál Balue!“

„Truhlář je drahý,“ poznamenal král. „Je to všechno?“

„Ne, Sire. – Sklenáři za zasklení oné místnosti čtyřicet šest soldů osm pařížských denárků.“

„Dejte mi milost, Sire! Což na tom není dost, že všechny mé statky byly rozdány mým sousedům, mé stolní náčiní panu z Torcy, má knihovna mistru Petru Doriollovi, mé koberce veliteli Roussillonu? Jsem nevinný. Už čtrnáct let se třesu zimou v železné kleci. Dejte mi milost, Sire! Pán Bůh vám to odplatí v nebi!“

„Mistře Oliviere,“ řekl král, „úhrnný součet?“

„Tři sta šedesát sedm liber osm soldů tři pařížské denárky.“

„Matko Boží!“ vykřikl král. „To je hanebná klec.“

Vytrhl listinu z rukou mistra Oliviera a jal se sám počítat na prstech, zkoumaje střídavě papír a klec. Do toho se ozývaly vzlyky vězňovy. V té tmě to bylo příšerné, přítomní bledli a hleděli jeden na druhého.

„Čtrnáct let, Sire! Už čtrnáct let! Od dubna 1469. Ve jménu Matky Boží, vyslyšte mě! Po celý ten čas jste se těšil ze slunečního tepla! A já ubožák nemám už nikdy spatřit denní světlo? Milost, Sire! Buďte milosrdný! Dobrota je krásná vlastnost králů a dovede zadržet proudy hněvu. Domnívá se snad Vaše Veličenstvo, že v hodině smrti přinese králi veliké uspokojení vědomí, že nenechal žádnou urážku bez trestu? Ostatně, Sire, já nezradil Vaše Veličenstvo, to pan d'Angers. A mám na noze velice těžký řetěz s velikou železnou koulí na konci, mnohem těžší, než je třeba. Ach Sire, slitujte se nade mnou!“

„Oliviere,“ řekl král, potřásaje hlavou, „pozoruji, že mi účtují sud sádry po dvaceti soldech a stojí přece jen dvanáct soldů! Opravíte ten účet!“

Obrátil se ke kleci zády a měl se k odchodu ze síně. Jak se hluk i pochodně vzdalovaly, soudil ubohý vězeň, že král odchází: „Sire, Sire!“ křičel zoufale. Dveře se zavřely. Neviděl už nic a slyšel jen drsný hlas žalárníka, který mu zpíval do uší písničku:

*Mistr Balue Jan
sedí v kobce sám,
biskupství svoje ztratil.
Pan z Verdunu také
už nemá žádné,
osud jim život zvrátil.*

Král stoupal mlčky po schodech do svého ústraní a jeho průvod ho následoval, všecek poděšen posledními steny odsouzencovými. Najednou se Jeho Veličenstvo obrátilo k veliteli Bastily.

„Abych nezapomněl,“ řekl, „byl v té kleci někdo?“

„Přísámbůh, Sire!“ odpověděl užaslý velitel.

„A kdo?“

„Pan biskup verdunský.“

Král to věděl lépe než kdo jiný, ale to už byl jeho zvyk.

„Ach,“ zvolal překvapeně, jako by o tom přemýšlel po prvé, „Vilém z Harancourtu, přítel pana kardinála Balua. Čertův chlapík, tenhle biskup.“

Za malou chvíli se dveře komnaty otevřely a hned se opět zavřely za pěti osobami, které tu čtenář viděl na začátku kapitoly; zaujaly opět svá místa, své postavení a pokračovaly v polohlasitém hovoru.

Za nepřítomnosti královny položil někdo na jeho stůl několik depeší. Král sám rozlomil jejich pečeti. Pak si četl rychle jednu po druhé, pokynul mistru Olivierovi, jenž u něho patrně zastával úřad ministra, aby si vzal pero, a aniž mu sdělil obsah depeší, začal mu tiše diktovat odpovědi, které on zapisoval, kleče při tom dost nepohodlně u stolu.

Král mluvil tak potichu, že Vlámové z jeho diktování nic neslyšeli, leda tu a tam vytržené a málo srozumitelné úryvky, na příklad:

„... Úrodná místa podporovat obchodem, neúrodná manufaktura-
mi... Ukázat anglickým pánům naše čtyři tarasnice: Londýn, Brabant-
sko, Bourgen-Bresse, Saint-Omer... Dělostřelectvo je příčinou, že

válka se nyní vede rozumněji... Panu de Bressuire, našemu příteli...
Vojska nelze vydržovat bez daní... atd.“

Najednou zvýšil hlas:

„Pro umučení Boží! Král sicilský pečetí své listiny žlutým voskem jako král francouzský. Myslím, že chybujeme, když mu to dovolujeme. Můj nevlastní bratranec Burgundský neudělil nikomu erb s tlamami v poli. Velikost rodu se zajišťuje nedotknutelností zásad. Pamatuj si to, kmotře Oliviere!“

Po chvíli opět:

„Ó, ó,“ řekl, „důležité poselství. Copak od nás žádá náš císařský bratr?“ A přelétaje zrakem dopis, přerušoval své čtení výkřiky: „Zajisté! Němci jsou tak velcí a mocní, že je to až k nevíře. Ale my máme na paměti staré pořekadlo: Nejkrásnější hrabství jsou Flandry, nejkrásnější vévodství je Milán, nejkrásnější království je Francie. Není-liž pravda, páni Vlámové?“

Tentokrát se s Vilémem Rymem uklonil i Coppenole. Vlastenectví punčochářovu bylo polichoceno.

Při poslední depeši se Ludvík XI. zamračil.

„Co je tohle?“ zvolal. „Žaloby a stížnosti na naše posádky v Pikardii. Oliviere, pište spěšně panu maršálkovi z Rouaultu, že kázeň polevuje, že jízdní hlídky, rytíři v pohotovostní službě, svobodní střelci a Švýcaři působí nesmírné svízele sedlákům, že vojáci se nespokojují tím, co najdou v domech rolníků, ale nutí je ostrými ranami holí nebo halapartnou, aby jim šli do města pro víno, pro ryby, pro koření a jiné zbytečnosti. – Že Jeho Milost královská to ví. – Že máme v úmyslu chránit svůj lid před nepříjemnostmi, loupežemi a pleněním. – Že je to naše vůle, při Matce Boží! – Mimo to se nám nikterak nezamlouvá, aby kdejaký potulný hudec, holič nebo žoldněř oblékal se jako kníže do sametu a hedvábí a nosil zlaté prsteny. – Že takové marnosti se protiví Bohu. – Že nám, šlechtici, postačí soukenný kabátec za šestnáct soldů pařížský loket. – Necht' se páni žoldněři sníží také tak. – Naříd'te a poručte panu z Rouaultu, našemu příteli! – Dobře.“

Diktoval tento dopis hlasitě, tónem pevným a úsečným. Právě když skončil, otevřely se dveře a do komnaty vpadl nový příchozí, volaje celý poděšený: „Sire, Sire, v Paříži se bouří lid.“

Vážná tvář Ludvíka XI. se stáhla; ale pokud vůbec se na ní objevilo nějaké pohnutí, bleskurychle zmizelo.

Ovládl se a pravil s klidnou přísností: „Kmotře Jakube, přicházíte velice hlučně.“

„Sire, Sire, vzpoura!“ opakoval udýchaně kmotr Jakub.

Král vstal, uchopil ho prudce za rámě a pošeptal mu do ucha, tak aby to slyšel jen on, s potlačovaným hněvem, dívaje se úkosem na Vlány: „Mlč, nebo mluv tiše!“

Nový příchozí porozuměl a začal mu potichu vyprávět tu poplašnou zprávu, kterou král klidně poslouchal, kdežto Vilém Rym upozorňoval Coppenola na tvář i oděv nového příchozího, na jeho kožišinou podšitou kápi, *caputia fourrata*, na jeho krátký plášť, *epitogia curta*, na jeho černý sametový talár, který prozrazoval předsedu účetního dvora.

Sotva tento muž podal králi několik vysvětlení, zvolal Ludvík XI. s hlasitým smíchem: „Na mou věru! Mluvte přece hlasitě, kmotře Coictiere! Pročpak mluvíte tak potichu? Matka Boží ví, že nemáme co skrývat před našimi dobrými vlámskými přáteli!“

„Ale Sire...“

„Mluvte nahlas!“

Kmotr Coictier překvapením oněměl.

„Tak tedy,“ pokračoval král, „mluvte, pane, v našem dobrém městě pařížském je tedy vzpoura.“

„Ano, Sire.“

„A je namířena, jak říkáte, proti panu správci Soudního paláce?“

„Vypadá to tak,“ řekl kmotr stále ještě koktavým hlasem, tak byl zkoprnělý náhlou a nevysvětlitelnou změnou v myšlení králově.

Ludvík XI. pokračoval: „Kde potkala hlídka vzbouřený dav?“

„Na cestě mezi čtvrtí tuláků a Směnárenským mostem. Já ho také potkal, když jsem šel sem na rozkaz Vašeho Veličenstva. Slyšel jsem, jak někteří křičeli: Ať zhyne správce paláce!“

„A jaké stížností mají proti správci?“

„Ach,“ řekl kmotr Jakub, „je jejich vrchnostenským pánem.“

„Opravdu?“

„Ano, Sire. Jsou to tuláci ze Dvora divů. Už delší čas si stěžují na pana správce, na svou vrchnost. Nechtějí ho uznat ani za soudce, ani za pána.“

„Vida, vida,“ odvětil král se spokojeným úsměvem, který se marně snažil potlačit.

„Ve všech svých stížnostech k nejvyššímu soudu tvrdí,“ vysvětloval kmotr Jakub, „že mají jen dva pány: Vaše Veličenstvo a Boha, jímž je podle všech ďábel.“

„Ale, ale,“ řekl král.

Mnul si ruce a smál se oním vnitřním smíchem, který vyznačuje z obličeje; nemohl svou radost utajit, ač se chvilkami snažil, aby se ovládl. Nikdo tomu ani trochu nerozuměl, ba ani mistr Olivier. Král chvíli mlčel, zamyšlený, ale spokojený.

„Je jich hodně?“ zeptal se najednou.

„Jistě, ano, Sire,“ odpověděl kmotr Jakub.

„Kolik?“

„Nejméně šest tisíc.“

Král se neudržel a řekl: „Dobrá.“

Pak pokračoval: „Jsou ozbrojeni?“

„Kosami, píkami, hákovnicemi, motykami. Všemi možnými útočnými zbraněmi.“

Král se zřejmě tímto výkladem neznepokojil. Kmotr Jakub uznal za nutné dodat:

„Nepošle-li Vaše Veličenstvo okamžitě správci pomoc, je ztracen.“

„Pošleme,“ řekl král s předstíranou vážností. „Jistěže pošleme. Pan správce je náš přítel. Šest tisíc! To jsou ale odvážní chlapíci.“

Ta odvaha je úžasná a my jsme velmi rozzlobeni. Jenže dnes v noci máme kolem sebe málo lidí. Dost času bude zítra ráno.“

Kmotr Jakub vykřikl: „Okamžitě, Sire! Zatím bude správcovství dvacetkrát vypleněno, vrchnost znásilněna, správce pověšen. Pro Boha, Sire, pošlete pomoc dříve než ráno!“ Král se na něj podíval zpřímá. „Řekl jsem vám zítra ráno.“ Byl to jeden z těch pohledů, jež nesnesou odmluvy.

Po krátké odmlce ozval se král znovu:

„Milý kmotře Jakube, vy to budete vědět, kam sahala...“ Opravil se: „Kam sahá vrchnostenská pravomoc správce paláce?“

„Sire, správce paláce má ve své pravomoci ulici Mandlovní až k ulici Zelinářské, náměstí svatého Michala a místa nazývaná lidově Na hradbách, u kostela Panny Marie V polích (tu Ludvík XI. nadzvedl okraj svého klobouku), kde je celkem třináct domů, pak Dvůr divů, pak chorobinec zvaný Na předměstí, pak celou silnici od chorobince až k bráně svatého Jakuba. Ve všech těchto místech je rychtářem, vykonavatelem nejvyšší, střední i obyčejné spravedlnosti, svrchovaným pánem.“

„Vida,“ řekl král, škrabaje se pravou rukou za levým uchem, „to je pěkný kus mého města! A pan správce paláce byl tam všude králem!“

Tentokrát se neopravil. Pokračoval zamyšleně, jako by hovořil sám k sobě:

„Výborně, pane správce! Měl jste to v zubech hezký kousek naší Paříže!“

Najednou vybuchl: „Pro umučení Boží, jací to lidé si osobují u nás právo být rychtáři, soudci, vrchnostmi a pány? Lidé, kteří mají mýta na každé mezi, šibenici a kata na každé křižovatce? Tak jako Řek čítal bohy podle studánek a Peršan podle hvězd, Francouz čítá tolik králů, kolik vidí šibenic. Přisámbůh, to je špatné a ten zmatek se mi nelíbí. Rád bych věděl, zdali je to vůle Boží, aby byl v Paříži ještě jiný rychtář než král, jiný soud než náš nejvyšší soud, jiný vládce v této říši než my! Na mou duši! Jednou musí přijít den, kdy bude

ve Francii jen jeden král, jedna vrchnost, jeden soudce, jeden kat, jako je v ráji jediný Bůh!“

Nadzvedl opět svůj klobouk a pokračoval ve svém přemýšlení s výrazem a přízvukem lovce, který štve a žene svou smečku: „Dobře, můj lide! Výborně! Znič ty nepravé pány! Konej své dílo! Jen na ně, jen na ně! Vydrancuj je, pověš je, vypleň je! – Tak vy chcete být králi, urození pánové? Nuže, lide, jdi!“ Tu se náhle zarazil, kousl se do rtů, jako by chtěl zachytit myšlenku, jež mu už napolo uklouzla, upřel postupně svůj pronikavý pohled na každou z pěti osob, jež stály kolem něho, najednou uchopil oběma rukama svůj klobouk, upřeně se naň zahleděl a řekl: „Spálil bych tě, kdybys věděl, co mám v hlavě!“ Pak se rozhlédl znovu kolem sebe pozorným a neklidným pohledem lišky vracející se potměšile do svého doupěte: „Nu což! Pomůžeme panu správci! Na neštěstí máme tu v této chvíli málo vojska proti takovému množství lidí. Musíme počkat do rána. V starém městě se obnoví zase pořádek, a kdo bude chycen, bude bez okolků pověšen.“

„Ještě něco, Sire!“ ozval se kmotr Coictier. „V prvním zmatku jsem na to zapomněl. Hlídka chytla dva opozdilce z té bandy. Přeje-li si Vaše Veličenstvo ty muže vidět, jsou zde!“

„Jestli si je přeji vidět?“ zvolal král. „Jak můžeš, pro umučení Boží, na něco takového zapomenout! Běž rychle, ty, Oliviere, a přiveď je!“

Mistr Olivier vyšel a po chvíli se vrátil s dvěma zajatci, obklopenými stráží. První měl tlustou pitomou tvář, opilou a vyjevenou. Byl oblečen v hadry a šel s ohnutým kolenem, tahaje nohu za sebou. Druhý byl tváře bledé a usměvavé, čtenáři už známé.

Král si je chvilku mlčky prohlížel, pak zhurta oslovil prvního: „Jak se jmenuješ?“

„Gieffroy Pincebourde.“

„Tvé řemeslo?“

„Tulák.“

„Co jsi dělal v té hanebné vzpouře?“

Tulák se podíval tupě na krále, klátě přitom rukama. Jeho hlava byla jedna z těch nepovedených, v níž je rozumu asi tolik jako světla pod poklopem.

„Nevím,“ řekl. „Šli druzí, šel jsem taky.“

„Nechtěli jste hanebně přepadnout a vyplnit svého vrchnostenského pána, pana správce paláce?“

„Vím jenom, že se šlo k někomu něco vzít. Víc nevím.“

Voják ukázal králi zahradnický nůž, který tulákovi vzali.

„Poznáváš tuhle zbraň?“ zeptal se král.

„Ano, je to můj zahradnický nůž, jsem vinař.“

„A poznáváš tohoto muže? Je to tvůj kamarád?“ dodal ještě Ludvík XI., ukazuje na druhého zajatce.

„Ne. Neznám ho.“

„To stačí,“ řekl král a pokynul prstem mlčenlivé osobě stojící nehnutě u dveří, na niž jsme už čtenáře upozornili: „Kmotře Tristane, ten člověk je váš.“

Tristan l'Hermite se uklonil. Dal potichu rozkaz dvěma lučištníkům, kteří ubohého tuláka odvedli.

Král zatím přistoupil k druhému zajatci, který se silně potil. „Tvé jméno?“

„Petr Gringoire, Sire.“

„Tvé povolání?“

„Filozof, Sire.“

„Jak se opovažuješ, darebáku, účastnit se útoku na našeho přítele, pana správce paláce, a co můžeš říci o tom vzbouření lidu?“

„Sire, nebyl jsem při tom.“

„Cože, drzoune! Nebyl jsi přistižen hlídkou v té špatné společnosti?“

„Nikoliv, Sire, to je mýlka. Nešťastná náhoda. Skládám tragédie. Sire, prosím snažně Vaši Milost, aby mě vyslechla. Jsem básník. A lidé mého povolání se často z melancholie procházejí v noci po ulicích. Šel jsem tam tudy dnes večer. Je to zvláštní náhoda. Zatkli

mě neprávem; v tom občanském vzbouření jsem nevinný. Vaše Veličenstvo vidí, že ten tulák mě nezná. Zapřísahám Vaše Veličenstvo...“

„Mlč!“ řekl král mezi dvěma doušky lektvaru. „Hlava by nám z tebe praskla.“

Tristan l’Hermite přistoupil a ukázal prstem na Gringoiru: „Sire, můžeme ho také pověsit?“

Bylo to po prvé, co promluvil.

„Ech,“ řekl král nedbale, „nevidím překážek.“

„Ale já jich vidím mnoho,“ řekl Gringoire.

Náš filozof byl v té chvíli zelenější než oliva. Z chladné a lhostejné tváře královny vyčetl, že není jiné spásy než v nějakém zvláště patetickém činu; vrhl se tedy k nohám Ludvíka XI., volaje a zoufale mávaje rukama:

„Sire, račiž mě Vaše Veličenstvo vyslechnout! Sire! Neburácejte hněvem nad tak nepatrnou věcí, jako jsem já. Veliký Blesk boží nebije do kapusty. Sire, vy jste vznešený a všemocný panovník: mějte slitování s ubohým počestným člověkem, který by spíše vykřesal jiskru z ledu, než aby dokázal rozdmýchat vzpouru! Nejmilostivější Sire, shovívavost je ctností lvů a králů. Běda! Přísnost jen zastrahuje mysl; prudké nárazy severáku nedonutí chodce, aby si svlékl kabát; avšak slunce, vysílající pohnáčku své paprsky, zahřeje ho tak, že se svlékne až do košile. Sire, vy jste slunce. Zapřísahám vás, můj svrchovaný pane a vládce, že nejsem z té bandy tuláků, zlodějů a darebáků. Vzpoura a loupež nepatří k výstroji Apolonově. Já se nikdy nevrhnu v ony mraky, z nichž vyráží bouře vzpoury. Jsem věrný poddaný Vašeho Veličenstva. A dobrý poddaný má být na slávu svého krále stejně žárlivý, jako je manžel na čest své ženy, má k ní cítit stejnou lásku jako syn k milujícímu otci. Má hořet touhou, aby vzkvétal jeho dům, aby vzrůstala jeho moc. Jakákoliv jiná vášně by byla šílenstvím. To jsou, Sire, mé politické zásady. Nepovažujte mě tedy za vzbuřence a drancovníka podle mých roztrhaných loktů. Udělíte-li mi milost, rozedřu si i kolena, jak se budu za vás ráno

i večer modlit, Sire. Bohužel, nejsem příliš bohatý, to je pravda. Jsem dokonce trochu chudý. Ale proto ještě nejsem špatný. Není to mou vinou. Každý ví, že z krásného písemnictví ještě nikdo nezbohatl a že nejlepší spisovatelé nemají často v zimě pořádný oheň v krbu. Jen právníci sezobou všechno zrní a ostatním vědeckým povoláním nechají slámu. Existuje čtyřicet výtečných přísloví o dřevém plášti filozofů. Ach Sire, dobrotivost je jediné světlo, jež může ozářit nitro veliké duše. Dobrotivost nese pochodeň před všemi ostatními ctnostmi. Bez ní by byly jako slepci hledající tápavě Boha. Milosrdenství, které je totéž co dobrotivost, vyvolává lásku poddaných, jež je panovníkovou nejmocnější osobní stráží. Co vám na tom sejde, vám, Veličenstvu, jehož tvář tone v jasu, je-li na světě o jednoho chudáka víc? O jednoho ubohého nevinného filozofa, který se brodí v temnotách bídy s prázdným měšcem, dunícím na jeho prázdném břiše? Ostatně, Sire, jsem učenec. Velcí králové připojují perlu ke své koruně, podporují-li vědy. Herakles neopovrhoval oslovením Musagetes¹⁵⁶, Matyáš Korvín vyznamenával svou přízní Jana de Monroyal, ozdobu matematiků. Jak by se byl Alexander poskrnil, kdyby byl dal pověsit Aristotela! Tento čin by nebyla zkrášlující muška na tváři jeho slávy, nýbrž ohyzdný znetvořující vřed. Sire, složil jsem velice příhodnou svatební píseň pro princeznu Flanderskou a vznešeného královice. To jistě není doutnák vzpoury. Vaše Veličenstvo vidí, že nejsem leccjaký nedouk, že jsem výborně studoval a že mám mnoho přirozené výmluvnosti. Dejte mi milost, Sire! Prokážete tím i přemilý skutek matce Boží a já vám přísahám, že jsem velice zděšen myšlenkou, že mám být pověšen.“

Při řeči líbal zoufalý Gringoire královny trepky a Vilém Rym šeptal Coppenolovi: „Dobře dělá, že se plazí po zemi. Králové jsou jako Jupiter krétský: mají uši jen na nohách.“ A punčochář, nevšímaje si Jupitera krétského, odpověděl s vážným úsměvem, oči upřené na

156 Vůdce Múz, označení Apollona.

Gringoira: „Ach ano, tak je to! Jako bych slyšel kancléře Hugenota, jak mě prosí o milost!“

Když se konečně Gringoire celý udýchaný zastavil, zvedl ustrašeně hlavu a podíval se na krále, který si nehtem seškraboval skvrnu na koleně svých kalhot; pak se Jeho Veličenstvo napilo lektvaru z poháru. Jinak nepromluvílo ani slova a toto ticho působilo Gringoirovi muka. Konečně na něj král pohlédl. „Hrozný tlučhuba!“ řekl. Pak se obrátil k Tristanu l’Hermitovi: „Ech co, pusťte ho!“

Gringoire padl radostí bez sebe na zadek.

„Na svobodu?“ zabručel Tristan, „Vaše Veličenstvo si nepřeje, abychom ho trochu podrželi v kleci?“

„Kmotře,“ odvětil Ludvík XI., „myslíš, že pro takovéhle ptáky dáváme dělat klece po třech stech šedesáti sedmi librách, osmi soldech a třech denárech? Propusťte bez odkladu toho chlípníka (Ludvík XI. užíval s oblibou tohoto slova, jež spolu se zaklením „pro umučení Boží“ tvořilo základ jeho bodrosti) a vyhod’te ho ven s pořádným štulcem.“

„Ó,“ zvolal Gringoire, „jak veliký král!“

A obává se opačného rozkazu, řítil se ke dveřím, které mu Tristan dosti nevlídně otevřel. Vojáci vyšli s ním, strkajíce ho před sebou pádnými ranami pěstí, což Gringoire snášel co pravý stoický filozof.

Dobrá nálada králova, projevující se od chvíle, kdy mu oznámili vzpouru proti správci paláce, pronikala do všeho. Tato neobvyklá shovívavost byla jejím pádným důkazem. Tristan l’Hermit se ve svém koutě mračil jako doga, která spatřila kořist a nedostala ji.

Král si zatím vesele bubnoval prsty na opěradle svého křesla pontaudemerský pochod. Byl to panovník velmi potměšilý, který však mnohem lépe dovedl skrývat své strasti než radosti. Jeho vnější projevy radosti při každé dobré zprávě zabíhaly často velmi daleko; tak při smrti Karla Smělého věnoval kostelu Svatého Martina v Toursu stříbrné zábradlí, a když nastoupil na trůn, zapomněl samou radostí nařídít pohřeb svého otce.

„Nuže, Sire,“ zvolal najednou Jakub Coictier, „jak je to s tím prudkým záchvatem, kvůli kterému mě Vaše Veličenstvo dalo zavolat?“

„Ach,“ řekl král, „trpím opravdu velice, milý kmotře.

V uších mi hučí a ohnivě hrábě mi rozdírají prsa.“

Coictier vzal královu ruku a s důležitou tváří mu zkoumal tep.

„Podívejte se, Coppenole,“ řekl potichu Rym, „jak tu sedí mezi Coictierem a Tristanem. To je celý jeho dvůr. Lékař je pro něho, kat je pro ostatní.“

Ohmatávají králi tep, tvářil se Coictier stále znepokojeněji. Ludvík XI. ho pozoroval s jistou úzkostí. Coictier se vůčihledě zachmuřoval. Špatné zdraví královo bylo jediným statkem toho dobrého muže. Těžil z něho, jak nejlépe mohl.

„Och, och,“ zabručel konečně, „to je vskutku vážné.“

„Není-liž pravda,“ řekl znepokojeně král.

„*Pulsus creber, anhelans, crepitans, irregularis*¹⁵⁷,“ pokračoval lékař.

„Pro umučení Boží!“

„Za tři dny to může člověka sklátit.“

„Matko Boží!“ zvolal král. „A lék, kmotře?“

„Už na něj myslím, Sire.“

Vybídl Ludvíka, aby mu ukázal jazyk, potřásl hlavou, zašklebil se a uprostřed všech těch ceremonií prohodil najednou: „Jak je Bůh nade mnou, Sire, musím vám říci, že se uprázdnilo místo výběřčího královských daní a že mám synovce.“

„Dám to místo výběřčího tvému synovci, kmotře Jakube,“ odpověděl král, „ale zbav mě toho ohně na prsou.“

„Ježto Vaše Veličenstvo je tak dobrotivé,“ začal opět lékař, „neodepře přispět mi trochu na stavbu mého domu v ulici svatého Ondřeje Pod paloukem.“

„Hm!“ řekl král.

157 Tep silný, krátký, zrychlený, nepravidelný.

„Jsem s penězi u konce,“ pokračoval doktor, „a bylo by věru škoda, aby dům neměl střechu, ne pro dům samotný, který je jednoduchý a zcela měšťanský, nýbrž pro malby Jana Fourbaulta, které zdobí obložení stěn. Je tam Diana, jak se vznáší ve vzduchu, ale tak znamenitá, tak něžná a jemná, tak přirozeně živá, s tak krásnými vlasy a korunkou s půlměsícem, s tak bělostnou pleť, že uvádí v pokušení všechny, kdo ji pozorují příliš zvědavě. Je tam také Ceres. To je také velmi krásná bohyně.“

Sedí na snopech obilí s půvabným věncem z klasů, kozí bradky a jiných květů ve vlasech. Zamilovanější oči, oblejší nohy, vznešenější výraz tváře, lepší záhyby sukně se nikde neuvidí. Je to nejnevinnější a nejdokonalejší krása, kterou kdy vytvořil štětec.“

„Kate!“ mumlal Ludvík XI. „Kam s tím míříš?“

„Potřebuji střechu na tyto obrazy, a ačkoliv je to jen maličkost, nemám již peníze.“

„Kolikpak stojí ta tvá střecha?“

„Nu, měděná střecha figurkami zdobená a pozlacená dva tisíce liber nanejvýš.“

„Ach! Vrahu!“ zvolal král. „Za každý vytržený zub chce diamant.“

„Dostanu střechu?“ pravil Coictier.

„Ano a jdi k čertu, ale uzdrav mě!“

Jakub Coictier se hluboce uklonil a řekl:

„Sire, dám vám lék rozhánějící nemoc, zachráním vás. Na záda vám přiložím velkou náplast z vosku, arménské hlíny, bílku, oleje a octa. Budete pít dále svůj lektvar a já za Vaše Veličenstvo ručím.“

Hořící svíčka nepřivábí jen jednoho komára. Vida, že král je ve štědré náladě, a domnívaje se, že je příhodný okamžik, přistoupil mistr Olivier rovněž ke králi:

„Sire...“

„Co máš ještě?“ zeptal se Ludvík XI.

„Sire, Vaše Veličenstvo ví, že mistr Šimon Radin umřel?“

„Nu a?“

„Byl královským radou v soudních věcech státního pokladu.“

„Nu a?“

„Sire, to místo je uprázdněno.“

Při těch slovech zaměnila hrdá tvář mistra Oliviera zpupný výraz za výraz velmi ponížený. Je to jediná možná změna ve tváři dvořana. Král se na něj upřeně podíval a podotkl suše: „Rozumím.“

Pak pokračoval:

„Mistře Oliviere, maršál z Boucicaut říkával: ‚Jen král umí dávat dary, jen v moři se loví ryby!‘ Vidím, že smýšlíte stejně jako pan z Boucicaut. A teď poslouchejte, co vám povím. Máme dobrou paměť. V roce šedesátém osmém jsme vás učinili svým komorníkem; v roce šedesátém devátém správcem hradu u mostu v Svatém Cloudu s platem sto liber tourských (chtěl jste libry pařížské). V listopadu roku sedmdesátého třetího ustanovili jsme vás dekretem daným v Gergeolu místo podkoního Gilberta Acla správcem lesa ve Vincennes; v roce sedmdesátém pátém lenním pánem lesa v Rouvary-Svatém Cloudu místo Jakuba le Maira; v roce sedmdesátém osmém zajistili jsme milostivě vám a vaši ženě patentem s visací pečeti ze zeleného vosku na dvojité šňůře důchod deseti pařížských liber z tržiště u svatoheřmanské školy; v roce sedmdesátém devátém jsme vás ustanovili lenním pánem lesa Senardského místo toho ubohého Jana Daize; pak velitelem hradu v Loches, pak guvernérem v Svatém Quentinu, pak velitelem mostu v Meulanu, jehož hrabětem jste se dal jmenovat. Z každých pěti soldů pokuty, které platí lazebník holící v neděli a ve svátek, dostáváte tři soldy, my máme zbytek. Změnili jsme laskavě vaše jméno ‚Špatný‘, které se dobře hodilo k vašemu vzezření. V roce sedmdesátém čtvrtém udělili jsme vám k velké nelibosti naší šlechty erb s tolika barvami, že máte prsa jako páv. Pro umučení boží! Nemáte toho dost? Není to dost vydatný, ba zázračný rybolov? A nebojíte se, že další losos by už potopil váš člun? Pýcha vás zahubí, kmotře. Pýcha předchází pád a hanbu. Uvažujte o tom a mlčte!“

Po těchto slovech nabyla rozmrzelá tvář mistra Oliviera opět svého drzého výrazu. „Dobrá,“ zamumlal takřka nahlas, „zřejmě je vidět, že král je dnes nemocen. Dává všechno lékaři.“

Aniž se kvůli této narážce rozčilil, pokračoval Ludvík XI. s jistou mírností. „Podívejte se, zapomněl jsem ještě, že jsem vás učinil svým vyslancem v Gentu u princezny Marie. Ano, pánové,“ dodal král, obrácejí se k Vlámům, „tenhle člověk byl vyslancem. – No tak, kmotře,“ pokračoval, obrácejí se k mistru Olivierovi, „nehněvejte se, jsme přece staří přátelé. Je již velmi pozdě. Skončili jsme práci. Oholte mě!“

Naši čtenáři nepoznali jistě teprve teď, ale již dávno předtím v *mistru Olivierovi* toho strašlivého Figara, jež Prozřetelnost, ona velká tvůrkyně dramatu, tak mistrovsky zapletla do dlouhé a krvavé komedie Ludvíka XI. Nebudeme zde rozbírat jeho zvláštní osobnost. Tento královský lazebník měl tři jména. U dvora mu říkali zdvořile Olivier Daněk, lid mu říkal Olivier Ďábel. Jeho pravé jméno bylo Olivier Špatný.

Olivier Špatný stál tedy nehnutě, mračil se na krále a díval se úkosem na Jakuba Coictiera. „Ano, ano, lékaři!“ drmolil mezi zuby.

„Nu ano, lékaři!“ odvětil Ludvík XI. s neobvyklou dobromyslností, „lékař má dosud větší vliv než ty. To je docela prosté. Má v moci celé naše tělo, kdežto ty nás držíš jen za bradu. Jdi, ubohý lazebníku, to se zas spraví. Co bys řekl a co by zbylo z tvého úřadu, kdybych byl jako král Chilperich, který měl ve zvyku držet si bradu rukou? – Nuže, milý kmotře, hled' si svého úřadu a ohol mě! Dojdi si pro věci!“

Když Olivier viděl, že se král rozhodl žertovat a že ho není možno pohněvat, odešel nabručeně, aby vykonal jeho rozkazy.

Král vstal, přistoupil k oknu a náhle je celý vzrušený otevřel. „Ó, ano!“ zvolal, tleskaje rukama. „Na nebi nad Starým městem je rudá záře. To hoří pan správce! Nic jiného to nemůže být! Ach! Můj dobrý lide! Konečně mi tedy pomáháš při povalení panské moci.“

Pak se obrátil k Vlámům. „Pánové, pojďte se na to podívat! Nečervená se tam oheň?“ Oba gentští přistoupili k oknu.

„Velký oheň,“ řekl Vilém Rym.

„Vida, to mi připomíná požár domu pana z Humbercourtu,“ dodal Coppenole a v očích mu pojednou zasvítilo. „Je tam asi veliké vzbouření.“

„Myslíte, mistře Coppenole?“ A pohled Ludvíka XI. byl skoro zrovna tak veselý jako pohled punčochářův. „Vid'te, že bude nsnadné klást tomu odpor?“

„Pro kristovy rány! Sire! Na tom si vyláme zuby několik setnin vojáků Vašeho Veličenstva.“

„Což já, to je něco jiného,“ odvětil král. „Kdybych chtěl...“

Punčochář odpověděl směle: „Jestli je to vzpoura, jak si myslím, bylo by marné chtít, Sire!“

„Kmotře,“ řekl Ludvík XI., „s dvěma setninami mé stráže a jednou dělovou salvou vyřídíte snadno houf sedláků.“

Zdálo se, že punčochář je rozhodnut odporovat králi přes všechny posunky Viléma Ryma. „Sire, Švýcaři byli také neurození sedláci. Pan vévoda Burgundský byl vznešený šlechtic a opovrhoval tou chátrou. V bitvě u Gradsonu, Sire, křičel: ‚Dělostřelci, palte do těch sprostáků!‘ a zaklínal se svatým Jiřím. Ale rychtář Scharnachtal se s kyjem a se svým lidem hnál na milého vévodu a nápořem sedláků v buvolích kožích byla skvělá burgundská armáda roztržštěna jako okno, když do něho vletí kámen. Co tam bylo zabito rytířů sprostými lidmi! A pana ze Château-Guyonu, největšího velmože Burgundska, našli mrtvého i s jeho velkým šedým koněm v malé bažině.“

„Vy mluvíte o bitvě, příteli,“ odvětil král. „Zde jde o vzpouru. A s tou budu hotov, jakmile se mi zlíbí svařtit čelo!“

Druhý odpověděl lhostejně:

„Může být, Sire. V tom případě nepřišla ještě hodina lidu.“

Vilém Rym se domníval, že musí zakročít: „Mistře Coppenole, mluvíte s mocným králem.“

„Vím to,“ odpověděl vážně punčochář.

„Nechte ho mluvit, příteli Ryme,“ řekl král. „Mám rád otevřenou řeč. Můj otec Karel Sedmý říkával, že pravda je nemocná. Já myslil,

že je mrtvá a že nemá vyznavačů. Mistr Coppenole mě vyvádí z bludu.“

Tu položil důvěrně Coppenolovi ruku na rameno. „Povídal jste tedy, mistře Jakube?“

„Říkám, Sire, že snad máte pravdu a že u vás ještě nepřišla hodina lidu.“

Ludvík XI. na něj pohleděl svým pronikavým zrakem. „A kdy přijde ta hodina, mistře?“

„Uslyšíte ji bít.“

„Na kterých hodinách, prosím?“

Coppenole, zachovávaje svou klidnou, venkovskou rozvážnost, zavedl krále k oknu. „Poslouchejte, Sire! Tu máte věž, zvonici, jsou tu děla, měšťané, vojáci. Až zvon zazní, až děla zarachotí, až se věž s velikým hřmotem zřítí, až vojáci a občané budou rvát a vzájemně se zabíjet, udeří ona hodina.“

Obličej Ludvíka XI. se zachmuřil, král se zamyslel. Chvíli mlčel. Pak lehce rukou popleskal tlustou zeď velké věže, jako se poplácává zadek válečného oře. „Ba ne,“ řekl, „že se tak snadno nesesuješ, dobrá Bastilo?“

A obrátil se prudce k smělému Vlámovi: „Viděl jste někdy nějakou vzpouru, mistře Jakube?“

„Já ji dělal,“ odpověděl punčochář.

„Jak to děláte, chcete-li vyvolat vzpouru?“ otázal se král.

„Ach,“ odpověděl Coppenole, „není to těžké. Je na sto různých způsobů. Především je potřebí, aby byla v městě nespokojenost. To není nic vzácného. A pak záleží na povaze obyvatelů. Gentští jsou náchylní k vzpouře. Mají vždy rádi syna panovníkova, panovníka nikdy. Nu dobrá. Jednoho rána, dejme tomu, vstoupí někdo do mého krámu a řekne mi: Otče Coppenole, děje se tohle a tohle, princezna Flanderská chce zachránit své ministry, nejvyšší správce zdvojnásobuje dávku za mletí obilí. Nebo cokoliv jiného. Na tom nesejde. Já nechám práce, vyjdu ze své punčochárny, jdu do ulic a křičím:

Drancujte! Vždycky se najde nějaký starý sud. Vystoupím na něj a řeknu hodně hlasitě první slova, která mi napadnou, co mám na srdci; a když je člověk z lidu, Sire, má vždycky něco na srdci. Lidé se shluknou, křičí, zvoní se na poplach, lid dostane zbraně odzbrojených vojáků, obchodníci se připojí a jde se. A tak to bude pořád, pokud budou páni na panstvích, měšťané v městech a sedláci na venkově.“

„A proti komu se takto bouříte?“ ptal se král, „proti svým správcům, proti svým vrchnostem?“

„Jak kdy. Někdy také proti vévodovi.“

Ludvík XI. si šel opět sednout a řekl s úsměvem: „Ach, u nás došlo teprve na správce.“

V tom okamžiku vstoupil Olivier Daněk. Za ním šla dvě pážata s královými toaletními potřebami. Ludvíka XI. však překvapilo, že byl mimo to provázen pařížským hejtmanem a velitelem noční stráže, kteří vypadali velice vyděšeni. I nevraživý lazebník vypadal poděšeně, ale uvnitř byl spokojen. „Sire,“ řekl, „prosím Vaše Veličenstvo za prominutí, že přináším neblahou zprávu.“

Král se prudce obrátil, až odřel nohama křesla rohožku na podlaze: „Co to znamená?“

„Sire,“ pokračoval Olivier Daněk s tváří škodolibého člověka, který má radost, že může zasadit prudkou ránu, „ta vzpoura lidu se neřítí na správce Soudního paláce.“

„A na koho tedy?“

„Na vás, Sire.“

Starý král vstal a vzpřímil se jako mladík. „Vyjádři se, Oliviere, vyjádři se! A dej si pozor na hlavu, kmotře, neboť ti přísahám při kříži ze Saint-Lô, že meč, který srazil hlavu panu z Lucemburka, není ještě tak vylámán, aby nemohl uříznout krk také tobě, jestli nám lžeš v tuto chvíli!“

To byla strašlivá přísaha; Ludvík XI. přísahal při kříži ze Saint-Lô jenom dvakrát v životě. Olivier otevřel ústa k odpovědi. „Sire...“

„Klekní!“ přerušil ho prudce král. „Tristane, bděte nad tímto člověkem!“

Olivier klekl a řekl chladně: „Sire, jedna čarodějka byla vašim nejvyšším soudním dvorem odsouzena k smrti. Utekla se do chrámu Matky Boží. Lid ji chce odtud vzít násilím. Pan hejtman a pan velitel noční stráže, kteří přicházejí z místa sročení, jsou tu, aby mi dosvědčili, není-li to pravda. Lid obléhá chrám Matky Boží.“

„Tak tedy!“ řekl tiše král, celý bledý a třesa se zlostí. „Matku Boží! Obléhají Matku Boží, mou dobrotivou paní, v její katedrále! – Vstaň, Oliviere. Máš pravdu. Dávám ti úřad Šimona Radina. Máš pravdu. – Na mne se tedy útočí! Čarodějka je pod ochranou kostela, kostel je pod ochranou mou. A já myslel, že jde o správce Soudního paláce! To je proti mně!“

Omládlý zuřivostí začal přecházet dlouhými kroky. Nesmál se už, byl hrozný, chodil sem a tam; liška se změnila v hyenu. Zdálo se, že nemůže ani mluvit, jak se dusil; pohyboval rty a vyhublé pěsti se mu křečovitě svíraly. Najednou zvedl hlavu, jeho vpadlé oči zasvítily a jeho hlas zazněl jako polnice: „Rozdrtit, Tristane, rozdrtit ty ničemy! Jdi, Tristane, příteli můj! Zabíjej! Zabíjej!“

Když tento výbuch minul, šel si zase sednout a hovořil s chladným a soustředěným vztekem:

„Pojď sem, Tristane. – Máme u sebe v této Bastile padesát rytířů vikomta z Gifu, to dělá se zbrojnoši tři sta jezdců: vezmete je! Je tu také četa našich královských lučištníků pod velením pana z Châteaupersu: vezmete ji! Jste vrchním maršálkem, máte vlastní lidi: vezmete je! V paláci Saint-Pôl najdete čtyřicet lučištníků nové osobní stráže korunního prince: vezmete je a s tím vším pospíšíte k chrámu Matky Boží. – Ach páni občané pařížští, stavíte se tímto proti francouzské koruně, proti svatosti Matky Boží a míru této země! – Vyhub je, Tristane, vyhub je! A necht' ani jeden neunikne, leda na Montfaucon.“

Tristan se uklonil. „Dobře, Sire!“

Po malé chvílce dodal: „A co udělám s čarodějnici?“

Nad touto otázkou se král zamyslel.

„Ach, ta čarodějka! Pane z Estoutevillu, co s ní chtěl udělat lid?“

„Sire,“ odpověděl pařížský hejtman, „poněvadž lid přichází vyrvát ji z jejího azylu v chrámu Matky Boží, domnívám se, že ho tato beztrestnost uráží a že ji chce oběsit.“

Zdálo se, že král hluboce přemýšlí, pak se obrátil k Tristanu l'Hermitovi se slovy: „Nuže dobře, kmotře, vyhub lid a pověš čarodějku!“

„To je ono,“ pošeptal Rym Copenolovi, „potrestat lid za to, že něco chce, a učinit pak to, co chce.“

„Dobře, Sire,“ odpověděl Tristan. „Je-li cikánka dosud v chrámu Matky Boží, mám ji odtud vzít přes právo azylu?“

„Pro umučení boží! Azyl!“ řekl král, škrábaje se za uchem. „Ale je přece třeba, aby ta žena byla pověšena!“

Tu jakoby osvícen náhlou myšlenkou, klesl před svým křeslem, sňal klobouk, položil ho na sedadlo, a dívaje se zbožně na jeden z olověných amuletů, jimiž byl klobouk ověšen, pravil se sepjatýma rukama: „Ach Matko Boží Pařížská, má milostivá patronko, odpusť mi! Vícekrát to neudělám. Musím přece potrestat tu ničemnici. Ujišťuji tě, svatá Panno, má dobrotivá paní, že je to čarodějka, nehodná tvé ochrany. Ty víš, má paní, že mnoho zbožných panovníků porušilo tu výsadu kostelů pro větší slávu boží a protože to bylo nezbytné v zájmu země. Svatý Hugo, biskup anglický, dovolil Eduardovi, aby vyvedl čaroděje z jeho kostela. Svatý Ludvík Francouzský, můj pán, nešetřil právo kostela svatého Pavla a princ Alfons, syn krále jeruzalémského, dokonce právo chrámu Božího hrobu. Odpusť mi tedy tentokrát, Matko Boží Pařížská! Už nikdy to neudělám a dám ti krásnou stříbrnou sochu, podobnou soše, kterou jsem dal loni Matce Boží v Ecouys. Amen.“

Pokřičoval se, vstal, dal si zase klobouk na hlavu a řekl Tristanovi: „Pospěšte si, kmotře. Vezměte pana z Châteaupersu s sebou! Dejte zvonit na poplach! Rozdrťte tu lůzu! Pověste cikánku! Řekl jsem.“

Očekávám, že popravu si vezmete na starost sám. Dáte mi o tom zprávu. – Nuže, Oliviere, dnes v noci nepůjdu spát. Ohol mě!”

Tristan l’Hermite se uklonil a odešel. Pak propustil král Ryma a Coppenola pokynem ruky se slovy: „Bůh vás opatruj, dobří přátelé vlámští. Jděte si trochu odpočinout. Noc pokročila a jsme blíž ránu než večeru.“

Oba se vzdálili, a když za doprovodu velitele Bastily došli k svým pokojům, řekl Coppenole Vilému Rymovi: „Hm. Mám už dost toho kašlavého krále. Viděl jsem Karla Burgundského, když byl opilý, ale nebyl tak zlý jako Ludvík XI. nemocný.“

„Mistře Jakube,“ odpověděl Rym, „to je tím, že králové jsou méně krutí, pijí-li víno, než když pijí lektvar.“

VI. Mečík v kapse

Sotva Gringoire vyšel z Bastily, pádil dolů ulicí svatého Antonína rychlostí splašeného koně. Když dospěl k Baudetské bráně, zamířil přímo ke kamennému kříži, který se tyčil uprostřed tohoto náměstí, jako by mohl v té tmě rozeznat postavu muže v černém plášti a s kapucí, sedícího na stupních kříže. „Jste to vy, mistře?“ zeptal se Gringoire.

Černá postava vstala. „Pro Kristovy rány, Gringoire, vy mě dopalujete! Hlásný na věži kostela svatého Gerváse právě vyvolal půl druhé s půlnoci.“

„Ó, to není mou vinou,“ odvětil Gringoire, „nýbrž vinou královny noční hlídky. Právě jsem se z toho krásně dostal. Ujdu vždy o vlásek šibenici. To je můj osud.“

„Ty ujdeš všemu,“ řekl druhý. „Ale pospěšme si. Znáš heslo?“

„Představte si, mistře, že jsem viděl krále. Přicházím od něho. Má barchetové kalhoty. To je dobrodružství!“

„Ach ty mluvko! Co je mi po tvém dobrodružství. Znáš heslo tuláků?“

„Znám. Buďte klidný. Mečík v kapse!“

„Dobře. Jinak bychom nepronikli až ke kostelu. Tuláci zatarasují ulice. Na štěstí se zdá, že narazili na odpor. Snad přijdeme ještě včas.“

„Ano, mistře. Ale jak se dostaneme do chrámu Matky Boží?“

„Mám klíč k věžím.“

„A jak z něho vyjdeme?“

„Za klášterem jsou dvířka, která vedou k Ostrohu a odtud k vodě. Vzal jsem si od nich klíč a k břehu jsem ráno uvázal loďku.“

„Krásně jsem ušel šibenici!“ mlel dál Gringoire.

„Jen rychle, pospěšme si,“ řekl druhý muž.

Oba sestupovali rychlým krokem k Starému městu.

VII. Châteaupers na pomoc!

Čtenář si snad vzpomíná na kritickou situaci, v níž jsme zanechali Quasimoda. Hluchý hrdina, napadán ze všech stran, ztratil ne-li veškerou odvahu, tedy aspoň veškeru naději, že se mu podaří zachránit nikoliv sebe (na sebe vůbec nemyslel), nýbrž cikánku. Pobíhal zmateně po galerii. Chrámu Matky Boží hrozilo, že bude tuláky dobyt. Pojednou naplnil sousední ulice mocný dusot cválajících koní a do náměstí vpadly jako vichřice s dlouhou řadou pochodní a hustým šikem jezdců s napřaženými kopími a s puštěnými uzdami zuřivé výkřiky: „Francie! Francie! Řežte ty chlapy! Châteaupers na pomoc! Hejtmanství! Hejtmanství!“

Poděšení tuláci se k nim obrátili čelem.

Quasimodo sice neslyšel, ale viděl vytasené meče, pochodně, hroty pík, celou tu jízdu, v jejímž čele poznal kapitána Phoeba; viděl zmatek v řadách tuláků, leckde hrůzu, neklid i u těch

nejstatečnějších; a tato nečekaná pomoc mu dodala opět síly, že shodil z kostela první útočnicku, kteří již přelézali galerii.

Přišly vskutku královské oddíly.

Tuláci se drželi statečně. Bránili se zoufale. Napadeni z boku, z ulice svatého Petra Na dobytčím trhu, a zezadu, z ulice U dómu, zatlačeni k chrámu Matky Boží, na který dosud útočili a který hájil Quasimodo, jsouce současně oblehateli i obleženými, byli v podobném postavení jako později při pověstném obléhání Turínu roku 1640 hrabě Jindřich z Harcourtu mezi princem Tomášem Savojským, kterého obléhal, a markýzem z Leganezu, který ho obklíčil. „*Taurinum obsessor idem et obsessus*¹⁵⁸,” jak hlásá jeho náhrobní nápis.

Byla to strašná řež. Psí zub ve vlčím těle, jak praví P. Mathieu. Královi jezdci, v jejichž středu si počínal statečně Phoebus z Châteaupersu, nešetřili nikoho a meč dopadl na ty, kdo unikli kopí. Tuláci, špatně ozbrojení, zuřili a kousali. Muži, ženy i děti skákali koním na zadky a plece a zavěšovali se tam všemi čtyřmi, zuby i nehty jako kočky. Jiní otloukali pochodně lučištníkům o tváře. Jiní zabodávali jezdcům železné háky do krku a strhávali je z koní. Rozsápali pak ty, kteří spadli. Bylo mezi nimi vidět jednoho s širokou lesklou kosou, který již dlouho podsekával koním nohy. Byl hrozný. Zpíval si nějakou huhňavou píseň a stále kosil. Při každé ráně zanechal kolem sebe velký kruh utátých údů. Pomalu a klidně postupoval takto do nejhustšího houfu jezdců, pokyvuje hlavou a oddechuje pravidelně jako sekáč, který načíná obilný lán. Byl to Kulhavý Špindíra. Rána z arkebuzy ho sklátila.

Zatím se okna opět otevřela. Když sousedé slyšeli válečný pokřik královských, vmísili se do boje, koule přšely na tuláky ze všech poschodí. Náměstí bylo plno hustého kouře, jímž probleskovaly výstřely z ručnic. Bylo v něm nejasně vidět průčelí chrámu Matky

158 Oblehatel Turínu a zároveň obležený.

Boží a sešlou nemocnici s několika vyzáblými nemocnými, kteří se dívali vikýři ve střeše.

Nakonec tuláci ustoupili. Únava, nedostatek dobrých zbraní, hrůza z náhlého útoku, střelba z oken a statečný boj královských je porazily. Prolomili řadu útočníků a dali se na útěk všemi směry, zanechavše na náměstí kupy mrtvol.

Když Quasimodo, jenž nepřestal ani na okamžik bojovat, viděl tu porážku, padl na kolena a zvedl ruce k nebi; pak radostí bez sebe běžel, vyletěl jako pták k oné komůrce, k níž tak neohroženě hájil přístup. Měl teď jen jedno přání: pokleknout před tou, již právě po druhé zachránil.

Když vstoupil do komůrky, našel ji prázdnou.

Kniha jedenáctá

I. Botička

Ve chvíli, kdy tuláci napadli chrám, Esmeralda spala. Avšak vzrůstající povyk kolem budovy a nepokojný mekot kozy, jež se probudila dřív, zburcovaly ji brzy ze spánku. Posadila se na lůžko, naslouchala, rozhlížela se; pak poděšena září a lomozem, vyběhla z komůrky a šla se podívat. Vzhled náměstí se svým příznačným mumrajem, zmatený noční útok, ohavný dav, poskakující jako hejno žab a ve tmě jen zpola viditelný, skřehotání tohoto chraplavého houfu, ojedinělé rudé pochodně, jež se míhaly a křižovaly v té tmě jako bludičky nad zamlženými močály, celý ten výjev připadal jí jako tajemná bitva přízraků z čarodějnických rejů proti kamenným obludám chrámovým. Od dětství živena pověrami cikánského kmene, myslila v prvním okamžiku, že překvapila noční strašidla při čarování. Zděšena běžela se tedy ukrýt do své komůrky a prosila lůžko, aby jí seslalo méně příšerný sen.

Ponenáhlu však toto první omámení vyprchávalo: podle stále rostoucího lomozu a podle četných jiných známek skutečnosti poznala, že není obklopena strašidly, nýbrž lidskými bytostmi. Její zděšení tím sice nevzrostlo, ale změnilo se. Napadla ji možnost, že to sročení lidu je tu proto, aby ji vyrvalo z jejího azylu. Myšlenka, že by měla ještě jednou ztratit život i naděje, Phoeba, kterého stále viděla v svém budoucím životě, hluboká nicota vlastní slabosti, naprostá nemožnost útěku, odnikud žádná pomoc, její úplná opuštěnost a osamocенost, podobné myšlenky a ještě tisíc jiných na ni těžce dolehly. Plna úzkosti a celá se chvějíc, padla na kolena, hlavu si položila na lůžko, ruce sepjala nad hlavou, a třebaže byla cikánkou, modloslužebnicí a pohankou, prosila s pláčem

o smilování dobrotivého křesťanského Boha a modlila se k Matce Boží, své ochranitelce. Jsou totiž okamžiky v životě, kdy přestože nevěříme v nic, vyznáváme víru chrámu, který máme na dosah.

Klečela tak velmi dlouho a po pravdě se víc třásla než modlila, zmrazena dechem toho zuřícího davu, který se víc a víc blížil, nechápala vůbec to běsnění, nevěděla, co se chystá, co se děje, co se zamýšlí, ale tušila nějaký strašlivý konec.

A tu uprostřed té veliké úzkosti zaslechla za sebou kroky. Obrátí se. Do komůrky vstoupili dva muži, z nichž jeden držel lucernu. Slabě vykřikla.

„Nebojte se ničeho,“ ozval se hlas, který jí nebyl neznámý, „to jsem já.“

„Kdo vy?“ zeptala se.

„Petr Gringoire.“

To jméno ji uklidnilo. Pozvedla oči a skutečně poznala básníka. Ale vedle něho stála černá postava, zahalená od hlavy k patě, nápadná svým mlčením.

„Ach,“ pokračoval Gringoire vyčítavě, „Džali mě poznala dřív než vy.“

Kozička vskutku nečekala, až Gringoire řekne své jméno. Sotva vstoupil, lísala se něžně k jeho kolenům a zasypávala básníka lichocením a bílými chlupy, neboť právě línala. Gringoire jí oplácel lichotky.

„Kdo je to s vámi?“ zeptala se tiše cikánka.

„Buďte klidná,“ odpověděl Gringoire. „Je to můj přítel.“

Tu postavil filozof svítilnu na zem, sedl si na bobek, a objímaje Džali, volal nadšeně: „Ach, to je rozkošné zvířátko, vyniká sice spíš čistotností než velikostí, ale důvtipné, důmyslné a učené jako nějaký gramatik! Poslyš, milá Džali, nezapomnělas nic ze svých hezkých kousků? Jak dělá mistr Charmolue?“

Černý muž ho nenechal domluvit. Přistoupil ke Gringoirovi a strčil ho prudce do ramene. Gringoire vstal. „Pravda,“ řekl, „zapomněl jsem, že máme naspěch. Ale to ještě není důvod, abyste s lidmi

nakládal tak surově, mistře! Drahé dítě, váš život je v nebezpečí a Džalin rovněž. Chtěli vás odtud vyrvat. Jsme vaši přátelé a přicházíme vás zachránit. Následujte nás.“

„Je to pravda?“ zvolala vzrušeně.

„Ano, čistá pravda. Pojd'te rychle!“

„Půjdu ráda,“ koktala. „Ale proč váš přítel nemluví?“

„Ach,“ řekl Gringoire, „to je tím, že jeho otec a jeho matka byli podivíni a zdědil po nich mlčenlivou povahu.“

Musela se spokojit tímto vysvětlením. Gringoire ji vzal za ruku; jeho společník zvedl svítilnu a kráčel napřed. Dívka byla strachem celá popletená. Nechala se vést. Kozička poskakovala za nimi a ze samé radosti, že se shledala s Gringoirem, pletla se mu svými růžky pod nohy, takže by byl každou chvíli klopýtl. „Takový je život,“ říkal si filozof vždy, když málem upadl, „často nás porazí naši nejlepší přátelé!“

Sestoupili rychle po věžních schodech, prošli chrámem, zcela temným, ale dunícím odshora dolů ozvěnou lomozu, což působilo děsivým kontrastem, a vyšli červenou brankou na klášterní dvůr. Klášter byl opuštěn, kanovníci se utekli do biskupství, aby se tu společně modlili; dvůr byl prázdný, několik vyděšených sluhů krčilo se v temných koutech. Zamířili k bráně, jež vedla ze dvora na břeh Ostrohu, černý muž ji otevřel klíčem, který měl u sebe. Naši čtenáři vědí, že Ostroh byl výběžek země náležející kapitule Matky Boží, jež zakončovala ostrov na východě za kostelem, a že byl ohrazený ze strany Starého města zdí. Našli tuto ohradu úplně pustou. Zde se už nechvěl vzduch takovým lomozem. Vřava útočících tuláků doléhala k nim roztráštěněji a tlumeněji. Svěží vítr, vanoucí po proudu řeky, zachvíval listím jediného stromu na špičce Ostrohu s šelestem již zřetelně slyšitelným. Nicméně byli ještě příliš blízko nebezpečí. Nejblíže budovy tu byly biskupství a kostel. Uvnitř biskupství panoval zřejmě veliký zmatek. Jeho mohutná temná budova byla celá zbrázděna světly, jež se míhala od okna k oknu; jako když se spálí

papír a zbude tmavá hromádka popela, v níž živé jiskřičky provádějí na tisíc roztodivných pohybů. Vedle pak obrovské věže chrámu Matky Boží, jež viděny takto zezadu, jak se tyčí nad obrovskou lodí uprostřed, vystupovaly černě z té obrovité rudé záře naplňující náměstí a podobaly se dvěma obrovitým kozlíkům kyklopského ohně.

A pokud bylo vidět Paříž z ostatních stran, vše se chvělo v šerosvitu. Rembrandt má taková pozadí na svých obrazech.

Muž s lucernou krácel přímo ke špičce Ostrohu. Těsně u vody tam byl zbytek červotočivého laťkového plotu, na nějž nízká réva upínala několik hubených větviček, roztažených jako prsty rozevřené ruky. Za plotem, ve stínu těch lať, byla ukryta malá loďka. Muž pokynul Gringoirovi a jeho společníci, aby do ní vstoupili. Kozička je následovala. Muž do ní vstoupil poslední; pak přeřízl lano, odrazil ho od břehu dlouhým hákem, uchopil vesla, usedl vpředu a vesloval ze všech sil doprostřed řeky. Seina je v tomto místě velmi prudká, takže mu dalo dosti námahy, než se dostal od špičky ostrova.

Když vstoupil Gringoire do loďky, bylo jeho první starostí, že si vzal kozičku na klín. Posadil se dozadu a dívka, již neznámý naplňoval nevyslovitelnou úzkostí, sedla si vedle a přitiskla se k básníkovi.

Když náš filozof cítil, jak se člun vzdaluje, zatleskal a políbil Džali mezi rohy. „Ó,“ zvolal, „jsme zachráněni všichni čtyři.“

A s výrazem hlubokého myslitele dodal: „Za zdar velikých činů děkujeme někdy šťastné náhodě, někdy lsti.“

Člun se zvolna kolébal k pravému břehu. Dívka pozorovala neznámého s tajemnou hrůzou. Ten pečlivě zaclonil světlo své zlodějské svítilny. Vypadal v té tmě na přídi lodi jako přízrak. Stále spuštěnou kápi měl jako masku, a kdykoli při veslování rozpřáhl paže, z nichž visely široké černé rukávy, řekl bys, že jsou to dvě veliká křídla netopýra. Ostatně neřekl dosud ani slovo, snad ani nedýchal. V člunu bylo slyšet pouze pohyby vesel a šplíchání vody, narážející na boky loďky v tisícerých vlnkách.

„Na mou duši!“ zvolal najednou Gringoire. „Jsme čilí a veselí jako askalafové¹⁵⁹! Mlčíme jako pythagorejci nebo ryby! Pro umučení boží, přátelé, rád bych, aby se mnou někdo mluvil! Lidský hlas, to je hudba pro lidské ucho. Neříkám to já, ale Didymos Alexandrijský a jsou to slavná slova. Ovšem, Didymos Alexandrijský není všelijaký filozof! Jen slovíčko, krásná dívčino, řekněte mi, snažně vás prosím, jen slovíčko! Abych nezapomněl, vy jste se uměla tak hezky, tak zvláště ušklíbat. Děláte to ještě? Víte-li pak, má milá, že parlament má veškeru pravomoc nad azyly a že jste ve své světničce u Matky Boží byla ve velkém nebezpečí? Bohužel, malý ptáček kolibříček staví si hnízdo v tlamě krokodýlově. – Mistře, měsíc opět vychází. Jen aby nás nikdo nezapozoroval! Konáme chvályhodný skutek, když slečnu zachraňujeme, a přece by nás jménem krále pověsili, kdyby nás přistihli! Běda, lidské skutky se posuzují dvojím loktem. Co se na mně hanobí, to se na tobě vychvaluje do nebe. Kdo obdivuje Caesara, haní Catalinu. Není-liž pravda, mistře? Co soudíte o této filozofii? Já vyznávám filozofii pudovou, přirozenou, *ut apes geometricam*¹⁶⁰. – No tak, nikdo mi neodpovídá? Vy dva ale máte špatnou náladu! Musím tedy mluvit sám! V tragédii tomu říkáme monolog. – Pro umučení boží! – Upozorňuji vás, že jsem právě viděl krále Ludvíka XI. a že od něho jsem se naučil tomuhle zaklení. – Pro umučení boží, v Starém městě je stále ten divoký povyk! – Je to ošklivý, zlý, starý král. Je celý zabalený do kožešin. A je mi doposud dlužen peníze za mou svatební báseň a málem mě za to dal dnes večer pověsit, což by mě mrzelo. Je lakomý k zasloužilým lidem. Měl by si přečíst čtyři knihy Salviána Kolínského *Adversus Avaritiam*¹⁶¹. Opravdu, je to král ve stycích s učenci velice omezený a páše na nich barbarské krutosti. Je to houba vysávající z lidu peníze. Jeho

159 Sovy, (Askalaf, postava z řeckých bájí, byl z trestu proměněn v sovu).

160 Jako včely měřictví.

161 Proti lakomství.

spořivost je jako sněť slezinná, která roste z hubenosti ostatních údů. Proto také nářky na zlé časy jsou vlastně reptáním proti panovníkovi! Za vlády tohoto mírného a zbožného Sira praskají šibenice pod oběšenci, popravní špalky hnijí od krve, žaláře div nepuknou jako přecpaná břicha. Tenhle král jednou rukou bere, druhou věší. Je to prokurátor pana Berního a paní Šibenice. Velcí jsou zbavováni svých hodnot, malí jsou neustále sužováni novými útky. Je to přemrštěný panovník. Nemám rád tohoto krále. A co vy, mistře?“

Černý muž nechal tlachavého básníka kázat. Bojoval dál s dravým proudem, který teče mezi vrchním koncem ostrova Starého města a zadním koncem ostrova Matky Boží, kterému dnes říkáme ostrov svatého Ludvíka!

„Abych nezapomněl, mistře!“ spustil najednou opět Gringoire. „Ve chvíli, kdy jsme se řadami rozlícených tuláků prodrali na náměstí před chrámem, nevšiml jste si, Důstojnosti, toho ubožáka, kterému váš hluchoun právě rozrážel lebku o zábradlí královské galerie? Já jsem krátkozraký a nemohl jsem ho poznat! Nevíte, kdo to asi byl?“

Neznámý neodpověděl ani slovem. Ale přestal najednou veslovat, paže mu klesly jako zlomené, hlavu svěsil na prsa a Esmeralda zaslechla jeho křečovitý povzdech. Zachvěla se. Takový povzdech už jednou slyšela.

Člun, ponechán sám sobě, byl stržen na chvíli proudem. Konečně se však černý muž vzchopil, popadl vesla a jal se opět veslovat proti proudu. Objel špičku ostrova Matky Boží a zamířil k přístavišti Senného přístavu.

„Ach,“ zvolal Gringoire, „tamhle je Barbeauův palác! Hola, mistře, podívejte se na tu skupinu černých střech s tak zvláštními úhly, tam pod tou hromadou nízkých žilkovaných a strakatých mraků, kde měsíc je celý rozplácly a rozteklý jako žlutek vejce s rozbitou skořápkou! Je to krásný palác. Je tam kaple s malou klenbou plnou

dovedně vyřezávaných ozdob. A nad ní můžete vidět velmi jemně prolamovanou věžičku. Je tam také zábavní park s rybníkem, s voliérou, s ozvěnou, s hřištěm pro hru v kuličky, s bludištěm, zvěřincem a spoustou hustých alejí, kde se zalíbilo Venuši. Je tam také jeden šibalský strom, říkají mu ‚necudný‘, protože byl svědkem rozkoší jedné slavné princezny se záletným a duchaplným konetablem francouzským. Ach, co jsme my, ubozí filozofové, proti takovému maršálkovi? Záhon kapusty a ředkviček v zahradě Louvru! Konec konců, co na tom sejde? Život těch velikých zrovna jako náš je smíšeninou dobra a zla. Bolest kráčí vždy ruku v ruce s radostí jako spondej s daktylem. – Mistře, musím vám vyprávět tu historii Barbeauova domu. Končí tragicky. Bylo to roku 1319 za vlády Filipa V., který byl nejdéle panujícím králem francouzským. Naučení z té historie je, že pokušení tělesná jsou zhoubná a záludná. Nehledme příliš na ženu sousedovu, třeba by její krása našim smyslům sebevíc lahodila. Smilstvo je myšlenka velice zhýralá. Cizoložství je zvědavá touha po rozkoši, jež patří jinému. – Hleďte, jak ta vřava vzrůstá!“

Lomoz kolem chrámu Matky Boží vskutku rostl. Naslouchali. Bylo slyšet dosti jasně vítězné výkřiky. Najednou se rozlilo po kostele na sta pochodní, v jejichž záři se zaleskly přílby ozbrojenců; pochodně byly všude, po celé výšce kostela, na věžích, na galeriích, pod opěrnými oblouky. Zdálo se, že něco hledají; a zanedlouho dolehly vzdálené výkřiky až k uprchlíkům: „Cikánku! Čarodějnic! Smrt cikánce!“

Nešťastnice složila hlavu do dlaní a neznámý začal zuřivě veslovat ke břehu. Náš filozof zatím přemýšlel. Svíral kozu v náručí a jemně odsedával od cikánky, jež se k němu stále víc tiskla jako k svému poslednímu útočišti.

Gringoire byl opravdu v těžkých rozpacích. Myslíl na to, že podle „platných zákonů“ by byla pověšena i koza, kdyby byla chycena; a že by ubohé Džali byla veliká škoda. A že je to trochu moc, mít na krku dvě odsouzené; a konečně že jeho společník si nic víc nepřeje než

vzít si na starost cikánku. Jeho myšlenky sváděly prudký boj, při němž on vážil jako Jupiter v Iliadě střídavě cikánku a kozu. Se slzami v očích díval se z jedné na druhou, mumlaje mezi zuby: „Nemohu vás přece zachránit obě!“

Konečně je náraz upozornil, že člun přistal. Staré město stále naplňovala příšerná vřava. Neznámý povstal, přistoupil k cikánce a chtěl ji vzít za ruku, aby jí pomohl vystoupit. Odstrčila ho a chytila se za rukáv Gringoira; ten však byl zaměstnán kozou a téměř ji odstrčil zpět. Vyskočila tedy z člunu sama. Byla tak zmatená, že nevěděla, co dělá, kam jde. Stála tak chvíli jako omráčená a dívala se, jak plyne voda. Když se trochu vzpamatovala, byla v přístavu s neznámým sama. Gringoire patrně využil okamžiku, kdy člun přistal, a zmizel v houšti domů ulice U vodní sýpky.

Nebohá cikánka se roztrásla, když viděla, že je s tím mužem sama. Chtěla mluvit, křičet, zavolat Gringoira, ale jazyk jí v ústech zdřevěněl a z jejích úst nevyšel žádný zvuk. Pojednou ucítila ruku neznámého na své. Byla to ruka chladná a silná. Zajektala zuby a zbledla víc než měsíční paprsek, který ji ozařoval. Muž neřekl ani slovo. Držel ji za ruku a rychlými kroky stoupal vzhůru k náměstí Grève. V tom okamžiku cítila matně, že osud je nazadržitelný. Byla bez vůle, nechala se vléci, běžela, aby mu stačila. Nábřeží v těch místech stoupalo. Přesto měla pocit, že sestupuje po srázu.

Rozhlížela se na všechny strany. Nikde ani človíčka, nábřeží bylo úplně pusté. Neslyšela žádný zvuk a lidi viděla pohybovat se jen v tom hlučícím a rudě zářícím Starém městě, od něhož ji dělilo jen rameno Seiny a odkud k ní doléhalo její jméno, provázené výhrůžkami smrti. Ostatní Paříž se kolem ní prostírala v podobě velikých balvanovitých stínů.

Neznámý ji vlekl stále mlčky a stále tak rychle. Nemohla se upamatovat na žádné z těch míst, kudy kráčela. Když šli kolem osvětleného okna, vyvinula poslední úsilí, prudce se vzepřela a vykřikla: „Pomoc!“

Měšťan, který tam bydlil, otevřel okno, objevil se v něm v košili a s lampou, podíval se tupě na nábřeží, zabručel několik slov, jež nezaslechla, a zavřel okenici. Tak jí zhasla poslední jiskřička naděje.

Černý muž ani nehlesl, držel ji pevně a kráčel ještě rychleji. Nebránila se už a následovala ho zlomena.

Občas sebrala trochu síly a zašeptala hlasem přerývaným klopýtáním a udýchána rychlou chůzí: „Kdo jste? Kdo jste?“ Neodpovídal.

Tak došli, stále po nábřeží, na dosti velké náměstí. Měsíc je slabě ozařoval. Byli na náměstí Grève. Uprostřed se tyčil jakýsi černý kříž; šibenice. Poznala to všechno, viděla, kde je...

Muž se zastavil, obrátil se k ní a zvedl kápi. „Ó,“ zakoktala zka-menělá hrůzou, „já jsem věděla, že je to zase on!“

Byl to kněz. Podobal se svému přízraku. To měsíční svit tak působí. Zdá se, že v tomto světle se nám všechny věci jeví jako přízraky.

„Poslyš,“ řekl jí a ona se zachvěla při zvuku jeho neblahého hlasu, který už dlouho neslyšela. Pokračoval. Mluvil trhaně v krátkých a udýcháných úryvcích, jež svými záchvěvy prozrazují hluboké vnitřní otřesy. „Poslyš! Jsme na místě, chci s tebou promluvit. Tohle je Grève. Zde jsme na vrcholu naší cesty. Osud nás vydává sobě navzájem. Rozhodnu o tvém životě a ty o mé duši. Podívej se, kromě náměstí a noci není tu vidět nic. Poslyš mě tedy. Povím ti... Ale nemluv mi o svém Phoebovi. (Při těch slovech začal přecházet sem a tam jako člověk, který nemůže zůstat na místě, a tahal ji za sebou.) Nemluv mi o něm! Vidíš, vyslovíš-li to jméno, nevím, co udělám, ale bude to hrozné.“

Poté opět znehybněl jako těleso, jež nalezne své těžiště; avšak jeho slova prozrazovala nemenší rozechvění. Jeho hlas byl tišší a tišší.

„Neodvracej tak hlavu! Poslyš mě! Je to vážná věc. Předně slyš, co se stalo. Přísahám ti, že to není k smíchu. Co jsem to povídal? Připomeň mi to! Aha! Je tu nařízení parlamentu, které tě vrací šibenici. Vyrval jsem tě právě z jejich rukou. Ale oni tě pronásledují. Pohled!“

Ukázal rukou směrem k Starému městu. Pátrání tam vskutku zřejmě pokračovalo. Vřava se přibližovala; věž velitelova domu naproti náměstí Grève byla plná hluku a světel, bylo vidět, jak na protilehlém nábřeží pobíhají vojáci s pochodněmi a křičí: „Cikánka! Kde je cikánka! Na smrt s ní! Na smrt s ní!“

„Vidíš přece, že tě pronásledují a že ti nelžu. Miluji tě. Neotvírej úst; raději se mnou nemluv, chceš-li mi jen říci, že mě nenávidíš! Jsem rozhodnut to neposlouchat. – Právě jsem tě zachránil. Předně mi dovol, abych to dokončil. Mohu tě zachránit úplně. Všechno jsem připravil. Záleží na tobě, jestli chceš. Budeš-li chtít, budu já moci.“

Náhle se zarazil: „Ne, tak jsem to nechtěl říci.“

Rozběhl se a přinutil i ji, aby běžela, neboť nepouštěl její ruku; zamířil rovnou k šibenici, ukázal na ni prstem a řekl ledově: „Vol mezi námi dvěma!“

Vytrhla se mu z rukou, klesla u paty šibenice a objala tu smutnou oporu. Pak pootočila svou krásnou hlavu a podívala se přes rameno na kněze. Řekl bys svatá Panna pod křížem. Kněz zůstal bez hnutí, s prstem zdviženým k šibenici, stále v témž postoji, jako socha.

Konečně mu cikánka řekla: „A přece mi nahání méně strachu než vy.“

Tu spustil zvolna paži a díval se úplně zdrcen na dlažbu.

„Kdyby ty kameny mohly mluvit,“ šeptal, „řekly by: Ano, to je člověk velice nešťastný.“

Pak pokračoval. Dívka klečící pod šibenicí a ztracená v záplavě dlouhých vlasů nechala ho mluvit bez přerušování. Mluvil nyní hlasem naříkavým a mírným, což bolestně kontrastovalo s povýšenými a strohými tahy jeho obličejem: „Já vás miluji. Ano, ano, je to pravda. Ale z toho ohně, který mi spaluje srdce, neproniká navenek nic. Ach dívka, spaluje mě ve dne v noci, ano, ve dne v noci, což to nezaslouží soucitu? Říkám vám, moje láska plane dnem i nocí, jsou to muka. Ach, trpím příliš, ubohé dítě! Ujišťuji vás, že takový cit je hoden soucitu. Vidíte, že s vámi mluvím mírně. Přál bych si, abyste se mě už

tolik neděsila. Konečně, miluje-li muž ženu, není to jeho vina! Ach můj Bože, což mi nikdy neodpustíte? Budete mě stále nenávidět? Je tedy všemu konec? Vidíte, to právě mě činí zlým a mně samému hrozným! Vy se na mne ani nedíváte! Myslíte možná na něco jiného, zatím co já k vám mluvím a stojím tu rozechvěn na hranici své i vaší věčnosti! Jen mi nemluvte o důstojníkovi! Ach, vrhl bych se k vašim nohám, zlíbal bych nikoli vaše nohy, ale zem, po které šlapete, plakal bych jako malé dítě, vyrval bych si z prsou ne slova, ale srdce i s útroby, abych vám řekl, jak vás miluji; ale to všechno by bylo nadarmo! A přece je vaše duše plná něhy a dobrotivosti. Záříte nejkrásnějším půvabem, jste celá tak líbezná, dobrá, soucitná a spanilá. Běda, jen ke mně jedinému jste zlá! Ach, jaký to osud!“

Zakryl si obličej rukama. Dívka ho slyšela plakat. Bylo to po prvé. Jak tak stál, otrásaje se pláčem, byl bědnější a pokornější než na kolenou.

„Nuže,“ pokračoval, když přešly první slzy. „Nenalézám slov. A přece jsem tolik přemýšlel, co vám řeknu. Teď se třesu a chvěji a v rozhodném okamžiku ztrácím odvahu. Cítím, že se na nás snáší něco nevýslovného, a koktám. Ach, padnu na dlažbu, nebudete-li mít slitování se mnou a se sebou. Neodsuzujte nás oba! Kdybyste věděla, jak vás miluji! Kdybyste znala mé srdce! Jak jsem zradil všechny ctnosti, jak jsem zoufale opustil sám sebe! Své doktorské vědě se posmívám, své šlechtické jméno hanobím, ze svého kněžského misálu jsem si udělal podušku rozkoše, svému Bohu plivám do tváře! To všechno pro tebe, kouzelnice, abych byl hoden tvého pekla! A ty proklatce nechceš! Ach ano, řeknu ti všechno, řeknu ti ještě víc, něco hrozného, něco hroznějšího!“

Když pronesl tato poslední slova, vypadala jeho tvář úplně pomateně. Na okamžik se odmlčel, pak pokračoval silným hlasem, jako by mluvil sám k sobě: „Kaine, co jsi učinil s bratrem svým?“

Po novém odmlčení pokračoval: „Co jsem s ním učinil, Pane? Ujal jsem se ho, vychoval jsem ho, živil jsem ho, miloval jsem ho,

zbožňoval jsem ho – a zabil jsem ho. Ano, Pane, právě před chvílí mu rozbili hlavu před mýma očima o kámen tvého stánku, a to kvůli mně, kvůli této ženě, kvůli ní...”

Měl oči vytřeštěné, hlas mu skomíral; opakoval ještě několikrát bezděčně, v dosti dlouhých přestávkách, jako když doznívá záchvěv zvonu: „Kvůli ní... kvůli ní...”

Pak už jeho jazyk nevyslovil žádný srozumitelný zvuk, jeho rty se však stále pohybovaly. Najednou se zhroutil, jako když se zřítí nějaký předmět, a zůstal ležet nehybně na zemi s hlavou v klíně.

Slabý dotek dívky, jež si vytáhla zpod něho nohu, přivedl ho opět k vědomí. Přejel si zvolna rukou po vpadlých tvářích a díval se chvilku užasle na své zvlhlé prsty. „Cože,“ zašeptal, „já jsem plakal?”

A s nevýslovnou úzkostí se obrátil prudce k cikánce:

„Běda! Vy jste se dívala chladně na můj pláč! Víš, dítě, že ty slzy, to je horká láva? Což je to vskutku pravda, že muž, kterého nenávidíme, ničím v nás nevzbudí soucit? Kdybys mě viděla umírat, smála by ses! Ach, já tě nechci vidět umírat! Jedno slovo. Jediné slovíčko odpuštění! Neříkej mi, že mě miluješ, řekni mi jen, že chceš; to postačí, zachráním tě. Jestli ne... Ach, čas kvapí. Zapřísahám tě při všem, co je ti svaté, nečekej, až se změním opět v kámen jako ta šibenice, která si tě také žádá! Pomysli, že držím osudy nás obou ve svých rukou, že jsem šílený, jaká hrůza! Že mohu nechat všechno se zřítit a že se pod námi otvírá bezedná propast, kam budu padat za tebou, nešťátnice, po celou věčnost. Jen jedno laskavé slovo! Řekni slovo, jen slovíčko!”

Otevřela ústa, aby mu odpověděla. Vrhł se před ní na kolena, aby nábožně přijal slovo, snad slovo něhy, jež splyne z jejích rtů. Řekla mu: „Jste vrah!”

Kněz ji sevřel zuřivě do náruče a hnusně se zasmál: „Tak dobře, vrah,“ řekl, „ale budeš mou! Nechceš mě za otroka, budeš mě mít za pána! Budeš mou! Mám doupě, kam tě odvedu. Půjdeš za mnou, musíš jít za mnou, nebo tě vydám! Musíš zemřít, krasotinko, nebo

být mou! Budeš patřit knězi, odpadlíkovi, vrahu! A už tuto noc, slyšíš? Pojd'me, ať žije rozkoš! Pojd'me! Líbej mě, bláhová! Hrob, nebo mé lůžko!“

Z očí mu sršela zuřivá žádost. Dívčino hrdlo se zardívalo pod jeho chlípnými ústy. Zmítala se v jeho náručí. Líbal ji zpěněnými ústy.

„Nekousej mě, obludo!“ křičela. „Ach, nech mě, nech mě, ty odporný, hnusný mnichu! Vytrhám ti tvé ošklivé šediny a hodím ti je po hrstech do tváře!“

Zrudl, zbledl, pak ji pustil a chmurně na ni hleděl. Myslíla, že vyhrála, a pokračovala: „Říkám ti, že patřím svému Phoebovi, že miluji Phoeba a že Phoebus je krásný! Ty, kněže, jsi starý a ošklivý! Jdi pryč!“

Vyrazil prudký výkřik jako ubožák, jemuž na tělo přiložili rozžhavené železo. „Zemři tedy!“ řekl, skřípaje zuby. Viděla jeho strašlivý pohled a chtěla utéci. Uchopil ji, zatřásl jí, mrštil s ní na zem, a vleka ji za její krásné ruce po dlažbě za sebou, kráčel rychlými kroky k rohu Rolandovy věže.

Když tam došel, obrátil se k ní: „Naposledy, chceš být mou?“

Odpověděla pevně:

„Ne.“

Tu zakřičel hlasitě: „Gudulo! Gudulo! Tady máš cikánku! Pomsti se!“

Dívka cítila, jak ji někdo prudce uchopil za loket. Podívala se: kostnatá paže vyčuhující z okénka ve zdi svírala ji jako ruka železná.

„Drž dobře!“ řekl kněz. „Je to uprchlá cikánka! Nepuť ji! Jdu pro stráž. Uvidíš, jak ji budou věšet.“

Z nitra zdi odpověděl na ta krvavá slova hrdelní smích.

„Ha, ha, ha!“ Cikánka viděla, jak se kněz vzdaluje úprkem směrem k mostu Matky Boží. Bylo odtamtud slyšet jízdní hlídku.

Dívka poznala zlou kajícnici. Zalykajíc se hrůzou, snažila se vyprostit. Kroutila se, několikrát sebou šklubla ve smrtelné úzkosti a zoufalství, ale kajícnice ji držela neslýchanou silou. Její kostnaté a hubené prsty se jí mučivě zadíraly do masa a svíraly ji kolem dokola. Zdálo se, že ta ruka je přikována k její paži. To, co vyčnívalo

ze zdi, bylo horší než řetěz, horší než pouta, horší než železný kruh: byly to živé a myslící kleště.

Padla vyčerpána na zed' a přepadl ji strach ze smrti. Myslíla na krásu života, na své mládí, na modrou oblohu, na přírodu, na lásku, na Phoeba, na vše, co jí uniklo, i na to, co ji čekalo, na kněze, který ji šel udat, na kata, který přijde, na šibenici, jež stála vedle. Cítila, jak jí hrůza stoupá až ke kořínkům vlasů, a slyšela příšerný smích poustevnice, jež jí šeptala: „Ha, ha, ha, budeš viset!“

Obrátila se v smrtelných mdlobách k okénku a zahlédla mřížemi šedou tvář kajícnice.

„Co jsem vám udělala?“ zeptala se skoro mrtvě.

Kajícnice neodpověděla a začala si podrážděně a posměšně prozpěvovat: „Cikánka! Cikánka! Cikánka!“

Ubohá Esmeralda si zakryla tvář vlasy, neboť pochopila, že nemá před sebou lidskou bytost.

Najednou však poustevnice začla křičet, jako by cikánčina otázka potřebovala celý ten čas, než dospěla do jejího vědomí.

„Cos mi udělala, říkáš? Ach, cos mi udělala, cikánko? Tak poslouchej! Měla jsem dítě, slyšíš, měla jsem dítě, povídám ti! Hezounkou dcerušku! Ach, má Anežko!“ volala pomateně a líbala cosi ve tmě. „Nuže, slyšíš, cikánko? Vzali mi mé dítě, ukradli mi mé dítě; snědli mi mé dítě. Tos mi udělala.“

Dívka odpověděla jako ovečka:

„Vždyť jsem tehdy nebyla snad ani na světě!“

„Ale ano,“ opáčila kajícnice, „jistě jsi už byla na světě! Byla jsi při tom. Byla by asi tak stará jako ty! Tak! – Jsem tu už patnáct let. Patnáct let trpím, patnáct let se modlím, patnáct let si rozbívám hlavu o tyhle čtyři stěny. – Říkám ti, že mi ji ukradli cikáni. Slyšíš? A že ji rozkousali svými zuby. – Máš srdce? Představ si dítě, jak si hraje, jak saje z prsu, jak spí. Je tak neviňoučké. – No, a to mi vzali, to mi zabili. Dobrý Bůh to dobře ví! – Dnes budu zase já jíst cikánské maso. – Ach, jak bych se do tebe zakousla, kdyby mi mříže nepřekážely! Ale

mám příliš velkou hlavu! Má ubohá holčička! Zatím co spala! A jestli ji probudili, když ji kradli, marně křičela, nebyla jsem doma. Ach matky cikánské, vy jste mi snědly dítě! Pojd'te se podívat na své!"

A začla se střídavě smát a skřípat zuby. Ty dvě věci se na té zuřivé tváři příliš nelišily. Začínalo svítat. Popelavý přísvit osvětloval matně celou scénu a šibenice na náměstí vystupovala stále zřetelněji. Z druhé strany, od mostu Matky Boží, slyšela ubohá odsouzená nejasně dusot jízdy.

„Paní,“ zvolala, spínajíc ruce a klesajíc na kolena, rozcuchaná, zděšená, šílená hrůzou. „Paní, mějte slitování! Už přicházejí. Nic jsem vám neudělala! Chcete mě na vlastní oči vidět umírat tou strašnou smrtí? Jistě máte slitování! Je to příliš hrozné. Nechte mě utéci! Pust'te mě! Milost! Nechci takhle umřít!"

„Vrať mi mé dítě!"

„Smilování, smilování!"

„Vrať mi mé dítě!"

„Pust'te mě, pro dobré nebe!"

„Vrať mi mé dítě!" A dívka po druhé klesla vyčerpána, zlomena, s očima skelnýma, jako by se dívala z hrobu. „Běda,“ zakoktala, „vy hledáte své dítě, já hledám své rodiče.“

„Vrať mi mou malou Anežku,“ pokračovala Gudula. „Nevíš, kde je? Tak tedy umři! Něco ti povím. Byla jsem nevěstka, měla jsem dítě a to dítě mi vzali. Cikáni. Tak vidíš, že musíš zemřít! A až přijde tvá cikánská matka a bude tě chtít, řeknu jí: Matko, pohleď na tu šibenici! Nebo mi raději vrať mé dítě! Víš, kde je má holčička? Počkej, něco ti ukážu! Tohle je její botička, všechno, co mi po ní zbylo. Nevíš, kde je druhá? Jestli to víš, řekni mi to a já ji půjdu na kolenu hledat třebaš na druhý konec světa.“

A při těchto slovech natáhla svou druhou ruku z okénka a ukázala cikánce vyšívanou botičku. Bylo už dosti světlo, takže mohla rozeznat její tvar i barvy.

„Ukažte mi tu botičku!“ řekla cikánka a celá se zachvěla. „Bože, Bože!“

Zároveň prudce otevřela volnou rukou malý váček, zdobený skleněnými korálky, který nosila na krku.

„Jen si prohrabávej svůj ďábelský amulet!“ bručela Gudula.

Najednou zmlkla, zachvěla se na celém těle a zvolala hlasem, který vycházel z nejhlubšího nitra: „Má dcero!“

Cikánka vyňala z váčku malou botičku úplně podobnou první. Na botičce byl přišpendlen pergamenový lísteček s tímto říkáním:

*Až stejný znovu najdeš,
v matčině objetí se octneš.*

Kajícnice bleskurychle srovnala obě botičky, přečetla nápis na lístečku, a tisknouc k mřížím nebeskou radostí rozzářenou tvář, zvolala:

„Má dcero! Má dcero!“

„Matko!“ odpověděla cikánka.

Tento okamžik se neodvažujeme vylíčit.

Oddělovala je zeď a železné mříže. „Ach, ta zeď!“ kvílela kajícnice. „Vidět ji a nemoci ji obejmout! Tvou ruku, tvou ruku!“

Dívka ji prostrčila okénkem paži; kajícnice se vrhla na její ruku, přitiskla k ní rty a setrvala v tom propastném polibku, nejevíc známky života, ledaže sebou chvílemi škubla v bocích, jak vzlykala. Přitom se jí potokem řinuly slzy, tiše, potmě, jako noční déšť. Ubohá matka vylévala proudem na tu zbožňovanou ruku celou tu temnou a hlubokou studnu slz, kterou v sobě nosila, kam po dlouhých patnáct let kapka po kapce kanula její bolest.

Najednou se narovнала, odhrnula si z čela dlouhé šedé vlasy a beze slova začala zuřivěji než lvice lomcovat oběma rukama mřížemi komůrky. Tyče však držely pevně. Našla si tedy v koutě cely velkou dlaždici, jež jí sloužila za podušku, a mrštila jí s takovou silou

proti mříži, až se jedna tyč zlomila, sršíc tisícerými jiskrami. Druhá rána úplně prolomila starý železný kříž, který zatarasoval okénko. Pak oběma rukama vylámala a vytrhala zrezavělé zbytky železných tyčí. Jsou chvíle, kdy ženské ruce mají nadlidskou sílu.

Když si takto prorazila cestu a nepotřebovala k tomu ani minutu, uchopila dceru v pase a vtáhla ji do komůrky. „Pojď, ať tě vysvobodím z té propasti!“ šeptala.

Když měla dceru v komůrce, postavila ji nejprve jemně na zem, pak ji opět vzala a nosila ji v náručí, jako by to byla pořád její malá Anežka, chodila s ní opojená, šílená, veselá sem a tam po své těsné komůrce, křičela, zpívala, líbala svou dceru, hovořila s ní, hlasitě se smála, rozplývala se v slzách – všechno najednou a vášnivě.

„Dcero, dceruško!“ volala. „Mám svou dceru! Je tady. Dobrý Bůh mi ji vrátil. Pojďte sem všichni! Je tam někdo, aby viděl, že mám svou dceru? Kriste Ježíši, jak je krásná! Nechal jsi mě čekat patnáct let, Pane Bože, ale jen proto, abys mi ji vrátil krásnou. – Cikánky ji tedy nesnědly? Kdo to řekl? Má dceruško, má dceruško! Polib mě! Ty dobré cikánky. Mám ráda cikánky. – Ano, jsi to opravdu ty! Tak proto mi vždycky zabušilo srdce, když jsi šla kolem! A já myslila, že je to z nenávisti. Odpusť mi, Anežko, odpusť mi! Připadala jsem ti velice zlá, vid’? Miluji tě. – A což to malé znaménko na krku, máš je ještě? Ukaž! Má je ještě. Ach, ty jsi krásná. Ty velké krásné oči máte po mně, slečno! Polib mě! Mám tě tak ráda. Ted’ je mi jedno, že ostatní matky mají děti; ted’ se jim smějí. Jen ať přijdou! Ať se podívají na mou dceru! Hle, její krk, její oči, její vlasy, její ruka! Najděte mi něco tak krásného! Ach, ručím vám za to, ta bude mít nápadníků! Patnáct let jsem plakala. Všechna moje krása odplynula a přešla na ni. Líbej mě!“

Říkala jí tisíc jiných pošetilostí, jejichž všechnen půvab spočíval v přízvuku řeči, cuchala jí šaty, až se ubohá dívka červenala, hladila jí hedvábné vlasy, líbala jí nohy, kolena, čelo, oči a nade vším byla u vytržení.

Dívka se tomu nebránila, opakovala jen chvílemi velice tiše a s nevýslovnou něhou: „Matko!“

„Vidíš, dceruško,“ pokračovala kajícnice, přerušujíc neustále svá slova polibky, „vidíš, jak tě budu milovat! Odejme odtud. Bude nám spolu blaze! Zdělila jsem něco v Remeši, v našem kraji. Znáš Remeš! Ach ne, neznáš, bylas ještě moc maličká! Kdybys věděla, jak jsi byla hezoučká, když ti byly čtyři měsíce! Mělas tak malinké nožky, že se na ně chodili dívat jako na zázrak až z Epernay, a to je sedm mil daleko! Budeme mít políčko a domek. Uložím tě do své postele. Bože, Bože, kdo by tomu uvěřil! Mám opět svou dceru!“

„Ach matko!“ ozvala se dívka, když konečně sebrala sílu, aby ve svém pohnutí promluvila. „Cikánka mi to dobře řekla. Měli jsme u nás jednu hodnou cikánku, loni zemřela, a ta se o mne starala jako chůva. Ta mi pověsila na krk ten váček. Říkala mi stále: Holčičko, dobře opatruj ten klenot! Je to poklad! Pomůže ti najít matku. Svou matku nosíš na krku. – Cikánka mi to předpověděla!“

Kajícnice sevřela znovu dceru do náruče. „Pojď, ať tě políbím! Tak pěkně to říkáš. Až se vrátíme domů, dáme ty botičky Ježíškovi v kostele. Jsme to dlužny Panně Marii. Bože, jak máš krásný hlas! Když jsi na mne před chvílí mluvila, bylo to jako hudba. Ach! Všemohoucí Bože, našla jsem své dítě! Uvěří někdo té historii? Člověk snese všechno, když jsem neumřela radostí.“

Pak začala tleskat, smála se a volala: „Ach, jak budeme šťastné.“

Vtom zalehlo do komůrky řinčení zbraní a dusot koní, kteří patrně vyrazili od mostu Matky Boží a rychle se blížili po nábřeží. Cikánka se kajícnici vrhla s úzkostí do náruče.

„Zachraňte mě, zachraňte mě, matko! Už přicházejí!“ Kajícnice zbledla.

„Nebesa! Co to říkáš? Zapomněla jsem, že tě pronásledují! Co jsi udělala?“

„Nevím,“ odpověděla nešťastná dívka, „ale jsem odsouzena k smrti.“

„K smrti!“ zvolala Gudula a zapotácěla se jako omráčená bleskem. „K smrti!“ opakovala pomalu a hleděla upřeně na dceru.

„Ano, matko,“ odpověděla zděšená dívka, „chtějí mě zabít. Už si pro mne jdou! Ta šibenice je pro mne! Zachraňte mě! Zachraňte mě! Už se blíží, zachraňte mě!“

Kajícnice zůstala chvíli jako zkamenělá, pak zavrtěla pochybovačně hlavou a najednou vyprskla v smích, v ten příšerný smích, který se jí opět vrátil:

„Ho, ho, ne, ne! To je sen, co mi tu povídáš! Ach tak! To bych ji tedy ztratila na celých patnáct let a pak bych ji opět našla na jedinou minutu a zase by mi ji vzali! A právě teď, když už je velká, krásná, když se mnou hovoří, když mě miluje! Teď by mi ji přišli sníst, před mýma očima, mně, matce! Ne, ne! To není možné. Něco takového dobrý Bůh nedopustí.“

Tu se patrně jízdní hlídka zastavila a bylo slyšet vzdálený hlas:

„Tudy, pane Tristane! Kněz říkal, že ji najdeme u Myší díry.“ Bylo slyšet znovu dusot koní.

Kajícnice se vztyčila a vykřikla zoufale: „Zachraň se, zachraň se, dítě! Už si na všechno vzpomínám. Máš pravdu. Ty máš zemřít! Hrůza! Prokletí! Zachraň se!“

Strčila hlavu do okénka, ale hned ji zase stáhla.

„Zůstaň,“ řekla tiše, úsečně a žalostně a svírala přitom křečovitě ruku cikánky, víc mrtvé než živé. „Zůstaň! Ani nedýchej! Všude jsou vojáci! Nemůžeš teď odejít. Je už příliš světlo.“

Měla oči suché a horečnaté. Chvíli nepromluvila ani slovo. Přecházela jen velkými kroky po cele, občas se zastavila a rvala si plné hrsti šedivých vlasů, jež pak trhala zuby.

Najednou řekla: „Blíží se. Promluvím s nimi. Schovej se v koutě! Neuvidí tě. Řeknu jim, žes utekla, že jsem tě pustila, ano, to jim řeknu!“

Postavila svou dceru (neboť ji dosud nosila) do kouta cely, kam zvenčí nebylo vidět. Složila ji do klubíčka, urovnala ji pečlivě tak,

aby jí ani noha ani ruka nevyčnivala ze stínu, rozpustila jí černé vlasy po bílých šatech, aby je zastřela, postavila před ni džbán a dlaždici, jediný svůj nábytek, v naději, že ji ten džbán a ta dlaždice zakryjí. A když s tím byla hotova, vrhla se poněkud uklidněna na kolena a modlila se. V prvním rozbřesku dne bylo v Myší díře ještě dosti temno.

Vtom se ozval zcela blízko u cely hlas kněze, ten pekelný hlas: „Tudy, kapitáne Phoebe z Châteaupersu!“

Při tom jméně, při zvuku toho hlasu se Esmeralda v koutku pohnula.

„Nehýbej se!“ řekla Gudula.

Sotva dořekla, hluk mužů, jejich mečů a koní obklopil celu. Matka rychle vstala a postavila se k okénku, aby je zakryla. Spatřila na náměstí Grève rozestavený velký zástup ozbrojenců, pěších i jízdnic. Jejich velitel seskočil z koně a šel k ní: „Stařeno,“ promluvil ten muž kruté tváře, „hledáme čarodějnici, abychom ji pověsili. Řekli nám, že ji máš.“

Ubohá matka se podívala co nejlhostejněji a odpověděla: „Nerozumím dobře, co mi povídáte.“

Muž odpověděl: „Kristovy rány, co tedy žvanil ten potřestěný arcijáhen? Kde je!“

„Milostivý pane,“ řekl jeden voják, „zmizel.“

„Nuže, bláznivá stařeno,“ pokračoval velitel, „nelži! Dali ti hlídat čarodějkou. Co jsi s ní udělala?“

Kajícnice se bála všechno zapřít, aby nevzbudila podezření, a odpověděla upřímným a bručivým hlasem: „Jestli mluvíte o tom velkém děvčeti, které mi před chvílí někdo strčil do rukou, tak vám povídám, že mě kousla a že jsem ji pustila. Tak je to. A nechte mě na pokoji.“

Velitel se zatvářil zklamaně.

„Nelži mi, ty staré strašidlo!“ pokračoval. „Jmenuji se Tristan l’Hermite a král mi říká kmotře. Tristan l’Hermite, slyšíš?“ A rozhlížeje

se kolem sebe po náměstí Grève, dodal: „To jméno tu má dobrý zvuk.“

„Kdybyste byl Satan l’Hermite,“ odpověděla Gudula s novou nadějí v duši, „nemohla bych vám povědět nic jiného a nebála bych se vás!“

„Kristovy rány,“ zvolal Tristan, „té jede huba! Ta čarodějnická holka tedy utekla! A kudy?“

Gudula odpověděla lhostejným hlasem:

„Myslím, že Beránčí ulicí.“

Tristan se obrátil a pokynul své četě, aby se připravila na pochod. Kajícnice si oddechla.

„Milostivý pane,“ ozval se najednou jeden lučištník, „zeptejte se té čarodějnice, proč jsou mříže v jejím okénku vylámané!“

Tato otázka naplnila srdce ubohé matky novou úzkostí. Přesto však neztratila docela duchapřítomnost.

„Byly vždycky tak,“ zakoktala.

„Hloupost! Ještě včera tu byl pěkný černý kříž a vypadal velice zbožně,“ odporoval lučištník.

Tristan pohlédl úkosem na kajícnici.

„Zdá se mi, že se ta baba plete!“

Nešťastnice cítila, že všechno záleží na její rozvaze, a se smrtelnou úzkostí v srdci začala se uštěpačně smát. Matky mají takovou sílu.

„Třesky, plesky,“ řekla, „ten člověk je opilý. Už před rokem vrazila kára s kamením zadkem do okénka a prorazila mříž. Však jsem taky vozkovi vynadala.“

„Je to pravda,“ řekl jiný lučištník, „byl jsem přítom.“

Vždy a všude se najdou lidé, kteří všechno viděli. Toto neočekávané svědectví lučištníkovo kajícnici opět povzbudilo; výslech byl pro ni cestou přes propast po ostří nože.

Bylo jí však souzeno potácet se mezi nadějí a strachem.

„Kdyby to udělala kára,“ ozval se opět první voják, „musely by pahýly tyčí trčet dovnitř, ale tyhle jsou ohnuty ven.“

„Vida, vida,“ řekl vojákovi Tristan, „ty máš nos jako vyšetřující soudce v Châteletu! Odpověz na to, stará!“

„Pane Bože,“ zvolala stařena v nejvyšší tísní a proti své vůli plačtivým hlasem, „přísahám vám, milostivý pane, že tu mříž rozbila kára. Slyšíte, že to viděl ten muž. A pak, co to má co dělat s cikánkou?“

„Hm,“ zabručel Tristan.

„U všech čertů,“ vmísil se opět voják, jemuž zalichotila pochvala velitelova, „ty pahýly jsou čerstvě uraženy.“

Tristan zavrtěl hlavou. Zbledla.

„Jak je to dávno s tou károu?“

„Měsíc, snad čtrnáct dní, milostivý pane, už nevím.“

„A napřed říkala, že je to víc než rok,“ podotkl voják.

„Milostivý pane,“ vykřikla, stále přitisknuta k okénku a třesouc se strachem, aby je snad podezřívavě nenapadlo prostrčit hlavu okénkem a podívat se dovnitř: „Milostivý pane, přísahám vám, že mi tu mříž rozbila kára. Přísahám vám to při všech svatých v ráji! Ať jsem na věky prokleta a ať zapřu Boha, jestli to nebyla kára!“

„Zaklínáš se moc ohnivě,“ řekl Tristan s pohledem inkvizitora.

Ubohá žena cítila, jak ji jistota čím dál víc opouští. Dělal už hlouposti a s hrůzou si uvědomovala, že neříká to, co by měla říkat.

Tu přiběhl jiný voják a křičel:

„Milostivý pane, ta stará baba lže. Čarodějnice neutekla Beránčí ulicí. Ulice byla celou noc zatažena řetězem a hlídka nikoho neviděla.“

Tristan, jehož výraz byl každým okamžikem hrozivější, zeptal se kajícnice:

„Co tomu říkáš?“

Pokusila se ještě jednou čelit té nové pohromě: „Že nevím, milostivý pane, mohla jsem se zmýlit! Zdálo se mi, že se opravdu dala přes vodu!“

„Ale to je zrovna na opačné straně,“ řekl velitel. „Není přece zrovna pravděpodobné, že by se chtěla vrátit do Starého města, kde ji pronásledují. Ty lžeš, babo!“

„A pak, ani na té straně řeky, ani na druhé není člun,“ dodal první voják.

„Snad přeplavala,“ namítla kajícnice, bránic se krok za krokem.

„Copak ženy plavou?“ řekl voják.

„Kristovy rány! Babo, ty lžeš!“ opakoval Tristan zlostně. „Mám sto chutí nechat tu čarodějnici běžet a chytit tebe! Čtvrt hodinka na skřipci ti snad rozváže jazyk, abys řekla pravdu! Připrav se! Půjdeš s námi!“

Chopila se dychtivě těchto slov.

„Jak si přejete, milostivý pane. Udělejte to. Půjdu ráda na skřipec. Odved'te mě! Rychle, rychle, pojďme hned!“ – Zatím se má dcera zachrání, myslila si.

„Tisíc hromů,“ řekl velitel, „ta má chuť na skřipec! Už té bláznivé ženské vůbec nerozumím.“

Tu vystoupil z řady jeden starý, šedivý desátník a obrátil se k veliteli:

„Je opravdu blázen, milostivý pane. Jestli cikánku pustila, není to její vina, protože cikánky nemá v lásce. Už patnáct let tu konám hlídku a slyším ji každý večer, jak cikánky bez přestání proklíná. Jestli pronásledujeme tu malou tanečnici s kozou, jak mám za to, tu nenávidí obzvlášť.“

Gudula se přemohla a řekla:

„Tu obzvlášť.“

Jednomyslné svědectví ostatních vojáků stráže potvrdilo veliteli slova starého desátníka. Tristan l'Hermite, zoufalý, že z kajícnice nemůže nic vytáhnout, obrátil se k ní zády a ona se dívala s nevýslovnou úzkostí, jak pomalu kráčí k svému koni.

„Vzhůru,“ procedil mezi zuby, „na pochod! Dáme se znovu do pátrání! Nezamhouřím oka, dokud nebude ta cikánka viset!“

Přece však chvíli váhal, než sedl na koně. Gudula se potácela mezi životem a smrtí, když viděla, jak slídí po náměstí oním neklidným pohledem honičího psa, který cítí nablízku pelech zvěře a nechce se vzdát. Konečně potřásl hlavou a vskočil do sedla. Srdce Gudulino, tak strašlivě sevřené, se uvolnilo a Gudula, pohleděvši na svou dceru, na niž se za přítomnosti vojáků neodvážila podívat, zašeptala: „Zachráněna!“

Ubohá dívka zůstala po celý ten čas ve svém koutku. Bez dechu, bez hnutí, smrt před očima. Neušlo jí nic z výjevu mezi Gudulou a Tristanem a všechny úzkosti matčiny se odrážely v její duši. Slyšela každé zapraskání niti, na níž visela nad propastí; dvacetkrát už myslila, že se přetrhla, ale konečně počala volněji dýchat a cítit pevnou půdu pod nohama. Vtom zaslechla hlas, jak říká veliteli:

„U všech rohatých! Pane veliteli, všet čarodějnici není práce pro mne, pro vojáka! S lůzou jsme se vypořádali! O ostatní se postarejte sám! Jistě uznáte, že se musím vrátit ke své setnině. Je bez kapitána!“

Byl to hlas Phoeba z Châteaupersu. Co se v ní událo, nelze vylíčit. Její přítel, její ochránce, její opora, její útočiště, její Phoebus byl tedy zde! Vstala, a dřív než jí v tom mohla matka zabránit, vrhla se k okénku s výkřikem:

„Phoebe! Pomoc! Phoebe!“

Phoebus tu již nebyl. Právě zahýbal tryskem za roh Nožířské ulice. Ale Tristan ještě neodjel.

Kajícnice zařvala a vrhla se na svou dceru. Strhla ji prudce zpět, zatínajíc jí nehty do šíje. Tygří matka nedbá na takové drobnosti. Ale bylo příliš pozdě. Tristan to viděl.

„He, he,“ vykřikl posměšně a vycenil přitom všechny zuby, takže se jeho tvář podobala vlčí tlamě. „Dvě myši v jedné pasti!“

„Myslil jsem si to,“ řekl voják.

Tristan mu poklepal na rameno.

„Jsi dobrá kočka! Nuže,“ dodal, „kde je Henriet Cousin?“

Z řady vystoupil muž, který neměl ani oděv, ani vzezření vojáka. Byl oblečen zpola šedě, zpola hnědě, měl hladké vlasy, kožené rukávy a v hrubé ruce klubko provazů. Tento muž doprovázel vždy Tristana, jako Tristan doprovázel vždy Ludvíka XI.

„Příteli,“ řekl Tristan l’Hermite, „myslím, že tohle je ta čarodějnice, kterou jsme hledali. Pověsíš mi ji! Máš žebřík?“

„Je tu jeden pod kůlnou Sloupového domu,“ odpověděl muž. „A jaká poprava to má být?“ ptal se, ukazuje na kamennou šibenici.

„Ano.“

„Ho, ho,“ zachechtal se muž ještě zhovadileji než předtím jeho velitel, „nebudeme mít daleko.“

„Pospěš si,“ řekl Tristan, „smát se můžeš až potom.“

Od chvíle, co Tristan spatřil její dceru a co všechna naděje byla ztracena, nepromluvila kajícnice ani slova. Hodila ubohou polomrtvou cikánku do kouta sklepení, postavila se zase k okénku a opřela obě ruce o roh římsy jako dva spáry. V tomto postoji si prohlížela neohroženě všechny vojáky pohledem již zase divokým a šíleným. V okamžiku, kdy se Henriet Cousin přiblížil ke kobce, zatvářila se na něj tak divoce, že ucouvl.

„Milostivý pane,“ pravil, vraceje se k veliteli, „kterou mám vzít?“

„Mladou.“

„Tím lépe. Se starou by to šlo asi těžko.“

„Ubohá malá tanečnice s kozou!“ řekl starý desátník z noční hlídky.

Henriet Cousin přistoupil k okénku. Musel sklopit oči před matčiným pohledem. Řekl dosti bázlivě: „Paní...“

Přerušila ho hlasem velmi tichým a zuřivým: „Co chceš?“

„Vás ne,“ pravil, „tu druhou!“

„Jakou druhou?“

„Tu mladou!“

Vrtěla hlavou křičíc: „Nikdo tu není! Nikdo tu není! Nikdo tu není!“

„Je,“ odvětil kat, „dobře to víte! Nechte mi vzít tu mladou! Vám přece nechci ublížit!“

Odpověděla s podivným úsměškem: „Ach, mně tedy nechceš ublížit!“

„Vydejte mi tu druhou, paní, pan velitel to chce!“

Opakovala šileně: „Nikdo tu není!“

„Říkám vám, že je,“ odporoval kat, „viděli jsme všichni, že jste byly dvě.“

„Podívej se tedy,“ řekla poustevnice a ušklíbla se. „Prostrč hlavu okénkem!“

Kat si prohlížel zkoumavě matčiny nehty a neodvážil se.

„Pospěš si,“ vzkřikl Tristan, který právě rozestavoval svůj oddíl do kruhu kolem Myší díry a sám seděl na koni poblíž šibenice.

Henriet se celý zmatený vrátil ještě jednou k veliteli. Položil provazy na zem a točil rozpačitě kloboukem v rukou. „Milostivý pane,“ ptal se, „kudy se tam dostat?“

„Dveřmi.“

„Nejsou tam.“

„Oknem.“

„Je příliš úzké.“

„Rozšíř je,“ řekl Tristan zlostně. „Nemáš krumpáče?“ Matka byla stále ve střehu a dívala se ze svého doupěte. Nedoufala už v nic a nevěděla, co chce, ale nechtěla, aby jí vzali dceru.

Henriet Cousin šel vyhledat bednu s popravčím náčiním v kůlně sloupového domu. Vytáhl z ní také dvojitý žebřík, který hned přistavil k šibenici. Pět nebo šest mužů se ozbrojilo krumpáči a sochory a Tristan zamířil s nimi k okénku.

„Stará,“ začal velitel přísně, „vydej nám tu dívku po dobrém!“

Pohlédla na něj, jako když člověk nechápe.

„Pro Kristovy rány,“ pokračoval Tristan, „proč se bráníte tomu, aby ta čarodějnice byla pověšena, jak si přeje král?“

Nešťastnice se zase začala smát tím divokým smíchem.

„Proč nechci? Je to má dcera.“

Přízvuk, jímž pronesla toto slovo, zamrazil dokonce samého Henrieta Cousina.

„Je mi líto,“ odvětil velitel, „ale král si tak přeje!“

Tu vzkřikla s ještě hroznějším smíchem: „Co je mi po tvém králi? Říkám ti, že je to má dcera!“

„Prolomte zed’!“ nařídil Tristan.

Stačilo vylámat vrstvu zdiva pod okénkem, aby vznikl dosti široký otvor. Když matka slyšela, jak krumpáče a sochory podkopávají její tvrz, strašlivě vykřikla; pak začala s děsnou rychlostí pobíhat kolem své cely jako dravá šelma v kleci.

Neříkala už nic, ale oči jí plály. Vojáky mrazilo až v hloubi srdce.

Najednou uchopila svou dlaždici, zasmála se a hodila ji oběma rukama po pracovnících. Dlaždice špatně vržená (neboť se jí trásly ruce) nikoho nezasáhla a dopadla pod nohy Tristanova koně. Matka zaskřípala zuby.

Mezitím se rozednilo, třebaže slunko dosud nevyšlo; staré dřevé komíny Sloupového domu se rozjasnily krásným růžovým nádechem. Byla to hodina, kdy se v podkrovích vesele otvírají okna nejranějších obyvatelů velkoměsta. Náměstím Grève počalo projíždět na oslech několik venkovanů, několik zelinářů, kteří jeli do tržnic; zastavovali se na okamžik před skupinou vojáků shromážděných kolem Myší díry, dívali se na ně udiveně a jeli dál.

Poustevnice si šla sednout k své dceři, zakryla ji svým tělem, hleděla strnule a poslouchala ubohou dívku, která se nehýbala, nemluvila a jen šeptala: „Phoebe! Phoebe!“ Čím zjevnější byla postupující práce bouračů, tím víc se matka bezděčně stahovala a tlačila dívku ke zdi. Najednou spatřila, neboť byla na stráži a nespouštěla z okénka oči, jak se kámen viklá, a slyšela Tristanův hlas povzbuzovat pracovníky. Tu procitla ze skleslosti, do níž upadla před chvílí, a vykřikla; když mluvila, drásal její hlas sluch jako pila, když koktala, jako by se jí nakupily všechny kletby na rtech, aby najednou vybuchla. „Ó, ó, ó! To je strašné! Jste lupiči! Chcete mi

opravdu vzít mou dceru? Říkám vám, že je to moje dcera. Ó zbabělci! Katovi holomci! Bídní pomahači vrahů! Pomoc! Pomoc! Hoří! Ale cožpak mi vezmou mé dítě jen tak? Kdo je tedy ten, jehož nazývají dobrým Bohem?“

A s pěnou u úst, s vyjeveným zrakem, na všech čtyřech jako pardál, celá zježená oslovila Tristana:

„Jen pojď blíž pro mou dceru! Nechápeš, že já žena ti říkám, že je to má dcera? Víš, co je to mít dítě? Hej, vlku, nelíhals nikdy se svou vlčicí? Neměl jsi s ní nikdy vlče? A máš-li mláďata, nepohne se ti nic v těle, když vyjít?“

„Vyvráťte kámen,“ řekl Tristan, „už nedrží.“

Sochory nadzvedly těžkou kamennou vrstvou. Byla to, jak jsme řekli, poslední matčina bašta. Vyskočila, chtěla jej zadržet, poškrábala kámen nehty, ale mohutný balvan jí unikl, uveden v pohyb šesti muži, a sešinul se zvolna po železných pákách až na zem.

Když matka viděla, že je vchod prolomen, padla před otvorem napříč, zatarasujíc průlom svým tělem, lomila rukama, bila hlavou o dláždění a křičela hlasem únavou tak ochraptělým, že ho bylo sotva slyšet: „Pomoc! Hoří! Hoří!“

„Teď se chopte děvčete,“ řekl stále necitelný Tristan.

Matka pohlédla na vojáky tak strašlivě, že měli víc chuti couvnout než jít kupředu.

„Do toho!“ pokračoval velitel, „Henriete Cousine, jdi ty!“

Nikdo se nehnul.

Velitel zaklel: „Pro Kristovy rány! Moji vojáci se bojí ženy!“

„Milostivý pane,“ namítl Henriet, „to není žena.“

„Má hřívu jako lvice,“ dodal jiný.

„Nuže,“ pokračoval velitel, „otvor je dost široký. Vstupte tam tři zároveň jako do průlomu v Pontoisu. Skončeme to, u všech čertů! Kdo couvne, z toho udělám dva kusy.“

Vojáci byli chvíli na váhách mezi hrozbami velitele a hrozbami matky, pak se rozhodli a postupovali k Myší díře.

Když to poustevnice spatřila, vzpřímila se prudce na kolenou, odhrnula vlasy z obličeje, pak spustila hubené a poškrábané ruce do klína. Velké slzy jedna za druhou jí vytryskly z očí a stékaly jí vráskou po obličeji jako bystřina úžlabinou, kterou si sama vyhloubila. Současně začala mluvit hlasem tak prosebným, tak mírným, tak pokorným a tak strhujícím, že poblíž Tristana si ne jeden starý, otrlý strážník, který by dokázal jíst lidské maso, utíral oči.

„Urození pánové, páni strážníci, jen slovo! Musím vám říci jednu věc. To je má dcera, rozumíte? Má drahá dceruška, kterou jsem ztratila. Poslyšte! Je to celý příběh. Ujišťuji vás, že znám velmi dobře pány strážníky. Byli ke mně vždy velmi laskaví v dobách, kdy kluci po mně házeli kamením, protože jsem se prodávala. Vidíte, že mi necháte mé dítě, až se všechno dovíte? Jsem ubohá nevěstka. Cikánky mi ji ukradly. Ano, patnáct let jsem opatrovala její botičku. Pohledte, tu je. Takovou měla nožku. V Remeši! Kytička-Pěnička! V ulici U zoufalého zármutku. Snad jste to znali. To jsem byla já. Byly to krásné časy, když jste byli mladí, prožili jsme hezké chvíle. Budejte mít se mnou soucit, není-liž pravda, urození pánové? Cikánky mi ji ukradly a skrývaly ji přede mnou patnáct let. Myslila jsem, že je mrtva. Strávila jsem zde v tomto sklepě, v zimě, bez ohně, patnáct let. Je to tvrdý život. Ubohá, drahá botička! Tolik jsem volala, že mě dobrý Bůh uslyšel. Dnes v noci mi dceru vrátil. Je to boží zázrak. Nebyla mrtvá. Jsem si jista, že mi ji nevezmete. Ještě kdybych to byla já, neříkala bych nic, ale ji, šestnáctileté dítě! Popřejte jí slunka! – Co vám udělala? Docela nic. Já také ne. Kdybyste věděli, že mám jen ji, že jsem stará, že je to požehnání, které mi svatá Panna posílá. A pak, jste všichni dobří. Nevěděli jste, že je to má dcera, nyní to víte. Ach, miluji ji! Urozený pane veliteli, snesla bych raději díru do svých prsou než škrábnutí na jejím prstě. Vypadáte laskavě. Co vám zde povídám, vysvětluje vše, že ano? Jistě jste měl také matku, milostivý pane! Vy jste velitel, ponechte mi dítě! Uvažte, že vás prosím na kolenou, jako se modlíme ke Kristu Ježíši! Nechci od nikoho nic,

jsem z Remeše, urození pánové, mám tam po svém strýci Mahietu Pradonovi políčko. Nejsem žebračka. Nechci nic, ale chci své dítě! Chci si ponechat své dítě. Dobrý Bůh, náš Pán, nevrátil mi je přece nadarmo! Král, říkáte, král! To už mu neudělá moc radosti, když zabijete mou dcerušku! A pak, král je dobrý. Je to má dcera, má dcera, moje vlastní. Není králova, není vaše. Chci odejít. Konečně, odejdou dvě ženy, matka a dcera. Ať jdou! Pust'te nás! Jsme z Remeše. Ach, jste tak dobří, páni strážníci, mám vás všechny ráda! Vid'te, že mi nevezmete mou drahou holčičku, to je nemožné! Že je to úplně nemožné? Mé dítě! Mé dítě!“

Nebudeme se pokoušet líčit její posuňky, přízvuk jejího hlasu, slzy, jež v hovoru polykala, ruce, které spínala a zase jimi lomila, úsměvy rozdírající srdce, pohledy plné slz, steny, vzdechy, žalostné a jímavé výkřiky, jimiž doprovázela svá zmatená, šílená, nesouvislá slova. Když umlkla, srahl Tristan l'Hermite obočí, ale jen proto, aby ukryl slzu, jež klouzala v jeho tygřím oku. Překonal však tuto slabost a pravil úsečně: „Král to chce.“

Pak se nachýlil k uchu Henrieta Cousina a pošeptal mu: „Skoncuji to rychle!“ Velitel snad cítil, že sám ztrácí odvahu.

Kat a strážníci vstoupili do komůrky. Matka nekladla vůbec odpor, pouze se dovkla k své dceři a vrhla se střežhlav na ni. Cikánka viděla, že se vojáci blíží. Hrůza ze smrti ji vzpružila. „Matko!“ zvolala s nepopsatelnou úzkostí v hlase: „Matko! Přicházejí! Braňte mě!“ – „Ano, miláčku, bráním tě,“ odpověděla matka vyhaslým hlasem, a svírajíc ji pevně ve svém náručí, pokryla ji polibky. Obě dvě na zemi, matka na dceři, skýtali politováníhodnou podívanou.

Henriet Cousin uchopil dívku v půli těla pod krásnými rameny. Když ucítila tuto ruku, zachvěla se odporem a omdlela. Kapka za kapkou dopadaly na ni veliké slzy kata, který ji chtěl odnést v náručí. Zkusil odtrhnout matku, jejíž ruce byly jakoby zauzleny kolem dceřina pasu, ale matka byla tak křečovitě přitisknuta k svému

dítěti, že bylo nemožno je oddělit. Henriet Cousin vyvlekl tedy dívku z cely i s matkou. Také matka měla oči zavřeny.

Právě vycházelo slunce a na náměstí byl již dosti velký shluk lidí, kteří pozorovali zpozzdálí, co to vlekou po dlažbě k šibenici. Tristan měl totiž při popravách ve zvyku, že umíněně bránil zvědavcům, aby se přiblížili.

V oknech nebyl nikdo. Jen v dálce na vrcholku oné věže chrámu Matky Boží, jež ovládá náměstí Grève, bylo vidět dva muže, odrážející se černě na jasné ranní obloze. Zdálo se, že vše pozorují.

Henriet Cousin se zastavil se svým břemenem pod osudným žebříkem, a stěží dýchaje, jak byl dojat, ovázal provaz kolem rozkošného dívčina krku. Nešťastná dívka ucítila strašlivý dotek konopí. Pozvedla víčka a viděla holé rámě kamenné šibenice, napřažené zrovna nad její hlavou. Tu se zatřásla a vykřikla silným a srdcervoucím hlasem: „Ne, ne, nechci!“ Matka, jejíž hlava byla zahrabána a zachumlána v dceřiných šatech, nepromluvila ani slova. Bylo toliko vidět, jak se celé její tělo chvěje, a bylo slyšet, jak s ještě větší horoucností líbá své dítě. Kat použil toho okamžiku, aby jí rychle odtrhl ruce, jimiž svírala odsouzenou. Nebránila se, buď z vyčerpání, nebo ze zoufalství. Tu si položil kat dívku na rameno vedle své mohutné hlavy a tato rozkošná bytost tam půvabně visela, zlomená v pase. Pak vložil nohu na žebřík a chtěl stoupat.

V tom okamžiku otevřela náhle matka, schoulená na dlažbě, oči. Vztyčila se bez jediného výkřiku s děsným výrazem v tváři; pak jako když šelma vyrazí na svou kořist, vrhla se na katovu ruku a kousla ho. Přišlo to jako blesk. Kat zařval bolestí. Vojáci se sběhli. S námahou mu vytáhli krvácející ruku z matčiných zubů. Nepromluvila. Odstrčili ji dosti hrubě a všimli si, že dopadla těžce hlavou na dlažbu. Zvedli ji a opět bezvládně upadla. Byla mrtva.

Kat, jenž nepustil dívku z rukou, začal znovu vystupovat po žebříku.

II. La creatura bella bianco vestita (Dante)¹⁶²

Když Quasimodo viděl, že je komůrka prázdná, že cikánka tam už není, že ji mezitím, co ji bránil, někdo unesl, chytil se oběma rukama za vlasy a dupal překvapením a bolestí; pak začal pobíhat po celém kostele a hledal svou cikánku, vyráżeje podivné zvuky do všech koutů a rozsévaje po dlažbě ryšavé vlasy. Bylo to právě v okamžiku, kdy královi lučištníci, pátrající rovněž po cikánce, vstoupili vítězně do chrámu Matky Boží. Quasimodo, ubohý hluchoun, jim v tom pomáhal, aniž tušil jejich neblahé úmysly. Myslíl, že cikánčinými nepřáteli jsou tuláci. Sám zavedl Tristana l'Hermita ke všem možným skryším, otvíral mu tajné dveře, dvojitá dna oltářů, komůrky v sakristiích. Kdyby tam nešťastnice dosud byla, byl by ji sám vydal. Když Tristana omrzelo marné hledání, a Tristan se nedal jen tak snadno odradit, pokračoval Quasimodo v pátrání sám. Dvacetkrát, stokrát prošel kostelem křížem krážem, odshora dolů a celý zoufalý a šílený stoupal, sestupoval, běhal, volal, křičel, větril, slídil, prohledával a strkal hlavu do všech děr a pochodeň pod každou klenbu. Samec, který ztratil samici, neřval by víc a nebyl by vyjevenější. Když si byl konečně jist, že už tam není, že je konec, že mu ji uloupili, stoupal zvolna po věžních schodech, po těch schodech, po kterých se hnal tak vášnivě a triumfálně onoho dne, kdy ji zachránil. Kráčel týmiž místy s hlavou svěšenou, beze slova, bez slz, skoro bez dechu. Chrám byl již zase pustý a mlčenlivý. Lučištníci jej opustili, aby pronásledovali čarodějnici na Starém městě. Když Quasimodo osaměl v tom prostranném chrámu Matky Boží, před chvílí ještě tak zuřivě obléhaném a tak ryčném, zamířil opět ke komůrce, kde cikánka po tolik týdnů spala pod jeho ochranou. Když se k ní blížil, představoval si, že ji tam snad zase najde. Jakmile spatřil na rohu galerie vedoucí ke střeše bočních lodí úzkou komůrku s okénkem

162 Krásné stvoření bílým rouchem oděné (z Dantovy „Božské komedie“).

a malými dveřmi, přikrčenou pod jedním opěrným obloukem jako ptačí hnízdo pod větví, sevřelo se ubožákovi srdce; opřel se o pilíř, aby neupadl. Myslí si, že ta komůrka je příliš klidná, příliš bezpečná a příliš půvabná, aby tam nebyla, a neodvážil se postoupit o jediný krok ze strachu, aby nezničil svůj sen. „Ano,“ namlouval si, „snad spí nebo se modlí. Nerušme ji.“ Konečně si dodal odvahy, přiblížil se po špičkách, podíval se a vstoupil. Prázdná! Komůrka byla stále prázdná. Hluchý ubožák ji zvolna obešel, nadzvedl lůžko, podíval se pod ně, jako kdyby mohla být skryta mezi dlažbou a žíněnkou, pak potřásl hlavou a tupě zíral. Najednou rozdupal zuřivě svou pochodeň a beze slova, bez jediného vzdechu se rozběhl, vrazil vší silou hlavou do zdi a padl v mdlobách na dlažbu.

Když nabyl vědomí, vrhl se na lůžko, válel se po něm, zběsile líbal ještě teplé místo, kde dívka spala, a ležel tam chvíli nehnutě, jako by tam chtěl umřít; pak vstal, zalitý potem a oddychuje, a jako smyslů zbavený začal vrážet hlavou do zdi s hrůznou pravidelností jako srdce jeho zvonů a s odhodláním člověka, který si ji chce roztržít. Nakonec klesl vyčerpán po druhé; vyvlekl se po kolenou z komůrky, posadil se proti dveřím na zem a užasle se díval. Zůstal tak přes hodinu bez pohnutí, s okem upřeným na opuštěnou komůrku, zachmuřenější než matka sedící mezi prázdnou kolébkou a plnou rakví. Neproněs jediného slova. Jen vzlykot zachvíval v delších přestávkách prudce celým jeho tělem, avšak vzlykot bez slz, jako když se v létě někdy blýská a nehřmí.

Zdá se, že právě v těchto chvílích hlubokého a bezútěšného přemítání, kdy pátral, kdo by mohl být nečekaným cikánčíným únoscem, připadl na arcijáhna. Vzpomněl si, že pouze páter Kladius měl klíč od schodiště ke komůrce, připomněl si jeho noční útoky na dívku, na první, při němž mu on, Quasimodo, sám pomáhal, na druhý, který mu překazil. Vzpomněl si na mnoho podrobností a nepochyboval už, že mu vzal cikánku arcijáhnen. Avšak jeho úcta ke knězi byla tak veliká, jeho vděčnost, oddanost a láska k tomuto

člověku měla tak hluboké kořeny v jeho srdci, že i v tomto okamžiku odolávaly spárům žárlivosti a zoufalství.

Uvažoval o tom, že to udělal arcijáhen, a hněv na život a na smrt, který by kvůli tomu pocítil proti každému jinému, obracel se u hluchého ubožáka v rostoucí bolest, jakmile šlo o Klaudia Frolla.

V okamžiku, kdy se jeho myšlenky takto soustřeďovaly na kněze a kdy úsvit už zjasňoval opěrné oblouky, spatřil v hořejším patře chrámu v záhybu ochozu, jenž se vine zvenčí kolem apsidy chrámu Matky Boží, kráčející postavu. Tato postava kráčela směrem k němu. Poznal ji. Byl to arcijáhen. Klaudius šel vážným a pomalým krokem. Nedíval se při chůzi před sebe; mířil k severní věži, ale obličejem byl obrácen stranou, k pravému břehu Seiny, a natahoval hlavu, jako by se snažil vidět něco přes střechy. Takovou šikmou polohu mívá často sova. Letí k určitému bodu a dívá se na jiný. Tak přešel kněz nad Quasimodem, aniž ho viděl.

Hluchý, kterého toto nenadálé setkání ohromilo, viděl, jak vchází do dveří ke schodům na severní věž. Čtenář ví, že z této věže je vidět radnici. Quasimodo vstal a šel za arcijáhнем.

Quasimodo stoupal po věžních schodech, aby se dostal na věž a dověděl se, proč tam stoupá kněz. Ostatně ubohý zvoník nevěděl, co učiní, co řekne, co chce. Překypoval zuřivostí a obavami. Arcijáhen a cikánka zápolili v jeho srdci.

Když dospěl k vrcholku věže, zkoumal obezřele, dříve než vystoupil ze stínu schodiště na plošinu, kde je kněz. Kněz byl k němu obrácen zády. Plošina věže je lemována prolamovaným zábradlím. Kněz hleděl upřeně na město a opíral se hrudí o tu stranu zábradlí, která směřuje k mostu Matky Boží.

Quasimodo se k němu přiblížil vlčími kroky, aby zjistil, nač se tak dívá. Pozornost knězova byla upoutána jinam, takže vůbec neslyšel, jak jde hluchý za ním.

Ve svěžím jasu letního jitra je z věží chrámu Matky Boží nádherná a rozkošná podívaná na Paříž, a což teprve na tehdejší Paříž. Mohlo

to být v červenci. Nebe bylo úplně jasné. Porůznu dohasínalo na něm několik opožděných hvězd a na východě, v nejjasnějším místě oblohy, zůstala jedna obzvlášť třpytivá. Slunce právě vycházelo. Paříž se počínala hýbat. V běloučkém a čistoučkém světle vystupovaly zřetelně před očima plochy nesčetných domů na východě. Obrovský stín věží přecházel ze střechy na střechu, z jednoho konce velikého města na druhý. V některých čtvrtích se už ozývaly různé zvuky a hřmoty. Zde úder zvonu, tam rána kladivem, složitý rachot jedoucí káry. Jako z trhlin velikánského sirného pole vyvalily se tu a tam již nad celou tu hladinu střech kotouče dýmu. Řeka, jejíž vody se čerí o pilíře tolika mostů, o špičky tolika ostrovů, leskla se stříbrnými vlnkami. Za hradbami kolem města ztrácel se zrak ve velkém okruhu chomáčků par, v nichž člověk matně rozeznával nekonečnou linii rovin a půvabné zvlnění kopců. Nad tímto zpola probuzeným městem se vznášely a rozptylovaly nejrůznější zvuky. Po obloze hnal ranní větřík k východu několik bílých mráčků, utržených z mlžného rouna pahorků.

Na náměstí před chrámem ukazovalo si s úžasem několik kmoter s hrnci mléka v rukou podivné poškození hlavních dveří chrámu Matky Boží a dva potůčky olova, jež ztuhlo ve štěrbinách pískovcových kamenů. To bylo vše, co zůstalo z noční vřavy. Quasimodova hranice mezi věžemi uhasla. Tristan dal náměstí vyklidit a mrtvolý naházet do Seiny. Králové jako Ludvík XI. dbají o to, aby dlažba po krveprolití byla rychle umyta.

Na vnější straně zábradlí věže, přesně pod místem, kde se zastavil kněz, byl jeden z těch fantasticky vytesaných kamenných chrličů, jimiž se ježí gotické budovy; dvě rozkošné bílé fialky, kvetoucí ve spárech tohoto chrliče, zdravily se laškovně navzájem, rozkývané a jako oživené větrem. Nahoře nad věžemi, daleko, daleko na obloze bylo slyšet ptačí šveholení.

Nic z toho všeho kněz neviděl, neslyšel. Byl jedním z těch lidí, pro něž nejsou ani jitra, ani ptáci, ani květiny. V tomto nesmírném, tak

rozmanitým obzoru kolem dokola byla jeho pozornost soustředěna na jediný bod.

Quasimodo hořel touhou zeptat se ho, co učinil s cikánkou; avšak arcijáhen jako by v té chvíli dlel mimo svět. Prožíval zřejmě jeden z oněch otřesných okamžiků života, kdy člověk ani necítí, že se mu země boří pod nohama. Stál nepohnutě a mlčky, s očima neustále upřenýma na jedno místo; a v tom mlčení a v té strnulosti bylo cosi tak strašlivého, že divoký zvoník se před ním třásl a neodvážil se s ním srazit. Sledoval toliko, a to byl také určitý způsob, jak se zeptat, směr arcijáhna pohledu, a tak dopadl zrak ubohého nebožáka na náměstí Grève.

Tu spatřil to, nač se kněz díval. K stálé šibenici byl přistaven žebřík. Na náměstí byl hlouček lidí a mnoho vojáků. Nějaký muž vlekl po dlažbě cosi bílého a na tom bylo zavěšeno cosi černého. Muž se zastavil u šibenice. Pak se stalo něco, co Quasimodo dobře neviděl. Ne proto, že by si jeho jediné oko nebylo zachovalo bystrost, nýbrž proto, že tam byl shluk vojáků, pro který nemohl vše rozeznat. Mimo to vyšlo právě v tom okamžiku slunko a nad obzor se rozlila taková záplava světla, že se zdálo, jako by všechny špičky Paříže, vížky, komíny a lomenice, najednou vzplanuly.

Onen muž počal mezitím stoupat po žebříku. Quasimodo ho zase zřetelně uviděl. Nesl na ramenou ženu, dívku bíle oblečenou; dívka měla na krku smyčku. Quasimodo ji poznal. Byla to ona.

Muž vystoupil na konec žebříku. Tam upravil smyčku. V té chvíli si kněz klekl na zábradlí, aby lépe viděl.

Najednou odstrčil muž prudce patou žebřík a Quasimodo, který už několik okamžiků nedýchal, viděl, jak se na konci provazu hou-pá dva sáhy od země to nešťastné dítě s mužem, který jí sedí na ramenou. Provaz se otočil několikrát kolem své osy a Quasimodo viděl, jak po celém cikánčině těle přebíhají křečovitě záchvěvy. Také kněz pozoroval s nataženým krkem a vypoulenýma očima tuto strašlivou skupinu muže a dívky, pavouka a mouchy.

V okamžiku, kdy to bylo nejstrašnější, propukl na zsinalé tváři knězově ďábelský smích, smích, jakým se může člověk smát jen tehdy, když už přestal být člověkem. Quasimodo neslyšel ten smích, ale viděl ho. Zvoník ucouvl několik kroků za arcijáhna a pojednou, vyřítiv se na něj, srazil ho svými velkýma rukama zezadu do propasti, nad níž se páter Klaudius nakláněl.

Kněz vykřikl: „Proklatě!“ a spadl.

Chrlič, nad nímž dříve stál, zadržel ho v pádu. Zachytil se tam zoufalýma rukama a v okamžiku, kdy otevřel ústa, aby vykřikl po druhé, viděl nad svou hlavou na okraji zábradlí strašlivou a mstivou tvář Quasimodovu. Zmlkl.

Pod ním byla propast. Pád z výše více než dvou set stop, pak dlažba. V tomto děsném postavení nehlesl arcijáhen jediným slovem, nevydal jediného vzdechu. Jen se kroutil na chrličích s neslychaným úsilím, aby se dostal nahoru. Ale na žule se neměly jeho ruce čeho zachytit, nohy mu klouzaly po zčernalé zdi, aniž se do ní zaklesly. Kdo vystoupil na věže chrámu Matky Boží, ví, že přímo pod zábradlím je kamenný výstupek. Na tomto výčnělku vyčerpával bídný arcijáhen své síly. Neměl pod sebou strmu zed', ale zed', jež mu unikala.

Quasimodo mu mohl podat jen ruku, aby ho vytáhl z propasti, ale ani se na něj nepodíval. Díval se na náměstí Grève. Díval se na šibenici a díval se na cikánku. Hluchý se opřel lokty o zábradlí na místě, kde byl před chvílí arcijáhen, a tam stál nepohnutě a němě jako bleskem omráčený, s pohledem upřeným na jediný předmět z celého světa, který měl v tomto okamžiku pro něj smysl, a proud slz stékal tiše z oka, jež až dosud prolilo jen jednu slzu.

Arcijáhen zatím těžce oddechoval. Po jeho lysém čele tekly potůčky potu, o kameny rozdrásané nehty krvácely, kolena se rozdírala o zed'. Při každém šknutí slyšel, jak se mu sutana, zachycená na chrličích, trhá a páře. K dovršení neštěstí byl tento chrlič zakončen olověnou rourou, jež se ohýbala pod vahou jeho těla. Arcijáhen cítil,

jak roura zvolna povoluje. Uvědomoval si, bídník, že musí spadnout, až mu ruce umdlí, až se mu klerika roztrhne, až roura povolí, a děs mu svíral srdce. Občas se podíval rozpačitě na jakousi úzkou plošinku z kamenných ozdob asi deset stop pod ním a z hloubi své sklíčené duše prosil nebesa, aby mohl skončit svůj život na tomto prostoru dvou čtverečních stop, byť by tak žil sto let. Jednou se také podíval pod sebe na náměstí, do propasti; když zvedl opět hlavu, měl oči zavřené a vlasy úplně zježené.

Mlčení těchto dvou mužů bylo něco strašlivého. Quasimodo plakal a díval se na náměstí Grève, zatím co arcijáhen zápasil několik stop pod ním tak hrozným způsobem se smrtí.

Když arcijáhen viděl, že se jeho chatrná opora jen rozviklává, jak sebou neustále mrská, rozhodl se, že se už nepohne. Trčel tu tedy, objímal okap, takřka nedýchal a vůbec se nehýbal, až na bezděčné křečovitě svírání břicha, jež cítíme ve spánku, když se nám zdá, že padáme. Jeho strnulé oči byly chorobně a užasle otevřeny. Poznenáhlu však ztrácel oporu, prsty mu klouzaly po okapu, stále silněji cítil ochablost paží a tíhu svého těla. Zahnutý konec olovené roury, jež ho zadržovala, klonil se každým okamžikem blíž k propasti. S hrůzou pozoroval pod sebou střechu kostela svatého Jana Okrouhlého, malou jako v půli přehnutá karta. Jednu po druhé pozoroval sochařské ozdoby věže, zavěšené jako on nad propastí, ale beze strachu o sebe a bez soucitu k němu. Vše kolem něho bylo z kamene; před jeho očima rozevřené tlamy oblud, pod ním zcela dole na náměstí dlažba, nad jeho hlavou plačící Quasimodo.

Na náměstí stálo několik hloučků zvědavců, kteří se bezstarostně pokoušeli uhádnout, co je to za blázna, který se tak podivně baví. Kněz zaslechl, neboť jejich hlas doléhal jasně a ostře až k němu, jak si povídají: „Ale vždyť si zlomí vaz!“

Quasimodo plakal.

Vztekem a hrůzou bez sebe pochopil konečně arcijáhen, že vše je marné. Sebral však ještě všechny zbylé síly k poslednímu pokusu.

Vzpřímil se, vzepřel se oběma koleny o zed', zachytil se rukama ve skulině mezi kameny a podařilo se mu vyšplhat se asi o stopu výše. Ale tímto pohybem se náhle zlomil olověný konec chrliče, o který se opíral. Zároveň se rozpárala klerika. Když nešťastník cítil, že se pod ním všechno bortí, že se čehosi přidržují už jen ztuhlé a ochablé ruce, zavřel oči a pustil se chrliče. Padal.

Quasimodo se díval, jak padá.

Pád z takové výše bývá zřídka svislý. Arcijáhen padal v letu prostorem nejprv hlavou dolů a s rukama roztaženýma, pak se několikrát otočil. Vítr ho zanesl na střechu jednoho domu, kde se nešťastníkovo tělo začalo lámat. Když tam však dopadl, nebyl hned mrtev. Zvoník viděl, jak se ještě pokouší zachytit se nehty na lomenici, ale střecha byla příliš šikmá a neměl už sil. Šinul se prudce po střeše jako uvolněná taška a dopadl na dlažbu. Tam se již nepohnul.

Tu pozvedl Quasimodo zrak opět k cikánce a viděl, jak se její tělo tam v dáli na šibenici otřásl pod bílým šatem posledními záchvěvy smrtelného zápasu; pak sklopil zase zrak k arcijáhnovi, který ležel dole pod věží a neměl již lidské podoby, a řekl se vzlykotem vycházejícím z hloubi jeho hrudi: „Ach, všechno, co jsem miloval!“

III. Phoebova svatba

K večeru toho dne, kdy soudní zřízenci biskupovi přišli odnést roztržitěnou mrtvolu arcijáhnovu z dlažby náměstí, zmizel Quasimodo z chrámu Matky Boží.

O této události kolovalo mnoho pověstí. Nikdo nepochyboval, že podle úmluvy měl Quasimodo, rozuměj ďábel, unést ve stanovený den Klaudia Frolla, totiž čaroděje. Mělo se za to, že roztržitil tělo a vzal si duši, jako opice rozbíjí skořápku, aby snědly jádro.

Proto také nebyl arcijáhen pohřben v posvěcené zemi.

Ludvík XI. umřel rok poté, v měsíci srpnu 1483.

Pokud se týče Petra Gringoir, tomu se podařilo kozu zachránit a dosáhl úspěchů v tragédii. Zdá se, že okusiv astrologie, filozofie, architektury, hermetiky a všech pošetilostí, vrátil se k tragédii, která je ze všech nejpošetilejší. Říkal tomu „skončit tragicky“. O jeho dramatických triumfech čteme již roku 1483 v účetních knihách královského dvora: „Janu Marchandovi a Petru Gringoirovi, tesaři a skladateli, kteří zhotovili a složili mystérie provozované v pařížském Châteletu při příjezdu pana legáta, předepsali osoby, oblékli je a přistrojili, jak to řečená hra vyžaduje, jakož i za postavení k tomu nezbytného lešení, za to vše sto liber.“

Phoebus z Châteaupersu také skončil tragicky, oženil se.

IV. Quasimodova svatba

Řekli jsme již, že Quasimodo zmizel z chrámu Matky Boží v den cikánčiny a arcijáhnovy smrti. Od té chvíle ho už nikdo nespátřil, nikdo nevěděl, co se s ním stalo.

V noci po Esmeraldině popravě sňali katovi pacholci její tělo ze šibenice a odnesli je, jak bylo zvykem, do sklepení na Montfauconu.

Montfaucon byl, jak praví Sauval, „nejstarší a nejnádhernější popraviště v celém království“. Mezi předměstím Templu a svatého Martina, asi sto šedesát sáhů od pařížských hradeb, na několik dostřelů ze samostřilu od Courtille, mohli jste spatřit z vrcholku mírného, nepatrného, avšak natolik vyvýšeného návrší, aby je bylo vidět na čtyři míle kolem, budovu zvláštního tvaru, jež se značně podobala keltskému kromlechu, místu, kde se rovněž konaly lidské oběti.

Představte si na vrcholku vápencového návrší mohutný zděný kvádr, vysoký patnáct stop, široký třicet a dlouhý čtyřicet, s dveřmi uprostřed, schodištěm po vnější straně a plošinou. Podél tří stran tohoto masivního podstavce se z plošiny zvedá v podobě sloupořadí

do výše třiceti stop šestnáct obrovských pilířů z neotesaného kamene, spojených nahoře silnými trámy, z nichž visí v pravidelných vzdálenostech řetězy. Na každém řetězu se houpe kostra. Opodál na planině se tyčí kamenný kříž a dvě šibenice druhého řádu, které vypadají jako výhonky vyrostlé z hlavní rozsochy. A nad tím vším krouží na obloze neustále hejno krkavců. Toť Montfaucon.

Na sklonku patnáctého století bylo toto popraviště, pocházející z roku 1328, již velmi sešlé. Trámy byly červotočivé, řetězy zrezavělé, pilíře zelené plísni. Podezdívka z otesaných kamenů byla ve spárách zcela rozdrobená a na plošině, kam nevročila lidská noha, vyrašila tráva. Obrys této stavby na obloze byl strašný zejména v noci, kdy měsíc matně osvětloval bílé lebky, nebo za soumraku, kdy se ostrý severák opřel do řetězů a koster a všechno to ve tmě harašilo. Pouhá přítomnost tohoto popraviště stačila učinit z celého okolí příšerné místo.

Kamenný kvádr, který sloužil za základ té hnusné stavbě, byl dutý. Zřídili v něm prostorný sklep, uzavřený starou rozlámanou mříží, kam házeli nejen lidské ostatky, jež spadly z řetězů na Montfauconu, ale i těla všech nešťastníků popravených na ostatních stálých šibenicích pařížských. Do této hluboké kostnice, kde tlelo tolik lidského prachu a tolik zločinců pohromadě, přišlo postupně složit své kosti mnoho mocných tohoto světa i mnoho nevinných, počínaje Enguerrandem Marignim, člověkem spravedlivým, a končíc admirálem Colignym, člověkem rovněž spravedlivým.

Pokud jde o záhadné zmizení Quasimoda, mohli jsme vypátrat pouze toto:

Když asi za dva roky nebo za osmnáct měsíců po událostech, jimiž končí toto vyprávění, přišli do sklepení v Montfauconu vyhledat mrtvolu dva dny předtím oběšeného Oliviera Daňka, jemuž Karel VIII. po smrti milostivě dovolil, aby byl pochován v lepší společnosti, u svatého Vavřince, našli mezi těmi ohavnými kostlivci dvě kostry, z nichž jedna objímala podivným způsobem druhou.

Jedna z nich, byla to kostra ženy, měla dosud na sobě několik cárů šatů z látky kdysi bílé a kolem krku náhrdelník z adrezarachových zrněk s malým hedvábným váčkem, ozdobeným zelenými skleněnými korálky, který byl otevřený a prázdný. Ty předměty měly tak nepatrnou cenu, že si je kat asi nechtěl vzít. Druhá kostra, která ji držela v těsném objetí, byla kostra muže. Všimli si, že měla pokřivenou páteř, hlavu vraženou mezi lopatkami a jednu nohu kratší. Neměla zlomený vaz a bylo jasné, že nejde o oběšence. Muž, jemuž kostra patřila, přišel sem tedy umřít. Když ho chtěli odtrhnout od kostry, již objímal, rozpadl se v prach.

Hugova poznámka k osmému francouzskému vydání z roku 1832

Omylem bylo oznámeno, že prý toto vydání je rozšířeno o několik nových kapitol. Správně se mělo říci dosud neuveřejněných. Rozumíme-li totiž novými kapitolami nově napsané, pak kapitoly připojené k tomuto vydání nejsou nové. Autor je napsal zároveň s ostatním dílem, pocházejí z téže doby a zrodily se z téže myšlenky; byly od počátku součástí rukopisu Chrámu Matky Boží v Paříži. Nejen to, autorovi připadá nepochopitelné, proč by se k podobnému dílu měly dodatečně připojovat nějaké nové podrobnosti. Taková věc nevzniká nazdařbůh. Podle autorova mínění rodí se román se všemi svými kapitolami jaksi cestou nutnosti; právě tak jako se drama rodí se všemi scénami. Věřte, že není ani stínu libovůle v součtu jednotlivých částí, jež tvoří onen celek, onen tajemný mikrokosmos, jemuž říkáte drama nebo román. Díla toho druhu mají vyprýštit z jediného výtrysku a taková zůstat; roubování a navazování je jim na škodu. Jakmile je práce hotova, neměňte ji, neopravujte ji. Jakmile kniha vyjde, jakmile je pohlaví díla, mužské nebo jiné, určeno a prohlášeno, jakmile dítě po prvé vykuklo, zrodilo se, je tu, je tak a tak utvářeno, otec ani matka na něm nic nezmohou, patří vzduchu a slunci, nechte je žít nebo zemřít, jaké je. Nezdařila se vám vaše kniha? Tím hůř. Nepřidávejte nové kapitoly k nepodařené knize. Je neúplná? Měl jste ji doplnit při zrodu. Je váš strom pokroucený? Nenarovnáte ho. Trpí váš román úbytěmi? Není schopen života? Nevdechnete mu život, když mu chybí. Kulhá vaše drama? Věřte, nepřidělávejte mu dřevěnou nohu.

Autor pokládá za obzvlášť důležité, aby čtenářstvu bylo jasné, že připojené kapitoly nebyly napsány výslovně pro toto nové vydání. Důvod, proč nebyly uveřejněny v předcházejících vydáních, je velmi prostý. Svazek s těmito třemi kapitolami se totiž při tisku prvního

vydání Chrámu Matky Boží v Paříži ztratil. Bylo tedy třeba buď je znovu napsat, nebo se bez nich obejít. Autor uvážil, že dvě z těchto kapitol, jež pro svou rozlehlost by měly určitý význam, jsou kapitoly umělecké a historické a nijak neporušují jádro dramatu a románu, že čtenář si nepovšimne jejich ztráty a že jediný autor bude znát tajemství této mezery. Rozhodl tedy obejít se bez nich. A pak, má-li se už přiznat ke všemu, zalekl se úkolu napsat tři ztracené kapitoly znovu. Připadalo mu snazší napsat nový román.

Dnes se kapitoly našly a autor se chopil první příležitosti, aby je vložil tam, kam patří.

Máte tedy nyní před sebou dílo úplné, tak jak si je vysnil, tak jak je vytvořil, dobré nebo špatné, trvalé nebo pomíjivé, ale takové, jaké je chce mít.

Není pochyby, že pro většinu lidí, ostatně velmi rozumných, kteří hledali v Chrámu Matky Boží v Paříži pouze drama a román, budou mít nalezené kapitoly malou cenu. Ale snad se najdou i jiní čtenáři, kteří si s užitkem prostudovali estetické a filozofické myšlenky skryté v této knize, kterým se zalíbilo hledat při četbě Chrámu Matky Boží mezi řádky románu ještě něco jiného než román, a buďtež nám prominuta tato poněkud sebevědomá slova, kteří skrze dílo básníkovy, ať už je jakékoliv, sledovali zásady historikovy a cíl umělcův.

Pro ty především budou kapitoly připojené k tomuto vydání doplněním Chrámu Matky Boží v Paříži, připustíme-li, že Chrám Matky Boží stojí za to, aby byl doplňován.

V jedné z těchto kapitol vyjadřuje a rozvíjí autor názor, o němž je bohužel hluboce přesvědčen a který důkladně promyslel: názor o současném úpadku architektury, a jak se domnívá, o téměř nevyhnutelném zániku tohoto vůdčího umění. Ale chtěl bych tu zdůraznit, že si vášnivě přeje, aby mu budoucnost jednoho dne ukázala, že se mýlil. Je si vědom, že umění ve všech svých formách může skládat všechny naděje v nové generace, jejichž génius, třebas dosud v zárodku, hlasitě zurčí v našich dílnách. Zrno je zaseto, žeň bude bezpochyby krásná.

Obává se jen (a čtenář v druhém svazku tohoto vydání uvidí proč), aby se z té staré půdy architektury, kde se po tolik století umění nejlépe dařilo, neztratila míza.

Avšak v dnešním uměleckém dorostu je tolik života, tolik síly, a abychom tak řekli, tolik předurčení, že zejména na našich školách architektury vychovávají dnes zcela špatní profesori nevědomky a dokonce proti své vůli výtečné žáky; je to úplně obráceně než s oním hrnčířem Horatiovým, který snil o amforách a vyráběl hrnce. Currit rota, urceus exit¹⁶³.

Ale ať už bude budoucnost architektury jakákoliv, ať už si naši mladí architekti jednou rozhodnou otázku svého umění jakkoliv, dřív než se dočkáme nových monumentů, zachovejme v každém případě monumenty staré. Vdechněme národu, pokud je to možné, lásku k národní architektuře. A to je podle autorova prohlášení jeden z hlavních cílů této knihy; je to jeden z hlavních cílů jeho života.

Chrám Matky Boží v Paříži odkryl snad několik nových pohledů na středověké umění, na to podivuhodné umění, které jedni až do dneška neznali, druzí, což je ještě horší, neuznávali. Autor se však zdaleka nedomnívá, že splnil úkol, který si dobrovolně uložil. Už při nejedné příležitosti se postavil na obranu naší staré architektury, kaceřoval hlasitě nejedno zhanobení, nejedno zbourání, nejedno zneuctění. Neustane v tom. Zavázal se, že se k tomuto námětu bude často vracet. A vrátí se k němu. Bude v hájení našich historických budov stejně neúnavný, jako jsou zuřiví obrazoborci našich škol a akademií v útočích na ni. Je vskutku zarmucující vidět, do jakých rukou se dostala středověká architektura a jakým způsobem zacházejí nyní s troskami tohoto velikého umění stavitelští hudlaři. Jaká hanba pro nás ostatní, lidi vzdělané, kteří vidíme jejich počínání a spokojujeme se poplašným

163 Hugem pozměněný citát z Horatia, u něhož zní: amphora coepit institui; currente rota cur urceus exit – začal tvořit amforu; hrnčířský kruh se točí, proč je z toho hrnec?

pokřikem. A to zde nemluvíme jen o tom, co se děje na venkově, ale o tom, co se děje v Paříži, přímo u našich dveří, pod našimi okny, ve velikém městě, v městě vzdělanců, v městě tisku, slova a myšlenky. V závěru této poznámky nemůžeme odolat nutkání, abychom neoznačili alespoň některé z těch vandalských činů, které se plánují, přetřásají, začínají, pokračují a klidně se dokončují před našima očima, před očima uměleckého publika pařížského, tváří v tvář kritice, jež je nad takovou drzostí v rozpacích. Nedávno zbořili arcibiskupství, budovu celkem nevkusnou: neštěstí není velké; ale zároveň s arcibiskupstvím zbořili i biskupství, vzácný pozůstatek ze čtrnáctého století, který bořivý architekt nerozeznal od ostatního. S plevelem vytrhli i klas; na tom nezáleží. Mluví se o tom, že bude stržena podivuhodná kaple ve Vincennes, aby se z jejích kamenů mohla postavit nějaká pevnost; a přece se Daumesnil obešel bez ní. Zatím co se velkým nákladem opravuje a obnovuje ta rozvalina Bourbonského paláce, díváme se trpně, jak nárazy podzimních větrů prorážejí nádherná barevná okna Svaté kaple. Již několik dní je na věži svatého Jakuba U jatek lešení; a jednoho rána se do ní zasekne krumpáč. Našel se zedník, který postavil mezi památné věže Soudního paláce bílý domeček. Našel se jiný, který osekal svatého Heřmana Na palouku, feudální opatství se třemi věžemi. A buďte jisti, že se najde další, který strhne svatého Heřmana Auxerreského. Všichni ti zedníci se vydávají za architekty, jsou placeni prefekturou nebo z obecních pokladen a nosí zelené šaty. Pášou všechno zlo, jaké může způsobit špatný vkus vkusu dobrému. Ve chvíli, kdy toto píšeme, jak žalostná podívaná, jeden z nich má v moci Tuilerie, jeden tál Philibertu Delormovi zrovna doprostřed tváře a jistě není nejmenší ostudou naší doby dívat se, s jakou drzostí se roztahuje těžkopádná architektura tohoto pána po jednom z nejkřehčích renesančních průčelí.

V Paříži 20. října 1832